Onze Eeredienst

door

Dr. A. Kuyper

www.christelikemedia.org

Inhoud

VOORWOORD 6
I. Herleving van liturgisch besef. 7
II. De vergadering der geloovigen. 10
III. Het karakter van vergadering. 13
IV. Saamkomen met God als verzoende Gemeente. 16
V. Uitoefening van Godsdienst. 20
VI. Het Altaar. 23
VII. Valsch, Spiritualisme. 27
VIII. De Formuliergebeden. 30
IX. De Formuliergebeden (*Vervolg).* 33
X. De Formuliergebeden *(Slot).* 36
XI. Het Gezang. 38
XII. Het Gezang *(Vervolg).* 41
XIII. Onze Psalmberijming. 44
XIV. Onze Psalmberijming. *(Vervolg).* 47
XV. Het Orgelspel. 50
XVI. Schoonheidseisch. 53
XVII. Schoonheidseisch. *(Vervolg).* 56
XVIII. Schoonheidseisch. *(Vervolg.)* 59
XIX. Schoonheidseisch. *(Slot).* 63
XX. Ambtsgewaad. 66
XXI. Ambtsgewaad. *(Vervolg).* 69
XXII. Ambtsgewaad. *(Slot).* 72
XXIII. Het Kerkgebouw. 74
XXIV. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).* 76
XXV. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).* 79
XXVI. Het Kerkgebouw *(Vervolg).* 82
XXVII. Het Kerkgebouw. *(Vervolg.)* 85
XXVIII. Het Kerkgebouw. *(Vervolg.)* 88
XXIX. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).* 91
XXX. Het Kerkgebouw (Vervolg). 94
XXXI. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).* 97
XXXII. Het Kerkgebouw. *(Slot.)* 100
XXXIII. Bijlokalen. 103
XXXIV. Schikking der zitplaatsen. 106
XXXV. Kerkelijke bedienden. 109
XXXVI. Vóór den Dienst. 112
XXXVII. Het binnenkomen der Ambtsdragers. 116
XXXVIII. De Voorlezer. 119
XXXIX. Het Votum. 122
XL. Het Votum. *(Vervolg.)* 125
XLI. Het Votum. *(Slot).* 128
XLII. De Benedictie. 131
XLIII. De Benedictie. *(Vervolg).* 134
XLIV. De Solozanger. 136
XLV. Gods Tegenwoordigheid. 139
XLVI. Belijdenis van zonde. 141
XLVII. De wet der X geboden. 144

XLVIII. De Wet der X Geboden. *(Slot.)*.....147
XLIX. Schuldbelijdenis gezongen of gesproken. 150
L. Formulieren voor schuldbelijdenis. 152
LI. Formulieren voor schuldbelijdenis. *(Slot.)*.....155
LII. Knielend bidden. 157
LIII. Knielend biddend. *(Vervolg.)* 159
LIV. Knielend bidden. *(Vervolg.)*.....161
LV. Knielend bidden. *(Slot.)*.....163
LVI. Absolutie. 165
LVII. Geen biecht. 168
LVIII. Geen biecht. *(Vervolg.)*.....170
LIX. Geen biecht *(Vervolg).* 172
LX. Geen biecht. *(Slot.)* 174
LXI. Geloofsbelijdenis.....176
LXII. Geloofsbelijdenis. *(Slot.)* 178
LXIII. Praelectuur der H. Schrift. 180
LXIV. Praelectuur der H. Schrift. *(Slot.)*.....183
LXV. De predicatie. 186
LXVI. De predicatie. *(Slot.)*.....189
LXVII. Inleiding door gebed of gezang. 192
LXVIII. Het gebed in verband met de predicatie. 195
LXIX. Preeklezen. 198
LXX. Tekstkeuze. 201
LXXI. Tekstkeuze. *(Slot.)*.....204
LXXII. Eenheid in de predicatie. 207
LXXIII. De prediker zelf geroerd. 210
LXXIV. Geen sentimentaliteit. 213
LXXV. Contact met de hoorders. 216
LXXVI. Hoorders als geloovigen. 219
LXXVII. Onderscheidenlijk prediken. 223
LXXVIII. Het Amen. 226
LXXIX. Het Nagebed. 228
LXXX. Slot van den Dienst. 231
LXXXI. Van de Collecten. 233
LXXXII. De kerkelijke plechtigheden. 235
LXXXIII. De kerkelijke plechtigheden. *(Slot.)* 238
LXXXIV. Bediening van den heiligen Doop. 241
LXXXV. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)* 244
LXXXVI. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).* 247
LXXXVII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).* 250
LXXXVIII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)* 253
LXXXIX. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)* 256
XC. Bediening van den heiligen Doop. (*Vervolg.)*.....259
XCI. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg)*.....261
XCII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).* 263
XCIII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*.....266
XCIV. Bediening van den heiligen Doop. (*Vervolg.)*.....269
XCV. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).* 272
XCVI. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*.....275
XCVII. Bediening van den heiligen Doop. *(Slot).* 277

XCVIII. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. 279
XCIX. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. *(Vervolg)*.....282
C. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. (*Vervolg).*.....284
CI. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. (*Vervolg).* 286
CII. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. *(Vervolg).* 289
CIII. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. *(Slot).* 292
CIV. Bediening van het heilig Avondmaal.....295
CV. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*.....298
CVI. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)* 301
CVII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)* 303
CVIII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*.....305
CIX. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).* 308
CX. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*.....310
CXI. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).* 312
CXII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)* 314
CXIII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*.....316
CXIV. Bediening van het heilig Avondmaal *(Vervolg.)*.....319
CXV. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*.....321
CXVI. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*.....324
CXVII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).* 327
CXVIII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Slot.)* 330
CXIX. De Ban en Wederopneming. 333
CXX. De Ban en Wederopneming. *(Vervolg).* 335
CXXI. De Ban en Wederopneming. (*Vervolg).*.....338
CXXII. De Ban en Wederopneming. *(Slot).*.....341
CXXIII. De Bevestiging in het Ambt. 344
CXXIV. De Bevestiging in het Ambt. *(Vervolg)*.....347
CXXV. De Bevestiging in het Ambt. *(Vervolg.)*.....350
CXXVI. De Bevestiging in het Ambt. *(Vervolg).*.....353
CXXVII. De Bevestiging in het Ambt. *(Slot).*.....356
CXXVIII. De Bevestiging in het Huwelijk.....359
CXXIX. De Bevestiging in het Huwelijk. *(Slot.)* 362
CXXX. Ten Besluite.....365

ONZE EEREDIENST

DOOR

Dr. A. KUYPER

VOORWOORD

Toen ik in Juli 1901 in Staatsdienst werd geroepen, zag ik mij tot mijn leedwezen verplicht, de onderscheidene reeksen, die ik in de Heraut onderhanden had, af te breken. Hieronder behoorde ook een reeks die ten titel droeg: Onze Eeredienst, waarvan toentertijd ruim zeventig artikelen verschenen waren. Na mijn aftreden als minister ontving ik van onderscheidene zijden aanzoek, om deze reeks zoo mogelijk af te maken. In de Heraut kon ik hieraan niet voldoen, daar Prof. Dr. H. H. Kuyper de dusgenaamde leaders in dit weekblad voor goed van mij had overgenomen, en ik hem liever niet in zijn geregelden gang stoorde. Ik heb daarom den rusttijd, die een ernstige keelongesteldheid mij in het voorjaar bracht, gemeend niet beter te kunnen gebruiken, dan om dit onderwerp buiten de Heraut af te handelen. Er ontbrak nog aan de Liturgie van de Bediening des Doops, over de toelating tot het H. Avondmaal, van de Bediening des H. Avondmaals, over den Ban en de Wederopneming, over de Bevestiging in het Ambt en van de Bevestiging in het Huwelijk. Deze zes onderwerpen zijn hierom in een vijftigtal nieuwe artikelen aan hetgeen verschenen was toegevoegd. Het geheel verschijnt thans in afzonderlijke uitgave en komt hiermee onder het bereik ook van hen die geen lezers van de Heraut waren, terwijl ook den lezers van de Heraut thans deze, tien jaren onafgewerkt gebleven reeks, in voltooiden vorm wordt aangeboden.

's Gravenhage, 1 Augustus 1911.

KUYPER.

I. Herleving van liturgisch besef.

Stellig is het geen overtolligheid te achten, dat ook over onzen *Eeredienst* nader de gedachte ga.

Jarenlang heerschte op dit punt grenzenlooze verwarring, zoo sterk dat onregel op dit terrein de eenige nog grijpbare regel was geworden. En sinds het kerkelijk leven voor een deel uit de wildernis weer op begane paden overging, is wel veler opmerkzaamheid als vanzelf ook op allerlei liturgische vragen gevestigd geworden, en openbaart zich meerder drang naar vasten "leiddraad", maar wie waande dat daarom het chaötische reeds ganschelijk achter ons lag, zou toonen van tweeën één, óf de practisch-kerkelijke toestanden niet te kennen, óf wel liturgische denkbeelden te huldigen, die met het wezen zelf der Liturgie in strijd zijn.

Gunne men daarom ook ons, in dit niet zoo onbelangrijk vraagstuk tot nieuwe gedachtenwisseling op te wekken.

In de practijk komen de liturgische vraagstukken meest als losse, op zichzelf staande vragen op, en wat zoo broodnoodig is, is juist helder inzicht in de eenheid van gedachte, die al deze losse détailpunten beheerschen moet.

Het denkbeeld zelf van een *Liturgie* was geheel teloorgegaan, en niet dan langzamerhand komt het weer op.

Dit gevoelt men het sterkst aan het *Formulier* van den *heiligen Doop.*

De tijd ligt nog zoo verre niet achter ons, dat dit *Formulier* door den dienstdoenden predikant meest òf geheel weggelaten, òf derwijs verminkt, bekort, aangevuld, gewijzigd en veranderd werd, dat het wel een cacographie leek, die de prediker geroepen was, vaak op den tast af te verbeteren.

Kerken nu waarin zoo iets zelfs met het *Formulier van den heiligen Doop* mogelijk is, zijn blijkbaar aan alle liturgische gedachte vervreemd, zoowel voor wat aangaat den Dienaar die zich zulke vrijheden veroorlooft, als voor wat betreft de Gemeente die ze duldt.

Doch juist in zake dit *Formulier* kwam dan ook het keerpunt.

Vele ouders, die van *Liturgie* verstand noch begrip hadden, namen er toch geen genoegen mede, dat bij den Doop van hun kind de waarheid Gods uit het Formulier werd uitgelicht. Dat de prediker hier of daar een zinsnede oversloeg, of ook de dankzegging verving door een dankgebed van eigen formatie, deerde hen zoo niet, maar wel schokte het hen, als in de vragen, of in de uiteenzetting van den heiligen Doop veranderingen werden aangebracht, die het wezen zelf van den heiligen Doop raakten.

Daarmee werd Gods waarheid gebroken, het Sacrament geschaad, en zoo ook aan hun kind onthouden datgene waarop hun kind, of vil men, de vader voor zijn kind recht had.

Vooral Dr. Kohlbrügge ried dan ook aan, dat de ouders, alvorens den Doop voor hun kindeke te zoeken, vooraf bij den Dienaar des Woords zich informeeren zouden, of hij gewoon, of althans bereid was, het volle *Formulier* te lezen; iets wat hij zoo sterk trok, dat z.i. ook de vermelding der voorafschaduwing van den heiligen Doop in den Zondvloed en in den doorgang van Israël door de Roode Zee niet mocht worden uitgelaten.

Deze raad kwam bij Dr. Kohlbrügge, gelijk vanzelf spreekt, voort uit liturgischen drang, en ging reeds als zoodanig verder dan de drang, die tij de ouders zelven was opgekomen. Een langen tijd leefde men dan ook voort in dezen toestand, dat er tweeërlei oppositie tegen het eigendunkelijk omspringen met het *Formulier* viel waar te nemen. Eenerzijds van de volgelingen van Dr. Kohlbrügge, die den eisch stelden, dat *heel* het Formulier, onverminkt en ongewijzigd, van den kansel zou worden afgelezen. En anderzijds van de volgelingen van à Brakel, die er geen de minste captie op maakten, dat de dankzegging wegbleef, en een enkele zinsneê die te sterk op de wedergeboorte sloeg, verzacht werd, maar die den eisch lieten gelden, dat de belijdenis der waarheid in de toelichting en in de vragen niet zou worden aangetast.

Dit tweeledig protest tegen de liturgische willekeur in zake den heiligen Doop heeft toen allengs het goede gevolg gehad, dat de Dienaren des Woords van hun eigendunkelijk verhaspelen van het Doopsformulier allengs aflieten, en zich naar den duidelijk verklaarden wensch van de geloovige ouders begonnen te schikken.

In betrekkelijk korten tijd zelfs nam die terugkeer naar de oude paden derwijze toe, dat het volle gebruik van het Doopsformulier kenmerk werd, waaraan ge den werkelijk orthodoxen predikant kondt onderkennen.

Ook schrijver dezes heeft deze wisseling mee doorleefd.

Toen hij in 1863 als predikant optrad, wist hij nog niet beter te doen, dan het voorbeeld zijner oudere collega's te volgen, en vóór zijn eerste Doopsbediening, met blauw potlood in het Doopsformulier allerlei passages door te schrappen, en op allerlei punten den tekst gansch willekeurig te veranderen.

Dit deed een ieder in die dagen, en ook hij volgde den stroom.

Eerst de studie, die hij voor eenige hoofdstukken in de Kerkgeschiedenis van Moll juist over *de Liturgie* had te schrijven, ontdekte hem het ongeoorloofde van zulk grillig bedrijf, en bewoog hem, reeds eer hij met Dr. Kohlbrügge in aanraking kwam, het Doopsformulier voortaan voluit te lezen.

Door Dr. Kohlbrügge in zijn overtuiging gesterkt, heeft hij toen in allerlei kring het voluit lezen van het Doopsformulier bevorderd, eerst door in de vroegere *Heraut,* toen door in het *Zondagsblad* van de *Standaard,* en later door in de nieuwe *Heraut,* aldoor het onverminkt gebruik van het Doopsformulier als stelligen liturgischen eisch aan de kerken op het hart te binden.

En thans, nu de vorige eeuw ten einde liep, mag met zeker gevoel van dankbaarheid geconstateerd worden, dat althans in de opnieuw *"gereformeerde"* kerken, aan vroegere willekeur paal en perk is gesteld, en het aflezen van het geheele, onverkorte en onveranderde *Formulier om den heiligen Doop te bedienen,* zoogoed als feitelijk algemeen geldende regel is geworden.

Op deze korte historie moest in de eerste plaats hier de aandacht gevestigd worden, omdat metterdaad de weeropleving van de liturgische gedachte in onze kerken van het gebruik van het Doopsformulier is uitgegaan.

Duizenden bij duizenden die op elk ander punt van den Eeredienst nog voor elk liturgisch gevoel stomp zijn, hebben in de zaak van den heiligen Doop gevoeld, dat de kerk als kerk rechten had, waaraan de Dienaar des Woords zich niet mocht vergrijpen.

En al is hiermee het liturgisch pleit nog volstrekt niet gewonnen, er is hier mee dan toch een uitgangspunt gegeven, van waaruit de weeroptrekking van het liturgisch gebouw kan ondernomen worden.

Juist toch in dit nog onontwikkelde, maar toch diep gewortelde besef der ouders, dat bij den Doop van hun kind de Dienaar geen vrij man was, om te doen wat hem geviel, maar dat hij bij dat Sacrament hun recht en dat van hun kind te eerbiedigen had, ligt het eenig juiste beginsel, waaruit alle Liturgie opkomt.

Alle Liturgie toch gaat uit van de grondgedachte, dat de kerk over den Dienaar en niet de Dienaar over de kerk heeft te beschikken, voor wat aangaat de wijze, waarop het heilige in de vergadering der geloovigen zal bediend worden.

Een spreker, een redenaar, een meetinghouder huurt een zaal, en richt zijn spreken, zijn redevoering, zijn meeting in gelijk hem goed dunkt, en wie onder zijn gehoor komt is gehouden zich naar hem te voegen. Immers wien dit niet gevalt, kan wegblijven, of heengaan.

Een dokter, die spreekuur geeft, kan zijn wijze van doen, en van onderzoeken, en van behandelen, en van recepteeren, geheel naar e gen goedvinden inrichten. Zijn huis is zijns, en wie niet bij hem aankloppen wil, gaat elders.

Zoo ook doet een advocaat, een notaris, een schoolhouder, een winkelier, een kantoorhouder en zooveel meer, overmits deze allen zelf hun zaak, hun bedrijf, hun kantoor regelen, en niemand gehouden of verplicht is, juist bij hen aan te kloppen.

Maar zoo staat het in de Gereformeerde kerken niet, en men kan er bijvoegen, evenmin in de meeste andere formatiën van Christus' kerk.

Alleen in Amerika, en in sommige vrije kerkjes ten onzent, springt men op soortgelijke wijze met de kerk om.

In Amerika is het, vooral in de grootere steden, iets gansch gewoons, dat een predikant op eigen

gelegenheid een kerk opent, lokt wie tot hem wil komen, en uit de giften die inkomen, zijn kerk in stand houdt.

Zulk een kerk dan is letterlijk een predikantsbedrijf, en zonder eenige confessie, zonder band aan andere kerken. Niets dan een kring die zich om een talentvol spreker verzameld heeft. Juist zooals men het hier en daar soms ook ten onzent op kleine schaal kon waarnemen, dat een oefenaar of bemoeilijkt predikant, geheel op eigen gelegenheid een zaal huurde, of een huis kocht en tot een kerk verbouwde, en daar geregeld des Zondags in voorging.

En natuurlijk in zulke "kerkjes" is de prediker het één en al. De kerk is zijn zaak, zijn bedrijf. Het gaat alles van hem uit, hij regelt het alles naar eigen goeddunken. En in zulke kerkjes heeft alzoo niemand aanmerking te maken. Wie er niet meer zijn wil, blijft er weg.

Maar heel anders staat het uiteraard in een wezenlijke kerk geschapen, d. i. in *de vergadering der geloovigen,* die opkwam uit een historisch verleden, dat tot op den grooten Pinksterdag te Jeruzalem teruggaat.

Daar toch heeft men met een kerk te doen, die haar wortel in een verleden van achttien eeuwen uitslaat, en waarin de tijdelijke Dienaar slechts voor zeker aantal jaren verschijnt ten einde zijn heiligen Dienst te verrichten, om straks dienzelfden Dienst onder de bediening van zijn opvolger te laten voortgaan.

Dan is niet hij het, die de kerk schept of schiep, maar de kerk was er lang vóór hem. Hij was in de kerk geboren, hij trad er in op, en had alzoo in te gaan in de levensvormen, die zich in die kerk, door den loop der eeuwen, ontwikkeld hadden.

Dan is die kerk er niet om hem, maar hij is er om die kerk, en gelijk hij, naar uitwijzen van het Woord *zijn* rechten desnoods tegenover die kerk kan doen gelden, zoo heeft en behoudt ook die kerk rechten tegenover hem.

Het is die kerk die in "de vergadering der geloovigen" saamkomt, het is haar eeredienst die daar bediend moet worden, en zij is het ook die er de predikatie des Woords en de bediening van het Sacrament komt zoeken.

Het is in beginsel hetzelfde onderscheid als tusschen een vrijbuiter en een officier bij de geregelde troepen.

De vrijbuiter te land of ter zee treedt op voor eigen risico, gaat waarheen hij wil, vuurt als hij vuren, en kampeert als hij kampeeren wil. Hij is aan niemand rekenschap schuldig. Hij is zich zelf ten wet.

De officier bij de geregelde troepen daarentegen komt in een bestaand kader in. Hij vindt een leger, dat leeft onder ordinantiën, die golden eer zijn naam nog genoemd werd. En uit dien hoofde is stellige eisch van zijn optreden, dat hij zich conformeere aan wat als orde van dienst bij het leger geldt.

En dit nu heeft de eenvoudige geloovige niet aanstonds in de andere stukken van den Dienst, maar wel bij het Sacrament van den heiligen Doop gevoeld.

Hij zou het nog niet zoo gevoeld hebben bij den Doop van bejaarden ; maar hij voelde het wel sterk en diep nu het den Doop der kleine kinderen gold.

Die kinderkens waren nog onbewust van wat er met hen gebeurde.

Aan die kinderkens mocht in niets worden te kort gedaan.

En daarom het volle *Formulier,* dat voor den kinderdoop was ingesteld, behoorde elk Bedienaar van het Sacrament bij elken doop die bediend stond te worden, onverkort en onverminkt te lezen.

Immers de Doop was niet iets tusschen hun kind en den Dienaar, maar tusschen het kind en zijn God.

II. De vergadering der geloovigen.

Het beginsel waaruit voor ons het goed en deugdelijk recht der liturgische gebondenheid opkomt, ligt, gelijk we zagen, in het karakter van *"vergadering",* dat elke samenkomst der geloovigen draagt.

Toen Isaäc Da Costa in zijn dagen des morgens open hof bij zijn huislijke godsdienstoefeningen hield, en elk belangstellend hoorder werd toegelaten, was Da Costa vrij man, om deze samenkomsten in 1e richten, gelijk hem goed dacht.

Die samenkomsten toch hield hij als gastheer. Hij kon als hoofd des huizes toelaten of buitensluiten wie hem geviel of misviel. Het stond hem vrij zijn Bijbel hardop in het Hebreeuwsch of in het Nederlandsch te lezen. Hij kon hardop of zachtkens lezen. Hij kon een gebed laten voorafgaan of volgen. Hij kon laten zingen of niet laten zingen, en 200 hij zong, psalmen of gezangen kiezen of Engelsche hymnen of zangen van Cesar Malan in het Fransch. Hij kon een aalmoes voor de armen vragen of niet. Hij kon vroeg of laat beginnen. Hij kon lang of kort lezen. Hij kon het doen in zijn kamerjapon of in deftig gewaad. Hij kon staande of zittende ageeren. Kortom, hij was als gezinshoofd en gastheer volmaakt vrij, om alle ding te regelen of niet te regelen, en in elk geval te doen naar eigen goedvinden.

En in die positie verkeerde Da Costa, omdat er te zijnen huize geen *"vergadering"* werd gehouden, maar een bijeenkomst, of zelfs dat niet eens, maar enkel een geestelijke instuif. Het verschil tusschen die twee ontsnapt velen wel, maar is toch duidelijk. Een *vergadering* is het in een zaal of vertrek opkomen van de leden van eenzelfde corporatie, college, vereeniging, genootschap of gilde, doch altoos daaraan te herkennen, dat vooraf vast moet staan, wie er wel en wie er niet toe hooren, en dat wie er toe hooren, verschijnen, niet omdat een ander het hun toestaat, maar omdat ze er recht op hebben, en het hun zelfs ten plicht is.

Bij een college noemt men het ook wel *zitting,* omdat men dan zelf zit, en anderen voor zich kan laten verschijnen. Met name de rechtbank houdt *zittingen,* geen vergaderingen. En van de rechtbank is dit begrip van *zittingen* overgegaan op de parlementen, op gemeenteraden, op kerkeraden enz., ook al loopt daarvoor ook nog het woord "vergadering". Men kan zoowel spreken van een kerkeraadsvergadering als van een zitting van den kerkeraad, en zoo ook evengoed van vergadering van den gemeenteraad, als van een zitting van den gemeenteraad, al is bij den kerkeraad de naam "vergadering" veel meer in gebruik.

Doch dit verschil tusschen *vergadering* en *zitting* nu daargelaten, kleeft aan deze soort gemeenschappelijke besprekingen en handelingen altoos het karakter van het vooraf bepaalde en vaststaande. Zoowel een "vergadering" als een "zitting" veronderstelt dat het college of de corporatie besta; dat het uitgemaakt zij wie er toe behooren; dat vooraf vaststa wie recht van advies en recht van keurstem hebben; dat bepaald zij wie al dan niet als werkende leden optreden; en dat er een bestuur zij, dat sâamroepe en leide.

Dit is alzoo heel iets anders dan een losse *bijeenkomst,* een *meeting* of een *lezing.*

Al zulk soort losse samenkomsten toch gaan niet van een bestuur uit, maar van één die zich opwerpt. Men plaatst dan een advertentie, of ook zendt uitnoodigingen rond. Wie komen wil komt. En als de samenkomst afliep, is het weer uit.

In die soort samenkomsten heeft alzoo de man, of de zichzelf opwerpende commissie, het volstrekte recht, om het alles in te richten naar eigen goedvinden. Juist omdat wie oproept niemand dwingen kan, en niemand gehouden is zich aan de oproeping te storen, kan men het aanleggen zooals men wil.

Slechts worde hier ter loops de opmerking ingevlochten, dat eigenlijk geen spraakgebruik zoo slecht en zoo verkeerd is, als wanneer eenige heeren die zich opwerpen, den naam aannemen van *commissie.* Zoo hoort men telkens dat zich *een commissie gevormd heeft* voor de aanbieding van een huldeblijk aan Vorstin of Keizer, dat zich een *commissie* gevormd heeft van *advies,* dat zich een *commissie gevormd heeft om een ongelukkige te helpen,* en zooveel meer.

Welnu voor al zulke "klompjes menschen", gelijk men in Transvaal zou zeggen, is de naam van *commissie* contrabande.

Het woord *commissie* toch houdt juist omgekeerd in, dat ge *niet* uzelven opwerpt, noch ook uit eigen

beweging optreedt, maar optreedt als *gelast* en *gecommitteerd* door een persoon of corporatie die daartoe autoriteit bezat.

Zelfs als de burgemeester eenige personen uitnoodigt, om zich als *commissie* te vereenigen, heeft dit met de natuur en het werk van een commissie niets gemeen, omdat de burgemeester ten deze geen autoriteit-bezit, en niet een last oplegt, maar *verzoekt.*

Niemand zal dan ook van personen die zichzelven opwerpen zeggen, dat ze *gecommitteerden* zijn, omdat men nog zeer wel gevoelt, hoe ge alleen gecommitteerd kunt worden door een ander, en wel alleen door iemand die hiertoe gezag en autoriteit heeft.

Een koning kan een commissie benoemen, een college kan een oommissie benoemen, een corporatie of vereeniging kan een commissie benoemen, maar eenige heeren, die zelven saâm een commissie gaan vormen, verstaan zelven het woord niet.

Commissie komt van *committere,* een Latijnsch woord, saâmgesteld uit *con* en *mittere,* dat wel eerst in de *Decretalen* ons woord *commissio,* in den zin van het Duitsche *Ausschuss* vormde, maar toch door *mittere,* d. i. *zenden,* het begrip van *last* in zich sluit.

Doch deze engere beteekenis van het woord *commissie* nu daargelaten, vast staat dan toch, dat een *vergadering* en een *bijeenkomst* niet hetzelfde zijn, en dat bij een *vergadering* altoos te denken is aan een college of corporatie, waarvan de leden op een rol staan, zóó dat ze naar vasten regel, door een aangewezen bestuur, kunnen worden opgeroepen, om saâm te handelen, saâm te beraadslagen of saâm te besluiten.

De geheele liturgische quaestie hangt, onder dit gezichtspunt, alzoo aan deze hoofdvraag: Is wat wij noemen "kerkhouden" te beschouwen als een losse bijeenkomst, of wel als de *vergadering van een vaste corporatie ?*

Ook het eerste is zeer zeker op godsdienstig gebied denkbaar.

Herhaaldelijk kwamen ook hier te lande, uit Engeland vooral, mannen over, die in de courant bekend maakten, dat ze op dat en dat uur, in dat en dat gebouw, een godsdienstige samenkomst wenschten te houden. Of ook, ze logeerden bij een gastheer, die groote salons tot zijn beschikking had, en lieten dan door dien gastheer invitatiën rondzenden.

Ook dan werd er gelezen, gezongen, gebeden, gesproken. Soms zelfs gecollecteerd. Kortom, het leek in alles veel op kerkhouden. En toch was het dat *niet.* Het was niets dan een losse saamkomst.

Maar zoo is onze openbare godsdienstoefening *niet.*

Wat des Zondags in de kerkgebouwen plaats grijpt, is niet een verhuren aan dezen of dien prediker van het gebouw, opdat hij daarin naar goedvinden te werk ga; maar zeer bepaaldelijk een bijeenkomen van de Gemeente in haar wettige saamvergadering.

Alleen het te groote aantal der leden maakt dat men in grootere steden op hetzelfde uur in meer dan één zaal of gebouw vergadert. Op een dorp of in een kleine stad behoeft dat niet. Daar kan de geheele Gemeente in één gebouw saamkomen, en is dus slechts ééne vergadering.

Maar of men in één of in meer gebouwen saamkomt, dit verandert in niets het karakter der vergadering.

Immers deze kenteekenen blijven: 1°. dat er is een corporatie, genaamd: de Gemeente of de plaatselijke kerk; 2°. dat op de rol te vinden is, wie al dan niet tot deze corporatie behooren; 3°. dat deze corporatie aan haar hoofd heeft een wettig bestuur; 4°. dat deze corporatie en dit bestuur leven onder een vaste regeling of kerkorde; 5°. dat de oproeping voor de saamkomst der Gemeente van het bestuur uitgaat; en 60. dat wel de vergadering in het openbaar wordt gehouden, zoodat ook niet-leden als toehoorders binnen kunnen komen, maar zoo dat toch alleen de leden deel erlangen aan wat in die vergadering rechtens aan de leden toekomt. Zoo b. v. in zake het Sacrament van den Doop en het Sacrament van het Avondmaal.

We verzoeken onzen lezers dan ook dit karakter van de openbare godsdienstoefeningen in onze Gereformeerde kerken zich wel in het geheugen te willen prenten.

Alleen wie dit karakter onzer godsdienstoefeningen helder inziet, kan hier meespreken.

Wie voor dit karakter geen oog heeft, vat niet waar de quaestie over loopt.

Juist daarom echter moet hierover nog meer gezegd.

Allicht toch zal iemand de opmerking maken, dat het in de kerk toch heel anders toegaat, dan in een gewone *vergadering* van een *vereeniging.*

Er is geen presentielijst. Er worden geen notulen gelezen. Er worden geen voorstellen gedaan. Men kan het woord niet krijgen. Er wordt niet gestemd.

Alles heel anders dan gewoonlijk, en wat, zoo vraagt men, heeft dit samenkomen nu van een *vergadering?*

Om dit te verstaan, moet men onderscheid maken tusschen tweeerlei soort vergaderingen die een corporatie houden kan.

Een Senaat van een hoogeschool houdt ten eerste *gewone* Senaatsvergaderingen, waarin beraadslaagd en besloten wordt; maar hij houdt ook *publieke* vergaderingen, van drieërlei aard: 1o. voor de overdracht van het rectoraat; 2°. voor de installatie van een nieuwen hoogleeraar; en 3°. voor het doctoreeren van wie promoveeren wil.

Welnu, ook in die publieke Senaatsvergaderingen merkt men bijna niets van de gewone bezigheden van een vergadering; er geschieden heel andere dingen; en veelal zelfs heeft slechts één er het woord.

En toch stemt ieder toe, dat het desniettemin wel terdege *vergaderingen* van den Senaat zijn, alleen maar publieke vergaderingen, liet om te *beraadslagen,* maar om te *handelen.*

Dit komt ook bij andere corporatiën zoo voor.

Een muziek- of zanggezelschap zal èn gewone, èn publieke vergaderingen houden, en die publieke vergaderingen zullen het karakter dragen van *uitvoeringen.*

Zoo is het met schermgezelschappen, met letterlievende genootschappen, kortom met allerlei corporatiën, die niet alleen in het afgetrokkene beraadslagen, maar uit haar aard ook tot publieke handeling geroepen zijn.

En zoo nu ook is een kerk of Gemeente.

Ook zij kan tweeërlei soort vergaderingen houden: 1o. *besloten vergaderingen* om haar huishouding te regelen, leden voor het ambt aan te wijzen, geldelijke aangelegenheden af te doen, over ban of weeropneming te beslissen, en zooveel meer, en 2°. *publieke vergaderingen,* om haar eeredienst tot uitvoering te brengen.

Nu worden vooral in groote Gemeenten die *besloten vergaderingen* der leden zeer weinig gehouden (wat oorzaak van velerlei kwaad is), en daarentegen die *publieke* vergaderingen telken Zondag meermalen, en bovendien nog in de week.

Ware dit anders, het verschil tusschen een *besloten* en *publieke* vergadering zou ook hier beter gevoeld worden.

Toch is het ook zoo nog zeer wel te verstaan, dat onze gewone godsdienstoefeningen niets anders zijn, dan *publieke vergaderingen, van de corporatie genaamd: de Gemeente,* waarvan de leden bekend zijn, en die, door den kerkeraad opgeroepen, onder leiding van een der leeraren als voorzitter, samen zijn, niet om te beraadslagen, maar om te *handelen,* d. i. om *uitvoering te geven aan den eeredienst waartoe ze geroepen zijn;* en zulks wel onder toelating van het publiek, opdat die eeredienst zelf tevens *middel van propaganda* zij.

III. Het karakter van vergadering.

Het algemeene denkbeeld van "vergadering" is hier dààrom door ons op den voorgrond geplaatst, overmits dit het meest bekende is; en dit vooral in een tijd als de onze, waarin schier in elk gezin, vader lid is van minstens vier, vijf vereenigingen, moeder lid van een naaikrans, de jongedochters lid zijn van Zendings- en Zondagsschoolvereenigingen, en de opgeschoten knapen vergaderen met hun jongelingsvereenigingen.

In al dit saâm vergaderen ligt iets kostelijks, omdat het altoos min of meer het individualisme, en daarmee het egoïsme breekt, om het sociale, het gezellige of gezelschappelijke meer tot zijn recht te doen komen.

Welnu, in aansluiting hiermeê wilden we het voelbaar maken, hoe ook het kerkgaan het opgaan naar een vergadering is, waarin men als lid binnenkomt, en als lid medewerkt; en te keer gaan de valsche en onware, gedachte, alsof het kerkgaan was het opgaan naar zeker statig, plechtig gebouw, voor ieder op zijn eigen gelegenheid, om saam om den prediker zich te verzamelen, en zich voorts aan hem over te geven.

Het denkbeeld van *vergadering* moest daarom weer onder ons opleven; en in zoover hadden we er zelfs niets tegen, dat men onder het lezen dezer artikelen, zich de saamgekomenen in het kerkgebouw een oogenblik dacht als een gewone ledenvergadering, met de opzieners zoo leerende als regeerende als bestuur of moderamen, en den dienstdoenden Dienaar als voorzitter.

Hierop is natuurlijk af te dingen, en vrome zin zou al spoedig terecht klagen, dat op die wijs scherven van de heilige schaal afsprongen, want dat vergadering in de kerk houden nog geen godsdienstoefening was.

Nu, men zal dan ook bij onze verdere uiteenzetting zien, hoe volkomen we het hiermede eens zijn.

Alleen maar, omdat er nog een ander, geheel onderscheiden element bij komt, waardoor deze "vergaderingen der geloovigen", een geheel eigenaardig karakter erlangen, daarom mag toch de grondtrek van *vergadering* er niet aan ontnomen worden.

Van oudsher was de naam van "vergadering der geloovigen" voor onze godsdienstoefeningen in gebruik, en ook waar later het woord "vergadering", op den achtergrond geraakte, kwam er toch de uitdrukking van "samenkomst der gemeente" voor in de plaats, welke manier van zeggen zich aansloot aan Hebr. 10:25, waar de heilige apostel spreekt van *"onderlinge bijeenkomsten."*

Een "onderlinge bijeenkomst" nu is niet het opgaan naar een lezing of mondelinge voordracht, maar een samenkomst, waar men heengaat *om bij elkaar te zijn.* Daarom heet ze *onderlinge* bijeenkomst, d. i. een bijeenkomst waarin het om elkanders bijzijn te doen is.

En ook onze Heidelbergsche Catechismus verstaat het niet anders, waar hij bij het antwoord over het Sabbatsgebod, niet spreekt van een naarstiglijk komen tot het Huis Gods, of onder de predikatie, of tot den eeredienst, maar van een "naarstiglijk komen *tot de Gemeente".* Het s de Gemeente die vergadert, en in die vergadering der Gemeente gaat men als lid dier Gemeente op.

Hiermede hangt het dan ook saâm, dat wij, Gereformeerden, zoo weinig aan het gebouw als gebouw hechten.

Kan de Gemeente, kunnen de geloovigen in een daarvoor ingericht, deftig, luchtig gebouw saâmkomen, des te beter.

Maar de vergadering als vergadering hangt van 't gebouw niet af.

is er geen gebouw beschikbaar, dan vergadert de Gemeente in de open lucht, gelijk onze vaderen het deden bij hun "hagepreeken". Is het daarvoor te koud, dan huurt men een zaal. En kan men geen zaal krijgen, dan komt men bijeen in een stal, of fabrieksgebouw, of manege. Waarvoor die zaal of die localiteit anders gebruikt wordt, doet er niet toe.

Reeds in den apostolischen tijd lezen we, dat de Gemeente ten huize van de particuliere personen bijeenkwam Niet anders was het in het begin der Reformatie. Juist zoo begon men in 1834. En in 1886 sloeg men geen anderen weg in.

Juist dat los zijn van het gebouw karakteriseert dan ook de bijeenkomst als een *vergadering,* die

gemaakt en bepaald wordt, niet door muren of door banken, of door een orgel met een preekstoel, maar die gemaakt en bepaald wordt door de aanwezigheid van de leden der Gemeente.

Veelal beriep men zich zelfs, om dat karakter onzer godsdienstoefeningen aan te bevelen, niet op den heiligen dienst in Tabernakel en Tempel, maar op de *Kahâl* of groote volksvergadering in Israël, waar elk volwassen Israëliet kon opkomen.

Al stemmen we dan ook volkomen toe, dat de "vergadering der geloovigen" daarom toch altoos een eigenaardig karakter draagt, en deswege volstrekt niet met elke gewone vergadering op één lijn mag gesteld worden, toch staat het van den anderen kant vast, dat de grondtrek, het grondkarakter van elke wettige, ordelijke vergadering ook bij onze godsdienstoefeningen moet doorgaan.

Uit dit grondkarakter nu volgt het vanzelf, met noodzakelijkheid, dat hij die deze vergadering leidt, dit niet kan en niet mag doen naar willekeur, of naar eigen grillig inzicht, maar dat hij, *met de geheele vergadering,* onderworpen is aan die *algemeene regelen,* waaronder de vergadering, of in casu, de Gemeente leeft, en haar leven tot uiting wil doen komen.

En dit nu is voor geheel de liturgische quaestie, of wil men, voor het vraagstuk van den *Eeredienst,* waarover we handelen, wel bezien, de beslissende quaestie.

Immers, waar de Dienaar des Woords vrij is, om geheel naar eigen goedvinden te werk te gaan, daar is geen Liturgie. En omgekeerd waar zijn vrijheid ten deze beperkt is, ontstaat de Liturgie, d. i. zekere vaste vorm voor den eeredienst, waaraan ook hij gebonden is, vanzelf.

Doch hiermede is dit eerste punt dan nu ook afgehandeld.

De grondtrek van *vergadering* staat nu vast, en reeds hiermede is het wezen der Liturgie gehandhaafd.

Is toch de samenkomst der Gemeente een *onderlinge* bijeenkomst, d.i. een vergadering van de leden der Gemeente, dan verschijnen de leden der Gemeente daar niet rechtloos, zoodat alleen de Dienaar zeggingschap en meesterschap en recht van beslissing zou hebben; maar dan komt men saâm onder zekeren regel, onder zekere ordening, en moet het in de vergadering naar dien regel en naar die ordening toegaan.

Geheel afgezien van de vraag, of de ordenende en regeerende macht ten deze den Dienaar veel beperkt en in weinig vrijlaat, of in zoogoed als niets beperkt en in schier alles vrijlaat, doet naar dat beginsel als zoodanig niets af of toe.

Ook onder onze gewone vergaderingen zijn er, die een streng huishoudelijk reglement hebben, waarin den voorzitter van stukje tot beetje wordt voorgeschreven, hoe hij zich te gedragen heeft; weer andere die een slap reglement hebben, dat den voorzitter veel vrijheid laat; en nog andere, die zelfs *geen* huishoudelijk reglement bezitten, en den voorzitter derhalve in alles vrij laten begaan.

Maar het beginsel blijft bij dit alles onaangetast.

Wil een vergadering, die dusver geen huishoudelijk reglement had, er morgen een maken, dan doet ze het, en bindt den voorzitter. Of ook wil een vergadering, die in haar huishoudelijk reglement dusver den voorzitter veel vrijheid liet, morgen aan den dag die vrijheid inperken, dan is er niets, dat haar dit belet.

Een vrijgelaten voorzitter oefent alzoo deze zijn vrije beschikking uit, niet uit eigen hoofde, niet krachtens eigen machtsvolheid, maar altoos onder uitgesproken of stilzwijgend goedvinden der vergadering; en het staat aan de vergadering, en niet aan hem, om te bepalen, in hoeverre deze zijn vrijheid van beweging blijven zal wat ze dusver was, of allengs zal worden verminderd.

Toegepast op ons onderwerp beteekent dit derhalve, dat er drieërlei soort kerken zijn. Kerken die den Dienaar bij den eeredienst ganschelijk *niet* binden; kerken die hem *ten deele* binden, en *ten deele* vrijlaten; en zoo ook kerken, die alles haarfijn omtrent den eeredienst voorschrijven.

Maar alle deze drie soorten van kerken staan desniettemin in beginsel gelijk, inzooverre de toestand, gelijk die geschapen werd, en in zijn voortbestaan geduld word, afhangt van het goedvinden der Gemeente, en het de Gemeente is, die het recht en de bevoegdheid bleef bezitten, om in den bestaanden toestand wijziging te brengen.

Wil een kerk die nu een Dienaar in alles bindt, hem voortaan vrijer maken, dan geschiedt het alzoo. Wil een kerk die hem in het ééne wel, en in het andere niet bond, hierin wijziging of onderscheiding aanbrengen, dan doet ze het desgelijks. En ook, wil een kerk, die dusver een dienaar in alles vrij liet, hem voortaan ten deele binden, dan wordt die band aangelegd.

Want wel kan een Dienaar door zijn kerkeraad gesteund, het recht der Gemeente ten deze weerstaan, maar dan randt hij, en met hem de kerkeraad, het algemeen priesterschap der geloovigen aan, en zal de Gemeente den kerkeraad anders moeten saâmstellen.

En is het dat de kerkeraad door strenge coöptatie ook dit verzet breekt, dan kan een Gemeente wel gedwarsboomd worden, maar toch nooit naar recht, en nooit anders dan met verkrachting van het gemeentewezen; en dan hangt het van op zichzelf onberekenbare gegevens af, of een Gemeente in staat zal blijken tegenover dezen clericalen tegenstand haar van Christus ontvangen rechten en vrijheden al dan niet te handhaven.

Ook zonder op iets anders te zien, dan op het karakter van een "vergadering" als zoodanig, is derhalve het uitgangspunt voor het liturgisch karakter van den eeredienst hiermede reeds gevonden.

Is de godsdienstoefening het houden van "een *onderlinge* bijeenkomst", en alzoo een "vergadering" van gemeenteleden, dan staat het hiermede tevens vast, dat er voor de wijze, waarop de Dienst in het heilige zal toegaan, zekere regel moet gesteld worden, zoodra de Gemeente zelve dit verlangt.

Doch hiermede is nog niets dan het uitgangspunt gewonnen.

Er komen toch bij den eeredienst nog gansch andere factoren in het spel, die aan deze soort vergaderingen der Gemeente een geheel bijzonder en eigenaardig karakter leenen.

IV. Saamkomen met God als verzoende Gemeente.

En dan zij er in de eerste plaats op gewezen, dat de Gemeente in haar vergaderingen niet alleen zelve vergadert, maar er ook *een samenkomen met haar God* zoekt.

Onder het Oude Testament heette de Tabernakel "de Tente *der samenkomst,"* de *Ohel Moëed,* en hiermee drukt de Schrift uit, niet dat al het volk in die Tente samenkwam. Daartoe toch was die Tente veel, veel te klein. Maar wel, en heel anders, dat in deze Tente *God samenkwam met zijn volk.*

God woonde symbolisch-reëel boven het Verzoendeksel in het Heilige der heiligen.

Waar de Tabernakel stond, was de plaatse zijner ruste, en nu was het de Hoogepriester, die, als aan het hoofd van het volk, en in naam van dat volk, tot God in het heiligdom naderde, om haar God tegemoet te treden, en met Jehova saâm te komen.

Die hooge, heilige gedachte nu is niet een voorbijgaand denkbeeld.

Alle godsdienst, alle echte religie is een zoeken van de gemeenschap des Heeren HEEREN. ZOO is het voor een ieder persoonlijk, en zoo is het ook voor de Gemeente als geheel genomen.

Voor u zelf in uw eigen hart waakt het dieper religieus gevoel dan pas op, als ge iets ontwaren moogt van de zalige nabijheid des Heeren, en het "nabij God te zijn" *aan* u en *in* u verwezenlijkt wordt.

Een God van verre beweegt het vrome gemoed niet, en zalig noemt daarom de Psalmist "dien God heeft verkoren en *doet naderen".*

En juist ditzelfde nu, geldt evenzoo voor de Gemeente.

Ook de Gemeente leeft slechts in die oogenblikken geestelijk op, als ze saâm, *als Gemeente,* de nabijheid van haar God ontwaart, en de tegenwoordigheid van den Heilige ontdekken mag, d. i. wanneer ze in haar saâmvergaderingen tevens *samenkomt met haar God.*

Een "samenkomen van de Gemeente met haar God" is alzoo de hoogste opvatting, die men zich van onze godsdienstoefeningen vormen kan.

Alle zonde, alle zondige existentie, alle verkeer in een zondige wereld, alle nawerking van vroegere zonde, en alle inwerking op ons hart van een aan God ontzonken demonenwereld, werkt *scheidend,* en stelt tusschen God en onze ziel een ledige ruimte in.

Vandaar de *persoonlijke* behoefte, om in de eenzaamheid en in het eenzame gebed gedurig weer door die ledige ruimte heen te breken, en zijn God weer na aan zijn hart te voelen. Maar vandaar ook de *gemeenschappelijke* behoefte, om saam met anderen de nabijheid des Heeren te zoeken. Zoo is het in ons huislijk gebed met ons huisgezin, 200 is het bij bruiloft en begrafenis met heel de familie, zoo is het bij stichtingen en instellingen. Als men saam zich voor God gesteld, en niet slechts woorden gepreveld, maar in het wezenlijk gebed de gemeenschap met zijn God weer saam gevoeld heeft, is voor aller besef het saamleven in huis, het saamleven in de familie, en het saam arbeiden aan inrichting of instelling weer krachtiglijk geheiligd.

En zoo nu ook moet de "gemeente van Christus" gedurig weer voor God verschijnen, gedurig weer zijn aangezicht zoeken, gedurig weer zijn heilige ontmoeting tegengaan, en waar dit doel mag bereikt worden, vormt de plaats waar men saamvergadert zich metterdaad tot een *Tente der samenkomst,* tot een *Tabernakel* des Heeren, tot een *Tempel Gods.*

Ja, sterker nog.

Voor de gemeente des levenden Gods, is dit saam ontmoeten van haar God, niet enkel, evenals voor het huisgezin, voor een familie, voor een stichting, voor een instelling, geraden, gewenscht en heiligend, maar zelfs in den meest volstrekten zin, *onmisbaar* en *noodzakelijk.*

De gemeente van Christus is een *heilige* gemeente. Ze verkeert nog wel in de wereld, maar ze is niet van die wereld. Ze draagt op aarde de pelgrimsgestalte. Vreemdeling hier beneden te zijn is haar wachtwoord, het Vaderhuis niet hier op aarde, maar bij God. Ze is zoekende het vaderland dat boven is, ze trekt op naar het Jeruzalem, waarvan het geloofsoog nog pas van verre de kimmen ziet.

Voor haar optreden zijn daarom altoos *twee dingen* noodig.

Eerste vereischte is, dat de leden der Gemeente vergaderen en bijeenkomen, want door stad of dorp komen ze niet als *gemeente* van Christus u t. Als Gemeente, als eenheid, als saamhangend geheel, ziet ge haar alleen als ze vergaderd is.

Een tweede vereischte is, dat deze vergaderde Gemeente den band met de wereld losmake, en den band met haar God werken en trekken doe.

Ge hebt dit zelf wel ondervonden.

Ga ter kerke op, maar zóó dat ge er nederzit zonder band aan de Gemeente te gevoelen, alleen in eigen gepeinzen verzonken, en onderwijl allerlei wereldsche dingen u door het hoofd spelende, zoodat er van het ervaren van Gods gemeenschap geen sprake voor u is, dan laat het u onbevredigd, het is al ijdel, doelloos werk geweest, en ge treedt straks uw eigen woning weer binnen ondankbaar, schier wrevelig en onvoldaan.

Uit sleur, als vormendienaar, als slaafsche meêlooper zijt ge in de kerk geweest, maar een realiteit, een zielsgenieting, een sterking voor uw hart was het u niet.

Maar ook, laat het omgekeerd zijn, dat aan de plaatse des gebeds de liefde voor de broederen in uw hart trilde, en gij de wereldsche dingen van u kondt zetten, een optrekking der ziel naar boven hadt, en onder gebed en lofzang, onder vermaan en prediking van uzelven werdt losgemaakt, en in de gemeenschap en in de ontmoeting van uw God ingeleid, zoodat uw hart dronk uit de volle beek, die de ziel geestelijk in liefde dronken maakt, dan, ja, was er weelde en genieten, bracht het opgaan u in verrukking, voeldet ge u gesticht en gesterkt, en trilde u heel den dag daarna de toon van lof en liefde door het hart. Welnu, dit is daaruit te verklaren, dat *alleen* in dit laatste geval uw opgaan naar de vergadering der geloovigen aan haar doel beantwoord heeft, en was wat het moest zijn: *"Een samenkomen met de gemeente Christi, om saâm met haar, het Eeuwige Wezen te ontmoeten".*

De uitkomst toont dan ook, dat voorgangers, die de godsdienstoefening zóó weten te leiden, dat ze zulk een uitwerking heeft, zelf zich gelukkig gevoelen en de Gemeente rijk maken.

En ook omgekeerd, dat predikers en voorgangers, die dit hooge, schoone doel uit het oog verliezen, knechtelijk werk verrichten en gemeentelijk de Gemeente verarmen laten.

Het kan niet gedurig genoeg herhaald: Godsdienst is gemeenschap met den levenden God hebben. Die gemeenschap wordt, we zeggen niet het diepst, maar toch het weelderigst "met alle heiligen saâm" genoten. En alle godsdienstoefening moet zich ten doel stellen, de opgekomen Gemeente die gemeenschap met haar God te doen smaken. Anders moge er *geleerdheid,* er moge *diepzinnigheid,* er moge straffende *ernst* zijn, maar godsdienst, en alzoo godsdienstoefening is er niet.

Godsdienstoefening beduidt niet oefening in den godsdienst, maar *uitoefening van godsdienst,* en die nu was er niet, als de Gemeente niet onder de gemeenschap met haar God is gebracht.

Een voorganger die zich telkens weer de vraag stelt, hoe hij dat doel: "Het brengen van de Gemeente in de gemeenschapsoefening met haar God", bereiken zal, en hierin slaagt, is als Aäron, wien de heilige zalfolie tot in den kleederzoom afdruppelt. Wie dit uit het oog verliest, blijft zelf dor, en kan de Gemeente niet sappig maken.

Vatten we nu beide conditiën saâm: 1o. dat er een saamvergadering van de Gemeente moet wezen; en 2°. dat de saâmvergaderde Gemeente tot de ontmoeting met haar God moet worden geleid, dan is hiermede reeds een tweeledige liturgische eisch gesteld.

Immers, dan gelden hier vooreerst alle regelen, die het houden van «en vergadering beheerschen. Maar ook in de tweede plaats alle regelen, die te stellen zijn, voor de ontmoeting van de gemeente met haar God.

Beide conditiën beperken alzoo de willekeur waarin de voorganger zich zou kunnen verloopen. De voorganger is *niet* vrij, om te handelen, gelijk hij wil. Maar moet hij alzoo te werk gaan, dat ten eerste het denkbeeld van de *saamvergadering der Gemeente,* en ten tweede aldus, dat het denkbeeld van de *ontmoeting der Gemeente met haar God,* tot zijn recht kome.

Reeds zoo is derhalve een dubbele bron ontsloten, waaruit de liturgische kracht vloeit. Laat ons er thans nog een derde conditie, die het geheel afsluit, aan mogen toevoegen.

Die derde conditie ligt in het: *"Verzoend zijn der Gemeente".*

Zij die opkomen voor de plaatse des gebeds zijn lieden met allerlei geestelijk gebrek behept. Vaak slap in het geloof, zwak in de liefde, traag in het bewustzijn. Ze komen aan de plaatse des gebeds uit de wereld, met de onzalige fontein der opwoelende zonde in hun eigen hart. Ze brengen met zich de herinnering van allerlei tekortkoming. Hoe geestelijker ze staan, des te sterker is de zelfaanklacht. Ze heeten "heiligen", maar ze vragen zich onwillekeurig af, hoe het mogelijk is, dat men hen onder de "heiligen" rekent.

En toch is wat daar saamvergadert *"een gemeente van heiligen". Zie* het maar hoe de apostel elke kerk aan wie hij schrijft altoos toespreekt, als de geroepen heiligen die te Corinthe, de heiligen die te Efeze, die te Colosse, die te Thessalonica zijn.

Als ze dat ook niet waren, waardoor zoudt ge ze dan van de wereld *onderscheiden?* Waarom zouden ze dan hier saâm de *Gemeente* uitmaken ?

Als ze met de lieden der wereld gelijk stonden, en eender als zij waren, wat anders dan zelfverheffing en verachting van anderen zou het dan zijn, indien ze zich nochtans als "heilige gemeente" bijeenvoegden?

Hier is alzoo schijnbare tegenstrijdigheid.

Tegenstrijdigheid tusschen den geestelijken adelbrief waarmeê ze opgaan, en het gemis aan adel in het hart waarover ze treuren. Ze klagen zich zelven aan, en God spreekt ze vrij.

En of de wereld ze al lastert, en satan al tegen Gods uitverkorenen roept, het feit blijft nochtans, dat ze als de *gemeente* des Heeren, als de *heilige* gemeente des levenden Gods, moeten samenkomen.

Die tegenstrijdigheid nu, die tegenstelling kan alleen overwonnen worden door den *Naam van Christus.*

Buiten Christus gerekend, zijn er geen heiligen, is er geen Gemeente, en is alzoo een saamvergadering der Gemeente ondenkbaar.

En voorts, buiten Christus genomen, is er geen vereering *van* en geen gemeenschap *met* God.

Zoo ge den Naam van Christus, zijn vleeschwording, zijn ingaan in het heiligdom daarboven, zijn gemeenschap met zijn verlosten vergeet, is zoomin het bestaan van een Gemeente, als haar saamvergadering, en haar ontmoeting met het eeuwige Wezen denkbaar. Maar treedt die Naam van Christus tusschenbeide; zijn de leden der Gemeente in Hem ingelijfd, onder Hem als aller hoofd vereenigd, in Hem gerechtvaardigd, in Hem verzoend, in Hem geheiligd; en is het Lam Gods het offer der Verzoening, waarmeê ze hun God mogen naderen; dan is er én de Gemeente der heiligen, én haar saâmvergadering, én haar toegang en toeleiding tot haar God.

Uit dien hoofde nu komt als derde bestanddeel in de godsdienst-uitoefening der Gemeente altoos *de Christus* in.

De Gemeente komt saâm als alleen in Hem één. De Gemeente vergadert onder de besprenging met zijn heilig zoenbloed. De Gemeente gaat niet zelf tot God, maar wordt door haar eenigen Hoogepriester tot den Vader geleid.

En dit alles grijpt plaats niet zichtbaar voor het zienlijk oog, maar als in een mysterie, voor het oog des geloofs.

Vandaar dat een dienst in het Heilige, die buiten Christus omgaat, waarbij de Hoogepriester onzer belijdenis niet invloeit in de actie, en die de Gemeente niet haar ingelijfd zijn in Christus doet gevoelen, nooit tot de ware, de volle, de rijke ontmoeting met haar God leiden kan.

En zoo wordt dan aan de twee gestelde conditiën nog deze *derde conditie* toegevoegd, dat de godsdienstuitoefening der Gemeente, moet zijn, niet alleen 1°. een saâmvergadering der Gemeente ; en 2°. een ontmoeting tusschen de saâmvergaderde Gemeente en haar God ; maar ook 3°. een saâmvergadering onderling en een ontmoeting van het Eeuwige Wezen *onder de besprenging van het bloed Christi.*

Dit zijn dan de drie conditiën, waaraan ons dusgenaamd *kerkgaan* beantwoorden moet. Het zijn deze conditiën, die de vrijheid van den voorganger inperken. Hij mag den dienst bij Gods altaar niet zóó inrichten gelijk hem dit gevalt, maar hij moet dien doen gaan en loopen, zooals deze *drie conditiën*

het eischen. En in deze *drie conditiën* wortelt daarom alle *Liturgie.*

V. Uitoefening van Godsdienst.

Godsdienstoefening bedoelt niet iemand *in den godsdienst* te oefenen, naar duidt aan dat de verzamelde Gemeente *haar godsdienst uitoefent.*

Voor deze gewichtige stelling vragen we de volle aandacht, die ze verdient, omdat zoovelen er geheel aan ontwend zijn.

Nog altoos toch waant meer dan één, dat het eigenlijke doel van van het kerkhouden is, aan een opgekomen gehoor den Bijbel uit te leggen, en naar aanleiding van dat gesprokene de hoorders te vermanen of te vertroosten.

Wat onderscheid er bestaat tusschen een Bijbellezing, een Bijbelbespreking enz., en een godsdienstoefening verstaan dezulken dan ook ganschelijk niet; en in zijn verlegenheid waant men dan allicht, dat het reeds een *godsdienstoefening* is, als de predikant één of twee verzen, en een *Bijbellezing,* als hij een heel kapittel bespreekt.

Zelfs het onderscheid tusschen een catechisatie en predikatie raakt op die wijze zoek; en het eenig onderscheid dat tusschen die beide nog gevoeld wordt, is dat men op de catechisatie *vraagt* en *antwoorden inwacht,* terwijl bij de predikatie de predikant *alleen* het woord heeft.

Doch ook dat onderscheid houdt geen steek, want ook op de *lidmaten-catechisatie* is de voorganger niet zelden gewoon, alleen het woord te voeren. Op gevorderden leeftijd is men liefst *niet* ondervraagd. Lidmaten-catechisatie waar men de lidmaten nog telkens in verhoor nam, liepen vaak leeg.

En neemt men nu zulk een *Lidmaten-catechisatie,* dan komt het er toch feitelijk op neer, dat men ook daar bidt, ook daar zingt, ook daar den Bijbel uitlegt, en ook daar een woord van vermaan spreekt.

Alleen is de kring meest kleiner, de vorm van het spreken minder plechtig, en vergadert men in den regel niet in het kerkgebouw.

En neemt men de dusgenoemde *Oefening,* dan was deze oorspronkelijk zeker verre van de predikatie afwijkend, maar ook zij is ten slotte bijna geheel hetzelfde geworden, als wat voor velen een predikatie is.

Oorspronkelijk bedoelde men met die oefeningen of gezelschappen, onderlinge bijeenkomsten van enkele meer gevorderde Christenen, die door onderlinge saamspreking, en door mededeelingen uit hun geestelijk leven, onderlinge stichting wilden bevorderen.

Soms was er dan één die bijzonder de gave had om indrukwekkend en op aangrijpende wijze een woord tot stichting te kunnen spreken. Van lieverlee hield dan die oefenaar alleen het woord. Zoo breidde de kring zich uit. Meerderen kwamen toeloopen. En ten slotte zag niemand er meer verschil in, of er een predikant op den kansel stond of een oefenaar voor het voorlezersbankje.

Eindelijk liet men den oefenaar dan ook maar op den kansel klimmen. En dan bad men, en zong men, en hoorde men. En leek het in alles op een gewone godsdienstoefening als de eene droppel water op den andere.

Zoo verflauwden alle grenzen. Catechisatie, Oefening, Predikatie, het liep alles ineen. En vandaar kwam het dat zoo vaak zulk een oefenaar, die een sterken aanhang had, tot het volk zei: "Laat ons zelf een kerk zetten ; maak mij dominee; en word een aparte Gemeente!"

En op dit geheel verloopen standpunt was hier ook feitelijk niets tegen te zeggen. Ziet men in een godsdienstoefening niets anders dan een opgekomen schare, met een voorganger die een stuk uit den Bijbel bespreekt, en met de opgekomenen bidt en zingt, waarom zou die oefenaar dan niet evengoed als een Dienaar des Woords zijn ? Waarom kon hij voor dat doel niet soms *beter* wezen ? En zijn er niet voorbeelden te over, dat men onder het spreken van den dienaar des Woords dof en dor bleef, en onder de toespraak van een oefenaar trilde en tintelde van inwendige geestelijke beweging?

Juist daarom nu leggen we zóó den vollen nadruk op de stelling, dat godsdienstoefening niet een oefening IN godsdienst is, maar *uitoefening* VAN *godsdienst.*

Niet natuurlijk alsof de uitoefening van den godsdienst uitsluitend in het kerkgaan bestond. Veeleer

moet uitoefening van godsdienst de ééne, groote, koninklijke daad van *geheel* ons leven zijn, in alle onze gedachten, woorden en werken. De mensch altoos priester Gods, geroepen om zijn heiligheden te bedienen.

Maar al is het, dat ge in uw gezin van den vroegen morgen tot den laten avond uw God hebt te dienen, en alzoo rusteloos Godes *dienst* hebt uit te oefenen, toch voelt ge zeer wel, dat de uitoefening van den godsdienst in uw huis een heel ander en meer eigenlijk karakter erlangt, als ge, met uw huisgenooten om het Woord verzameld, u saâm vereenigt in Godes lofzegging en aanbidding.

En zoo nu ook moeten wel alle leden der Gemeente, elk voor zich in hun goddelijk beroep Godes dienst uitrichten, maar komt toch de dienst Godes van de zijde *der Gemeente* eerst dan tot volle uiting, als de geheele Gemeente saâmvergadert, met het opzettelijk doel, om Gode eere, lof en aanbidding toe te brengen.

Er is namelijk *middellijke* en *onmiddellijke* uitoefening van godsdienst.

Een *middellijke* uitoefening door middel van uw wandel en levensgedrag door de uiting van uw woord, en door de stemming uwer ziel n het gewone leven. Maar ook een *onmiddellijke* als ge, het gewone even een oogenblik tot stilstand brengt, en nu opzettelijk, regelrecht, en rechtstreeks u tot den almachtigen God zelven wendt, om Hem het offer van uw lof en liefde op te dragen.

En tot die *onmiddellijke,* die *rechtstreeksche* uitoefening van Godes dienst komt het nu voor heel de Gemeente alleen in die oogenblikken, als ze saâmvergaderd is, om haar God te ontmoeten, en Hem eere te geven.

Er wordt Gode dan toegebracht een *offerande,* of wat de profeet noemt, Hem worden opgedragen: *de varren der lippen.*

Juist dit echter was oorzaak, dat bij de publieke, onmiddellijke uitoefening van den dienst Gods in de Gemeente, van oudsher *het altaar* zulk een voorname plaats innam. Zoo zelfs, dat om en bij het altaar de geheele liturgische dienst zich ontwikkeld heeft. Meer nog, dat, met uitzondering van de Gereformeerde kerk, nog altoos alle Christelijke kerken *een altaar* in het kerkgebouw plaatsen, en dat altaar beschouwen als het middelpunt waarom de geheele dienst zich te schikken heeft.

Zoo is het in alle Roomsche kerken, zoo is het in alle Grieksche, in alle Armenische en Koptische kerken en zelfs de Luthersche en Anglikaansch-bisschoppelijke kerken, hebben nog alle een soort altaar bijgehouden. Zelfs kan men zeggen, dat de beteekenis van het altaar, in de Luthersche- en in de Engelsch-bisschoppelijke kerken, in den loop dezer eeuw, eer toenam, dan verminderde.

En al moge men ook in streng Gereformeerde kerken buitenslands de Avondmaalstafel soms in een soort koor zetten, en bij die Avondmaalstafel de leden der Gemeente laten knielen, in plaats van aanzitten, toch heffen deze insluipsels het feit niet op, dat in de Gereformeerde kerken het eigenlijke *altaar* van meet af weggenomen is, en men niet om bijredenen, maar uit beginsel zich tegen het in stand houden van zulk een altaar heeft verzet.

Dit nu zoo zijnde, gevoelt men, hoezeer geheel onze liturgische dienst door deze afwezigheid van het altaar beheerscht wordt. Reden waarom het noodzakelijk is, ons goed en deugdelijk recht ten deze tegenover de andere Christelijke kerken te verdedigen.

Die andere Christelijke kerken vinden natuurlijk haar aanbeveling voor haar aanhouden van een altaar in hetgeen ons omtrent den publieken eeredienst bericht wordt uit de dagen des ouden Testaments.

Niet pas in Tabernakel en Tempel, maar reeds in en vóór de dagen der patriarchen lezen we in het Oude Testament gedurig, dat er een altaar werd opgericht, en dat op zulk een altaar Gode een offerande werd opgedragen.

Dit altaar was óf opgericht voor een enkele gelegenheid, óf wel besteld voor duurzaam gebruik. Maar zoo dikwijls er sprake is van openlijke Godsvereering, vinden we toch allerwegen steeds het altaar, als middelpunt van den heiligen Dienst.

Steeds vindt ge evenzoo in de groote of kleine kapellen of pagoden of tempels der Heidenen, met of zonder afgodsbeeld, een altaar waarop geofferd moet worden. En dat altaar is bij dezen Heidenschen eeredienst vaak zoo het één en al, dat het altaar soms bijna heel het kleine tempeltje inneemt, en het volk nooit in den tempel komt, maar buiten den tempel en vóór het altaar staan blijft.

Dat nu dit heidensche gebruik op zichzelf niet afgodisch is, maar uit het wezen zelf der religie opkwam, toont de door God zelf bestelde eeredienst voor Tabernakel en Tempel.

Hier toch hebben we te doen, niet met menschelijke verzinning, maar met goddelijke ordinantie.

Het is God zelf, die aan Mozes bevolen heeft, aldus zijn heiligdom in te richten, en ook zelf *het altaar* in zijn Tabernakel besteld heeft.

En waar nu alle traditie uit het Paradijs, die nog naleeft bij de Heidensche natiën, en alle verhaal van de patriarchen, en evenzoo de van God bestelde eeredienst voor Tabernakel en Tempel, niet maar een altaar kent, maar in dat altaar het middelpunt van allen eeredienst bestelt, daar is het dan ook volkomen begrijpelijk, dat de Christelijke kerken, die ten opzichte van het altaargebruik in gevoelen van ons verschillen, achten zeer sterk tegen ons te staan, wijl ze zich met beroep op Gods Woord tegenover ons kunnen verdedigen.

Hoorende van onze altaar-loosheid gevoelen ze zich dan ook in het: minst niet in de consciëntie geraakt, maar zien veeleer medelijdend op ons neder, en betreuren in ons een afwijking van het Heilige, die ons al den troost van het altaar-geheimenis rooft.

Voor ons Gereformeerden is het alzoo niet genoeg, dat wij op onze beurt glimlachen over de taaiheid, waarmee andere kerken nog altoos aan het gebruik van een altaar blijven vasthouden; maar we behooren onzerzijds ook dit vraagstuk helder in te denken, ons rekenschap van ons doen en laten te geven, en in staat te zijn, met Gods Woord in de hand, de door ons gevolgde gedragslijn te verdedigen.

Onze positie ten deze toch is een zeer geïsoleerde.

Van de 1500 millioen zielen die op deze aarde wonen, en onder allerlei vorm openbaren godsdienst of afgodendienst uitoefenen, staan ten deze alle Heidenen, alle Roomschen, alle Griekschen, alle Lutherschen, alle Episkopalen tegenover ons, en wij Gereformeerden staan met een betrekkelijk kleine groep van hoogstens tachtig millioen op ons zelven.

We willen daarom in ons volgend artikel dit vraagstuk nader onder ie oogen zien, en hiermede het uitgangspunt vastzetten voor elke principieele beschouwing van de Gereformeerde Liturgie.

VI. Het Altaar.

Het altaar is als een hand Gods, die uit den bodem der aarde zich opbuigt, om de gave des menschen, d. i. zijn offerande, aan te nemen.

Welbezien moet niet de mensch het altaar *maken,* maar het nemen gelijk hij het vindt. Dit wordt bij Israël uitgedrukt in de bepaling dat 1°. het altaar niet van gehouwen steen mag zijn; en 2°. dat men niet offeren mag op al wat men een altaar gelieft te noemen, maar alleen op dien steen, of op dat altaar, dat God zelf aanwijst.

En wel toont de historie, dat dit hooge ideaal, om slechts één offerplek te hebben, opdat de monotheïstische gedachte ook in den eeredienst tot het uiterste zou worden doorgevoerd, niet dan na lange worsteling in het volksbesef doordrong, en gaat feil al wie technisch-pedant elke afwijking van dien hoogen regel in Israël, zelfs nog door Samuël, als bewijs tegen het bestaan van den regel zelven aanvoert; maar in beginsel moet toch metterdaad vastgehouden aan de absolute eenheidsgedachte, dat God één is en zijn altaar één is, en dat het de ééne hand Gods is, die zich opbuigt en uitstrekt om de offerande van heel de menschheid in ontvangst te nemen.

De vorm van het altaar deed er op zich zelf niets toe. Bij de Grieken was het vaak rond, bij Israël meest vierhoekig; maar in zijn grondgedachte is het niets dan een verhooging, en in die verhooging de aanwijzing van de plek, waar de mensch zijn offer zal nederleggen.

Het karakter van het *altaar* wordt daarom geheel door het karakter van de *offerande* beheerscht.

Nu is de offerande het Gode *toebrengen* van wat Gode *toekomt.*

Vormt zich de mensch van hetgeen Gode toekomt nog te enge en te beperkte gedachten, dan zal die offerande worden afgemeten naar wat op aarde de eene mensch den anderen toebrengt om hem te eeren, en om zijn gunst te winnen.

De offerande zal dan bestaan in een beest uit de kudde, in een schove uit den oogst, in allerlei geschenk, dat men Gode toewijdt.

Op dit standpunt is het godsdienstig besef nog zeer ondiep. Van de alles beheerschende waarheid, dat wij *ons zelven,* met *al* het onze, Gode hebben toe te wijden, wordt dan nog niets verstaan. God is dan als een machtig vorst, iets meer nog in macht dan een gewone koning, aan wien dus een nog meerder geschenk moet geofferd worden. Maar toch, de onware grondgedachte blijft, dat aan God een tribuut moet afbetaald, en dat het verdere leven van onzen persoon, met al ons overig bezit, voor ons, en niet voor God is.

Met een deel wordt God tevreden gesteld, opdat wij het overige onder zijne hoede zelven bezitten mogen.

Hierin mengt zich dan vanzelf een heel andere soort offerande, die bedoelt ongunst af te wenden en toorn te stillen. Het zondebesef waakt op; de ervaring van tegenspoed en ellende doet in de zonde de oorzaak dier ellende opsporen. En nu komt het zoenoffer, het schuldoffer, en zooveel meer, om die zonde toe te dekken, en den toorn, die opwelde, te stillen.

In de ordinantiën van het Israëlietisch offer vindt ge dan ook diezelfde elementen terug, maar zóó opgevat, dat ze ongemerkt en vanzelf in de *ideale* opvatting van de offerande overleiden.

Het reëel karakter gaat weg, en alle offerande wordt *symbolisch.* De eerstelingen van den oogst treden symbolisch *voor heel den oogst* in de plaats, het dier in het brandoffer bekleedt de plaats van *den mensch zelven.*

Daardoor was het offer in Israël iets geheel anders geworden. Het bedoelde niet meer Gods gunst te koopen of zijn ongunst af te koopen tot den prijs van een lam of ram of vlade of koek. Maar heel anders, om in dit offer de betuiging uit te spreken en te belichamen van het hoogste ideaal van alle religie, in het toewijden van zichzelven en van al wat zijns is, aan den Heere zijn God; en voor zoover de mensch zondaar was, de volkomen erkenning, dat men door zijn zonde zich des eeuwigen doods schuldig had gemaakt.

Hieruit volgt dat er in het paradijs voor het altaar geen plaats was, en in het rijk der heerlijkheid voor het altaar geen plaats zal wezen.

In het paradijs was geen schuld te verzoenen, en in het rijk der heerlijkheid zal geen schuld te verzoenen overblijven. Alzoo valt het zoen- en schuldoffer weg.

En ook, in het paradijs was de toewijding des menschen van zich zelven volkomen, en in het rijk der heerlijkheid zal ze eeuwiglijk volkomen blijven. Ook het symbool der toewijding valt alzoo weg, waar de zaak en het wezen zelf gevonden wordt.

Voor de *obedientia passiva* in de offerande vervalt alle oorzaak, en de *obedientia activa* is reëel en volkomen aanwezig.

De mensch is dan zelf het offer, dat Gode gewijd wordt, en gelijk eens het paradijs zelf het altaar was, zoo zal de nieuwe aarde *zelve h*et altaar zijn, waarop de mensch zich Gode toewijdt en aan God geeft.

Eerst waar de schuld heerschte werd het zoenoffer en voor dit zoenoffer het altaar geëischt. En zoo ook, eerst waar de toewijding des menschen aan God geheel onvolkomen werd, moest de symbolische toewijding in het offer den idealen eisch van de algeheele toewijding hooghouden.

Vandaar dat de Heidenen onder de nawerking van de Noachitische traditie, en onder de inwerking der gemeene gratie altaar en offerande in stand houden; dat in Israël offerande en altaar door God zelven besteld en geheiligd zijn; en dat ook in Christus' kerk, zoolang de voleinding der eeuwen toeft, noch het offer noch het altaar kan ontbreken.

Hieruit volgt echter nog in het minst niet, dat wij *ook thans* nog in de Christelijke kerk een steenen altaar of houten altaar plaatsen moe-en, en dat op zulk een altaar *ook nu nog* een offerande moet worden gebracht.

Integendeel leert de Heilige Geest ons, zeer bijzonderlijk in den brief aan de Hebreën, dat de dagelijks herhaalde offeranden onder Israël slechts een schaduwachtige beduidenis hadden, en uit het Aäronitisch priesterschap heenwezen op het priesterschap naar de ordening van Melchizedek, en dat de Christus, die dit priesterschap ontving, *niet dikmaals offeren zou,* maar integendeel, *met ééne enkele offerande alles zou afdoen.* Letterlijk toch staat er: *Miaai prosphoraai teteleiooke*

De geheele zinsnede in Hebr. 10 luidt aldus: *Want is het onmogelijk, dat het bloed van stieren en bokken de zonden wegneme. Daarom, komende in de wereld, zegt hij: "Slachtoffer en offerande hebt Gij niet gewild, maar Gij hebt mij het lichaam toebereid; brandofferen en offer voor de zonde hebben U niet behaagd; toen sprak ik: Zie, ik kom (in het begin des boeks is van mij geschreven) om uwen wil te doen, o God. Als hij te voren gezegd had: Slachtoffer, en offerande, en brandoffers, en offer voor de zonde hebt Gij niet gewild, en hebben U niet behaagd (dewelke naar de wet geofferd worden), toen sprak hij: Zie, ik kom, om uwen wil te doen, o God: hij neemt het eerste weg, om het tweede te stellen; in welken wil wij geheiligd zijn, door de offerande des lichaams van Jezus Christus, éénmaal geschied. En een iegelijk priester stond wel allen dag dienende, en dezelfde slachtofferen dikmaals offerende, die de zonden nimmermeer kunnen wegnemen. Maar deze, één slachtoffer voor de zonden geofferd hebbende, is in eeuwigheid gezeten aan de rechterhand Gods* (10:4-12).

En geheel in gelijken zin lezen we in Hebr. 9:22-28: *En alle dingen worden bijna door bloed gereinigd naar de wet, en zonder bloedstorting geschiedt geene vergeving. Zoo was het dan noodzaak, dat wel de voorbeeldingen der dingen die in de hemelen zijn, door deze dingen gereinigd werden, maar de hemelsche dingen zelve door betere offeranden, dan deze. Want Christus is niet ingegaan in het heiligdom, dat met handen gemaakt is, hetwelk is een tegenbeeld van het ware, maar in den hemel zelven, om nu te verschijnen voor het aangezichte Gods voor ons; noch ook, opdat hij zichzelven dikmaals zou opofferen, gelijk de Hoogepriester alle jaar in het heiligdom ingaat met vreemd bloed. Anders had hij dikmaals moeten lijden van de grondlegging der wereld af; maar nu is hij eenmaal in de voleinding der eeuwen geopenbaard, om de zonde te niete te doen, door zijns zelfs offerande. En gelijk het den menschen gezet is eenmaal te sterven, en daarna het oordeel; alzoo ook Christus, eenmaal geofferd zijnde om veler zonden weg te nemen, zal ten anderen male zonder zonde gezien worden van degenen die hem verwachten tot zaligheid.*

Het heiligdom is alzoo niet meer op aarde; de heilige plek is niet meer op aarde; het altaar is niet meer op aarde; de offerande is niet meer op aarde.

Het is alles *verplaatst.* Uit het schaduwachtig Jeruzalem naar het Jeruzalem daar boven, in het heiligdom bij God, waar Christus is, reëel is in ons vleesch en bloed, en waar hij leeft om voor ons te

bidden.

Een tweede offerande kan niet meer gebracht worden, want de ééne offerande van Christus is een *volkomen* offerande. Niet alleen de schuld is volkomenlijk verzoend, maar ook de gerechtigheid en heiligheid is volkomen volbracht. En het eenige offer dat overblijft, is het geven van ons eigen ik in den dood door de daad van *het volkomen geloof.*

Men mag alzoo niet zeggen, dat wij geen priester, en geen offerande meer hebben. Die hebben we zeer zeker. Alleen maar onze priester is in het heiligdom bij God, niet meer op aarde. En onze offerande moet niet nog gebracht, maar is gebracht, eens voor allen die gelooven, en "het Lam Gods, dat de zonde der wereld wegneemt," is steeds voor Gods heilig aangezicht.

Hierop nu rust de overtuiging der Gereformeerde kerken, dat er in onze kerkgebouwen voor een altaar geen plaats is.

Waar een altaar is, moet een offer gebracht worden, en in zoover is de Roomsche Liturgie veel consequenter en logischer dan de Luthersche of Episcopale, daar toch de beide laatste wel het altaar bijhouden, maar *zonder* offer, overmits ze het brengen van een tweede offer na de eenige offerande van Christus niet aandorsten.

Daar nu wij, Gereformeerden, eveneens belijden, dat de offerande van Christus de eenige en volkomen genoegzame offerande, niet alleen voor de verzoening onzer zonden, maar voor de verzoening van de zonden der gansche wereld is (1 Joh. 2:2), en alzoo een vernieuwd of aanvullend offer voor ons ondenkbaar is, betuigen we, dat ook het altaar voor ons vervallen is, en in onze gebouwen geen zin meer zou hebben.

Hiermede hangt dan weer saam, dat we in onze kerkgebouwen ook geen heiligdom meer zien, en dat de bedienaars van den godsdienst bij ons geen priesterlijk karakter dragen. En zulks in het minst niet, alsof we waanden het zonder heiligdom, en zonder priester, en zonder altaar, en zonder offer te kunnen afdoen.

Dit in het minst niet.

Ook wij erkennen eerbiediglijk een heiligdom, een priester, en een offerande van noode te hebben, zoolang we nog niet zonder vlek of rimpel op de nieuwe aarde in het rijk der heerlijkheid onzen God kunnen dienen. Dit vloeit voor ons rechtstreeks voort uit de kennisse onzer zonden, uit het diepe besef van onze schuld, en uit de droeve wetenschap, dat onze heiligheid nog niet boven de allereerste kleine beginselen der volmaakte gehoorzaamheid uitgaat.

Alleen maar, op grond der Heilige Schrift, beschouwen we alle Aäronitisch priesterschap als vervallen, het priesterschap naar de ordening van Melchizedek ingegaan, en daarom verouderd en weggenomen, al wat onder Israël niet dan schaduwachtige en zinbeeldige beduidenis had.

Ons heiligdom is daarom *niet meer op aarde,* maar in den hemel. Onze priester niet meer een zondig mensch, maar de *Christus in de hemelen.* En onze offerande is niet meer iets, *dat wij Gode opdragen,* maar datgene wat ons van Godswege wordt aangeboden in het Lam, dat geslacht is, dat voor ons stierf en overwon.

Natuurlijk ontkent de Roomsche kerk dit alles op zich zelf niet. Integendeel ze beaamt dit. Maar nochtans heeft ze gemeend, de realiseering van de rijke en volle genade die hier in ligt, te moeten binden aan een menschelijke daad, die op aarde geschieden zou, en waarbij ze gestreefd heeft naar de verbinding van deze beide ideeën, om eenerzijds alle heil uit de eeuwige offerande van Christus af te leiden, en toch anderzijds de priesterlijke bediening van een offerande op het altaar hier beneden in stand te houden.

Uitgangspunt hiervoor bood het heilig Avondmaal.

Bij dat heilig Avondmaal werd een *tafel* gebezigd, op die tafel werd het brood gebroken en de beker rondgediend, en bij die tafel was er een die voorging, onderwijl de anderen er lijdelijk bij verkeerden.

In meer dan één hoogaltaar, b.v. in dat van den Dom te Halberstadt, en in het Romaansche altaar van het Stift Mölk, is zelfs thans nog die afleiding van het altaar uit de "tafel des Nieuwen Verbonds" zichtbaar, in zooverre deze beide altaren nog *pooten* hebben waarop ze rusten.

Daar echter het tafellaken, dat van de Avondmaalstafel afhing, al spoedig tot op den grond reikte,

iets waardoor de pooten van de tafel onzichtbaar werden, is voor de tafel allengs een langwerpige steenen of houten vierhoek in de plaats gekomen, en zoodoende de oorspronkelijke tafel geheel in een steenen of houten altaar overgegaan.

Het aanzitten aan de tafel verviel hierdoor, en werd vervangen door een nederknielen van de enkelen voor het altaar, gelijk dit zelfs nu nog vaak in de Luthersche en Episcopale kerk plaats grijpt.

Onze Gereformeerde kerken hebben dan ook niet alleen *negatief* het altaar uit onze kerkgebouwen verwijderd, maar er positief het *aanzitten* aan de Avondmaalstafel voor in de plaats gebracht. De gewoonte in sommige Gereformeerde kerken van Frankrijk en Zwitserland, om brood en wijn rond te dragen, naar een ieder op zijn gewone zitplaats, of ook, aan de enkele geloovigen, den een na den ander, aan een kleine tafel te bedienen, is een inconsequentie die te veroordeelen is.

VII. Valsch, Spiritualisme.

Ons vorig artikel besloot met af te keuren de usantie, die thans nog in enkele kerken van Gereformeerde herkomst buitenslands bestaat, om het brood en den wijn bij de viering van het heilig Avondmaal rond te dragen, heel de kerk door, en aan ieder op zijn zitplaats aan te bieden.

Hierop dient thans teruggekomen.

Metterdaad toch openbaart zich, in de tegenstelling tusschen het vieren van het sacrament aan de Avondmaalstafel, en tusschen het ronddragen van brood en wijn, de werking van *tweeërlei beginsel,* dat in de onderscheidene Gereformeerde kerken geworsteld heeft, t. w. het echte en het valsche Spiritualisme.

"Spiritualisme" beteekent *geestelijkheid,* en duidt aan, dat in de verhouding tusschen het geestelijk-onzienlijke, en het zichtbaar-stoffelijke, de nadruk steeds moet vallen op het geestelijke, overmits het geestelijke hoofdzaak is, en in den regel zelfs uitgangspunt moet zijn.

Nu kan intusschen dit Spiritualisme *echt,* maar het kan ook *valsch* zijn.

Het draagt den echten stempel, indien het er in slaagt, het geestelijke te doen *heerschen,* en het stoffelijke of zinlijke laat *dienen.*

Daarentegen is het *vervalscht,* zoodra het geestelijke zijn heerschappij daarin betoont, dat het al het zinlijke òf vernietigt òf in den wilde en naar willekeur op eigen hand laat voortwoekeren.

Aan het *gebed* voelt een ieder die tegenstelling dadelijk.

Een gebed door velen saam opgezonden, heeft tweeërlei: 1°. geestelijken inhoud, en 2°. een vorm in uitgesproken woorden.

Hierbij nu verdedigt het Spiritualisme het beginsel, dat de geestelijke inhoud van het gebed hoofdzaak is, en dat het wezen van het gebed nimmer mag worden gezocht in den klinkklank der woorden.

Echt is nu dit Spiritualisme, indien het er toe leidt, dat in het gebed het geestelijke heerscht over de woorden, en de woorden den geest dienen.

Geweerd blijft dan alle holle phraseologie, alle volzinnenweverij, alle woordengeprevel, alle stemluiderij, alle booze klikklak; en toch zijn de woorden verre van onverschillig. Integendeel zonder het gereede woord, dat voertuig der biddende gedachte wordt, is de biddende geest in zijn uiting belemmerd.

Valsch daarentegen wordt dit Spiritualisme, zoodra de geest in het gebed het woord òf doodt, òf verwilderen laat. De geest nu *doodt* het woord, indien men in plaats van saam *overluid* te bidden, saam *stil* bidt, dat er geen klank gehoord wordt, of ook als de eenzame bidder ophoudt woorden te stamelen, en verzinkt in stil gepeins. En zoo ook de geest laat het woord *verwilderen,* als men oordeelt, dat, het woord er niet toe doet, dat aan de woorden des gebeds geen eischen zijn te stellen, en als men deswege in het gebed het maar zegt, gelijk het voor den mond komt, en het woord uitloopt zonder teugel van den geest.

Wat hier nu van het *gebed* is geteekend, is in beginsel op heel de Liturgie toepasselijk.

Als de vorm den geest overheerscht, dient het Spiritualisme hiertegen protest in, en eischt voor den geest de heerschappij over den vorm op.

Hierbij nu loopt het Spiritualisme in rechte paden, als het door den geest den vorm laat beheerschen, zóó dat die vorm er waarlijk is, den geest gehoorzaamt, hem ter wille is, en hem als instrument dient.

Maar ook dat Spiritualisme slaat op valsche paden over, als het den vorm voor onwezenlijk verklaart, en hem dus òf vernietigt òf in het wild laat loopen.

Geschiedkundig is nu de Gereformeerde kerk feitelijk als draagster van het Spiritualisme opgetreden tegenover den vormendienst waarin de kerk van Christus in de dagen, vóór de Reformatie opkwam, verzonken was.

En hierin had ze recht.

Maar, en onder die tegenstelling zijn we nog altoos worstelende, deze goede en heilige spiritualistische neiging heeft op tweeërlei wijze zich in de Gereformeerde kerken pogen vast te zetten. Eensdeels door waarlijk den geest over den vorm te doen heerschen, en in gereeden vorm aan den geest een bruikbaar en voegzaam instrument te leveren. Maar ook anderdeels door aan den vorm alle beteekenis te ontzeggen, en diensvolgens den vorm òf geheel op zij te zetten, òf wel den vorm geheel over te laten aan den oogenblikkelijken indruk en aan de willekeur van het individu.

Het sterkst is deze tegenstelling ten slotte in Groot-Brittanje uitgekomen in den strijd van de Puriteinen tegen de Episcopalen.

In de Bisschoppelijke kerk van Engeland, die in haar Confessie nog altoos een Gereformeerde kerk is, werd op den vorm weer zóó sterke nadruk gelegd, dat de geest de heerschappij verloor, en men dan nu ook ziet, hoe spoorslags men naar Romes *te* vormelijken dienst op weg is.

En wel heeft reeds in de helft der 16e eeuw Johannes à Lasco, in zijn strijd met Cranmer, gepoogd, tegen dit vormelijk Episcopale stelsel een gematigd Gereformeerd liturgisch geheel over te stellen, maar, vooral onder de aandrijving van John Knox, zijn de Puriteinen, en liter de Independenten, in een tegenovergesteld uiterste overgeslagen, hebben zich kortweg zoogoed als van allen vorm geëmancipeerd, en op hoogst ernstige wijze het liturgisch beginsel zoogoed als *tot niets* herleid.

Overmits nu de geschriften der Puriteinen ook hier te lande veel vertaald en gretig gelezen werden, heeft dat rustelooze protest tegen alle eeren van den vorm, en dat gestadig dringen op emancipatie van den individueelen geest in elk gegeven oogenblik, ook hier te lande zijn uitwerking niet gemist. Reeds van nature is de Nederlander geen minnaar van nobele vormen. In het vormelooze vindt zijn gemakzucht zich thuis en elke vorm knelt hem. En waar nu bovendien zekere overgeslopen eenzijdigheid uit de Doopersche richting ook in onze Gereformeerde kerken nawerkte, is het alleszins begrijpelijk, dat dit valsche Spiritualisme ook hier te lande een vruchtbaren bodem vond, en na niet zoo lange dagen allen eerbied voor het liturgische verdrong.

Allengs was het dan ook zoo ver gekomen, dat niemand in Gods kerk meer naar de juiste verhouding tusschen *geest* en *vorm* in den eeredienst vroeg. Het "ieder vogeltje zingt zooals het gebekt is," werd onder predikanten regel. Waaraan had men zich te storen? De predikant was volmaakt vrij, om heel den eeredienst in te richten gelijk hem dit geviel. Noch orde, noch regelmaat, noch gelijkheid werd meer waargenomen. Ieder bewandelde zijn eigen paadje. Ieder bereed zijn eigen stokpaardje. En de Gemeente, van verre niet vermoedende, welk gevaar hierin school, juichte dit eer toe, dan dat ze het tegenwerkte.

Wat deed dit er dan ook toe? Veeleer hield afwisseling den toon levendig. En als de predikant bovendien bekend stond als een "geestelijk mensch", zag men in dit geheel vrij omspringen met woord, vorm en volgorde, iets dat schier leek op heilige inspiratie in 't klein.

Zoo lang kan een kwaad, dat in den oorsprong niet bezworen werd, in de historie nawerken, en al erger worden.

Reeds in de dagen der Reformatie, kwam in Zwingliaansche en Doopersche kringen het besef op, dat er in de vergadering der geloovigen eigenlijk niets behoefde te zijn, dan een man, die preekte en voorging in het gebed. Een soort lezing in een zaal voor zeker aantal toehoorders. Een soort meeting met gebed geopend en gesloten. En soort college over de heilige waarheid voor een gemengd gehoor.

Meer niets.

Geen *vergadering* als van één lichaam. Geen karakter aan die vergadering eigen als een vergadering van *geloovigen.* Geen tot uitdrukking komen van de eenheid in de onderlinge gemeenschap. Niets dat uiting gaf aan een gemeenschappelijke aanbidding.

Zelfs het gezang werd tot een minimum gereduceerd.

En het Avondmaal mocht ge nog houden ja, maar dan hoogst zeldzaam, en dan in de gehoorzaal rondgedragen en aangeboden aan de opgekomen hoorders.

Calvijn en à Lasco daarentegen hebben zich hiertegen van meet af verzet. Zij gaven beiden een tamelijk breede Liturgie. Zij herstelden de formuliergebeden. Zij boden aan de kerk aan het gewijde, weldoordachte woord. Zij regelden de volgorde en de onderscheiden deelen van den dienst. En wel

verre van de predikatie tot het één en al te maken, werd die predikatie door hen ingeweven in een geheel stel van acten, waarin de eeredienst tot uiting kwam.

Ook op onze oude Synoden behield dit betere inzicht de hooge hand. Toch stonden de Fransche kerken hooger, en is de poging om ook ten onzent den liturgischen teugel iets straffer aan te trekken wel gewaagd, maar niet geheel geslaagd.

Het valsch-spiritualistisch element der Dooperij had hier te veel bedorven, en later werkte de Puriteinsche invloed uit Schotland in dit opzicht te verstorend op ons kerkelijk leven in.

Er was te sterk naar den vormelijken kant door Rome overdreven.

Die actie had een te sterke reactie gewekt, en onder die telkens weer geprikkelde reactie lijden we nog.

Wat ons daarbij ten deele nog gered heeft is onze liturgische bundel, die, in 1619 nogmaals bezegeld en uitgebreid, openlijk en beslist tegenover de spiritualistische eenzijdigheid en de Doopersche vormeloosheid partij koos.

Al is het toch, dat ook die liturgische bundel allengs in het graf der vergetelheid scheen weg te zinken, toch bleef het Formulier voor het Avondmaal en voor den Doop, en evenzoo het Huwelijksformulier en dat van Bevestiging, zich in het gebruik nog altoos weer opnieuw handhaven.

Het is zoo, ook deze Formulieren verminkte men naar willekeur, en ieder predikant deed dit op eigen houtje. Zelfs ging die verkorting en verminking steeds verder, tot eindelijk onder het Moderne *régime* door tal van predikers *heel* onze Liturgie op zij werd geschoven.

Maar de liturgische idee bleef dan toch in tal van kerken leven, en althans bij Doop en Avondmaal luisterde men saam nog met welgevallen naar de gezalfde, gewijde taal onzer vaderen.

We behoeven daarom voor de weeropleving van het liturgisch element in onze kerken in het minst niet onze toevlucht te nemen tot de Duitsch-liturgische *agenda,* veel min tot het Episcopale *"Book of Common prayer".* Wie onze kerken ook uitwendig weer op wil bouwen, beginne met weer te gebruiken wat we hebben; die sluite zich aan het verleden; poge langs dien natuurlijken weg de Gemeente weer een oog voor waardiger vormen te doen krijgen; en late het dan aan de doorwerking der zuivere beginselen over, of ons liturgisch geheel zich nog verder, nog breeder, nog juister, en nog schooner ontwikkelen zal.

Reeds zijn we een goed eind weegs weer op het rechte spoor gekomen.

De Formulieren voor de Sacramenten worden weer vrij eenparig en nu ook onverminkt gebruikt. Enkele formuliergebeden worden weer met stichting gebeden. Soms ook dat voor den kerkeraad.

Ga dat proces zoo rustig door, en wachte men zich vooral stiptelijk voor het indringen in zijn Liturgie van vreemde buitenlandsche en buitenkerksche elementen.

VIII. De Formuliergebeden.

Het vraagstuk der *Formuliergebeden* eischt afzonderlijke bespreking, wijl het zoo diep in het leven der godsvrucht indringt.

Twee uitersten staan hier tegenover elkander. Van den éénen kant gaat er een strooming die alle vrij gebed wil wegnemen, om én particulier én openlijk niet anders dan vooraf opgestelde gebeden te doen bidden. En van den anderen kant komt een even eenzijdige richting op, die schier onvoorwaardelijk *alle* formuliergebed afkeurt, en van geen ander gebed wil hooren, dan dat op het oogenblik zelf den bidder vrij uit den geest opkomt. Iets wat dan zóó ver wordt gedreven, dat zelfs het *Onze Vader* in de kringen, waar deze richting den toon aangeeft, zoogoed als nooit meer pleegt gebeden te worden.

Nu is het buiten kijf, dat de laatste zienswijze de meest ideale is, en als zoodanig zich zonder veel moeite laat aanbevelen.

Denkt men zich het gebed der engelen, dan stelt niemand zich voor, dat deze hemelsche wezens zekere gebeden ontvangen, die ze nazeggen. Ook van de gezaligden, die ons zijn voorgegaan is dit niet denkbaar. Het bidden van Jezus, toen hij op aarde was, is ongetwijfeld een vrij gebed geweest. De gebeden van Abraham, David, Salomo, Ezra, Nehemia e. a. die ons in de Heilige Schrift staan opgeteekend, maken niet den indruk van tevoren opgesteld te zijn geweest. En ook persoonlijk is het vrij zeker, dat een ieder kind van God in de bangste en in de zaligste oogenblikken zijns levens tot zijn God in Christus geroepen heeft naar den drang des Geestes hem de woorden op de lippen bracht.

Men behoeft ons dan ook het vrije gebed met geen hooge lofspraak aan te bevelen. Van de voorkeur die het vrije gebed bezit, van de hooge voortreffelijkheid die het vrije gebed aankleeft, van de meerdere kracht die er tot stichting en vertroosting op den bidder zelf van uitgaat, zijn we, ook zonder nadere pleitrede, volkomen overtuigd.

Vrij te zijn is de natuur van het gebed. Wie van het gebed naar zijn aard wil handelen, zal altoos van het vrije gebed moeten uitgaan. En al wat zich naast en tegenover het vrije gebed wil handhaven, zal steeds een verklaring en aanbeveling vereischen, die minder aan de natuur van het gebed, en veel meer aan de omstandigheden waarin gebeden wordt, ontleend zullen zijn.

Voor ons is de vraag dus niet, of het vrije gebed niet *verkieslijk* is, maar wel of het vrije gebed altoos *mogelijk* is.

We zijn geen engelen, en we zijn geen gezaligden. We zijn en blijven menschen, die, ook al is ons hart in zijn kern wedergeboren, toch altoos, tot aan onzen dood toe, de fontein der zonde in dat hart met ons omdragen, en dientengevolge niet dan bij uitzondering in die hooge, heilige stemming zijn opgeheven, waarin het eigen besef ons zegt, dat niet dan heilige woorden uit heilige opwellingen ons naar de lippen dringen.

Dat is het eerste bezwaar tegen het vrije gebed.

Maar hierbij komt nog een tweede van niet minder ernstigen aard.

Zult ge nooit anders dan voor uzelven alleen, of zult ge ook overluid met en voor anderen bidden? M. a. w. erkent ge ook het recht en den plicht van het *gemeenschappelijk gebed?*

En antwoordt ge hierop nu bevestigend, dan stuit ge op eenmaal op een berg van moeilijkheden, die het vrije gebed zeer in het gedrang brengen.

We treden nu wel niet in bijzonderheden, maar bepalen ons tot het generale, doch reeds dan staat het toch vast, dat men bij het gemeenschappelijk gebed niet allen saam door elkander kan spreken, maar dat het gemeenschappelijk gebed een *voorbidder* eischt, d.i. iemand die in het gebed voorgaat, onderwijl de anderen *zwijgend meebidden.*

Want wel heeft de Engelsch-episcopale kerk de gewoonte ingevoerd, om heel de Gemeente overluid te laten bidden, maar daargelaten nu, dat dit soort van bidden steeds meer verliep, en almeer in een weinig stichtelijk mompelen opgaat, in elk geval bidt men op die manier *enkel formuliergebeden,* zoodat van deze soort gebeden bij het eigen gevonden gemeenschappelijk gebed zelfs geen sprake komt.

Het gemeenschappelijk gebed levert metterdaad de ernstige moeilijkheden op, die een ieder die in zulk een gebed voorging, of er in meebad, keer op keer zelf ondervonden heeft.

De goede gang van een gebed is uit de opwelling des harten naar de lippen. Doch wat geschiedt u nu bij het vrije gemeenschappelijk gebed, als ge er zelf zwijgend onder verkeert?

Dan luistert ge, onderwijl ge u voor God stelt. In die biddende stemming komen er gedachten en gewaarwordingen uit uw eigen hart op, maar die vinden geen uiting. En onderwijl ge op die manier uw eigen hart min of meer geweld aandoet, vangt ge een reeks klanken en volzinnen op, die soms verre van duidelijk, niet zelden te lang en ingewikkeld zijn, en die nu in uw hart eerst een begeerte moeten prikkelen, of opwekken, en indragen, en dan die begeerte uit uw ziel naar God moeten doen opgaan.

Dit nu eischt een inspanning des geestes, waartoe, zelfs als er goed gebeden wordt, de meesten onbekwaam zijn.

Ze kunnen dit niet bijhouden.

Nauwelijks toch heeft hun geest de bedoeling van een voorafgaande gebedszinsnede gegrepen, en is in die gedachte ingegaan, of reeds is een nieuwe zinsnede halverwege uitgesproken, die ze opnieuw in zich moeten opnemen, om ook daarin meê te leven, en ook die uit hun ziel mee te bidden.

Dit nu kunnen de meesten eenvoudig niet, en ze doen het dan ook niet. En wordt dan zulk een gebed, gelijk niet zelden voorkomt, tot het vierde van een uur gerekt, dan is de uitwerking, dat na de eerste vijf minuten de meesten het opgeven, en weinig anders doen, dan in een biddende gestalte klanken aanhooren, waar hun ziel niet meer ingaat, en die ten slotte zoo afmattend worden, dat men haakt naar het einde, en het Amen als het ten slotte over de lippen van den voorbidder komt, begroet wordt als een verlossing.

En nu werd nog ondersteld, dat er *goed* gebeden werd door een wezenlijken voorbidder.

Zonder intusschen iemand te na te komen, mag veilig gezegd, dat de kunst van goed voor te bidden slechts het deel van weinigen is.

Verreweg de meesten, die er toe geroepen worden, zijn er onbekwaam voor.

Die onbekwaamheid kan drieërlei oorzaak hebben.

De eerste is, dat men de gave mist, om den gemeenschappelijken nood van hen, voor wie men voorbidder zal zijn, in zijn hart op te nemen, en te laten uitgaan met uitscheiding van al het persoonlijke dat den voorbidder persoonlijk eigen is. De één kan dit niet, omdat hij te weinig in anderer nood inleeft, de andere niet, omdat hij te sterk persoonlijk leeft. Maar de uitkomst blijft dezelfde. In beide gevallen ontbreekt in het hart het echt priesterlijke leven, dat zichzelven vergeet en aflegt, en plaatsbekledend anderer leven leeft.

De tweede oorzaak, die het vrije gemeenschappelijk gebed bemoeilijkt is, dat men zoo moeilijk op het commando van het oogenblik in de biddende stemming geraakt. Sommigen bezitten die gave. Ze zijn gebedsnaturen, die ongedwongen in de stemming der aanbidding en des smeekens overgaan. Maar ook dit is op verre na niet aller deel. De gedachten van velen dolen. Hun overleggingen zwerven af. Andere dingen bezetten hun geest. En nu moeten ze op een gegeven oogenblik plechtiglijk bidden, voorbidden voor anderen. Wat ten gevolge heeft, dat ze niet zelden woorden gaan stamelen, zonder dat hun eigen hart in de ware biddende gestalte voor hun God is ingegaan.

En het derde bezwaar is, dat, ook al zijn er gebedsopwellingen in het hart, zeer velen de gave der taal missen, om op staanden voet, al zulke opwellingen van het hart in zulk een vorm te kleeden, en in zulk een taal te uiten, dat er gebed ook in het biddende woord zij, en de taal huns biddens werkelijk het plechtige en het roerende van het gebed behoude.

Deze bezwaren nu drukken niet zoo sterk, bij een kort gebed, als men een vergadering opent, of aan tafel voorbidt. Dan toch verstaat een ieder, wat de zaak is waarvoor men bidt, en zijn de gewone bewoordingen, om deze zaak in uit te spreken, zoo bekend en gewoon, dat slechts weinigen hierbij moeite ondervinden.

Ook is de kring dan kleiner, en de spanning daardoor zooveel minder.

Maar als er sprake is van een gebed der Gemeente, in haar groote samenkomsten, dan wordt die spanning veel sterker, is het feitelijk voor God staan veel moeilijker, en de taal veel ongewoner.

Feitelijk komt dit gemeene gebed in de gemeente Gods er dan ook veelal op neer, dat de voorbidder de Gemeente meer getuige laat zijn van *zijn bidden,* dan dat hij waarlijk een *voorbidder* zou zijn, die zelf wegvalt, en de Gemeente bidden laat door zijn mond.

Dit maakt dan, dat het gebed te veel een betuiging, een redeneering, een biddende resumtie der predikatie wordt, en dat er van een afsmeeken, van een afbidden van iets ternauwernood sprake is.

Indien men, na afloop van zulk een gebed, een pauze hield, en een ieder de vraag liet beantwoorden: *Wat hebt ge nu van uw God afgebeden?* zoo kan men zeker zijn, dat in verreweg de meeste gevallen, schier niemand zou weten te antwoorden.

Iets wat men nu den voorbidder niet te hard moet aanrekenen; want voorbidden in een gemeente is zoo uiterst moeielijk. Maar wat toch toont, dat er aan zulk gemeenschappelijk bidden in menig gebed iets hapert.

En dan komt hier nog iets anders bij, dat we noode aanstippen, maar toch niet geheel verzwijgen mogen, t. w. dat er in zulk een vrij gemeenschappelijk gebed voor den voorbidder allicht zekere verzoeking tot zonde schuilt.

Men kent de uitdrukking: "mooi bidden," een uitdrukking die niet zeer heilig is, maar die dan toch uitdrukt, dat iemand de gave bezit, om in roerende taal alzóó in het gebed voor te gaan, dat het hem gelukt, anderen in zijn gebed meê op te nemen, zoodat ze ook zelven in biddende stemming geraken, en voelen dat ze gebeden hebben.

Dat vindt de Gemeente dan terecht heerlijk. Soms is het een verademing op die manier eens samen te kunnen bidden.

Maar .... en dit vergete men niet, dat "mooie bidden" wekt maar al te dikwijls de ijdelheid in den voorbidder op. Hij merkt allengs, dat hij deze kunst verstaat. Hij komt er achter, dat die gave hem gegeven is. En gelijk elk talent, zoo poogt nu ook de gebedsgave hem te verlokken, dat hij er eigen eer in ga zoeken. En al is het dan, dat hij waarlijk biddende, roerende, hartaangrijpende en zielmeesleepende taal sprak, dan heeft hij toch zijn loon weg, en is zijn gebed bezoedeld voor God gekomen.

Zij die gewoon zijn, het voor een zoo uitgemaakte zaak te houden, dat een formuliergebed Gode onwaardig is, en dat bij het bidden vooral de werking des Geestes eeniglijk moet spreken, zullen daarom wel doen, ook de schaduwzijde van dit vrije gebed in de Gemeente in te denken.

Zeker het afprevelen van een opgezegd gebed is weinig stichtelijk; maar onze kerken zouden zich zelve niet kennen, als ze waanden, dat al wat bij ons "bidden" heet, waarlijk uitstorting der ziel voor den Heilige was.

IX. De Formuliergebeden (*Vervolg).*

Toonde ons vorig artikel, hoe op den onbepaalden lof voor het *vrije gebed* meer dan men denkt valt af te dingen, anderzijds pleit voor het *formuliergebed* meer dan men oppervlakkig zeggen zou.

Natuurlijk staat, in het algemeen beschouwd, het vrije gebed, zoo het metterdaad geheel uit "den Geest der genade en der gebeden" opkomt, verreweg het hoogste; en alle euvel, dat aan het vrije gebed kleeft, is steeds daaruit te verklaren, dat op het gegeven oogenblik die "Geest der genade en der gebeden" in den voorbidder niet of niet genoegzaam inwerkt.

Die Geest, ieder onzer weet het uit eigen ervaring, werkt lang niet altijd. Ten volle slechts zelden. En hieruit nu volgt, dat men hetzij, als die werking des Geestes ontbreekt of ongenoegzaam is, *niet* moet bidden, hetzij, dat men zijn toevlucht moet nemen tot een *hulpmiddel.*

Nu is in Doopersche kringen het eerste vaak voorgestaan.

Als bij het aan tafel gaan, niemand den Geest der gebeden vaardig over zich voelde worden, dan zat men eerst eenige oogenblikken stil, of er ook iets kwam, en kwam er niets, dan ging men eten *zonder gebed.*

Zelfs in de openbare samenkomsten der geloovigen volgde men soms dit stelsel. Had niemand een gebed, dan werd er eenvoudig niet gebeden. God kreeg de varren der lippen niet op zijn altaar, en de gemeente ging ongesticht weer huiswaarts.

Dit nu bepleit in Gereformeerde kringen niemand. Zelfs in Doopersche kringen gaf men deze wijze van doen spoedig op.

We staan alzoo voor het feit, dat én in huis, én op samenkomsten, én in de vergadering der geloovigen, telkens het voorbidden eisch en aan de orde is. Maar ook voor dit andere feit, dat volstrekt niet altijd juist op dat oogenblik de "Geest der gebeden" vaardig is over hem, die in het gebed zal voorgaan.

En uit de vereeniging nu van deze twee feiten, volgt als vanzelf, dat men dan zijn toevlucht wel *moest* nemen tot *een hulpmiddel.*

Wat is nu in zulk een geval het meest voor de hand liggend hulpmiddel?

Vind het antwoord op die vraag bij het kind.

Een kindeke van vier, vijf jaar moet bidden, maar zelf kan het in den regel nog niet bidden. En wat geschiedt nu? Dit, dat de vader of moeder aan het kind een *gebedje* voorzegt, en dat het kind, dat gebedje eerst nazegt, en straks het van buiten kent, en zelf bidt.

Welnu, dit, en niet anders is het *formuliergebed,* natuurlijk en als vanzelf, en allerwegen op gelijke wijze, uit den nood des levens opgekomen. En al is zulk een gebedje nu nog zoo klein en kort, en nog zoo eenvoudig, toch is en blijft dit kindergebedje het eerste, echte type van alle formuliergebed.

Zulk een formuliergebed nu kan òf persoonlijk òf corporatief zijn

Onder een *persoonlijk* formuliergebed is te verstaan, een gebed door iemand voor zich zelven opgesteld, of waaraan hij zich zelven gewend heeft, om het aan tafel of bij het openen van vergaderingen te bidden.

Een *corporatief* formuliergebed daarentegen, is een gebed, dat door een kerkelijke vergadering, door een gemeenteraad, of door welke andere corporatie ook is vastgesteld om bij den eeredienst of bij het openen van vergaderingen gebeden te worden. Alle gebeden die in onze Liturgie staan, zijn in zooverre corporatieve gebeden, daar ze niet door een persoon maar door de kerken corporatief zijn vastgesteld.

Deze corporatieve gebeden kan men voorts onderscheiden in gebeden in *dicht* en *ondicht.* Feitelijk nu bezitten we er in ondicht slechts enkele. Verreweg de meeste zijn in dicht.

Slaat men toch zijn Psalmbundel op, en teekent men daaruit aan alle biddende liederen, dan zal men zien, dat ze zeer vele in aantal zijn. Dit nu zijn gebeden, die voorgezongen worden, en die door de gemeente biddend meê worden gezongen.

Toch zijn en blijven het gebeden, die vooraf in druk voor ons liggen, en die een ieder bidt *met vooraf door een ander vastgestelde bewoordingen.* Alzoo formuliergebeden in den strikten zin des' woords.

Deze gezongen gebeden nu, gelijk de kerk des Ouden Verbonds ze in haar Psalmen van God ontvangen heeft, zijn door de Christelijke kerken aldoor gebruikt geweest, en ieders ziel weet wat rijke vertroosting uit zulk zingend bidden vaak gevloeid is.

Geheel op gelijke wijze nu gebruikt men ook formuliergebeden in *ondicht,* die alleen in zooverre verschillen, dat ze 1°., op één na, niet uit de Heilige Schrift werden genomen, 2°. dat ze niet gezongen maar uitgesproken worden, en 3°. dat één ze uitspreekt, onderwijl de anderen zwijgend luisteren.

Nu kan in dat zingen of spreken geen bezwaar liggen, en mocht men tegenwerpen, dat menschen het recht niet hebben om zulke gebeden vast te stellen, zoo zij geantwoord 1°. dat het bij het kind toch door een ieder geschiedt, en 2°. dat ook het vrije gebed onder woorden gebracht wordt door een mensch, en niet dan zeer ten deele uit de Schrift kan worden genomen.

Ook op het *Onze Vader* dient hier de aandacht te worden gevestigd.

Het *Onze Vader* is formuliergebed. Het aan alle oorden der wereld, alle eeuwen door gebeden formuliergebed. Het gebed dat feitelijk *alle* Christenen nog saâm vereenigt.

Dit gebed is symmetrisch in zijn deelen ineengezet, juist om het te vaster en te gemakkelijker in het geheugen te prenten. Het meervoud toont dat het niet gegeven is om in hoofdzaak door één persoon alleen, maar ook om door velen saam gebeden te worden. En ook de Gereformeerde kerken hebben, blijkens haar Liturgie, steeds geoordeeld, dat het ons gegeven is, opdat ook wij het bidden zouden. Zelfs is het voor een gebed, om het slechts ééns te bidden, veel te overvuld met rijken inhoud. Wie levenslang het *Onze Vader* bidt, zal nog op zijn ouden dag er door verrijkt worden.

Nemen we dit nu saam:

1°. dat alle bidden bij een ieder met een formuliergebed begint;

2°. dat we in onze gezongen Psalmgebeden allen nooit anders dan formuliergebeden gebruiken;

3°. dat de kerk van alle eeuwen steeds formuliergebeden gebezigd heeft;

en 4°. dat het *Onze Vader* in beginsel op het formuliergebed den stempel van onzen Heiland drukt;

dan schijnt het overbodig ter aanbeveling van het formuliergebed als zoodanig hier nog iets aan toe te voegen.

Alleen versta hieruit niemand, dat wij deswege alle *bestaande* formuliergebeden prijzen.

Integendeel, ons wil voorkomen, dat onze formuliergebeden, gelijk we die in onze Liturgie vinden, in veel opzichten te wenschen overlaten.

Reeds formeel beantwoorden ze niet aan het type, dat onze Heiland ons in het *Onze Vader* schonk. Ze zijn noch kort, noch symmetrisch, noch bede aan bede toevoegende. Vele zijn veeleer lang, te overwegend-redeneerend, er allerlei inlasschend, te weinig de eigenlijke bede op den voorgrond plaatsend, en in hun zinsneden te gerekt en te ingewikkeld gebouwd. Ze nemen daardoor de biddende ziel niet genoeg op, en zijn dientengevolge nooit genoeg in het hart der Gemeente ingegaan. Een gebed als de *Confession de péchés* bij onze Waalsche kerken, of gelijk de *Introïtus* in het Engelsch gebedenboek dragen een geheel ander karakter, en niet het minst door haar collectgebeden, d. z. gebeden, heel kort, voor één bepaalde zaak, is de Engelsche kerk er veel beter dan de onze in geslaagd, om het gebedsleven in strooming te brengen.

We nemen de verdediging van onze liturgische gebeden alzoo niet op ons; we wenschten dat ze veelzins anders waren geweest. En thans vooral, nu een verloop van drie eeuwen ons ontwend heeft aan de taal en aan den zinsbouw onzer vaderen, geven we onvoorwaardelijk toe, dat ze voor de thans levende Gemeente niet meer geheel voldoen, en dat het een weldaad zou zijn, indien ze gewijzigd konden worden.

Want wel staat hiertegenover, dat een formuliergebed eerst dan zijn ware bekoring verkrijgt, en eerst dan ons recht aangrijpt, als we weten, dat ook de geslachten vóór ons het alzoo gebeden hebben, maar dit stond voor onze vaderen ook alzoo, en eens moet men toch beginnen. Ook het *Onze Vader*

was eens nieuw.

Ook al dient dus erkend, dat alle formuliergebed plechtig moet zijn, en dat juist de eenigszins oude taal iets plechtigs aan het woord leent, toch mag dit niet zoover getrokken worden, dat men deswege de zaak aan den vorm zou willen opofferen, en het feit ligt er nu eenmaal toe, dat de gewone gemeenteleden niet meer in staat zijn bij het hooren de zeer gerekte en ingewikkelde zinsneden van menig formuliergebed te volgen.

Het zou dan ook heerlijk zijn, als de Gereformeerde kerken welhaast tot die stille kalmte en geestelijke rust mochten komen, waarin een nieuwe reeks gebeden door haar kon worden vastgesteld. Sommige zouden dan alleen eenigszins anders zijn in te deelen, andere te wijzigen, andere geheel te vervangen. Hierop kan thans echter niet worden ingegaan. Thans moest alleen duidelijk worden uitgesproken, dat ons pleidooi voor het formuliergebed niet verstaan wil worden als een pleidooi voor de formuliergebeden die achter onzen Psalmbundel staan, en die we, over het algemeen genomen, min plechtig vinden.

Over de eischen van een deugdelijk formuliergebed, geven we een volgend maal ons oordeel ten beste.

Thans stippen we nog slechts tweeërlei aan.

Het eerste is, dat in een formuliergebed soms zonde kan voorkomen.

Met name toch bij het openen van vergaderingen, waarin de opinies scherp tegenover elkander stonden, en een besluit moest worden genomen, is het herhaaldelijk voorgekomen, dat de voorzitter zóó bad, dat hij duidelijk en kenbaar voor zijn eigen meening en tegen die van zijn broederen bad.

Onmogelijk is dit niet. Wie een overtuiging heeft, dat het besluit zóó moet vallen om Gode gevallig te zijn, en dat het Gode ongeval-zijn, als het anders valt, heeft volle recht om te bidden, dat God de zaak daarheen leide.

Alleen maar, zoo kan en mag en moet hij wel *voor zich zelven* bidden, maar zoo kan hij het gebed niet op de lippen leggen aan zijn broeders, die juist omgekeerd denken. Als voorbidder moet hij niet voor zich zelven alleen, maar voor *allen* bidden. Anders verzaakt hij én de roeping van zijn ambt én de liefde. En zulk gebed werd tot zonde.

Juist daarom is het zoo gewenscht, dat men in alle vergaderingen van eenigszins officieelen aard of zekere uitgebreidheid, het vrije gebed voorgoed afschaffe, en steeds een formuliergebed bezige.

En dan nog dit.

Iemand die ook in zijn huis niet de gave heeft, om stichtelijk voor te gaan, zal wel doen, zoo hij zich wenne aan een vast gebed, dat biddende en met veel zorge is opgesteld.

Tienmaal beter altoos hetzelfde, dan een ondoelmatig struikelen over woorden, waarbij men niet in den gebedstoon komen kan.

X. De Formuliergebeden *(Slot)*.

De zin voor het formuliergebed is door de gebeden, die in onze Liturgie aan de kerken worden aangeboden, zeker niet bevorderd.

Wegsleepend schoon is ons Formulier voor het heilig Avondmaal. Ook komen schoone gedeelten voor in het Formulier voor den heiligen Doop. Maar voor het overige zijn noch de eigenlijke Formulieren, noch de gebeden onzer Liturgie uitmuntende door innerlijke voortreffelijkheid.

De taal van de twee zoo straks genoemde formulieren, is evenals de taal van onzen Catechismus, en van onze Belijdenis, gezalfd, gewijd en meest zeldzaam schoon gestileerd.

Ook in de Vijf Artikelen komen breede stukken voor, die stichten, aangrijpen, en toch zoo helder zijn als glas.

Maar vooral van de Gebeden kan dit *niet* in die mate getuigd worden, waar toch bij de gebeden de eisch van het gewijde eer nog klimt dan daalt.

Een zeer ernstige fout in onze formuliergebeden is al aanstonds de te groote lengte der volzinnen. Vele gebeden, zoo b.v. dat voor den Kerkeraad, bestaan uit één enkelen langen volzin. Dit dwong, om zoovele tusschenzinnen in te schakelen, dat alleen wie er aan gewend en er in doorkneed is, den gang der gedachte vanzelf en zonder stoornis medemaakt.

Een tweede hiermede verband houdende fout is, dat ze te veel redeneeren, en te weinig smeeken.

Er is ten deze zeker onderscheid, maar toch is de redeneerende betuiging, verklaring en herinnering in de meeste gebeden te overvloedig.

Terecht heeft de Gemeente, en wij met haar, er tegen geprotesteerd, dat uit het Gebed vóór den Doop door zoo menig predikant de aanhef over Noach en Farao werd weggelaten. Die weglating toch deed vermoeden, dat de prediker, óf de feiten van den Zondvloed en de Roode Zee niet aannam, óf er de symboliek van den Doop in ontkende.

Bovendien, zoolang dit formuliergebed geldt, moet de voorbiddende Dienaar er geen wijzigingen in maken. Dan wordt het verknoeid.

Maar op zichzelf genomen, dient toch geoordeeld, dat de herinnering aan deze machtige wonderen Gods, zeer goed in het formulier zelf kan zijn opgenomen, maar minder gepast is in het gebed.

Men versta ons wel.

We loven het, dat in het Doopgebed, God de Heere wordt aangeroepen, als die machtige God, die, in Zondvloed en Roode Zee beide, zijn tegelijk doodende en reddende wondermacht vol majesteit geopenbaard heeft, maar dát alleen hoort dan ook in het gebed; *niet* de historische details; en waren die in het formulier nu opgenomen, dan zou vanzelf de opneming in het gebed onnoodig zijn geworden.

Wie dan ook de moeite neemt andere Liturgieën op dit punt met de onze te vergelijken, zal zich kwalijk verhelen kunnen, dat lang niet altoos de rechte toon is aangeslagen, of althans niet genoeg volgehouden.

Zelfs de Liturgie, die à Lasco voor de Nederlandsche Gereformeerden te Londen opstelde, is in menig opzicht rijker en schooner.

Belijdenis van zonde, aanbidding van Gods deugden, dankzegging voor ontvangen zegen en genade, en smeeking om redding, hulpe en voorziening in allen nood, moeten steeds de vier elementen van het gebed blijven, en de vorm van het gebed moet zijn teeder gewijd, rustig gezalfd, kort in den volzin, gemakkelijk te volgen.

De gebeden van het Oude Testament dragen bijna allerwegen dezen vorm, en ook het *Onze Vader* valt, zonder voegwoorden en tusschenzinnen, als vanzelf in zijn geledingen uiteen. Een zeker niet te evenaren ideaal, maar dat toch steeds heilig model moet blijven.

Hiermede hangt saâm, dat niet in één gebed *alles* moet ingestuwd, en dat de Gemeente gevoelen moet, *waarom* ze nu gaat bidden.

Het gebed b.v. vóór de predikatie, het gebed voor den nood der Christenheid, de belijdenis van zonde met bede om toepassing der verzoening, en de dankzeggingen moeten niet *identiek* zijn. Niet vier gelijksoortige gebeden, maar telkens gebeden met een bepaald doel, en zoo, dat waarlijk het bidden zelf de hoofdzaak, het eigenlijke doel van het gebed blijve.

Er moet een begeerte in de harten leven; die begeerte moet ernst zijn; men moet het van God begeeren; en als het Amen volgt, weten dat dit nu van God gevraagd en afgesmeekt is; en vertrouwen dat nu de verhooring ook komt.

Het mag niet zijn: het doen van een gebed, maar het moet afbidden, afsmeeken, er God om aanroepen zijn. En juist dit is het, wat vooral het formuliergebed moet geven.

Waar het vrije gebed den Dienaar zoo licht verleidt tot een kleine predikatie in gebedsvorm, moet juist het formuliergebed hem weer tot den rechten standaard van het gebed terugroepen.

Zulk een formuliergebed schrijft men dan ook niet zoo maar op. Zulk een gebed moet uit het verleden en uit het hart der kerk ons toekomen. De vormen en uitdrukkingen, die van eeuwen her, woord en klank gaven aan wat in de heiligste oogenblikken in het hart leefde, moeten van geslacht op geslacht overgaan, en de ziel toespreken.

Zoolang de Gemeente denkt dat een Dienaar in een vrij gebed veel stichtelijker en roerender bidt dan in het formuliergebed, deugt het niet.

Het moet in toon en taal en inhoud hoog *boven* het vrije gebed uitsteken, en ons in den vollen stroom van de gemeenschap der heiligen voor God onderdompelen.

Natuurlijk moet het dan ook smeekend en roerend gebeden worden.

Een Dienaar die zijn eigen vrij gebed eigenlijk veel "mooier" vindt, en daarom het formuliergebed enkel plichtshalve afraffelt, onwijdt het gebed.

Vooral een formuliergebed moet plechtig, moet langzaam, moet op zulk een toon gebeden worden, dat ieder voelt, hoe de voorbidder het eerst in zijn eigen hart opnam, en nu als uit het hart der Gemeente bidt.

Het moet niet zijn een Gemeente die er bij zit en bij staat, en nu hoort hoe de Dienaar bidt; maar Dienaar en Gemeente moeten biddende «een geheel vormen.

Bovenal het gebed moet *reëel* zijn.

Dit bedoelen we. Als er een bron is, dan gaat wie dorst, naar die bron, en keert niet terug, eer hij gedronken heeft. En als ge menschen naar een bron zaagt gaan, ze er een tijdlang bij zaagt staan, zoo iets prevelen hoordet, en dan weer teruggaan, *zonder gedronken te hebben,* zoo zoudt ge vragen, of ze onwijs waren.

En toch, zoo is, helaas, zoo vaak het bidden.

Bij U, Heere, is de Levensbron. En naar die Levensbron gaat men biddende toe. Men staat eenige minuten lang voor zijn aangezicht. Men prevelt woorden. En ... zie daarna gaat men tot andere dingen over.

Dit nu mag niet.

Het moet zijn bidden, om het water des levens te ontvangen, en dat water moet gedronken worden.

Eerst dan is het Amen waarlijk het *Amen* op een *reëel* gebed.

XI. Het Gezang.

Van de *formulier-gebeden* komen we van zelf tot het formulier-*lied*?. En hier keert zich op eenmaal de verhouding om. Bij het lied wil ieder het formulier-lied. Er is niemand die er ook maar van verre aan denkt anders dan het vooraf geformuleerde lied te gebruiken. Bij het gebed willen velen nog altoos enkel improvisatie, maar een improviseerend zingen staat niemand voor.

Als er klank en toon, als er zang en lied in de vergadering der geloovigen van de Gemeente zelve zal uitgaan, dan voelt ieder dat het niet anders kan; dat het dan van te voren in lied gebracht, gedrukt, aan een ieder uitgereikt moet wezen; en dat, hetzij men uit zijn hoofd, of van het blad zingt, een ander lied dan het formulier-lied in de kerk ondenkbaar is.

Daarom wezen we er reeds op, dat in het formulier-*lied* zoo dikwijls een formulier-*gebed* opgaat. Tal van psalmverzen zijn *gebeden,* 't zij dan smeekingen, 't zij lofverheffingen, 't zij dankzeggingen, maar, onder wat vorm ook, zangen dan toch, waarin de Gemeente haar God aan- en toespreekt, en aldus vindt niemand in het formulier-gebed, mits het maar in dicht zij, bedenking. In proza *geen* formulier-gebed, in poëzie of dicht *niet anders* dan het formulier-gebed. Ieder gevoelt de inconsequentie.

Maar dit nevenpunt nu ter zijde latende, en ons tot het formulier-lied als zoodanig bepalende, komen we terstond voor deze andere quaestie te staan, of de Gemeente zelve haar lied voor den zang formuleeren mag. Gelijk men voelt; de *psalmquaestie,* die hier nadere toelichting vereischt.

Jarenlang is, toen de verwarring in het kerkelijk leven nog aanhield, ten deze geargumenteerd niet uit het *beginsel,* maar uit het geldend *recht.*

Onze vaderen hadden bijna alleen het zingen van Psalmen in de vergadering der geloovigen geoorloofd verklaard. Een onwettige kerkelijke macht had daarna gezangen ingevoerd. En uit dien hoofde en op dien grond verklaarde men zich *tegen* de gezangen, zong ze niet mede als ze waren opgegeven, en heeft men zich bij het kerkherstel weêr op het wettige standpunt geplaatst om alleen de Psalmen te zingen.

En wat ook door Ds. Schouten e. a. hiertegen is aangevoerd, de onderscheiding is blijven doorgaan. De afzwevende en afzwervende groep ging met de gezangen door en verder, en daartegenover was een standhoudende groep, die bij Belijdenis en Kerkenordening staan bleef, en deze zong alleen de Psalmen.

Verwarring slechts gaf het, dat de toenmalige strijd nu eens naar het geldend recht, en dan eens kwansuis uit het beginsel gevoerd werd, en daardoor niet tot oplossing kon komen.

Thans kunnen we hierin iets verder gaan. De geestelijke dwingelandij van onwettige machten, die aan de Gemeente haar vreemde liederen oplegde, heeft uit voor vele kerken, en de dominocratie, die het van den predikant liet afhangen, wat gezongen zou worden, nam een einde. Voor willekeur is weer recht gekomen, en hierdoor is het terrein vrij voor principieele discussie.

Is hierbij nu het standpunt in te nemen, dat de Gemeente zelve het recht mist om te formuleeren het lied, waarmeê ze Gode zal toezingen?

Zie, men bidt tot God in proza en in dicht.

Is er nu iemand die beweert, dat de Gemeente het recht mist, om zelve hetzij in proza, hetzij in dicht haar gebeden, haar aansprekingen van het Hoogste Wezen te formuleeren?

Ons is zoo iemand niet bekend.

Het vrije gebed immers is steeds in onze kerken gehuldigd. Formulier-gebeden hebben onze kerken in den beginne vaak zelve opgesteld. En nooit heeft men beweerd, dat er in de kerk niet anders mocht gebeden worden dan met gebeden, die in de heilige Schrift, in of buiten de Psalmen, voorkwamen.

En toch dát alleen zou de strenge consequentie zijn.

Komt het der Gemeente *niet* toe, zoo dikwijls zij het Hoogste Wezen toespreekt, dit anders te doen dan in taal en woorden, die ons in de Heilige Schrift gegeven, en als zoodanig geformuleerd zijn, dan maakt het geen onderscheid, of die toespreking van het Eeuwige Wezen, dat bidden, loven, danken, in proza of in dicht geschiedt, maar dan moet de vrije formuleering, hetzij door den predikant, hetzij

door de Gemeente van formulier-gebeden of formulier-liederen, ganschelijk zijn afgesneden, en mogen we niet anders in de Gemeente bidden dan met een gebed *uit de Schrift,* en niet anders in de Gemeente zingen dan met een lied *uit de Schrift.*

Doch er is meer.

Is het zelf formuleeren van gebed en lied voor de Gemeente niet geoorloofd, dan moet de Psalmen-quaestie veel scherper gesteld worden.

Niet aldus, dat we de Psalmen in het Hebreeuwsch zouden moeten zingen, gelijk wel beweerd is. Dit is onzin. Vertalen is niets anders, dan ons toespreken op door ons verstaanbare wijze, gelijk de oorspronkelijke tekst de Joden toesprak in hun taal.

Maar, en dit mag niet over het hoofd gezien, *vertalen* is heel iets anders dan zelf *berijmen.*

In de Engelsche Episcopale kerk zingt men de Psalmen in proza, onberijmd, juist zooals ze door ons gelezen worden. En dit kán door het dusgenaamde *recitatief.*

We zeggen niet dat het te verkiezen is, maar het gaat. Het blijkt mogelijk te wezen. En wie acht dat aan de Gemeente elk recht om zelve te formuleeren moet ontzegd worden, moet zeer stellig ook *dit* standpunt kiezen.

Om zich hiervan te overtuigen, behoeft men slechts naast elkander te leggen onze *vertaalde* en onze *berijmde* Psalmen, gelijk de eerste in onze overzetting, en de tweede achter den Bijbel in ons kerkboek staan.

En dan willen we van de nu gebruikte berijming geen kwaad spreken, doch verheeld mag toch niet, dat ze niet alleen de gedachten der Psalmen zelve formuleert, maar er zelfs niet zelden andere gedachten invoegt, ja een enkel maal zelfs de gedachte der Psalmen verandert en in haar tegendeel omzet.

Doch hierop gaan we nu niet in. Genoeg, zoo maar vaststaat, dat in de Psalmen, gelijk we die thans zingen, wel terdege *eigen formuleering* aanwezig is.

Dit raakt niet ons geschil met de Ledeboerianen. Dat deze voor de Psalmen van Datheen opkomen raakt alleen een *kerkelijk* geschil.

Ook Datheens Psalmen zijn door hem zelven *geformuleerd.* In zooverre staan beide berijmingen dus op voet van gelijkheid. Wat waarde van dichtkunst betreft, staan Datheens Psalmen lager, de nu gebruikte hooger, waartegenover staat dat de diepe geloofstoon in Datheens berijming vaak aangrijpender weerklinkt. Maar het geschil ten deze loopt alleen over de vraag, of de berijming die wij gebruiken op kerkrechtelijk wettige wijze is ingevoerd, en dan geven we toe, dat dàt *niet* zoo was, maar beweren tevens dat het nu zoo *is.*

Het *was* zoo niet, want ze kwam in de kerken zonder een besluit der Generale Synode. Maar nu is het wel zoo, want ze geldt nu onder goedkeuring van wettig saamgeroepen Synoden der Gereformeerde kerken in Nederland.

Doch hoe dit ook zij, en hoezeer er op dient aangedrongen te worden, dat de Synode althans enkele stuitende uitdrukkingen uit deze berijming wegneme, het feit blijft vaststaan, dat ook onze Gereformeerde kerken voor de berijming der Psalmen het recht aan zich hebben gehouden, om de Psalmen zelve te formuleeren. Zelfs hebben ze aan het gebruik der Psalmen nog het gebruik van enkele andere liederen toegevoegd; wel bij manier van exceptie maar toch ook dit zouden ze niet hebben kunnen doen, bijaldien het vaststond, dat men in Gods recht ingreep door voor den zang in het midden der Gemeente ook maar iets zelve te formuleeren.

Dit recht van eigen formuleering achten we derhalve historisch en kerkrechtelijk vast te staan, voor de proza-gebeden onbetwist, voor de gezongen gebeden in beginsel.

Ook leert de Schrift ons niet anders.

Nergens blijkt dat de apostelen het gebruik van de Oud-Testamentische gebeden of liederen in hun oorspronkelijken vasten vorm als het eenig denkbare of geoorloofde aan de Gemeenten hebben opgelegd.

Als er in 1 Cor. 14:26-33 staat: "Wat is het dan, broeders? Wanneer gij samenkomt, een iegelijk van

u *heeft hij eenen psalm,* heeft hij eene leere, heeft hij eene vreemde taal, heeft hij eene openbaring, heeft hij eene uitlegging; laat alle dingen geschieden tot stichting. En zoo iemand eene vreemde taal spreekt, dat het door twee of ten meeste drie geschiede, en bij beurte; en dat één het uitlegge; maar indien er geen uitlegger is, dat hij zwijge in de gemeente, doch dat hij tot zichzelven spreke, en tot God. En dat twee of drie profeten spreken, en dat de anderen oordeelen; doch, indien eenen anderen, die er zit, iets geopenbaard is, dat de eerste zwijge. Want gij kunt allen, de één na den ander, profeteeren, opdat zij allen leeren, en allen getroost worden. En de geesten der profeten zijn den profeten onderworpen; want God is geen God van verwarring, maar van vrede, gelijk in alle de Gemeenten der heiligen," — dan kan de uitdrukking: *heeft iemand een psalm,* blijkens het duidelijk verband, *niet* beteekenen: indien iemand een psalmvers in de gedachten komt, en hij geeft dit op. Dit *kan* niet, omdat hier sprake is van charismata, d. i. van *geestelijke gaven,* omdat er gesproken wordt van het zwijgen van de anderen, onderwijl er één spreekt, en overmits hier gehandeld wordt over een profetische gave in de Gemeente, d. i. van een gave om onder de bezieling van den Heiligen Geest in het midden der Gemeente op te staan, en hetzij in hemelsche klinken, hetzij in profetie, hetzij in dichtmaat lovend en dankend te getuigen. En evenzoo kunnen "psalmen, gezangen en geestelijke liederen" in Ef. 5:19 *niet* slaan op de verschillende opschriften der Psalmen, maar doelen op vrije geestesuiting. Iets, waarbij wel in het oog worde gehouden, dat in 1 Cor. 14 van extraordinaire gaven des Geestes sprake is, en dat in Ef. 5:19 gehandeld wordt van een nog *apostolische* gemeente, waaruit men allerminst tot de Gemeente van thans concludeeren mag.

Hier echter staat tegenover:

1°. dat ons in de Heilige Schrift geen afzonderlijke bundel *gebeden,* maar wel een afzonderlijke bundel *Psalmen* is geboden;

2°. dat de Psalmen in diepte van geestelijken gang verre alles te boven gaan, wat zich daarna als kerklied aandiende of daarboven heeft pogen te stellen;

3°. dat het vrije lied bijna nergens in de kerken indrong, of het heeft straks de neiging geopenbaard, om de Psalmen eerst terug te dringen en dan op zij te zetten;

4°. dat in de Psalmen de blijvende, eeuwige grondtoon van het vroom gemoed weerklinkt, onderwijl alle kerklied meest een tijdelijk karakter droeg, en de eenzijdige opvatting van het oogenblik in de kerken Gods ijkte;

5°. dat het vrije kerklied bijna allerwegen tot allerlei koorgezang geleid heeft, waarbij de Gemeente ten slotte zweeg; en

6°. dat in den strijd tusschen lied en Psalm, de onverschilligen in de Gemeente *allen* tegen de Psalmen en vóór het lied partij trokken, terwijl de vromen steeds meer *vóór* de Psalmen tegen het vrije lied kozen.

Iets waarmeê natuurlijk niet bedoeld is, dat wie meê voor het vrije lied pleitte, daarom buiten de vromen stond. Wie zou Luther buiten de vromen willen sluiten?

Maar over het algemeen dunkt ons toch, dat bovenstaande zes stellingen in haar verband de waarheid der ervaring op dit terrein uitdrukken.

XII. Het Gezang *(Vervolg)*.

De voorkeur tijdens de Reformatie door onze Gereformeerde kerken aan het bijna uitsluitend Psalmgezang gegeven, vond haar grond in het velerlei misbruik, waartoe de invoering van het vrije lied geleid had.

Het stellige feit, dat ook in de oude Christelijke kerk zulke liederen in zwang waren geweest, is niet geloochend. Sommige dier liederen zijn van zeer oude dagteekening, en waren bij heel de Christenheid in gebruik.

Maar het misbruik was zoo ver gegaan.

Eerst schier alle gemeentelijk Psalmgezang, en toen bijna alle gezang der Gemeente was teloor gegaan. Koorgezang was voor het gezang der geloovigen in plaats gekomen. Mannen en vrouwen, jongens en meisjes, met de schoonste stemmen, ook al was hun roep vaak verre van onbesproken, werden in deze koren gelokt. En ook de liederen die men zingen liet, waren vaak verre van onberispelijk. Het stemgeluid, de klank der keel, het kunstelement was hoofdzaak geworden, en de inhoud van het lied bijzaak. Het werd een tentoonstelling van hooge zangkunst, en hield op uiting van dank en aanbidding der geloovigen voor God te zijn.

Daartegen is toen de reactie ingetreden.

Dat was het kwaad, dat men stuiten wilde. De kunstofferande moest weer vervangen worden door een offerande van de "varren der lippen". En zoo is men toen op het exclusieve zingen der Psalmen gekomen, en heeft dat eerst van achteren theoretisch verdedigd met de bewering, dat in de kerk alleen gezongen mocht worden, wat ons *voorgezongen* was in de Heilige Schrift.

Deze gedachte had terecht veel aantrekkelijks.

Zelfs bij de koningen der aarde geldt het als regel, dat geen onderdaan aan feestdisch of waar ook, den vorst anders mag toespreken dan met bewoordingen, die vooraf zijn goedgekeurd.

En hoeveel te meer viel er dan niet voor te zeggen, dat wij, nietige wezens, niet anders tot God zullen naderen, dan met woorden die Hij ons zelf op de lippen legde.

Intusschen werd dit denkbeeld niet consequent doorgevoerd.

Naar dien zetregel toch konden voor het kerklied alleen *de eigenlijke Psalmen* in aanmerking komen, en ging het volstrekt niet aan, ook andere liederen die in de Heilige Schrift voorkomen, reeds daarom op de lippen te nemen.

De Heilige Schrift is *vol* van poëzie, die men daarom toch nimmer in kerklied aan de Gemeente voorlegde. Iets wat zelfs van enkele kortere liederen geldt, b.v. van het lied van Debora. Men koos dus uit, en koos zelf. Het ééne verwerpend, het andere aannemend. En zoo sloop toch weer eigen keus en daarmeê de oude wilkeur in.

Uit niets viel te bewijzen, dat ook de overige poëzie, die in de Heilige Schrift voorkomt, bestemd was voor kerkgezang.

Dit gold alleen van de Psalmen.

Door desniettemin ook den lofzang van Maria, van Zacharias, van Simeon enz. in den bundel op te nemen, werd alzoo de strenge grens reeds overschreden.

Maar nog sterker gebeurde dit door de *Tien Geboden* en het *Onze Vader* in berijming in te lasschen, daar toch vaststond, dat deze in de Heilige Schrift nooit als *liederen* waren bedoeld.

En het sterkst werd deze strenge regel doorgebroken, toen men ook aan de *Geloofsartikelen* en aan het *"O, Groote Christus, eeuwig Licht"* een plaats in den bundel inruimde. Dit toch waren *vrije* liederen in den meest volledigen zin van het woord.

Al geeft men dus toe, dat hierin zekere concessie lag, zoo staat toch vast, dat men zulks niet als bepaald *van God verboden* beschouwde. Hoe toch zou een Generale Synode ooit hebben kunnen toestaan wat ze *verboden* hield van Godswege?

Erkend dient dan ook, dat men zeer zeker sterkte zocht in het denkbeeld, om alleen van Godswege

verordende liederen te zingen; dat men des ondanks dit denkbeeld wijder maakte door het uit te breiden tot allerlei liederen, die in de Heilige Schrift voorkomen; en dat men ook wat buiten de Schrift door de kerk aller eeuwen was beaamd, althans ten deele duldde. Maar dit standpunt nam men altoos in, dat men achtte niet te staan voor een bepaald *gebod* of *verbod* van Gods zijde, doch eeniglijk te rade ging met hetgeen der vroomheid meest toesprak, en met het oog op de experiëntie het veiligst scheen, en alsnu voor dit raadzame en veilige een regel trachtte op te sporen, doch dan altoos een regel, die als van eigen vinding uitzonderingen toeliet.

Heeft nu de ervaring sinds de Reformatie opgedaan niet klaarlijk bewezen, dat hierin milde wijsheid school?

Andere dan de Gereformeerde kerken hebben het vrije lied onbedwongen in het kerkgezang toegelaten, maar met welk gevolg?

o, Gewisselijk ook met het gevolg, dat tal van schoone, vrome zangen aan het dichterlijk hart ontweld zijn, en dat zoowel onder de Duitsche als onder de Engelsche geestelijke liederen pronkjuweelen van geestelijke dichtkunst voorkomen, die ook het Gereformeerde hart heiliglijk aandoen, verkwikken, opheffen en vertroosten kunnen.

Maar, helaas, ook met dit andere treurige gevolg, dat, o, zooveel van het oude misbruik weer insloop. Bijna overal verdrong het vrije lied al spoedig zoogoed als alle Psalmgezang, en werden hoogstens in het liederenboek nog enkele Psalmen opgenomen, maar die men zeer zelden zingt. Tal van liederen slopen in en werden der Gemeente op de lippen gelegd, die van den grondtoon der Godzaligheid afweken en óf gevaarlijke mystiek huldigden, óf verliepen in alsoortige ketterij. Koren en beurtzangen werden ingevoerd. En die koren namen in tal van kerken al spoedig zoodanig de overhand, dat ten leste de Gemeente weer zoo ganschelijk of zoogoed als ganschelijk zweeg, zelfs het lied niet meelas, en zich alleen vermaken liet door de nachtegalen die zongen onder het koorgewelf. Daarbij werd de zang steeds kunstmatiger, nam het orgelspel almeer een dirigeerende plaats in, en werd het religieus effect geheel omgezet in een aesthetische levensuiting.

Vreemdelingen van vromer zin, die Nederland bereisden, en bij onze godsdienstoefeningen binnenkwamen, hebben schrijver dezes dan ook meer dan eens verzekerd, hoe niets zoo plechtigen indruk op hen maakte, als het statige gemeentezang in onze kerken.

Ten onzent was het verloop van het vrije lied evenzoo. De bundel *Evangelische Gezangen* is niet alleen onwettig ingevoerd, maar is bovendien gemaakt in een tijd van weinig dichterlijke verheffing en van verslapt godsdienstig gevoel. Dien bundel, hetzij als poëzie, hetzij als religieuse uiting ook maar even met onzen Psalmbundel te willen vergelijken, is dan ook kinderspel. Verguld blik en echt goud kennen elkander niet

Bovendien deze bundel is een tijdbundel, en draagt geheel het kenmerk van die soort krachtelooze, verwaterde, op het gevoel drijvende religie, die hier te lande destijds den toon aangaf. Want wel is er een enkel schoon lied onder, parelen onder glaskoralen vermengd, maar als bundel staat hij zoo weinig op de vereischte hoogte, dat men nu reeds aanvulling zocht, en voor die aanvulling teruggreep ook naar het lied uit der reformatoren tijd.

En toch die laag staande bundel is door de toongevende mannen schier onverwijld zoozeer op den voorgrond geschoven, dat één Psalmversje op zes, zeven Gezangverzen langen tijd bij de meeste predikanten regel was. De Gezangen deden dienst om van de Psalmen af te komen. En wat men dan nog van de Psalmen gebruikte waren enkele overbekende verzen, soms geen twee dozijn in aantal, waarop men telkens weer terugkwam. De Gezangen stalen het hart, en van de Psalmen werd het hart vervreemd.

En schift men nu, en vraagt men, bij welk deel der Gemeente deze Gezangen in zoo goede aarde vielen, en welk ander deel aan de Psalmen vasthield, dan leert de historie, dat de overgroote menigte, die vasthield aan de belijdenis der vaderen, steeds voor de Psalmen bleef kiezen; en dat het omgekeerd juist de afgegledenen van de waarheid waren, die met de Gezangen dweepten. Dit begon met het nakroost der Coccejanen en Lampianen, en zette zich voort bij de Groninger richting.

Met deze les der historie voor oogen kan men daarom wel den wensch koesteren, dat we een Godgewijden, poëtisch schoonen, uit het dankend en biddend zondaarshart opgewelden bundel bezitten mochten, maar blijft het toch zeer de vraag, of dit ooit zal *kunnen,* en of het ooit zou *slagen.*

Aan dichters van eersten rang heeft het ons de laatste eeuw niet ontbroken, en toch, als ge saâmleest al wat uit Bilderdijks, Da Costa's, Beets', Ten Kates, en Hasebroeks gedichten, als kerklied bruikbaar zou zijn, hoe schraal is dan niet de oogst zelfs in Ten Kates *Psalmen,* en hoe voelt ge dan niet aanstonds weer bij het openslaan van uw Psalmbundel, dat hier de grondtoon zooveel dieper, toon en taal zooveel verhevener, de kreet van het heimweê zooveel doordringender, het besef van bange worsteling zooveel nijpender is.

Bij de Psalmen voelt ge u beschaamd, dat de worstelingen van uw eigen hart, zoo oppervlakkig zijn, vergeleken bij wat deze mannen Gods doorworstelden. Bij de liederen, die anderen u voorzongen zegt ge telkens: Het geeft de diepte van mijn eigen leven niet weer.

Wij zijn wel een verzenmakend volk, wie deed er niet aan?, — maar de dichterlijke ader vloeit ons traaglijk, en alleen wie dichter bij Gods genade, en bij Gods genade Gereformeerd in hart en nieren is, kan voor een Gereformeerde kerk het lied uit de volle borst zingen.

Nu, God kan ons zulke mannen geven, maar Hij gaf ze ons nog niet, en aan het *bestellen* van zulk een lied valt nog veel minder te denken. We hebben voor onze Christelijke feestdagen, we hebben voor de verheffing van onze ziel tot onzen Heiland, we hebben voor de bediening van de Sacramenten, voor de bevestiging van leden en ambtsdragers, en zoo ook voor de bevestiging van het Huwelijk, eigen liederen dringend van noode, en die zullen ons door Gods gunste te Zijner tijd ook geschonken worden.

Maar al kan er bovendien sprake van zijn, om ook uit den liederenschat der oude Christelijke kerk en uit de reformatorische zangen misschien nog enkele aan onzen bundel toe te voegen, het hoofdbestanddeel van onze liturgische zangen zullen toch wel steeds de Psalmen blijven leveren, en zonder angstvalligheid of overdrijving dienen onze kerken zich hiervan bewust te blijven. Maar juist dit doet te ernstiger de vraag rijzen, of herziening van onze *berijming* niet aan de orde zal moeten komen. Doch hierover in ons volgend artikel.

XIII. Onze Psalmberijming.

Ten opzichte van het gebruik der berijmde Psalmen zij het navolgende opgemerkt.

Ten eerste bedoelt het Psalmgebruik oorspronkelijk het afzingen van den geheelen Psalm. Al te lange Psalmen werden daarom in deelen ingedeeld. Na elk deel kon dan een *pauze* intreden. Een *pauze* die voor ons, die slechts hier en daar een enkel vers uitkippen, geen zin heeft. Wij springen gedurig over de *pauze* heen en rekenen er nooit mede. Een *pauze* heeft alleen dan beteekenis, wanneer men anders zou moeten doorzingen, maar nu een rustpunt vindt.

Een vers opgeven, gelijk wij nu plegen te doen, kon oorspronkelijk niet; want onze versindeeling is er eerst door de berijmers ingebracht. De indeeling in het oorspronkelijke staat meer gelijk met onze indeeling in verzen in de Statenoverzetting.

Vast staat in elk geval, dat onze gewoonte, om hier of daar een enkel vers uit te kiezen, niet uit den aard van onzen Psalmbundel voortvloeit. Die versindeeling was oudtijds onbekend, en als er boven een Psalm staat: *Voor den Opperzangmeester,* of breeder: *Voor den Opperzangmeester op Ayeleth Haschachar,* op *Mâth-Labén* enz., dan is bedoeld, dat men heel dit nu volgende lied aan één stuk op zou zingen. Van de langere leerpsalmen en geschiedkundige Psalmen, waar niets boven staat, is dit onzeker, maar van de lof-, dank- en smeek-psalmen, is dit buiten kijf.

Nu trekken we hier niet het gevolg uit, dat dus ook thans nog deze Psalmen steeds *in hun geheel* moeten gezongen worden. Ons sleepend gezang op heele noten vordert stellig driemaal zooveel tijd als te Jeruzalem besteed werd. Zelfs *lazen* daar de Joden veel vlugger dan wij; laat staan dan *zingen.*

Ook dient in het oog gehouden, dat te Jeruzalem een afzonderlijke toonkunstdienst in den tempel was ingesteld, en dat bij ons uitsluitend *heel de Gemeente* zingt.

En eindelijk mag evenmin vergeten, dat wij meer dan éénmaal zingen, soms zelfs vier malen, en dat het zingen van vier geheele Psalmen op een te onevenredig deel van den beschikbaren tijd beslag zou leggen.

Doch hoezeer we dit alles toegeven, en het gebruik, om enkele verzen te zingen, als geoorloofd erkennen, toch stellen we den eisch, dat het gronddenkbeeld van de eenheid van elken Psalm beter worde vastgehouden, dan dit thans gemeenlijk geschiedt.

Psalm 100 en enkele kortere Psalmen uitgezonderd, komt die eenheid thans in het minst niet tot haar recht, en alleen bij het afgaan en aangaan der tafels van het heilig Avondmaal, hoort men soms een eenigszins langen Psalm geheel uitzingen.

Zelfs het denkbeeld om als men drie malen zingen laat, achtereenvolgens drie malen denzelfden Psalm te nemen, en zoo de drie stukken er van aaneen te rijgen, wordt zoogoed als nooit in praktijk gebracht. Ook als men alles saâm een negental verzen zingen laat, worden deze gemeenlijk uit drie of vier verschillende Psalmen gezongen.

Feitelijk bestaat onder ons dan ook deze toestand, dat men op geen Psalmindeeling let, met geen opeenvolging der verzen rekent, en kortweg alle verzen uit alle Psalmen saam beschouwt als zekeren voorraad verzen, waaruit men de best zingbare, best berijmde en best bij het onderwerp passende verzen uitkiest.

Hiermede nu komen de Psalmen zeker *niet* tot hun recht. En als men dan bedenkt, dat de aansluiting aan het onderwerp zoo dikwijls gezocht wordt in een woord of in een uitdrukking, die wel in de berijming, maar niet in het oorspronkelijke voorkomt, dan gevoelt men eerst recht, hoeveel wilkeur hier insloop.

Vooral bij Psalmen die uit twee of drie nauw saamhangende deelen bestaan, is dit hinderlijk. Hoevele Psalmen b. v. bestaan uit een diepe klacht over zonde en ellende, en daarna uit een danklied voor generale redding. Neemt men nu het ééne stuk zonder het ander, dan is de eenheid van den Psalm weg.

Dit nu doet zeer ernstig de vraag rijzen, of hier niet meer en beter op te letten ware, of zang op heele of halve noten, gelijk de zetters der wijzen bedoeld hebben, niet te herstellen ware; en of niet in elken dienst, met bekorting van het gezang dat slechts als intermezzo of slot dienst doet, het zingen van althans zulk een stuk uit een grooten, of van een korten Psalm in zijn geheel ware in te voeren,

dat de eenheid van het lied weer gevoeld werd.

Onze tweede opmerking geldt *den aanhef der onderscheidene verzen* in onze berijming.

In de berijming begint menig vers, als in den saamhang van heel den Psalm ingevoegd, met een *voegwoord* of *bijwoord,* met *maar, doch, want,* enz.

Dit nu past niet bij ons gebruik, om enkele verzen te laten zingen, en heeft ten gevolge, óf dat men laat inzetten met een *voegwoord,* dat alleen zin heeft, als er iets voorafgaat, òf wel dat kiescher taaizin deswege het gebruik van zulke, anders uitnemend geschikte verzen mijdt.

"Maar mij ontmoet uw mededoogen." *"Maar* geef uw dierbren gunstelingen." *"Daarom* heeft zich mijn kwijnend hart verblijd." *"Maar* blij vooruitzicht dat mij streelt." *Dies* krijg ik van mijn plicht, o, God, een klaar bericht." "Des Heeren wet *nochtans,"* enz., zijn versaan-vangen, die uitnemend loopen, als eerst het voorafgaande vers gezongen is, en dit er op volgt, maar die stooten, als men er mede begint, en er niets voorafging.

Een *voeg*woord voegt saam, verbindt, en heeft, als die band verbroken wordt, geen beduidenis. De bedoeling van de berijmers was derhalve, dat zulke verzen, die met voegwoorden beginnen, nooit anders zouden gezongen worden, dan na het vlak voorafgaande vers.

Hierin hebben ze intusschen gefaald. Rijmende voor kerkgebruik, hadden ze zich behooren af te vragen, of dit steeds mogelijk zou zijn. En daar nu zeer dikwijls niet juist het vlak voorafgaande, maar een veel vroeger vers voor kerkgebruik verkieslijk is, ontstaat de dubbele misstand, 1°. dat deze verzen, zonder iets dat voorafgaat gezongen worden, zoodat het voegwoord geen zin heeft; en 2°. dat het gezongen wordt na een ander vers, dan waaraan het door het voegwoord gekoppeld ligt, en dus *valsch* saamvoegt.

Dit is temeer te betreuren, omdat het oorspronkelijke er niet toe dwong. Staat in onze berijming; "Des Heeren wet *nochtans,"* in de Statenoverzetting is van dat voegwoord niets te vinden: "De wet des Heeren is volmaakt" zonder meer. Wie berijming en Statenoverzetting vergelijkt, zal dan ook bevinden, dat van al deze "maars" en "wants" gemeenlijk in de onberijmde overzetting niets voorkomt. Iets wat ligt aan het Hebreeuwsch, dat al zulk redengeven door voegwoorden mijdt.

Dit nu leidt tot de vraag, of het niet mogelijk zou zijn, bij herziening van onze berijming deze voegwoorden weg te werken; iets wat meestal door zeer geringe wijziging van den tekst mogelijk zou zijn.

Men kon ook wel een anderen weg inslaan, en aan zulke verzen een dubbelen aanhef geven, den éénen om te zingen, als men met dat vers begon, en den anderen, als eerst het voorafgaande gezongen was; maar dat zou licht verwarring geven, en wie als dichter zijn kunst verstaat, zal er ook op zichzelf meer op uit zijn, in den zin, dan in het voegwoord de verbinding zijner gedachten te zoeken.

Vooral de Oostersche poezie blijft van het voegwoord liefst op een afstand.

Hiermede hangt saâm, dat verzen die los van het voorafgaande gezongen worden, dan op zichzelf rond moeten loopen.

Zoo loopt b.v. vers 10 van Psalm 116 uitnemend, als vers 9 voorafgaat: "Och, Heer, ik ben, o ja, ik ben uw knecht", en dan in vers 10: "Ik zal *uw* naam met dankerkentenis verheffen." Maar neemt ge vers 10 apart, dan loopt dit niet, want dan moest in dat vers zelf de naam des Heeren zijn uitgedrukt. Anders toch wordt het een aanspreken van het Hoogste Wezen zonder zijn naam te noemen. Iets wat zelfs onder menschen voor min kiesch geldt.

Hetzelfde geldt van het gebruik van *voornaamwoorden* in den aanvang van een vers. Een voornaamwoord slaat terug op een onderwerp of voorwerp of actie die voorafgaat. Begint men echter met zulk een voornaamwoord, zonder er het voorafgaande vers bij te nemen, dan doet dit onharmonisch aan. Zelfs waar zich het onderwerp wel in gedachten laat invullen, is dat toch hinderlijk. *"Zij* zullen uit de volheid van 't gemoed"; *"Zij* zullen U eerbiedig vreezen"; *Zij* gaan van kracht tot kracht steeds voort", zijn uitdrukkingen, die veronderstellen dat er iets voorafgaat, gelijk dan ook metterdaad het geval is; maar als men zulk een vers *buiten* dit verband aanheft, is het beginnen met zulk een voornaamwoord min juist.

Aan alle deze soort bezwaren is intusschen alleen tegemoet te komen door kleine dichterlijke wijzigingen in de berijming zelve aan te brengen. Want wel is het voorgekomen, dat de voorganger zelf onder het lezen een kleine wijziging aanbracht, maar dit is én willekeurig én het baat niet. Leze de voorzanger nog zoo dikwijls: *"o,* Blij vooruitzicht dat mij streelt", in plaats van: *"Maar* blij vooruitzicht dat mij streelt"; de gemeente zingt toch: *"Maar".* En dit is volkomen begrijpelijk, want aan dat *"Maar"* is men gewend, en men vindt het gedrukt voor zich.

Natuurlijk mag zulk een wijziging nooit *tegen* het oorspronkelijke ingaan; maar dit is ook volstrekt onnoodig. In den regel zal men zelfs door wijziging dichter bij het oorspronkelijke komen, dan in den nu berijmden tekst.

Dit alles moet echter wachten tot tweeërlei voorwaarde vervuld is.

De eerste is, dat de kerken *op ruste* gekomen zijn, overmits anders te vreezen staat, dat woelige geesten zelfs van zulk een nietigheid zich meester mochten maken, om onnadenkenden tegen hun kerk op te zetten.

En de tweede voorwaarde is, dat er onder ons, Gereformeerden, één of meer dichters opstaan, die genoeg dichterlijk meesterschap over stof en taal bezitten, om deze wijzigingen zóó uit te voeren, dat heel de kerk er ongedwongen Amen op zegge.

Onze overige opmerkingen bewaren we voor een volgend artikel.

XIV. Onze Psalmberijming. *(Vervolg)*.

Onze derde opmerking raakt het onmiskenbare feit, dat het overgroote deel van onzen rijmbundel in de vergadering der geloovigen geen dienst doet.

Ongetwijfeld zijn we ook te dezen opzichte vooruitgegaan. Het getal gezongen verzen is, bij vroeger vergeleken, minstens verdrievoudigd. Dienaren des Woords, die in het Boek der Psalmen terdege thuis zijn, hebben allengs ontdekt, dat er o, zooveel, niet alleen bruikbaars, maar ook schoons schuilt, waar dit eerst van verre niet vermoed werd. Vooral in toepassing op speciale onderwerpen en zielstoestanden bleek menig Psalmvers, dat vroeger nooit gekozen werd, een diepte van toon te bezitten, die weldadig aandeed.

We zijn gevorderd.

Maar toch is 150 Psalmen reeds niet veel, en indien van deze 150 dan nog een deel nooit, en een ander deel slechts voor een enkelen slotzang, wordt aangewend, is er toch iets dat onbevredigd laat.

Dit nu ligt de ééne maal aan de indeeling van den Psalm in zijn pauzen en verzen, en de andere maal aan de bij den Psalm gekozen zangwijze.

Zangwijze en vers-indeeling hangen natuurlijk saâm. Elke zangwijze bestaat uit een bepaald aantal tonen, in vaste orde ingedeeld; en aan die aldus ingedeelde tonen moeten evenredig ingedeelde lettergrepen beantwoorden. Een enkel maal mogen meerdere tonen op één lettergreep komen, gelijk in Psalm 138, maar zoo het drie tonen op ééne lettergreep wordt, gelijk in Psalm 6, en de twee halve tonen worden dan nog heel gezongen, zoo ontstaat er een gerekt geluid dat ten slotte hinderlijk aandoet. Als regel geldt daarom dat tonen en lettergrepen in evenredigheid aan elkaar beantwoorden.

Dit zal er in den regel toe leiden, dat òf de dichter zich voegen moet naar den toonzetter, òf de toonzetter naar den dichter. De ééne maal is eerst het lied gezongen, en toen gezet. Een ander maal is gezongen op de reeds gekozen zangwijs.

Nu zijn die zangwijzen onzer Psalmen niet de oud-Hebreeuwsche. Als wij David op zijn harp hoorden tokkelen, of hij kon ons maatgezang in onze kerkgebouwen beluisteren, zou de gevoelsgemeenschap al een zeer geringe zijn.

Het is de zielsaandoening van elk lied, die lang na Davids verscheiden, in onderscheiden eeuwen, zeer onderscheidenlijk gezet, en door toonkunstenaars in meest wonderschoone tonentaal is weergegeven. Kenners onzer aloude muziek betuigen dan ook om strijd, dat onze Psalmmuziek rijk en diep is, en dat hetgeen men later als zang-wijzen voor allerlei geestelijke liederen' er bij heeft gekunsteld, in muzikale volheid en ernst niet bij onze oude zangwijzen haalt.

De berijmers van onze Psalmen in de vorige eeuw hebben zich dan ook meestal naar de bestaande zangwijzen geschikt, en dit bond uiteraard hun versindeeling. Soms nu liep dit uitnemend. Als de rijmer of zanger eenheid in aandoening gevoelde bij het indenken en inleven in den inhoud van den Psalm, en bij het inleven in de oude zangwijze, dan werd uit die innerlijke harmonie in zijn ziel vanzelf ook de harmonie tusschen lied en zangwijze geboren.

Dat kunstelt de echte dichter niet, dat komt bij hem vanzelf op. Dat is de werking van zijn poëtisch en muzikaal instinct, als we zoo zeggen mogen.

Maar al te dikwijls echter heeft die innerlijke harmonie ontbroken, verstond de rijmer de zangwijze niet, en trok lied en wijs dwars tegen elkaar in. Het ging dan maar zooals het ging, vers na vers, aldoor op dezelfde wijs. De zielsaandoening midden in afgebroken, en in het volgende vers voortgezet.

Zelfs laat zich moeilijk de vraag onderdrukken, of ééne zangwijs in vers na vers herhaald, zich voor de harmonieuse aandoening der ziel leent. Immers in een zelfden Psalm volgen niet zelden allerlei zeer onderscheiden aandoeningen der ziel op elkander. Eerst b.v. angstgeroep, dan lofzang en dank. Een ander maal de drie stadiën van het onweder, het vuur en het ruischen der zachte koelte. En natuurlijk dan stuit de ééne of de andere maal lied en wijs hortend op elkaar. Want wel ruischen dan in de ééne zelfde zangwijs deze onderscheidene golvingen der ziel, maar de woorden die er bij gezongen worden, houden met de zangwijs geen gelijk verloop.

Een strijd die weer op andere wijze door de versindeeling ontstaat, waar de oorspronkelijke dichter blijkbaar zelf strophe-indeeling gaf, gelijk dit b.v. in Psalm 107 zelfs voor den oppervlakkigen lezer reeds aan het refrein: "Laat hen voor den Heere zijn goedertierenheid loven" in vs. 8, 15, 21-31, merkbaar is. Heeft nu echter de rijmer hier niet op gelet, of maakte de zangwijs het hem te moeilijk, zijn eigen versindeeling met die aloude strophe-indeeling gelijk te laten loopen, dan ontstond ook hierdoor storende disharmonie. Zelfs de pauze-indeeling hielp hier niet altijd. In Psalm 107 zijn er in de eerste pauze twee strophen, en in de tweede slechts één.

Zonder dat men zich hiervan nu altoos rekenschap geeft, is de invloed van dat een en ander toch hinderlijk en bederft het effect. Verrewege de meeste zingers hebben de eenheid van zulk een Psalm dan ook volkomen opgegeven, en bepalen zich tot enkele lievelingsverzen, die hun buiten alle verband, alleen om den inhoud en den klank der woorden lief zijn geworden.

De poging om door vrijer nazingen van de oorspronkelijke Psalmen in deze leemte te voorzien, is dusver niet gelukt.

Om slechts twee dier navolgingen op verren afstand te nemen, noch Vondels *Harpzangen,* noch Ten Kate's *Psalmen* zijn er bij ons volk ingegaan. Vondels zangen niet bij de Roomschen, en Ten Kate's Psalmen niet bij de Protestanten. Er is voor het welslagen van zulk een poging veel dieper roering der ziel en veel strenger conformiteit aan de geestesspanning van een David noodig, dan óf aan Vondel óf aan Ten Kate gegund was. Da Costa had het ons misschien kunnen geven, maar zijn muse onthield het ons.

Er blijft ons dan ook geen andere hope over, dan dat bij rustiger kerkelijke toestanden, één of meer diep ingeleide geestelijke worstelaars die én geestelijk hoog staan, én tegelijk het volle meesterschap over taal en toonkunst beide bezitten, de bestaande berijming herzien zullen, om zooveel doenlijk wat nu stoort, weg te nemen.

Tevoren zal dan, en ziehier onze laatste opmerking, uit onze Berijming verwijderd kunnen worden, wat er onwaars en tegen-Schriftuurlijks insloop, niet door opzet, maar uit misverstand.

Als in Psalm 1:1 de man Welzalig wordt gehouden, die 's Heeren wet blijmoedig, dag en nacht, *"volijverig betracht",* vraagt men zich onwillekeurig af, of we dan in dit leven niet slechts een *klein beginsel* van deze gehoorzaamheid hebben, en of er iemand is, die zeggen kan, dag en nacht, blijmoedig en volijverig de volle Wet des Heeren te betrachten. En slaat men nu, na die vraag, de overzetting op, dan leest men daar van dit "volijverig betrachten" ook niets, en vindt alleen: Zijn lust is in des Heeren wet, en hij *overdenkt* zijn wet dag en nacht."

En evenzoo is het als er in Psalm 1:4 staat: "De Heer toch slaat der menschen wegen ga, en wendt alom het oog van zijn gena, op zulken, die, oprecht en rein van zeden, met vasten gang het pad der deugd betreden, God kent hun weg die eeuwig zal bestaan". Dan laat zich moeilijk de vraag onderdrukken, of God dan alleen die zielen genadig is, die "met vasten gang het pad der deugd betreden", en of het niet goddeloozen zijn, die Hij rechtvaardigt. En slaat men nu ook hierbij de onberijmde overzetting op, dan vindt men ook hier, dat er van dit pad der deugd, en van dien vasten gang niets staat; en dat er alleen gelezen wordt: "De Heere kent den weg der rechtvaardigen". Een *kennen* dat niet beteekent dat God ze *waarneemt,* maar zeggen wil, dat Hij in zijn *voorkennisse* het pad des levens voor hen geëffend heeft, en dat het daarom *vast* zal blijven. Iets wat reeds genoegzaam blijkt uit de tegenstelling van wat er aanstonds op volgt: "Maar de weg der goddeloozen zal (niet *vast* zijn, maar) *vergaan."*

Zoo nu zou uit tal van Psalmen zijn aan te toonen, hoe de rijmer den zin der oorspronkelijke woorden niet gevat heeft, en er dientengevolge gedachten en denkbeelden indroeg, die tegen de Schrift ingaan, en in de vergadering der geloovigen niet thuis hooren.

Maar hoe wenschelijk het ook ware, althans deze misstanden weg te nemen, toch zal, gelijk we reeds opmerkten, ten einde alle beroering in de kerken te voorkomen, hier de grootste voorzichtigheid geraden zijn, en zal er naar moeten gestreefd worden, om de wijzigingen zoo weinig in het oog loopend mogelijk te doen zijn.

Psalmen zijn formulier, en al wat formulier is, vindt zijn grootste kracht in den ijk der traditie en in het vaste van den vorm. Toch mag de waarheid hieraan niet opgeofferd, en een goede studie zou het zijn, indien een deskundige eens, met den oorspronkelijken tekst voor zich, heel deze berijming

doorliep, niet om knoopen in biezen te zoeken, maar om aan te wijzen, in welke regels de berijmers metterdaad niet alleen afweken van het oorspronkelijke, maar in plaats van het oorspronkelijke averechtsche gedachten in de berijming indroegen.

XV. Het Orgelspel.

Van het Psalmgezang leidt de overgang vanzelf tot *het orgel.*

Tegen het gebruik van het orgel rijst thans zelden bezwaar onder ons, en toch is hier te lande, maar vooral in Schotland, de bedenking tegen het orgel eertijds hoog gerezen. In tal van Schotsche kerken gebruikt men het nog niet.

Wat bewoog tot dit verzet? In hoever was het rechtvaardig? Uit wat gezichtspunt moet ook dit vraagstuk onder ons beschouwd?

Van het *orgel* gaan we daarbij terug op de *muziek* of *toonkunst* in het gemeen, en voorts van de toonkunst op de *kunst als zoodanig.*

In den grond geldt het toch bij dit alles deze ééne zelfde vraag: Sluit het geestelijk karakter van onze Godsvereering het aanwenden van alle kunst uit? Of wel is in onze samenkomsten ook voor de aanwending van de kunst plaats?

Er is de *bouwkunst.* Is het nu eisch, dat we bij het bouwen van onze vergaderplaatsen van de bouwkunst profijt trekken, of wel moet een Gereformeerd kerkgebouw enkel uit vier witgekalkte muren, en in het front uit een platten gevel met gaten voor deuren en ramen bestaan?

Er is de *beeldhouwkunst.* Mag ook deze kunst aangewend, om onze kerkgebouwen te versieren? Of wel moet zorgvuldig al wat het beeld van eenig creatuur weergeeft, uit onze vergaderzalen gebannen blijven?

Er is de *schilderkunst.* Is nu het aanwenden van teekeningen, of van fresco's op den wand, of van schilderstukken geoorloofd? Of wel moet al wat de stift van den teekenaar of het penseel van den schilder verraadt, als contrabande geweerd?

Er is de *toonkunst.* Mag het nu, dat ook deze kunst in onze kerken binnenkome om het zielkundig effect te verhoogen? Of wel is elk schoon geluid wangeluid in het gebouw onzer samenkomsten?

Er is — laat ons de reeks afloopen — er is de *dichtkunst.* Mag nu ook het maatgezang op hoogen toon in onze vergaderplaatsen weerklinken? Of wel is al wat geen *proza* is, reeds om zijn poëtisch kunstkarakter, uit onze vergaderingen te weren?

Reeds uit die laatste bijvoeging blijkt het moeilijke der beslissing. Op kunstgebied kan geen twijfel rijzen, of *dichtkunst* is evengoed een kunst als bouwkunst, schilderkunst, beeldhouwkunst of toonkunst. In veler schatting staat zelfs de *dichtkunst* als de meest *vrije kunst* bovenaan. Of is niet alle overige kunst, zelfs de toonkunst, aan het stof en aan het instrument gebonden, terwijl alleen de dichtkunst leeft uit enkel geest en klank?

Toch is de dichtkunst steeds onder ons welkom geheeten, en niet dan een zeer enkele heeft den eisch gesteld, dat alleen het proza in Gods huis zou worden gehoord. Nog *zingen* we allerwegen, en we zingen wat ons voorgezongen is in *een lied.*

Doch hierbij blijft het niet.

Het *zingen* zelf is óók toonkunst, want zingen is niet alleen een lied opzeggen, maar dat lied doen weerklinken onder de macht van een melodie, die uit de tonenwereld een zelfde zielsbeweging greep, als uitgedrukt was in het lied. En onder de beheersching dier melodie wordt het lied *kunstmatig* gezongen, naar regelen die voor den zang gevonden zijn.

Reeds in het enkele Psalmgezang schuilt alzoo dicht- en toonkunst beide, ook al denkt ge nog aan geen orgelbegeleiding.

Sterker nog dringt intusschen de toonkunst aan, als het in uw Psalm zelf heet: "Looft God met bazuingeklank, Looft Hem met de harp en luit, Looft Hem met de trom en fluit, Looft Hem op de blijde snaren, Laat zich 't orgel overal, Bij het juichend vreugdgeschal, Tot des Heeren glorie paren."

Meer halen we uit de Psalmen niet aan. Deze ééne toon uit Psalm 150 is voldoende. Elk kenner toch weet, hoe de Psalmen van al zulke opwekkingen, om God met luit, orgel en cymbalen te loven, vol zijn.

Ook zegt de historie ons, dat bij Tabernakel en Tempel, bij den Tempel op Sion vooral, een breede

muzikale dienst was ingesteld, niet van het orgel als éénig geoorloofd instrument, maar van heel een orkest, uit blaas- en strijkinstrumenten saâmgesteld.

De toonkunst als zoodanig in het heilige te veroordeelen, gaat dus moeilijk.

De beeldhouwkunst is zeker minder bij ons binnengedrongen, maar toch wie de Nieuwe kerk in Amsterdam binnentreedt, ontwaart al spoedig, dat ook de beeldhouwer wel terdege door onze vaderen is te hulp geroepen. Ge ziet dat aan den wonderschoonen gebeeldhouwden predikstoel, en aan de engelen- en zangersgestalten die gebeeldhouwd op en boven het orgel staan.

Het zwakst was zeker de schilderkunst vertegenwoordigd, al mag niet vergeten, dat enkele glasschilderingen ook in groote kerken behouden zijn, en dat op de sluitdeuren van het orgel vaak breede schilderstukken voorkwamen.

En komt men op de bouwkunst, dan behoeft het wel geen nadere aanwijzing, dat b.v. aan de Westerkerk van Amsterdam wel terdege ook het talent van den bouwkunstenaar beproefd is, zonder dat iemand den eisch stelde, dat het kunstelement uit den bouw zou verdwijnen.

Gebrek aan middelen moge veelal genoopt hebben, de kerkgebouwen zoo eenvoudig mogelijk op te trekken, de bouwkunst is toch bij alle kerken te hulp geroepen, en ook bij den jongsten kerkbouw na de Doleantie is de bouwkunst, waar er geld beschikbaar voor was, allerminst versmaad.

Al scheen het dus oppervlakkig, dat ons kerkelijk leven *alle* kunst heeft uitgebannen, toch blijkt genoegzaam, hoe allerwegen de duidelijke sporen aanwezig zijn, dat dit niet *principieel* is geschied. We hebben ons op niet één punt principieel tegen eenige kunst overgesteld, noch ook in al wat naar kunst zweemde of riekte, een ontheiliging gezien van onze vergaderplaatsen.

Dit kon ook niet. Daarvoor is het kunstbeginsel te zeer een algemeen beginsel, dat heel ons leven beheerscht, dat overal indringt, dat allerwegen zijn eischen doet gelden. Zoodra ge u even boven het grof-materieele verheft, en dat doet ge immers in het heilige, komt ge vanzelf met het kunstleven en met de eischen der kunst in aanraking.

De kunst heerscht op het gebied van het *schoone,* en het schoone is een karakter der dingen, dat in zijn tegenstelling van het *leelijke,* overal spreekt, en zich nergens het zwijgen laat opleggen.

Tot zelfs het tafellaken op uw Avondmaaldisch, en de beker die rondgaat, vertoont een vorm, en die vorm moet *iets* zijn, schoon of leelijk. Twee schakeeringen die wel vaak in het *gewone* haar onderscheiding schijnen te verliezen, maar die voor het oog van wie scherp ziet en hoort, en fijn voelt, toch allerwegen in aanmerking komen. Ge kunt den Bedienaar des Woords niet bannen, en die Dienaar

spreekt en vertoont zich en treedt op. En bij dat spreken en optreden keert dezelfde tegenstelling telkens weder. Hij kan zich bewegen met zekere deftigheid en gratie, of lomp en vormeloos. Hij kan gesticuleeren, zoodat het u aangrijpt, of leelijke bewegingen met armen en handen maken. De uitdrukking van zijn gelaat kan slordig en hinderlijk zijn, of indrukwekkend en de ziel ontsluitend. De stem waarmeê hij spreekt, kan schoon en welluidend, of rauw en schor zijn. De stijl van zijn woord kan gekuischt en welsprekend, of horterig en ongepolijst wezen. En zelfs de opzet van zijn rede kan zoo juist geordend en doeltreffend zijn, dat de eenheid er van u ongemerkt meesleept, of ook zoo los inéén zitten, dat ge geen boeket van schoone gedachten, maar een bundel opgeraapte bladeren en bloemen te zien krijgt.

Ja, zelfs de gemeente kan in het bedehuis zoo nederzitten, dat de aandacht van het gehoor, de bezielende uitdrukking van houding en gelaat, de wakkere houding, de concentratie van aller blik op één punt, u wonderlijk weldadig aandoen, of ook het kan een jammerlijk schouwspel zijn van zich vervelende menschen, die zich draaien en keeren, en allerlei wonderlijke houdingen aannemen, zoodat de eenheid van het schouwspel geheel teloor gaat.

Om kort te gaan, ge kunt zoomin buiten als in de kerk aan de heerschappij van het aesthetische ontkomen.

Er is ook in de kerk, niet alleen de schuilende geest, maar ook het zichtbare en hoorbare dat uitkomt. Al wat uitkomt heeft een *vorm,* en waar een vorm waarneembaar wordt, moet die vorm altijd óf schoon óf leelijk zijn, u hinderen of u weldadig het oog aandoen.

Nu is het hoogste in de kerk een alles verwinnende, alles bezielende, alles beheerschende vroomheid. En waar die vroomheid den prediker, en den voorzanger, en de ouderlingen, en de diakenen, en de leden der gemeente, en de kerkelijke bedienden, ook den orgelspeler, werkelijk opheft tot de hoogte der aanbidding en des hoogeren levens, daar zal ongetwijfeld vanzelf een schoone eenheid ontstaan, die door eene alles overschaduwende geestesmacht aller bewegingen en uitingen, ongekunsteld en vanzelf, met hooge schoonheid overspreidt.

Maar hetzij dit effect vanzelf bereikt wordt, hetzij het meer opzettelijk door oefening en usantie wordt verkregen, schoon of niet schoon, blijft de stellige vraag waaraan ge niet kunt ontkomen.

Zelfs bij het gebed geldt dit.

Een biddende gemeente kan een machtig schoone verschijning geven, maar ook hinderen door gemis aan harmonie tusschen het gebed en hen die bidden.

En wie is er nu onder ons, Gereformeerden, die uit beginsel de onzinnige stelling zal drijven, dat het *leelijke* Godverheerlijkend is, en het *schoone* Gods eere te na komt?

XVI. Schoonheidseisch.

Ge moet in alles *iets* zijn. Schoon of leelijk. *Gewoon* is er niet. Ook het gewone is schoon of onooglijk. Alleen *gij* zijt *gewoon,* dat ge het onderscheid niet merkt. En al uw zeggen dat "over smaak niet te oordeelen valt" is de ongerijmdheid zelve. Geen valscher spreekwoord is ooit uitgevonden. Zelfs bij wat de tong begeert gaat dit spreekwoord niet door. Of als een Janmaat zijn tabak kouwt (en bij het denken aan de zijgangen in onze kerkgebouwen wordt men hieraan, helaas, soms onwillekeurig herinnerd) en dit heerlijk, maar een Zeeuwschen oester om van te spuwen, vindt, zult ge dan heusch denken: Dat is niet uit te maken, misschien heeft Janmaat wel gelijk.

Neen, dat heenglijden over de schoonheidsverschillen op het gebied van smaak, ligt uitsluitend aan twee oorzaken. Ten eerste aan de lage ontwikkeling van het smaakorgaan, en ten tweede aan den sterk subjectieven factor, die bij al wat smaak raakt, meetelt.

We mogen dus ook hier geen voetbreed wijken, maar hebben ook hier staande te houden, dat ook met opzicht tot de vergadering der geloovigen de categorie van schoon en onooglijk, evenals bij alle dingen doorgaat, en doorgaat tot in de kleinste bijzonderheden.

Als ge b.v. ziet, hoe de kerk van Amsterdam in eenige van haar vergaderplaatsen kachels geplaatst heeft, en men daarbij in zwiepende lijn de soms tien meter lange kachelpijp dwars door het gebouw en over de galerijen geleid heeft, dan ziet men hoe hier op hooger erf de regel verzaakt is, dien zelfs een winkelier van de Kalverstraat voor zijn klanten in acht neemt, om namelijk dit onooglijke aan hel oog te onttrekken en het te leiden onder den grond.

Dit is nu een kleinigheid. Maar toch een kleinigheid die stoort. Die de eenheid voor het gezicht breekt. En die toont, dat hier alleen de vraag van practisch nut den doorslag gaf.

Die lange pijp warmde nog. En ook, zoo kostte het minder.

En tegenover al zulke practijken nu moet van ideëel standpunt de eisch gesteld en volgehouden, dat men ook in de vergaderplaatsen der geloovigen, evenals in zijn eigen huis vragen zal, niet alleen naar wat het minst kost en het makkelijkst is, maar ook naar wat goed staat, en het gevoel voor hooger smaak weldadig aandoet.

Als het eigen ik in het' spel komt, volgt bijna ieder dien regel. Hoe lang is men bij aankoop van een kleedingstuk in den winkel wel niet bezig, om te wikken en te wegen wat het beste staan zal. Wat tijd gaat er voor velen niet henen, om, voor den spiegel staande, te beslissen, hoe het hun het best zit. Hoe gaat niet diezelfde kiezende zin door bij het koopen van een cadeautje of een klein sieraad. Wat let men niet op een bandje om een boek, op tint en patroon voor een papieren behangsel voor zijn kamer, op figuur en kleur van een tapijt en karpet. Hoe verzet men niet gedurig allerlei meubelstukken, omdat het zoo de kamer beter aankleedt. En al speelt bij dit alles, omdat het hier het eigen ik en het eigen huis geldt, de ijdelheid ons soms parten, toch durven we wel aannemen, dat, zonder uitzondering, al onze lezers en lezeressen een net aangekleed persoon, die in een goed geschikte kamer zit, hooger zullen stellen dan een sloddervos, die om niets geeft, er smakeloos uitziet, en zijn vertrek op een rommei-kamer doet gelijken.

En bedenkt men nu, dat het bij de vergaderplaatsen van 's Heeren volk, niet ons *eigen ik,* maar de gemeente Gods, niet *ons huis,* maar het huis des gebeds geldt, voelt ge dan toch niet, dat het geweld aan allen hooger zin doet, zoo óf de Gemeente, óf de ambtsdrager óf de kerkvoogd denkt: Hoe het er hier uitziet doet er niet toe, als we er maar zitten kunnen.

Zeker, in geval van nood, behelpt men zich met alles. Bij schipbreuk of brand vallen alle vormen weg, en vliegt men uit bed, in zijn hemd de boot in of de straat op. En zoo ook zijn er tijden, dat de geloovigen op allergebrekkigste manier vergaderen. In een beestenstal. Op een deel. In een concertgebouw. In een herberg. In een komedie. Dan doet de localiteit er niet toe. Men moet bijeenkomen, waar ook.

Doch dat is de exceptie van den nood, en die mag, juist wijl ze exceptie is, nooit regel stellen.

Zijn die oogenblikken van nood en ongelegenheid voorbij, en installeert men zich voor het gewone, normale kerkelijk leven, dan keeren alle eischen van goede orde, goeden smaak, en goeden gang der dingen terug.

Prof. Bavinck heeft het in zijn *Beginselen van zielkunde* zoo juist gezegd, dat waar of onwaar? goed of kwaad? schoon of leelijk? drie categorieën zijn, die heel ons leven beheerschen.

En wijl nu niet de menschen deze categorieën verzonnen, maar God zelf ons menschen den zin voor deze drie onderscheidingen heeft ingeplant, is het eenvoudig *oneerbiedig* om wel overal elders, maar niet als men samenkomt, om zijn God te vereeren, die drie categorieën in acht te nemen.

"In Sion, de volkomenheid der schoonheid, verschijnt God blinkende" belijdt Psalm 50:2, en in heel den eeredienst van Tabernakel en Tempel heeft God zelf op alle manier de schoonheid geboden en den glans van zijn huis verordend, ons ter vingerwijzing en ten voorbeeld.

Want wel houden we hierbij in het oog, dat de dienst der *schaduwen* voorbij is gegaan, en de bedeeling der *vervulling* van Christus tot ons is gekomen, maar dit onderscheid raakt niet de categorie van het schoone, doch uitsluitend de *beteekenis* der voorgeschreven vormen, en dus de *keuze* der vormen, waarin die beteekenis zich uitspreekt.

De ephod met wat er bij behoorde had twee qualiteiten. Ten eerste was hij schoon, en ten tweede droeg hij een symbolisch karakter. Dat symbolisch karakter nu is afgedaan. Onzer is de Hoogepriester in het heiligdom daarboven, die ons op zijn Goddelijk hart draagt en den gang van ons lot in zijn hand heeft. Maar omdat dit symbolische van de schaduw, met zijn eigenaardige beteekenis, wegviel, daarmee verviel in het minst niet de eisch van het schoone.

Het bewijs hiervoor vindt ge terstond, zoo ge beide slechts een oogenblik in uw gedachten vaneenscheidt.

Symboliek in den eeredienst vindt ge niet alleen bij Israël, maar ook tot bij de minst beschaafde negervolken. Doch de symboliek dier negerstammen is in den regel grof, smakeloos, leelijk, onooglijk, stuitend voor het gevoel. Dan hebt ge ook wel terdege symbool, maar met *ontstentenis* van schoonheid. Vindt ge nu daarentegen bij Israël symboliek van Godswege verordend, die behalve den symbolischen zin ook de schoonheid van den vorm bezit, dan springt het in het oog, hoe tusschen deze twee qualiteiten onderscheid bestaat, en hoe, als het symbolische wegvalt, niettemin de eisch van het schoone blijft bestaan.

Zoo hoog stond de zin voor het schoone onder Israël, dat toen Salomo zijn Tempel moest bouwen, en er in heel Israel geen architect was, die dit "schoon" doen kon, Salomo niet zei: "Dan moet het maar zoo gebrekkig weg, doch in elk geval moet een Jood het doen".

Neen, maar dat hij zond naar het Heidenland, om daar in Hiram een man te vinden, die het *wel* naar eisch van schoonheid en kunst kon doen, en door dien Heidenschen bouwmeester liet hij 's Heeren Tempel bouwen.

En dat Salomo hierbij niet uit den band sprong, maar in de lijn van Gods ordinantiën bleef, dat ziet ge, als de Tabernakel moet ingericht en gemeubeld. Dan toch is het de Geest des Heeren zelf, die Bezaleël en Aholiab met kunstzin en smaak voor schoonheid begaaft, en aldus tot in de kleinste deelen toe, de stukken van den Tabernakel, en zijn gerei, naar eisch van de wet der schoonheid liet vervaardigen.

Tweeërlei blijkt derhalve. Ten eerste dat de zin voor het schoone, en de eisch dat we aan het schoone boven het onooglijke de voorkeur geven, door God zelf in onze menschelijke natuur is geprent. En ten andere dat God zelf bij het oprichten van zijn dienst onder Israël, volstrekt niet alleen de tijdelijke symboliek aan zijn volk gaf, maar ook wel terdege den eisch stelde, dat de wet der schoonheid geëerd zou worden, en voor dat hooger doel gaven verleende.

Gegevens, waaruit volgt dat er niet één gezonde reden denkbaar is, waarom we bij het *inrichten* van onze vergaderplaatsen, bij het *meubelen* van onze vergaderplaatsen, en bij het *handelen* in onze vergaderplaatsen, ons ontslagen zouden kunnen rekenen van de verplichting, die steeds op ieder mensch rust, om bij alle ding te vragen, niet alleen naar wat *waar,* en niet alleen naar wat *goed,* maar ook naar hetgeen *schoon* is.

Zeker, er is ook op dit terrein gezondigd.

Wie vraagt naar het *schoone,* zonder *vooraf* naar het ware en goede te hebben gevraagd, en alzoo het ware en goede aan het schoone opoffert, slaat een doolweg in en loopt zijn doel voorbij. Dan wordt het schoone uit zijn *verband* gerukt, losgemaakt van zijn *wezen,* en als iets op zich zelf staands

genomen. En dat mag nooit.

En niet minder is er gezondigd, waar men zich inbeeldde, dat het schoone alleen op het *uitwendige* zag, en met het *inwendige* niets uitstaande had. Ook dit toch is volkomen valsch geoordeeld. Een gedachte, een woord, een daad, een karaktertrek, een neiging, een gewoonte, alles kan schoon of leelijk zijn, ook al ziet het oog het niet, al kan het oor het niet genieten, en al blijft de tong buiten spel. Wat de Spreukendichter zegt: *Schoonheid is ijdelheid,* vindt bij zulk een zinlijke eenzijdigheid zijn volle toepassing. Een jonge maagd met een schoone ziel staat veel hooger, ook al blinkt ze niet in pracht van vormen, dan de beeldschoone vrouw maar die van binnen bezoedeld en verdraaid is.

Juist omdat bij de categorie van het schoone een algemeene wet des levens geldt, moogt ge haar niet beperken tot wat voor oogen is, en geldt veeleer omgekeerd de regel dat *eerst* voor het schoone in het *onzienlijke,* en *daarna* pas voor het schoone in het *zienlijke* zorg moet worden gedragen.

Een kerk, smetteloos schoon gebouwd en ingericht, en in die kerk personen die zich onberispelijk schoon aanstellen, is toch onschoon, ja, juist in haar schoonheid door en door leelijk, als het geestelijke, het inwendige, het onzienlijk ware en vrome in leden en ambtsdragers ontbreekt.

Daarom kan geen afgodstempel ooit een schoonen indruk maken. De waarheid ontbreekt er.

Maar omdat de reinen van harte God zullen zien, en dus het onreine hart den mensch onschoon voor God maakt, wie zal daaruit afleiden, dat in lompen en vellen zich te kleeden prijslijker voor Gods kind is, dan zorg te dragen voor zindelijke, nette, goede kleeding?

XVII. Schoonheidseisch. *(Vervolg).*

De kerk staat op de aangegeven gronden in het minst niet vijandig tegen de kunst over, maar stelt deze twee natuurlijke eischen, 1°. dat de kunst niet in de kerk als heerscheresse optrede, en 2°. dat het *uitwendig* schoon het *inwendig* schoon niet terugdringe.

Tegen beide eischen is niets in te brengen.

Er is zeer zeker een terrein, waarop de kunst, en niet de kerk heerschen moet, en waarop de kunst dan ook geen kerkelijke heerschappij toelaat. Maar omgekeerd heeft de kerk dan ook het volste recht, om op eigen erf meesteresse te blijven, en zich door niets of niemand, door geen Overheid, door geen wetenschap, door geen mode, door geen kunst de heerschappij uit handen te laten nemen.

In het bedehuis moet de kunst de kerk *dienen,* en moet de kerk de kunst gebruiken.

Stelt de kerk daarbij voorwaarden, waaraan de kunst, behoudens haar waardigheid, acht niet te kunnen voldoen, dan weigert zij medewerking en trekt zich terug. Dat is haar recht. De kerk kan haar gebruiken of niet gebruiken, maar ook de kunst is vrij, om daartegen haar eischen te stellen. Staan de conditiën der kerk aan de kunst niet aan, dan blijft zij weg, en de kerk moet het zonder kunst doen, of zich door macht van geld de hulp van een tweedehands- of derdehandskunst koopen.

Voor de rechten der kerk opkomende denken we er dus niet aan, om de kunst te verlagen. Ook de kunst heeft hare eischen, haar levenswetten, haar usantiën, en zij blijft geheel binnen de perken, zoo ze haar diensten niet bewijzen wil, dan op voorwaarde dat ze naar de regelen der kunst kunne optreden.

Maar steeds behoort aan de kerk het recht en de plicht om zelfstandig te beoordeelen, of zij op die wijze al dan niet van de kunst gebruik kan maken.

Schoone kerkbouw is zaak der kunst. Kerkbeheerders, die hieraan toe zijn, zijn dus gehouden bij het bouwen van een bedehuis de hulp der bouwkunst in te roepen, opdat het gebouw inwendig en uitwendig schoon zij. Maar als nu de kunst aan de Protestantsche kerk een stijl wil opdringen, die aan Roomsche motieven is ontleend, dan behoort de Protestansche kerk hiertegen te protesteeren. En is het dan dat de architect zich terugtrekt, dan behoort de kerk zich liever met een eenvoudigen timmerman te behelpen, dan dat de kunst haar dwingen en noodzaken zou, te handelen in strijd met haar overtuiging.

Maar zoo ook omgekeerd. Als kerkvoogden architecten oproepen, en deze dienen plannen in, die architectonisch juist, en in den vereischten stijl zijn, en kerkvoogden willen hen dwingen om in die plannen wijzigingen aan te brengen, die naar den regel der kunst ongeoorloofd zijn, dan moet de kunstenaar, die zich zelven eert, beslist weigeren, en hebben kerkvoogden van hun onbehoorlijken en ongemotiveerden eisch af te zien. Of willen ze hun plan van bouwen doorzetten, dan moeten ze zich behelpen met een timmerman of opzichter, die eenvoudig bouwt zooals het hem gezegd wordt, en zulks zonder eigen oordeel.

En zoo nu ook staat het met het *inwendige* en het *uitwendige* van den bouw. Is er geen geld om de kerk in- en uitwendig naar den vollen eisch van kunst en schoonheid te laten volvoeren, dan zal de architect allicht denken: Het inwendige komt er minder op aan, als het uiterlijke maar sprekend is. Doch omgekeerd, hebben kerkvoogden ook de roeping om in de eerste plaats voor het *inwendige* schoone te zorgen, niet voor het overladen sierlijke, maar voor het eenvoudig schoone van het inwendige, opdat de vergadering der geloovigen verkeere in een bij haar passende vergaderzaal. En als dan de architect er hooger prijs op blijft stellen, dat gevel, wand en spits zijn lof ver-lellen, dan hebben kerkvoogden hieraan weerstand te bieden, en zorg te dragen, dat het *inwendige* voorga. Een Gemeente, of een kerkvoogd, die uit zucht om te pronken voor aller oog, zijn kerk dan maar liever van buiten liet opsieren, zou in plichtsbetrachting te kort schieten.

En zoo nu staat het hier met de geheele verhouding.

De kerk moet zelve weten, welke kunst ze te hulp roept. Omdat ze de bouwkunst noodig heeft, is ze nog in het minst niet verplicht ook de schilderij en het beeld op te nemen. Acht ze ook schilderij en beeld noodig te hebben, dan moeten beide aan den eisch van kunst beantwoorden, en is het de plek ontwijden, als men penseel-producten van valschen smaak neemt. Maar *of* ook deze beide kunsten in

den eeredienst thuis behooren, heeft de kerk zelve uit te maken.

Belijdt nu een Gereformeerde kerk, dat de plastische voorstelling gevaar met zich brengt, om af te trekken van het geestelijke; dat alle eeredienst strekken moet om in het geestelijke op te heffen; en dat dit bij den van nature toch zoo sterk in het plastische zwevenden mensch door schilderij en beeld niet bevorderd, maar eer belemmerd wordt, dan moeten kerkvoogden deze beide kunsten ongebruikt laten. Niet om waar gebeeldhouwd ornament, of tint en lijn moet worden aangebracht, van alle kunst af te zien, maar om het deze beide kunsten wel te doen verstaan, dat haar hoogste uiting in het beeld en in het schilderstuk bij onze kerkgebouwen niet past, en er niet kan gedoogd worden.

Daarmeê is nóch de beeldhouwkunst nóch de schilderkunst geminacht. Buiten de kerk behouden ze haar volle waardij. Alleen maar de kerk spreekt uit, dat ze aan of in haar gebouw niet hooren. Dit toch heeft zij, en niet de kunst te beslissen.

Evenzoo dienend moet de kunst ook op toongebied blijven.

Ook hier weer moet de kerk naar geestelijke motieven beoordeelen, of zij acht dat de toonkunst als zoodanig zelfstandig bij den eeredienst moet optreden, of slechts als hulpe.

Ook de kunst kan, in hoog-idealen zin, God verheerlijken. Ze is zijn schepping. Uit Hem is de wereld van de tonen, en ook in die wereld zoekt Hij zijn heerlijkheid.

Dit ziet ge aan het vogelenheir, dat kwinkeleert zonder dat er ook maar eenige geestelijke inhoud achter zit, of bij komt. De toonkunst is hier geheel zelfstandig. Den zang van den nachtegaal legt ge niet uit, ge vertolkt dien zang niet. Gij hoort het schoone dat er in klinkt. Dat schoone roert u. En in dat schoone ligt iets verheffends.

Zoo nu kan er ook allerlei muziekuitvoering zijn, die niet vertolkt, die eeniglijk genoten wil worden, en die in dat genieten Godverheerlijkend kan zijn. Muziek ook zonder zang. Harmonieus toongeluid op zich zelf, dat u toespreekt niet door uw verstand of begrip, en niet door uw zenuwen, maar door dat innerlijk diep gevoelen des gemoeds, dat met die tonenwereld in geheimzinnig verband staat.

Acht dus een kerk, dat de kunst in de kerk moet komen, om op die wijs zelfstandig God te verheerlijken, dan moet die muziek het fijnste, het keurigste, het meest voltooide zijn, dat zich denken laat. Niet bij den musch, maar bij den leeuwerik, niet bij den spreeuw of kraai, maar bij den lijster en den nachtegaal roert het hooge ons gemoed.

Wil men zelfstandige toonkunst als deel van den eeredienst, dan moet ze uitstekend en van den eersten rang zijn.

Oordeelt daarentegen een kerk uit geestelijke motieven, dat zulk een zelfstandig optreden van de kunst als element van Godverheerlijking niet in de kerk thuis hoort, en sluit ze al zulk optreden van de toonkunst uit, dan mag de toonkunst ook geen poging wagen, om deze orde om te keeren. Dan moet ze niet anders dan helpend en dienend *willen* optreden, en is elk verzet tegen dien regel contrabande.

Zoo ook bij dat deel der toonkunst, dat men het *zingen* noemt. Zingen kan tweeërlei strekking hebben: 1°. om lucht te geven aan het gemoed, en 2°. om door het gehoor op anderer gemoed in te werken. Die twee kunnen samenvallen, maar zijn toch in motief onderscheiden. Een huidelied dat men op een feest den jubilaris laat toezingen door gehuurde zangers of zangeressen, strekt niet om lucht te geven aan het gemoed der zangers, maar om door hen te laten uitzingen, wat de feestgenooten voor den jubilaris gevoelen. Maar ook kan het bij het zingen enkel om het klankgeluid te doen zijn, dat ge op geen woorden let, naar geen zin vraagt, maar enkel u vergast aan het schoone keelgeluid dat u toeklinkt.

Oordeelt nu een kerk, dat dit schoone vocaalgeluid hoofdzaak is, dan moet zij van alle kant mannen en vrouwen bijeenzoeken, die de schoonste stemmen hebben; deze van de beste plaats in de kerk laten zingen; en alle andere personen vragen, om toch stil te zijn, opdat ze door hun wanklank den vollen indruk van den schoonen zang niet bederven. Dan moet niet de Gemeente zingen, maar een koor, en moet de Gemeente luisteren. Doel van den zang dan toch is, niet dat de Gemeente haar gevoel uite, maar dat door anderer gezang haar gemoed bewerkt worde.

Acht daarentegen de kerk dat bij den zang de uitdrukking van het godsdienstig gevoel hoofdzaak is, dan natuurlijk staat dit alles heel anders. Dan wordt er naar geen schoone stem gevraagd, maar naar de Gemeente. *Zij* zingt, en niemand mag in haar plaats treden. Ja zelfs mag geen koor *uit* de

Gemeente worden toegelaten, overmits dat koorgezang de orde verstoort en de Gemeente *luisterend* maakt in plaats van zelf *zingend.* Dit effect is heel anders en tegenovergesteld. En elke kerk moet dus weten wat ze wil.

Niet natuurlijk alsof, als de Gemeente zelve zingt, zoo valsch mogelijk zingen het ware, en zoo onschoon mogelijk geluid geven, het ideaal zou zijn. Integendeel hoe juister en schooner de Gemeente zingt hoe beter, mits ze er bij het zingen niet om denkt, en er niet door afgeleid worde van de aanbidding. Een Gemeente die gebrekkig zingt, maar onder het zingen inleeft, in wat ze zingt, zal op den kenner veel rijker en schooner indruk maken, dan een kring van wereldsche lieden, die een Psalm zuiver en welluidend zingen, maar onderwijl ze er vreemd aan zijn in het hart.

Dit is zoo waar, dat al wat slechts religieuse schijn-gevoelens wekt en niet uit reëelreligieus gevoel ontspringt, eer bederft dan goed doet. Zelfs kundige denkers en kunstkenners, die geheel buiten het Gereformeerde erf staan, erkennen dit volmondig. Zoo b.v. *Eduard von Hartmann,* de bekende philosoof, in zijn *Philosophie des Schönen* II p, 459 v. v., die geheel in onzen geest in den eeredienst alleen aan datgene wat uit het vroom gevoel opkomt, en er uiting aan geeft, waarde toekent, en zegt: "Het resultaat van de scheiding tusschen eeredienst en kunstoefening moet zijn, dat de eeredienst geheel afzie van elke poging om aesthetische religieuse schijn-gevoelens op te wekken, en al haar kracht saamtrekke in de werkelijke opwellingen van het vroom gevoel."

Juist dit nu hebben onze Gereformeerde vaderen wel niet met aesthetische beweegredenen betoogd, maar ze hebben de innerlijke waarheid er van onmiddellijk beseft, en op dien grond een eeredienst ingericht, die niets is, als er geen geestelijke werking in de harten is, maar die, waar de Heilige Geest de harten der geloovigen beweegt, het hoogste schoon biedt, dat op dit terrein geopenbaard kan worden.

XVIII. Schoonheidseisch. *(Vervolg.)*

Kunst die bij den eeredienst iets anders wil dan dienen, eindigt onwillekeurig met te gaan heerschen, en komt, dank zij die heerschappij, ten slotte tegen het doel en karakter van den eeredienst over te staan.

Onder de Roomsche hiërarchie heeft de kerk de nadeelige gevolgen hiervan telkens ondervonden; reeds wezen we er op, wat misbruik in vroeger eeuw op die wijs insloop; thans een aanhaling, waaruit blijken moge, dat een ernstig, vroom man, die zelf onder de hiërarchie leeft, dit misbruik als nóg voortwoekerend betreurt.

In de *Katholieke Gids* toch liet nog onlangs M. V. zich aldus uit:

> Hebben niet heilige, verlichte, door God met gezag bekleede mannen herhaaldelijk en krachtig hun stem verheven om recht te spreken waar onrecht te zegevieren dreigde? Hebben niet eminente, van God hoog begenadigde kunstenaars zich opgemaakt om, der wereld oordeel niet achtende, moeite noch strijd vreezende, te doen triomfeeren de vlekkelooze kunst der Kerk, hare schoonheid te doen uitschitteren, haar te toonen in haar sublieme heerlijkheid, hare wondere bekoorlijkheid, hare Goddelijke macht over menschenzielen aan allen, wier gansche liefde het wereldsche had?
>
> Maar velen vermochten niet te begrijpen de vorstelijke schoonheid dier hemelmelodieën, den aanbiddelijken eenvoud en toch zoo onuitputtelijken rijkdom der zielezangen — toen hebben ze zich afgewend van het heilige om het onheiige te gaan dienen, eeredienst, die niet vorderde zwaar offer van hoogmoed en eigenwaan, eigenliefde en zinnelijk welbehagen; het begeesterend "sursum corda" was voor hen vergeefs gesproken.
>
> Want is dit niet het kleinzielig doen van velen onder hen, aan wie, helaas, in onze kerken de leiding van het koorgezang is opgedragen? Geven zij zich niet voortdurend de grootste moeite om de profane muziek, de pronkende, pretentieuze dame du monde, zoo gracielijk mogelijk de kerk binnen te leiden en getroosten zij zich voor de gewijde muziek, de eigen, hooggeboren dochter der Kerk wel de geringste opoffering?
>
> "Oremus" Iaat ons bidden, vermaant de priester aan het altaar, terwijl de zangers schijnen uit te roepen: "laat ons schitteren, pralen met eigen knapheid, laten wij afleiden de devote aandacht dier knielende menigte van het gebed, van den zoeten omgang met God, opdat zij *ons* hoore, *ons* bewondere, en de door ons vertolkte kunst I"
>
> Wat wordt er onder zulke leiding van den kunstsmaak der zangers, wat van hun eerbied voor de heiligheid van Gods huis, wat van hunne nederigheid en bescheidenheid in de tegenwoordigheid des Heeren, wat van hunne gehoorzaamheid des Heeren, wat van hunne gehoorzaamheid aan de voorschriften der Kerk, aan de vermaningen der hooge kerkelijke Overheden, wat eindelijk van hunne opvatting van de roeping eens kerkzangers?

Veel gereeder dan men gemeenlijk waant, erkennen de ernstige Roomschen al zulk soort insluipend misbruik. Als er op zulk een misstand door een tegenstander gewezen wordt, om er een schampere conclusie tegen de kerk onder Romes hiërarchie uit te trekken, moge men van die zij zich schrap zetten, op zich zelf ontsluit de ernstige Roomsche zeer wel zijn oog voor soortgelijk gebrek, en wordt de toorn er tegen, gelijk in bovenstaande aanhaling, kwalijk ingehouden.

Alleen maar "misbruik heft gebruik niet op", roept men u tegen, en acht daarmeê zijn standpunt, dat de kerk geroepen is om de kunst in haar heiligdom te heiligen, en de kunst ook in de kerk zelve Gode toe te wijden, onverlet te kunnen handhaven.

Hierin ligt dan ook dit juiste, dat men nimmer door op misbruik te wijzen een heerschende overtuiging ontwortelt, of een bestaande gewoonte ontwricht.

De verhouding waarin kerk en kunst zich tot elkander plaatsen, wordt beheerscht door de algemeene

overtuiging, die we koesteren, omtrent de verhouding tusschen de particuliere genade en de gemeene gratie.

Lost men dit in de hoogere eenheid der kerk op, zoodat ook het kunstterrein op heilig erf komt te liggen, dan is er geen ontkomen aan de consequentie, dat de kunst eerst dan haar ideale standpunt bereikt, als de geest der kerk haar verheft en wijdt, en dat omgekeerd de kunst evenals elke andere levenskracht geroepen is, haar tribuut te leveren voor de verheerlijking van God in zijn heiligdom.

Zij die onder Protestanten met de idee van de Volkskerk dwepen, maken zich dan ook aan grove inconsequentie schuldig, zoo ze de kunst door secularisatie tot bloei willen doen komen.

Op hun standpunt, gelijk we dit in onze artikelen over de gemeene gratie aanwezen, moesten ze Romes meening over de kunst zijn toegedaan; en het is dan ook opmerkelijk, hoe in de Engelsche Staatskerk, onder den invloed der Ritualisten, deze Roomsche zienswijze steeds meer veld wint.

Zij daarentegen, die met ons belijden, dat de kunst haar levenssfeer vindt in de gemeene gratie, en het terrein der kerk tot de particuliere genade bepalen, kunnen niet anders oordeelen, dan dat de kunst zich vrij en onafhankelijk behoort te ontwikkelen, en dat in haar emancipatie van alle niet bij haar aard hoorende invloeden, de voorwaarde voor haar bloei ligt.

Dat dit haar tot uitspattingen zal verleiden, valt niet te miskennen. De zonde tast alles aan, en het bederf van het beste heeft steeds tot de hoogste ontwikkeling van het slechte geleid.

Tegen die ontaarding en verbastering van de kunst dient dan ook een rusteloos protest uit te gaan. Maar onzerzijds beantwoorden we deze tegenwerping met hetzelfde argument waarmee men ons afwees: "Misbruik heft ook hier het gebruik niet op".

Ook is het onjuist, dat de kunst, dank zij deze emancipatie, haar geschiktheid zou verliezen, om zich op het heilige terrein te bewegen. Niets verbiedt haar dit. En juist dan als ze zich zelve wijdt, en op heilig terrein beweegt, niet ter wille der kerk, maar uit eigen hooger aandrift, grijpt ze naar haar ideaal.

En dit zoo zijnde, blijven wij in ons volle recht, om op het erf der kerk in de eerste plaats voor het zuiver houden van het religieuse element te waken. De religie is en blijft binnen de wanden der kerk hoofdzaak. Om aanbidding, om zielsverheffing, om vertroosting onzer harten, om heilige impulsen is het in het huis des gebeds te doen. En deswege moet alle regel die op het gebied der kerk zal gelden, aan die hoofdstrekking van den eeredienst beantwoorden.

Hieruit volgt, dat ook de kerk zeer zeker de kunst gebruiken mag en moet, en haar te onderschatten of gering te achten, of, erger nog, te bannen, ware miskenning van een kostelijke rijke gave Gods.

Maar dit gebruik van de kunst mag nooit verder gaan, dan het doel van den eeredienst toelaat, en zoodra een meerder gebruik den eeredienst onder de macht van de kunst zou brengen, en tengevolge van de min heilige motieven die in haar beslaan gemengd zijn, tegen het doel van den eeredienst zou reageeren, is het de plicht der kerk, de kunst tot de orde te roepen.

Ongetwijfeld heeft ook de kunst den naam des Heeren te verheerlijken. Dit is zoo met elke levensuiting in gezin en maatschappij, in bedrijf en handel, in wetenschap en kunst. Al wat in ons menschelijk leven buiten zonde werkt, is gave Gods, gevloeid uit Hem, van Wien alle goede gave ons is toekomende; maar hieruit volgt in het minst niet, dat het de offerande Gods in de vergadering der geloovigen heeft te brengen.

De kunst brengt Gode haar offerande als ze haar doel bereikt, om ons te verheffen boven de matte werkelijkheid, de idealen van een vroegere werkelijkheid voor ons belichaamt, het optimisme in ons aankweekt, ons troost, ons bezielt, ons in de stemming der bewondering brengt, en het zichtbare besprengt met den doop des Geestes.

Maar dit alles moet ze doen dank zij haar innerlijke kracht, en niet door als priesteresse in het heiligdom op te treden. De kunst heeft haar eigen tempel. In dien tempel moet ze haar wonderen werken. En ze zou zichzelve onteeren, indien ze vergeten kon, hoe juist de heerlijkste ontwerpen het hoogste motief aangeven voor haar ontplooiing.

En verwerpen we uit dien hoofde de stelling dat de kunst, opdat ze bloeie, haar plaats in het heiligdom moet vinden, wij dringen haar uit religieuse behoefte van de plaats der heiligheden terug,

zoodra ze zich vermeet op heilig erf te gaan heerschen, en voor zich zelve een eere zoekt, die in het bedehuis Gode alleen toekomt.

Verachtelijk is in ons oog de prediker, die in den Dienst des Woords zichzelven bedoelt en na gepredikt te hebben, zich niet afvraagt, of hij de zielen tot God opgeheven, getroost, en gezegend heeft, maar naar alle kant onderzoek doet, of zijn predikatie niet schoon was, niet boeide, en zijn naam als prediker niet verhief.

Predikers, bij wie dit gewoonte werd, moest men afzetten. Althans indien ze na ernstig vermaan, deze zonde van hun ambtelijke bediening niet bestrijden wilden. Wie als prediker niet de eere van zijn God, maar eigen eere zoekt, is een onheilige figuur op den kansel.

Maar hoeveel te ernstiger dient dan niet getoornd, als de kunst, die *geen* ambtelijken dienst in het heilige heeft, zich vermeet om in Gods huis heerschappij te gaan voeren. Als ze de zielen van God af, naar zich lokt. En ten slotte zich niet ontziet, om ongewijde sujetten binnen te leiden, die voor geld en goede woorden hun kunst, en vaak hun onheilige kunst in Christus' kerk komen uitstallen, opdat de roep van hun naam om strijd uit opera én kerk weerklinke.

De regel moet daarom stiptelijk gehandhaafd, dat de religie te bepalen heeft, in hoever de kunst wel, en in hoever de kunst niet in de vergadering der geloovigen zal worden toegelaten, en de kerk heeft dien regel te bepalen naar den aard van het *geestelijk* leven.

Die aard van het geestelijk leven nu leert ons, dat de kunst niet anders kan doen, dan *aandoeningen* in ons opwekken, en dat deze aandoeningen tweeërlei zijn. Of *wezenlijke* aandoeningen óf *schijn*-aandoeningen.

De tooneelspeler toont u het verschil tusschen beide duidelijk.

In het werkelijke leven zult ge een aangegrepen gemoed nu eens in toorn, dan in jubel, nu eens in liefde, dan in haat zien uitbreken. En de realiteit, de innerlijke waarheid van zulk een gemoedsuiting heeft altoos iets dat u boeit.

De tooneelspeler daarentegen vertoont u wel gelijksoortige ontboezemingen, en bootst die zelfs in houding, gesticulatie, blik en toon van de stem na, maar bij hem zijn die aandoeningen *niet* werkelijk. Ze komen bij hem niet uit het gemoed op, maar hij werkt er zich een oogenblik in, om goed te kunnen spelen. Wie het daar het verst in bracht, speelt het best. En sommigen slaagden hierin voor een oogenblik zoo wonder wel, dat ze zich moesten inhouden, om niet aan te vallen op een persoon tegen wien ze hun haat en toorn en wraakzucht uitspraken of uitzongen.

Maar met dit al zijn en blijven dit altegader *schijn*aandoeningen, en als straks het gordijn is gevallen, en de gewone kleedij weer aangetrokken is, ziet ge dezelfde personen, die een uur geleden tegen elkander raasden in woede, in vriendschappelijken kout saam genieten.

Zoo nu heeft alle kunst het vermogen, om zekere aandoeningen in ons te wekken, te leiden of te versterken; niet het minst de muziek.

Vandaar dat ge een prachtige kathedraal binnentredend, en de tonen van een heilige muziek door den gedempten lichtglans henen aanhoorend, onwillekeurig een heilige aandoening over u voelt komen. Zelfs wereldlingen gaven er meer dan eens getuigenis van, hoe ze op zulk oogenblik roerselen in hun hart voelden opkomen, waaraan ze waanden voorgoed te zijn afgestorven.

De macht om heilige aandoeningen te wekken wordt alzoo allerminst aan de kunst door ons betwist.

Edoch, en hier ligt onze bedenking, de aldus gewekte aandoeningen zijn *schijn*aandoeningen. *schijn*aandoeningen van een heilig karakter. Stemmend tot aanbidding. Maar het blijven *schijn*aandoeningen, die als zoodanig niet uit het hart opkomen, maar door muziek en glans en wierookwalmen in het hart worden ingetooverd.

En dit nu is met het wezen der religie in strijd.

"Wie aanbidden wil moet aanbidden *in geest en waarheid,"* en juist tegen dat in geest en waarheid staat de vrome *schijn*aandoeningen lijnrecht over.

Zulk een schijnaandoening geeft aan het gemoed wel een zoete gewaarwording, maar ze went er tevens aan, zich in een aanbiddende gestalte in te denken, zonder dat er aanbidding in het hart is.

Aldus verwijdt het de klove tusschen onze levensuiting en ons innerlijk leven, en moet eindigen met ons vroom karakter *niet* te stalen en te sterken, maar te ondermijnen en te verzwakken.

En het is hierom dat het Calvinisme, dat steeds doordrong naar waarheid in het gemoed, er liever toe overging om opzettelijke kunst wat harthandig uit de vergadering der geloovigen te bannen, dan dat nogmaals deze betooverende werking der schijnaandoeningen in het heilige zou worden toegelaten.

Den laagsten toon van echte godsvrucht, die door den Heiligen Geest aan het hart werd ontlokt, stelde het hoog boven den luidsten toon van aanbidding, die ons uit koperen instrumenten in het hart, of ook maar enkel op de lippen werd getooverd.

We ontkennen daarom niet, dat een echte toon van wezenlijke godsvrucht door de kunst kan worden verhelderd en verder geleid, en in zoover de kunst zich tot dezen nederigen hulpdienst wilde leenen, heette ook de Calvinist de kunst in het heilige welkom.

Maar de uitkomst toonde helder, hoe de kunst bij monde van haar virtuosen voor zulk een hulpdienst in het heilige zich te hoog gevoelde. Op die voorwaarde trok ze zich ijlings terug. En veel minder aan den onaesthetischen zin van het Calvinisme, dan aan de hooghartige heerschzucht der kunst is het te wijten, dat ze almeer uit onzen eeredienst terugtrad.

XIX. Schoonheidseisch. *(Slot)*.

De kerk heeft alzoo met de kunst haar profijt te doen. Ze mag de kunst, overmits deze eene gave Gods is, niet ignoreeren. Aan het hooge ideaal door de kunst gesteld mag ook de kerk zich niet onttrekken. Alleen maar in dit alles heeft de kunst te *dienen,* in de kerk mag niet anders *heerschen* dan de Religie.

De "beeldstormers" der zestiende eeuw zijn in hoofdzaak door de schending van deze wet tot hun lakenswaardige buitensporigheden geprikkeld

Wat hen dreef was geen roofzucht, want persoonlijk hebben ze zich uit den kerkschat niets toegeëigend. Ook bezielde hen geen Vandalisme, want particuliere woningen of civiele stichtingen zijn niet aangetast. En evenmin waren ze in beginsel tegen de kunst, want wat buiten de kerk aan kunst bloeide, eerden ze.

Wat hen prikkelde was de heerschappij van de kunst in het heiligdom, en het terugdringen door die kunstheerschappij van het religieus element. De afleiding, zoo men wil, van den Schepper naar het schepsel.

Hun ongelijk bestond alleen daarin, dat ze: 1°. zich eigenmachtig opwierpen als rechters en als uitvoerders van hun eigen vonnis; en 2°. dat ze in plaats van te volstaan met een en ander uit de kerkgebouwen te verwijderen, te veel vernielden.

Intusschen valt niet te ontkennen, dat ook hier het ééne uiterste het andere heeft te voorschijn geroepen, en dat de overlading van de kerkgebouwen met te zeer *heerschende* kunstvoortbrengselen en kunstuitvoeringen, in smallen kring zekeren tegenzin tegen *alle* kunst, als bij reactie, had doen opkomen.

Gelijk er een richting is geweest, die zich den Heiland liefst voorstelde als een onooglijke verschijning met verdorven gelaat, en diezelfde richting er toe kwam, in anderen vorm, heiligheid te zoeken in onooglijke kleedij en onschoon optreden, zoo ook heeft in sommige streken een tijdlang de neiging geheerscht, om het kerkgebouw en al wat aan het kerkgebouw los of vast was, of er in voorviel, zoo onschoon mogelijk te maken. Grof en ruw het gebouw gebouwd, afzichtelijk geschilderd, slecht ingericht, zonder smaak of aantrekkelijkheid, koud, kil en afstootend; en in dat soort gebouw een prediking zonder hooger vormen, een zich bewegen zonder alle gratie, een zingen dat soms op keelknarsen geleek.

Dit was niet zoo bij geval, maar er lag tendens in.

Zooals de monnik zich opzettelijk speende aan al het schoone, gracieuse en sierlijke, en er schier op uit was, om in zijn natuurlijke verschijning niet te boeien, maar af te stooten, zoo hulde zich dit kerkelijk wezen letterlijk in de monnikspij. En wanende sterk anti-papisisch te zijn, deed men niets dan een echt-Roomsche gedachte verwezenlijken, alleen niet de gedachte die in Romes kerk en bij Romes Eeredienst, maar die in Romes klooster en bij Romes ascese voorzat.

Gereformeerd nu is deze reactie evenmin als het overladen van den Eeredienst met kunstschoon. Beide én de overschatting én de onderschatting van de waardij van het schoone, is tegen den Calvinistischen regel.

Over het gebruik van beelden in de kerk kunnen we daarbij kort zijn.

Leefde Jezus nog op aarde, wandelden zijn apostelen nog in ons midden rond, dan zou vanzelf een ieder zich bij de schare voegen, die hun gestalte zien wilde. En hierin zou niets zondigs zijn. Het zondige zou alleen kunnen liggen in onverschilligheid voor hun optreden.

Is er onder ons een vader of moeder die ons lief was, heengegaan, dan is het gansch natuurlijk, dat men hun beeltenis, zoo men die bezit, in eere houdt, en gedurig aanziet, en uit den aard der zaak, zou dit eveneens van hun *beeld* gelden. Bezat men hun beeld ten voeten uit, zoodat men werkelijk hun gestalte in dat beeld weerzag, zoo zou ieder onzer daaraan hechten.

Maar *zulke* beeltenissen of beelden van de heilige personen bezitten we *niet.* Wat de kunst op dit stuk leverde, behoort niet tot het gebied der werkelijkheid, maar van de ideale voorstelling.

Toch zou ook dit nog geen overwegend bezwaar opleveren, zoo onze natuur er niet toe leidde, om

van al zulke beeltenissen en al zulke beelden, misbruik te maken.

Want wel is er nooit in de Christelijke kerk een leeraar opgestaan, die aanbidding van beeltenis of beeld voorschreef of aanbeval, en leert ook Rome nadrukkelijk, dat dit niet mag geschieden, maar de practijk druischt tegen die leer in. Wat tot het geestelijke en hemelsche moest opleiden, plaatst zich tusschen het hemelsche en ons in, en bluscht den geestelijken glans in steê van dien te verhoogen.

Het is deze overtuiging nu, die de Gereformeerde kerken, evenals in vroegere eeuwen de Oostersche kerken, tot de overtuiging bracht, dat het beter was de beeltenissen en de beelden der heiligen uit de kerkgebouwen te weren.

Ze veroordeelden daarom niet elk product van beeldhouwkunst, gelijk aan den kansel en op het orgel in onzen besten tijd vaak gebeeldhouwde figuren werden aangebracht, terwijl ze ook in het ornament allerlei producten van beeldhouwkunst gebruikt hebben; maar de beeldhouwkunst hebben ze niet in den Eeredienst gedoogd. Die Eeredienst moest geestelijk blijven. Er om heen kon ze, mits spaarzamelijk en sober, gebruikt worden, niet er in.

Over de schilderkunst oordeelden ze evenzoo. Men kon de schilderkunst niet in den Eeredienst aanwenden, zonder ook het beeld der heilige personen voor het oog te doen verschijnen, en zoo de schilderij dan sprekend en bezielend is, leidt ze tot hetzelfde misbruik. Hiermee is glasbeschildering, beschildering van muurvlakte en van orgelpaneel volstrekt niet uitgesloten, en evenmin het optreden van de schilderkunst in het ornament, maar uit het centrum van den Eeredienst zelve is ze gebannen, niet uit weerzin tegen de kunst, want van Bijbels met gravuren hield men veel, en schilderijen uit de gewijde geschiedenis waren geliefkoosd, maar omdat men den Eeredienst streng geestelijk wilde houden, en zich door niets van het geestelijke wilde laten aftrekken.

De bouwkunst is wel terdege geëerd, en al stemmen we toe, dat het Calvinisme op dat terrein niet tot het ontwikkelen van een eigen type gekomen is, toch bewijst én de vorm der kerk met koepel, én een kerk als de Westerkerk te Amsterdam, dat men ook op dat terrein allerminst de kunst verachtte of ignoreerde.

Had men dan ook niet bijna overal de bestaande kerkgebouwen in gebruik genomen, en was men verplicht geweest, allerwegen zelf te bouwen, zoo is er geen twijfel, of de kerkbouw zou een veel hooger vlucht hebben genomen. Nu was het bouwen van een nieuwe kerk een exceptie.

Grooter rol speelde dan ook de toonkust, in zang en orgelspel.

Er moest gezongen worden, met of zonder muziekbegeleiding. Voor dat zingen had men *wijzen* noodig, en die wijzen kon alleen de kunst scheppen. Dat heeft ze dan ook gedaan, en gedaan met zoo hooge vlucht, dat de componisten der eerste Psalmwijzen steeds meer blijken gansch geniale componisten van de eerstte grootte te zijn geweest, die aan de toonkunst een nieuwe ontwikkeling gaven, waarvan de geniale grepen en uitvindingen nu nog in de toonkunst heerschappij voeren.

De studiën hierover van Douen stellen dit buiten twijfel.

Heel iets anders was het intusschen deze wijzen te componeeren, en heel iets anders haar richtige uitvoering te verzekeren.

De *Gemeente* moest zingen, en in het noorden van Europa, waar het Calvinisme zich het sterkst uitbreidde, is het volk in den regel noch zuiver noch vast in den zang, en munt evenmin uit door welluidende stem.

Dit gebrek heeft men toen op tweeërlei wijs zoeken te beteren. Eensdeels door orgelspel in te voeren, anderdeels door een koor of een voorzanger te doen optreden.

Natuurlijk, ware het 't meest gewenscht, zoo men het orgel had kunnen missen.

Zuivere zang van enkel schoone menschelijke stemmen, staat verre boven het orgelspel, en het orgel treedt slechts op, om als de zang onzuiver of onvast dreigt te worden, hem te leiden.

Die leiding is echter aan den zang ook te geven door een koor, dat voorzingt, of door een voorzanger met vocale overmacht, die de Gemeente meeneemt.

Tegen dit laatste bestaat echter de bedenking, dat zulk een voorzanger niet dan bij hooge uitzondering te vinden is, en zoo hij al gevonden wordt, te veel met zijn persoonlijkheid op den

voorgrond treedt, en afleidt. En wel is een koor licht saam te stellen, maar een koor zingt meestal om de kunst, zelden in den geest en om den inhoud, en zoo komt het koorgezang meest neêr op een opofferen van de personen in het koor aan den zang der Gemeente, terwijl straks de Gemeente door het schoone koor verlokt, zwijgen gaat, om te beter naar het koorgezang te kunnen luisteren.

Het is om die reden, dat men aan het orgelspel voorkeur heeft gegeven, gelijk dit thans dan ook bijna overal ten onzent is ingevoerd.

En tegen dit orgelspel is dan ook niets, mits de kerkeraad zorg drage, dat de organist niet beproeve, zelf op den voorgrond te treden.

Zijn taak is leiden, steunen, regelen, voort doen schrijden van den zang, en nooit mag het orgel zich het recht aanmatigen, om zich zelf te doen hooren. Het moet den zang der Gemeente helpend dienen, en er geheel op gericht zijn, om dien zang te beteren, te veredelen, te bezielen en te doordringen. Niet het orgel moet den zang overspelen, maar de zang moet te heerlijker uitkomen, omdat het orgel hem steunt.

En daarom hindert het, en ontsticht het de Gemeente, als er op het orgel een organist zit, die zich zelven en niet de Gemeente zoekt, en gedurig de opmerkzaamheid tot zich poogt te trekken.

Onze groote organisten hebben dan ook steeds dit kwaad weten te vermijden, en het zijn alleen de halve en kwart organisten, die, nóch den eisch der kunst, nóch het heilige van den Eeredienst verstaande, gedurig kunstjes beproeven voor eigen reclame.

XX. Ambtsgewaad.

Thans de vraag, of de schoonheidseisch voor de bedienende personen, in de vergadering der geloovigen *een ambtskleed* vordert.

Ook op dit punt heerscht veel misverstand.

Konden nu nog plotseling in hun kleederdracht voor ons verschijnen de bedienaren des Woords, uit de kerken van Efeze en Colosse, of van Athene en Rome, zoo zou ons volk ongetwijfeld den indruk krijgen, dat men meer met pastoors dan met predikanten te doen had. Zelfs zouden we er volstrekt niet voor durven instaan, dat destijds niet menig opziener zijn dienst vervuld heeft, in wat men thans wel noemt "een wit hemd."

Stellig zou men er niet één ontmoeten met steek, bef en mantel, en al evenmin in wat men thans noemt rok, open vest en witte das.

De zaak is namelijk deze, dat in de dagen der apostelen, de burgerlijke Grieksche en Romeinsche kleederdracht, wat het grondtype aangaat, veel meer geleek op de kleederdracht der Roomsche geestelijkheid, dan op onze manier van zich te kleeden. Het ambtsgewaad, dat door de Roomsche kerk is voorgeschreven, is dan ook geen spiksplinternieuwe uitvinding, maar een kleederdracht, die, wat het grondtype betreft, ten deele is overgenomen uit den toenmaligen tijd, een type dat slechts nader uitgewerkt en voor het doel gepast is gemaakt.

Evenzoo staat het met het togale gewaad.

In het begin der 16de eeuw was de toga de gewone dracht voor gestudeerde personen. Ook die toga was van Romeinsche herkomst, en de geleerden van die dagen, die deels van kerkelijke herkomst waren, deels pleitbezorgers der renaissance, deden niets ongewoons, toen ze in dat half-kerkelijk, half-classiek gewaad zich bij hun onderwijs en op straat vertoonden.

Aan het eind der middeleeuwen had iedere stand een eigen kleeding.

De ridders golfden in zwierig satijn en fluweel, of kraakten in hun pantsieren. Elk gilde had een eigen dracht, waarin de aard van het gilde uitkwam. De landlieden droegen in de onderscheiden provinciën en steden een eigen kostuum, schier zelfs in elke streek en in elk dorp verschillend. Hoe onze kooplieden en schutters zich uitdosten, weet ieder die hun kloeke figuren in het Rijksmuseum bewonderd heeft.

In die dagen kon het daarom niet anders, of ook de kerk, ook de academie moest in eigen kleeding uitkomen. Men kon geen *generaal* toilet dragen, eenvoudig omdat er nog geen generale kleederdracht bestond.

Het was nog de zomertuin met gevariëerd groen en allerlei gekleurd gebloemte, en we waren nog niet in de herfstperiode ingegaan, die het alles eentonig dompelen zou in één matten tooi van dof, vaal blad.

Toen nu de Reformatie opkwam, en de bedienaren van den godsdienst uiteraard het kostuum der Roomsche kerk niet meer dragen konden, lag het voor de hand, dat men het *geleerde* koos; niet om een geleerden schijn aan te nemen, maar omdat het 't naaste lag. Al onze Hervormers, en eerste predikers zien we dan ook op hun portretten in dat destijds gebruikelijk kostuum afgebeeld. Ge kunt u de figuren van Luther en Calvijn bijna niet zonder die toga denken. Die toga was toen echter geen predikantskostuum, geen kerkelijke tabberd, maar een heel gewone kleeding gelijk elk gestudeerd persoon die dragen kon, en droeg. Dat nu nog de rechters en de hoogleeraren gelijk soort kleed dragen, is dan ook niets dan nawerking van vroeger verleden. Alleen maar, wat toen de *gewone* kleeding voor al zulke klassen geworden was, is later bij tegenstelling, *ambt*kostuum geworden en zoo zijn er nu drie soorten toga's: professorentoga's, rechtertoga's en predikantstoga's, elk met een verschillenden snit, en onderscheiden in de bef.

Oorspronkelijk *niet* als ambtsgewaad bedoeld, is op die manier ook de toga voor rechters enz. allengs ambtsgewaad geworden.

Uit de Gereformeerde kerken is intusschen ook die toga allengs verdwenen, toen dat stuk kleeding verdween uit den gewonen kring. Men droeg het zoolang de gestudeerden in het gemeen het droegen, maar ook men gaf het prijs, toen het van onze straten verdween. Iets wat toont, dat de

toga in onze *Gereformeerde* kerken oorspronkelijk *nooit* ambtskostuum geweest is.

Als tweede type kwam toen de rok met steek, bef, mantel, korte broek en gespen op de wreef, gelijk de ouden van dagen in dit kostuum nog zich de oude predikanten herinneren, en gelijk het min of meer in gelijken vorm door Beets geteekend is in de oud-Amsterdamsche groefbidders.

Dit tweede kostuum was intusschen evenmin oorspronkelijk. Het was niet anders dan het ten hove aangenomen kostuum, nadat de zwaarder toga eerst luchtig om de schouders was opgeslagen, en ten slotte saamgerimpeld was in een smalle strook laken, die afhing langs den rug.

Dat hofkostuum drong toen als *hoog deftig* kostuum in onze steden door, en toen hebben ook de predikanten, allerminst om een ambtskostuum te hebben, maar alleen om *deftig gekleed te gaan,* ook weer dit model nagevolgd, en ze zijn het blijven dragen, ook toen het uit de burgermaatschappij verdween.

Zoomin als de "toga" in de 16e eeuw is dus de "steek" als zoodanig ooit officieel ambtskostuum onder ons geweest. Beide typen werden overgenomen uit het gewone leven, en bleven een tijdlang hangen in de kerk, omdat men het oude kostuum *deftiger* vond dan de nieuwe fondsen der mode.

Wie zich op een afgelegen dorp thans nog inbeeldt, dat "de steek voor den dominee" toch het heusche, echte en heilige teeken van zijn waardigheid was, vergist zich dus evenzoo als wie aan de toga als ambtsgewaad eenige waarde hecht.

Als ambtsgewaad is de toga min of meer door de Haagsche Synode ingevoerd, maar zoomin in de toga als in de vroegere steek zit iets markants, of ook maar iets symbolisch.

Een stands- of ambtskostuum moet iets *uitdrukken.* Het ambt moet er in spreken. Men moet er zonder navraag het bedrijf of den stand in herkennen. Het moet *oprechtheid* zijn in de kleedij.

Aan de vroegere smeden, slagers, bierbrouwers, timmerlieden en zooveel meer, zag men destijds wat ze waren. Niet heeren met hooge hoeden en sterk geheupte lange jassen, maar een sprekend gewaad, dat paste bij de behoefte van het bedrijf, en waarin de geaardheid van het bedrijf naar buiten trad.

Die uitdrukking kan rechtstreeks expressief, of symbolisch zijn, maar altoos moet er *taal* in het ambtskleed wezen. Het mag nooit zijn een *verzonnen* kostuum, dat men zoo overeengekomen is.

En in dien eenig goeden zin nu genomen, is nóch de steek nóch de toga de uitdrukking van het ambt van Opzieners, en zoo mag gezegd dat beide kleederdrachten nóch historisch, nóch expressief, nóch symbolisch ook maar van verre op den naam van ambtskostuum aanspraak kunnen maken.

Was het dan misschien een *herkenningskostuum?*

Immers men weet hoe een bepaald kostuum ook dezen tweeden dienst kan bedoelen.

Soldaten steekt men in een bepaalde uniform, om ze op verren afstand te kunnen herkennen en onderscheiden. Anders zou vriend en vijand geheel dooreenloopen. De uniform is bij den militair ook een sierlijkheid, er ligt ook zekere uitdrukking in, maar toch de hoofdzaak is, dat men op zekeren afstand elkaar *herkennen* kan.

Dienzelfden dienst doet het kostuum ook bij koetsiers en palfreniers, en zoo ook bij allerlei ondergeschikte bedienden, bij conducteurs, brievenbestellers, politieagenten enz. En ook dit heeft geen andere bedoeling, dan dat wie aan den trein, of bij den tram, of bij de omnibus iets te vragen of te bestellen heeft, terstond zien zou tot welke personen hij zich had te wenden. Anders zou men den één na den ander moeten aanspreken en vragen: Is u het ook? — maar, nu, dank zij de uniform, ziet ieder terstond: *Dát is de conducteur.*

Ook in de kerken trad als zoodanig het kostuum op voor de kosters of de plaatsbewaarders, opdat ieder die het gebouw binnenkwam en een plaats begeerde, terstond weten zou, tot wien hij zich te wenden had.

Is nu in dien zin de steek of de toga ooit kostuum geweest?

Was het op een dorp noodig den predikant zulk een onderscheidingsteeken te geven, alsof zonder dat niet ieder zou geweten hebben: Dat is de dominee ! En in een groote stad, wie bekreunde zich er daar om, of onder de duizenden voorbijgangers ook hier en daar een predikant voorbijging?

Het gaf een eindeloos hoed en pet afnemen, bij tochtig weer niet dan schadelijk voor de gezondheid van fijngevoelige naturen, En al moge er nu hier en daar een enkel prediker geweest zijn, die aan dwangvoorstellingen van ambtshoogheid leed, en daarom zulk paradeeren met toga of steek voor streelend hield, toch zou men den stand van predikant in zijn eer aantasten, indien men het voorstelde, als ware dat de gewone liefhebberij geweest.

We meenen dan ook niet te ver te gaan, zoo we het bestaan van een ambtskostuum, hetzij ter uitdrukking van het ambt, hetzij als herkenningsteeken, in onze Gereformeerde kerken, beslist ontkennen, en staande houden, dat het tweeërlei type van kostuum dat een tijdlang in gebruik was, zonder ambtelijke bedoeling, alleen om een *deftig gewaad* te hebben, uit het gewone leven was overgenomen, en alleen stand hield nadat het uit het gewone leven reeds weer verdwenen was.

XXI. Ambtsgewaad. *(Vervolg).*

In Zwitserland en Frankrijk dragen de predikanten meest wat men noemt de *robe de Calvin,* een nabootsing van het kleed dat Calvijn meest droeg, en dat niet anders was dan het gewone kleed uit die dagen te Genève.

Uit den naam *robe de Calvin* valt dus in het minst niet af te leiden, dat Calvijn een soort ambtelijk gewaad zou hebben ingevoerd.

Dit deed noch hij noch Zwingli, en dat nochtans hij en de zijnen een beter figuur bij hun optreden in de kerk maakten dan velen onzer thans in onze jassen en rokken, ligt alleen daaraan, dat destijds de algemeene smaak een fijnere was, en dat we thans met onze mode den weg van den wansmaak bewandelen.

Maar in hoofdzaak mag gezegd, dat de Reformatie zich tegen een officieel ambtsgewaad gekeerd heeft, met dien verstande, dat Zwingli er het sterkst tegen was, dat Luther er zich spoedig in schikte, en dat Calvijn zich vrijhield van de beide uitersten.

Luther schreef aan een zijner vrienden: "Mits de keurvorst het toestaat het Evangelie zuiver te prediken en de Sacramenten richtig te bedienen, trek dan desnoods drie mishemden aan", terwijl Zwingli verklaarde, dat "al zulke gewaden niet te beschouwen waren als noch goed noch kwaad, en dus onverschillig, *maar als eeniglijk boos."*

En diezelfde tegenstelling vindt men ook thans nog op Gereformeerd terrein. Eenerzijds bij de ritualisten in de Episcopale kerk van Engeland een dracht die steeds meer het misgewaad nadert; en anderzijds in een enkele Vrije kerk van Amerika een dusgenaamd voorganger, die op een warmen zomermiddag in de kerk zijn jas uittrekt, en in zijn overhemd het Heilig Avondmaal bedient, soms met een canapé er bij waarop hij tusschen de twee tafels in zich neervlijt.

Deze krasse tegenstelling nu is alleen daaruit te verklaren, dat tweeërlei element hier dooreengemengd is, t. w. de wensch om de voorgangers in een deftig passend, aan geen mode onderhevig gewaad te zien optreden, en de begeerte om de geestelijken door een symbolisch gewaad als de vertegenwoordigers van een hoogeren stand te doen uitkomen.

Waar Zwingli zich tegen keerde was niet het voegzame, eenparige deftige kleed, maar de symbolische uniform van een clerus, die zich als een hooger stand boven de leeken verhief, en te dien einde den Oud-testamentischen vorm uit den dienst der schaduwen deed voortbestaan.

Hierin zag èn hij èn met hem elk Gereformeerde tweeërlei euvel, ten eerste de loochening van het algemeen priesterschap der geloovigen, en ten tweede de miskenning van de volkomen vervulling der ceremoniën die in Christus gekomen was.

In de toenmalige kerk was het misgewaad niet alleen voorgeschreven, maar als onmisbaar verklaard, en het bedienen van de mis zonder dat gewaad strafbaar gesteld, ja, soms als doodzonde beschouwd.

Hieruit nu sprak een geheel andere godsdienstige voorstelling, dan ons geleerd is in de Heilige Schrift. In het Woord Gods toch vond men wel in het Oude Testament een symbolischen en profetischen dienst, die heenwees op den komenden Christus, en voor dien dienst ook elk gewaad en onderdeel van elk gewaad voorgeschreven, met aanduiding van de geestelijke beteekenis, die in elk stuk van het gewaad school, maar men vond daartegenover in het Nieuwe Testament de aankondiging, dat in Christus het eertijds symbolisch voorgestelde reëel gekomen was, zoodat hiermede de dienst der ceremoniën verouderde en verviel, ja niet *kon* stand houden, zonder de vervulling er van in Christus te ontkennen. En hiermede overeenkomstig vond men wel onder het Oude Testament een afzonderlijk priesterlijk geslacht in de familie van Aäron en heel den stam van Levi, maar onder het Nieuwe Testament was van zulk een stand geen sprake.

En overmits nu dat misgewaad, en de overige daarmee samenhangende kleeding, zoo in als buiten de kerk, openlijke aanhouding was van deze Oud-testamentische vormen ook onder het Nieuwe Testament, en daarmee het pit van het Evangelie dreigde te miskennen, was het natuurlijk, dat men van heel dat ambtsgewaad niets weten wilde, en er met veel energie tegen te velde trok.

Juist echter door deze oppositie kwam de andere vraag, of het zich gewennen aan het dragen van

een passend en voegzaam kleed niet gewenscht ware, destijds niet aan de orde.

In de Engelsche Episcopale kerk handhaafde men de hierarchie, en uit dien hoofde het ambtelijk gewaad, als privilege van den hierarchischen stand. En in de Luthersche kerken nam men deels koorrok, deels toga, niet als voegzaam gewaad, maar om den *leerstand,* de ecclesia *docens,* door het gewaad zelf aan te duiden.

Alleen van de *robe de Calvin* zou men kunnen zeggen, dat ze uitsluitend als deftig en voegzaam gewaad in zwang is gekomen, zonder in het minst op standshoogheid te doelen.

De behoefte aan een eigen gewaad kwam in de dagen der Reformatie te minder op, overmits destijds de kleeding nog tamelijk constant was. Wat men nu *mode* noemt, als een nieuw kostuum elk jaar was toen nog ongekend. Een lakensch kleedingstuk droeg men twintig en meer jaren, en liet het dan nog als erfstuk na aan zijn oudsten zoon, of legateerde het in zijn testament. En niet alleen dat de kleeding-stukken veel langer gedragen werden, maar ook het kleedingstuk bleef van geslacht op geslacht één van soort en snit.

Het kwaad, dat een aldoor wisselende mode ook in de kerk aldoor wisselende kleeding zou doen opduiken, bestond toen nog niet. Thans echter nu het gevaar van het standsgewaad, dat tot hierarchische neiging zou leiden, uit onze kerken genoegzaam verdwenen is, rees veeleer de vraag, op wat wijs uit de bedehuizen de onrustige heerschappij der mode zal gebannen blijven.

Zien we nu van deze historische herinneringen af, en onderzoeken we de quaestie op zichzelf, dan moet men eerst beginnen met den geest vrij te maken, en helder te doen inzien, dat mits heerschstands-hoogheid en profetisch-symbolische beduidenis uitgesloten blijve, niets ons of de kerk verbiedt om in de vergadering der geloovigen in een eigen passend gewaad te verschijnen, en hieromtrent met elkander overeen te komen.

Er zou dan van zulk een gewaad sprake kunnen zijn, niet voor den predikant alleen, maar voor alle ouderlingen, diakenen, collectanten enz. ja sterker nog, van zulk een gewaad voor heel de Gemeente, voor mannen en vrouwen, voor kinderen en ouden van dagen.

Het kwaad toch van alle gewaad zit *in de onderscheiding.* Draagt de één zulk een kleed wel en de ander niet, dan zit in dat kleed zekere verheffing. Een officier voelt zich in zijn uniform onwillekeurig boven een gewoon burger verheven. En zoo heeft een predikant, die alleen onder allen een soort ambtsgewaad omlegt, onwillekeurig het gevoel, dat zulk een gewaad hem, in onderscheiding van alle overigen, een soort hooger prestige geeft. Zoolang hij dat gewaad aan heeft, en in den kring waar hij het draagt, treedt hij op als de meerdere.

Ten einde *dat* kwaad te keeren, zou het dus allereerst eisch zijn, dat ook de ouderlingen en diakenen als zijnde ambtsdragers, met den Dienaar des Woords, evenzoo zulk een gewaad droegen. Te Amsterdam is er dan ook een tijd geweest, dat niet alleen de predikant, maar ook de dienstdoende ouderlingen en diakenen, en zelfs de voorlezer, met een bef, soms ook met een rugmantel, in de kerk verschenen.

Dan echter moest dat gewaad niet onderscheiden zijn voor den Dienaar en den Ouderling, en weer anders voor den Diaken dan voor den Ouderling, maar moet het voor allen hetzelfde zijn. Anders hebt ge terstond weer hiërarchie in de gewaden. De Dienaar vol ornaat, de Ouderling zoo half en half, en de Diaken voor een kwart.

Doch zelfs dit uitsluitend voor het ambt bestaande gewaad zou toch op den duur leiden tot miskenning van het "algemeene priesterschap der geloovigen." Wilde men derhalve een passend gewaad ter uitbanning van de mode invoeren, dan zou dit gewaad door *allen* moeten gedragen worden, en voor allen hetzelfde moeten zijn, hoogstens alleen naar kunne en jaren onderscheiden.

Men zal toch toegeven dat het gevaar van de mode volstrekt niet alleen van de zijde der predikers bestaat, maar zelfs veel sterker nog van de zijde der Gemeente, vooral van den kant der vrouwen.

De mode prikkelt de vrouw, roept wedijver in het leven, en verleidt tot ijdelheid en pronkzucht. Die pronkzucht zoekt men meestal "in zijn beste kleeren." Die beste kleeren zijn de Zondagskleeren, en met die Zondagskleeren komt men in de kerk. En al mag nu getuigd, dat metterdaad in de Gereformeerde kerken op dit punt nog zekere soberheid en ingetogenheid heerscht, toch is het niet te miskennen, dat het bosch van pluimen en veeren en linten, dat men boven het hoofd van het

vrouwelijk gehoor soms zwieren ziet, reeds minder strookt met het heilig karakter der vergadering.

Ge hebt de Joden wel eens met een kleed opgerold of opgevouwen onder den arm naar de Synagoge zien gaan. Welnu, dit doelt op zulk een Synagogaal gewaad voor allen saam. In de Synagoge toch rollen ze die doeken uit, en slaan ze om, zoodat heel de vergadering in een zelfde soort gewaad zit neergehurkt.

Ook de Arabieren volgen ten deele dezelfde gewoonte, en de Arabieren in hun boernoes gehuld vormen in de moskee één eenvormige menigte.

En zoo nu was het op zich zelf zeer goed denkbaar, dat men ook onder ons, die heerschappij van de mode in de kerk moede, ten slotte onderling afsprak zulk een soort sjaal of doek, van één kleur, en van gelijken snit ter kerke mede te nemen, opdat noch kleedij, noch hoedenschik, noch haarsieraad in de vergadering der geloovigen afstak of het hart in het ijdele ving.

We zeggen niet, dat we dit aanraden. Veel minder, dat men er de menschelijke ijdelheid toe krijgen zou. Maar juist ter vrijmaking van de geesten, hebben we dit onder ons vreemde denkbeeld hier willen opwerpen, opdat men gevoelen zou, hoe het vóór alle dingen noodig is, dat er in de vergadering der geloovigen geen *onderscheiding* tusschen ambtsdragers en Gemeente zij, en dat de toeleg alleen zou mogen wezen, om alle onvoegzaam gewaad te weren, en een passende alle modeheerschappij bannende kleederdracht als kerkgewaad aan te nemen.

XXII. Ambtsgewaad. *(Slot)*.

Uit het aangevoerde volgt, dat 1°. een ceremonieel kleed, in den zin van wat de priester van Israël aantrok, in Christus' kerk onbestaanbaar is; 2°. dat een soort uniform opdat men onderkend worde, overbodig is te achten; 3°. dat een symbolisch gewaad veelzeggend en geoorloofd kan zijn, mits het in Christus kerk niet *tot onderscheiding* diene, en dus voor allen gelde; en 4°. dat een kleed der voegzaamheid, der betamelijkheid en der gepastheid, ter uitbanning van de heerschappij der mode, in *menig* opzicht aanbeveling zou verdienen.

Toch niet in alle opzichten.

Gelijk men weet is door onderscheidene anabaptistische sekten zulk een kleed der voegzaamheid in zwang gebracht, en nu nog ziet men in Engeland menige Kwakersche juffer in zulk een gewaad omloopen. Ook is het soort van uniform dat het Heilsleger aantrekt, een kleed dat onder deze rubriek thuis hoort, ook al is het meer in het oog loopend, Bij deze doopersche sekten was het zeer zeker op deftigheid aangelegd, en zelfs in de muts droegen de vrouwen een tooisel, dat van de "muts met de Gereformeerde geut" onderscheiden was. En natuurlijk was dit geen ambtskostuum, want ambten kenden de doopers niet, maar een kleed dat voor allen gold.

Juist daardoor echter werd het toen weer *kleed der onderscheiding,* nu niet om clerus van leeken, maar om "de Gemeente" van "de wereld" te onderscheiden.

Voor de wereld de pracht en de overdadige weelde, voor de Gemeente der heiligen het sober, en haast somber, gewaad. Het was toch, zoo voor mannen als vrouwen, geheel zwart, of hoogstens grauw en donkergrijs. En nu ontkennen we niet, dat dit voor bejaarde vrouwen en mannen soms uiterst deftig en net stond, maar het was toch juist het omgekeerde van wat de eerste Christenen vaak symbolisch uitdrukten.

Die eerste Christenen kozen, als ze zulk een gewaad droegen, veeleer *het wit,* ter uitdrukking van wat de Schrift ons spreekt van "het witte lijnwaad der heiligen."

Waar ook in de Heilige Schrift een kleed der heiligheid voorkomt, is het altoos blank van tint. In witte, blinkend blanke gewaden verschijnen de engelen, is de Christus op Thabor gezien, en zag Johannes op Pathmos de verlosten daarboven.

Geen twijfel dan ook, of nu nog, zou het éénig symbolisch gewaad voor de geloovigen, juist niet het zwarte, maar het blank witte gewaad zijn.

Zwart is de kleur der somberheid, die bij de onder schuld bedolvenen past. Zwart trekt aan wie rouwt, wie treurt, wie somber en pessimistisch gestemd is.

De geloovigen daarentegen, die juichen in de verworvene verlossing, zijn noch somber noch droef gestemd, maar voor zooveel ze gelooven, en zich de vrucht van Christus' kruisverdiensten hebben toegeëigend, gaan ze aanstonds uit het: "Ik ellendig mensch," in het: "Ik dank God door Jezus Christus mijnen Heere," over.

Wilde men dus zijn belijdenis ook in zijn gewaad uitdrukken, zoo zou dit gewaad hagelwit en blank moeten zijn, als uitdrukking van de verworven verlossing. Doch dan zou hierin ook zoo groote geloofsverzekerdheid liggen uitgesproken, dat men daarom het weer *niet* zou durven aantrekken; dat de minst fijngevoelige het 't eerste om de schouders zou hangen; en dat maar al te dikwijls het hart vloeken zou tegen het gewaad dat men droeg. Alleen als kerkelijk gewaad, d.i. in de kerk, mits ook daar alleen gedragen, zou het gelden kunnen. Gedragen ook op straat en in anderer omgeving, zou het in strijd geraken met de werkelijkheid, en leiden tot valsch vertoon.

Het gewaad en de kleedij der doopersche sekten daarentegen was in zijn zwart uitdrukking van den weerzin, waarmeê deze heiligen nog in de wereld verkeerden. Zij wilden niet meer geacht worden tot die wereld te behooren. De aarde was hun een kerker, en daarom trachtten enkelen hunner een eigen hemelsch koninkrijk in die wereld op te richten.

De naaktlooperij te Amsterdam ging dan ook, hoe vreemd het schijne, uit van geheel dezelfde gedachte.

Te Amsterdam ging men naakt loopen, omdat men zich van zonde verlost gevoelde, en deswege het kleed als bedeksel der schaamte niet meer noodig keurde. Dat kleed der schaamte was gepast voor

de beschaamde wereld, die nog in haar zonde lag, maar was ongepast voor wie uit die wereld was overgezet in het hemelsch paradijs. In dat paradijs voegde het natuurlijk gewaad, waarmee God zelf in de schepping den mensch bekleed had. Anders niet.

Maar ditzelfde kon men nu ook uitdrukken door in het zwart te verschijnen. Dan toch sprak men evenzoo de scheiding tusschen zich en de booze wereld uit. Men rouwde over haar zonde en protesteerde tegen haar blinkend feestgewaad.

Juist die grondgedachte is intusschen niet die der Gereformeerden, die van een soortgelijke afscheiding en mijding van de wereld niet weten wilden.

De Gereformeerden ontweken de wereld niet, maar gebruikten de wereld als niet gebruikende. En daar nu de kleedij niet tot het geestelijk, maar tot het burgerlijk leven behoort, moest hier de heerschappij gelden niet van de particuliere genade, maar van de gemeene gratie, die aan de wereld met de geloovigen gemeen was.

Voor hen kwam het veeleer aan op de rechte onderscheiding tusschen gebruik en misbruik, en steeds heeft het daarom onder de Gereformeerden als regel gegolden, dat men zich kleedde zooals andere menschen zich kleedden, maar zonder te vervallen in pronkzucht en ijdelheid.

Er moest waardigheid, er moest voegzaamheid in de kleedij spreken, en toch moest men zich niet in het oog loopend van anderen onderscheiden. Hierin lag geen voorkeur voor het zwart. Alle kleuren zijn van God, en in niet één kleur ligt zonde. Maar gelijk men de deftige vrouw van fijnen smaak ook nu nog gemakkelijk onderkent van den pronkzuchtigen wansmaak der ijdelheid, zoo wisten onze Gereformeerde vaderen en moeders een edeler, fijner smaak in hun kleeding te verwezenlijken, dan men meest buiten hun kring vond.

De vrouw van adel en de vrouw van den parvenu onderkent men nu nog op het eerste gezicht, juist daardoor dat de eerste een *gekuischten,* de tweede een *valschen* smaak heeft. En overmits het Calvinisme niet tegen, maar voor de kunst koos, zocht het Calvinistische volk ook in zijn kleedij zijn hooger adel door edeler smaak te openbaren.

Niet door een begraven van het schoon onder het rouwkleed, maar door een openbaren van het wezenlijk schoon in *edeler* kleurenmenging en *zuiverder* snit.

Ook thans zal daarom ons Gereformeerde volk wel doen, als het dezen weg der edele soberheid blijf bewandelen, en zoo men vooral bij het opgaan naar Gods huis zich onthoudt van het aantrekken van gewaden en van het zich tooien met hoofddeksels, die tegen den eisch van het door eenvoud schoone ingaan; en onze huismoeders zullen goed doen, zoo ze deze edeler ontwikkeling van den smaak bij haar kinderen en dienstboden bevorderen.

Al wat opzichtig, te bont en te samengesteld is, moet gemeden worden. De mensch moet geen kapstok zijn, waaraan een kleed met bijbehooren wordt rondgedragen, maar een gekleed *mensch.*

Hieruit volgt dan vanzelf, dat ook wie dienst doet in de vergadering der geloovigen, het veiligst gaat met naar dezen zelfden regel te handelen. Dat enkele predikanten, die vóór de Doleantie, jarenlang gewoon waren in een toga te prediken, die gewoonte aanhielden, is alleszins begrijpelijk, en zoo ze in hun consciëntie verzekerd zijn, dat hier geen clericaal adertje onder loopt, volstrekt niet af te keuren.

Maar wie er niet aan gewoon was, wenne zich die gewoonte niet aan, en grijpe nog veel minder naar den geheel verouderden steek, maar kleede zich gewoon en eenvoudig. Een eenvoud, die in nog beter smaak uitkomt bij de gesloten, gekleede jas, met witte das, dan in den open rok met laag vest.

Dit laatste gewaad toch is wansmakig. Die weggesneden panden, die als zwaluwstaarten uithangen, doen niets. Ze drukken niets uit. Ze bedekken niets. Ze zijn zinloos. En met het witte hemd dat zich breed uit het uitgesneden vest uitwringt, is deze kleeding zelfs opzichtig, te midden van anderen die gewoon gekleed zijn.

Toch versta men wel, dat in dit alles middelmatige dingen aan de orde zijn. Gekleede jas of rok zijn beide bruikbaar, en zoo ook, mits als nawerking van een ander verleden, de nog onversleten toga. Want ook hier zit het kwaad nooit in het gewaad dat stof is, maar in het menschelijk hart, dat zich in zijn kleed uit hoogheid of uit ijdelheid boven anderen verheffen wil.

XXIII. Het Kerkgebouw.

We komen nu tot de *"vergaderplaatsen".* Een woord waarop we nadruk leggen, omdat juist dit woord het karakter uitdrukt, dat deze kerkgebouwen dragen moeten.

"Vergaderplaatsen", niet "heiligdommen."

Het verschil tusschen beide springt in het oog.

Op Sion stond niet een vergaderplaats, maar een "heiligdom", een "tempel". Er was op Sion een Heiligheid, er was de Arke des Verbonds, en boven deze Arke de tegenwoordigheid des Heeren HEEREN, tusschen de Cherubijnen. Bij dit Heilige werd het offer bediend. Voor deze bediening van de offerande was een korps priesters ingesteld, onder de leiding van den hoogepriester. En het volk stond van verre in den Voorhof, om deze bediening in het Heilige aan te zien, en er zich in zijn gewaarwordingen en gevoelens meê te vereenzelvigen.

Voor ons nu is er ook een "heiligdom", maar dat heiligdom is niet meer op aarde. Christus voer ten hemel op en is door het voorhangsel ingegaan in een beteren Tabernakel, die niet met menschenhanden gemaakt is. In dat heiligdom bedient Christus het altaar. En alle geloovigen op aarde staan in den voorhof hier beneden, ziende op wat daar boven geschiedt, en met hun gewaarwordingen en gevoelens zich met de bediening van het heilige daarboven in den hemel vereenzelvigende.

De zaak in Oud en Nieuw Testament blijft dus één. Beide malen een heiligdom, beide malen een priester die het Heilige bedient, beide malen een offerande die wordt opgedragen, en beide malen de geloovigen die het aanschouwen, gelooven, en er zalig in zijn. Alleen maar met dit verschil, dat in het Oude Testament het Heilige op Sion stond, en dat het nu verplaatst is in den hemel, zoodat we op aarde niets hebben dan een voorhof en in dien voorhof als geloovigen saamkomen, om te aanbidden, om in aanbidding te aanschouwen, en in die aanschouwing geestelijke vreugde en vertroosting te genieten. Wilde men dan ook aan onze kerkgebouwen een naam geven, die met het offer saamhangt, dan moesten we onze kerken noemen; *Voorhoven,* en het is geen geringe fout, dat men dit denkbeeld van "voorhoven onzes Gods" zoo jammerlijk heeft laten varen.

Doch eer we nader daarop ingaan, moet geconstateerd, dat al spoedig in de Christelijke kerk op aarde dit zich stellen voor het heiligdom dat in den hemel is, werd losgelaten, en dat men gepoogd heeft ook onder het Nieuwe Testament een heiligdom op aarde te hebben. Niet enkel een voorhof, maar een heiligdom in eigenlijken zin.

Bij dat *heiligdom* op aarde, hoorde dan ook een *altaar,* op aarde, een *offerande* op aarde, en een *priester* op aarde. Het ééne is zonder het andere onbestaanbaar. En zoo zien we dan ook in den loop der eeuwen in de Christelijke kerkgebouwen het altaar terugkeeren, voor dat altaar de onbloedige offerande van de Mis uitdenken, en den Dienaar des Woords optreden als priester om deze onbloedige offerande te bedienen.

Dit alles hing saam. En indien men eenmaal het denkbeeld prijsgeeft, dat ons Heiligdom, ons Altaar, onze Offerande en onze Hoogepriester alsnu in den hemel is, en men poogt op aarde, hier beneden, dit alles te bestendigen, dan moet men met onverbiddelijke noodzakelijkheid tot de leer en de praktijk komen van wat men noemt de Roomsche kerk, maar wat, toen de Reformatie opkwam, de leer en de praktijk was van geheel de Christelijke kerk in heel West-Europa en zoo ook in ons land.

Dit punt verlieze men dus nooit uit het oog. Op dit punt gaan de twee lijnen uit elkaar. Is er ook onder het Nieuwe Testament op *aarde* een heiligdom, een altaar, een offerande en een priesterschap, dan moet ge de Roomsche leer en praktijk volgen. Belijdt ge daarentegen, dat onder het Nieuwe Testament het heiligdom, het altaar, de offerande en het priesterschap *alleen* in den hemel is, dan volgt ge Calvijn. Calvijn noemen we hier met name, omdat hij alleen de lijn zuiver en consequent doortrok. De Episcopale kerk van Engeland is een inconsequente, halfslachtige nabootsing van Rome. Zij wil ook een heiligdom op aarde, en wil een altaar, en ook een priesterschap, maar zonder de offerande, wat niet aangaat. En ook de Luthersche kerk heeft, al is het op zekeren afstand, dezelfde idee bijgehouden door haar altaar en haar *ecclesia docens,* maar evenzoo halfslachtig en inconsequent.

Consequent zijn slechts twee manieren van doen. *Of* geen heiligdom op aarde, maar dan ook geen

priester, geen altaar, geen offerande, en dit alles alleen in den hemel. *Of* niet alleen in den hemel, maar ook op aarde een heiligdom, mits dan ook met altaar, offerande en priester. Het eerste nu wil de Calvinist, het laatste wil de Roomsche. En daarom vertegenwoordigen èn de Calvinisten, èn de Roomschen elk een zuiver, en absoluut standpunt. Wat daar tusschen ligt is half werk, een hinken op twee gedachten.

Edoch, en hierop moet nu alle aandacht gevestigd, er zijn er in de Gereformeerde kerken ook velen, die de Gereformeerde belijdenis op dat stuk niet verstaan, ze niet begrijpen en dies verloochenen.

Zij gevoelen geen behoefte noch aan een heiligdom, noch aan een altaar, noch aan een offerande, noch aan een hoogepriester, en hebben er dientengevolge geen het minste besef van, dat ze in de vergadering der geloovigen altoos in den *voorhof* van het heiligdom in den hemel staan, en alleen als zoodanig vergaderen mogen.

Dit nu is irreligieus, in strijd met alle beginsel van religie, ingaande tegen heel de leer van Oud en Nieuw Testament, en staat niet *boven,* maar *beneden* het Roomsche standpunt.

Rome zegt: Een heiligdom, een altaar, een offerande, een priester *in den hemel en op aarde.* De Gereformeerde belijdt: Een heiligdom, een altaar, een offerande, een priester alleen *in den hemel, en niet op aarde.* Dezulken daarentegen zeggen feitelijk: Geen heiligdom, geen altaar, geen offerande, en geen priester, *zoomin in den hemel als op aarde.*

Deze nu houden een meeting, een saamkomst, een lezing, een conferentie, of hoe men het noemen wil. Er komen eenige menschen saam, en nu is er een die spreekt, en de anderen komen hooren wat hij te zeggen heeft. Hij spreekt dan ook de vergaderden uitsluitend aan als: "Mijne hoorders." En sommigen drijven dit zoover, dat ze pas ter kerke komen tegen dat de preek begint, en soms opstaan en het gebouw verlaten, zoodra de preek uit is. Om de preek en daarom alleen is het hun te doen. Gebed en zang komt er wel bij, maar dat is bijzaak. Hoofdzaak is en blijft de redevoering of toespraak. Het andere is de franje aan het kleed, dat men desnoods missen kan.

Bij hen geen sprake dan ook van een saamhang met het heiligdom daarboven. Aan een voorhof denken ze niet. Van wat Christus in het heiligdom daar boven doet, zien ze niets. Alles staat apart. Ze houden een saamkomst, ze hooren een rede aan, en daarmeê loopt de dusgenaamde *godsdienstoefening* af.

XXIV. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).*

Voor een niet zoo gering deel wordt de afmeting, de plaats en de vorm van een gebouw door zijn doel bepaald. Niet uitsluitend. In dagen van vrede en overvloed zoekt de kunst ook onder het bouwen te zinnen en in den bouw zin te verbeelden; maar althans het bouwen van een kerk is ook aan de eischen van doelmatig gebruik gebonden.

Ten deele is de kunst hier alzoo onvrij. Immers de dusgenaamde vrije kunsten vinden juist daarin haar eigenaardig karakter van vrijheid, dat ze niets en niemand dienen, en eeniglijk aan het ideaal van het schoone onderworpen zijn.

De hooge producten der kunst worden niet besteld, maar vrij geboren. Zoo hooge oorsprong echter is alleen denkbaar bij die kunsten, die aan weinig plaats en materiaal, en daardoor aan niet te groote kosten gebonden zijn. Een dicht te maken eischt gansch geen aanmerkelijke uitgaven. Een greep in de tonenwereld te doen en vast te zetten, onderstelt reeds de beschikking over een instrument. Enkel gevoelde compositiën komen bijna niet voor. Een schilderstuk vraagt om zekere ruimte, om doek, penseel en verf. Een beeld eischt een slok steen, die afkapbaar is, en de noodige beitels. Maar dat is dan Dok al, en de kunstenaar moet reeds buitengemeen arm zijn, die zich deze weinige stoffen en instrumenten niet kan aanschaffen.

Maar heel anders staat het met den bouwmeester. De verwezenlijking in steen en hout en metaal van *zijn* ideale plannen komt vaak op millioenen en millioenen schats te staan. Denk maar aan den Dom te Keulen. En zelfs op kleiner schaal vordert de bouw, waarin zich een grootsche kunstgedachte zal uitspreken, toch altoos tonnen gouds.

Dit nu maakt, dat de bouwkunstenaar wel vrij blijft in zijn kunstmotieven, maar niet vrij is in hun aanwending. Zijn kunststuk is altoos besteld. Een ander betaalt het, betaalt meest ook hem. Maar die ander die het betaalt, bepaalt dan ook aan welk doel het zal moeten beantwoorden. Een paleis moet een *paleis,* een museum een *museum,* en zoo ook een kerk een *kerk* zijn.

Doch ook hiermeê is nog niet genoeg gezegd. Niet elk paleis, niet elk museum stelt dezelfde eischen. Een museum van schilderijen moet anders zijn dan een museum van natuurlijke historie. Een paleis van justitie anders dan een paleis dat tot woning voor het vorstelijk gezin moet dienen. En zoo nu ook verschilt de bouw van een kerk al naar gelang die kerk zal moeten dienen voor een bediening van het altaar, of wel voor de vergadering der geloovigen, als Voorhof van het Heiligdom dat in de hemelen is.

In den loop der historie is dan ook feitelijk de opvatting van het kerkgebouw gewijzigd naar de opvatting van den eeredienst.

Reeds vóór Jezus' komst op aarde bestond er voor de heilige gebouwen tweeërlei grondtype, het ééne in den Tempel op Sion en het andere in de Synagoge.

Op Sion, en zoo ook oudtijds in den Tabernakel, was een altaar opgericht, en moest alles zich naar de bediening van dat altaar voegen. In de Synagoge daarentegen stond *geen* altaar, en had men met niet anders te doen, dan met een vergadering van zonen Israëls. En beide, zoo deze Tempel op Sion, als deze Synagoge, die ge allerwegen vondt, waren in hun bouw op dat doel ingericht. In den Tempel komen de geloovigen *er bij,* zijn aanhangsel en staan daarom in den Voorhof. In de Synagoge daarentegen zijn de geloovigen *hoofdzaak,* en bepaalt hun tegenwoordigheid den aard van het lokaal.

Streng genomen kan men zelfs zeggen, dat op Sion beide grondtypen aanwezig waren. Eenerzijds de Tempel, en anderzijds "Sions zalen". Gelijk men toch weet, was de Tempel omringd met een reeks groote en kleine zalen, die voor allerlei bijeenkomsten dienst deden. Er waren ook de woningen van het dienend personeel, maar deze kunnen thans buiten bespreking blijven. Doch "Sions zalen" verdienen daarom onze aandacht, omdat het in die zalen was, dat Jezus dikwijls met de zijnen saamkwam, en in diezelfde zalen, dat de kerk van Christus te Jeruzalem oorspronkelijk hare vergaderingen hield.

Toch heft dit de tegenstelling van Tempel en Synagoge niet op. Immers de groote zalen die bij den Tempel gebouwd waren, vonden elders in de Synagoge slechts haar repetitie. Het waren ook Tempelzalen, alleen maar op verderen afstand van het Heiligdom. En gelijk thans de "vergadering der geloovigen" het Heiligdom in het hemelsch Sion onderstelt en er op gericht is, zoo ook onderstelde de

Synagoge, op wat verren afstand ze ook" gebouwd was, het Heiligdom op het aardsch Sion, en werd er op gericht. Zooals de zonen Israëls in hun Synagoge nederzaten, denkende aan den Tempel te Jeruzalem, zoo ook moeten de Christenen thans in hun vergaderplaatsen nederzitten, denkende aan het Heiligdom daarboven.

Behoefte aan het bouwen van een eigen vergaderplaats openbaarde zich in de gemeente van Christus dan ook aanvankelijk niet. Wie vergaderen wil kan daarvoor ook een bestaande localiteit bezigen, mits die ruimte genoeg bezit.

Op geheel natuurlijke wijze koos men daarom aanvankelijk te Jeruzalem een der vele Tempelzalen. Geen vaste. Nu eens deze, dan eens die. En in de kerken die door Paulus gesticht zijn, blijkt de Gemeente meest in een lokaal van een der vrienden te zijn saamgekomen, of ook waar dat lokaal te klein was, zich over meerdere lokalen te hebben verdeeld. Zoo lezen we van de Gemeente "die ten huize van N. N. is." Iets vat niet doelt op een Gemeente A of B, maar op de onderscheiden localiteit, waarin men vastelijk samenkwam. Niet nu eens hier, dan weer elders kerkende, maar vastelijk opgaande naar eenzelfde localiteit. Het kerspel- of parochiestelsel, edoch onder één kerkeraad. Want het blijven "DE opzieners te N. N."

Later wies intusschen de Gemeente te sterk aan, en zag men om naar publieke lokalen en ruimten, en vond die deels in de catacomben, deels in de basilieken, een soort publieke gebouwen voor volksvergaderingen enz., die wij zoo niet kennen.

Nog later begon men zelf te bouwen, en bootste toen eerst den basaliekvorm na, iets waaruit blijkt, dat destijds nog de gedachte van "een vergadering der geloovigen" op den voorgrond stond.

En eerst veel later, toen die eerste grondgedachte weer plaats maakte voor het denkbeeld van een gebouw met altaardienst, werden bestaande heidensche tempels in kerken omgebouwd, of ook nieuwe kerken gesticht van een heel ander type.

Toch is ook in de latere eeuwen, toen het denkbeeld van een gebouw voor altaardienst algemeen heerschende was, de grondgedachte van een vergadering der geloovigen nooit, zooals bij den heidenschen tempelbouw, geheel op zij gezet.

De heidensche tempel was *enkel* op altaardienst ingericht, en het volk stond *buiten* op straat, zooals men dit nu nog in het Zuiden zien kan bij enkele kapellen, waarin nu en dan dienst verricht wordt, en waar het volk dan op straat voor staat of knielt.

Dat is de Heidensche tempel-idee.

In de Christelijke kerk daarentegen is, ook toen de altaar-idee wederom heerschende was geworden, toch altoos een eigen plaats aan de geloovigen ingeruimd, en op hun tegenwoordigheid gerekend. Het is zelfs uitsluitend daaraan te danken, dat de Christelijke kerkgebouwen ten slotte zoo kolossale afmetingen aannamen. Dat gedeelte, waarin de altaardienst verricht werd, was bijna altoos het kleinste, en het grootste deel van het gebouw strekte in den regel voor de ontvangst van de schare, en werd daarom ingericht met plaatsruimte soms voor duizenden personen.

Het *Voorhof,* als we het zoo noemen mogen, was in den bouw zelf opgenomen, en vormde er het *grootste* gedeelte van, alleen maar niet het *hoof*gedeelte. Het hoofdgedeelte vormde het koor, dat veelal zelfs een of twee treden hooger lag.

In dat hoofdgedeelte werd de eigenlijke dienst verricht, en bij dien dienst verkeerde de schare lijdelijk. Ze zag toe, ze knielde neder, ze deed stille gebeden; maar zelfs aan den zang nam ze ten slotte geen deel meer. In haar plaats zong een zangkoor van het orgel.

Alleen bij de predikatie, die intusschen slechts nu en dan plaats greep, werd het anders; daarvoor stond een predikstoel in het Voorhof. Om dien kansel verzamelde zich dan de schare. En zoo luisterde ze toe.

Naar dien dienst en naar dat gebruik had zich dan ook allengs de bouw der kerken ingericht, en in den Gothischen kerkbouw had deze haar zenith bereikt.

Toen nu de Reformatie opkwam, ontstond er natuurlijk strijd tusschen de weer bovenkomende gedachte van de "vergadering der geloovigen", en de in steen belichaamde gedachte van den altaardienst met in den bouw opgenomen Voorhof.

Tweeërlei deed zich hierbij voor.

In steden en dorpen waar de Reformatie heel de bevolking, of althans verreweg het grooter deel der bevolking aangreep, moest het bestaande gebouw ingericht worden voor den gewijzigden dienst. In steden en dorpen daarentegen, waar dit niet het geval was, moesten "die van de Religie", gelijk men ze noemde, omzien naar een ander lokaal, of ook zelf een kerk gaan bouwen.

Te Amsterdam vergaderden de Gereformeerden in de 16e eeuw eerst in een werkplaats; later namen ze de Oude en de Nieuwe kerk met de kapellen in bezit; en nog later bouwden ze de Wester-, Ooster-Zuider- en Noorderkerk zelf.

Dat in gebruik nemen van bestaande kerkgebouwen, die geheel op altaardienst waren ingericht, voor wat nu zijn zou een "vergadering der geloovigen," is toen oorzaak geworden van al het ongemak, waarin men zich drie eeuwen lang geschikt heeft. Het koor werd dan afgesloten, en in het groote schip der kerk zat men neder, om een wat solider predikstoel, en met om dien predikstoel een doophek, waarin de ouderlingen en diakenen zaten.

Voor zooveel men daarentegen zelf bouwde, liet men het koor weg, ook de zijvleugels, en bouwde óf een rond óf een ruitvormig gebouw, soms met, soms zonder imitatie der zijschepen, maar in den regel zonder dat de bouwheer zich helder rekenschap had gegeven van de wijze waarop de gezuiverde kerk-idee in steen moest belichaamd worden. Alleen van de koepelkerken kan dit ten deele worden toegegeven. Maar zelfs van de Westerkerk te Amsterdam, die op zichzelf als gebouw de meeste kunstwaarde bezit, kan niet gezegd worden, dat ze uiting gaf aan een hooge opvatting van het doel, waarvoor ze werd gesticht. Om slechts één ding te noemen, bij een vergadering der geloovigen is een der eerste eischen, dat wie spreekt verstaan kan worden, en toch is de akoestiek bijna in geen kerk slechter te denken, en ook de afstand tusschen wie spreekt en hoort geheel beginselloos gemeten.

Dit zou heel anders geloopen zijn, indien men destijds allerwegen *meer* had moeten bouwen. Dan zouden er bouwmeesters zijn opgestaan, die aan deze soort bouw hun kunst en hun leven wijdden. Nu daarentegen kerkbouw slechts zelden, en nog zeldzamer uit ruime beurs voorkwam, daar men meestal de bestaande gebouwen in gebruik nam, heeft de geest der bouwkunst zich niet klaarlijk genoeg gericht op het doel, en daardoor is niet dan bij uitzondering een gebouw verkregen, dat én goeden dienst deed, én zin in zich droeg.

XXV. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).*

De bouw en inrichting van een lokaal, dat dienen zal om er de vergadering der geloovigen in te houden, wordt beheerscht door den aard van die vergadering en van hetgeen in die vergadering der geloovigen te doen is.

Een Koopmansbeurs moet heel anders zijn gebouwd en ingericht dan een vergaderzaal voor het Parlement; een vergaderzaal voor hét Parlement heel anders dan een lokaal voor groote Volksvergaderingen, waar vier, vijf duizend lieden bijeenkomen; en ook zulk een lokaal moet weer heel anders zijn ingericht dan een Academische Senaatszaal of de vergaderzaal voor een Synode-Generaal.

Naar het soort vergadering is moet de zaal, het lokaal, het gebouw, *in casu* de Kerk zijn.

Desnoods kan de vergadering der geloovigen in elke denkbare ruimte gehouden worden. In een meetinglokaal, in een concertzaal, in de eetzaal van een hotel, in een stal, in een schuur, in een groot schip, in een school, in een kazerne, in een sociëteit, en als het moet, zonder alle gebouw, in een tent, of ook in de open lucht, zooals plaats greep tijdens de "haghepreecken".

Dan schikt en plooit de vergadering zich naar de localiteit of de beschikbare ruimte, of de zon, of den wind. Maar gaat ge zelf bouwen, om voortdurend de vrije en geregelde beschikking over een eigen lokaal te bezitten, dan natuurlijk moet de localiteit zich naar den aard der vergadering schikken, en wordt aan den architect de dubbele eisch gesteld: 1°. om constructief aan alle eischen van de te houden vergaderingen te voldoen; en 2°. om aesthetisch de idee der vergadering en haar doeleinde in den bouwstijl te vertolken.

Nu kan in het algemeen gezegd, dat de vergadering der geloovigen saamkomt om te bidden, om te zingen, om het woord te doen uitgaan, om de beide sacramenten te bedienen en de aalmoezen uit te reiken. Nader worden in deze vergadering ook de huwelijken ingezegend, ambtsdragers bevestigd, openbare belijdenissen gedaan, afkondigingen bekend gemaakt. En voorts een enkel maal een vergadering gehouden, die een huishoudelijk karakter draagt om de institutaire belangen der Gemeente te bespreken.

Doch dat is dan ook al.

Immers dat men de vergaderplaats der geloovigen ook voor andere doeleinden bezigt is een bijkomstige omstandigheid, die niet den bouw kan beheerschen. Want wel is er niets op tegen, dat de beschikbare localiteit op dagen en uren, dat de vergadering der geloovigen niet samenkomt, op andere wijze gebruikt worde, b.v. om er tijdelijk school in te houden, om er allerlei soort godsdienstige vereenigingen, ook zangvereenigingen, jongelingsvereenigingen enz. in te doen saâmkomen, en is de kerk volkomen vrij om de baten die hieruit kunnen voortkomen, onder haar middelen op te nemen. Maar dit alles mag slechts in zoover invloed op den bouw hebben, dat men als het hoofddoel tweeërlei wijze van constructie toelaat, die wijze van constructie mag kiezen, die ook voor die nevendoelen het meest geschikt is.

Keeren we nu tot het algemeene doel terug, dan is het natuurlijk een eerste vereischte, dat de geloovigen die er vergaderen moeten, er behoorlijk plaats kunnen vinden. Dit verschilt naar het cijfer. Er zijn plaatsen waar men met op honderd te rekenen, reeds plaatsen overhoudt, en andere waar men met voor twee duizend te bouwen, soms nog plaatsen te kort komt. En daar nu in groote gebouwen de eisch der "vergadering" meer tot zijn recht komt, ligt het in den aard der zaak, dat niet de kleine, maar de groote kerk hier het type aangeeft. In de kerk van minder omvang wordt dit type dan verkleind.

Juist hier echter stuit men op de moeielijkheid van het kerspelstelsel.

Moeten in het gebouw twee duizend personen vergaderen kunnen, dan gaat het nog even, maar gaat het cijfer ver over die schreef, dan wordt het onmogelijk om allen saâm in ééne vergadering te laten opkomen. Want wel heeft men in Londen vergaderplaatsen geopend waar tien en meer duizend personen kunnen saamkomen, maar dan houdt het op een vergadering te wezen, dan wordt het de samenkomst van een groote massa op een meeting, enkel om te hooren. Zelfs in Spurgeons Tabernakel was het denkbeeld van een vergadering der Gemeente geheel teloor gegaan, en ontving men geheel den indruk van een kolossaal schouwburggebouw.

Vergaderen is heel iets anders dan in massa saamkomen. Vergaderen is het saamkomen van alle leden om het geheel tot uitdrukking brengen, en den indruk verwezenlijken dat men als leden van één lichaam zich tot elkander bekend heeft.

Die idee en de menschelijke beperktheid nu geraken hier in onverzoenlijken strijd. Naar de idee moesten b.v. te Amsterdam alle geloovigen telkens in ééne vergadering opkomen, maar naar menschelijke beperktheid is dit ondoenlijk. Het gebouw zou veel te kolossaal moeten zijn, en de menschelijke stem zou te kort schieten in kracht om den geheelen omtrek van dat gebouw te bereiken.

Door den nood gedrongen heeft men daarom splitsing ingevoerd, en de ééne vergadering verdeeld over meerdere gebouwen.

Had men dit alles nu opnieuw in te richten, zoo zou men alle deze gebouwen naar een vast stelsel even groot kunnen nemen, en zoo een gelijke verdeeling maken. Maar nu de aanwas der Gemeente geleidelijk plaats greep, zijn er af en toe gebouwen verrezen, heeft men zich moeten schikken naar den grond die te verkrijgen was, en heeft op die manier zeker aantal tamelijk ongelijke gebouwen verkregen. Te Amsterdam had men 't laatst een Oude kerk op de Bloemgracht die met 5 à 600 personen overvol is, en een Keizersgrachtkerk die desnoods een kleine 2000 personen kan herbergen.

Toch zit daarin nog de eigenlijke moeilijkheid niet. De hoofd-moeilijkheid schuilt in de sterke ongelijkheid der bijeenkomst. Men is niet ingedeeld in vaste groepen, die altoos in hetzelfde gebouw plaats nemen, maar men trekt uit alle deelen van de stad op en neer, nu eens in het ééne gebouw en dan weer in het andere opkomende.

Hierdoor nu ontstaat een onevenredigheid tusschen gebouw en opkomst. De ééne maal zitten in een gebouw dat twee duizend personen bevatten kan, niet meer dan een honderd neder, en een ander maal is een klein gebouw, gelijk men zegt, tot in de hanebalken volgestuwd.

Ook met het oog op den bouw ware het daarom te wenschen, dat deze onevenredigheid geminderd kon worden. Geen architect kan zóó tooveren, dat hij hetzelfde gebouw pasklaar maakt op zoo uiteenloopend gehoor, en men kan daarom niet anders doen, dan het type nemen naar wat voor een vol gehoor is te houden, en zulk een gehoor moet o.i. niet boven de vijftienhonderd personen worden gerekend.

Voorts gelden hierbij de algemeene regels, die gelden voor elke vergaderplaats, en die wel niet specifiek kerkelijk zijn, maar nochtans ook bij den kerkbouw niet mogen veronachtzaamd worden.

Alzoo is er in de eerste plaats te zorgen voor goede ingangen en uitgangen. Een gebouw dat voor de bijeenkomst van eenige honderden personen dienst moet doen, behoort in enkele minuten, zonder veel gedrang, ontruimd te kunnen worden, met het oog op mogelijke paniek of gevaar. Iets waarbij, zoo men trappen bezigt, zeer te letten is op de gesteldheid dier trappen, daar men weet hoe dikwijls juist die trappen oorzaak van onheil zijn geworden.

Ten tweede moet er gezorgd worden voor behoorlijke luchtverversching. Het is wiskundig vast te stellen, hoeveel kubieke meter ruimte voor een vergadering van circa vijftienhonderd personen beschikbaar moet zijn, en hoeveel bedorven lucht moet kunnen worden uitgelaten, om weer versche lucht binnen te doen komen.

In de derde plaats moet worden toegezien, dat er genoegzaam licht zij, en dat toch het te schelle licht niet hindere. Gekleurd glas is daarom steeds aan te raden en het blankwitte der muren te ontraden. Blankwitte kalk kaatst het licht te sterk af. Tevens moet hierbij gerekend op de verschillende luchten. Als het buiten somber is, moet men alle beschikbare licht kunnen inlaten. Als de hemel klaren gloed geeft, moet het te schelle licht kunnen getemperd worden. Ook moet gerekend op avondvergaderingen, en dan gezorgd voor een voor de oogen zoo min mogelijk schadelijk kunstlicht, en voor het aanbrengen van dat kunstlicht hoog genoeg, om te maken dat het zijn licht geeft, zonder zijn gloed naar beneden te zenden.

En eindelijk is evenzoo te zorgen voor een goede temperatuur. Het mag in den zomer niet te warm, in de wintermaanden niet te koud zijn. Gebouwen als de Nieuwe Kerk op den Dam hebben reeds tallooze sterfgevallen op hun rekening. De koude daar soms bij felle vorst in den winter geleden, ging derwijs tegen de eerste hygiënische eischen in, dat meer dan één er een ongesteldheid opdeed, die hem ten grave sleepte.

Afdekking van zonnegloed met goede ventilatie in den zomer, en doelmatige verwarming in den winter, moet daarom, althans in onze eeuw, als onafwijsbare eisch worden gesteld, en die verwarming moet worden aangebracht niet door het vroegere stovensysteem, noch door ellen kachelpijp, die men, in strijd met allen goeden smaak, dwars door het gebouw leidt, maar op een gelijkmatige wijze, die het gebouw evenredig verwarmt.

En al is het nu, dat men niet altoos er in slaagt, om alle deze eischen te bevredigen, het is toch goed en noodzakelijk dat men beginne met zich alle deze eischen helder voor den geest te plaatsen, en dan naga in hoeverre men er aan kan voldoen.

Voor het type spreekt alleen de idee, voor de practijk spreken ook de beschikbare middelen mede.

XXVI. Het Kerkgebouw *(Vervolg)*.

Laat men den Dienst der Sacramenten aanvankelijk ter zijde, en let men uitsluitend op den Dienst des Woords, der Gebeden en der Lofverheffing, dan springt het in 't oog, dat de vergaderplaats der geloovigen zóó moet zijn ingericht, dat de vergaderde geloovigen elkander *zien,* en saam zonder te groote inspanning den Dienaar des Woords *zien* en *hooren* kunnen.

Een kerk met slechte acoustiek, d.i. die slecht hoort, deugt niet. Slechts versta men acoustiek niet in dien eenzijdigen zin, als sloeg ze alleen op het hooren. *Hooren* en *spreken* hangen saam. Een kerk die slecht hoort, spreekt ook slecht, en het is ongelooflijk wat kwaad in menige Gemeente gesticht is, alleen door het feit, dat de acoustiek in het kerkgebouw niet in orde was.

Wie zelf niet aan spreken in het publiek voor een uur en meer gewend is, maakt zich geen voorstelling van het verschil dat het maakt, of men optreedt in een gebouw, dat aan den goeden eisch beantwoordt, en zulk een dat tegen den eisch van het goede spreken en goede hooren zondigt.

Een slecht sprekend gebouw vermoeit en spant derwijs in bij het spreken, dat men er geheel noodeloos de beste levenskracht van den prediker door verslijt, zijn spreekorgaan bederft, en hem een volgenden dag voor ander werk ongeschikt maakt. Bovendien leidt zulk moeielijk spreken af, het verstoort de gedachten, en belet den stroom van het vrije woord ongehinderd te vloeien. Zulk spreken zoekt dan vruchteloos naar mild contact met de opgekomenen. De klank gaat dwars over hen heen, pakt hen niet, en kan ze niet tot luisteren dwingen. Gevolg hiervan is, dat er o, zoo groot deel van het effect der prediking teloor gaat, en dat de kerkmeesters door hun slechte inrichting van het gebouw oorzaak worden van een geestelijke schade, die niet ernstig genoeg kan berekend worden.

Wie het geluk had, herhaaldelijk in een gebouw met goede acoustiek te mogen spreken, en ondervond, hoe vanzelf, geleidelijk en gemakkelijk het spreken dan ging, hoe ongedwongen het dan was, hoe men dan de volle beschikking over alle toonen in zijn stem behield, zijn gehoor pakte, boeide en meenam, en dan van achteren zelf van alle vermoeienis vrij bleef en hooren mocht hoe de opgekomenen zonder eenige inspanning luisteren konden, weet met ons hoe hoog goede acoustiek is aan te slaan.

Een gebouw met goede acoustiek is daarom voor de vergaderplaats der geloovigen, een hoofdvereischte. Goede acoustiek is bijna *het* hoofdvereischte, waaraan elk kerkgebouw voor den Dienst voldoen moet. En een gebouw, dat ten deze mislukt is, moet zóó lang onder handen worden genomen, tot het in orde komt, of moet als het dat niet kan, desnoods afgebroken en overgebouwd worden.

Dit is niet bij manier van spreken, maar in den meest eigenlijken zin van het woord bedoeld. Immers een kerkgebouw duurt eeuwen, en het is ongeoorloofd, geslacht na geslacht én de Dienaren des Woords én de Gemeente steeds aan de verkeerde inrichting van een kerkgebouw op te offeren.

Slechts weinige architecten verstaan de kunst, om in zalen of gebouwen die ze optrekken, een goede acoustiek te verzekeren. Ook ook onder de publieke gehoorzalen zijn er, die in dit opzicht uitnemend geslaagd zijn, zoo b.v. de groote zaal van Tivoli te Utrecht, maar ook andere die eigenlijk voor publieke spreekbeurten geheel onbruikbaar zijn.

Doch in elk geval zal men goed doen, door ook waar men op klein terrein een klein gebouw zet, over de acoustiek een deskundige te raadplegen. Er zijn toch zelfs zeer kleine gebouwen, die op dit punt zóó ondoeltreffend zijn ingericht, dat ze in vatbaarheid voor het goede gehoor bij veel groote gebouwen verre ten achter staan. En het is wezenlijk een fout, dat hierop zoo weinig wordt gelet.

Doch, gelijk vanzelf spreekt, bij de eigenlijk gezegde acoustiek komt nog iets anders bij.

Zoodra het getal der vergaderde geloovigen zeker aantal overschrijdt, rijst toch de vraag hoe ge deze zetten moet, om aan het grootst mogelijk aantal een goede plaats, en een plaats waar men goed verstaan kan, te verzekeren.

Een 20 meter in de lengte en een 15 meter in de breedte geeft een localiteit, die men in den regel met een gewone stem zeer wel bespreken kan, zonder te groote inspanning, en zoo dat het geluid tot in de verste hoeken duidelijk aankomt. Maar in zulk een localiteit plaatst ge platvloers niet meer dan een 500 personen. Klimt alzoo het aantal van hen die ge plaatsen moet boven de 1000, ja zelfs tot

1500 en 2000, dan ontstaat de vraag, hoe in zulk een localiteit, desnoods nog iets langer en breeder genomen, voor zooveel hoorders meer plaats is te schaffen.

Men heeft dan zijn afmetingen wel uitgestrekt tot 25 bij 20 meter, doch natuurlijk ook dit redde niet. De koepelvorm gaf iets meer, omdat de straal dan naar alle punten van den omtrek even lang bleef. Ook heeft men wel een driehoek genomen, zoodat de spreker een deel der Gemeente voor zich uit, een ander deel links, en een ander deel rechts had, doch meest met het gevolg, dat de spreker zich dan gedurig nu eens naar den eenen, dan naar den anderen kant moest wenden, en dat onder dat wenden het gehoor geheele brokstukken miste, die uitgesproken werden in de tegenovergestelde richting van waar men zat. Een kleine verbreeding naar rechts en naar links hindert niet, maar dieper dan 8 meter kan deze in den regel niet gaan, of ze wordt hinderlijk.

Meer heil daarentegen is gevonden in den vorm van het amphitheater, d.w.z. in den vorm van een halven cirkel met oploopend zitvlak. Wie in de voorste rijen zat, zat dan gelijkvloers, de volgende rijen liepen iets op, en de achterste rijen waren geheel op de hoogte van den spreker gebracht.

Deze wijze van het doen glooien van het vlak voor zitplaatsen heeft ontegenzeggelijk veel voor zich. Het sluit het geheel meer op. Het maakt dat zelfs wie op de achterste rijen zit, het geheel overziet, en de stem behoeft achterin het gebouw niet zoo diep te dalen. Men ziet dan niet vooraan gezichten, en verder op niets dan hoeden, maar heel het gehoor komt met zijn aangezicht voor. Ook is het schuin oploopende vlak altoos iets langer dan het platte vlak, zoodat men meer menschen plaatsen kan. Spurgeons Tabernakel, die 5000 menschen kan bevatten, is op dit systeem gebouwd.

Toch zijn galerijen op den duur het eenige middel om op een klein stuk grond groote getallen van menschen onder het bereik van den spreker te brengen, en waar deze galerijen zich dan kunnen aansluiten, aan het oploopend vlak, en niet vierkantig, maar rondloopend kunnen gebouwd worden, is schier het hoogste en het beste effect bereikt.

We aarzelen dan ook niet als onze meening uit te spreken, dat men, waar een goed terrein beschikbaar is, en om het nu zoo uit te drukken, "veel gehoor moet geborgen worden", goed zal doen, met het denkbeeld van de kruiskerk of den langen vierhoek op te geven, en zijn lokaal in te richten naar de grondtype van den halven cirkel, met een dwarsstuk op de middellijn. Maakt men dan bovendien het vlak eenigszins oploopend, en brengt men in den halven cirkel één à twee galerijen aan, dan bereikt men het dubbel effect, dat de stem behoorlijk wordt opgesloten, dat de straal van den spreker tot den versten omtrek overal gelijk blijft, en dat men een eindweegs in twee of drie verdiepingen de hoorders boven elkaar kan plaatsen.

Men vergete niet, dat men vooral in de oudheid telkens localiteiten in de open lucht heeft ingericht die 10.000 en meer personen konden bevatten, en dat deze bijna allen op soortgelijke wijze waren aangelegd. Er is hier geen twijfel of dit stelsel *heeft* de vuurproef doorgestaan. En waar onze localiteiten met ruimte voor 2000 personen volstaan kunnen, is er geen gegronde twijfel aanwezig, waarom men op die wijs geen behoorlijk overdekte localiteiten zou verkrijgen, die beknopt ineen zitten, voor goede acoustiek vatbaar zijn, en op gezellige, aangename wijze het geheele gehoor bergen kunnen.

Zulk een gebouw zou dan met de middellijn naar den straatkant zijn te plaatsen, en met den halven cirkel achterwaarts, terwijl achter den gevel die dan dwars op de middellijn kwam te staan, zonder veel moeite de noodige bijlokalen waren aan te brengen voor kerkeraad, catechisatie, doophuis, kosterswoning enz.

Het dusgenaamde doophek zou dan vanzelf wijziging ondergaan. Het zou niet langer een afgesloten plek vormen, alsof zij die daar binnen zaten, zorgvuldig van het overige gehoor waren af te sluiten, maar men zou datgene verkrijgen wat in elke goede vergadering hoort, dat, als we zoo zeggen mogen, het bestuur der vergadering zóó geplaatst werd, dat het èn zelf de vergadering kon overzien, én door heel de vergadering kon gezien worden.

Vóór den halven cirkel zou alsdan een verhevenheid zijn aan te brengen, waarop de opzieners der gemeente voor het front der gemeente konden plaats nemen. Niet in zijbanken, zoodat gemeente en opzieners elkander niet zagen, maar vlak in het front, zoodat de opzieners heel de gemeente konden overzien, en de gemeente hen zag. En iets vooruit, op deze verhevenheid, zou dan een iets hooger plaats zijn aan te brengen voor den Dienaar des Woords, die in de Bediening zou voorgaan, opdat hij van daar uit, maar steeds omringd door zijn medeopzieners, het woord tot de gemeente richten kon.

De eigenlijke dusgenaamde kansel was op zijn plaats in Roomsche kerken, en ten deele in de Luthersche kerken, die geen opzieners als zoodanig kennen, en een geestelijke op laten treden, om uit de hoogte, en als uit den hemel, de Gemeente toe te spreken. Maar deze afgesloten, hooge, holle, sombere bloemkelk, waar halverwege een mensch uitkomt, is niet in overeenstemming met de grondgedachte van het Gereformeerde leven, dat er een "vergadering der geloovigen" wordt gehouden, dat de opzieners voorzitten, en dat één van deze het woord tot de Gemeente spreekt.

Dat tusschen kansel en voorlezer, en zoo ook tusschen de twee ouderlingenbanken allerlei zitplaatsen voor vrouwen worden ingeruimd, zou dan tevens wegvallen.

Dat kwam zoo als vulsel binnen het doophek, om geen plaatsen teloor te doen gaan, maar is in strijd met elke gezonde gedachte omtrent de verhouding, waarin de opzieners in de vergadering behooren op te treden.

Er is op deze afgebakende plaats naar recht en naar regel gelegenheid voor de opzieners der Gemeente om voor het front der Gemeente op te treden, maar dan ook *voor hen alleen.*

Vrouwen hebben hier niets te maken.

XXVII. Het Kerkgebouw. *(Vervolg.)*

In onze bespreking van de beste inrichting voor een gebouw, als voor de vergadering der geloovigen geëischt wordt, verklaarden we opzettelijk, voorshands niet te letten op de *Bediening van het Sacrament.*

Dit deden we niet, als scheen ons dit van minder aanbelang, maar omdat de grondgedachte voor den bouw niet aan die Bediening, maar aan het karakter der saamkomst als een *vergadering* behoorde ontleend te worden, en overmits eerst daarna te overwegen viel, welke wijzigingen dit grondtype toeliet, met het oog op het *Sacrament.*

Tot ons leedwezen dient erkend te worden, dat de meeste architecten bij het bouwen van kerken voor Gereformeerde Gemeenten, aan het Sacrament ternauwernood denken. Een kansel met zitplaatsen er voor en er om, is in den regel al hun bemoeienis. En dit is daarom aan de architecten niet te euvel te duiden, omdat de kerken zelve het Sacrament niet dan even en van ter zijde in de vergadering lieten inschuiven.

De Doopvont is bijna overal verdwenen en als men aan den heiligen Doop toekomt, brengt de koster een klein los Doopbekken in zijn hand meê, en houdt dat in de hand of plaatst het in een ring die aan de trapleuning van den kansel bevestigd is. Na afloop gaat het bekken dan weer meê. Het is of het eigenlijk in de kerk niet thuis hoort, en iets particuliers van den koster is, dat hij even leent. Zelfs de zakken voor de collecte laat men in het gebouw voor aller oog hangen. Maar dat Doopbekken moet zoo spoedig mogelijk weer weg.

En niet anders staat het met hetgeen noodig is voor de Bediening van het heilig Avondmaal. Heel die toestel van tafels en banken kan men natuurlijk niet zoo opeens in de kerk inschuiven als het Doopbekken, maar toch komt heel die toestel er alleen bij Bediening in. Anders ziet men er niets van. Maar is er Bediening aangekondigd, dan zijn eenige rijen stoelen of banken weggenomen, en is in de ledige ruimte een tafel met banken geplaatst. Dat alles blijft er dan dien éénen Dienst, maar liefst 's middags is alles weer verdwenen, en zou wie van buiten kwam niet merken, dat er 's morgens Bediening geweest is. Zelfs bij Dankzegging na het Avondmaal wordt in den regel gezorgd, dat alles wat in de kerk nog aan het Avondmaal herinneren kon, zorgvuldig is weggeborgen.

Feitelijk herinnert in het gebouw niets aan het Sacrament dan de naam van het *Doophek.* Doch ge stuit hier op een zeer ongelukkig woordgebruik. Reeds de combinatie van *Doop* en *hek* is niet welluidend. En dat Doophek wil dan niet anders zeggen, dan dat de Doopouders, met hun getuigen, achter dat hek gaan zitten, en dat achter dit hek de Doop bediend wordt.

Het is, of men zoo zeggen wilde, de Doop is iets aparts, dat de vergadering der geloovigen eigenlijk niet aangaat. Daar sluiten we de gemeente door een hek van af. En achter dat hek doen de dominee en de koster heel deze zaak dan af buiten de Gemeente om. Soms zóó sterk zelfs, dat de dominee op de trap van den preekstoel wel eens met zijn rug naar de gemeente stond, en zoo met afgewend gezicht den heiligen Doop bediende.

Wachter bij dat fameuse hek scheen dan wel de voorlezer of voorzanger te zijn, die middenin, vlak onder den kansel, van zijn hoogte op de binnen het hek dringende schare neerzag, zoo als de Dienaar over den bijbel heen neerzag op den kruin van zijn voorlezer.

En waar nu op die wijs kerkeraad en Gemeente uit het gebouw, gelijk het zich gewoonlijk voordoet, alle herinnering zelfs aan het Sacrament gebannen hadden, is het daar te verwonderen, dat ook de architecten zich zelfs de vraag niet hebben gesteld, hoe het gebouw in te richten met het oog op het Sacrament ?

Och, Doop en Avondmaal vonden zich immers vanzelf ? Het Doopbekken daar zorgde de kostersvrouw voor, en de Avondmaalstafel werd er in gezet als het noodig was.

Toch bevredigt dit een eenigszins diepere opvatting niet.

Aan een goed gebouw, waar gedachte in zit, moet ge kunnen zien, waarvoor het dient.

En zoo ook moet ge aan een kerkgebouw zien, dat het dient om te vergaderen, dat het dient om er in te spreken, om te bidden, om te zingen, er aalmoezen in uit te reiken, en dus ook om het Sacrament er in te bedienen; en dat nu juist ziet ge aan onze tegenwoordige gebouwen volstrekt niet.

Intusschen zij men niet al te streng met zijn verwijt, dat het zoo geloopen is, want wie even de zaak indenkt, ontwaart terstond voor wat moeilijkheden ons dit vraagstuk plaatst.

Woord en *Sacrament* eischen twee geheel verschillende inrichtingen, en al naar gelang ge nu op het ééne of op het andere meer den nadruk legt, verkrijgt uw gebouw een gansch andere gedaante.

Acht ge dat de nadruk valt op het Sacrament, en dat het Woord er bij komt, dan richt ge voor het Sacrament een afzonderlijk koor in, trekt in dat koor als in een middelpunt uw Dienst saam, en laat er de prediking als bijzaak bijkomen, en dan wel middenin het schip der kerk.

Keert ge daarentegen de zaak om, en zegt ge: De prediking is het eerste en voornaamste, en het Sacrament, dat er bij komt, moet zich schikken, dan sluit ge het koor af, maakt van den kansel uw middelpunt, en het Sacrament moet dan zien hoe het zich redt.

Het is dan ook opmerkelijk hoe het "wegnemen van de zitplaatsen" zoo ge op de groote Roomsche kathedralen en op onze bedehuizen let, juist in beide, een omgekeerd karakter draagt.

In de Roomsche kathedralen neemt men de stoelen voor den kansel weg, om de baan die naar het koor loopt, vrij en open te houden, en bij ons neemt men de stoelen voor den kansel weg om er een Avondmaalstafel te plaatsen. Bij ons hooren de stoelen er, en worden ze weggenomen voor de Avondmaalstafel. In de Roomsche kathedralen hooren ze er niet, maar worden er gezet, als de prediking of de Dienst aanvangt.

In de Episcopale kerk is men nog bijna geheel in het Roomsche type gebleven, d.w.z. men heeft er als hoofdzaak een koor met een altaar, en geheel buiten die heilige plaats heeft men zijwaarts, vlak bij de schare, een kansel geplaatst, voor den prediker. Zoo echter dat die kansel zoo laag en zoo klein mogelijk wordt genomen. Het moet duidelijk uitkomen, dat die kansel bijzaak en het altaar hoofdzaak is.

In de Luthersche kerk eindelijk (we zeggen niet hier te lande maar in Duitschland en Scandinavië), heeft men eveneens een altaar, maar niet zoo op den voorgrond tredend, terwijl men er geen kansel heeft, maar boven het altaar, liefst op een hoogte van minstens vijf meter, heeft men een gat in den muur gemaakt, in dat gat is een deur, en om die deur een houten holle kelk. De predikant komt dan uit de kosterswoning, als een gezant uit den hemel tot de schare spreken. Zeer uit de hoogte. Geheel in overeenstemming met de Luthersche idee van de *Ecclesia docens,* d. i. met de voorstelling, dat de geestelijken een kerk op zich zelve zijn, die leerend voor de breedere kerk optreden.

Hiermede is echter nog lang niet genoeg gezegd.

Noch in de Roomsche, noch in de Episcopale kerk zal men u toegeven, dat het Woord buiten het koor in het schip der kerk is uitgedragen.

En dat is ook feitelijk niet zoo.

Op het hooge koor geschiedt namelijk in die kerken tweeërlei. Men bedient er het Sacrament, én ook het Woord. Alleen maar die bediening van het Woord bestaat in de *praelectuur,* d.w.z. in het voorlezen uit het Evangelie, uit den Apostel, enz., de verordende stukken uit de Heilige Schrift. En wel geschiedt deze voorlezing in de Episcopale kerk in de landtaal, maar blijkbaar legt men er zich op toe, dit op zulk een wijze te doen, dat ook daar niemand het verstaan kan.

Op een gekunstelden toon leest men half zingend. Doel toch is niet dat het verstaan, maar dat het door een priester in naam der kerk gelezen worde.

Men ziet hierin een *mystieke daad,* waarbij het niet aankomt op verstaan of volgen maar op het min of meer mystiek uitspreken van de heilige woorden.

Dát heet dan de eigenlijke *Dienst des Woords,* en wat daarna door de Dienaren in de prediking geschiedt is niet de *Dienst des Woords,* naar een *vermaning* tot de Gemeente.

Doch dit alles vloeit voort uit het uitgangspunt. Het Sacrament is hoofdzaak. De aard van den Dienst der Sacramenten, die mystiek is, wordt ook overgebracht op den Dienst des Woords. Het Woord zelf wordt iets mystieks evenals het Sacrament. En dit alles wordt beheerscht door de hoofdgedachte dat men niet te zien heeft op het Altaar in het heiligdom in den hemel waar Christus is, maar dat men op aarde dit altaar en dit heiligdom heeft af te schaduwen.

Voor ons gevoel is er geen Dienst zonder predikatie des Woords, naar in deze soort kerken is dit heel anders. De predikatie komt er Dij den eigenlijken Dienst bij, en de Dienst is op zich zelf vol en af, ook al grijpt er *geen* predikatie plaats.

In de Roomsche kerk is Dienst *zonder* predikatie dan ook regel, *met* predikatie bijna uitzondering. En al gaat dit nu bij de Episcopalen niet zoo ver, toch kan gezegd, dat de Episcopale kerk van Engeland haar predikatie zelden langer dan twintig minuten doet duren, onderwijl ze voor den overigen Dienst een vol uur gebruikt.

Naar die opvatting moet zich dus ook de inrichting van het gebouw schikken, en zoo kan dan ook gezegd, dat de architecten van zulke kerken hoofdzaak maken van de plaats waar het Sacrament bediend wordt, er al het overige door laten beheerschen en er hun motief aan ontleenen, terwijl ze bij ons in een tegenovergesteld uiterste zijn vervallen, en het gebouw op niets dan op de predikatie inrichtten, om al het overige zich te laten schikken en behelpen.

XXVIII. Het Kerkgebouw. *(Vervolg.)*

Gelijk men weet is in veel Baptistische kerken voor de Bediening van den heiligen Doop een vaste gelegenheid aangebracht. Dat hangt daarmede saam, dat men in enkele dier kerken tot den Doop door indompeling is teruggekeerd. Doop door indompeling nu van volwassen personen, vereischt uiteraard een tamelijk diep, breed en lang water, en de holligheid, of de badkuip hiervoor, kan niet plotseling in de kerk worden ingedragen, maar moet in den aanleg en den bouw begrepen zijn. Bij de Grieksche kerk, die ook door indompeling doopt, is evenzoo een vaste doopvont in het gebouw aanwezig. En de oude Christelijke kerk heeft sinds de vierde eeuw een tijdlang in een afzonderlijk Baptisterium de gelegenheid voor het plaatsen van een Doopbassin afgezonderd.

Deze Baptisteria of Doophuizen waren aanvankelijk groote koepelzalen met het Doopbassin in het midden. Die uitgebreidheid was noodig, omdat aanvankelijk slechts de hoofdkerken het Dooprecht hadden, en de gewoonte bestond, den Doop bij voorkeur tegen de vigiliën van het Paasch- of Pinksterfeest te ontvangen. De toevloed van volwassen doopelingen was in de vierde eeuw, toen de heidenen zich bij massa's in de Christelijke kerk lieten opnemen, dan ook buitengewoon groot, en om voor deze doopelingen en hun familie gereede plaatsen te vinden, moest de localiteit zeer aanmerkelijk wezen. Er werd toen dan ook niet in de kerk zelve gedoopt, maar alleen in dit afzonderlijk alleen voor den Doop en voor de Catechisatie bestemd gebouw.

Later intusschen, toen de Kinderdoop meer algemeen werd, en hierdoor de ophooping van doopelingen verviel, en allengs alle kerken het Dooprecht erlangden, en tevens de besproeiing de onderdompeling verving, hadden deze kolossale Baptisteria geen zin meer, en had de Doop meest in de kerken plaats, in een in het noordelijk gedeelte der kerk geplaatste Doopvont, die aanvankelijk altoos van gehouwen steen was, en òf in den vorm van een trog, òf in den vorm van een kelk werd uitgehouwen. Nog later werd de steenen vont vaak door een metalen bekken vervangen, dat dan geplaatst werd op een standaard. Over het bekken was dan vaak een rijk versierd deksel aangebracht, om het water voor vervuiling te behoeden. En bij het bekken hoorde dan een kan, waaruit het water gegoten werd.

Van Gereformeerde zijde nu moet ook de Bediening van den Doop geheel vrij bezien worden. Men kan den Doop bedienen in een open water, hetzij in een stilstaand water, hetzij in een rivier. Voorts de Doop door onderdompeling blijft altoos de oorspronkelijke, zoodat er b.v. geen de minste bedenking tegen zou bestaan, dat men in Oostersche landen, met warm klimaat, waar de bevolking toch dagelijks gewoon is. in zulk een water zich te baden, den Doop van volwassen bekeerlingen alsnog door onderdompeling in zulk een open water bediende; mits, want dat blijft voorwaarde, mits dat de Gemeente er bij tegenwoordig zij, en er gelegenheid zij voor openbare godsdienstuitoefening.

In ons klimaat daarentegen, waar bijna uitsluitend kleine, pasgeboren kinderkens gedoopt worden, zou het onzinnig en kleingeestig zijn, op zulk een onderdompeling te staan, en is de besprenging volkomen voldoende. En deze besprenging is te meer aan te bevelen, omdat ze in winter en zomer in het kerkgebouw zelf kan plaats hebben, en er dus geen godsdienstoefening in de open lucht voor vereischt wordt.

Doch dan ware het ook wenschelijk, dat de Doopvont een vaste plaats in het kerkgebouw verkreeg, daar steeds aanwezig was, en zoo geplaatst werd, dat de toediening van den Doop door heel de Gemeente kon aanschouwd worden.

Een standaard met bekken zou daarvoor minder geschikt zijn. Alleen de steenen Doopvont biedt daarvoor genoegzaam vastheid en soliditeit aan. En bij die Doopvont zou dan een niet te kleine kan hooren, waaruit het water in de holligheid van de Doopvont werd uitgegoten.

Denkt men zich nu, gelijk het in ons schema werd voorgesteld, dwars voor de Gemeente een verhevenheid, zeg drie trappen hoog, waarop de kerkeraad plaats nam, dan zou metterdaad de aangewezen plaats voor deze Doopvont in het centrum van die verhevenheid zijn. Men zou dan terstond bij het binnentreden van het gebouw zien, dat deze Doopvont op een eigen doel wees. Heel de Gemeente zou steeds de Doopvont, waarbij ze gedoopt was, voor oogen hebben, en zou telkens aan haar Doop herinnerd worden. En de bediening zelve zou noch opeenhooping noch verwarring veroorzaken, en tevens voor aller oog zichtbaar zijn.

Wat het Sacrament van den heiligen Doop aangaat is de plaatsing van het instrument van den Doop

als een vast bestanddeel van het geheel in het gebouw zelf, alzoo niet aan moeilijkheden onderhevig.

Mits men van het Doopbekken tot de Doopvont terugkeere, is de plaats voor deze vont vanzelf aangewezen, en levert geen bezwaar op voor de ruimte.

Veel moeilijker is het, in het gebouw zelf een blijvende en vaste plaats te winnen voor de Avondmaalstafel, en althans in kleine gebouwen is deze moeilijkheid zelfs zoo groot, dat men er niet licht in slagen zal, ook dit tweede Sacrament in den bouw der kerk zelve tot uitdrukking te brengen.

Aanvankelijk, dit houde men wel in het oog, toen de Gemeenten nog zeer klein waren, zat men bij elke godsdienstoefening gezellig om een tafel bijeen, geheel afgescheiden van de vraag, of er Avondmaal bediend werd of niet. Men deed dat precies zooals wij het nog doen wanneer er een kleine vergadering wordt gehouden. Dertig, veertig menschen kon men om een lange tafel nog zeer wel plaatsen.

Toen kwam dus de tafel er niet bij, maar de tafel was er vanzelf, en op die gewone tafel werd het brood en de wijn aangebracht, gelijk we dit thuis doen als er bij of onder een vergadering iets zal genuttigd worden.

Doch toen de Gemeente zich uitbreidde, stond men ten deze dadelijk voor een bijna onoverkomelijke moeilijkheid. Eerst kon men dan om een tafel nog in dubbele rijen gaan zitten, en over elkaar heenreiken, maar zoodra er meer dan honderd personen bijeenkwamen, ging ook dit reeds moeilijk. Men moest er zich toen wel toe bepalen, dat alleen de opzieners, met enkele andere leden, achter de tafel plaats namen, dat de voorzij van de tafel open en onbezet bleef, en dat dwars voor die tafel, in meerdere rijen, de Gemeente zich op stoelen of banken een plaats zocht.

Ook zoo echter bleef de tafel nog altoos staan, en ontstond nu maar de vraag, hoe men de velen met die tafel in gemeenschap zou brengen, voor het ontvangen van den wijn en het brood. Dit nu liet zich op tweeërlei manier denken. Of dat de Gemeenteleden achtereenvolgens van hun plaats opstonden, en tot die tafel toetraden, om brood en wijn te nemen. Of wel dat de Gemeenteleden zitten bleven, en dat van de tafel het brood en de wijn door de diakenen of opzieners naar hen werden toegebracht, naar een ieder op zijn plaats.

Nog later intusschen werd ook hiervoor de schare te groot. Waar soms duizend en meer personen bijeenkwamen, kon de huislijke inrichting van de tafel niet in stand worden gehouden, en de prediker kon niet meer van achter een tafel spreken. Hij moest hooger worden geplaatst, om door allen te kunnen gezien en gehoord te worden, en zoo werd de tafel, ingekrompen tot een altaar, van den overigen dienst afgescheiden, en straks, geheel afgescheiden van dit altaar, de communie aan de toetredende Gemeenteleden uitgereikt. Een usantie waarbij men dan tevens het gebruik van den wijn voor de leden allengs afschafte. De dubbele bediening hield te veel op; kon, nu er geen tafel meer was, licht tot morsen leiden; en werd bovendien overbodig geacht toen de leer indrong, dat heel de Christus, met vleesch en bloed, in den ouwel aanwezig was.

De Reformatie die principieel tegen deze geheele voorstelling in verzet kwam, kon uiteraard met deze bestaande usantie geen vrede nemen, en keerde daarom terug tot wat vroeger had bestaan. De tafel werd hersteld, en weer werd in onderscheiden landen de dubbele usantie ingevoerd, om óf de leden der Gemeente van hun plaats te laten opstaan, en tot die tafel te doen naderen, om daar, geknield, uit de handen van de geestelijken brood en wijn te ontvangen, óf wel door Gemeenteleden op hun plaatsen te laten zitten, maar nu door de diakenen, en ook door de opzieners, het brood en den wijn naar de Gemeenteleden te laten uitdragen.

De eerste usantie bestaat nog in de Luthersche en in de Engelsche Episcopale kerk.

Op de verheven ruimte vóór de Gemeente, staat dan een kleine tafel, waarop zich brood en wijn bevinden. Minstens twee Dienaren plaatsen zich bij die tafel. En dan naderen de Gemeenteleden, en knielen zes tot tien tegelijk voor die tafel neder, om uit de handen van de geestelijken, eerst het brood en daarna den wijn te ontvangen, waarbij deze dan telkens de instellingswoorden herhalen.

In de Fransche Gereformeerde kerken daarentegen, en ook in enkele Zwitschersche, volgt men nu nog de omgekeerde orde, en laat de Gemeenteleden elk op hun plaats zitten, terwijl onderscheiden leden van den kerkeraad het brood en den wijn in de hand nemen, en hiermede van lid tot lid rondgaan.

Op deze van onze usantie geheel afwijkende gewoonte, zie men niet dadelijk te veroordeelend neer. Ze handhaaft toch beter dan onze gewoonte de eenheid van handeling. Men deelt de leden niet in groepjes in, die aan afzonderlijke tafels plaats nemen. En wijl alzoo c e handeling meer haar eenheid behoudt, loopt ze ook veel sneller af. Voor kleine Gemeenten, waar men in den regel niet meer dan twee tafels heeft, zou ze dan ook zeer goed in te voeren zijn, en het denkbeeld van een "vergadering van geloovigen" beter handhaven, dan dit thans bij ons geschiedt.

Maar ook hier is het de grootte der Gemeente, die storend tusschenbeide treedt. Bevinden zich in eenzelfde gebouw een 7 à 800 leden, die aan het Avondmaal wenschen deel te nemen, dan maakt het ronddragen van brood en wijn een min plechtigen indruk. De ruimte tusschen de stoelen is dan te klein om er goed door te kunnen. Men moet dan wringen en dringen, en een lid dat onder dat voorbijgaan in der haast een stuk brood van den schotel en een teug uit den beker moet nemen, is daarbij onrustig en niet tot zelfinkeering in staat, En laat men de Gemeenteleden opstaan, en bij de tafel neerknielen, dan wordt onwillekeurig in veler oog, die tafel toch weer een altaar, en gaat elk denkbeeld van een gemeenschappelijken maaltijd teloor.

Het best ware dan nog, wat men in enkele gebouwen met een ongebruikt koor heeft beproefd, t. w. dat men in dit koor bij manier van een hoefijzer zeer groote, lange tafels plaatste, waar nagenoeg allen op eenmaal een plaats konden vinden.

Het rustig neerzitten aan een tafel, maar zoo dat tevens allen te zaam aanzitten, is metterdaad het ideaal. Dan blijft het een vergadering. Dan is men allen saam. De eenheid blijft bewaard. Er is geen haast, om weer voor anderen plaats te maken. En toch loopt alles in een twintig minuten af, zoodat niets belet het Avondmaal meermalen, of zelfs telkens na den gewonen dienst te houden.

XXIX. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).*

Ongetwijfeld zijn de bedenkingen tegen onze wijze van Avondmaalsviering niet gering.

De *eenheid* wordt verbroken, doordien men achtereenvolgens, bij groepen, om de tafel plaats neemt. Mannen en vrouwen worden op die manier vaak gescheiden. Zelfs gehuwden met hun kinderen kunnen niet saâm aanzitten. In den regel is het zelfs moeilijk, om achter in de kerk te zien, wat er gebeurt. Nog moeilijker vaak om te verstaan wat er gesproken wordt. Men gevoelt het, de eenheid van de vergadering is aanstonds gebroken. En men krijgt veeleer den indruk van een reeks kleine korte vergaderingen achter elkander, waar men bij zit, die men aanziet, maar die buiten de overigen omgaan.

Is het nu alzoo, dat vooral bij het heilig Avondmaal het uitkomen van de eenheid van de vergadering van geloovigen eisch is, dan springt het in het oog, dat hier maar al te veel aan ontbreekt, en dat de wezenlijke eenheid en saamhoorigheid, het ééne lichaam zijn, niet tot uitdrukking komt.

Een tweede bezwaar geldt *de onrust,* het onrustige, het golvende, dat zich van de vergadering meester maakt, zoodra het heilig Avondmaal is aangevangen.

Zoo ergens, dan hoort hier stille rust en plechtige kalmte te heerschen.

Maar vooral in onze grootere kerken is van die rust, van dat rustige eer het tegendeel te bespeuren.

De één gaat op de bank staan, om te kunnen zien. Een ander loopt om allengs te naderen, en blijft halverwege staan. Een derde dringt om een ander voor te komen. Een vierde dacht nog aan te kunnen schuiven, maar moest terug. Een vijfde komt van de tafel weer naar zijn plaats. Een zesde wacht bij de tafel om straks aan te kunnen gaan. In één woord, wat er nog rustigs aan de tafel zelve is, wordt bedorven door de onrust er om heen.

Een derde bezwaar is *de kortheid van het aanzitten.*

Men zit met 40 à 70 personen kort opeengedrongen. Men ziet elkander vlak in de oogen. En nauwelijks zit men, of als Brood en beker zijn rondgegaan, of liever soms nog eer ze de heele tafel rond zijn, begint de Dienaar iets te lezen of te spreken. En zoo als dat dit is, moet men weer opstaan. Dit geeft iets gejaagds, iets dat in strijd is, met alle verzameling zijner gedachten, en zoo is er geen tijd voor stillen inkeer in zich zelven, noch tot rustige verheffing van het hart naar boven.

En eindelijk een vierde bezwaar is *de gedurige herhaling van hetzelfde.*

De eerste maal dat men de heilige klanken hoort, grijpen ze aan, maar als die zelfde klanken telkens weer herhaald worden, worden we er stomp voor. En daarbij komt, dat terwijl eigenlijk aan het heilig Avondmaal uitsluitend het rechtstreeksche lijden en sterven van den Heiland, de verbreking van zijn lichaam en de vergieting van zijn bloed, hart en hoofd moeten vervullen, de prediker, om niet eentonig te worden, afdoolt naar allerlei andere onderwerpen, die op zich zelf wel uitnemend zijn, maar toch ziel en zinnen van de hoofdzaak aftrekken. Alzoo verloopt het gedenken van Jezus' dood, in het denken aan allerlei geestelijk vermaan, en niet zelden gebeurt het, dat de ziel, die bij het Kruis in gedachten verkeerde, door wat de Dienaar leest of spreekt, van dat Kruis wordt afgetrokken.

De bezwaren zijn dus niet gering, en hoe grooter de Gemeente is, en hoe meer Avondmaalgangers er opkomen, hoe sterker die bezwaren toenemen.

In een kleine dorpskerk, waar hoogstens twee of drie tafels worden gehouden, loopt het nog, maar als het *zeven* en meer tafels worden, nemen die opgenoemde bezwaren een zeer ernstig karakter aan.

Meer dan één verlaat dan ook, nog onderwijl het Avondmaal gaande is, het kerkgebouw, niet uit onverschilligheid, maar omdat het lang zitten op zijn soms afgelegen plaats, gevaar loopt hem de heilige stemming te doen verliezen, waarin het aanzitten aan de tafel des Nieuwen Verbonds hem gebracht had, en die hij niet aanstonds wenscht te verliezen.

En toch gelooven we, dat in beginsel, onze wijze van het heilig Avondmaal te vieren, nog altoos boven de andere methoden te verkiezen is.

Het ronddragen van brood en wijn gaat bij volle beurten niet, en het één voor één opgaan naar een kleine tafel, waar men dan neerknielt, voedt te zeer het denkbeeld van een altaar, daardoor zeker

clericalisme, en maakt nog haastiger; want natuurlijk dan kan wie toetrad slechts een enkele minuut daar geknield blijven. Bleef hij langer, zeg b.v. drie minuten, dan zou dit, zoo er zes tegelijk toetraden, bij een opkomst van 1200 personen nog altoos 200 X 3 minuten, d.i. *tien uur* vorderen.

Het levend beeld van wat het bij de instelling van het heilig Avondmaal was, wordt op onze wijze nog het best weergegeven. Zooals Jezus met zijn jongeren aanzat, zoo zitten wij aan, daargelaten nu de vraag, of Leonard da Vinci's voorstelling geheel overeenstemt met de wijze waarop men in Jeruzalem aanzat.

Ook heeft het aan eenzelfde tafel aanzitten van rijk en arm, van aanzienlijk en gering altoos een bekoring, die we niet gaarne missen zouden.

Terwijl eindelijk het feit, dat bij deze wijze van doen, de geloovigen onderling elkander den schotel met het brood en den beker met den wijn overreiken, het best overeenkomt met het algemeene priesterschap der geloovigen.

De vraag, of het goed is, dat in groote kerken nagenoeg alle contrôle ontbreekt over de toetredenden, laten we daarbij voorshands onaangeroerd. Wie gaat aanzitten mag zich daarop in geen geval verheffen. En ieder heeft als hij toetreedt, voor zich zelven met Paulus te belijden: *de grootste der zondaren* te zijn, om te kunnen juichen: *mij is genade geschied.*

De tafel en het aanzitten aan de tafel zal men dus het best laten blijven.

Zelfs vreemdelingen die zulk een Avondmaalsbediening in onze kerken bijwoonden, getuigden vaak, dat de indruk ervan schoon en verheffend is. Zelfs de kinderen komen gaarne in onze kerken om de bediening te zien, en ook dit kinderlijk instinct heeft zijn beteekenis.

Ook helpt het niet, of ge de tafel al veel langer maakt, want reeds aan een tafel van 50 à 60 personen, is het bijna ondoenlijk zoo te spreken, dat het tegelijk naar links en rechts verstaan wordt. Spreekt de Dienaar recht voor zich uit, dan verstaat men hem meestal noch aan het linker noch aan het rechteruiteinde van de tafel, en wendt hij zich om en om, dan hoort men beide malen halve volzinnen.

Wat alleen te doen ware, is dat men de tafel niet gelijkvloers, maar iets hooger plaatste, zoodat heel de vergaderde gemeente voortdurend zonder opstaan, en zonder verwarring, zien kon, wat er voorviel.

En dit nu ware te verkrijgen volgens het grondbeginsel dat we aangaven.

Sluit men de Opzieners die de vergadering leiden, niet langer door een *hek* van de gemeente af, maar doet men, gelijk in elke groote vergadering, het bestuur plaats nemen op een eenigzins verheven platform, dat betamelijk breed en diep zich dwars voor de vergaderde menigte uitbreidt, dan moet hier de noodige plaats zijn te vinden, én voor de zitplaatsen der Opzieners, én voor de Doopvont, én voor de Avondmaalstafel, én voor een plaats van waar de Dienaar spreken zal.

Dit volgt gelijk we zagen uit het grondbeginsel van zulke samenkomsten als een "vergadering der geloovigen". Elke vergadering heeft een bestuur dat in de vergadering voorzit. Dat bestuur wordt hier gevormd door de Opzieners. En zulk een bestuur moet in zulk een vergadering zoo geplaatst zijn, dat het haar geheel overzie, en dat het zelf geheel kunne gezien worden, ja, zoo dat al zijn handelingen van dit centrum uitgaan, en voor het oog van geheel de vergadering plaats grijpen.

Meermalen hielden we buiten de kerk vergaderingen van dien aard, waar het metterdaad alzoo toeging.

Men heeft dan de leden der vergadering dwars voor zich zitten, en het bestuur dat de leiding der vergadering heeft, zit op een platform, dat drie of vier treden hoog is, en desnoods nog iets hooger kan zijn. In Engeland houdt men zulke vergaderingen wel met 10.000 personen, en dan is het een platform, breed en flink diep, soms tien treden hoog, zoodat ieder alles zien kan wat er gebeurt.

Dat maakt dan vanzelf, dat de hooge preekstoel wegvalt, omdat het platform reeds eenige treden hoog is, en men alzoo volstaan kan, met op het platform een kleine verhooging van zeg drie treden aan te brengen.

Maakt men nu dit platform van achteren rond, zoodat het van beide zijden is ingesloten, dan vinden de niet dienstdoende Opzieners hun gewone plaats in dezen ronden cirkel, en kunnen de

dienstdoende Opzieners, (met den Dienaar incluis) vooraan plaats nemen. En in de ruimte die alzoo in deze halve maan overblijft, zou dan uitnemend gelegenheid zijn, om er de Doopvont en de Avondmaalstafel te plaatsen, en beide te laten staan.

Die tafel ware dan zoo te maken, dat ze gemeenlijk ineengeschoven was, om plaats te winnen, en alleen bij den Dienst van het Avondmaal naar rechts en links in halven cirkel werd uitgetrokken, gedekt, en omzet met stoelen of banken, terwijl bij elken Dienst het Avondmaalsgereedschap, desverlangd, middenop de tafel kon worden geplaatst, als symbolische herinnering, om na den Dienst weer te worden weggenomen.

En reikte men dan bij den Dienst van het Avondmaal, aan wie binnenkwam, een volgkaart uit, met een volgletter van de tafel gemerkt, en desnoods met een volgnummer tot vijftig toe, dan wist een ieder, wanneer hij aan de beurt kwam, dan kon elke familie, vader, moeder en kinderen, bij elkaar blijven, en zou al dat opstaan, loopen, wachten, dringen en haasten vanzelf uit zijn.

De Dienaar wist dan vooruit, hoeveel tafels er zijn zouden, en kon zich daarop inrichten. Door een cijfer op het Psalmbord kon dit bekend gemaakt, zoodat elk lid der Gemeente vooraf wist, hoeveel tafels er zijn zullen.

Dit zou rust en orde geven.

Niemand zou behoeven op te staan, om iets te zien. Alles zou op het platform voor het oog van de geheele vergaderde menigte plaats grijpen. Men zou geen plaatsen behoeven op te breken. Geen tafels behoeven in te dragen. Door iets achterwaarts te treden als hij lezen of spreken ging, zou de Dienaar aan de beide einden van de tafel verstaan worden. En daar hij zou spreken van een hoogte, zou zijn stem zonder veel moeite tot heel de vergadering doordringen.

En zoo zou tevens bereikt zijn, wat we in deze bespreking beoogden, dat namelijk het kerkgebouw steeds duidelijk den indruk zou maken, van geen gehoorzaal te zijn, maar een *vergaderzaal,* en wel van een *vergaderzaal,* niet enkel voor de bediening des Woords, maar ook voor de bediening der Sacramenten.

Ons uitgangspunt daarbij is principieel Gereformeerd.

Onze godsdienstoefening is een vergadering der geloovigen onder de leiding van hun Opzieners, en een *vergadering,* wat het nu *niet* is, moet het weer worden.

En dat kan het alleen worden, zoo bij het bouwen der zaal niet meer gevraagd wordt, hoe berg ik een 1000 menschen en zet er een preekstoel in, maar heel anders, hoe richt ik de zaal in, zoo dat er *vergadering* in kan gehouden worden, en wel een vergadering voor den Dienst des *Woords* én der Sacramenten ?

En al is het nu, dat men dit ideaal niet op elk dorp en ook niet in elke stad bereiken zal, toch moet het grond-type vaststaan, om te weten, hoe men ook bij ongunstiger omstandigheden bouwen moet.

XXX. Het Kerkgebouw (Vervolg).

Nog twee aangelegenheden eischen voor den binnenbouw bespreking, t. w. de *Voorlezersplaats* en de *Bankenquaestie.*

Beginnen we met den Voorlezer.

De Voorlezer is thans in veel kerken geworden een buitenambtelijk helper, die iets boven de Gemeente, maar dieper onder den Prediker geplaatst, "voorleest" en "voorzingt", en soms, als de Prediker onverwacht uitbleef of te laat kwam, aan de kerk bekendmakingen doet.

Ook geeft hij, als er een orgel is en bespeeld wordt, den organist het sein om in te zetten, door te drukken op een electrisch schelletje, of waar men nog ouderwets is ingericht, te trekken aan een ijzerdraad.

Dat "voorlezen" heeft gemeenlijk plaats niet *in,* maar *voor* en *buiten* den Dienst. Het pleegt aan te vangen zonder votum of gebed. En het strekt in de schatting der meesten uitsluitend om den ledigen tijd te vullen, als veel lieden reeds op hun plaats zitten te wachten en de prediker er nog niet is of nog niet begon.

Zulk stilzitten leidt allicht tot allerlei gesprek en gepraat. Vrijgelaten wordt dit al luider. Dit staat niet plechtig en leidt af.

En daarom laat men dan dien Voorlezer uit de Schrift voorlezen. Dan zitten de kerkgangers stil, ook al luisteren lang niet allen toe, en al zijn zij die het lezen werkelijk volgen op de vingers te tellen.

Ook dient herinnerd, dat in verreweg de meeste kerken die Voorlezer de "meester" was. Die leerde het dorp lezen en werd dus ondersteld zelf goed te kunnen lezen. En bovendien voor voorkomende gelegenheden was "meester" in veler oog altoos een man die getoond had, orde te kunnen houden.

Deze practijk nu, waaruit de plaats van het Voorlezersbankje vanzelf voortvloeide, wekt ernstige bedenking.

Gelijk we reeds vroeger herinnerden droeg de *Lezing uit de Heilige Schrift* oudtijds een geheel ander karakter, en ze draagt dit nu nog b.v. in de kerk van Engeland.

Men achtte, dat een vergadering der geloovigen niet mocht gehouden worden, zonder dat, liefst én uit het Oude én uit het Nieuwe Testament, een stuk van zekeren omvang en dat een afgerond geheel vormde, onder de vergaderden werd voorgelezen. De keuze van dit stuk was niet aan den Prediker overgelaten, maar er bestond een vaste lijst, die voor elken Zondag in het jaar de voor te lezen kapittelen aangaf, en zulks met het doel, om elk jaar heel den hoofdinhoud der Heilige Schrift voor het oor der Gemeente te brengen.

Deze practijk was vooral noodzakelijk in den tijd toen er nog geen gedrukte Bijbels bestonden, en het dus een witte raaf was, dat een rijk heer een eigen Bijbel in handschrift bezat, omdat zulk een handschrift peperduur was.

Voorlezing van de Heilige Schrift in het midden der Gemeente, was destijds alzoo het hoofdmiddel, om kennisse van de Heilige Schrift te onderhouden.

Dienovereenkomstig geschiedde deze voorlezing dan ook altoos *in den Dienst,* als een *deel* van den Dienst, en nu nog in de kerk van Engeland door een ambtsdrager.

Ware nu de ontstentenis van een eigen Bijbel in de huizen éénig motief voor deze voorlezing geweest, zoo zou ze, gelijk vanzelf spreekt, na de verspreiding van de gedrukte Bijbels, haar reden van bestaan verloren hebben.

Maar dit was niet het geval.

Nu nog bestaat onder ons Christenen de goede gewoonte, om waar men samenkomt saam een stuk uit Gods Woord te lezen, niet om zich in de Schriftkennis te oefenen, maar om zich saam onder den indruk van het Woord Gods te plaatsen, en saam dat Woord te eeren.

En al heeft men ook dit overdreven en vaak werktuiglijk gemaakt, door ingang te verschaffen aan de meening, alsof geen vergadering van een kerkeraad, schoolbestuur of wat ook, goed liep, tenzij er eerst een "hoofdstuk" was gelezen, te ontkennen valt toch niet, dat in vergaderingen, die

Godsvereering, gemeenschapsoefening en stichting bedoelen, zulk een voorlezing uit Gods Woord geheel op haar plaats is, en er zelfs een onmisbaar bestanddeel van uitmaakt.

Want wel kan men zeggen, dat de macht van Gods Woord ook in de prediking spreekt, maar ieder gevoelt toch, dat dit, waar prediking op *vrijen* tekst, soms van één half vers, in zwang is, de majesteit van de Schrift als Schrift niet genoegzaam tot haar recht komt.

Het moet uit dien hoofde toegegeven, dat naast de prediking, aan de lezing van de Schrift als zoodanig, een eigen zelfstandige plaats toekomt. Niet natuurlijk bij de verkeerde opvatting, alsof heel het kerkgaan het aanhooren van een preek bedoelde, en dat al het overige slechts franje is, maar wel bij de Gereformeerde opvatting van de godsdienstoefening als een samenkomst, een bijeenkomst, een vergadering van de geloovigen.

Doch dan spreekt het ook vanzelf, dat deze lezing niet met versnelden pas, even vóór den Dienst moet worden afgedaan, maar dat ze behoort plaats te grijpen *in den Dienst,* en als *deel* van den Dienst, zóó dat die Dienst zonder zulk een lezing onvolledig zou zijn.

Alzoo niet vóór het votum, maar nadat de vergadering geopend is.

Niet als iets dat vluchtig en in haast even wordt afgedaan, en alsof de eigenlijke Dienst pas begint als de Lezer zwijgt en de Dienaar begint; maar zóó dat eerst de vergadering geopend worde, en dat de lezing intrede op dat punt van den Dienst, waar ze de beste en rijkste uitwerking kan hebben.

Geen oogenblik mag de indruk gevestigd worden, alsof de lezing uit de Heilige Schrift een ondergeschikt karakter droeg, en alsof het lezen of uitspreken van de predikatie hier verre in waardij boven stond.

De Schrift als de onopgeloste, rechtstreeksche gave Gods, staat altoos hoog boven de prediking die door den altoos feilbaren mensch geschiedt.

En ook volgt hieruit, dat de lezing der Schrift niet, als ware ze van minder aanbelang, van de ambtsdragers op een buitenambtelijk persoon moet worden overgedragen, maar geschieden moet door de Opzieners.

Alleen ter onderscheiding is dan ook van oudsher de gewoonte ingevoerd, dat een ander zou prediken, en een ander zou lezen; gelijk nu nog in de kerk van Engeland de lezing zoo mogelijk altoos, evenals de prediking, door een Dienaar des Woords geschiedt.

Iets wat ook hier weêr niet werktuiglijk worde verstaan, alsof van dezen regel niet kon worden afgeweken. Is er in een dorpskerk niemand onder de Opzieners die stem, zin en tact voor openbaar lezen heeft, dan belet niets dat de Opzieners dit door een der broederen laten doen. Alleen maar wie dan leest, hebbe niet de rol van schoolmeester, noch die van een gehuurd persoon, maar trede op in zijn qualiteit als lid der vergadering.

De verkeerde opvatting is hier alleen ingeslopen door de gelijktijdige behoefte aan een *Voorzanger.*

Goed voor*lezen* is reeds een wezenlijke kunst, die lang niet ieder verstaat, maar *voorzingen* valt nog veel minder onder ieders bereik. Althans indien men daaronder niet enkel verstaat *inzetten,* maar *leiden,* en waar het misgaat, op den goeden weg terugbrengen.

Zulk een Voorzanger maakte men vroeger overbodig, en maakt men in andere landen nog overbodig, door een koor. Men noodigt dan de beste zangers en zangeressen in de gemeente uit, zich vooraf te oefenen, en in de vergadering den zang te leiden. Iets waarover later meer zal te zeggen zijn, want het gezang der Gemeente vereischt te zijner tijd breeder bespreking, maar waarvan nu alleen zij aangestipt, dat het bijna overal ten slotte er toe geleid heeft, om het eigenlijke Gemeentegezang te doen verstommen.

Zulk een koor zingt dan zóó indrukwekkend, dat de Gemeente gevoelt er niet meer meê mede te kunnen. Het schoone van den zang streelt en boeit het oor. Men gaat luisteren in plaats van zelf te zingen. En ten slotte schaft men dan, gelijk het Rome verging, hee het Gemeentegezang af.

Dit is de oorzaak, waarom men onzerzijds met zulk een koor brak, en er den Voorzanger voor in de plaats stelde. Want wel kan ook hierbij het misbruik insluipen, en was schrijver dezes er te Genève, in de kerk waar eens Calvijn predikte, getuige van, hoe men zich als voorzanger meester had gemaakt van een der beroemdste kunstzangers, en hoe, als deze begon te zingen, de Gemeente van haar

plaats opstond, zich om hem verzamelde, en in stille bewondering naar zijn prachtigen zang luisterde, maar dit was en bleef uitzondering. Onder ons sloop althans *dit* kwaad niet in.

Maar wel dit andere kwaad, dat men, om de goedkoopte, Voorzanger en Voorlezer in één persoon vereenigde, en, daar nu een Voorzanger uiteraard niets dan een instrumenteel "behulpsel" was, vloeide hieruit vanzelf de onevenredigheid voort, dat men ook de lezing der Schrift als bijzaak ging beschouwen.

Betering hierin is dan ook alleen daardoor te verkrijgen, dat men het voorzingen en het lezen uit de Heilige Schrift als geheel onderscheiden bezigheden, onderscheide; dat de lezing der Heilige Schrift plaats grijpe bij voorkeur door een der Opzieners; en dat tot het voorzingen een der broederen worde uitgenoodigd, die daarvoor genoegzame gaven bezit. Is er zulk een onder de Opzieners of Diakenen, dat deze het dan doe, of zoo niet, dat dan een der andere broederen optrede, mits onder leiding en instructie van den kerkeraad. Hoe dit voorzingen dan met het orgelspel in verband moet gezet, komt later er sprake. Thans volgt er alleen uit, dat men van de lezing der Heilige Schrift het *voorzingen* geheel afscheide, en de lezing daardoor weer in haar volle beteekenis late uitkomen, als een zelfstandig onderdeel van den eigenlijken Dienst.

Doch hier volgt dan ook uit, dat de plaats voor hem, die de lezing der Heilige Schrift doet, niet symbolisch laag onder den hoogen predikstoel mag zijn.

De lezing der Heilige Schrift moet zijn en blijven het lezen van het Woord van God in het midden der vergadering.

Dit doel nu poogde men oudtijds te verwezenlijken door zijwaarts op de verhevenheid, waarop het bestuur van de vergadering zat, vlak vooraan een lezenaar aan te brengen, en van daar de lezing der Schrift te doen plaats hebben, terwijl dan aan de andere zijde de plaats was aangewezen voor de prediking. Eerst toen men zoo groote kerken bouwde, dat men op zoo verren afstand niet kon gehoord worden, heeft men den kansel buiten die verhevenheid midden onder de vergaderden geplaatst.

Maar in goed gebouwde kerken met galerijen, niet dieper dan een 20 à 25 meter in straal, en berekend op een vergadering van hoogstens een kleine 2000 personen, bestaat dit bezwaar niet. Op dien afstand kan men zich, vooral zoo de kerk van achteren rondloopt, en door de galerijen afgesloten is, zeer wel van het platform af verstaanbaar maken.

En met het oog hierop nu zou het aanbeveling verdienen om de plaats voor den Lezer en de plaats van waar de Prediker sprak, symmetrisch te coördineeren.

Twee zouden dan dienst doen, een Dienaar des Woords en een Ouderling; eerst zou de Dienst der gebeden worden opgedragen, daarna de Lezing der Heilige Schrift komen, beide malen met gezang afgewisseld, en ten slotte de predicatie.

En bleek het op een dorp niet wel doenlijk twee ambtsdragers alzoo te laten optreden, dan zou er niets tegen zijn, dat de Dienaar des Woords alleen den dienst deed, zoowel den Dienst der gebeden, als de Lezing en de Predikatie.

Maar wat in elk geval weg moet, is de nu schier overal bestaande meening, die reeds door den bouw en de inrichting der kerk den indruk geeft, alsof de Lezing der Heilige Schrift iets ondergeschikts en bijkomstigs ware.

XXXI. Het Kerkgebouw. *(Vervolg).*

Ook over *de zitplaatsen* is iets te zeggen. Niet natuurlijk over de vraag of men ze al dan niet verhuren zal, 't zij per jaar of per beurt, bij het lot of bij afslag en opbod. Dat alles toch raakt *het gebouw* niet.

Maar wel raakt het b.v. den bouw, of ge in uw kerkgebouw luifel-banken en eereplaatsen voor allerlei waardigheidsbekleeders zult hebben. Het feit, dat op dit oogenblik nog niet zoo velen uit den Gereformeerden kring tot het bekleeden van waardigheden geroepen worden, blijve hier buiten rekening. Al is het toch, naar evenredigheid, aan te toonen, dat men ons opzettelijk en stelselmatig voorbijgaat, dit ontslaat ons niet van de verplichting om de zaak als zaak te bespreken niet met het oog op deze of gene kerk, maar doelende op de vraag in het afgetrokkene, en die vraag luidt dan, of in een kerkgebouw voor een vergadering van Gereformeerde geloovigen ingericht, de luifelbank of eergestoelte, zekere eereplaats voor *de burgerlijke en andere autoriteiten* moet worden opengehouden.

Van de plaatsen voor de Opzieners spreken we nu niet. Die zitten in de vergadering voor, als zijnde het bestuur der vergadering. Gedoeld wordt uitsluitend op civiele autoriteiten, met name op de hooge en lage Overheden.

Nu weet men dat zulke luifelbanken metterdaad in vroeger eeuwen in onze kerken gebouwd zijn, en dat ze in sommige kerken nu nog gevonden worden. De Nieuwekerk op den Dam, in de hoofdstad, is het meest bekende, en ook door vreemdelingen en lieden uit de provinciën, om zijn preekstoel en praalgraf meest bezochte kerkgebouw. Welnu, in die Nieuwekerk vindt men vlak tegenover den predikstoel, metterdaad hoog boven de Gemeente uitstekende, om een pilaar loopende luifelbanken, en burgemeester en vroedschap hebben dan ook uit die wel verheven en wel afgesloten eereplaatsen in vroeger eeuwen vaak scherp op de predikatie gelet, of niets tegen het bedoelen der Overheid inging, en. met controleerend oor geluisterd naar de gebeden, om op te merken, of het gebed voor de stedelijke Overheid wel te goeder plaatse werd ingelascht. En niet alleen dat burgemeesters en raden zich zulke hooge banken der eere ontsloten zagen, maar soortgelijke banken waren o.a. ook voor heeren kerkmeesters ingericht, opdat ook hun eere en hoogheid in de Gemeente zou erkend en vertoond worden.

Het feit, dat er zulke banken geweest zijn, staat vast. Doch is hiermee nu uitgemaakt dat het naar Gereformeerd beginsel, althans in het oog onzer vaderen, zoo hoorde?

En dan moet geantwoord, dat dit er in het minst niet uit volgt.

Wie toch had over het aanbrengen van zulke plaatsen destijds de beschikking ? Was dit de kerkeraad ? Waren dit de Opzieners ? Of voor het minst de Gemeente? En dan zegt de historie het u wel anders. Neen, het zeggenschap over het aanbrengen van zulke banken lag destijds bij de burgerlijke autoriteiten zelven. *Zij* benoemden de kerkmeesters. De kerkmeesters waren *haar* creaturen. En *zij* lieten door *haar* kerkmeesters doen al wat *haar* geviel.

Wat wij nu noemen "de Gemeenteraad" had over de kerkgebouwen het bestuur, en dit is zelfs te Amsterdam zoo gebleven tot in het begin dezer eeuw. Feitelijk heeft eerst een Roomsch koning aan deze zonderlinge toestanden een einde gemaakt. Lodewijk Napoleon.

Deze hooge sier- en eerebanken waren dus geen plaatsen der eere door kerkeraad of Gemeente aan de autoriteiten aangeboden, maar gestoelten der eere *die zij zich zelven hadden opgericht.* De Gereformeerde religie was destijds Staatsreligie. De Overheid bezat een zeker gezag met opzicht tot de heilige dingen. De kerken waren onvrij. Een vrijwilligheidsbeginsel kenden ze niet. Ze leefden van prebenden of magistrale beschikkingen. En zoo ook bezaten ze zelven geen middelen om voor haar gebouwen te zorgen, maar ontvingen haar kerkgebouwen in bruikleen van de Overheid. Die Overheid stelde daarom kerkmeesters aan. Door die kerkmeesters lieten ze én voor zich én voor die kerkmeesters als haar creaturen, banken der eere timmeren. En zoo nam de Overheid in het midden der kerk, ook symbolisch, positie als een macht, waarmeê de onvrije kerk te rekenen had.

Voor het oordeel van den kerkeraad volgt hieruit dus op zichzelf hoogstens dit ééne, dat de Opzieners in het timmeren van zulke banken een te dulden iets zagen. Iets dat wel beter ware weggebleven, en dat er eigenlijk niet zijn moest, maar dat te dulden was uit noodzakelijkheid. Men kon er eenvoudig niets tegen doen.

Op zichzelf spreekt het anders wel vanzelf, dat zulk een oprichting van een eeregestoelte voor civiele autoriteiten in het kerkgebouw in strijd is met de grondgedachte van een "vergadering der geloovigen." In een vergadering zijn maar twee onderscheidingen denkbaar. De eerste is die tusschen de vergadering zelve en haar bestuur, d.z. in casu de Opzieners. En de tweede is de onderscheiding tusschen de eigenlijke leden der vergadering en bijkomende, luisterende toehoorders, die niet tot de vergadering behooren, maar er bij tegenwoordig zijn. Hoogstens zou men nog een derde onderscheiding kunnen maken tusschen de volle leden en de nog niet volle leden; maar dit kan alleen tepas komen hetzij bij de bediening van het heilig Avondmaal, hetzij bij de stemming over kerkelijke aangelegenheid. Voor het overige toch zijn ook de gedoopten wel waarlijk leden der Gemeente en behooren alzoo tot de vergadering, ook al deden ze nog geen openbare en opzettelijke belijdenis voor aller oor.

Andere onderscheidingen daarentegen hebben in deze vergadering der geloovigen geen reden noch recht van bestaan, Ook de burgemeester komt in de kerk als een "geloovige", *niet* in zijn civiele qualiteit. Het Luthersche stelsel, om de hooge Overheid als een soort bisschop in het kerkelijk wezen te laten optreden, is steeds door onze vaderen bestreden en verworpen. Overheid in de kerk is Christus en Christus alleen, en geen ander gezag kan zich in de vergadering der geloovigen doen gelden.

Dat timmeren van hooge eerebanken was alzoo een pretentie van de Overheden, die in niets genoegzamen grond vindt, en die door het kerkelijk beginsel der Gereformeerden veeleer werd uitgesloten.

Ook kerkmeesters, als ge ze los van de Overheid denkt, hebben in de vergadering der geloovigen even weinig te zeggen, als de administratie van het leger in den krijgsraad. Als de kerk is aangegaan, hebben niet zij, maar de kerkeraad de leiding der vergadering, en ook waar zij kerkelijke beambten zijn, staan deze gedurende den dienst niet onder hen, maar onder het zeggenschap der Opzieners. Stel, er gebeurt iets, dat zeker optreden noodig maakt, om de orde te herstellen, dan hebben dit niet de kerkmeesters, maar de Opzieners te doen. Kerkmeesters zorgen dat het gebouw voor de vergadering in orde is, maar als de vergadering geopend is, geven zij het gebouw, met al wat er toe behoort aan de zorge en hoede van de Opzieners over, en het is slechts op hun aanwijzing en verzoek, dat kerkmeesters of kerkvoogden zouden kunnen optreden.

Er mag dan ook geen oogenblik geaarzeld worden om te verklaren, dat de oprichting van zulke luifelbanken en eergestoelten, als men b. v. in de Nieuwekerk te Amsterdam vlak tegenover den predikstoel vindt, geheel in strijd is met het karakter van de Gereformeerde godsdienstoefening.

Maar hieruit volgt nog niet, dat daarom de burgemeester en andere autoriteiten midden onder de andere leden moeten zitten. Ook in een gewone vergadering voelt ieder, dat er sommige leden zijn, die men gaarne doorlaat, opdat ze een meer geschikte plaats mogen erlangen. En waren er nu in een kerkgebouw gelijk wij dit teekenden, tegen den ronden omtrek, omloopende banken aangebracht, die van boven door den vloer der galerij waren afgedekt, dan is er geen goede oorzaak aan te geven, waarom aan deze autoriteiten niet zou vergund worden, een deel der plaatsen in die rondloopende banken als zitplaats te kiezen.

Het Calvinisme is nooit chauvinistisch. Het verzet zich tegen alle pretentie der hoogheid, maar het geeft eigener beweging steeds gaarne een bewijs van eerbied voor wat aanzienlijk is. Uit het absoluut beginsel zou volgen, dat een koning, die tot onze kerk behoorde, eenvoudig midden onder de gewone leden had plaats te nemen, maar niemand zou dat willen. Ieder zou omzien, waar de plaats was, die de koning het gemakkelijkst kon bereiken, en waar hij het best zat en die plaats zou hem naar ieders wil en wensch worden toegewezen. En wat op die wijs van de hooge Overheid geldt, gaat vergelijkenderwijs ook van de lagere Overheden door. Ze hebben niets te eischen, veel minder iets in de kerk te commandeeren, maar eigener beweging zorgt de kerk gaarne, dat ze een plaats gereed vinden, die niet een destinctie is, maar wel een bewijs van voorhanden eerbied.

Men ziet zijn civiele autoriteiten gaarne ter kerke. Hun voorbeeld kan ten goede werken. Ook moeten ze bij drukken werkkring zich de gelegenheid geopend zien, om van een plaats zeker te zijn. Maar wat mag en steeds is af te weren, is, dat ze zich een soort troon in de kerk komen oprichten. Qualiteit als zoodanig bezitten ze in de vergadering der geloovigen niet.

Omgekeerd volgt hier tevens uit, dat armenbanken achteraf evenmin tepas komen als

Overheidsbanken in het front.

De armen zijn in de gemeente Gods niet de laatst aankomende, maar de meest natuurlijke leden. Jezus had toen hij op aarde was altoos meer armen dan rijken, die hem naliepen. En ook nu blijft de beteekenis van den naam van Christus voor de arme leden der Gemeente het rijkst en het grootst.

Rijk of arm mag in de kerk geen verschil maken. De armen moeten leeren niet te dringen en onbeleefd te zijn, en de rijken moeten wedijveren om elk gevoel van minderheid aan de armen, althans in het bedehuis te ontnemen.

Alleen met gebrek der zintuigen mag in de kerk zichtbaar gerekend worden.

Dooven en hardhoorenden moeten er niet aan blootstaan, dat anderen voorgaan, en zij achteraf moeten zitten, zoodat ze niets verstaan.

Daarom is het alleszins billijk, dat wie in dit geval verkeeren, zich bij de Opzieners aanmelden, en dat de Opzieners bij het verdeelen der plaatsen, hun vlak vooraan een plaats verzekeren.

Doch voor het overige zij er geen onderscheid, geen vooraanzitting. en geen achteruitzetting.

In de gemeente Gods zijn we allen één.

XXXII. Het Kerkgebouw. *(Slot.)*

Van het gebouw mogen we niet afstappen, zonder ook een woord te hebben gezegd over den bouw als zoodanig. We zijn hiermede niet begonnen, maar eindigen er mede, omdat het gebruik de eerste rechten heeft, en op het doel, waarvoor het gebouw te dienen heeft, het eerst het oog dient gericht. Wie te bouwen heeft, vraagt zich eerst af: Wat ga ik bouwen ? Een woonhuis, een paleis, een klooster, een magazijn, een stadhuis enz. ofte wel een gebouw voor de Religie? En indien het laatste, dan dient verder gevraagd: Zal het een synagoge, zal het een tempel, zal het een kapel, of zal het een kerk zijn ? En voorts: *Indien* een kerk, zal die kerk moeten dienen voor den Roomschen, voor den Griekschen, voor den Lutherschen, door den Episcopalen of voor den Gereformeerden Eeredienst? Al toch naar gelang het antwoord op die vragen uitvalt, zal het doel gewijzigd worden en de inrichting een andere moeten zijn.

Daarom wezen we er zoo herhaaldelijk, en zoo met nadruk op, dat de Gereformeerden niet anders kennen dan een "vergadering der geloovigen", en dat alzoo het karakter van *vergaderlokaal* bij den bouw van onze kerken op den voorgrond behoort te treden. Al dat nabootsen van Roomsche, Luthersche en Episcopale kerken, moge voor het oog tot een schoon effect leiden, maar het is noch doelmatig, noch van nadenken getuigend, noch origineel.

Wilt ge een kerk van dien aard, bewonder dan den Keulschen Dom, of ook de St.-Pieterskerk te Leiden, of de St.-Janskerk te Den Bosch, en erken dat al uw nabootsen op kleine schaal, toch niets dan knutselwerk is.

Nog veel beter zou u dan de aloude synagoge tot model kunnen dienen. Ook de synagoge toch onderstelde, dat het eigenlijke Heiligdom elders was, d.i. op Sion, gelijk wij geen ander wezenlijk Heiligdom dan in het hemelsch Sion kennen, en ook de Synagoge wilde zelve niet anders zijn, dan een gebouw waar de geloovigen saamkwamen, om de Schrift te lezen en te bidden. De naam *Synagoge* beteekent dan letterlijk ook: *saamvergadering.*

Op het doel, waarvoor ons kerkgebouw dienst moet doen, dient uit dien hoofde door onze bouwmeesters niet slechts zijdelings, maar in de allereerste plaats gelet te worden. Wie dat doel uit het oog verliest moge timmerman zijn, maar is geen architect.

Evenwel, ook als het doel scherp in het oog wordt gevat, en alzoo in elk opzicht een bruikbaar gebouw geleverd wordt, dat aan de practische behoefte voldoet, zoo is daarmee op verre na nog het hoogste niet bereikt.

Het is niet hetzelfde, of ge gediend wordt door iemand, die u feitelijk ja helpt aan hetgeen ge noodig hebt, maar stomweg, zonder uitdrukking op het gelaat, of wel dat diezelfde hulp, dezelfde dienst u bewezen wordt door een innemende persoonlijkheid, uit wiens houding dienstvaardigheid, uit wiens oog vriendelijkheid u toestraalt, en uit wiens geheele wijze van doen liefdebetoon spreekt.

En juist zoo nu is het op verre na niet hetzelfde, of ge een huis bewoont, waarin ja alle kamers te vinden zijn, die ge behoeft, en dat 1igt waar ge het noodig hebt, maar onvriendelijk en zonder bekoring, dan wel of ge een even bruikbaar huis hebt, maar dat bovendien gezellig is ingericht, zich vriendelijk voor u ontsluit, en ook in zijn uitwendige verschijning u uitlokkend en aantrekkelijk toespreekt.

Geldt dit nu reeds van een gewoon woonhuis, hoeveel te meer moet dit dan niet doorgaan voor een gebouw, waarin de gemeente Gods zal samenkomen. Ge komt er vooral op Zondag, en wilt dus een gebouw, dat uw hooge stemming op dien dag, uw gevoel van raste niet stoort. Ge wilt dat u ook uit het gebouw iets toespreke, dat overeenstemt met uw innerlijke gewaarwordingen. Ook dat gebouw moet iets uitdrukken. Er moet leven in het geheel zijn. Het moet niet zwijgen, maar *spreken,* altoos voor het ontvankelijk gemoed, dat ook de taal van steen en hout verstaat.

Natuurlijk mag die uitdrukking niet te sterk zijn. Ze moet u niet afleiden en aan uzelven onttrekken. Maar heel uw omgeving als ge in de kerk nederzit, moet toch passen bij wat er op dat oogenblik omgaat in uw gemoed.

En die hooge uitdrukking verlangt ge van zulk een gebouw niet alleen als ge er in nederzit, maar ook als ge het van verre nadert. Geheel het gebouw zooals het zich van verre aan u vertoont, moet noodigen om binnen te treden, en juist deswege moet ook de ingang niet een soort poortje zijn, waar

ge door sluipt, maar een werkelijk zich ontsluiten van het gebouw om u op te nemen.

Dat *bezielen nu van hout en steen* is de hooge bouwkunst, en een wezenlijk architect toont zijn uitnemendheid, niet alleen door het aanpassen van wat hij bouwt aan het practische doel, maar ook door dat meesterschap over materiaal en vorm en lijn, waardoor hij het geheel beheerscht, en dwingt een hem voor den geest zwevende expressie ook voor anderen in zijn hout en steen te vertolken.

Betreurt moet slechts worden, dat gemis aan het noodige geld, in den regel dit uitkomen van het kunsttalent in den weg staat.

Schoon bouwen is ontzettend duur, en maar hoogst zelden beschikt een Gemeente over zoo rijke fondsen en middelen, dat ze den architect niet aan banden behoeft te leggen.

Alle groote kathedralen en domkerken zijn dan ook niet door de Gemeenten, maar door geld van vorsten en overheden gebouwd, en zelfs het onderhoud van zulke kolossale gebouwen verslindt zoo ongelooflijke sommen, dat zonder hulp van de Overheid, het ééne gebouw voor, het andere na, afkalkt, afbrokkelt, en zijn harmonieuse schoonheid en frischheid verliest.

Reeds de aankoop van een goede plek gronds voor zulk een gebouw is in groote steden, door geen Gemeente zóó te betalen, dat de architect vrij in zijn plannen is. Elke goede kerk, die sprekend uit zal komen, moet rondom vrij op onbebouwd erf staan, en minstens, van den buitenwand afgerekend, een twintig strekkende meters open terrein om zich hebben.

Daaraan valt intusschen meestal niet te denken, en bijna altoos moet men zich behelpen met den aankoop van een plek gronds, waar het gebouw juist op staan kan, en dat niet zelden op zulk een wijs, dat alleen de voorgevel in het gezicht komt, en vlak aan de belendende huizen aanrijt.

Onder die omstandigheden nu is het bouwen van een kerk voor een talentvol architect een pijniging. Hij voelt zich als een adelaar in *Artis.* Hij zou de vleugels willen uitslaan, maar kan niet. Zijn armelijk plekje gronds is hem aangewezen. Daarmede moet hij toe. En voorts moet heel het gebouw kant en klaar worden opgeleverd voor hoogstens één derde van den prijs, dien een waarlijk schoon gebouw vorderen zou.

En toch zal een goed architect zich daardoor niet laten ontmoedigen, en zal de kenner toch van achteren aan zijn werk kunnen zien wat veel rijker gedachten zich in zijn verbeelding verdrongen hebben.

Zeker, een arend in *Artis* kan zijn vleugels niet uitslaan, maar toch ziet ge terstond aan de manier waarop hij door zijn kooi wipt, en achter zijn tralies op den tronk springt, dat deze vogel een koninklijke vogel is. Ge herkent zijn ras. En zoo nu ook, zult ge bij een kunstvol architect, tot in het eenvoudigste gebouwtje, dat hij voor een dorpsgemeente optrok, iets doorgluren, dat aan een grootsche gedachte herinnert, en er de trekken in terugvinden van een edele conceptie; en het is billijk dat veler oog hiervoor allengs ontsloten worde.

Niet toch om het popperige, niet om het pedante, niet om het mooie en pronkachtige is het te doen, maar om een opvatting, waar *een motief* in schuilt, zoodat niet geprobeerd en gegist en geraden wordt, maar in stille, rustige gehoorzaamheid in gehoorzaamheid aan het kunstmotief worde doorgewerkt.

En al zou het nu de moeite niet loonen, zich al den ontzaglijken arbeid, dien het *doordenken* van zulk een motief vordert voor één enkele kerk op een klein dorp te getroosten, wel is het de moeite waard, dat onze architecten, die telkens opnieuw tot bouwen geroepen worden, zich doordringen van eene leidende gedachte, en telkens opnieuw de poging wagen, om, ook op eenvoudige schaal, die leidende gedachte tot uitdrukking te brengen.

Verder kunnen we hierop niet ingaan. Zoodra het op kunst-conceptie en kunstuitvoering aankomt, moet niet de theoloog, maar de kunstenaar zelf de zoeker en vinder zijn. Wat de theoloog te doen heeft is het gebruik, waartoe het gebouw dienen moet, duidelijk te omschrijven, en hieraan is, zoo we meenen, in onze uiteenzetting voldaan, maar hoe nu met het oog op zulk een doel en gebruik, *de kunst steen en hout kan laten spreken,* is de zaak van den architect. Dat kan niemand hem aanpraten, dat moet opkomen uit zijn eigen zinnende verbeelding.

Slechts tegen ééne vergissing waarschuwen we. Zoo licht zou men kunnen wanen, dat de oude *basiliek-stijl* voor onze gebouwen daarom de meest doeltreffende was, omdat ook de Romeinsche

basiliek als *vergaderzaal* dienst deed. Dit nu is zoo, en het feit, dat de Christenen begonnen zijn, met dezen stijl voor hun gebouwen te kiezen, toont zeer zeker dat destijds nog gevoeld werd, hoe de idee van een "vergadering der geloovigen" op den voorgrond stond. Maar verder gaat de toepasselijkheid niet. De volksvergaderingen te Rome droegen een geheel ander karakter dan onze samenkomsten, en het klimaat veroorloofde daarbij een geheel andere bouworde, dan ons voegt. Bovendien heeft al zeer spoedig de Christelijke basiliek zich geheel ontwikkeld in den geest van den priesterlijken offerdienst, en behoeft men de beroemde basiliekkerken te Rome slechts binnen te treden, om aanstonds te zien, dat ze voor onze vergaderingen geheel ongeschikt zouden zijn.

En evenmin mag de gedachte van het *Bedehuis* te sterk den bouw beheerschen. Zeker, men gaat ook op, om te aanbidden, en het gebed van de *geheele* Gemeente saâm heeft een eigenaardige beteekenis. Maar toch, de Sionitische gedachte, alsof het gebed op Sion, omdat *aldaar* de tegenwoordigheid Gods tusschen de Cherubim zetelde, een gebed van *hooger* orde was, dan het gebed in huis en op den akker, kan de onze niet zijn.

Bij Rome vindt men die idee nog. Daarom staan haar bedehuizen veelal open, en ziet men gedurig enkele mannen en vrouwen er in gaan, die evengoed thuis konden bidden, maar wanen, dat een *gebed in de kerk* hooger staat. Dit nu mogen we niet voeden. Het gebouw zelf is niet heilig, en de plek waarop het staat is ons niet gewijd. "Ga in uw binnenkamer," zegt onze Heiland, en door dat ééne woord is het gebed in huis en in de binnenkamer geheiligd.

Bovendien, al wordt er in onze kerken óók gebeden, dat bidden is niet het een en al van den dienst, en mag daarom niet heel het karakter van den bouw beheerschen. En veel minder mag nog gezegd, dat het gebouw zelf de expressie van aanbidding moet zijn. Niet het *gebouw* moet bidden, maar de *Gemeente* die er in saamkomt.

Niet ten onrechte hebben onze goede architecten uit vroeger dagen dan ook van de Gotische bouworde afgezien, en meest zich tot den *Renaissancestijl* aangetrokken gevoeld. Immers juist die stijl is het, die de gezonde, onbedorven klassieke kunstvormen het zuiverst ter beschikking stelt, het best zich aan doel en gebruik aanpast, en de meeste vrijheid laat voor de behandeling.

Van den toren durft men bij de beperktheid van de middelen bij zeer kleine gemeenten ter nauwernood spreken, maar nu we den kerkbouw geheel op zichzelf behandelen, mag toch niet verzwegen worden, dat elke kerk uit haar aard om een toren roept.

De vingerwijzing naar boven.

De gestadige herinnering aan ons burgerschap, dat in de hemelen is.

XXXIII. Bijlokalen.

Eer we van het kerkgebouw afstappen, dient nog een woord gezegd te worden over de *bij-lokalen.* Vooral bij ons klimaat zijn die onmisbaar.

In streken, waar men geen last van de koude heeft, kan bijna alles in het kerkgebouw zelf worden afgedaan.

Dan worden alle catechisatiën in de kerk zelve gehouden, en heeft men geen afzonderlijk catechisatielokaal noodig. Ook Zondagsscholen, voorzoover die nog noodig zijn, kan men dan in de kerk houden.

Zelfs de kerkeraadsvergaderingen vinden daar, zonder zweem van bezwaar, in de kerk zelve plaats, gelijk wij nu nog onze Generale Synoden bij voorkeur in het gebouw zelf houden. En dit kan, wijl het dan zomert.

Maar de koude is een harde meesteresse, en maakt zoo iets al spoedig ondoenlijk. Want wel kan men des Zondags, gelijk het behoort, deze koude breken door het plaatsen van kachels of door het aanbrengen van een calorifer, maar het geheele gebouw te verwarmen voor een kleine bijeenkomst van kerkeraadsleden of catechisanten zou geld wegwerpen zijn.

En de koude te trotseeren en in het onverwarmde gebouw saam te komen, als de ijsbloemen op de glazen staan, is wel heldhaftig, maar ongeoorloofd. Daar lijdt de gezondheid onder, en in zoo ongezellig samenzijn vordert men niet.

Warmte vereenigt, koude scheidt, en wat men bij al zulke samenkomsten juist noodig heeft, is aaneensluiting.

Vandaar de al spoedig gevoelde noodzakelijkheid, om behalve de ééne groote vergaderzaal, die we kerk noemen, nog een of meer kleinere lokalen er bij te bouwen.

De grootte der Gemeente wijst hier uit, hoevele van zulke bijlokalen er zijn zullen.

In zeer kleine Gemeenten doet men dit met één bijlokaal af. In zeer groote heeft men een kostershuis, een kerkeraadskamer, een diaconiekamer, een telkamer voor collectanten, een doopkamer, catechisatiekamers enz.

Ook op deze bijlokalen nu dient meer dan dusver de aandacht te worden gevestigd.

Veelal heeft men ze slordig behandeld.

Als er maar zoo'n soort lokaaltje was, donker, muf, ongezellig en stug, was men tevreden.

Daar moest dan gecatechiseerd worden, en kerkeraad worden gehouden, maar reeds bij het eerste binnenkomen kreeg men den indruk dat er weer uit te komen, winst zou zijn.

De vergaderingen van den kerkeraad maakte men dan ook zoo kort mogelijk. Men zat er zoo onhuislijk. Om een kleine gewone tafel op ongemakkelijke stoel. En daarom hoe eer men er weer uit was, hoe beter.

Dit nu mag niet.

Die onooglijke lokaaltjes ontstemmen, en zijn maar al te vaak oorzaak geworden van zeer verkeerde besluiten en bittere woorden.

Men moet een vergadering aangenaam weten te stemmen; men moet in zulk een vergadering zich tot elkander aangetrokken gevoelen; het geheel moet tot vergaderen uitnoodigen. Het moet u iets kosten om het gebouw weer uit te gaan.

Dit doel nu kan bereikt worden door den vorm dien men voor het lokaal kiest, door de wijze waarop men licht aanbrengt, door het zorgen voor een goede, ruime, met groen laken gedekte tafel, door het aanbrengen van stoelen met leuningen, door te zorgen voor goede ventilatie, door de kleuren en ornamenten met zorg te kiezen, en door den indruk te geven, dat men hier werkelijk in een kerkelijke vergaderzaal komt te zitten.

Natuurlijk moet ook hier met de kosten worden gerekend, maar aan kosten scheelt het zooveel niet, of men met smaak of smakeloos werkt en *eenige* kosten is het doen harmonieeren van zaal en

vergadering wel waard.

Of men voor de zeven à acht stoelen die men meestal voor den kerkeraad noodig heeft, gewone matten stoelen van ƒ 2.50, of leuningstoelen van ƒ 6 neemt, geeft geen meerder verschil dan van even ƒ 25. Zulke goede stoelen gaan minstens 25 jaren mee. En al die meerdere kosten komen dus ongeveer op ƒ 1 per jaar.

De kosten deden het hier dan ook niet. Het was meer dat men er niet op dacht, en niet het belang inzag' om het lokaal goed en deugdelijk en prettig in te richten. We kennen zelfs kerkeraadskamers, waar men nog aldoor vergadert *op een steenen vloer.*

Van niet minder belang is het te zorgen voor *goede Catechisatiekamers.* Ook die lieten dusver, tot groote schade voor de kerk, maar al te zeer te wenschen over.

Nu hinderde dit vroeger zoo niet, omdat men in vroeger eeuwen aan minder comfort gewoon was, en de kinderen op school ook vaak in lokalen zaten, die meer aan een stal dan aan een schoollokaal deden denken.

Maar de tijden zijn veranderd.

De schoolgebouwen zijn thans veelszins prachtgebouwen geworden.

De kinderen hebben het er vaak netter, beter en sierlijker dan thuis. Op school is alles in orde, goed verzorgd, net ingericht, goed in de verf, gemakkelijk bij het zitten door keurige banken.

En terwijl nu onze kinderen op school aan zulk een netheid en frischheid gewend zijn, geeft men hun voor de catechisatie nog maar al te vaak een geheel smakeloos lokaal, soms muf en duf, en plaatst ze daar op stoelen en banken, in een manier die alle denkbeeld van goede orde uitsluit. Ook de hulpmiddelen voor het onderwijs, die op school zoo uitnemend zijn en niets te wenschen overlaten, zijn in het catechisatie-lokaal meest hoogst gebrekkig. Een orgel, om saam te zingen, is er meest niet. Niet zelden laat zelfs het licht heel wat te wenschen over. En de verhouding tusschen de kubieke ruimte en het aantal catechisanten is vaak zoo onevenredig, dat de lucht er ongenietelijk wordt, en alle frischheid ontbreekt.

Gelooft men nu niet met ons, dat dit schadelijk werken moet? Dat dit op de kinderen den indruk moet maken, dat het schoolonderwijs veel gewichtiger, en die catechisatie maar bijzaak is ?

Vergeet niet, meestal catechiseert men maar één uur in de week. Dit is toch al zoo uiterst weinig. En als nu dat ééne uur nog een zoo fatalen indruk achterlaat door de ongenoegzaamheid en de achterlijkheid van het lokaal, waant men dan waarlijk dat dit geen invloed heeft op het onderwijs zelf?

Zelfs van den predikant zouden we durven beweren, dat hij veel beter zal catechiseeren in een frisch en goed ingericht lokaal, dan in een ruimte die meer op een hok gelijkt.

Waar nu in den regel eenzelfde lokaal dienst doet én voor de vergaderingen van den kerkeraad, èn voor het houden der catechisatie, springt het toch in het oog, van hoe groot en overwegend belang het is, aan den goeden bouw en de behoorlijke inrichting van dit bijlokaal meer dan dusver zorg te wijden. Iets waar te eer en te meer op mag worden aangedrongen, omdat het maken van zulk een lokaal een meter hooger b.v. betrekkelijk o, zoo weinig kost, en men met eenigen goeden wil, zeer wel in elke Gemeente een goed, geschikt lokaal hebben of bekomen kan.

Zelfs weegt dit belang bij ons zoo zwaar, dat we kerken die dusver zich met een ongeschikt lokaal behielpen, niet dringend genoeg raden kunnen, hierin verbetering te brengen. Niet alleen kerken, die nu pas bouwen gaan, dienen hier toe te zien, maar ook kerken die reeds een lokaal bezitten, hebben zich de vraag te stellen, of het zóó als het is, dienen kan.

Vergeet niet, veel predikanten hebben juist omdat die lokalen zoo slecht zijn, zich aangewend "aan huis te catechiseeren", en hoe goed dit ook bedoeld zij, toch breekt het de kerk af, en bevordert het verkeerde denkbeeld, alsof de predikanten personen zijn, die persoonlijke kringetjes om zich verzamelen.

Al wat vanwege de kerk uitgaat, moet aan het kerkgebouw verbonden blijven. Telkens moet men weer naar de kerk toe. Een ieder moet weten, dat ook de catechisatie niet iets privaats van den prediker, maar een zaak *der kerk* is, waardoor de kerk haar leden van den heiligen Doop naar het

heilig Avondmaal brengt.

Over de andere bijlokalen spreken we niet.

Kosterswoning, doopkamer, telkamer, wachtkamer en zooveel meer staan niet rechtstreeks met het wezen der kerk in verband. Ook worden deze overige bijlokalen alleen in grootere steden gevonden, en richten zich dan naar de behoefte.

Maar wel dient de vraag nog overwogen, *waar* zulke bijlokalen te plaatsen zijn.

Wie op den Dam te Amsterdam de wijze ziet, waarop men daar een kerkeraadskamer dwars voor het kerkgebouw der Nieuwe kerk zelf geplaatst heeft, zal toestemmen, dat dit wansmaak is, en we zijn er dan ook zeker van, dat de Hervormden zelven niets liever wenschen, dan dat ze dit gebouw vervormen of verplaatsen konden.

Veel bijlokaaltjes buiten aan het gebouw aangebracht zullen er in den regel den indruk niet van verhoogen, en laten er zich moeilijk bij aanpassen.

In het grondplan van kerkbouw, waarop wij zinspeelden daarentegen zou de noodige ruimte voor deze bijlokalen vanzelf te vinden zijn, zijwaarts aan de beide kanten van het boogsgewijs ingerichte platform, en wat de kleine lokalen betreft vlak achter den voorgevel, die altoos door de dubbele deur en de trappen, op zekeren afstand van het eigenlijke lokaal zal komen te staan.

In Engeland heeft men ook wel een geheel anderen weg ingeslagen, en het kerkgebouw zelf, voor wat de groote vergaderzaal betreft, een paar meter uit den grond opgetrokken, een meter in den grond gegraven, en zoodoende een groote localiteit onder heel het gebouw doorloopende verkregen, die ruimte, en overvloedige ruimte aanbood voor alle behoeften.

Daar dan in den voorgevel vanzelf een breede hooge trap moet komen, die twee meter uit den grond gaat, geeft dit gelegenheid, om het gebouw sterk-sprekend en indrukwekkend te maken, en de ruimte waarover men beschikt, wordt er door verdubbeld.

Dit is echter onuitvoerbaar als het gebouw niet zeer groote afmetingen heeft. Twee meter uit den grond kan men niet gaan, zoo het gebouw niet forsch breed en zeer hoog is.

Al geven we dus toe, dat deze wijze van bouwen der bijlokalen het meest verkieselijk ware, toch betwijfelen we, of het in den regel doelmatig zal blijken, en.... mogelijk zal zijn.

Doch genoeg, zoo maar ons doel bereikt is, om op de beteekenis en het gewicht van een goede kerkeraadskamer en een goed catechisatie-lokaal meer dan dusver de aandacht te vestigen.

Wat *in loco* hiervoor doenlijk is, kan alleen op de plaats zelf, met het bestek voor zich, blijken.

XXXIV. Schikking der zitplaatsen.

Overgang tot den Dienst zelf vormt de vraag, hoe men zal gaan zitten. Dit is bij elke samenkomst, aan elken disch, bij elke vergadering de eerste vraag, die zich voordoet.

Die vraag zou zich dan ook blijven voordoen, al ware het, dat alle zitplaatsen gelijk waren. Maar die vraag klemt te meer nu de plaatsen zeer *ongelijk* zijn, en men uit de historie zelfs van staten en volkeren, evenals uit de Schrift weet, wat de "vooraanzitting" en hetgeen met dit booze woord samenhangt, te beduiden heeft voor het licht prikkelbaar menschelijk hart.

Zelfs al kon men den predikstoel in het midden zetten met de leden der kerk als een cirkel er omheen, dan nog zou die booze quaestie opduiken, want ook dan nog zou er tweeërlei onderscheid bestaan: 1°. vlak bij of verder af van den preekstoel, en 2° voor of achter of bezijden van den prediker.

Kwam men nu in zulk een kerk met louter gevoelens van Christelijke nederigheid in het hart, zoo zouden de plaatsen *achteraf* het meest gezocht zijn. Maar in den regel neemt een kerkganger zijn "hoogheidsprikkelaar" meê naar de kerk, en daar anderen dat eveneens doen, komt er dan een nijdig paar oogen en het zich ergeren aan elkaar.

En zegt men nu: "Bemoei u daar als kerkeraad niet mede, maar laat wie eerst komt, eerst gaan zitten, en dan natuurlijk waar hij wil," zoo opent ge een wedstrijd voor het vroeg komen, en geeft ge aan den opgeschoten jongen, die vroeg van huis kan, een privilege boven de nijvere huismoeder, die, eer ze kerkwaarts ging, nog zooveel thuis te verzorgen had.

Of ook, wijst ge omgekeerd voor ieder een eigen plaats aan, dan ontstaat weer dat noodeloos voorbij elkaar schuiven en voorbij elkaar dringen, en storen de laatkomers anderer ruste. Bovendien hebt ge dan het bezwaar der open plekken, of het later inschuiven naar plaatsen die open bleven.

Het vraagstuk is dan ook metterdaad bij uitnemendheid moeilijk, en een wijze van doen die allen bevredigt en in beginsel verdedigbaar is, is dan ook nog nimmer gevonden.

Uit beginsel, dit springt in het oog, kan slechts ééne onderscheiding worden toegelaten, die dan haar grond zou vinden in het lidmaatschap zelf. Leden gaan voor vreemden, heele leden voor onvolkomen leden. Dit volgt uit den aard der vergadering. Uit dien hoofde zou men derhalve de toegelatenen tot het heilig Avondmaal vooraan kunnen plaatsen, daarna de leden die nog niet toegelaten zijn, en daarachter de binnenloopers.

In de oude Christelijke kerk heeft men die onderscheiding dan ook toegepast, en dat soms zeer scherp, ook door indeeling van het lokaal. In den tijd der Reformatie is men hierop echter niet teruggekomen, waarschijnlijk om de kinderen niet te veel op een hoop te zetten, wat licht tot onordelijkheid aanleiding geeft. Men wilde de kinderen liever naast hun ouders hebben; iets waar veel voor pleit.

Toch zou het overweging verdienen, dit met een leeftijd, zeg van twintig jaren, een einde te doen nemen. Een jongman of jongedochter van 20 jaar gaat niet meer aan een handje mee. En er zou wel iets goeds in liggen, indien op dien leeftijd zij die nog geen toegang tot het heilig Avondmaal zochten, dan ook maar achteraan gingen. Hierin zou een prikkel voor hen liggen, om tot het doen der openbare belijdenis te komen. De zaak zou meer spreken, en er zou een bestendige roepstem voor de anderen in liggen, om hen te doen gevoelen: Daar achteraan hoort ge niet meer. Bereid u ten Avondmaal.

Scherp daarentegen werd in onze kerken de scheiding tusschen manlijke en vrouwlijke leden doorgetrokken tot zelfs aan het heilig Avondmaal. Men gaf het middenvak aan de vrouwen, en de mannen namen links en rechts plaats. En voorts kende men mannentafels en vrouwentafels.

Uit beginsel is echter deze scheiding niet te verdedigen. Er is in Christus noch man noch vrouw, en wat men gezegd heeft, dat deze scheiding noodig was, om verkeerdheden te voorkomen, moge gelden in den wilden hoop van een volkskerk, maar geldt van een goed-Gereformeerde kerk niet.

Veel beter ware daarentegen de onderscheiding naar de huisgezinnen.

Vader, moeder, kinderen, en zoo ze van elders zijn, ook de dienstboden, hooren bijeen. In die eenheid komt zelfs de verbondsgedachte uit. De band tusschen het natuurlijke leven en het

genadeleven. En kon men dit doorzetten, dan verviel hiermede vanzelf het straks bedoelde bezwaar, en zou tegen het dooreenzitten van mannen en vrouwen langer geen bedenking rijzen. Iets wat dan natuurlijk ook aan den Disch des Heeren moest worden doorgezet.

Doch overigens is geen onderscheiding toe te laten. Of men rijk of arm is, doet er niet toe. Hoog of laag in de maatschappij maakt geen verschil in het midden der Gemeente. Waaruit tevens volgt dat alle plaatsen eender moeten zijn. Niet breede en smalle banken. Maar voor een ieder een plaats, die, wat stoel of bank betreft, gelijk is aan die van een ander. Voorkeur behoort hier niet.

Bezit nu de kerk maar één kerkgebouw, dan vindt zich het overige wel. Aan ieder huisgezin kan men dan naast elkaar zooveel plaatsen aanwijzen als dit gezin noodig heeft, en opdat niemand worde achtergesteld of onder willekeur lijde, kan men de gezinnen plaatsen, hetzij alphabetisch, hetzij naar het lot het uitwijst, hetzij, wat nog verkieslijker is, met jaarlijksche omschuiving, zoodat men na verloop van een jaar, naar toerbeurt, van plaats verwisselt.

Ook in groote steden zou ditzelfde toepasselijk zijn, indien men er het kerspel invoerde, d.w.z. indien de geheele Gemeente naar het aantal kerkgebouwen werd ingedeeld, en ieder gezin in ééne der kerken een rij plaatsen kreeg.

Laat men daarentegen de geheele Gemeente zich telken Zondag, naar de prediker trekt, over meerdere gebouwen verdeelen, dan is natuurlijk geen ordelijke indeeling mogelijk, en is het niet aan het beginsel, maar aan deze manier van doen te wijten, indien rustige, ordelijke plaatsing der leden onmogelijk blijkt.

Iemand recht voor zich en zijn gezin op zeker aantal naast elkaar gelegen plaatsen te geven, zoodat anderen die niet mogen bezetten, eer de Dienst is aangevangen, geeft bij zulk een manier van doen bestendig aanleiding tot wanorde en verstoring van de stilte. Doch op dit standpunt is dit nu eenmaal niet te verhelpen. In stelsellooze ordeloosheid kan geen orde worden aangebracht.

Over de dooven behoeft, na wat we vroeger deswege opmerkten, hier niets meer gezegd, en zoo rest ons alleen nog te wijzen op de goede gewoonte, die men in Amerika volgt, om de banken zoo achterwaarts te buigen, naarmate ze dichter den preekstoel naderen, dat men het hoofd niet op vermoeiende wijze achterover heeft te buigen, om den spreker aan te zien. Vooral wie ooit wat dichtbij een hoogen predikstoel zat, heeft al het pijnlijke en vermoeiende daarvan ondervonden. Heel dichtbij geeft men het dan ook op en ziet voor zich wat tegen den regel is.

Alleen over het verhuren van zitplaatsen voegen we hier, nu men van meer dan één zijde aandringt, nog een kort woord aan het gezegde toe.

Verhuren of verpachten van zitplaatsen is sinds eeuwen her ten onzent gewoonte geweest, en ook in het buitenland volgt men nog veelal die aloude gewoonte, en feitelijk is hiertegen dan ook niets in te brengen, *mits men er geen handel van make.*

Handel drijven komt in de vergadering der geloovigen niet te pas en is in strijd met haar aard en wezen. "Maak niet het Huis mijns Vaders tot een huis van koophandel!"

Handel nu wordt het verhuren en verpachten van zitplaatsen, bij het jaar, of bij de beurt, dat doet er niet toe, zoodra men aan den huurder of pachter de keus laat, op wat stoel of bank hij zijn oog richt, en zoo men òf hem zelf laat bepalen, wat hij er voor geven wil, òf wel zich bij zijn prijsbepaling richt naar den regel van vraag en aanbod.

Dan toch herhaalt zich in de kerk, wat regel op de markt is, dat de rijkste met het beste heenschuift, en dat de prijs bepaald wordt door de concurrentie.

Kan A het meest betalen, dan neemt hij voor zich de beste plaats uit heel de kerk en moet hij voor die plaats dat jaar zeg f 10 betalen, omdat zekere B f 9 bood, dan doet hij een volgend jaar af met f8, omdat die B stierf, en hiermede zijn zwaarste concurrent wegviel.

Of ook het blijft handel, zoo de kerk prijzen vaststelt naar vraag en aanbod. Dan toch moet zij de plaatsen in soorten indeelen: Beste plaatsen, goede plaatsen, gewone plaatsen, achterafplaatsen, en noteert die voor ƒ10, ƒ5, ƒ2.50, en ƒ1.

Zij deelt dan in naar er standen in de maatschappij zijn, en wederom bezetten de rijken de beste plaatsen, de weigestelden de goede, de ordinaire burgers de gewone, en blijven de achterafplaatsen

voor de werklieden, en dan komen er nog *armenplaatsen* voor wie niets heeft.

Prijst de kerk nu te hoog, dan blijft ze met de beste plaatsen zitten, juist als een koopman die te veel vraagt; en dan prijst ze een volgend jaar lager.

Feitelijk nu komt dit er op neer, dat naar evenredigheid juist de rijksten het minst betalen.

Stel een gezinshoofd met vrouw en drie kerkgaande kinderen, neemt vijf plaatsen van ƒ10 elk, zoo maakt dit ƒ50 's jaars, terwijl de werkman plaatsen ad ƒ1 neemt en dus ƒ5 betaalt. Doch als nu de eerste 's jaars duizend gulden overlegt, en de ander nauwelijks in den nood van zijn gezin kan voorzien, is het toch duidelijk, dat de laatste vergelijkenderwijs *veel, veel* meer opbrengt.

Verstaat men daarentegen onder verhuren, dat elk gezinshoofd zich vaste zitplaatsen ziet aangewezen, en dat hij voor die zitplaatsen die zonder klassen-indeeling bij het lot worden toegewezen, zooveel betale als, naar de hoegrootheid zijner middelen, 's jaars door hem voor het kerkelijk leven moet en kan worden afgezonderd, zoo bestaat hiertegen geen enkele bedenking.

Dan toch wordt het juist het omgekeerde van handel. De waar, d.i. hier de zitplaats, blijft dan voor allen eender, maar ieder betaalt, ongelijk, naar zijn vermogen is, wat dan gerekend moet worden naar één week inkomen

Doch dan hoort er natuurlijk ook bij, dat niet de één wel, de ander geen plaats hure, maar dat *allen* dit doen, zoodat het feitelijk op een door allen te betalen jaarlijksche contributie neerkomt.

Gelijk vanzelf spreekt, zou de Gemeente nog veel hooger staan, zoo ieder eigener beweging juist het door hem voor God verschuldigde in de collecte gaf, of vrijwillig inzond.

Maar zoo hoog staat de Gemeente in den regel niet. In sommige kerken van Engeland is dit gelukt. Elke week werd dan aangeplakt hoeveel er zijn moest, en hoeveel er inkwam, en de volgende week moest het tekort aangevuld, en dat geschiedde.

Doch ten onzent tobt men daarmede. De schriele drijft op den milde.

En dan natuurlijk moest de kerk doortasten. De uitgaven *moeten* gedekt worden. Saâm besteedt men geld en saâm moet men dat geld opbrengen. Van aalmoes of offerande is hier geen sprake. Het is rekening betalen. Het is *eerlijk man zijn.*

Tegen weelde kan men opkomen, tegen onnoodige uitgaven protesteeren, maar wat noodig is, *moet* er komen, en moet er komen doordien een ieder bijdraagt *naar zijn vermogen is.*

Schoon is het nu, zoo dit goedschiks eerlijk gaat, en wie er dan op zondigt, dien zal God oordeelen, en er zijn er, die hier reeds om hun *roof aan het heilige* hard geoordeeld zijn. Want *roof aan het heilige,* dat ja, en niets minder is het, als iemand van datgene wat hij proportioneel, naar zijn vermogen, aan de kerk schuldig is, een deel in zijn zak houdt.

Maar komt het onmisbare, het uitgegevene, het verschuldigde geld er niet goedwillig, en blijkt nader vermaan of verzoek niet te helpen, dan moet de som eenvoudig over de Gemeente worden omgeslagen, en door de kerk zelve bepaald worden, hoeveel een ieder te geven heeft.

En wil men die som, dit bedrag, dan als huurgeld voor de zitplaatsen van het gezin opvatten, zoo is hier alleen dit van te zeggen, dat een gewoon lid het best aan zijn zitplaatsen voelt, dat de kerk hem iets tastbaars geeft of afstaat.

Doch hoe het ook ga, betaald moet er worden. Tekorten van eenig aanbelang zijn een aanklacht tegen de Gemeente.

En waren eeuwenlang onze Gereformeerde vaderen geroemd om hun soliditeit en eerlijkheid in geldzaken, vrage men zich dan zelf af, of een Gereformeerde kerk, die haar schulden onbetaald laat, haar recht op den Gereformeerden naam niet verliest.

Slechts herinneren we ook hier, wat we steeds op den voorgrond stelden, men heeft ook hierbij te rekenen met historische toestanden. Uit het verkeerde naar het betere voert de weg met geleidelijke overgangen het veiligst.

XXXV. Kerkelijke bedienden.

Aan de *zit*plaatsen-quaestie knoopt zich vanzelf de quaestie der *kerkelijke bedienden.* Vooraf echter nog een kort woord over het gevaar van *paniek.*

Ook een kerkgebouw kan in brand geraken. Het lot dat Spurgeons *Tabernacle* te Londen trof, bewees het dezer dagen opnieuw. Dit kan door het inslaan van den bliksem. Het kan door gasontploffing. Het kan door het omvallen van een stoof of zooveel meer. Paniek kan ook uit andere oorzaak voortkomen. En vooral vergete men niet, dat brandpaniek niet zelden aan twintig, dertig en meer menschen het leven heeft gekost, ook waar de brand zelf in een ommezien was te blusschen. En vooral verlieze men niet uit het oog, dat de slachtoffers van een paniek volstrekt niet alleen te zoeken zijn in hen, die bepaaldelijk doodgedrukt of doodgetreden worden, maar dat, o, zoovelen bij zulk een paniek een schrik of kneuzing opdoen, die eerst later haar noodlottige uitwerking toont.

Nu is zulk een brandpaniek in de komedie veel gewoner dan in de kerk, om de eenvoudige reden, dat op het tooneel zooveel licht ontvlambare stof, en zoo velerlei soort laag, gespreid licht aanwezig is. Maar op zich zelf staat een kerk er evengoed aan bloot, en schrijver dezes zelf heeft voor jaren eens zulk een paniek in de Hervormde kerk te Scheveningen bijgewoond bij een volgepropte beurt Het licht in het klankbord boven den predikstoel, dat te hoog opgedraaid was, deed plotseling even een vlam uitslaan, en dat gezicht voor één oogenblik van een kleine vlam boven den predikstoel was genoeg, om in één seconde, heel de kerk overeind te doen vliegen, over banken en stoelen te doen klimmen en in minder dan twee minuten de kerk te ontruimen. De kerk was leeg, eer men binnen het dusgenaamde doophek zich rekenschap kon geven van wat gebeurd was. Nu gold het hier een dorsche, stoere bevolking, die tegen een stootje kan, en zich niet ontziet in het duwen ook een stootje te geven, en ook een bevolking, waarvan het manlijk personeel aan klimmen en klauteren gewoon is. Vandaar dat alles zoo vlot liep. En ook het gebouw stond geheel vrij, en had uitgangen aan alle kanten. Maar als dezelfde paniek ware uitgebroken in een kerk met galerijen en trappen er in, en met slechts uitgangen aan één straat, dan is het geen oogenblik de vraag, of bij een gewone bevolking, die minder vast op de beenen staat en minder aan klimmen gewoon is, waren er dooden gevallen.

Reeds bij het bespreken van het gebouw wezen we er daarom op, dat het zaak is, bij den aanleg van de trappen en uitgangen hierop te letten. Iets waartoe de politie dan ook verplicht. Maar ook bij de zitplaatsen komt dat gevaar van paniek ter sprake, omdat men bij drukke beurten de gewoonte heeft, om alle looppaden en toegangen, en zoodoende heel de oppervlakte der kerk, van muur tot muur te bezetten.

Ontstaat er nu een paniek, dan staan in de looppaden niet alleen al die personen, maar wat haast nog erger is, ook al die stoelen of taboeretten. Men staat op, en laat zijn stoel of taboeret staan. Die worden omgeloopen. Een struikelt er over. Een tweede over dien ééne. Zoo komt er een opstopping. En opeens is het doodsgevaar aanwezig. En zulks te eer waar men mannen en vrouwen vaneen scheidt, en het sterkere geslacht bedacht op zelfbehoud, het zwakkere, en vooral de ouden van dagen onder het zwakkere geslacht omver- en. overhoop loopt

Het schijnt daarom raadzaam, de looppaden steeds geheel vrij te houden, en nimmer het neerzetten van stoelen, krukken of taboeretten in de looppaden toe te staan. Of ook, kan men daartoe niet besluiten, dan is het plicht kleppen aan de banken te maken, die, als men opstaat, vanzelf opslaan, en zoo het looppad weer vrij maken. Die kleppen zijn intusschen alleen aan banken te bevestigen, zoodat in kerken met stoelen bezet, onverbiddelijk op het niet bezetten van de looppaden moet worden aangedrongen.

Daarbij echter is het raadzaam, geen looppad *in het midden* te maken, vlak voor den kansel. Middenin de kerk zijn de beste plaatsen, en met name voor den spreker is het niet alleen onaangenaam, maar zelfs hinderlijk, en bij het spreken belemmerend, als hij vlak voor zich uit, niets dan vloersteenen ziet.

Het raadzaamst is, de looppaden van beide zijden langs het middenvak te doen loopen, en zoo breed te nemen, dat minstens twee man er nog door kan.

Vooral als Gereformeerden moeten we ook in die uitwendige dingen toonen practisch en vaardig te zijn, en niet in geestelijken overmoed onzen God te willen verzoeken. Gods wet gebood aan Israël

een leuning langs het dakplein te maken, opdat niemand een ongeluk zou krijgen. Dat te verzuimen, was zondigen tegen het zesde gebod. En zoo ligt ook hier zonde tegen het zesde gebod voor den kerkeraad, zoo hij verzuimt bij mogelijk gevaar voor het menschenleven te waken.

En ook, als er ooit, wat God verhoede, zulk een paniek uitbrak, moet op de kloeke bezonnenheid van ons volk kunnen gerekend worden.

Zulk een paniek levert nooit gevaar op, mits men kalm blijve en niet ga dringen. Juist dat dwaze dringen doet den dood aan. En daarom, wie rustig in zijn God, helder van hoofd en practisch van zin is, verstaat dat bij zulk een paniek, ieder zijn beurt heeft af te wachten, en dat, zoo men hierbij maar de tegenwoordigheid van geest bezit, zelfs de achterste er veilig uitkomt, lang eer het vuur hem kan aangrijpen.

Natuurlijk moet wie in het looppad is, zoo vlug als hij kan er uit loopen, en moet men een kind of een oude vrouw desnoods er uit tillen, maar voor het overige is *rustig zijn beurt afwachten* bij alle paniek het probate middel om ongelukken te voorkomen.

Dit over het gevaar van paniek, en nu een kort woord over de "kerkelijke bedienden," hierin bestaande, dat ze een onding zijn, en in Christus' kerk, uitzonderingen nu daargelaten, niet thuis hooren.

Althans niet zoo men onder "kerkelijke bedienden" gehuurde personen verstaat, die voor geld zich met allerlei diensten belasten.

In de kerk moet alles vrijwillig zijn, tenzij men er geheel van bestaan en van leven moet, en *dus zijn eigen bedrijf of beroep er voor moet aangeven.*

Dit is de eenige uitzondering die op kerkelijk terrein bezoldiging toelaat.

Een predikant moet er geheel van bestaan en leven, en moet dus door de kerk onderhouden worden.

Blijkt het zoo in een groote stad noodig, dat één of twee ouderlingen zich den geheelen dag aan het huisbezoek wijden, en hebben zij geen eigen middelen van bestaan, dan moeten ze leven *van* de kerk *waarvoor* ze leven.

Besluit men een broeder-diaken, met zijn vrouw, in eigen persoon aan het hoofd van een weeshuis of dergelijke te plaatsen, wat altoos veel beter is dan een gehuurde "vader en moeder," dan moet die diaken leven van de kerk.

Is er een bode noodig, die zoogoed als de geheele week op straat is, en heel de week door voor kerkelijke belangen heeft te zorgen, zoo moet deze geheel onderhouden worden.

Maar diensten om en bij en in het kerkgebouw, die alleen voorkomen op de Zondagen, en die niemand in zijn zaken hinderen, en hem vrij laten om als een gewoon burger in zijn beroep te verkeeren, moeten zonder uitzondering *liefdediensten* zijn.

Is bij groote gebouwen een kosterij, dan kan men die als vrije woning aanbieden, maar meer is dan ook niet noodig.

Zelfs de organisten moeten de kerk vrijwillig dienen, althans zoo de kerk die diensten alleen op Zondag vraagt. De kerk moet hen van een goed orgel, van goede muziek enz. voorzien, en mag hen niet als ondergeschikten, maar moet hen als broeders behandelen. Maar hun spel moeten ze aan de kerk *geven,* zelven verblijd dat ze de Gemeente hierin dienen mogen.

En alle overige diensten bij de vergadering der geloovigen moeten óf door leden van den kerkeraad, óf door kerkvoogden, óf door broeders, daartoe aangezocht, uit liefde bediend worden, zelfs al heeft men een toren met een klok, en dus een klokluider noodig.

Op het collecteeren komen we later bij het bespreken van den Dienst zelven terug, we bepalen ons nu tot wat men onder het oude régime bepaaldelijk: *kerkelijke bedienden* noemde, en dan houden we vast aan den gestelden regel: Voor diensten op Zondag bewezen, en die iemand niet in zijn gewone beroep beperken of hinderen, mag door geen kerk geld worden vergoed.

Iets wat nu natuurlijk niet zeggen wil, dat men plotseling overal, ook waar dusver andere regelen golden, zijn geld moet inhouden, maar wat beduidt, dat men allerwegen bij nieuwe regeling of nieuwe aanstelling bedacht moet zijn op een overgang uit het verkeerde in het eenig goede stelsel.

Voortaan alles anders te willen maken dan het is, is niet wijs, en velen, die thans inzien, dat er in velerlei opzicht vroeger niet uit het beginsel geleefd is, zouden zich verstandiger aanstellen zoo ze geduld wisten te oefenen, dan door met zekeren wilden drang alles plotseling anders te willen maken dan het is. Alleen waar van het verkeerde een *beginsel* wordt gemaakt, moet onverbiddelijk weerstand geboden. Maar voor het overige is het altoos plicht, aangegane verbintenissen stipt te houden, en den vorm der overgangen zacht glooiend en niet oploopend steil te nemen.

Ook moet de Gemeente van deze dingen onderricht worden. De veel hoogere eer van vrijwilligen dienst moet haar op het hart worden gebonden. Ze moest willig opkomen om vrij te dienen, niet als uit dwang, maar uit lust des harten.

Bovenal, men moet de regeling goed en verstandig aanleggen.

De kerkeraad moet de regeling niet op zijn beloop laten, maar nauwkeurig aanwijzen, wat bij den Dienst de broederen ouderlingen te doen hebben, met name wie bij voorkomend ongeval met gezag en regelend heeft op te treden.

De predikant op den kansel kan er niet bij. Er moeten anderen zijn, die hindernissen wegnemen, of ongelegenheden afweren.

En ook, om deze vrijwilligen dienst goed te laten loopen, moet men er niet te weinig broederen voor nemen. Zoo enkelen dit alles doen moeten, zijn ze aldoor in touw, en gaat voor hen veel van het stichtelijke verloren.

Meer dan voor één dienst op een Zondag moest niemand ingespannen worden. In een tweeden dienst moest er een ander zijn die hem vervangt, opdat hij, als een gewoon kerkganger, zonder door iets afgeleid te worden, zich onder de schare kon nederzetten. En ook ware het te wenschen, dat enkele mannen van positie hieraan meêdeden, opdat toch nooit de indruk zich mocht vestigen, dat dit diensten van minder allooi zijn, alleen goed voor broederen van een lagere klasse. Al zulke gedachten zijn steeds uit den Booze en ontheiligen de saamkomsten.

Wat nu eindelijk de weekdiensten betreft, zoo volgt uit den gestelden regel, dat deze tot *schadeloosstelling* kunnen noodzaken, althans in groote steden, waar men ook 's avonds op kantoor als anderszins bezig is.

Vele zijn die weekdiensten niet, en op een dorp waar men ten hoogste éénmaal weekdienst heeft, en dan laat, als alle arbeid is afgeloopen, levert dit geen bezwaar op. Maar in groote steden, waar weekdiensten en trouwbeurten soms tamelijk veelvuldig zijn, is het niet altijd mogelijk broederen te vinden, die zonder schade voor hun beroep, de kerk dienen kunnen.

Wie ook dan vrij man is, ga daarom bij dezen weekdienst voor, en broederen die hun koetjes op het droge hebben, van pensioen leven, of althans hun zaken naar eigen goedvinden verschikken kunnen, zullen wel doen, daarin de kerk vrijwillig te dienen!

Maar zijn de zoodanigen er niet, en is men verplicht zijn toevlucht te nemen tot personen, die er hun zaken voor moeten achterschuiven, en er winst om moeten derven, dan is het alleszins billijk dat ze hiervoor *schadeloos* worden gesteld, zooals dit met organisten kan voorkomen, die er particuliere lessen voor moeten opgeven.

Doch dit loopt dan slechts over een zeer klein bedrag, en de hoofdstelling blijft dan toch doorgaan, dat in de Gemeente als ze saamkomt, niet de één zich vreemd houdt tegenover den ander, en weigeren mag iets te doen, als hij er niet voor betaald wordt, maar dat al wie kan in liefde vrijwillig diene.

Verdienen op den dag des Heeren zou zelfs met het vierde Gebod in strijd zijn.

XXXVI. Vóór den Dienst.

Thans zijn we toegekomen aan de "vergadering der geloovigen" zelve, en bespreken daarbij eerst het karakter van het bijeenzijn, *eer de eigenlijke vergadering aanvangt.*

Zulk voorloopig bijeenzijn is in den regel niet te mijden. Reeds een kwartier, een half uur van te voren toch verzamelen zich de geloovigen met hun kroost. Bij zeer druk bezochte beurten, kan dat vooraf-samenzijn zelfs over het uur loopen, en te Amsterdam zijn tijden gekend geweest, dat er nog een half uur en meer vóór de kerkdeur aan werd toegevoegd.

Op een dorp, in een kleine kerk, waar ieder die komt, weet dat zijn plaats op hem wacht, loopt dat zoo lang niet, maar *eenigen* tijd vooraf vult zich toch ook daar het kerkgebouw, en bij fraai weder bestaat niet zelden de gewoonte, dat men een half uur van te voren buiten de kerk samenkomt, en dan op het klokgelui of op een gegeven signaal gezamenlijk in stille, rustige orde het gebouw binnentreedt.

Hoe ook bezien, er is dus altoos zekere tijd, kort of lang, dat allen of velen in of bij het kerkgebouw bijeen zijn, eer de dienst aanvangt. En dit nu stelt de vraag: Welk karakter moet aan dit voorloopig bijeenzijn worden toegekend ? — teneinde daardoor tot de wetenschap te komen, wat men onderwijl te doen heeft en hoe men zich in dien tijd zal gedragen.

En dan verhelen we niet, dat o. i. de daaromtrent in breeden kring meestal heerschende zienswijze niet strookt met het door ons beleden beginsel.

Die heerschende zienswijze toch houdt in, dat men in de kerk gekomen, na gebeden te hebben om den zegen, muisstil heeft neer te zitten, met zijn buurman rechts noch met zijn buurman links spreken mag, en in afwachtende houding heeft te blijven, tot de voorlezer de stilte afbreekt, onderwijl men met niets anders bezig zal zijn dan met het lezen in de Heilige Schrift of in zijn Psalmboek. De bedoeling is dan, dat de "godsdienstige aandacht" door niets zal worden afgeleid, maar geheel op de heilige dingen zal worden saamgetrokken, en zoo voorbereid op het aanhooren van de predikatie.

Men wil daardoor het plechtige, het statige, het indrukwekkende verhoogen; de ontvankelijkheid van de ziel bevorderen; en wat men noemt "stemmig" maken.

Enkelen dreven dit zelfs zoover, dat ze het hoog kwalijk namen, als twee naast elkaar zittende geloovigen ook maar één oogenblik met elkander zaten te spreken, en omdat ze niet te fijn van gehoor waren, dit niet zoo zacht fluisterend deden, of er kon iets van gemerkt worden.

Men wil plechtige stilte, een stilte als in de natuur aan een onweder voorafgaat, om straks den donder van Gods Woord, in de Schrift ook "de stemme Gods" genoemd, in heiligen eerbied en met diep ontzag te kunnen aanhooren.

Dit standpunt nu is o. i. Luthersch, niet Gereformeerd, en we willen hiervan rekenschap geven.

Volgens de Luthersche beginselen is er een *ecclesia docens,* d.w.z. er zijn ambtelijke personen, die de kerk in hun persoon vertegenwoordigen, en die als met hoog gezag bekleed, aan de geloovigen op aarde een boodschap van den Heilige Israëls komen aanzeggen. In verband hiermede is de kansel in echt Luthersche kerken altoos zeer hoog, zoo hoog als het dragen van de stem slechts even toelaat. De prediker moet dan als een bazuinende engel uit den hemel verschijnen, die van den top van Sinaï of Sion tot de Gemeente spreekt.

Die Gemeente bestaat dan uit "hoorders", hoorders die enkel om te *hooren* komen. *Luisteren* is hun eenige roeping, en wie goed luisteren zal, moet stil zijn.

Doch zoo is ónze Belijdenis niet.

Wij houden *vergadering,* wij houden een *samenkomst.* Een vergadering van broeders en zusters. Een samenkomst van de geloovigen ter plaatse. En het is in deze "vergadering van geloovigen", dat straks een met het ambt bekleede broeder zal voorgaan, opdat de vergadering goed geleid worde, en aan haar doel beantwoorde.

Doch hieruit volgt dan ook, dat de opgekomene broeders en zusters hun vereenigingspunt niet enkel vinden in den prediker die spreken gaat, maar ook evenzoo in den broederband die hen saambindt,

en in wat ze saâm komen doen.

En op dit standpunt nu is het eer onnatuurlijk, dat de vergaderende geloovigen beginnen moeten met muisstil, en als waren ze elkander wildvreemd, naast elkander te gaan zitten.

Als de vergadering zelve geopend is, dan natuurlijk moet ieder stil zijn. Dat is in elke vergadering zoo. Maar dat men ook vóór de vergadering niet zou mogen spreken, geldt nergens, en door dit te verbieden, maakt men de samenkomst stijf, ontneemt haar het gezellig karakter van een vergadering, en maakt er een *audientie* van.

Natuurlijk doet het rondpreeken in groote steden, zoodat er in elk gebouw telkens een ander "gehoor" zit, aan dit vertrouwelijk en gezellig karakter der samenkomsten afbreuk.

Men kent elkander niet. Men zit naast vreemden. Naast broeders en zusters, ja, maar van wier broederschap of zusterschap men niets afweet, en voor wie men dan ook niets voelt. Alleen kerspelvorming zou hier in beterschap kunnen aanbrengen.

Maar, gelijk vanzelf spreekt, niet met het oog daarop kan hier de zaak besproken worden. We nemen hier de "vergadering der geloovigen" in haar ideëel karakter, als van "broeders en zusters, die saam gemeenschap der heiligen oefenen en elkander kennen en liefhebben". En dan is het onnatuurlijk, dat men, elkander, na verloop van een week weêr ontmoetende, geen stom woord tegen elkaar zou mogen zeggen, hoogstens met zijdelingsche buiging elkaar zou mogen groeten, en nauwelijks elkaar een hand zou mogen geven.

In een kerkeraadsbank gaat dit dan ook gemeenlijk eenigszins anders toe. Daar kent men elkander, men geeft elkander altoos een hand bij het binnenkomen, ziet elkander aan, en vraagt naar elkanders welstand.

Maar in het schip der kerk komt het herhaaldelijk voor, dat men gaat zitten naast iemand die *u* niet kent en dien *gij* niet kent, zoo dat ge hem niet eens een hand geeft, ternauwernood aanziet, geen woord spreekt, en straks weer opstaat, zooals ge zoudt opstaan uit de buurschap van iemand met wien ge op een tram stondt, zoodat ge niet eens zoudt kunnen zeggen, hoe deze uw broeder, met wien ge vergaderd hebt, er uitzag.

Dit nu is de broederschap verzaken, verzaken alle gevoel van saamhoorigheid, en het karakter van vergadering vernietigen, en ge kunt er zeker van zijn, dat ze het bij de Haghepreeken, en in de dagen onzer martelaren heel anders deden.

Nu koud als ijs voor elkaar, toen de warme gloed eener saambin-bindende liefde.

En bij ons drijft men dit zelfs zoover, dat ieder onzer vaak zelfs aan den heiligen Disch heeft aan gezeten als met hem geheel vreemde personen.

Op zichzelf zou het daarom het wenschelijkst zijn, dat bij elke kerk een ontvangzaal was, een soort antichambre, waar men voorloopig saamkwam, om straks als de dienst aanving, zich saam naar de vergaderzaal te begeven.

In die ontvangzaal kon men elkaar dan elken Zondag ontmoeten, en de kennismaking voortzetten en levendig houden, om daarna, in het kerkgebouw, werkelijk als broeders en zusters te gaan nederzitten.

Bij gemis daarvan behelpt men zich nu ten plattelande, als het weer droog en niet te koud is, met de open plaats vóór het kerkgebouw, maar in onze steden gaat dit niet, en dan is er feitelijk geen andere uitweg, dan dat men dadelijk in het eigenlijke gebouw inga, en zijn plaats inneme.

Maar dan moet er ook naar gestreefd, dat men elkaar leert kennen, dan men elkaar niet als vreemden bejegent, in elk geval elkander de hand drukt, elkander in het oog ziet, en vraagt naar elkanders weisand. Tegen een zich daaruit ontspinnend gesprek, bestaat dan ook niet de minste bedenking, mits natuurlijk de bescheidenheid niet verzaakt worde, de één den ander niet poge te overschreeuwen, en het niet een dooreenwarring van allerlei stemmen worde. Zelfs het opstaan van zijn zitplaats, om een anderen broeder, wien men iets te zeggen heeft, even toe te spreken, of na herstel uit krankheid of dergelijke hem de hand te drukken, zou in het minst niet in strijd zijn met het karakter der vergadering.

Dat stijve, overplechtige en alle vertrouwelijkheid doodende van de grafstilte is gemaakt en

onnatuurlijk.

Daar ijveren we niet voor, maar daar stellen we ons uit beginsel tegenover.

Vooral voor onze kinderen is dat glad verkeerd. Onder den dienst moeten ze uiteraard stil zijn, maar zoolang de dienst niet aanging, moet ge ze niet drukken noch benauwen.

In de apostolische Gemeenten ontmoette men elkander zelfs met "een heiligen kus." Dat was Grieksche usantie, een usantie die bij ons niet gaat. Maar onze usantie is elkaar de hand te drukken en een viendelijk woord te zeggen, en wie dit verzuimt schiet in Christelijke beleefdheid en vertrouwelijkheid tekort.

Dat vullen van den ledigen tijd, met lezen uit den Bijbel en met zingen, verdient daarom allerminst aanbeveling en is zelfs beneden de waardigheid van het heilige. Dat lezen toch uit de Schrift en dat zingen hoort *in* den dienst, en moet niet *vóór* den dienst plaats hebben.

Voor den overgang uit het *saamkomen* tot het eigenlijke *"vergaderen,* teneinde den dienst uit te gaan voeren", is voorts het orgelspel de meest natuurlijke en als vanzelf aangewezene afleiding.

Gelijk de heer Verveen het in het *Hollands Kerkblad* zoo schoon van de muziek zong, heeft de muziek ook als zoodanig een heilige, van God verordende roeping, en zulks wel, om, gelijk Calvijn het uitdrukt, "de harten te roeren en zacht mee te sleepen".

Verveen zong aldus:

Vloei, heldre klankenstroom! met lieflijk tonenmenglen,
Gij gave van den Heer, den Schepper van 't heelal,
Den Oorsprong alles goeds, Wien 't zalig koor van englen
Het "driemaal heilig" zingt in reinen hemelval.
Toen de aarde nederzonk op hare grondpilaren,
Klonk 't galmend lofaccoord de wijde heemlen door,
Kwam aan het feestgejuich der kindren Gods zich paren
In vroolijk maatgeluid der morgensterren koor.

Een lieflijk beurtgezang van schoone melodieën
Doortrilde tot Gods eer het heerlijk Paradijs,
Als 't gansche schepslental in zuivre harmonieën
Zijn stem gaf, naar zijn aard en elk op zijne wijs:
De wakkre nachtegaal met sleepend-schel georgel
Bezielde door zijn kunst het overig zangrental,
Hem stekend naar de kroon met onvermoeiden gorgel,
Dat de echo antwoord gaf op 't jubelend vreugdgeschal.

Het zachte windgesuis: het lisplen, fluistren; 't plonzen,
't Gekabbel en geklots in dartlen stroom en vliet;
't Gebrul, gebriesch; geblaat en 't blaffen, brommen, gonzen,
't Smolt alles in een schoon, veel duizendstemmig lied;
En 't eerste menschenpaar, wier luistrend oor mocht vangen
Wien wondren tonenvloed, hun streelend zin en geest,
Verheerlijkte in dien stond met reine liefdezangen
Zijn God, Die hen verbond op 't eerste bruiloftsfeest.

Thans rijzen van deze aard veel doffe treurgezangen
En schettert de klaroen op 't bloedig oorlogsveld,
Moet dikwerf 't boetelied den blijden rei vervangen,
En is 't verslagen hart als 't speeltuig zelf ontsteld.
Toch vaak ook smelt het weg in zalig-zoete ontroering,
Als bij zacht toongeruisch het biddend opwaarts zweeft,
Of met een dondergalm in zaal'ge geestvervoering
Zijn Schepper, God en Heer eerbiedig hulde geeft.

Looft, al wat adem heeft! in juichende choralen
Den Koning van 't heelal. Met cither, harp en luit,

Met orgel en bazuin, met trommel en cymbalen
Geev' 't menschdom Hem al de eer en galm' Zijn glorie uit!
Blijf, godd'lijke muziek! in zilvren stroomen klaatren:
Gij zijt voor de eeuwigheid: met jublend lofgeschal
Rolt uit der zaal'gen mond een stemme veler waatren
Tot eer van Hem, Die is, Die was en wezen zal!

In den dienst zingt *de Gemeente,* dan komt de muziek uit de ziel, en mag het orgel alleen begeleiden, leiden, en steunen, en moet het niet zelfstandig willen optreden. Maar *vóór* den dienst is een niet te lang orgelspel, dat inleidt op den dienst kostelijk, mits de muziek dan ook daarop gericht zij.

Vangt zulk orgelspel dan zacht aan, om niet te plotseling te storen, en neemt het alzoo rustig de zielen op, om ze te verheffen, en op de ontmoeting des Heeren voor te bereiden, dan vervult het orgel in *dit* stadium zijn eigenlijke roeping, een roeping waarin het orgel door niets anders vervangen kan worden.

En al weten we nu, dat we door dit ons oordeel eenigermate ingaan tegen de dusver heerschende zienswijze, toch mochten we daarom ons oordeel niet verzwijgen.

De broederen die hier dusver anders over oordeelden mogen daarom gebeden zijn, ook dit vraagstuk *aan het beginsel* te toetsen, en zich af te vragen, of zij zelven betuigen kunnen, dat de thans meest geldende opinie strookt met het Gereformeerde beginsel van "een *vergadering* der geloovigen", strookt met de *"gemeenschap* der heiligen", strookt met wat de apostel van "den heiligen kus" zegt, strookt ook met de eischen van natuur en leven.

XXXVII. Het binnenkomen der Ambtsdragers.

Thans tot den aanvang van den eigenlijken Dienst gevorderd, staan we in de eerste plaats voor de vraag, wat hier sein en teeken moet wezen, en achten dat het ophouden van het *klokgelui* dit signaal geven moet.

Want wel heeft onderlinge kerkelijke naijver er in de Aprilbeweging van 1853 toe geleid, om onze kerktorens in menige plaats stom te maken, maar dit mag ons, waar we, gelijk hier, de zaak uit haar beginsel ophalen, niet beletten, om met het klokgelui te rekenen.

Wie in het buitenland, vooral ten plattelande, den plechtigen indruk in eigen ziel ontving, die op den Sabbatmorgen het statige, plechtige klokgelui teweegbrengt, kan het niet anders dan betreuren, dat het ten onzent in zoo menige stad en zoo menig dorp verboden is.

In het *"vivos voco, mortuos plango"* van den metalen klokmond ligt zooveel schoons. Vooral zoo men zich niet heeft te behelpen met een klein, kleppend klokje, maar een wezenlijke klok van zware makelij en helderen klank, en van ver doordringenden toon machtig kon worden.

Wordt zulk een klok dan langzaam en op statige wijze geluid, dan geeft het ophouden van dit dreunend geluid, op een gegeven oogenblik, een leegte in het gehoorveld, en het is na een oogenblik deze leegte te hebben laten aanhouden, totdat het geluid ganschelijk is weggestorven, dat dan zacht en in rustigen toon de eerste klank van de lippen in den Dienst moet uitgaan.

Juist echter omdat orgeltoon en klokgelui, waar ze op het aangegeven uur wegsterven, na een zeer kort oogenblik van volmaakte stilheid, aanstonds door het woord moeten vervangen worden, schuift hier de andere vraag voor, of de ambtsdragers, een ieder naar het gevalt, binnenkomende, elk op eigen gelegenheid hun plaats zullen innemen, of wel dat ze even voor den werkelijken aanvang van den Dienst gezamenlijk zullen binnenkomen.

Eén van hen toch heeft straks het klokgelui en den orgeltoon met zijn gesproken woord te vervangen, en in elk geval moet er zekerheid zijn, dat niets hapere, dat hier geen gaping kome, en dat vooral geen overhaasting op dit gevoelig oogenblik den ernst store of de stemming bederve.

Wat een Fransch dichter zong: *"L'ordre est parfait, on reconnait l'Eglise,"* moet ons een eeretitel blijven. Vrij vertaald toch beduidt dit: Ge herkent er het kerkelijk leven aan, dat het zoo rustig en ordelijk toegaat. Iets van de majesteit des hemels moet in heel den kerkelijken dienst uitkomen.

Elk overhaast binnenijlen, haastig plaats nemen of reppend beklimmen van het preekgestoelte, kortom al wat onrust verraadt, is hier contrabande. Iets waarop temeer nadruk moet gelegd, omdat menig prediker voor hij beginnen kan, vaak gejaagd in zijn polsslag en onrustig in zijn zenuwen is. Op zich zelf nu is dit geenszins te verwonderen. Wie onder den indruk is van de taak die hem wacht, misschien ook Zaterdagavond laat nog zich voorbereidde, onrustig sliep en vroeger dan gewoonlijk opstond, loopt gevaar bij het beginnen van zijn taak, moeite te hebben om zich zelf volkomen te beheerschen. Die onrustige gemoedsstemming deelt zich dan allicht aan zijn spieren mede. Die onrustige gesteldheid zijner spieren maakt hem in loop en tred onvast, en geeft zelfs aan de bewegingen van hoofd en armen niet zelden iets gejaagds. Toch mag dit niet. Het is een gebrek in dezen heiligen Dienst, en elk prediker is verplicht, ook in deze door volhardende oefening allengs het lichaam te bedwingen, en er zich heerschappij over te verzekeren. En althans een prediker, die eenige jaren dienst achter zich heeft, moet het zoover hebben gebracht, dat de vergaderde geloovigen niets meer van zijn onrust merken, en in niets iets bespeuren van die nonchalante, ongeordende en soms zelfs vilde bewegingen, die ontstichten, omdat onrust der zenuwen altoos het gevolg heeft dat het de onrust ook in anderer zenuwen aansteekt.

Het is mede daarom, dat het gezamenlijk naar binnen gaan van de ambtsdragers voorkeur verdient.

Zij die spreken zullen, zijn dan niet verplicht noodeloos den tijd te rekken, waarin ze werkeloos voor het oog der gansche Gemeente staan of nederzitten. Ze zijn dan vooraf in de consistoriekamer in kleinen kring bijeen. Dat sluit op en werkt door die opsluiting zenuwstillend. En als men dan saam, eer men binnengaat, in dien ambtelijken kring den zegen des Heeren inroept, verheft dit het besef van ambtelijke verantwoordelijkheid en saâmhoorigheid, en daalt rust in de ziel neder. Meer dan één prediker heeft dan ook van achteren verklaard, dat van het stil en eenvoudig gebed van een der andere broeders opzieners een, o, zoo kostelijk geestelijke narcose op heel zijn stemming uitging.

Doch ook in ander opzicht is dit saam binnenkomen van de ambtsdragers aanbevelenswaardig. Het vertoont aan de vergaderde Gemeente het ambt in de ambtelijke eenheid. Het bereidt er de Gemeente onder het orgelspel op voor, dat het oogenblik nadert waarop de Dienst gaat aanvangen. En ook het doet de Gemeente gevoelen, dat er broeders zijn, aan wie van 's Heerenwege de leiding van de vergadering er de uitvoering van den Dienst is opgedragen. Ook is het een voorbehoedmiddel tegen het ongerief, dat anders de Dienaar des Woords vaak zonder de genoegzame ouderlingen en diakenen den Dienst te leiden heeft, iets wat vooral in de steden meermalen voorkwam. Komt men vooraf bijeen, dan moet een ieder op zijn post zijn, en het minimum ouderlingen en diakenen bepaald wezen dat met de leiding en uitvoering van den Dienst belast is.

Dat binnenkomen van een diaken of ouderling op eigen gelegenheid breekt den indruk, en kan niet tot de impressie van een geheel leiden; daargelaten dat het dan soms zeer ongepast voorkwam, dat een ouderling of diaken pas in zijn plaats of bank schoof, *nadat* de Dienst reeds een aanvang had genomen.

Het gezamenlijk binnenkomen van den Dienaar des Woords, de Ouderlingen en Diakenen, op het oogenblik zelf, dat de Dienst beginnen gaat, staat voor ons hooger en moet ter bevordering van goede orde en stichting als regel worden gesteld.

Te betreuren is het hierbij, dat men ten onzent veelal de consistoriekamer zoo heeft geplaatst, dat de deur, waardoor de ambtsdragers binnenkomen, zoo dicht mogelijk bij den predikstoel is.

Dit geeft uiteraard een misstand.

Als de Dienaar des Woords den predikstoel reeds heeft beklommen nog eer de laatste Diaken door het deurgat is, krijgt de Gemeente geen geheel te zien, en ontstaat er geen optocht, geen voortbeweging op één lijn. Den één voor, den ander na, ziet men dan een man uit dat deurgat komen, en zóó is hij niet binnen de deur, of hij beweegt zich in een eigen lijn. De prediker in een gebogen lijn, om den kanseltrap te bereiken, de ouderlingen in een zijwaartsche lijn om naar de ouderlingenbank te loopen en de diakenen in een tegenovergestelde lijn, om naar de diakenbank te gaan.

Dit nu is niet schoon, het spreekt niet, het werkt eer verwarrend en storend voor het gezicht.

Geheel anders wordt het daarentegen, als men de consistoriekamer bouwt zijwaarts van den ingang der kerk, zoodat de stoet der ambtsdragers heel de rechte lijn van den ingang tot aan het platform afloopt, en eerst op het platform zich splitst.

In veel buitenlandsche kerken heeft men reeds lang die gewoonte ingevoerd, en de indruk van zulk binnenkomen is volkomen bevredigend, en stemt heel de vergadering.

En ook kan niet gezegd, dat het met den aard en het karakter van een vergadering strijdt, want feitelijk heeft men tweeërlei soort vergaderingen, de eerste min, de ander meer gewichtig, en bij die *gewichtiger* vergaderingen is het, ook buiten het kerkelijk leven, schier vaststaande gewoonte, dat het bestuur of het moderamen tegelijk binnenkomt, voor de eerst leeg staande tafel plaats neemt, en hiermee het begin van de handelingen aankondigt.

Bij kleine, meer geringe vergaderingen, doet men dit niet, dat is zoo. Doch dit verklaart zich dan uit het meer huishoudelijk karakter dier vergaderingen.

Moet nu de vergadering der geloovigen, teneinde saam den Dienst des Heeren waar te nemen, steeds als een gewichtige, ernstige en plechtige bijeenkomst beschouwd worden, dan volgt ook hieruit, dat ten deze de regel te volgen is, niet die voor onze huishoudelijke samenkomsten, maar die voor vergaderingen van hooger type geldt,

Ook van die zijde de zaak bezien, komen we alzoo tot dezelfde slotsom.

Immers die regel steunt op een beginsel.

Als er vergadering zal worden gehouden, ontstaat de vraag: Moeten de opkomenden wachten op het bestuur, of moet het bestuur wachten op de leden?

Gewacht moet er altoos worden van de ééne of andere zijde, eenvoudig wijl het ondenkbaar is, dat leden en bestuur allen op éénzelfde oogenblik hun plaatsen zouden innemen. Hier mede verloopt altoos, al is het slechts een tiental minuten.

Wat is nu oirbaar, dat gedurende dien tijd het bestuur ledig zit te wachten op de leden, dat deze bijeen vergaderen, oftewel, dat de vergaderde leden wachten op het bestuur?

En dan is uiteraard in laatstbedoelden zin te antwoorden, en wel om drie redenen.

Ten eerste zou het wachten van het bestuur veel langer duren. Het wachten der Gemeente toch, kan niet gezegd worden te beginnen, alvorens *allen* saam zijn. Dat enkelen veel vroeger komen, doet hier ter zake niets af. Eerst als allen nederzitten, eerst dan begint haar wachten. En wijl nu bijna terstond daarop de ambtsdragers kunnen binnenkomen, om den Dienst te beginnen, behoeft dit geen langer wachten dan ten hoogste drie minuten te zijn. Moeten daarentegen de ambtsdragers wichten op de Gemeente, dan zouden ze op hun plaatsen moeten zijn bij het opengaan van de kerkdeuren, en dus een kwartier hebben te wachten, eer de dienst beginnen kon.

In de tweede plaats zijn de ambtsdragers weinigen in aantal, zoodat zij op eenmaal plaats kunnen nemen, terwijl de gemeente hiervoor te talrijk is, en dus niet dan man voor man, en zonder orde kan binnenkomen.

Het afbreken van den wachtenstijd is alzoo voor de ambtsdragers op een bepaald oogenblik aan te geven, maar voor de Gemeente niet.

En hierbij komt dan in de derde plaats, dat de ambtsdragers wel broederen onder de broederen zijn, maar in hun ambt optredende een *hooger* positie innemen. Het bestuur staat bij de uitoefening van zijn functie altoos boven de bestuurden. En zoo ook staan in de Gemeente de ambtsdragers, waar ze in hun dienst optreden boven de leden. Iels wat dan ook plastisch door hun zitten op een hooger terrein of platform moet worden uitgedrukt.

En is dit alzoo, dan volgt ook hieruit, dat niet wie hooger staat in rangorde wacht op wie lager positie inneemt, maar omgekeerd, dat de leden wachten op de ambtsdragers.

Het verraadt dan ook een independentistischen trek, zoo men als lid der Gemeente deze hoogere positie van de ambtsdragers, waar ze in hun ambtelijken Dienst optreden, niet volmondig erkennen wil.

Van welke zijde men de zaak ook beziet, altoos weer komt men derhalve tot de slotsom dat het gewenscht is eerst de leden te laten bijeenvergaderen, en dan eerst, als deze bijeen zijn, de ambtsdragers als het bestuur der vergadering, dat met de leiding en met de uitvoering van den Dienst belast is, te doen binnenkomen, mits dan ook in één stoet, allen gezamenlijk.

Of het raadzaam is, dat de prediker dan aanstonds den kansel beklimme, bespreken we nader. En daarom hier alleen nog een kort woord over het gebed, na het binnenkomen.

Ook daarin heersche, zooveel het kan, orde.

Niet een prediker die reeds met zijn gebed gereed is, eer de ouderling nog zit, en ook niet de eene ouderling die al vast gaat bidden, onderwijl de andere nog op zijn plaats moet komen.

Dat aphoristische en gebrokene maakt altoos een verwarden indruk op wie het aanziet, en schoon wordt de indruk dan eerst, als de ambtsdragers, na hun binnenkomen, tegelijk in het gebed gaan, en dus niet alvorens een ieder hunner zijn plaats heeft ingenomen.

XXXVIII. De Voorlezer.

Op zichzelf verdient het zeer zeker aanbeveling, dat de geheele Dienst niet aan één enkel persoon worde opgedragen, en van oudsher heeft men dan ook de handeling bij den Dienst veelal over twee of meer personen verdeeld. En al zijn ten onzent van zulk een Dienstverdeeling noch slechts uiterst zwakke sporen over, iets is er toch nog. De predikant is wel bijna het *factotum,* maar laat toch iets aan anderen over, met name het collecteeren aan de diakenen, en de Schriftuurlezing aan den Voorzanger.

Hoezeer echter dit kleine overblijfsel van meer gedeelte actie te waardeeren zij, toch zegt het niet heel veel.

Het collecteeren gaat nu eenmaal van den predikstoel niet, en is op. zichzelf een puur materieele bezigheid, een dienst die evengoed door een bus in den muur of door een steenen offerzuil bij den ingang der kerk kon worden verricht, zoodra de offerwilligheid der geloovigen maar krachtig genoeg was.

En wat het voorlezen aangaat, zoo mag niet voorbijgezien, dat men dit jarenlang en allerwegen geheel *buiten* den Dienst placht te plaatsen en dat het verricht placht te worden door een gehuurd voorlezer, die geheel buiten het ambt stond.

Veel zegt dit dus niet, al mag met dank erkend, dat van lieverlede weer de gewoonte in zwang komt, om de praelectuur uit de Heilige Schrift door een der Opzieners te laten verrichten, en zelfs om die te laten verrichten *in* den Dienst.

We geraken dus den beteren weg op, maar we zijn er nog niet.

Juist daarom echter moet in die richting verder worden gestuurd ; want het overlaten van alles en alles aan één man heeft iets drukkends, en dreigt altoos het denkbeeld van een *vergadering* weer teloor te doen gaan.

Als eenige honderden personen saamkomen, en ze wachten allen op één man, en als die ééne man er is, doet hij alles en spreekt hij alleen, en als hij uitscheidt met spreken, keert ieder huiswaarts, dan moet er het denkbeeld wel in komen, dat men daar *om dien éénen man* kwam, om hem te hooren, om naar hem te luisteren, en dat hetgeen er verder bijkwam, een soort franje was, die desnoods kon worden weggelaten.

Men voedt dan het valsche denkbeeld van een gehoorzaal, waar iemand een rede ten gehoore brengt, en het denkbeeld van een vergadering van de geloovigen te houden raakt er uit.

(Dok voor de Opzieners als zoodanig is het gewenscht, dat niet de indruk ontsta, alsof slechts één uit hen in de vergadering der geloovigen handelend mocht optreden, en de anderen er slechts als figuranten bij zitten.

En niet minder is het gewenscht voor den Dienaar des Woords zelven, voor wien de vermoeienis, zoo hij twee- of soms zelfs meermalen op één dag moet optreden toch al groot genoeg is, en wiens zelfbesef meer broederlijk gestemd blijft, zoo hij niet altoos de eenige spil is, om wien letterlijk alles draait en zich beweegt.

Dat er kleine kerken zijn, waarin dit niet anders kan, dient te worden toegegeven.

Een kerk kan zoo klein zijn, dat men met moeite één ouderling en één diaken kan vinden, en ook in kerken van iets breedere verhoudingen, laat het zich zeer wel denken, dat alle overige Opzieners zich bezwaard gevoelen, om wat deel dan ook van den Dienst voor hun rekening te nemen.

In zulk een geval nu *moet* de Dienaar des Woords wel *alles* en dit alles *alleen* doen, en er zijn kerken, vooral in Azië en Afrika, die nog altoos zoo onvolkomen in haar gestalte zijn, dat de ééne Dienaar des Woords er de gebeden, de voorlezing en de preek doet, zelf het orgel bespeelt, zelf voorzingt, en als de dienst uit is, zelf als koster fungeert, de kerk sluit en de sleutels in zijn zak steekt.

Maar dáár doet dit geen kwaad.

Dan toch gevoelt ieder dat het nog niet zoo is als het hoort. Dan volgt men zoo gebrekkig voorbeeld niet na, waar het wel *anders* kan, en is men er op bedacht anderer hulp in te roepen, zoodra die hulp maar te vinden is.

Allengs echter was het opdragen van heel den Dienst aan één man, zelfs in de grootste en ruimst bedeelde kerken derwijs gewoonte geworden, dat men er het onvolkomene niet meer van inzag, het alzoo ten regel stelde, en wat er nog van andere herkomst over was, als een waterloot uitsnoeide.

Wat we vragen is dus allerminst, dat men op eenmaal, dat men plotseling, dat men overal, tot zelfs in de kleinste kerken, den Dienst splitse en verdeele, maar alleen 1°. dat men ook over dit punt ga nadenken, er zich rekenschap van geve, dat het oudtijds overal anders was, en dat het nu nog in bijna alle buitenlandsche kerken anders toegaat; 2°. dat men de oorzaken opspore, hoe het bij ons zoo eentonig geworden is, en 3°. omzie naar middelen, om eerst op de overtuiging te werken, en daarna met gezamenlijk overleg een zuiverder en meer gewenschten toestand in het leven te roepen.

De Gereformeerde kerken hebben thans een vaste basis herwonnen, er zit nu gang in haar kerkelijk leven, en ze genieten nu de meest volkomen vrijheid, om zich te regelen naar haar aard en te bloeien uit den wortel van haar beginsel.

Het in 1619 afgebroken proces kan alzoo nu weer doorgaan.

Na 1619 heeft Overheidsinmenging de samenkomst van Generale Synoden belet, en toen deze in 1816 hersteld werden, heeft men ze in valschen vorm opgericht. Nu daarentegen bindt niets ons dan de Schrift, en zoo men wil de historie, de historie der vaderen, en staat alzoo de weg open om in allerlei opzicht het ontwikkelingsproces van ons kerkelijk leven te doen doorgaan, en steeds zuiverder onze kerken op te bouwen in den echt Gereformeerden stijl.

Natuurlijk werd de actie der eerste Synoden dusver in beslag genomen door pogingen, om het kerkverband naar eisch te ordenen, door het vraagstuk van de opleiding der Dienaren, en evenzoo door het groote vraagstuk der Missie.

Men hebbe geduld. Niet alles gaat opeens. Niet, hoever we in tien, maar hoever we in honderd jaren kwamen, is de vraag die over ons beginsel beslist.

Doch zoodra het aan onze kerken zal gelukt zijn, om al wat op het kerkverband, de opleiding en de missie betrekking heeft, zoo te regelen, dat er een bevredigende toestand, en een toestand die bij de beginselen past, zal verwezenlijkt zijn, kan er geen stilstand volgen, maar moet de diaconale quaestie, evenzoo de financieele quaestie, en zoo ook de liturgische quaestie scherper in het oog worden gevat.

Er ligt nog werk voor den boeg voor minstens dertig Generale "Synoden.

Denk slechts aan de Bijbelvertaling, aan de Psalmberijming, aan het Kerkgezang, aan de redactie van Formulieren voor den eeredienst en zooveel meer. Al kon men toch in dit eerste stadium niet anders doen, dan de oude Statenoverzetting, en de bestaande formulieren in zuiver historischen, voor onzen tijd leesbaren tekst aan de Gemeente hergeven, toch kan men op den duur daarbij niet blijven staan en zal er een periode moeten komen, waarin men uit de periode van het traditioneele in de periode van het zelf redigeeren overga.

We vernamen daarom met blijdschap, dat Dr. H. H. Kuyper eerlang onze literatuur verrijken zal met een uitgebreid werk over de *Postacta* van de Dordsche Synode. Daarop toch moet worden teruggegaan, om aan het verleden aan te knoopen, en het is metterdaad een onvergeeflijk verzuim geweest, dat de kerken dusver deze *Postacta,* en al wat er meê samenhangt, zoo slordig hebben behandeld.

Men versta ons dus wel, dat onze studie over den Eeredienst volstrekt niet bedoelt, overal en terstond allerlei veranderingen in te voeren.

We geven niets dan een studie, die uit het beginsel critiek oefent en uit het beginsel poogt op te bouwen, en daarmeê een bijdrage wil zijn ter bevordering van toekomstige ontwikkeling in zuiverder lijn.

In dit licht bezie men dan ook onze poging, om in den Dienst meer dan één der Opzieners, en niet altoos denzelfden te doen optreden.

De Dienaar des Woords kan als zoodanig niet door een anderen Opziener vervangen worden. Voor den Dienst des Woords toch zijn eischen te stellen, waaraan de meesten niet *kunnen* beantwoorden. Er is hier een eigen en afzonderlijke taak, die bijzondere voorbereiding, bijzondere schikkingen en

bijzondere waarborgen eischt, en die alzoo alleen kan worden waargenomen door hen, die daartoe kerkelijk gequalificeerd zijn.

Zij die den Dienaar des Woords niet als zoodanig in zijn qualiteit eeren, ondermijnen dan ook de instelling van den Dienst des Woords op zichzelf, en stellen er iets heel anders voor in de plaats.

Maar hieruit volgt in het minst niet, dat een ander Opziener niet de praelectuur uit de Heilige Schrift zou kunnen doen, niet een formuliervotum of formuliergebed zou kunnen uitspreken, en niet een psalm of een collecte zou kunnen aangeven.

Bij den Dienst van het Woord, behoort het Sacrament als zegel, en het vrije gebed als verheffing tot God. Dit alles moet alzoo aan den Dienaar worden overgelaten, overmits hierbij *eigen initiatief* intreedt.

Maar de praelectuur, het bidden van een vastgesteld gebed, het doen van publicatiën, of het aangeven van een collecte of een psalm, vallen onder dit verband niet. Daarbij is het eigen initiatief juist geheel uitgesloten, en er is geen reden denkbaar, waarom ook niet een ander Opziener, na behoorlijke oefening en voorbereiding, hierin de Gemeente zou kunnen dienen.

Doch op die voorbereiding en oefening legge men dan ook nadruk.

Alle ding eischt, om het goed te doen, oefening en voorbereiding, en een Opziener die wanen mocht krachtens zijn ambt hierboven verheven te zijn, vergist zich ten eenemale.

Goed lezen, en vooral goed voorlezen, en met name goed voorlezen uit de Heilige Schrift is een wezenlijke kunst, die niemand van nature bezit. Alle accent moet daarbij gemeden worden. De taal moet zuiver worden uitgesproken. De klemtoon moet goed neerkomen. Het moet rustig en plechtig, en toch zonder gemaaktheid of te sterke declamatie toegaan. De houding er bij moet stil en ernstig zijn. Er moet zoo worden gelezen, dat ieder volgen kan, en dat het boeit. En zulk lezen nu is alleen mogelijk voor hem, die zich én generaal in het voorlezen oefent, én telkens voor elken Dienst zich inwerkt in wat hij straks zal te lezen hebben. Immers wat men niet volkomen verstaat, kan men niet goed voorlezen.

Ook steekt er hoegenaamd niets in, dat een Opziener zich aan deze oefening wijde. De Dienaar des Woords heeft nog wel heel andere oefeningen moeten doorloopen.

En ook zeggen we niet, dat *elk* Opziener hiertoe moet geroepen worden. Iemand kan een zeer goed en richtig regeerend Ouderling zijn, al is zijn uitspraak min zuiver, en zijn voorlezen min gekuischt.

Doch dit moet de kerkeraad dan ook onderzoeken, en aanwijzen wie hiervoor al dan niet de vereischte gaven bezit, en door oefening volmaken kan.

Tevens zou hier het voordeel aan verbonden zijn, dat in de oogen der Gemeente de stand van de Opzieners gereleveerd werd, dat hun invloed in de Gemeente een meerdere werd, en dat de Gemeente zich ontwende aan het denkbeeld, alsof zelfs huisbezoek en krankenbezoek met al het andere op den éénen moegeploegden Dienaar moest neerkomen.

Alles intusschen bijkomstige voordeelen, die wel meetellen, maar den doorslag niet geven.

Doorslag geeft alleen het bestrijden van de *gehoorzaal,* en het maintineeren van het karakter van de *vergadering.*

XXXIX. Het Votum.

We komen thans tot het dusgenaamde *Votum,* wijl het dit *votum* is, waarmee de vergadering der geloovigen wordt geopend. Het is het eerste woord, dat plechtiglijk uitgaat, om op het samenzijn het heilig stempel te drukken.

Juist dit karakter van het *votum* toont, hoe in strijd met alle Liturgiek het was, dat men langen tijd de praelectuur uit de Heilige Schrift van de Wet en van de XII geloofsartikelen vaak deed plaatsgrijpen, en zelfs de Gemeente in het lied haar lof en smeeking Gode liet opdragen, om eerst daarna, als de Dienaar van den kansel begon, het *votum* te laten *volgen.*

Een *votum* als hier bedoeld is, *kan* niet volgen, maar moet voorafgaan. Het begin kan niet na iets anders komen. En toch deed zich hier het geval voor, dat hetgeen rechtstreeks en regelrecht Gods Woord was zonder *votum* werd afgedaan, en dat eerst als de prediker begon, wiens woord het Woord Gods alleen uitleggen, betuigen en toepassen kan, het woord van plechtige wijding noodzakelijk werd gekeurd.

Natuurlijk heeft men dit niet zoo bedoeld; men heeft er niet aan gedacht zoo oneerbiedige tegenstelling te maken; ook lag het niet aan den predikant dat het hiertoe kwam, maar meer aan een onwillekeurigen gang van zaken. Men wilde iets doen om de saamgekomenen, zoolang de Dienaar er nog niet was, toch stichtelijk bezig te houden. Daarom en daarom alleen las men. En men vond dit te meer goed in de eerste tijden, toen nog slechts enkelen zelven een Bijbel bezaten, en de meesten in de Schrift nog zoozeer vreemdelingen waren. En zoo is men van het Schrift-lezen op het lezen der Wet, en daarna op het "opgeven van een versje" gekomen.

Ons schrijven bedoelt dus allerminst een verwijt; of het moest een verwijt zijn, dat schrijver dezes allereerst tot zichzelven had te richten. Immers gedurende zijn eigen bediening heeft hij nooit rechtstreeks tegen deze verkeerde gewoonte geprotesteerd.

Ook vergete men niet, dat de predikant, die pas binnenkomt, als een en ander ten einde loopt, slechts voor een zeer gering deel den indruk ontvangt van het onregelmatige, dat in deze onoordeelkundige practijk schuilt.

Gelukkig mag men intusschen zeggen, dat het hier één van die quaestiën geldt, waarop men slechts even met den vinger behoeft te wijzen, om aanstonds van schier aller instemming met de noodzakelijkheid, om hierin wijziging te brengen, zeker te zijn.

De vraag, wie het votum doen zal, alsook de vraag of de predikant reeds bij het lezen tegenwoordig behoort te zijn, ruste daarbij voorshands. Wat we nu nog alleen bespreken is, dat het *votum* het *begin* moet zijn van al wat op den dienst betrekking heeft, en hieraan zou reeds voldaan zijn, indien hij, die voorlas, aan zijn lezen het uitspreken van het *votum* liet voorafgaan. En mits men maar voor dit *votum* een vasten vorm voorschrijve en het, naar zijn aard, uit weinig meer dan één korten volzin doe bestaan, is er ter wereld geen reden denkbaar, waarom niet een ander dan een predikant, zulk een *votum* zou kunnen uitspreken.

Niet natuurlijk om straks den predikant een tweede *votum* te laten uitspreken. Een begin kan er maar eens zijn, en een tweede votum zou dus geen zin hebben.

Nu zeggen we daarom niet, dat het *votum* door een ander *moet* uitgesproken. We gaan alleen zoover van te stellen, dat het ook door een ander *kan* uitgesproken worden, en dat, dewijl dit kan, er nooit en nimmer eenige bedenking tegen kan rijzen, om het uitspreken van het votum aan de voorlezing uit de Heilige Schrift te doen *voorafgaan.* Doch dit handhaven we dan ook stelliglijk en in den meest volstrekten zin, en deze wijziging althans kan zonder verwijl, in alle kerken, worden aangebracht, ook zonder dat over één der andere quaestiën, die hier mede saamhangen, beslist wordt.

Het gaat niet aan de voorlezing der Schrift buiten den dienst te sluiten, en evenmin gaat het aan, den dienst zonder *votum* te laten beginnen.

Wat men wel invoerde, om den predikant eerst het *votum* te laten uitspreken, en dan den voorlezer te laten lezen, is intusschen weinig rationeel. Dit toch zou den schijn geven, alsof het *votum* uit te spreken gewichtiger daad ware, dan de voorlezing der Heilige Schrift in het midden der Gemeente, zoodat alleen een predikant het *votum* kon doen, maar nu voorts de lezing uit de Heilige Schrift, als iets van minder gewicht en van ondergeschikt aanbelang, overliet aan den voorlezer. Iets wat, vooral

waar men buitenambtelijke personen laat voorlezen, schril uitkomt.

Te meer waar de lezing door een Opziener der Gemeente geschiedt, vervalt dus elk bezwaar, om het *votum* door hem, die de lezing uit de Schrift zal doen, eer hij begint, zelven te laten uitspreken.

Wat nu het te kiezen *votum* betreft, zoo gebruikten onze vaderen, en schreef zelfs één van onze oude synoden voor, Psalm 124:8, of de woorden: "Onze hulpe is in den Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft". Veelal met de kleine variatie, dat gezegd werd: "Onze hulpe *sta* in den Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft."

Daarnaast kwam een tijdlang in gebruik te zeggen: "Ons begin zij in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes", terwijl anderen weer een verbreeding van deze gedachte ten beste gaven, b. v. die ontleend aan Openb. 1:4 v.v.

Nu is eenparigheid hierin zeer zeker gewenscht. De Gemeente moet niet eerst bij het hooren der woorden, en naar gelang de zin voltooid wordt, te weten te komen wat er gezegd wordt,

Het moet een kort woord zijn, dat ieder vanzelf op de lippen heeft, en als in stilte voor zichzelven uitspreekt, en dat voor allen en in aller naam wordt uitgesproken door wie voorgaat.

De gedachte was dus volkomen juist, toen de Synode van Dordrecht (1574) de woorden uit Psalm 124:8 als *votum* voorschreef. Dat de besluiten van deze Synode niet overal gevolgd zijn, was gevolg niet van Nederlandsche, maar van Engelsche toestanden.

Actie wekt *reactie.*

En toen nu in de Engelsche Staatskerk Cranmer tegen het stellig advies van à Lasco een breede, overdreven en bedenkelijke liturgie invoerde, die het gevaar met zich bracht van, gelijk à Lasco waarschuwde, en de uitkomst maar al te droef bevestigd heeft, naar allerlei Roomsch ritueel terug te leiden, was het zeer natuurlijk dat de Engelsche Presbyterianen in het andere uiterste oversloegen, en fel tegen elk formulier en elk formeel gebed zich aankantten.

à Lasco deed dit niet. Zijn Liturgie, die nog overig is, is zelfs tamelijk breed en is als zoodanig door hem in de vluchtelingengemeenten uit ons vaderland, die zich te Londen en elders, onder Eduard VI, gevestigd had, ingevoerd en jaren lang gebruikt.

Toch was ten slotte de invloed van de Engelsche Presbyterianen hier sterker, dan het gezag van den reformator onzer vreemdelingengemeente te Londen; en het is uit de geschriften van deze Engelsche Presbyterianen, dat de eenzijdige spiritualistische tegenzin tegen alle formuleering van den dienst er ook bij ons inkwam, en zulks niettegenstaande er hier te lande niet het minste gevaar voor Puseïsme bestond.

Niemand mag daarom zeggen, dat het voorschrijven van zulk een vast *votum* tegen de Gereformeerde beginselen zou indruischen. Wie dat beweerde, zou al onze kerken, die op de Synode te Dordrecht saam waren, en à Lasco, den held onzer vluchtelingengemeenten, voor on-Gereformeerd verklaren.

Alleen ga men met bezadigdheid te werk.

Predikanten, die jaren lang zich aan een ander *votum* gewend hebben, doe men geen moeie aan. Die genegen is, zal wel uit eigen beweging volgen. Maar overigens eerbiedige men *hun verleden.* Toen zij optraden bestond er geen voorschrift. Toen waren zij dus in hun volle recht, met zelf te kiezen. En ieder hunner koos naar zijn beste inzicht. Doch juist daarom mist men dan nu ook het recht, hen thans, tenzij ze het geheel vrijwillig en naar eigen beter overtuiging doen, met hun verleden te doen breken.

Haastige hervormers bederven altoos de toekomst. Alleen wie bezadigd optreedt, mag voor de toekomst op beteren invloed hope bouwen.

Komen nu de kerken nogmaals tot keuze, dan pleit er veel voor, om bij het oude *votum* te blijven. Niet omdat het in het Oude Testament, maar omdat het in de *Schrift* gevonden wordt; iets wat met het andere veel gebruikte *votum* niet het geval is.

Er ligt iets aantrekkelijks in, om voor zoo plechtig woord iets te nemen, dat letterlijk zoo in de Heilige Schrift voorkomt. Hooger wijding kan een *votum* niet bezitten. En wel is het waar, dat ook het

breedere uit Openbaringen 1 evenzoo in de Schrift voorkomt, maar dit *votum* heeft het bezwaar tegen zich, dat het als *votum* te lang is.

Een votum van drie volle verzen, waaronder een van 36 woorden, en dat in zijn geheel 86 woorden omvat, is te uitgebreid, en daarom niet overeenkomstig den aard van zulk een *votum,* dat naar zijn natuur *kort,* zeer *kort* moet zijn.

Een *votum* toch, en dit houde men wel in het oog, is geen *gebed,* maar een plechtige *verklaring.*

Bij een gewone vergadering doet elke voorzitter soortgelijke verklaring, als hij zegt: *Ik open de vergadering.*

Zulk een verklaring in eene gewone samenkomst is niet maar een ijdel woord, maar een noodige daad, die op eenmaal het eerst *losse saamzijn* omzet in een *geordende vergadering.*

Vóór die verklaring heeft niemand der aanwezigen eenig gezag over den ander en vindt het reglement van orde geen toepassing. Maar is die verklaring eenmaal uitgesproken, dan heeft daardoor het saamzijn het karakter van een vergadering aangenomen, staan al de aanwezigen onder de autoriteit van den voorzitter, geldt ten opzichte van een iegelijk het reglement van orde, en mag niemand spreken zonder verlof.

Wat men ook van te voren saam spreken mocht is zonder beteekenis ; maar is eenmaal gezegd: "Ik open de vergadering", dan is elk woord dat gesproken wordt een deel der handeling en is men in staat om beslissingen en besluiten te nemen.

Dit wordt natuurlijk niet gezegd, alsof het *votum* met het "Ik open de vergadering" op één lijn stond, maar om voor wie het nog niet wist voelbaar te maken, wat hooge beteekenis in het *votum* ligt.

Slechts bij derde van vergelijking kan men het *votum* met zulk zeggen vergelijken. Maar is het duidelijk van welk gewicht reeds in een gewoon saamzijn zulk een *verklaring* van den voorzitter is, dan kan men daarnaar afmeten, van hoeveel hooger gewicht nog de daarmee overeenkomende *verklaring* is, waarmee de "vergadering der geloovigen" geopend wordt.

Het komt er dus maar op aan, wel in te zien, dat het *votum* volstrekt niet een *gebed* en veel minder nog een los en ijdel woord is, om maar iets te zeggen, maar dat het *votum* een plechtige verklaring is, waardoor de vooraf slechts *verzamelde* geloovigen eerst dàn "de *vergadering* van geloovigen" worden.

Vóór het *votum* zijn er wel geloovige personen saam, maar er is geen vergadering. Die vergadering ontstaat eerst als het *votum* wordt uitgesproken.

XL. Het Votum. *(Vervolg.)*

Het *votum,* als openingswoord, waardoor de eerst los saamgekomenen alsnu in een wel aaneengesloten "vergadering" worden omgezet, bedoelt de "tegenwoordigheid Gods" in het midden van zijn volk te constateeren.

Wat van Sion geschreven staat, dat God het verkoren had tot zijn ruste, en dat de God Israels er woonde, moet ook in de Gemeente des Nieuwen , Testaments tot zijn recht komen, edoch met één sterk sprekend verschil.

Onder het Oude Testament kiest God zijn ruste aan één bepaalde plaats, in één bepaald heiligdom; daar woont Hij; en dáár wacht Hij zijn volk op. De stammen trekken naar Sion op om te aanbidden.

Onder het Nieuwe Testament daarentegen valt 1°. dit *plaatselijk* karakter weg, en breekt Gods alomtegenwoordigheid door; valt 2°. de steenen tempel weg, om de Gemeente zelve als woonstede van den levenden God daarvoor in plaats te doen treden; en wacht 3°. niet God de Heere diensvolgens zijn volk op, maar komt zijn volk saam wachtende op Hem. "Waar twee of drie in mijnen naam te zamen zijn, daar ben ik in hun midden".

De hoofdgedachte blijft alzoo onder Nieuw en Oud Testament één en dezelfde: *Ontmoeting tusschen God en Zijn volk;* maar die ééne hoofdgedachte komt onder tweeërlei vorm voor.

In het Oude Testament is de Verzoening nog niet *volbracht.* De breuke bestaat nog. En deswege wordt de *afstand* tusschen God en zijn volk op den voorgrond gesteld.

Er is een land, in dat land nadert men de "heilige stad", in die heilige stad ligt Sion afgezonderd als de heilige berg, en op dat Sion vindt men in vier overgangen eerst het terrein buiten, dan den Voorhof, daaruit komt men in het Heilige, en zoo eerst in het Heilige der heiligen, en dáár is dan de tegenwoordigheid Gods, maar verborgen achter een gordijn of voorhangsel, en in heel het volk is maar één man, de Hoogepriester die daarachter naderen mag.

Maar onder het Nieuwe Testament *is* de Verzoening volbracht; valt dus de afstand weg, en is er niet een verwijderd houden, maar een zoeken, om te komen tot de innigste gemeenschapsoefening.

Overal waar nu de gemeente samenkomt, verschijnt God, blinkende voor het zielsoog, in het midden van zijn Sion.

Greep dit nu slechts ten opzichte van één enkel geloovige plaats, zoo zou bij dien overgang geen *votum* te pas komen, wie in de eenzaamheid voor zijn God neerknielt, moge een oogenblik toeven, eer hij in het gebed gaat, om voor zijn bewustzijn de gemeenschap met zijn God te vernieuwen; maar hij gebruikt daar geen formule voor.

Doch anders wordt dit uiteraard waar deze verschijning van God voor het zielsoog bij honderden, soms bij duizenden, op hetzelfde oogenblik moet plaats grijpen. Dan *moet* er een teeken gegeven worden, opdat allen schier op hetzelfde moment hun gedachten saamvoegen en richten op den Eeuwige. Dat teeken nu kan gegeven worden door een bazuin of ander instrument, maar het *woord* staat boven den klank van snaar of koper, en daarom treedt het votum als *gesproken teeken* in.

Het is hier juist daarom de plaats om iets te zeggen van het *stil gebed* als men zijn plaats inneemt.

Nog altoos is het bij ons gewoonte, dat wie "de kerk" binnenkomt, na zijn plaats te hebben bereikt, als man staande, en als vrouw zittende, een persoonlijk gebed fluistert.

Hoog slaan we de waarde van dat "stil gebed" niet aan.

Doel en strekking er van is natuurlijk, om zijn zin en gedachten tot het "heilige" te verzamelen en van zijn God een zegen te begeeren op wat te geschieden staat.

Hiertegen hebben we natuurlijk niets. Integendeel we achten zulk een gebed begeerlijk. Er is zooveel dat afleidt en verstrooit. Satan maakt zich met "de kerk" zoo druk, en slaat nooit een kerkgang over, om te verstoren, zoo dat we wel waarlijk naar een geestelijk wapen grijpen mogen, om meester over onze ziel te blijven. Ook bidt, wie de liefde kent, niet alleen voor zich zelven, maar ook voor anderen. Ook voor hem, die in den dienst des Woords zal optreden.

Alleen maar, we zouden zulk "stil gebed" liever thuis zien plaats hebben, ten einde daardoor te meer

nog al wat *naar vertooning zweemt* te mijden.

De vrouw is in dit opzicht nog gelukkig. Ze bidt zittende en niemand merkt er van. Maar een man blijft er bij staan, en houdt veelal hoed of pet er bij voor zijn gelaat, als om zich af te zonderen. Maar juist daardoor loopt hij in het oog. Ieder ziet wat hij doet. Ook hoe lang hij bidt. En dan is de ziel soms zoo onvrij, dat ze meer denkt aan de menschen die naar ons zien, dan aan God tot wien het gebed moet uitgaan.

Ook is er in dit gebed iets onordelijks.

Als iemand bidt, moet wie met hem is, daar eerbied voor hebben, en stille zijn. De gewoonte die aan sommiger tafel heerscht, dat als er een te laat, na het gebed, komt aanzitten, de anderen maar dooreten, en doorrammelen, onderwijl hij iets meesmuilt, vinden we afschuwelijk. Laat ieder dan stil zijn, en laat zoo het gebed plaats grijpen.

Maar in de kerk kan dat niet. Dan zou niemand op zijn plaats komen. Men kan niet wachten op die vele broederen die achtereenvolgens gaan bidden. Vandaar dat het loopen, het schuifelen, en dringen onderwijl doorgaat, en iemand soms onder het bidden door een nieuw aangekomene wordt aangestooten. Of ook al wacht men even op u, dan nog stoort het uw gebed als ge merkt dat iemand in uw bank of rij in wil, en breekt ge maar af, omdat zulk bidden toch geen bidden blijft.

Thuis voor het kerkgaan bidden is daarom veel idealer, en staat hooger.

En toch durven we niet zeggen: "Schaf dat vooraf even bidden af", want het staat te vreezen, dat meer dan één het thuis toch niet doen zou.

Om veler zwakheid en ongeestelijkheid wille zal het dus wel stand moeten houden. Maar toch is het goed er eens op te wijzen, dat deze gewoonte uitdrukking niet van *hooge* vroomheid, maar veeleer van een *tekort* in vroomheid is, en dat thuis bidden beter ware.

Zij men daarom voorzichtig, met wie het niet doet, te veroordeelen. Het kon ook zijn, dat iemand het thuis beter vond. En de geest moet vrij zijn, en niet gebonden door de vrees voor menschen.

Doch hetzij men het thuis, hetzij men het bij het innemen van zijn plaats in de kerk doet, nooit kan dit "stil gebed" het *votum* vervangen.

Het "stil gebed" is persoonlijk, het *votum* is gemeenschappelijk.

Eerst het *votum* geeft het besef van Gods verschijnen in de "vergadering".

Laat dit worden toegelicht.

God is alomtegenwoordig, en kan in dien zin nooit ergens *komen.* Hij *is* overal. Maar let er op, dat desniettemin de Schrift zegt, dat God *op Sion woonde,* en dus niet overal.

Dit komt van het onderscheid tusschen Gods tegenwoordigheid in zijn kracht en mogendheid, die in lucht en ether, in plant en dier, in ziel en lichaam is, en die andere tegenwoordigheid van God als Geest.

Die laatste tegenwoordigheid nu heeft graden van intensiteit, het sterkst uitkomende waar God de Heilige Geest in het hart van den verloste woning maakt.

Maar ook die laatste, die hoogste tegenwoordigheid Gods heeft opnieuw graden. Ieder gevoelt dit, zoo hij Johannes naast Thomas plaatst. En elk kind van God weet het uit eigen zielservaring. Eerst minder, maar Gode zij lof, straks meer vervult hem die tegenwoordigheid des Heeren.

Maar ook hiermede is nog niet genoeg gezegd.

De presentie onzes Gods hangt ook af van ons bewustzijn. De ééne maal zal Petrus zoo ver met zijn bewustzijn afdolen, dat hij zijn Heiland verloochent, een ander maal zoo vol des Geestes zijn, dat hij het uitjubelt in een predikatie die nóg verkwikt bij het lezen.

En zoo nu weten ook wij zeer wel, dat we de ééne maal onze gedachten innig verzameld hebben en ons dicht nabij onzen God gevoelen, terwijl we een ander maal, verstoord en afgeleid, moeite hebben, om, zelfs op de knieën, onzen God te vinden.

Ook dat verzamelen nu van ziel en zinnen voor God, gaat niet buiten genade om. Tot God gaat het

gebed op: Neig mijn hart en *voeg het saam.*

En waar nu God de Heere, rechtstreeks en middellijk tegelijk, de zielen der zijnen in de samenkomst der geloovigen, verzamelt en richt op zijn heilig Wezen, daar is dit "het verschijnen van God in het midden der vergadering".

Middellijk nu gaat dit door het *votum.* Het *votum* dient daartoe. En als God het *votum* zijn werking laat hebben, en het door zijnen Heiligen Geest op de harten laat werken, is de uitwerking, dat er door heel de vergadering een beweging van het innerlijk gevoel komt, waardoor de saam vergaderde geloovigen al meer de presentie van hun God gewaar worden.

En nu zegge men niet, dat toch dikwijls de voorganger er dit niet bij denkt, noch het er bij bedoelt; en dat evenzoo tal van opgekomenen hiervan zelfs geen flauw vermoeden hebben; ja dat het *votum* dikwijls zoo flauw en zacht wordt uitgesproken, dat de meesten er geen woord van verstaan; dit alles toch zijn bedenkingen tegen de gebrekkige uitvoering, niet *tegen de ideale beteekenis van het votum zelf.*

En daarop alleen hadden wij hier te wijzen.

Er mag geen doode vorm in de gemeente overblijven. Het moet alles bezield worden door heilige gedachten.

Eerst waar die ideale beteekenis weer verstaan wordt, kan de volle kracht ervan werkzaam in de gemeente uitgaan.

En daarom nu constateeren we, niet dat God er vóór het *votum* niet is; dit toch ware ongerijmd; maar wel dat het *votum* het aangewezen middel is, om zoo God het zegent en door zijnen Heiligen Geest er de volle werking aan geeft, het bewustzijn der vergaderden als door een teeken, zóó op zijn heilige presentie te richten, dat Hij door en in het votum voor het zielsoog der gansche gemeente verschijnt.

Van het oogenblik van het *votum* af, moet heel de vergadering gevoelen, dat nu het ordinaire neerzitten uit heeft, en dat men nu te doen heeft met een verschijnen voor God omdat God voor het zielsbesef verscheen.

XLI. Het Votum. *(Slot).*

Ten slotte bespreken we den *inhoud* van het *votum.*

Wat moet in zulk een votum worden uitgesproken ? Is zijn inhoud onverschillig ? Of bepaalt het karakter, de eigenaardige beteekenis van het *votum,* het doel waarmee het wordt uitgesproken en tevens de te kiezen woorden ?

Reeds in den aanvang van onze bespreking van het *votum* merkten we op, dat de keuze hier én historisch én practisch, feitelijk slechts tusschen een dubbele formule staat.

Eenerzijds de gewijde formule: *Onze hulpe sta* (zij of is) *in den Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft.*

En daarnaast de historische formule: *Ons begin zij in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.*

De formule daarentegen ontleend aan Openb. 1 is niets dan een uitbreiding van de laatste, en heeft *voor* zich dat ze letterlijk uit de Heilige Schrift is genomen, *tegen* zich dat ze te lang is.

En ook merkten we reeds op, dat onze bespreking van deze formule niet strekt, om den eisch te stellen, dat morgen den dag, wie dusver anders te werk ging, zijn formule wijzige. Een schrijver heeft daarover niets te zeggen. Op diens weg ligt uitsluitend het bespreken ook van den Eeredienst uit het oogpunt der *beginselen,* en krachtens die beginselen het oefenen van *critiek.*

Het is hier dus de plaats, om allereerst de onderscheidene beteekenis van bovengenoemde twee formules, in het licht te stellen.

De eerste formule is rechtstreeks uit de Heilige Schrift genomen, t. w. uit Psalm 124:8. Daar echter komt deze zinsnede *niet* als formule voor. De eenige formule die in de Heilige Schrift als formule voorkomt is de prachtige *formule van benedictie,* te vinden in Num. 6:24 v.v. Daar toch staat uitdrukkelijk bij: "Spreek tot Aäron en zijne zonen, zeggende: *Alzoo zult gij de kinderen Israëls zegenen, zeggende,"* en dan volgen de bekende woorden: "De Heere zegene u en behoede u; de Heere doe zijn aanschijn over u lichten en zij u genadig; de Heere verheffe zijn aangezichte over u, en geve u vrede".

En om wel aan te duiden, dat dit een bepaalde formule is, waaraan de priesters gebonden waren, volgt er nogmaals in vs. 27 dit: "Alzoo zullen zij mijnen Naam op de kinderen Israëls leggen; en Ik zal ze zegenen."

Nu is dit wel niet rechtstreeks op het *votum* toepasselijk, omdat deze formule een *benedictie,* een leggen van den *zegen* op de priesters is; iets waarover we in een volgend artikel handelen; maar in zooverre heeft deze formule toch ook voor het *votum* beteekenis, als er nadrukkelijk verklaard wordt, dat deze formule is *"het leggen van den Naam des Heeren"* op de kinderen Israëls.

Daar nu ook bij het votum, zoowel in de ééne als in de andere formule, beide malen *"de Naam des Heeren"* voorkomt, stelt deze bijvoeging uit Num. 6:17 ons in staat het doel nader te bepalen, *waarom óók* in beide *votums* "de Naam des Heeren" voorkomt.

In Psalm 124 vormen de woorden van vs. 8: "Onze hulpe is in den name des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft", het slot. De gemeente was in doodsgevaar geweest. Ze voelde dat ze levend verslonden zou zijn geworden. Nu is ze gered. Maar gered uitsluitend door de mogendheid des Heeren HEEREN. En daarom zingt ze een danklied dat aanvangt met de woorden: "Tenware de Heere die bij ons geweest is, zegge nu Israël", en dat eindigt met het: "Onze nulpe is" enz.

Of hier te lezen is: "Onze hulpe *is,* onze hulpe *sta,* onze *hulpe zij,* of onze hulpe *was,"* maakt het Hebreeuwsch niet uit. Daar staat letterlijk niet anders dan: "Onze hulpe in den Naam des Heeren," zonder iets er bij.

Nu is er veel voor te zeggen, dat vertaald moet worden: *was,* omdat n alle voorafgaande verzen sprake is van een voorafgaande uitredding, en alles beschreven staat in den *verleden* tijd.

Maar het geeft ook goeden zin, zoo men vertaalt: *is.* Het beduidt dan: We zijn verlost. Onze heerlijke ervaring was, dat de Heere ons redde en bijstond. En op grond daarvan roemen en belijden we, dat ook voortaan evenals dusver, ons heil alleen in de reddende macht onzes Gods is".

Zoo verstaan, en met dit verband overgenomen, beduidt dus de formule van het *votum* volstrekt *niet:* Voor *dezen dienst,* bij *deze predikatie* sta onze hulpe in den Naam des Heeren. Maar heel anders: Wij, verloren zondaren, die door zonde en satan schier verslonden waren, zijn door God gered en behouden, en als verloste en geredde schare komen we hier nu saam, als eersten toon van het hart uitsprekende, dat het God, en God alleen was, die ons van den dood redde, en die ons nu, als geredden, als verlosten onder het geklank van zijn Woord doet saamkomen.

Let slechts op wat vlak voorafgaat: "Onze ziele is ontkomen, als een vogel uit den strik des vogelvangers; de strik is gebroken, en wij zijn ontkomen."

In dien zin nu gevoelt men de volle beteekenis van dit votum eerst, zoo men denkt dat het de geheele 124 Psalm is, die besloten werd met het: Onze hulpe *was* of *is* in den naam des Heeren.

Die geheele Psalm luidt:

> Tenware de Heere, die bij ons geweest is, zegge nu Israël; Tenware de Heere, die bij ons geweest is, als de menschen tegen ons opstonden; toen zouden zij ons levend verslonden hebben, als hun toorn tegen ons ontstak. Toen zouden ons de wateren overloopen hebben; een stroom zou over onze ziele gegaan zijn. Toen zouden de stoute wateren over onze ziele gegaan zijn. De Heere zij geloofd, die ons in hunne tanden niet heeft overgegeven tot eenen roof. Onze ziele is ontkomen, als een vogel uit den strik des vogelvangers; de strik is gebroken en wij zijn ontkomen.

Metterdaad een roerend schoon begin voor een vergadering van geloovigen. En als daar dan op volgt: "Onze hulpe *is* in den Naam des Heeren," dan ligt daar niet anders in uitgedrukt, dan dat deze ervaring van Gods trouwe genade in onze redding uit den nood en den dood onzer ziele, de grond van het votum is en blijft ook voor het heden en ook voor de toekomst.

Men gevoelt dan ook aanstonds, dat dit heel iets anders is dan de tweede formule "Ons begin zij in den Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes".

Deze laatste formule is een belijdenis van den Drieëenigen God, d. i. de belijdenis waarmeê de gemeente des Heeren zich plaatst tegenover de wereld. En ook deze belijdenis is schoon, voor wie gevoelt en doorziet, hoe in de belijdenis van Gods heilige Drievuldigheid de wortel voor de waarheid van alle dingen ligt, en voor wie, gelijk onze Confessie zegt, "de werkingen er van in zich ervaren heeft".

Maar toch het is heel iets anders, en veel minder rijk dan de eerste formule.

De eerste formule spreekt van het machtige feit, waardoor we, als zondaren, de gemeente des Heeren geworden zijn.

Ze komen uit de wereld deze geloovigen. Ze zonderen zich hier in een vergadering der Christenen van de wereld af. Ze hebben iets dat de wereld niet heeft. En deze geboorte der Gemeente ligt in het machtige verlossingswerk onzes Gods.

Zonder die verlossing huns Gods zouden ook zij met de wereld verloren zijn gegaan. Dank zij deze verlossing zijn zij nu *de geloovigen, Gods volk, de Gemeente des Heeren.*

Het is als ware het de geboorteacte der Gemeente van Christus, die aldus in deze formule zich uitspreekt; terwijl de tweede formule, hoe schoon en rijk op zich zelf ook, de Gemeente ondersteld als bestaande, en haar nu laat uitkomen met haar Belijdenis van Gods Drieënig bestaan.

Alzoo is de laatste formule meer dogmatisch en confessioneel, de eerste historisch, tintelend van leven, en vol rijke herinnering.

Wat Psalm 124 van Israëls uitredding, van zijn uitwendige vijanden zong neemt hier de Gemeente over, als uitdrukking van haar geestelijke verlossing en van haar ontstaan en optreden als het geestelijke volk des Heeren.

En dan geven wij aan: *is* boven: *was,* zeer stellig de voorkeur, omdat de Gemeente niet enkel *retrospectief spreekt,* maar tevens uitspreekt den grond van haar vertrouwen niet alleen voor het oogenblik maar ook voor de toekomst, en het geestelijke standpunt aanwijst waarop ze staat.

Of men nu zegt: *is* of *staat,* is natuurlijk onverschillig, al mag niet ontkend, dat in onze taal: *staat*

tevens het begrip van onverwrikbare vastheid insluit.

Sta, of *zij* is natuurlijk ook bruikbaar, maar is toch minder aanbevelingswaardig, omdat het verleden er te veel door wegvalt, en het gevaar te zeer insluipt, dat men enkel zien ga op de hulpe noodig voor die bepaalde godsdienstoefening.

De keuze ten deze door een onzer oudste Synode gedaan, behoort dan ook thans nog te worden beaamd.

De eerste formule is verre *verkieslijk.*

De "Naam des Heeren" beduidt hier dan de volle openbaring van Goddelijke majesteit en genade, gelijk die in het verleden, zoo in daden als in woorden, tot stand kwam. En wel die openbaring niet genomen als een confessie of afschaduwing, maar als de *reëele macht en majesteit* zelve, waardoor en waarin God zich geopenbaard heeft.

Die macht, die mogendheid, die majesteit, gelijk Gods volk die kent, en waaraan Gods volk zijn redding, zijn verlossing, en zijn opkomst als Gemeente te danken heeft, en waarin tevens de waarborg ligt voor zijn doorkomen door het leven, en voor zijn ingang in de eeuwige zaligheid, dat is de *Naam des Heeren,* waarin onze hulpe stond, staat en staan zal. En anders is er geene.

En nu is het plechtig, is het vol van warmen inhoud, is het aansluiting aan het verleden en aan de toekomst bei, zoo de vergadering der geloovigen met de bekentenis van de verlossende mogendheid die er in den Heere HEERE is, geopend wordt.

Ook met het bijvoegsel: *die hemel en aarde gemaakt heeft.*

Hierin toch ligt: 1°. de aansluiting aan het gewone leven dat we in de wereld leiden. Ook dat leven is Godes, want Hij is het die niet alleen de kerken uitleidde, maar ook hemel *en aarde schiep.*

Er ligt ten 2°. in de geestelijke band der Gemeente op aarde aan de Gemeente daarboven, en aan de engelen Gods. Want "hemel" is geestelijk, niet *aardsch,* wijst op het rijke geestelijke leven daarboven, onder de volmaakt rechtvaardigen en de vele duizenden engelen.

Er ligt ten 3°. in de verklaring van Gods almogendheid. Hij die hemel en aarde schiep is machtiger dan alle macht, die zich uit heel de schepping tegenover Hem zou willen opmaken.

En er ligt ten 4°. in de teruggang op de schepping zelve, en alzoo de zoo diep Schriftuurlijke en echt Gereformeerde verbinding van het verlossingswerk met het scheppingswerk, en daarmeê de verwerping van alle dualisme en spiritualisme.

XLII. De Benedictie.

De *benedictie* of *zegenspreuk* is als we ons zóo mogen uitdrukken, het complement, de aanvulling van het *votum.* Zoo ge wilt, het antwoord op het votum van Gods zijde.

Beide hooren dan ook onlosmakelijk bijeen.

Begint de Gemeente met te betuigen, dat haar hulpe staat in den Naam des Heeren, die haar uit nood en dood ten eeuwigen leven verlost heeft, God de Heere van zijn zijde beantwoordt dit met zijn volk de verzekering te geven van zijn genade en zijn vrede.

De Dienaar vervult hierbij alzoo een dubbele functie. Eerst spreekt hij in het *votum* namens de Gemeente, daarna in de *benedictie* tot de Gemeente namens haar God.

Als voorganger der Gemeente zegt hij: Onze hulpe staat in den Naam des Heeren, die hemel en aarde gemaakt heeft. En daarop spreekt hij als Dienaar van God tot de Gemeente: *Genade en vrede zij u van God onzen Vader, door Christus Jezus onzen Heere, in de gemeenschap van den Heiligen Geest.* Een formule der benedictie veelal ingeleid, (of uitgeleid,) met het aanspreken van de Gemeente als: *Geliefde broeders en zusters.*

Natuurlijk mag dit laatste niet verbreed worden in: Geliefde broeders en zusters *in onzen Heere Jezus Christus.* Al is toch op zichzelf tegen deze formule niets in te brengen, het gaat niet aan, om deze uitbreiding *hier* in te lasschen, waar aanstonds in de benedictie zelve de band met Christus voorkomt.

"Geliefde broeders en zusters," volstaat alzoo, zonder eenige bijvoeging. En ook mag niemand er aanstoot aan nemen, dat dit alzoo gesproken wordt tot een vergadering van personen, waaronder er allicht meerderen zijn, die nog geestelijk blind onder de schare nederzitten. Immers er wordt in zulk een formule in het minst geen persoonlijk oordeel geveld over den geestelijken staat van A of B, maar alleen uitgesproken, dat het hier een "vergadering der geloovigen" is, en dat zoo de opgekomenen aan deze qualiteit of voorwaarde voldoen, zij in hun qualiteit van geloovigen begroet moeten worden als "geliefde broeders en zusters."

De apostolische schriftuur wijst dit uit. Ook Paulus spreekt keer op keer heel de Gemeente toe als "heiligen en uitverkorenen," ook al wist hij zeer wel, denk slechts aan de kerk van Corinthe, dat veel ongeloof en zonde in de Gemeente schuilen kan.

Soms geeft hij de zondaren aan den satan over.

Men kan natuurlijk deze voorvoeging ook geheel weglaten, en alleen de formule van benedictie zelve bezigen ; maar verkieslijk is dit niet. Het maakt op het hart van den Dienaar zelven soms een te clericalen indruk. Hij tegenover de Gemeente staande. Hij orgaan van God bij de zegenspreuk. Hij de heilige man tegenover de lager staande Gemeente. En juist om dit te keeren en te weren, is het goed, dat hij al zulk insluipsel bant, door het zelf vooraf uit te spreken dat hij als broeder onder de broederen verkeert, en de Gemeente *liefheeft.*

Moge dit laatste steeds waar zijn in aller Dienaren hart. Liefde voor de *Gemeente,* liefde voor de *broeders en zusters* is de sterkste prikkel voor een bediening van het heilige waaruit edele vrucht te wachten is.

Doch nu volgt dan de *formeele benedictie* zelve, en deze bedoelt, dat God in het midden der Gemeente opnieuw aan zijn volk de verzekering geeft van het heil des Heeren.

Deze zegenspreuk is alzoo van den *zegen* aan het slot van den dienst scherp te onderscheiden.

De zegenspreuk aan het slot, gelijk ons later zal blijken, bedoelt de toezegging van Gods genade en trouw bij het terugkeeren van de geloovigen in de wereld. Ze is daarom persoonlijk: *Zij met u allen,* d. i. hoofd voor hoofd, zooals ge straks op u zelf in de wereld zult staan.

Maar *deze* zegenspreuk is *niet* persoonlijk, ze gaat tot de "Gemeente" als zoodanig uit, en is geen toezegging van hulpe, maar een betuiging van Gods Vaderlijke gezindheid, een verklaring van Gods zijde, dat Hij in het midden der Gemeente verkeert, niet vertoornd over de zonde, maar verzoend in Christus, en dat zijn vrede daarom rust op het hart van zijn volk.

Aan wat deze benedictie uitspreekt heeft iemand dus alleen in zooverre deel, als hij feitelijk tot de Gemeente van den levenden God behoort, en tot op zekere hoogte eigenlijk slechts in zooverre, als

hij op dat oogenblik zijn deelgenootschap aan die Gemeente in en door het geloof werken laat.

Het *votum,* gelijk we zagen, zegt niets voor hem, die buiten genade staat en niet verlost is. En ook het *votum* bleek op een gegeven oogenblik dood voor een wezenlijk kind van God, voor zoover op dat oogenblik diens geloof slaapt, en alle vreugde over zijn verlossing onderging in onaandoenlijkheid.

En zoo nu ook is de benedictie of zegenspreuk een doode formule voor wie buiten Christus staat, en een luidende schel voor wie op dat oogenblik, ook al werd hij verlost, gevoelloos is voor den vrede van God door Christus Jezus.

Niet alsof we van deze gevallen en geloofstoestanden het *votum* en de *benedictie* afhankelijk zouden willen stellen.

Dan zou de Dienaar wel eerst appèl nominaal mogen houden, om te weten, hoe het op dat oogenblik met de opgekomenen stond, om als er niemand was, die op dat oogenblik zijn geloof krachtig voelde werken én votum én benedictie weg te laten.

Neen, de Dienaar gaat voor met *votum* en met *benedictie,* en de geloovigen, ook de geloovigen, die insliepen, zullen het zelven te verantwoorden hebben, hoe zij hier tegenover staan.

De Dienaar keurt niet, de Dienaar zift niet. Hij neemt de Gemeente zooals ze zich presenteert, dat is als "vergadering van *geloovigen".* En dienovereenkomstig spreekt hij én votum én benedictie uit.

Met een tooverformule heeft deze benedictie alzoo niets gemeen.

Het is niet alzoo, dat deze man, die daar spreekt, een bijzondere soort macht heeft ontvangen, om door het spreken van eenige woorden plotseling iets te doen gebeuren of opkomen. Noch ook. als school in die *woorden* zelve iets tooverachtigs, zoodat de klank van deze woorden een magische macht zou kunnen uitoefenen.

Al wat op dien weg ligt is bijgeloof, en moet bestreden worden.

Al zulke toovenarijen leeren de heidenen die God niet kennen, en de historie van het bijgeloof is vol van verhalen van zulke tooverformules, meest vreemde onverstaanbare klanken, die als ze uitgesproken werden, ondersteld werden, booze geesten te doen vliegen, deuren te doen openspringen, ketenen los te maken, krankheden te bannen.

In plaats van woorden nam men dan óok wel zonderlinge teekenen, of droeg talismans en amuletten, waaraan men de kracht toeschreef om iemand in den krijg ontrefbaar te maken, of op zee voor ongelukken te bewaren.

Daarin school dan zekeren dienst van de booze geesten, wier vijandschap men door zoo kleine inschikkelijkheid bezwoer.

Maar van dat alles weet de Christelijke kerk niets. Zij kent noch amuletten, noch talismans, noch woordspreuken, noch tooverformules. En met name onze Gereformeerde kerken hebben steeds al wat daarnaar zweemde geoordeeld.

Op zichzelf is er tegen het slaan van het kruisteeken niets. Wat zou er tegen zijn ? Zou men niet zichzelf en anderen telkens aan den dood des Heeren, en met name aan Zijn kruisdood mogen herinneren?

Slechts daarom kwamen onze vaderen tegen het kruisteeken op, omdat men, blijkens allerlei legenden, en blijkens de practijk, er toch weer een magisch teeken in ging zien, dat macht bezat, om de booze invloeden van den satan en zijn rijk af te weren.

Ook tegen het gebruik van wijwater zou op zichzelf geen bedenking bestaan, als het slechts een symbolische handeling bleef, om ons te herinneren aan de besmetheid der wereld en aan het heilig karakter van de erve Gods.

Maar ook het gebruik van dat wijwater werd al meer magisch opgevat, en als een kunstmiddel verstaan waardoor men geestelijke werkingen kon verrichten. Heel de lijn van het exorcisme, niet in zijn geestelijke, maar in zijn magische beteekenis.

Men kent dan aan een mensch de macht toe, om door zekere besprenging, of door het maken van zekere teekenen, of door het uitspreken van zekere formules, een werking in de geestenwereld tot

stand te brengen.

Satan wordt dan gedacht als bang voor het Kruis en daarom dan ook wijkende, zoodra het kruisteeken weer geslagen wordt.

En dit alles nu ligt geheel op de lijn van de Heidensche Augures met hun *templum,* en mag daarom niet geduld.

Zelfs geen beroep op den dienst van Tabernakel of Tempel van Sion baat hier. Daar toch waren het altegader symbolisch-profetische handelingen die op Christus doelden, en die dus wegvielen, nadat in hem deze symbolen vervuld zijn.

Neen, die benedictie is meer dan een echo op een engelenzang.

Het is God, die door zijn Dienaar u betuigt en verzekert, dat zijn *genade* en zijn *vrede* het deel van zijn Gemeente is.

Genade heeft hier dan ook niet den zin van *"verlossende* genade", maar van de door niets meer verduisterde of belemmerde Vaderlijke gezindheid Gods die naar zijn volk uitgaat.

"Genade en vrede" als één begrip.

En die "genade en vrede" *komt* nu wel niet door deze betuiging of verklaring, maar toch heeft de betuiging en de verklaring ervan de uitwerking, dat het geloof er aan in de Gemeente op dat oogenblik weer geprikkeld wordt en opleeft.

Daartoe strekt dan ook de breede formule, die als uit den hemel afdaalt tot in het hart der geloovigen.

"Genade en vrede van God onzen vader", d i. de Vaderlijke goedgunstigheid die uit den hooge naar ons zondaren toekomt.

Deze "genade en vrede" is alleen voor de ingelijfden in Christus, en diensvolgens "zijn ze door Christus Jezus onzen Heere" verzekerd, om het alles aan hem en zijn kruisdood, in onze levende gemeenschap met hem, te binden.

En eindelijk "deze genade en vrede" is ons deel alleen *"door de gemeenschap van den Heiligen Geest",* en hiermee raakt de benedictie de inwoning van God in zijn Gemeente, als zijn tempel, en ontlokt het getuigenis van het *Abba, Vader* aan Gods kind.

Ook hier is dus niets tooverachtigs. Het gaat alles geestelijk toe. De man die de benedictie uitspreekt is niet een hooger wezen, maar een broeder onder de broederen, die optreedt als Dienaar Gods, en de uitwerking van deze benedictie gaat juist zoover, als het geloofsbewustzijn van de Gemeente er door opgewekt en verhelderd wordt.

XLIII. De Benedictie. *(Vervolg)*.

Intusschen ligt achter de *Benedictie* of Zegenspreuk een nog *algemeener* vraagstuk, dat het scherpst gevat wordt bij het optreden van de vocaal en instrumentaal muziek in den Eeredienst, de vraag namelijk, of er bij den Eeredienst alleen een actie der aanbidding van de geloovigen tot God, oftewel ook een actie van God tot zijn geloovigen uitgaat.

Men versta deze vraag niet verkeerd.

Dat er bij den Eeredienst gepredikt wordt, dat er stukken uit Gods Woord worden gelezen en behandeld, dat er in den Naam des Heeren wordt vermaand en vertroost, is buiten alle geding. Dat betwist niemand. Maar dit alles kan nog *onderling* toegaan. *Onderling,* d.w.z. zóó dat de geloovigen onder elkander Gods Woord nalezen, en er den inhoud van elkander op het hart drukken, maar zonder dat Gods presentie er in meêspreekt, of ook zijn stem als tot de ziel uitgaande beluisterd wordt.

Als vader en moeder zijn heengegaan, kunnen de achtergebleven kinderen zeer wel op een dag des jaars saamkomen, om saam nog eens de brieven of ook de testamentaire vermaningen over te lezen, die hun ouders achterlieten. Maar dan zijn het de kinderen zelven die dit *onderling* doen; die afspreken dit zoo te doen; en die zoo de geestelijke nalatenschap van hun ouders in eere houden.

Maar dan *leeft* vader, en *leeft* moeder niet meer. Dan gedenkt men dat ze overleden zijn. En dan is het niet uit en in het *heden,* maar uit het *verleden,* dat de afgestorven ouders nogmaals, dank zij der kinderen trouw en gehechtheid, hun woord hooren laten.

En in dien zin nu kunnen ook wij met de Heilige Schrift doen. Ons samen bij die Schrift nederzetten. Saam een stuk uit die Schrift lezen. Saam over het gelezene uit de Schrift mediteeren. Zelfs kan het daarbij regel worden, dat één der broeders of der zusters, die helderder gave van inzicht en rijker gave van taal bezit, daarbij de anderen voorgaat.

Zoo grijpt het feitelijk telkens in den kring der vromen plaats, en op zichzelf is dit uitnemend; edoch het blijft *onderling.*

Het is iets dat we *onder malkander* verhandelen. Saâm plaatsen we ons daarbij *beschouwenderwijze* voor en tegenover de Heilige Schrift. Wij *nemen* de Schrift op, en wij *handelen* er alzoo mede.

Maar dit is *niet* de presentie des Heeren ervaren en door Hemzelven met Goddelijk gezag vermaand, geordineerd en toegesproken worden.

Wie dit op zichzelf eeredienst of godsdienstoefening noemt, loopt met de Anabaptisten.

Deze toch dreven dit uit beginsel. Zij wilden met opzet alleen het *onderlinge.* En al zijn de eigenlijke Anabaptisten, met hun extravagantiën, allengs de wereld uitgeraakt, duidelijk toont het voorbeeld der gezelschapsvrienden en der Darbisten, of Plymouth-brethern, dat dit beginsel nog wel terdege nawerkt.

Gezelschappen ter onderlinge stichting zijn uitnemend, indien ze bij den Eeredienst *bijkomen*; maar ze nemen een bedenkelijken plooi aan, zoodra ze den Eeredienst willen *vervangen,* en voor de vergadering der geloovigen in de plaats willen treden.

En toch dit juist is het, wat oudtijds de Anabaptisten, en nu nog de Darbisten e. a. bedoelen. *Geen* kerk, maar het *onderling* gezelschap. Men weet dan ook, hoe zelfs de Doopsgezinden oorspronkelijk geen leeraars hadden, maar alleen onderlinge gezelschappen hielden, waarin ieder kon voorgaan, en hoe eerst van lieverleê het uitblijven van het vroeger enthousiasme ook hen de noodzakelijkheid om een leeraar aan te stellen, heeft doen inzien.

Maar oorspronkelijk was ook hun bedoelen: Geen kerk, maar een geestelijke sociëteit, gelijk de Doopsgezinden ook thans nog hun gemeenschap een *societeit* noemen; en zoo ook *geen* leeraar, maar *onderling* vermaan en *onderlinge* stichting.

Geen Dienaar des Woords, die in naam des Heeren optreedt, en door wien de Heere tot zijn volk spreekt, maar eenige broeders en zusters, die onderling saamkomen, en tot en met elkander handelen van de heilige dingen.

En al is het nu, dat dit standpunt thans *formeel* zelfs door de nakomelingen van Menno Simons'

geestverwanten is losgelaten, en al leiden thans ook de Doopsgezinden studenten op en al beroepen en salarieeren zij predikanten, toch zult ge niet voorbijzien, dat *zakelijk* veeleer de Doopersche idee in *onze* kerken is ingedrongen.

Inzinking van geestelijk leven en uitslijting van ambtelijk besef heeft er in schier alle Gereformeerde en Presbyteriaansche kerken toe geleid, dat de leeraar "vermaner in een gezelschap" tot onderlinge stichting is geworden.

Het is die predikant als man en spreker, dien men naloopt, en de aldus nageloopene weet dit, groeit er in, en treedt op om *zijn* gedachten, *zijn* denkbeelden, *zijn* inzichten mêe te deelen. Hij is onder de vele broederen veelal een uitnemende, maar het karakter van de samenkomst blijft dat van een "onderling gezelschap", waarin men saam over de heilige dingen komt handelen.

Het groote, het machtige, het aangrijpende denkbeeld, dat er een Tente der samenkomst, een *Ohêl Möeêd* is, waarin eenerzijds God tot zijn volk nadert, en anderzijds Gods volk voor het aangezicht des Heeren verschijnt, sleet bijna radicaal uit, om ons niets anders over te doen houden, dan óf een vroom gezelschap tot onderlinge stichting, óf ook een evangeliseerende meeting om de lieden der wereld tot bekeering te roepen.

En hiermede is natuurlijk het Gereformeerde en Schriftuurlijke beginsel in den hartader aangetast.

Dat beginsel toch wil, dat wij menschen ons voor het aangezicht van den Driemaal Heilige zullen plaatsen, om door Hem gezegend te worden, en Hem eere te geven, en daarom *kan* dit beginsel niet tot zijn recht komen, of het moet bij allen Eeredienst gevoeld en gesmaakt worden, dat men op datzelfde oogenblik met den levenden God te doen heeft, die ons zijn Woord verkondigt, die ons toespreekt, die ons zegent.

In dit verband is dan ook de *Benedictie* niet de vriendelijke hartewensch van dien man op den predikstoel, die u *alle* goeds, en zoo ook "genade en vrede" toebidt, maar het is God Drieëenig, die zijn genade en vrede over u uitspreekt, en die hiertoe zijn aangestelden dienaar gebruikt.

Diezelfde tegenstelling nu tusschen een vroom gezelschap tot onderlinge stichting, een verschijnen van 's Heeren volk voor het aangezicht des Heeren, is juist in den laatsten tijd weer scherp, zij het ook op heel andere wijze, aan de orde gekomen, door het invoeren van *muzikale* prediking.

Ook onder ons is wel bekend, hoe met name Sankey hiertoe den stoot gaf. Minder bekend daarentegen is, hoe ditzelfde denkbeeld in de Engelsche wereld al meer tot een algeheelen omkeer in den vorm van den Eeredienst heeft geleid, en thans reeds gevaar loopt, geheel den Eeredienst van de rechte paden af te leiden.

Uit reactie namelijk tegen de gezelschapsidee, heeft men een spreken Gods door zang en muziek pogen in te voeren, dat ten slotte de *solo*-zangers in den Dienst heeft gelokt.

De Dienaren des Woords, geestelijk te machteloos, om den Heilige Israëls weêr door hun eigen mond te laten spreken, hebben solozangers *uit de komedie* te hulp geroepen, om God zingend te laten spreken door hun zang.

XLIV. De Solozanger.

Het loont de moeite op de beteekenis van Sankey's zingend optreden voor den kerkelijken eeredienst de aandacht te vestigen.

Wat hem dreef was de overtuiging, dat meer dan één koud blijft, als ge hem iets in proza *zegt,* maar geraakt en geroerd wordt, als ge hem iets *toezingt.* Altoos onder voorbehoud, dat het *vocale* van den zang met den zang zelven in evenwicht bleef. Er moest zoo door hem gezongen worden, dat wie hem hoorde zingen, ook de woorden verstond die hij zong. Niet om den *klank,* maar om het *woord* dat gezongen werd, was het Sankey te doen.

En wie zal dan ontkennen, dat de wonder "klare en heldere wijze," waarop Sankey zijn *Come home!* zong, metterdaad alleszins geschikt was, om te roeren en aan te grijpen. Het was een prediking in zang, die juist door dien zang diep in het hart drong.

Het komt bij prediking volstrekt niet alleen op de *woorden* aan die men uitspreekt, ook de toon waarop ze uitgesproken worden, doet zooveel af. De welsprekendste Grieksche redenaar gaf op de vraag: "Wat is bij het toespreken van de schare hoofdzaak?" tot driemaal toe ten antwoord: "Uw *voordracht,* uw *voordracht,* uw *voordracht!"* En schriklijk is het in te denken, wat schat van geestelijke kracht teloor gaat, doordien zoo menig prediker juist op die *voordracht* zoo weinig let, en stem, toon, rust en beweging in en onder het spreken zoo bijna ganschelijk verwaarloost.

Heel een sermoen, heel een zee van woorden, dor en koud voorgedragen, zullen voorbijgaan, zonder in iemands ziel te dringen, terwijl precies diezelfde woorden gevoelvol, met goede stembuiging, met daling en klimming, met gereede afwisseling, met biddenden ernst, en met wegslependen gloed voorgedragen, geheel een gehoor bezielen zullen.

Hierop nu was Sankeys stelsel gegrond.

Hij zag in, dat een uitzingen met klare, heldere, gevoelvolle stem van eenige aangrijpende volzinnen uit de Schrift een wondere uitwerking kon hebben, om het hart te roeren, gelijk reeds Calvijn het uitsprak, dat niets meer geschikt is, om het gemoed in beweging te brengen en de menschen uit hun onverschilligheid te doen opwaken, dan goede vocale en instrumentale muziek.

Het is dan ook die overweging, die er in Amerika toe geleid heeft, om weêr sologezang in den kerkdienst in te voeren.

Er moest, zoo verstond men het, in den dienst niet alleen een spreken van de geloovigen *tot God,* maar ook een spreken *van God* tot de geloovigen zijn. En waar nu de geloovigen ook *zingend* tot God spraken, waarom zou dan God zelf ook niet door menschelijken *zang* tot de Gemeente spreken?

Het was zoo indrukwekkend, indien alles zweeg, en één schoone stem een woord uit de Schrift, als in Gods naam, aan de Gemeente toezong. In de prediking *sprak* God tot de Gemeente door het menschelijk *woord.* Waarom zou diezelfde God dan niet tot de Gemeente zich uiten kunnen ook door den menschelijken *zang?* Bad niet de Gemeente tot God door het gesproken *woord,* om daarnevens lof op te dragen in het *gezongen* lied ? En waarom dan het woord van Gods zijde niet evenzoo in beide uitingen te nemen: *Gesproken* in de predikatie, en *gezongen* in het lied.

Ds. Asaph in de *Hartford Seminary Record* van November 1898, zegt er o.m. dit van:

We give the first place to the help rendered to the worshipper in his approach to God, but not far away is the conveyance *of God's message to men.* Said a lady last summer, after listening to a beautiful rendering of the composite theme, "Come unto Me, all ye that labor and are heavy laden" and "I heard the voice of Jesus": "It was as good as a sermon." It ought to be. It was meant for just that; to repeat and impress our Saviour's gracious call and to tell how one soul heard and answered. It may have been well sung; it ought to have been well sung; but no one stopped to think of the range or quality of voice; it was a religious effect, designed, secured.

A preacher in Jersey City paused in his sermon on the parable of the prodigal son, and called on his choir to sing "Home, Sweet Home." Why not ? Unusual ? Perhaps so; but it touched one wanderer's heart and after the benediction he came to say that he had begun to live a new life.

It is the last day of the year; the sermon is to be on youth and old age. The leader is in sympathy with the occasion. He selects for the anthem those familiar words in Ecclesiastes describing old age. A

solo voice announces the theme, "Remember now thy Creator, in the days of thy youth," and the chorus takes up the discourse, and tells with descriptive harmony of the evil days with the frailties and disabilities of advanced years, until the story is fully told, and the refrain is again heard, "Remember now thy Creator, in the days of thy youth." A most fit introduction to the discourse with its solemn admonition to improve the present hour. And, indeed, it is conceivable that the sentence should be so well sung as to make the postponement of further discourse possible. The Lord has spoken; let the earth be still. Would it be strange if we should come some day to such an appreciation of sacred song as a means of instruction and quickening, and to such skill in the rendering of music, as to say, at times, after the anthem, "Our souls have been fed; we need no more preaching today"?[1]

Men zal toestemmen, dat hierin veel is dat sympathie verdient, al verraadt het citaat zelf mede een ernstig gevaar. Dat zeggen: "Onze ziel is gevoed geworden, *de predikatie kunnen we thans missen",* toont waar het heengaat.

Toch is dit nog niet het ergste. Het wezenlijke gevaar ligt elders.

Indien men onder de leden van elken kerkeraad een Sankey kon vinden, een man die als een vader in Israël gold, en die begaafd was met een schoone, roerende, klare, heldere zangstem, welk bezwaar zou er dan bestaan, om in een der prachtige *anthems,* die de Engelsche kerkelijke wereld in zulk een weelde bezit, Gods woord uit de Schrift tot het volk te laten komen? Zelfs is er geen twijfel, of dit zou dieper indruk maken, dan het *voorlezen* uit de Schrift gelijk dit nu veelal geschiedt.

Maar wat is het geval?

In een kerk waar men dusver dit solozingen niet kende, voert men het in, en begint dan met uit den *kerkeraad* den besten zanger te laten optreden. Doch slechts bij hooge uitzondering geeft dit ook maar van verre hetgeen men voor een solozang hebben moet. Zijn er dan onder de *leden* der kerk betere zangers, goed, dan laat men de solo's zingen door zulk een begaafd *kerklid.* Van dien begaafden *broeder* komt men voorts al spoedig op een *zuster* met nóg schooner stem.

En bleef het daar nu maar bij.

---

[1] De eerste plaats geven we aan de hulp voor den bidder wanneer hij tot God nadert; maar het middel om Gods boodschap tot de menschen te brengen, is niet ver weg. Zoo sprak een dame in den afgeloopen zomer, na een prachtige uitvoering van een compositie op de woorden: "Komt tot Mij, allen die vermoeid en belast zijt," en "Ik hoorde de stem van Jezus": "Het was zoo goed als een preek". Zoo moest het zijn; zoo was het ook bedoeld, om te herhalen en tot het hart te brengen de genadige roepstem onzes Heilands, en te zeggen hoe een ziel hoorde en antwoordde. Het moge schoon gezongen zijn, het behoorde schoon gezongen te worden, maar niemand hield zijn aandacht slechts bezig met de kracht en klank van de stem; het was een beslist godsdienstig effect.

Een prediker in Jersey City hield in zijn preek over de gelijkenis van den verloren zoon even op en verzocht het koor te zingen: "Home, sweet home" (het bekende Engelsche volkslied). Waarom niet ? Ongewoon ? 't Moge zoo wezen, maar het trof eens zwervers hart en na de zegenbede kwam hij vertellen, dat hij begonnen was een nieuw leven te leiden.

Het is de laatste dag van het jaar; de preek zal loopen over jeugd en hoogen ouderdom. De leider handelt in overeenstemming met deze gelegenheid. Hij kiest voor het gezang de bekende woorden uit den Prediker, die den ouden dag schetsen. Een solostem zet het thema in: "Gedenk aan uwen Schepper in de dagen uwer jongelingschap," en het koor gaat voort en spreekt ons in roerende harmonie van de kwade dagen die komen, met de zwakheden en ongemakken van den hoogeren leeftijd, totdat heel het thema is behandeld en het refrein opnieuw wordt gehoord: "Gedenk aan uwen Schepper in de dagen uwer jongelingschap." Een buitengewoon geschikte inleiding op de toespraak, met die plechtige vermaning om het tegenwoordige leven te beteren. Inderdaad, het is te verstaan, dat de woorden zóó goed kunnen gezongen worden, dat men er het verder voortzetten der rede om kan uitstellen. De Heere heeft gesproken; dat de aarde dan zwijge. Zou het vreemd zijn, indien we nog eens kwamen tot zulk een waardeering van het gewijde lied als middel om te onderrichten en op te beuren, tot zulk een hoogte van muzikale uitvoering, dan we, bij tijden, na den zang kunnen zeggen: "Onze zielen zijn gevoed geworden; we hebben voor heden geen predikatie meer noodig?"

Doch zie, in een naburige, concurrente kerk heeft men *van buitenaf* een zanger of zangeres van geheel *buitengewone* gave te hulp geroepen. Die zingt veel, veel prachtiger, en nu verlaat de Gemeente *uw* kerkgebouw, om dien keurigen zanger in het *concurrente* gebouw te gaan aanhooren.

Dit neemt bij uw toch reeds zoo gebrekkigen zang alle effect weg. Uw gehoor weet nu, dat uw zang zeer inferieur bleef. Uw zang roert niet meer, vooral niet wanneer in elken dienst altoos *dezelfde* zanger of zangeres optreedt.

Om de concurrentie vol te houden moet ook gij dus alras naar andere hulpmiddelen omzien, en natuurlijk dan bieden de zangers en de zangeressen *van de opera* zich vanzelf aan. Hun zang overtreft alles. Ze zijn bekend. Ze zijn fijn geoefend. Ze hebben de ervaring van het durven. En nauwelijks heeft *hun* stem eenmaal in het heiligdom weerklonken, of ieder voelt, dat dit alles overtreft wat dusver gehoord was.

Doch dan natuurlijk kan er niet meer op gelet worden, of die zangers en zangeressen Joodsch of Heidensch, Roomsch of Protestantsch zijn. De eenige vraag is dan of hun stem en zang die van anderen te boven gaat, en of gij geld beschikbaar hebt om ze te betalen.

Feitelijk ziet men dan ook, dat het daartoe reeds in tal van kerken in Amerika gekomen is. Men huurt er voor grof geld de operazangers en operazangeressen. Men zoekt elkaar die zangers af te troggelen door hooger te bieden. Op geloof of kerkelijke positie wordt niet meer gelet. En deze zangers en zangeressen staan sociaal zóó hoog, dat ze zich in niets gezeggen laten, en in den regel zingen ze op zulk een wijze, dat *de woorden* van het lied door niemand verstaan kunnen worden. Het is de galm en trilling van hun stemgeluid die bewonderd wordt, maar aan God of aan zijn Woord denkt niemand meer.

Eerst plaatste men deze zangers dan nog in de Gemeentebanken. Straks kwamen ze bij het orgel te staan, en zongen dan achter een gordijn. Maar ook dat gordijn werd ten leste weggeschoven. De vrouwen vooral wilden gezien zijn. Het toilet ging meetellen. En zoo kan men nu reeds kerken vinden, waar de predikant tamelijk laag staat als hij spreekt, maar hoog boven hem de eereplaats wordt ingenomen door een prachtig gekleede zangeresse, die voor aller oog en oor niets en volstrekt niets anders dan het schoon van haar stemgeluid doet hooren.

Er zijn er dan ook die uitsluitend om die zangeresse komen en als de predikatie begint, weggaan.

Alzoo krek hetzelfde verloop, dat deze zaak in veel Roomsche kerken nam, met een pijnlijk gevolg, waartegen niet alleen een Roomsche kerkvergadering, maar nog onlangs een ernstig geestelijke ten onzent, met een *vox clamantis in deserto* geprotesteerd heeft.

Al is er dus in beginsel niets tegen te zeggen, ja, al zou het heerlijk zijn, indien men allerwegen in de kerken Christi een ambtsdrager vond, zoo rijk met zangtalent begaafd, dat hij als een Sankey aangrijpende stukken uit Gods Woord kon zingen, de nood der practijk maakt het onmogelijk. De wezenlijk uitnemende zangers, onder de geloovigen, en speciaal onder de ambtsdragers, zijn er te dun gezaaid voor.

Was alzoo Gods wil geweest, zoo zou de Heere het zangtalent, met name aan zijn geloovigen veel rijker moeten hebben toebedeeld. Oefening kan geen talent scheppen, hoogstens het ontwikkelen en verfijnen in zijn uiting. En nu God *niet* alzoo deed, nu de waarlijk roerend schoone zangers weinige zijn, blijkt reeds daaruit dat dit niet de van God bestelde ordinantie is, om zijn Woord tot de Gemeente te brengen, en dat men feil gaat met den eisch te stellen, dat ook het spreken van God tot de Gemeente niet alleen in het *woord,* maar ook in den *zang* zal uitgaan.

Maar al aarzelen we niet, deze conclusie derwijs scherp te trekken, het feit blijft, dat die onduldbare *solo*-zanger ongemerkt en vrij sterk weer de grootsche gedachte tot het besef der Gemeente heeft gebracht, dat bij den Eeredienst niet alleen wij *tot God,* maar ook God *tot ons* te spreken heeft, en eerst daardoor komt er weêr recht verstand én in de praelectuur der Schrift, én in de Benedictie.

XLV. Gods Tegenwoordigheid.

Sankeys optreden, dat op zichzelf in geen enkel opzicht een kerkelijk karakter droeg, heeft alzoo, met de artistieke neiging van onzen tijd in bond, het besef weer verlevendigd, dat in onze Diensten niet alleen de prediker *van* God, en de Gemeente in gebed en lied *tot* God spreekt, maar dat allereerst *God in dien dienst spreekt tot zijn volk.*

De *benedictie* in den aanvang wordt daardoor weêr verstaan. Ze is niet een *vorm* om den dienst in te leiden. Ze is niet een *herinnering* aan de genade Gods. Ze is niet een *bede* om Gods zegen. Neen, ze is *een verklaring van Gods zijde,* dat Hij in vrede en genade tot zijn volk komt. De heilige groetenisse van den Almachtigen God aan zijn verzamelde Gemeente.

De Dienaar is bij het uitspreken van de *benedictie* niets dan de mond des Heeren, zijn tolk en instrument, en het is in den Naam des Heeren, dat hij deze groetenisse des Heeren tot zijn volk brengt.

Ware dit steeds ingezien, bedacht en gevoeld, zoo zou die zegenende begroeting bij den aanvang van den Dienst, terstond na het *votum,* aan een behoefte hebben voldaan, en alzoo nimmer als een ledige phrase over de hoofden zijn heengegleden. De Dienaar zou die begroeting altoos zoo plechtig, en met zulk een nadruk, en op zulk een toon hebben uitgesproken, dat een ieder de hooge beteekenis er van gevoeld had. En de uitwerking er van zou geweest zijn, dat metterdaad een ieder der aanwezigen had ontwaard, hoe alsnu God in zijn Majesteit in het midden der Gemeente was verschenen, en het *Vrede zij u!* over zijn volk had doen uitspreken.

Dat dit uitsleet, en de *benedictie* zoo vaak in het stamelen van een formule verliep, om nu voorts naar de eigenlijke zaak, d.i. naar de predikatie te spoeden, heeft dan ook aan het leven der Gemeente ongemeene geestelijke schade toegebracht. Het heeft de mystieke warmte van het geestelijk leven doen afkoelen. Het heeft den Dienst veruitwendigd. Het heeft den prediker tot het een en al gemaakt, en het besef van Gods heilige tegenwoordigheid op bedenkelijke wijze doen afnemen.

Men versta dit in zijn diepen zin.

God *leeft.* God leeft waarachtiglijk in zijn eeuwige Wezenheid. En het is met dien levenden God dat we te doen hebben. Zooals moeder voor het kleine kind *de* wezenlijkheid is, zoo ligt voor ons *de* wezenlijkheid in het wezen en het leven van onzen God.

Zal het goed met ons zijn, en zullen we als een gespeend kind voor onzen God verkeeren, dan moet onze ziel leven onder den vollen indruk van dat *wezenlijk bestaan* van den *levenden* God, dan moeten onze gedachten naar Hem uitgaan, dan moet onze geest zich telkens tot hem opheffen, en moet ons hart en ons hoofd beide gedurig in gemeenschap met hem verkeeren, zoodat *niet* met Hem te rekenen voor ons een onmogelijkheid wordt.

Alzoo moet de gemeenschapsoefening met onzen God zijn, niet enkel in ons gebed, maar in ons bestaan en in ons leven.

Abraham wandelde met God, wil zeggen, dat Abraham van stap tot stap op zijnen levensweg dien Onzienlijken Vriend naast en bij zich bespeurde, met Hem omging en verkeerde, met Hem sprak, en zijn leiding gewaar werd.

"De Heere is mijn Herder, zijn staf en zijn stok vertroosten mij," wil zeggen, dat, gelijk in de kudde elk lam naar zijn herder omziet, of ook reeds vertroost wordt, waar het, zonder hem te zien het tikken van zijn staf op den harden grond beluistert, dat zoo ook wij van stap tot stap de leiding des goeden Herders ontwaren, en schier geen uur doorleven kunnen, zonder dat er iets tusschen onzen God en ons hart omgaat.

Alzoo echter, ieder weet het, is gemeenlijk het leven van den geloovige niet. De wereld legt beslag op ons. Ons werk leidt ons af. Allerlei gesprek en lectuur verstrooit ons. Wat voor oogen is, boeit ons en houdt ons bezig. En hierdoor ontstaat zulk een bedenkelijke scheiding tusschen onze ziel en onzen God, dat velen zelfs, als ze bidden, de eerst gesloten oogen straks weêr openen, zonder dat ook maar één oogenblik hun ziel wel waarlijk bij hun God is geweest, en zij Gods heilige tegenwoordigheid ervoeren.

Meer dan één ging zelfs vaak ter kerke op, zonder dat hij, uit de kerk huiswaarts gekeerd, naar waarheid zeggen kon, ook maar één oogenblik de tegenwoordigheid zijns Gods gevoeld te hebben.

Soms verloopen er dagen, zoo geen weken, dat iemand, die toch gelooft, 's avonds op zijn knieën liggende, en zich afvragende: "Hoe dikwijls heb ik vandaag aan mijn God gedacht?" eerlijk zal moeten erkennen: "Ganschelijk niet." En versta nu wel, dit zeggende, spreken we nu niet van de lieden der wereld, maar van de vrijgemaakten des Heeren van zijn volk in engeren zin.

Ook behoeft de één den ander daarbij niet te verdenken. Laat een ieder veeleer zijn eigen leven en bestaan doorzoeken, zooals God zelf het doorzoekt en doorgrondt, en de zelfaanklacht zal niet uitblijven.

Doch juist daarom is het nu zoo van het hoogste aanbelang, dat althans in de "vergadering der geloovigen" zulks anders zij.

Juist omdat de wereld ons zoo afleidt, en onze bezigheid ons zoo veelszins verstrooit en van onzen God vervreemdt, is het zoo noodig dat hiertegenover een tegenwicht geboden worde, en dat tegenwicht moet altoos geboden worden in onze Diensten.

Indien de geloovigen zelfs in hun saamvergadering niet tot een staan en verkeeren voor het aangezichte Gods komen, en de tegenwoordigheid van den Heilige niet ontwaren, wat blijft er dan van hun gemeenschapsoefening met den Heilige over?

Men gaat dan op, omdat het zoo gewoonte is, om met de broeders saam te zijn, om den man die prediken zal te hooren, om de gehoorde preek te beoordeelen, en goed of af te keuren, en zooveel meer, maar dat men, als we het zoo eens mogen uitdrukken, *op audientie bij den Koning der koningen is geweest,* leeft niet in het bewustzijn.

Daaruit is dan ook te verklaren al wat met de eerbiedigheid niet is overeen te brengen. Het te laat komen, en voor het *Amen* wegloopen. Het zich óf slordig óf pronkerig kleeden. Het hangen op zijn zitplaats. Het dutten en slapen in de kerk. Het noodzaken van de kerkmeesters dat ze borden moeten ophangen, om het bevuilen en bespuwen van de vloeren te voorkomen, en zooveel meer.

Dit alles is door en door ongereformeerd, omdat het alles in onverzoenlijken strijd is met de diepe grondgedachte, dat men voor Gods aangezicht verschijnt, of gelijk we het uitdrukten, bij den Koning der koningen op audientie gaat.

Schuld hieraan heeft zeer stellig ook de vaak onnatuurlijk lang gerekte preek, die bijna elk ander stuk van den Eeredienst wegdrong, of althans al het overige slechts als franje bij het laag afhangende kleed der predikatie voegde.

Maar toch de grondoorzaak van het euvel schuilt in het niet meer inzien, niet meer beseffen, niet meer ontwaren, dat in de vergadering der geloovigen *God zelf verschijnt* om zijn volk te zegenen, en het is juist dit alles beheerschende feit, dat door de *benedictie* tot uiting komt.

XLVI. Belijdenis van zonde.

Doordien het besef teloor ging, dat men in de vergadering der geloovigen voor het aangezicht van den levenden God verscheen, en dientengevolge de *Benedictie* niet langer als een *Vrede zij u!* van Gods zijde gevoeld werd, is uit onzen Eeredienst ook de *belijdenis der zonde* ganschelijk verdwenen.

Men versta ons wel.

We zeggen niet, dat in het "lange gebed" niet ook wel veelal belijdenis van zonde voorkwam, noch ook dat in de predikatie niet zeer dikwijls op belijdenis van schuld werd aangedrongen, maar wat geheel wegviel en uitsleet was de afzonderlijke handeling, waarin de Gemeente schuld- en zondebelijdend zich voor haar God stelde.

Dit kwaad ging zelfs zoover, dat de uitgevers er onze liturgie om vervalscht hebben.

In de nieuwe uitgave van onze Liturgie, gelijk ze, dank zij de goede zorge van Prof. Dr. Rutgers, en den accuraten arbeid van Dr. H. H. Kuyper, thans weer in ouden trant bij de Flakeesche Boekdrukkerij het licht zag, komt weer als vanouds voor: *Eene openlijke belijdenis der zonden,* en korter formule des gebeds," Daarvan nu heeft men gemaakt: "Een kort gebed voor de predikatie *in de week,"* zoodat een hoofdzaak: "De belijdenis der zonde," uit den titel geheel wegviel. En evenzoo deed men met het breedere stuk, dat oorspronkelijk ten titel had, en ook nu weêr heeft: *Eene algemeene belijdenis der zonden,* een gebed des Zondags vóór de predikatie," doch waarvan in alle gewone uitgaven gemaakt was: "Gebed des Zondags vóór de predikatie."

De geheele idee, dat de Gemeente opzettelijk en openlijk *belijdenis van zonden* zou doen, sleet er alzoo uit.

Toch hebben de uitgevers hier niet alleen schuld. De schuld ligt ook bij de predikanten, en niet minder bij de Gemeente, en zelfs bij de Engelsche en Schotsche praktizijns, die hier te lande zoo grooten invloed verwierven.

De praktizijns stonden in rusteloozen kamp tegenover den overdreven vormdienst der Engelsche Bisschoppelijke kerk, en dreven, in hun eenzijdigheid, hun verzet tegen dien vormendienst zoover, dat ze van geen enkel formuliergebed meer weten wilden, en een "dominee" niet telden, zoo hij niet "vrij bad".

Die richting drong daardoor ook ten onzent door. Een formuliergebed gold al spoedig voor een "dood gebed". Alleen in het vrije gebed school leven. Men achtte toch dat de Heilige Geest alleen op het oogenblik zelf den prediker biddende kon maken, en ontzeide zoo aan den Heiligen Geest de mogendheid om op den bidder door den arbeid der vaderen en door voorafgaande indenking te werken. Hij moest er zóó maar gaan staan, en zóó maar bidden. Dat alleen was het ware.

Hierbij nu werd ten eenemale voorbijgezien, dat er onder menschen tweeërlei aanleg is, den éénen zou men kunnen noemen: den *intellectueelen,* den anderen: den *artistieken.* Den artistieken aanleg nu vindt ge verbeeld in de *fontein,* die vanzelf ontspringt, den intellectueelen in *pomp* of *put,* waar het water alleen door pompen of putten uit naar boven komt.

Nu kunt ge een prediker hebben, die ver van God leeft, maar artistiek van aanleg is, en die zal op staanden voet, o, zoo wegsleepend bidden. En daartegenover zult ge kunnen hebben een innig vroom prediker, maar die intellectueel is aangelegd, en die als hij zóó maar bidden moet, dorre en onbezielde woorden voortbrengt.

Dan ligt het dus volstrekt niet aan het werk van den Heiligen Geest, maar aan den zeer uiteenloopenden aanleg. Maar de Gemeente dit niet wetende, zag het artistieke ontspringen van de gebedstaai voor werking van den Heiligen Geest aan, en veroordeelde de intellectueele inspanning van den anderen bidder als onmachtig prevelen.

Dit nu bracht er den prediker toe almeer het formuliergebed te laten varen. Wie een formuliergebed bad werd niet voor vol aangezien. Dat was zich behelpen, omdat men het zelf niet kon. En overmits men nu gemeenlijk met zijn oogen dicht veel vlotter spreekt dan met zijn oogen open, ontstond dat "lange gebed", dat thans almeer inheemsch werd, en dat zoo vaak eer ontstichtend dan stichtend werkt.

In de week een *kort* gebed, maar op Zondag een *lang* gebed. En zoo dit gebed niet ook den *indruk*

van *"lang"* maakte, deugde het niet.

Toch ware dit nog minder geweest, zoo de predikers vooraf de beide formuliergebeden terdege bestudeerd hadden, en nagegaan wat er inzat. Zoo zouden ze hebben leeren bidden. En dan zou het terstond bij hen hebben vastgestaan, dat het *allereerste* wat in zulk een gebed op den voorgrond moet staan is *de openlijke belijdenis van zonden.*

Maar ook dit deed men niet, en we hebben predikers gekend, die reeds jaren lang het "lange gebed" uit zich zelf gebeden hadden, zonder dat ze nog ooit de moeite namen, om dat rijke formuliergebed dat vooraan in onze Liturgische gebeden voorkomt, aandachtig na te lezen.

Op die wijze is toen feitelijk het alle Zondagen "openlijk belijdenis doen van schuld" er uit geraakt, en de uitgevers, de praktizijns volgende, hebben zich toen veroorloofd, om uit den titel dat: *"Openlijke belijdenis van zonden"* maar stil weg te laten.

Aanleiding hiertoe gaf te meer de wezenlijke fout, die in onze Liturgie begaan is, dat men namelijk deze *Belijdenis van zonden* niet apart hield, maar met het Gebed voor de "opening des Woords" inéén deed vloeien.

Dat heeft men in de Fransche en Waalsche kerken *niet* gedaan, en ook niet in de Engelsche kerken, gelijk dit ook in andere kerken buitenaf geenszins het geval was.

Daar hield men de *Belijdenis van zonden* afzonderlijk, en liet een kort gebed voor de "opening des Woords" volgen op de aankondiging van den tekst.

Ook in de Liturgie van á Lasco voor de Nederlandsche Vluchtelingengemeente te Londen opgesteld, zijn het Gebed vóór de *"opening des Woords"* en het Gebed van *Belijdenis van zonden,* twee geheel op zich zelf staande gebeden (Editio Kuyperi II. p. 82 en 85).

Juist de vermenging inònze Liturgie gaf alzoo aanleiding, dat men het eerste stuk: de *Belijdenis van zonden,* glippen liet, en er te kwader ure het "Gebed voor de nooden der Christenheid", dat anders *na* de predikatie kwam, vaak meê 6aam deed vloeien.

Hoe rijk en treffend die *Belijdenis van zonden* ook zóó nog in onze Liturgie was, moge blijken uit de eenvoudige mededeeling van haar inhoud.

Ze luidde aldus:

> o Eeuwige God en allergenadigste Vader, wij verootmoedigen onszelven uit den grond des harten voor uwe hooge majesteit, tegen welke wij zoo menigmaal en zoo gruwelijk gezondigd hebben, en bekennen, dat, zoo Gij met ons in het gericht wilt gaan, wij niet anders dan den eeuwigen dood verdiend hebben. Want behalve dat wij allen door de erfzonde voor U onrein en kinderen des toorns zijn, ontvangen, uit zondig zaad, en in ongerechtigheid geboren, waardoor allerhande booze lusten, tegen U en onzen naaste strijdende, in ons wonen, zoo hebben wij nog bovendien met de daad uwe geboden menigmaal en zonder ophouden overtreden; nalatende wat Gij ons geboden hadt, en doende wat ons klaarlijk verboden was. Wij hebben allen als schapen gedwaald, en hebben grootelijks tegen U gezondigd, hetwelk wij bekennen, en het is ons van harte leed. Ja wij belijden, tot onze vernedering en tot prijs van uwe ontferming te onswaarts, dat onze zonden het getal van de haren onzes hoofds te boven gaan, en dat wij tien-duizend talenten schuldig zijn, waartegen wij niets hebben om te betalen; waarom wij ook niet waardig zijn uwe kinderen genaamd te worden, noch onze oogen op te slaan ten hemel, om onze gebeden voor U uit te spreken. Nochtans, o Heere God en barmhartige Vader, wetende dat Gij den dood des zondaars niet begeert, maar dat hij zich bekeere en leve, en dat uwe barmhartigheid oneindig is, die Gij bewijst aan degenen die zich tot U bekeeren; wij roepen U van harte aan, in het vertrouwen op onzen Middelaar Jezus Christus, die het Lam Gods is, dat de zonde der wereld wegneemt, en bidden U, dat Gij wilt medelijden hebben met onze zwakheid, ons om Christus' wille onze zonden vergevende. Wasch ons in de zuivere fontein zijns bloeds, opdat wij rein en sneeuwwit worden. Dek onze naaktheid met zijn onschuld en gerechtigheid, om de eere uws naams. Reinig ons verstand van alle blindheid, en onze harten van allen moedwil en hardnekkigheid.
>
> Dit alles, o genadige Vader, bidden en begeeren wij in den naam van Jezus Christus, die ons

alzoo heeft leeren bidden:

Onze Vader, die in de hemelen zijt,
Uw naam worde geheiligd.
Uw koninkrijk kome.
Uw wil geschiede, gelijk in den hemel, alzoo ook op de aarde.
Geef ons heden ons dagelijksch brood.
En vergeef ons onze schulden, gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren.
En leid ons niet in verzoeking, maar verlos ons van den booze.
Want uw is het koninkrijk, en de kracht, en de heerlijkheid in der eeuwigheid.

Amen.

Is dit niet schoon, niet roerend, niet aangrijpend, en verarmt ge de Gemeente niet, als ge deze treffende taal uitruilt voor een los opkomende belijdenis, die de predikant zóó zóó uit zich zelf moet voortbrengen ?

De vraag dient dan ook ernstig overwogen, of we niet den besten weg zouden opgaan, zoo we deze afzonderlijke, openlijke *Belijdenis van zonden,* en dan liefst in vasten vorm, in de Gemeente terugbrachten.

Zelfs zouden we de vraag durven stellen, of niet veel zonde in de Gemeente gekeerd, en veel verootmoediging gewekt zou zijn geworden, indien Zondag aan Zondag, in alle onze kerken, in zulk een taal, waaraan ieder van der jeugd af gewend was, onze schuld aan den Heilige ware beleden.

XLVII. De wet der X geboden.

Moeielijkheid levert de vraag op, welke plaats de voorlezing van de Wet der Tien Geboden in den Eeredienst moet innemen.

Dat ze in den Eeredienst behoort te zijn opgenomen, is buiten kijf. Het oordeel hierover is eenparig. En het is niets dan achteloosheid en onaandoenlijkheid voor het heilige, zoo in enkele ook van onze kerken de voorlezing der Wet soms achterwege bleef.

Hiermede is niet gezegd, dat deze voorlezing in elken dienst moet plaats hebben. Als de geloovigen tweemaal op elken Zondag saam-vergaderen, moeten deze beide diensten als één geheel en in ordelijk verband worden genomen. Maar, hoe ook bezien, op elken Zondag moet de stemme Gods van den Sinaï in de vergadering der geloovigen naklinken.

Alleen op die manier toch wordt de Wet der Tien Geboden levenslang op zulk een indrukwekkende wijze in het geheugen en in het hart der geloovigen ingeprent en ingefundeerd, dat die Wet met hun bewustzijn saam kan groeien, en als ware het, onafscheidelijk wordt van hun zedelijk besef.

Gutta cavat lapidem. De druppel holt den steen uit. En naar dien goeden regel kan ook alleen door bestendige en gestadige voorlezing de Wet zoo vast in het zedelijk bewustzijn indringen, dat de Wet der Tien Geboden de *zedelijke vastheid* voor alle handeling worde.

Maar al is hierover het oordeel van alle liturgen eenparig, bij de vraag hoe, waar, en wanneer die voorlezing geschieden moet, gaan ze uiteen.

Er zijn er, die deze voorlezing vóór den dienst door den Voorlezer willen doen plaats hebben. Er zijn er, die deze voorlezing willen doen plaats vinden in den dienst, maar vóór of althans in verband met de Schuldbelijdenis. En er zijn er, die deze voorlezing wel in den dienst, maar afgescheiden van de Schuldbelijdenis, onder het oogpunt der dankbaarheid bezien willen, en ze daarom plaatsen bij het uitgaan van den dienst als hij ten einde loopt.

Korter gezegd, er is drieërlei opinie, al naar gelang de Wet gelezen wordt, vóór den dienst of in den dienst, en in den dienst vóór of na de predikatie.

Nog is er wel een vierde opinie, maar die niet meêtelt, de opinie namelijk van hen, die achten dat het verband er niets toe doet, mits maar de Wet gelezen worde. Soms hing men ook de Wet in de kerk op twee groote borden op, dan behoefde ze niet voorgelezen te worden, maar kon men ze lezen van het bord af.

Dit nu is geen opinie, die op liturgisch gebied meetelt. Liturgische studie toch vraagt niet enkel wat er alzoo gedaan moet worden, maar ook in welke volgorde, en in welk verband een en ander moet plaats hebben.

Die vraag komt, bij eenig nadenken, op elk terrein aan de orde. Zelfs bij onze middagmalen. Wie soep, vleesch met groenten en rijst eet, zal niet zeggen: hoe die drie volgen doet er niet toe, maar oordeelen, dat de soep voorop moet gaan en de rijst nakomen. En dit volstrekt niet alleen ter wille der gewoonte, maar omdat bij het nemen van soep ook te letten is op de vatbaarheid van de maag om het voedsel op te nemen. Fijnere koks rekenen daar zelfs in bijzonderheden mede, en vragen zich bij elk gerecht af, welk soort van spijs het best na de pas genoten spijs volgt.

Evenzoo gaat men te werk met zijn kleeding. In den winter moet ge aanhebben een dikke jas, een gewone jas, een vest, een lijfrok enz. Maar wie zal nu zeggen, dat de orde waarin ge die onderscheiden kleederen aantrekt, er niet toe doet? Ieder toch gevoelt, dat men de zachter en fijner kleedingstukken op het lijf draagt, de ruwere daarover heen.

Zoo nu is het bij alle ding. Er moet bij stoffelijke dingen altoos gerekend worden met de gesteldheden van het lichaam, en zoo ook bij geestelijke dingen met de stemming van onzen geest.

We ontvangen van wat we hooren of meemaken zekere aandoeningen en gewaarwordingen. Die aandoeningen en gewaarwordingen zijn anders bij den zang dan bij het gebed, bij de predikatie anders dan bij het Sacrament, bij de Geloofsartikelen anders dan bij de Wet, en zoo ook anders bij het hooren van Gen. 1 en van Rom. 8.

Het is dáárom nu, dat de Liturg met den aard van die gewaarwordingen en met de soort van die

aandoeningen rekening houdt, en nu zich de vraag stelt, in welke orde en in welk verband deze aandoeningen en gewaarwordingen moeten worden opgewekt, om de juiste stemming te voorschijn te roepen.

Doet men dit niet, dan breekt men door wat volgt af wat pas door wat voorafging was opgewekt, en bereikt zijn doel niet.

Men wordt juist Liturg door op dat onderling verband te letten, en aan die juiste volgorde zijn aandacht te schenken.

In een winkel staan de onderscheiden meubelen op rijen bijeen, maar in uw vertrek schikt ge ze, en iemand die in zijn woonkamer tafels, stoelen en kasten als in een winkel op een hoop in een hoek zette, zou toonen van het meubileeren van een kamer geen verstand te hebben.

Toch is het juist dit, wat door velen, die naar orde noch verband vragen, in het algemeen gedaan wordt, ze plaatsen een deel van wat komen moet *vóór* en een deel *in* den dienst, zonder nadenken of zonder leidende gedachte.

De voorstanders dezer ordelooze bijeenvoeging en afdoening sluiten we dus buiten het geding. Zij tellen niet mee. Met hen rekenen we niet.

Ge moet niet alleen u rekenschap geven van wat in en bij den dienst hoort, maar ge moet ook indenken, op welke wijze een en ander te doen is, op wat toon, met wat stem, door wien, in welke orde, in welke opeenvolging en in welk verband. En eerst zoo ge ten opzichte van dit alles tot een conclusie zijt gekomen, waarvan ge wetenschappelijk rekenschap voor uzelven en voor anderen kunt geven, zijt ge Liturg. Anders niet.

Hier gelden alzoo *tweeërlei* factoren. Ten eerste, van Gods zijde de bepaling, welke deelen in den dienst moeten voorkomen, En ten andere, van 's menschen zijde, hoe ze op elkaar volgen moeten naar eisch van de stemming die ze teweegbrengen, om zoo het juiste verband te leggen.

Reeds hieruit volgt, dat zij die het lezen van de Wet vóór den dienst doen plaats grijpen, een zeer zwakke positie innemen.

Zulk een voorlezing toch kan geen andere bedoeling hebben, dan om hen die er alvast zitten op nuttige wijze bezig te houden. Doch dan is ze ook buiten de vergadering der geloovigen geplaatst en bedoelt ze niet allen, maar alleen hen die er alvast zijn. Met name niet den predikant en de ouderlingen die met hem binnenkomen. Die toch zijn er dan nooit bij.

En voorts zijn er dan ook niet bij die velen, die pas op het laatste oogenblik binnenkomen. Niemand toch is gehouden er te zijn voor het oogenblik dat de dienst begint. Dan eerst wordt de vergadering geopend. Later mag men niet komen, maar vroeger behoeft men er niet te zijn. Immers voor dit vroeger is geen tijdstip aangegeven. Het kan *vijf,* het kan *tien* minuten, het kan een *kwartier* zijn, al naar gelang een predikant vóór den dienst veel of weinig opgeeft te zingen en te lezen. En ook naar gelang met de Wet begonnen of besloten wordt.

Al zulk lezen van de Wet vóór den dienst is daarom onverdedigbaar.

Het is oneerbiedig, want het voegt ons niet de stemme Gods van den Sinaï als tijdvulling te bezigen, ter loops te laten weerklinken, en te laten uitgaan eer de vergadering begonnen is.

Het treft geen doel, want het doel moet zijn *allen* te bereiken.

En het staat buiten alle verband, want aanstonds wordt de indruk er van weggenomen door de sensatie van het begin van den dienst.

Erkend moet dan ook worden, dat de Liturgen die onze Liturgie opstelden, op dit punt tekortschoten, iets wat te minder vergeeflijk is, omdat ze in andere kerken zooveel beter voorbeeld hadden, en gelijk Dr. H. H. Kuyper in December in de Heraut aantoonde, Calvijn zoo heel anders was voorgegaan.

Zij toch hebben de voorlezing van de Wet eenvoudig *niet* geregeld, en ze daarmede aan de willekeur van de officianten overgelaten.

En overmits nu de predikanten, over hun komende predikatie in spanning, begrijpelijkerwijs zoo spoedig mogelijk tot hun predikatie wenschten te komen, was het hun welkom, dat al het andere afgedaan was, eer zij begonnen; de lezing uit de Schrift, de lezing van de Wet, de lezing van de

Geloofsartikelen, en liefst ook de Voorzang. Na Votum, Benedictie en Gebed, konden zij dan aanstonds aan hun predikatie toekomen.

Blijft alzoo alleen de tweeërlei methode, om òf de Wet *vóór* de predikatie in verband met de Schuldbelijdenis en Absolutie te lezen, òf wel de Wet *na* de predikatie te lezen als regel van leven, die aan de geloovigen bij het verlaten van het bedehuis wordt medegegeven.

XLVIII. De Wet der X Geboden. *(Slot.)*

Gelijk door Dr. H. H. Kuyper in ons no. 1902 zoo nauwkeurig is aangetoond, had reeds van Calvijns dagen af de voorlezing der Wet plaats, niet in het teeken van *Vraag 3,* maar in het teeken van het *Derde deel* van den Heidelberger Catechismus.

Het zij ons geoorloofd de resumtie van zijn zoo belangrijk opstel hier in te lasschen.

Of de Gereformeerde Liturgie op dit punt krachtens het Gereformeerde beginsel werkelijk herziening eischt, zal later in de artikelen over de Liturgie worden uiteengezet. Wat wij thans alleen wilden aantoonen, om tot behoedzaamheid in het afbreken te manen, is 1°. aan wien de gewoonte van onze Gereformeerde kerken te danken is; 2°. waarom dit gebruik karakteristiek is voor de Gereformeerde Liturgie ; en 3°. welke belangrijke plaats oorspronkelijk aan dit voorlezen der Wet in den Gereformeerden eeredienst werd geschonken.

De gewoonte om de Wet elken Zondag voor te lezen is niet eerst in later tijd in onze Gereformeerde kerken opgekomen, maar laat zich vervolgen zoolang er een Gereformeerde kerk bestaat en valt met haar oorsprong saam. En dit is te opmerkelijker, omdat wij in dit voorlezen der Wet niet te doen hebben met een Roomsche traditie, die gedachteloos gehandhaafd of liever geduld bleef, maar met een instelling, waarvan het vaderschap omnium consensu aan Calvijn moet worden toegeschreven.

Nadat aldus de "inleidende dienst" was afgeloopen, volgde een kort gebed om zegen bij de predikatie des Woords, welk gebed sloot met het Onze Vader. Na de predikatie volgde het dankgebed, waarin tegelijk de nood der Christenheid aan God werd opgedragen. De gemeente zong nog een psalm en keerde, na den zegen ontvangen te hebben, naar huis. Over de Geloofsbelijdenis spreekt de Liturgie van Calvijn niet, maar, indien Valerandus Pollanus getrouw weergeeft wat te Straatsburg geschiedde, dan werd de Geloofsbelijdenis gelezen *na de prediking.* Ook in de Liturgie van de Palz heeft zij daar haar plaats. Eerst Datheen bracht haar over aan het slot van het gebed vóór de predikatie, en later werd in de Nederlandsche kerken het gebruik algemeen om de Geloofsbelijdenis in den middag of avondpredikatie te lezen. Ook het bekende besluit der Synode van Dordrecht in 1574 genomen, dat de Geloofsbelijdenis 's morgens en de Wet 's middags zou gelezen worden, heeft hier geen verandering gebracht. De gewoonte bleef: 's morgens de wet en 's avonds de geloofsbelijdenis.

Hiermede is de gang van Calvijns liturgie geschetst. De gedachte, die aan haar ten grondslag ligt, zal daarmee duidelijk zijn.

Waar de Gemeente vergadert, is de eerste roeping: zich te verootmoedigen voor God. Men komt als zondaren voor zijn heilig aangezicht. Erkenning van schuld en de bede om genade gaat daarom voorop.

Maar de Gemeente is niet een Gemeente van heilzoekenden. De kerk is niet Heilsanstalt, maar Heilsgemeinschaft. Het is de vergadering der geloovigen. Daarom wordt de vergiffenis der zonden aan de geloovigen verkondigd in den naam des Heeren.

Daaruit volgt vanzelf de roeping van dankbaarheid. Wie genade ontving behoort heiliglijk te leven. Bij de absolutie volgt daarom de voorlezing der Wet. Ook daarbij trilt nog in het Kyrie Eleison, d.i. het: "Heere erbarm U", de heugenis der zonde na, maar de overhand heeft de bede: Schrijf uwe Wet in onze harten, opdat wij leven als uwe kinderen, d.i. de bede om heiligmaking.

Dan volgt de bediening des Woords met vóór- en nagebed, waarin het Onze Vader als het eigenlijke gebed der Gemeente wordt opgenomen, letterlijk in het vóór- en met omschrijving in het nagebed.

De Apostolische Geloofsbelijdenis, waarin de Gemeente haar algemeen ongetwijfeld, Christelijk geloof belijdt, is het slotakkoord. Het is een weerklank op het gepredikte Woord; het "Amen, wij gelooven", dat de Gemeente na het beluisteren van Gods Evangelie voelt oprijzen in haar hart en uitspreekt met haar lippen. Want het geloof is uit het gehoor, en het gehoor uit het gepredikte Woord.

Maar het laatste woord is niet het Amen der Gemeente, het is de Hoogepriesterlijke zegen, waarmede de Gemeente der geloovigen in vrede wordt heengezonden.

Heeft Ebrard te veel gezegd, toen hij de Liturgie van Calvijn als een meesterstuk van "grossartige Einfachheit" prees?

Hieruit blijkt tevens, dat de keuze van *vóór* of *na* de predikatie, op welker spil wij in een vorig betoog

het geding stelden, nog een wijziging toelaat, en nog scherper kan gesteld worden, als de keuze tusschen de Wet als prikkel tot *schuldbelijdenis* en de Wet als regel der *dankbaarheid.* Wie historisch op Calvijn teruggaat, *moet* dit zelfs doen, want Calvijn nam de Wet zeer beslist als regel der dankbaarheid, en liet haar voorlezing nochtans vóór de predikatie plaats grijpen.

Dat wij, in afwijking hiervan, de keuze stelden: vóór of na de predikatie, heeft dan ook daarin zijn grond, dat de *XII Geloofsartikelen* en de *Wet* ons voorkomen in andere orde te moeten volgen, dan Calvijn dit vooralsnog in practijk bracht.

Hoezeer we toch instemmen met den lof o.a. door Ebrard aan Calvijn toegebracht voor zijn rijken Liturgischen zin, en al kan tegenover de verachters der Liturgie niet genoeg op Calvijns woord en voorbeeld gewezen worden, toch volgt hieruit nog geenszins, dat de keuze van volgorde, die Calvijn deed, onberispelijk was.

We willen dan ook reden geven, waarom o.i. Calvijns methode op dit punt verbetering vraagt.

In de hoofdzaak had Calvijn onbetwistbaar gelijk.

Is de schare in het kerkgebouw, niet een groep hoorders, maar een *"vergadering der geloovigen",* dan kan de Wet niet onder hen optreden als een *tuchtmeester tot Christus.*

Dat is wel haar roeping bij een Evangelisatie of bij Missie, maar niet in een vergadering van mannen en vrouwen, die juist daarom saamkomen, omdat ze belijden *tot Christus gekomen te zijn.*

Want wel ontkennen we niet, dat ook de geloovigen nog telkens door den spiegel der Wet in hun schuldbesef verdiept worden, noch ook dat er in de kerk vele onbekeerden meê opkomen, die nog niet met bewust geloof tot Christus gekomen zijn, maar dit {verandert daarom het *karakter der vergadering* niet, en kan er dan ook nooit het *stempel* op drukken.

In de Liturgie nu geeft het *karakter* der vergadering den toon aan. Het onvolkomene komt in de *predikatie* aan de orde. Is en blijft alzoo het *karakter* der vergadering, dat ze het stempel draagt van een vergadering van *geloovigen* te zijn, dan kan ze als *vergadering* niet nog pas tot Christus geroepen worden.

Ebrards opmerking, dat de XII Geloofsartikelen, en niet de Wet, *na* de predikatie komen, omdat het geloof uit het gehoor is, munt dan ook niet uit door juistheid. Paulus toch bedoelt in Rom. 10 niet de predikatie onder hen die reeds gelooven, maar het *kerygma* dat tot Heidenen en Joden uitgaat.

In een vergadering der geloovigen daarentegen weerklinkt de Wet als Goddelijke regel der *dankbaarheid,* en wel als regel der dankbaarheid voor de *practijk des levens.*

Nu gaan de geloovigen tot die practijk des levens over, niet vóór de predikatie, maar *na* de predikatie, als ze het kerkgebouw verlaten.

Dáár, bij het verlaten van het kerkgebouw, en bij het terugkeeren tot de practijk des levens, is alzoo de logische en natuurlijke plaats, om den regel der dankbaarheid, d. i. de Wet, te laten uitgaan.

Of men daarvoor nu de ééne maal de volle Wet, en de andere maal het kort summier der Wet neemt, doet niet ter zake. Hoofdzaak is maar dat de Gemeente bij haar teruggaan in het leven, vóór de zegenspreuk, aan den regel der dankbaarheid herinnerd worde.

Ieder zal toestemmen dat dit de natuurlijke volgorde is.

Volgt men daarentegen Calvijns methode, dan krijgt men eerst de *schuldbelijdenis,* daarop de *absolutie,* en dan kwam de *Wet,* niet als gesproken tot de geloovigen, maar als door hen *gezongen,* bij elk vers met een *Kyrie Eleison* afgewisseld, en besloten door een bede om *heiligmaking.* Daarna kwam dan de predikatie, door kort gebed ingeleid. Straks volgden de Geloofsartikelen. En zoo ging men, na den zegen ontvangen te hebben, uiteen.

Dit nu loopt uitnemend, indien men dezen Liturgischen dienst als een afzonderlijk deel neemt, en van de predikatie als tweede deel losmaakt. Dan toch moet in dat Liturgische deel niet alleen schuldbelijdenis en absolutie, maar ook de regel der dankbaarheid voorkomen. Doch dan moet daarin ook de belijdenis der XII Geloofsartikelen worden opgenomen. Eerst zoo ware de Liturgische dienst compleet.

Doet men dit daarentegen niet, en plaatst men de XII Geloofsartikelen na de predikatie, dan loopt de

Liturgie niet af, dan vormt de Liturgische dienst *geen* afzonderlijk geheel, dan wordt, gelijk het hoort, de geheele dienst in één Liturgisch kader ingesloten, beginnende met het *votum* en pas eindigende met den *zegen.* Doch dan vervalt ook alle reden, waarom de regel der dankbaarheid vlak op de absolutie zou volgen, en door de predikatie uit de herinnering zou worden teruggedrongen, tegen het oogenblik dat men het leven weêr ingaat.

Daar komt bij, dat Calvijn zelf op die wijs de Wet niet in haar eigenlijk karakter als regel der dankbaarheid kon handhaven, ze toch weer tienmaal door het *Heere, erbarm u onzer!* laat afwisselen, en haar dus toch weer als prikkel tot schuldbelijdenis laat optreden.

Zoo worden de juiste grenzen uitgewischt, schuldbelijdenis en dankbaarheid vloeien door elkander, en de stemming die men te voorschijn wil roepen, wordt verward.

Van tweeën één toch, de absolutie heeft zin of geen zin.

Heeft ze zin, dan slaat ze terug op de afgelegde schuldbelijdenis, en kan men op dàt oogenblik de geloovigen niet meer in de stemming van het *Kyrie Eleison* laten terugzinken.

De absolutie moet vrijmaken. Vrij van het drukkend gevoel van schuld. En is dat doel werkelijk bereikt, dan is het onzuiver toch de Gemeente onmiddellijk daarop weer tienmaal om schuldvergiffenis te laten smeeken.

Dan beduidt dit, dat de Gemeente de absolutie *niet* aannam, er niet in *gelooft,* en daarom toch om schuldvergiffenis, keer op keer, blijft roepen.

Alsdan zou de eerst niet aangenomen absolutie, na dat tienvoudig smeeken, om zondevergeving, moeten herhaald worden.

Want wel kan men zeggen, dat het *Kyrie Eleison* niet uitsluitend doelt op schuldvergiffenis, maar op hulpe bij de Wetsvolbrenging, zooals ook de Engelsche Liturgie dit geeft, maar dit gaat tegen de beteekenis van het woord in. *Eleeison* doelt op verzoenende genade. Zeer terecht merkt Dr. H. H. Kuyper dan ook op, dat hier nogmaals de toon van *schuldbelijdenis* te beluisteren viel, en juist dàt nu is met de wezenlijke aanvaarding van de absolutie niet te rijmen.

Ook in de apostolische epistolaire predikatie komt de prediking van den regel der dankbaarheid altoos achteraan, na de predikatie des Evangeliums.

Schier elk prediker gevoelt zich gedrongen, op het slot zijner predikatie in een vermanenden toon te komen, en tot het stuk der dankbaarheid over te gaan. En juist aan dit paraenetisch slot der predikatie sluit zich dan de Wet zoo gereedelijk aan.

Vooral het "zingen" van de Wet achten we een misgreep.

De Wet zingen we niet elkander toe, maar ze wordt ons in den Naam des Heeren HEEREN, en dus door zijn Dienaren voorgehouden.

Altemaal redenen, waarom we, in afwijking van Calvijn, de Wet als regel der dankbaarheid oordeelen beter geplaatst te worden *na,* dan *voor* de predikatie.

XLIX. Schuldbelijdenis gezongen of gesproken.

Valt alzoo de voorlezing van de Wet vóór de Predikatie uit, om hare plaats na afloop der Predikatie te vinden, dan staan we nu voor de vraag, welken gang de Liturgische handeling dan behoort te nemen tusschen het *Votum* en de *Predikatie.*

Onmiddellijk op het *Votum* moet, gelijk we reeds aantoonden, de *Benedictie* volgen, maar dan komt, in de tweede plaats, na de Benedictie de *Schuldbelijdenis,* en na de Schuldbelijdenis moet, bij goede Liturgische regeling, de *Absolutie* worden uitgesproken.

Die Schuldbelijdenis nu kan *tweeërlei* vorm dragen. Ze kan óf door den Voorganger als tolk der Gemeente worden uitgesproken, òf door de Gemeente zelve. En indien dit laatste, dan kan ze, óf door de Gemeente worden gezongen, òf worden uitgesproken.

Dit laatste is in de Engelsche bisschoppelijke kerk door het *Book of Common Prayer* ingevoerd.

Er is dan een gebed van schuldbelijdenis, dat een ieder gedrukt voor zich heeft in zijn kerkboek, en dat de meesten door de lange gewoonte uit het hoofd kennen. In dat gebed gaat dan een der predikanten voor, en volzin voor volzin, spreekt de geheele Gemeente hem overluid na.

Zeker een ideale vorm, maar die, helaas, bij de uitvoering al spoedig haar ideale schoonheid verliest. In kleinere kerken, met een geoefende Gemeente, waarvan bijna elk lid het gebed van buiten kent, gaat het nog even. Maar bij grootere samenkomsten, en als de meesten de woorden nog pas uit het boek moeten lezen, raakt al spoedig de eenheid van toon teloor. Wat de één uitspreekt is voor den ander eerst een lettergreep, straks een heel woord, ten slotte twee of drie woorden vooruit, en zoo ontstaat er reeds halverwege van het gebed een wezenlijke onstichtende verwarring.

Dit leidt er dan toe, dat velen maar halfluid gaan spreken, anderen meesmuilend fluisteren, en weer anderen zich ganschelijk stil houden.

Zij die in het koor en vlak vooraan zitten, bidden dan meê. De anderen hooren het aan. En het gemeenschappelijk overluid bidden bepaalt zich al spoedig tot een zeer kleinen kring; terwijl zij die het enkel aanhooren zulk een gegons van klanken te hooren krijgen, dat ze eenvoudig niet meebidden kunnen. Ook waar ze beproeven, om in stilte voor zichzelf te bidden, worden ze door dat gegons gestoord.

Doch al ziet men af van dit droef verloop, zelfs ook in kleine kerken is dat saam overluid bidden toch niet stichtelijk. Het zou dit a leen kunnen zijn bij zoo melodieus en harmonisch ontwikkeld volk, waar men vanzelf volkomen gelijke maat in het spreken hield en onder het spreken allen in eenzelfden toon bleef. Dan zou er slechts één stem, harmonieus gevariëerd, gehoord worden, en allen zouden in die ééne stem hun persoonlijke stem laten invloeien.

Maar zoo melodieus en harmonisch zijn noch de Engelschen noch wij in onze uitingen. Men hoort bij zulk overluid bidden van meerderen tegelijk altoos allerlei stemmen, die dooreenwarrelen, en die velerlei stemmen spreken op allerlei toon. Schel en dof. Hard en zacht. Klagend en hoog. Gevoelvol en mat. En die variaties van spreektoon geven ten slotte zulk een onaangenaam geheel, dat men in zijn eigen spreken zijn ziel niet meer hoort weerklinken. En ten leste wordt het een machinaal opzeggen, zonder dat het hart in de woorden uitvloeit.

Vooral bij een Schuldbelijdenis nu is dit hinderlijk en storend. Reeds op zichzelf zijn lang niet allen die daar staan of neerzitten, op dat oogenblik, in een stemming van verootmoediging. Niet weinigen moeten eerst door en onder het gebed in die stemming komen. En dit nu blijft onverbiddelijk uit, als de wijze waarop gebeden wordt aan het opwekken van die stemming in den weg staat.

Hier past het plechtige, en zulk saam overluid bidden staat juist aan dat plechtige in den weg.

Men hoort dit in de Engelsche kerk dan ook dadelijk, zoo men het opzeggen van zulk een Schuldbelijdenis vergelijkt met het bidden van het *Onze Vader,* met het bidden van het *Glory be to the Father* enz., en met het *Amen.*

Als de Gemeente overluid het *Amen* uitspreekt, na de Geloofsbelijdenis enz. dan is dit één plechtige klank. Men hoort één stem. Het is welluidend en treffend tegelijk. Ook het "Glory be to the Father, to the Son and to the Holy Ghost, world without end" is allen zoo van der jeugd bekend, en zit er zoo muurvast in, dat, ook waar het niet gezongen, maar gesproken wordt, dit uitspreken plechtig en

welluidend toegaat. En hetzelfde mag in den regel ook getuigd van het *Onze Vader.* Ook dit kent ieder zoo vast, en het valt in zoo korte volzinnen, telkens ééne bede, uiteen, dat gemeenlijk ook bij het overluid saambidden van het *Onze Vader* geen stoornis intreedt, en de geheele uitvoering, als we zoo zeggen mogen, stichtend aandoet.

Maar zoo is het niet met de andere gebeden. Ze zijn er te lang voor. Ze zijn vervat in volzinnen, die niet genoeg rhythmisch afloopen, Men kent ze niet vast genoeg. En het gevolg is, dat wat stichten moest eer ontsticht.

Blijft alzoo geen andere keuze dan tusschen een gebed uitgesproken door den Voorganger, zoodat de anderen geheel zwijgen, of ook een Schuldbelijdenis die gezongen wordt.

Onze vooralsnog bestaande Liturgie koos voor de eerste, en gaf daarvoor tweeërlei gebed, het ééne langer, het andere korter, maar in elk geval een formuliergebed, en op dit laatste moet nadruk worden gelegd.

Zoo ergens toch, dan is bij de Schuldbelijdenis alle vrij gebed van den Voorganger misplaatst. Als de Voorganger zoogenaamd "vrij bidt", moet wie dit meê zal bidden, eerst onder het hooren van wat hij bidt, in die bede inkomen, en onderwijl dit gelukte, is de voorbiddende prediker reeds weer verder. Dit zou nu nog gaan, zoo de Voorganger bad in zeer korte volzinnen, en met uitsluiting van alle tusschenzinnen, en tusschen elke twee zinnen een oogenblik van zeer korte rust liet volgen, maar bijna niet één prediker bezit de gave om dat te kunnen doen. Juist bij het improviseerend spreken neigen we vanzelf tot langer zinnen, met tusschenzinnen doorvlochten, en die zijn voor het meêschuldbelijden ganschelijk ongeschikt.

Bij zulk een Schuldbelijdenis moet elke inspanning om den zin te vatten, gemeden worden. De geest in ons moet volkomen rustig kunnen zijn, en dit nu is alleen mogelijk, zoo er ééne vaste formule van schuldbelijdenis, die we van der jeugd af kennen, en die, omdat ze met zorg opgesteld werd, zóó kon worden gesteld, dat ze in korte rhythmische zinnen, gedachte na gedachte tot uitdrukking brengt, en die gedachten zoo op elkander laat volgen, dat ze van een vast uitgangspunt, langs geheel ordelijken weg, de ziel op een bepaald eindpunt doen aankomen.

Een formuliergebed is hier alzoo volstrekt onmisbaar. *Alleen* het formuliergebed van Schuldbekentenis kan tot het doel leiden; kan prediker en Gemeente vereenigen; en aan de Gemeente zelve het gevoel geven van aaneensluiting, van saambinding, en van het komen tot éénzelfde uiting. Juist het formuliergebed geeft bij het schuldbelijden het gevoel, dat de prediker bidt in aller naam, voor allen en als aller tolk.

Hij spreekt het dan wel uit, maar het zijn de gedachten, overleggingen en stemmingen die in de Gemeente op dat oogenblik leven. Het zijn *haar* woorden, en hij is haar orgaan.

Een andere vraag is het intusschen of het kortere en het langere gebed van onze Liturgie hiervoor geven wat ze geven moeten.

Doch daarover nader.

L. Formulieren voor schuldbelijdenis.

Formeel zijn de gebeden in onze Liturgie niet gelukkig uitgevallen. We kunnen verder gaan en zeggen, dat ze, altoos formeel genomen, niet beantwoorden aan de norma der Heilige Schrift.

Of is het niet zoo, dat de kerk van Christus voor haar gebeden steeds, ook wat den vorm betreft, het *Onze Vader* als norma te eeren heeft ?

In dat *Onze Vader* nu heerscht van het begin tot het einde de dus-genaamde *gnomische dictie,* d.w.z. het bestaat uit een reeks van op elkander volgende korte smeekingen, die zonder tusschenzinnen, veelal zelfs zonder verbindingswoorden, op elkander volgen.

Niet dat het *enkel* uit smeekingen bestaat. Integendeel het begint met een aanroeping, en voegt bij die aanroeping een belijdenis. Bij de bede om schuldvergiffenis haakt het een verklaring onzerzijds aan. En aan het slot loopt het uit in een doxologie, ook al komt het ook voor in een vorm, die deze doxologie weglaat.

Maar ook die aanroeping, die belijdenis, die verklaring, en die doxologie, ze zijn alle kort. Ze loopen in zeer korte zinsneden af. Ze kennen geen tusschenzinnen. Ze zijn op het eerste hooren te volgen. Ze zijn licht in het geheugen te prenten. Ze staan op zichzelf. Ze redeneeren niet, maar uiten en betuigen.

Voorts heerscht er in het *Onze Vader* juiste volgorde, symmetrie, en proportioneel verband. Het is niet onverschillig welke bede vooropgaat, en welke volgt. De drie eerste beden staan symmetrisch tegenover de volgende. En elke bede neemt juist zooveel plaats in, dat het geheel schoon in zijn proportiën afloopt.

Die gnomische dictie nu in het *Onze Vader* vindt ge op zekeren afstand in alle gebeden der Heilige Schrift terug.

Ge vindt ze in de verzen afgedeeld, en gevoelt dat die indeeling niet kunstmatig is aangebracht, maar in het gebed inzit.

Zeker een gebed als van Salomo bij de inwijding van den tempel, of als dat van Ezra en van Nehemia is veel langer, en haalt niet in schoonheid van harmonie bij het allervolmaaktste gebed. Maar toch zelfs in die langere gebeden blijft rhythmus heerschen, zijn tusschenzinnen zeldzaam, en komt het telkens op een bepaalde bede neêr.

Het is en blijft *bidden.* Bidden op een wijze, die als vanzelf is te volgen. Bidden in zekere orde en met vasten gang.

Hieruit volgt, dat het bidden in de kerk des Nieuwen Verbonds niet achter Salomo en Ezra mag teruggaan, maar zich als richtsnoer veeleer dat hoogere ideaal te kiezen heeft, dat Christus ons zelf in het *Onze Vader* voorhield.

En daaraan nu beantwoorden de gebeden in onze Liturgie niet in die mate als men wenschen zou.

We maken geen aanmerking op den *inhoud* dezer gebeden, we oefenen nu alleen critiek op hun *vorm.*

En dan kan kwalijk ontkend, dat ze veelal vervat zijn in te lange volzinnen, die de Voorganger niet dan met moeite, in één adem lezen of voorbidden kan, en waarbij slechts een enkele onder hen die meebidden, zonder te groote inspanning van het denken, den gedachtengang volgen zal.

We wenschen in de keuze onzer voorbeelden hier spaarzaam te zijn. Het is altoos pijnlijk een stuk uit een gebed als *mislukte* proeve aan te halen.

Toch kunnen we — zal gevoeld worden wat we op het oog hebben — er ons niet geheel van onthouden, en kiezen dan als voorbeeld de twee breede volzinnen uit het gebed vóór den Kerkeraad, en uit het gebed vóór den Kinderdoop.

De derde volzin uit het gebed voor den kerkeraad luidt aldus:

> Dewijl wij dan nu hier in uwen heiligen naam verzameld zijn, om, naar het voorbeeld der Apostolische Kerken, van die dingen, die ons vóórkomen zullen, aangaande den welstand en de stichting uwer Kerken, volgens ons ambt, te handelen; waartoe wij

> onszelven belijden onnut en onbekwaam te wezen, als die van nature niet vermogen iets goeds uit onszelven te denken, veel min in het werk te stellen; zoo bidden wij U, o getrouwe God en Vader, dat Gij, naar uwe belofte, wezen wilt in het midden van onze tegenwoordige vergadering met uwen Heiligen Geest, die ons in alle waarheid leide.

En dan de ééne al doorloopende volzin waaruit heel het gebed vóór den Doop bestaat:

> O almachtige, eeuwige God; Gij die naar uw streng oordeel de ongeloovige en onboetvaardige wereld met den zondvloed gestraft hebt, en den geloovigen Noach zijne acht zielen uit uwe groote barmhartigheid behouden en bewaard; Gij die den verstokten Pharaö met al zijn volk in de Roode Zee verdronken hebt, en uw volk Israël droogvoets daardoor geleid, door hetwelk de Doop beduid werd; wij bidden U, bij uwe grondelooze barmhartigheid, dat Gij dit uw kind genadiglijk wilt aanzien, en door uwen Heiligen Geest uwen Zoon Jezus Christus inlijven; opdat het met Hem in zijnen dood begraven worde, en met Hem moge opstaan in een nieuw leven; opdat het zijn kruis, Hem dagelijks navolgende, vroolijk dragen moge, Hem aanhangende met waarachtig geloof, vaste hope en vurige liefde; opdat het dit leven (hetwelk toch niet anders is dan een gestadige dood) om uwentwille getroost, verlate, en ten laatsten dage voor den rechterstoel van Christus, uwen Zoon, zonder verschrikkingen moge verschijnen, door Hem, onzen Heere Jezus Christus, uwen Zoon, die met U en den Heiligen Geest, één eenig God leeft en regeert in eeuwigheid. Amen.

Er komen in onze Liturgische gebeden nog andere, evenzoo zeer lange volzinnen voor; maar we bepalen ons tot deze twee, als onder leeraars en ouderlingen meer bekend. Deze twee volzinnen nu bestaan gelijk men ziet, de eerste uit 14 regels druks, de tweede uit 25 regels.

En nu is het zeker waar, dat deze beide lange volzinnen, doordien ze telkens voor onze ooren herhaald werden, er allengs zóó in zijn gegaan, dat ze voor velen bij eenige inspanning, zeer wel te volgen zijn. Maar toch wat principieel verschil niet met het formeel schoone dat ons in het *Onze Vader* als norma is aangegeven.

Onder het bidden moet er geen herseninspanning zijn, geen onklaarheid of beneveldheid in de opeenvolging der uitdrukkingen. Veelmeer moet het volgen van den gedachtengang zoo weinig moeite kosten, dat *de ziel zelve* geheel onbelemmerd in heilige spanning kan geraken en in zichzelve kan verzinken.

En hieraan nu beantwoordt ook de *Schuldbelijdenis* in onze Liturgie niet, zoomin in haar korteren, als in haar langeren vorm.

Er is te veel in. Er is van dat vele te veel in een enkelen volzin saamgepakt. De ziel bereikt haar rustpunt niet, om uit die ruste in een opeenvolging van korte smeekingen tot haar God te komen.

Zeker ze staat als gebed veel hooger dan wat we uit het gebed vóór den kerkeraad en het gebed vóór den Doop afdrukten. Onder onze Liturgische gebeden is het één der uitnemendste, en de volzinnen er in zijn betrekkelijk niet overlang. Maar toch ook zoo voldoet het niet aan den eisch, die te stellen is, wanneer honderden en soms duizenden geloovigen tegelijk, in één gebedsvorm, hun schuld voor God, willen belijden.

In zijn langeren vorm bestaat dit gebed uit negen volzinnen, die in de nieuwe uitgave achtereenvolgens, 8, 11, 14, 14, 3, 3, en 4 regels beslaan.

Men leest daar toch:

> O eeuwige God en allergenadigste Vader, wij verootmoedigen onszelven uit den grond des harten voor uwe hooge majesteit, tegen welke wij zoo menigmaal en zoo gruwelijk gezondigd hebben, en bekennen, dat (zoo Gij met ons in het gericht wilt gaan) wij niet anders dan den eeuwigen dood verdiend hebben.

Dan volgt:

> Want behalve dat wij allen door de erfzonde voor U onrein en kinderen des toorns zijn, ontvangen uit zondig zaad, en ongerechtigheid geboren waardoor allerhande booze lusten, tegen U en onzen naaste strijdende, in ons wonen; zoo hebben wij nog

bovendien met de daad uwe geboden menigmaal en zonder ophouden overtreden, nalatende wat Gij ons geboden hadt; en doende wat ons klaarlijk verboden was.

Alsdan:

Wij hebben allen als schapen gedwaald, en hebben grootelijks tegen U gezondigd, hetwelk wij bekennen, en het is ons van harte leed; ja wij belijden, tot onze vernedering en tot prijs van uwe ontferming te onswaarts, dat onze zonden het getal van de haren onzes hoofds te boven gaan, en dat wij tienduizend talenten schuldig zijn, waartegen wij niets hebben om te betalen waarom wij ook niet waardig zijn uwe kinderen genaamd te worden, noch onze oogen op te slaan ten hemel, om onze gebeden voor U uit te spreken.

Daarna:

Nochtans, o Heere God en barmhartige Vader, wetende dat Gij den dood des zondaars niet begeert; maar dat hij zich bekeere en leve, en dat uwe barmhartigheid oneindig is, die Gij bewijst aan degenen die zich tot U bekeeren; wij roepen U van harte aan, in het vertrouwen van onzen Middelaar Jezus Christus, die het Lam Gods is, dat de zonde der wereld wegneemt, en bidden U, dat Gij wilt medelijden hebben met onze zwakheid, ons om Christus' wille alle onze zonden vergevende.

En dan komen achter elkaar deze *drie korte* volzinnen:

Wasch ons in de zuivere fontein zijns bloeds, opdat wij rein en sneeuwwit worden.

Dek onze naaktheid met zijne onschuld en gerechtigheid, om de eere uws naams.

Reinig ons verstand van alle blindheid, en onze harten van allen moedwil en hardnekkigheid.

Om dan verder met de bede vóór de Predikatie en met het *Onze Vader* te besluiten.

LI. Formulieren voor schuldbelijdenis. *(Slot.)*

Wie zich de moeite gunt de gedrukte ontleding van de "Algemeene Belijdenis der zonden," gelijk we die een vorig maal gaven, nogmaals in te zien, zal ons aanstonds toestemmen, dat de *drie laatste korte volzinnen* uitstekend zijn, en juist aan den eisch voldoen; vooral zoo ze bij een volgende uitgave in afzonderlijke zinsneden gedrukt worden.

Maar dit kan niet gezegd van de vier eerste. Die vier eerste volzinnen zijn te lang, en hadden elk in tweeën moeten gesplitst zijn, waardoor vanzelf de tusschenzinnen hoofdzinnen zouden worden. De haakjes, die zoo misstaan, konden dan wegvallen, en de ziel in elke betuiging op zichzelve rust vinden.

De toon van het bidden zoo hierdoor vanzelf winnen. De adem van den spreker zou rustig blijven en overvloedig zijn om elken volzin op zichzelf met volkomen beheersching uit te brengen. Na elken volzin zou een kleine rust intreden. En het zou geen de minste inspanning vergen, om op het eerste hooren dit gebed geheel te volgen en mee te bidden.

Alle redengevende, tegenstellende en verbindende voegwoorden en betrekkelijke voornaamwoorden zouden dan verdwijnen, en de band van het geheel zou niet in deze partikels, maar in de geleidelijke en aanvullende opvolging der gedachten en betuigingen besloten liggen.

Zóóveel wat den vorm betreft, maar ook de inhoud is niet geheel wat die zijn moet.

Hier past geen schuldbelijdenis als van wie buiten verzoening staat. De zonden van Gods kind dragen een geheel ander karakter dan de zonden van het kind der wereld. Ze zijn zooveel ernstiger, zooveel grievender, zooveel meer tegen het heilige en tegen den rijkdom van Gods genade ingaande.

En al is het nu, dat er in elke kerk altoos veel onbekeerden tegenwoordig zullen zijn, toch is het niet hun gebed dat hier den toon mag aangeven. Het is en blijft de Gemeente die bidt. Het is de vergadering der geloovigen die tot haar God roept. Een volk des Heeren dat schreit van weedom des harten bij de erkentenis, dat het zóó grootelijks door zijnen God begenadigd is, en nochtans alzóó tegen dien God van alle genade kon overtreden.

En nu ontkennen we niet, dat ons Liturgisch gebed dit ook zoo bedoelt, maar toch het spreekt er zich niet duidelijk genoeg in uit, het is in deze Schuldbelijdenis niet de heerschende toon. Er wordt niet uit dien grondtoon in gebeden.

In het *Onze Vader* is het die grondtoon waaruit de bede om vergiffenis opkomt, want er volgt op: "gelijk ook wij vergeven onzen schuldenaren," iets wat alleen de begenadigde ziel verstaat, en dat zoo diep verootmoedigt.

Wil men alzoo de Schuldbelijdenis in een gebed door den Voorzanger voor allen en in aller naam laten doen, dan moet het kort zijn, gnomisch zijn opgesteld, rhythmisch en symmetrisch afloopen, en dan moet de inhoud uitdrukken wat de verloste ziel ervaart als ze door de ontmoeting met God Drieënig in zijn tempel, d.i. in de Gemeente, zich ontzet voelt door de trouweloosheid waarmede ze de trouwe van haar *Verbonds-God* beantwoord heeft.

Een gebed niet van wie bezwijkt onder het verbond der werken, maar als van één die zich als een trouwelooze bekent in het Verbond der genade.

En dit nu geeft deze *Schuldbelijdenis,* als zoodanig niet. Reeds de aanhaking aan het "gebed vóór de predikatie", als in eenen adem te bidden, kan niet worden goedgekeurd. *Schuldbelijdenis,* en de bede om *zegen op het Woord,* zijn twee geheel onderscheiden begrippen, die niet aldus uit het ééne in het andere mogen overvloeien. Dit verwart. Het neemt den pas gewekten indruk weer weg. En het mist juist door dien plotselingen overgang tot een geheel ander onderwerp, zijn natuurlijken afloop en zin. Tevens is het oorzaak dat de bede vóór de Predikatie te veel *pro memorie* wordt afgedaan, en niet tot haar recht komt.

Maar ook de *Schuldbelijdenis* zelve wekt bedenking.

Ze loopt in haar hoofdzinsnede uit op *bekeering van den zondaar:* "Nochtans, o Heere God en barmhartige Vader, wetende dat Gij den dood des zondaars niet begeert, maar dat hij zich bekeere en leve, en dat uwe barmhartigheid oneindig is, die Gij bewijst aan degenen die zich tot U bekeeren; wij roepen U van harte aan, in het vertrouwen op onzen Middelaar Jezus Christus, die het Lam Gods

is, dat de zonde der wereld wegneemt, en bidden U dat Gij wilt medelijden hebben met onze zwakheid, ons om Christus' wille alle onze zonden vergevende." Iets wat uitnemend is voor de nog *on*bekeerden, in de vergadering, maar niet voor de "vergadering *der geloovigen"* als zoodanig. Want wel gaat er vooraf: "Waarom wij ook niet waardig zijn uw kinderen genaamd te worden," maar dit klopt weer niet met het volgende, en wordt verder niet uitgewerkt. Als David na zijn diepen val bidt: "Neem uwen Heiligen Geest niet van mij", dan spreekt hierin het besef van den Heiligen Geest ontvangen te hebben, tegelijk met den zielsangst van dien te verliezen. En als er dan volgt: "Geef mij weder de vreugde uws heils", dan hoort ge een bidder die bekent, die vreugde des heils gekend en genoten, maar door zijn zonde verloren te hebben.

En dit nu, het besef van in genade te staan, van genade ontvangen te hebben, en juist tegen die genade gezondigd te hebben, spreekt van ondank en trouweloosheid, en dit is het, wat dit gebed niet kent.

Heel de toon er van is de zielsuiting van een in zonde verzonkene, die voor het eerst vrede zoekt, en tot smeeken om genade kwam. Het Verbond leeft niet in dit gebed. Het is een staan voor de Wet, zoekende van den doem der Wet verlost te worden. En het is niet de zielsuiting van geloovige kinderen Gods, die met diepe zelfbeschuldiging gevoelen, hoe juist daardoor de kleinste zonde hun zoo misstaat, omdat voor hen de kleinste zonde het karakter aanneemt, van Gode zonde voor genade vergolden te hebben, en de trouw jegens den Vader in de hemelen te hebben geschonden.

De uitwerking hiervan is dan ook, dat de meesten bij zulk een gebed *niet* verootmoedigd worden, omdat ze, verlost van de Wet, dat "gruwelijke" van hun zonde tegenover de Wet niet alzoo gevoelen, tenzij dan in die gevallen, waarin ze schromelijk waren uitgegleden.

We zeggen daarom niet, dat in zulk een Schuldbelijdenis niet ook de bede om steeds voortgaande bekeering haar plaats moet vinden, noch ook ontkennen we, dat ook de onbekeerde ten leven moet komen, maar al kan aan dit alles een plaats worden ingeruimd, het kan en mag niet het stempel op dit gebed zetten.

Het schuldbesef over terugzinking na de bekeering moet in ons hart veel dieper gaan, en draagt door onzen ondank en onze trouweloosheid veel bitterder karakter, dan de kennisse der zonde die de eerste maal tot bekeering leidt.

Wie voelt tegen de genade, tegen de ontferming, tegen de liefde, tegen de trouwe zijns Gods gezondigd te hebben, zinkt veel dieper in zichzelven weg, en laat toch aan den anderen kant het werk Gods aan zijn ziele en zijn bewezen genade niet los, maar neemt het als pleitgrond, en richt er zich aan op.

Ook de Schuldbelijdenis voor onze kinderen komt er niet in aan het woord, iets wat evenzoo tegen den Doop en tegen het Verbond strijdt. Met onze kinderen moeten we voor God staan, en niet alleen voor ons zelven, alsof onze jonge kinderen ons niet aangingen, noch ook alsof hun zonde God niet vertoornde.

Kortom, er ligt hier een *Schuldbelijdenis* voor ons, die hoe roerend schoon ook in de ure als de worstelingen der bekeering bij ons op het doorbreken staan, toch niet de schuldbelijdenis is van het begenadigde kind tegenover zijn Vader in de hemelen.

Het zou in den dieperen toon gezet, niet verloren, maar gewonnen hebben, omdat het beter zou gepast hebben op de *wezenlijke,* zij het ook niet altoos *werkelijke* verhouding, waarin de Gemeente des levenden Gods tot haar God en Vader staat.

LII. Knielend bidden.

Meer dan bij eenig ander gebed voegt bij het "gebed van Schuldbelijdenis", een woord over het knielend bidden.

Ook in dit opzicht stelt een thans onder ons geldende gewoonte geen wet. Onze kerkelijke gewoonte is thans, dat de mannen staande, de vrouwen zittende bidden, en dat er ín onze kerken alleen geknield wordt bij den Doop van een volwassen persoon, bij de bevestiging van een Dienaar des Woords in het eerste ambt, en bij huwelijksbevestiging. We durven niet instaan voor al onze kerken. Het is mogelijk dat in een afgelegen plaats het knielen ook bij andere gelegenheden voorkomt, maar als regel mag gezegd dat het thans alzoo in onze kerken toegaat, hoogstens nog met dit onderscheid, dat enkele mannen, ook als de anderen voor het bidden opstaan, zitten blijven.

Nu zij al aanstonds intusschen opgemerkt, dat het in onze Gereformeerde kerken volstrekt niet altoos zoo geweest is.

Toen in 1618 de groote Synode in Dordrecht bijeenkwam, vonden haar leden in de Dordsche kerk nog de vaste gewoonte gehandhaafd, dat allen, mannen en vrouwen, onder het bidden geknield lagen.

En ook in onze Haghepreeken, en eerste diensten, is het bekend, dat men steeds geknield bad.

Nu nog zingen we in ons Psalmlied: "Komt, laat ons knielen voor den Heer, die ons gemaakt heeft en verkoren", alleen maar .... niemand doet het.

In onze huizen daarentegen knielen we nog wel. Een ieder doet het nog eer hij des avonds ter ruste gaat, en velen doen het nog bij het morgen- en avondgebed in hun gezin. De Schrift spreekt er dan ook gedurig van, en zoo onder Oud als Nieuw-Testament vinden we van het geknielde bidden melding gemaakt.

Kortweg te zeggen: "In de kerk mag niet geknield worden, want knielen is Roomsch," zweemt dan ook naar het uiterste der opperviakkigheid. Juist in den tijd der martelaren, toen de strijd tegen Rome het heetst was, knielden onze vaderen in de kerken nog allerwegen.

"Knielen" is op zichzelf niets anders dan een geven aan het lichaam van een symbolische houding, waardoor het een nederbuigen van de ziel voor Gods majesteit uitdrukt; en zulks wel, niet *om* door het lichaam uit te drukken wat in de ziel omgaat, maar om door een harmonische samenwerking van het lichaam met de actie der ziel, de actie der ziel te verdiepen en te versterken.

Het avondgebed op de knieën blijft voor elk kind van God zijn innigst gebed, in dat gebed is zijn eigenlijk gebedsleven. En dan knielt hij neder, niet om vertoon voor menschen te maken, want meest is er niemand bij: maar omdat het geknield bidden de houding geeft, die het meest en het best aan de stemming van het biddend gemoed beantwoordt.

Dit gaat door, zoo voor de ziel als voor het lichaam.

Staande bidden heeft altoos iets dat vermoeit. Vooral onder de zeer lange en gerekte gebeden, waarin sommige Dienaren des Woords nog steeds volharden, is rustig staan voor vele kerkgangers ondoenlijk. Wie in een bank staat, zoekt dan een steunpunt voor zijn lichaam door met zijn handen of armen op zijn bank te leunen. De voeten worden telkens verplaatst. Keer op keer wordt een andere houding aangenomen. En het is aan alles merkbaar, dat velen, als ze bij een lang gebed staan, zóózeer met de houding van het lichaam te doen krijgen, dat deze moeite hen van het gebed eer aftrekt, dan dat het hen tot bidden opleidt.

Knielt men daarentegen onder het avondgebed voor zijn ledikant of bedstede, of ook voor een stoel neder, dan valt dit bezwaar weg. Het lichaam behoeft dan niet te worden opgehouden, het rust. Men vergeet zijn lichaam, en kan zich geheel in het geestelijke terugtrekken. En ook heeft het voor den hoogen mensch iets goeds, zoo hij althans eenmaal elken dag zich eens voor de majesteit van zijn God nederbuigt. Dat stemt de ziel meer dan het ontstemt. Het is of we onszelven onder het knielen klein maken om God groot te doen zijn voor ons besef.

Op zichzelven lijdt het dan ook niet wel tegenspraak, dat het knielend bidden iets innigs en teeders heeft, dat geen andere gebedshouding ons geven kan. Als bij schipbreuk, of bij plotseling ongeval, doodsgevaar dreigt, knielen de meesten vanzelf neder. En zóózeer is het knielen voor ons besef de

smeekende houding, dat soms een mensch zelfs voor een mensch nederknielt, als hij een uiterste poging waagt, om iets te verkrijgen dat hem geweigerd werd. Zelfs bestaat de verfoeilijke gewoonte, om een jong man, die een meisje tot vrouw vraagt, als geknield voor haar nederliggend voor te stellen. Een echt heidensche gedachte, alsof ooit eenig huwelijk gezegend kon zijn, dat met een soort aanbidding van de vrouw begon. Althans een Gereformeerde jongedochter zou zulk een jong man afstooten, zeggende: *"Met u nooit."*

We knielen als goede Calvinisten nooit voor menschen, maar juist daarom te dieper voor God.

Er zijn, dit is bekend, ook geheel andere houdingen die bij het bidden worden aangenomen. De Arabier werpt zich vlak en plat op den grond neder, met het aangezicht ter aarde en de handen uitgebreid. Ook onze gewoonte om bij het bidden de oogen te sluiten en de handen saam te vouwen is ten deele conventioneel. Andere volken bidden met open, opgeslagen oogen, of ook met de handen hoog naar den hemel uitgebreid. En overmits ons nu in de Heilige Schrift nergens een stellig gebod gegeven is, *welke* de houding van ons lichaam onder het bidden zal zijn, voegt het ons niet dat we anderen oordeelen, omdat ze òonze gewoonte niet volgen, en moet ons oordeel steeds vrij blijven, om telkens opnieuw de vraag, welke houding het raadzaamst zij, onder de oogen te zien.

Hiertoe nu is historisch de vraag te stellen, hoe wij van het knielen in de kerk zijn afgekomen.

Vast toch staat het, dat bij het uitbreken van de Hervorming het knielen in de toen nog geheel Roomsche kerk vaste gewoonte was, zoo bij het bidden, als bij het ontvangen van het Sacrament des Avondmaals. En ook getuigt de historie, gelijk we boven reeds opmerkten, dat men in de eerste eeuw na het uitbreken der Reformatie, bleef knielen.

De keer hierin kwam van overzee, onder den invloed van den strijd der Puriteinen tegen de Episcopale kerk van Engeland. Die kerk <ende opzettelijk aan de ceremoniën een waarde toe, die haar door ie Puriteinen betwist werd. Men gevoelde maar al te zeer, dat de Episcopale kerk wel brak met het primaat van den Paus, maar in haar wezen nog te zeer op den ouden stroom dreef. En juist door deze kerk nu werd, gelijk op tal van andere ceremoniën, zoo ook op het knielen bijzondere nadruk gelegd. Het knielen werd er tot een soort van religie gemaakt. Het was alsof in het knielen als zoodanig een "goed werk", een daad van pieteit school.

En daartegen nu kwamen de Puriteinen op. Ze zagen het gevaar in, hetwelk thans zoo duidelijk in Engeland aan het licht treedt, dat uit deze te groote gehechtheid aan het ceremonieele, straks het valsche beginsel, alsof deze ceremoniën wezenlijke waarde hadden, weêr boven zou komen. Ze duchtten de macht van het Ritualisme.

Nu zijn de Puriteinen hierin stellig te ver gegaan, en hebben om het ceremonieele gevaar te mijden, te zeer voorbijgezien, dat er toch zekere vormen zijn moeten ook bij den eeredienst, en dat het niet onverschillig kan zijn, of deze vormen strooken met het heilige der zaak, of wel met dat heilige in conflict komen.

Door minder te overdrijven, zouden ze stellig een groot deel van het volk, dat nu allengs naar de Episcopale kerk terugsloop, duurzaam bij zich gehouden hebben.

Maar de aard van het Engelsche karakter gedoogde dit niet. Wat ze deden, wilden ze radicaal doen. En hieruit is het verklaren, dat ze hun ijver tegen de ceremoniën óók tegen het knielen richtten, en alzoo er op aandrongen, dat alle knielen in de kerken als oud-Roomsche ceremonie zou worden afgeschaft.

LIII. Knielend biddend. *(Vervolg.)*

De invloed der Engelsche Non-Conformisten op onze Nederlandsche kerken, en met name op de strikt Gereformeerde kringen, is van meetaf zeer sterk geweest, iets wat vooral daaraan te danken is, dat men in Engeland en Schotland meer dan ten onzent het practische terrein bestudeerde en in populairder stijl schreef.

Voetius, in wiens tijd juist de overgang van het knielend op het staande bidden plaats greep, leert ons dan ook de zonderlinge tegenstrijdigheid kennen, dat men van overgeestelijke zijde in zijn dagen tegen het knielen in verzet kwam, en tegelijk in andere plaatsen, waar de Roomschgezinden nog in de meerderheid waren, op het knielen voor den kansel aandrong, om elken schijn te mijden, alsof wij in onze bedehuizen minder eerbiedig waren dan zij.

Voetius, die zelf verhaalt, hoe het knielen te Dordrecht, tijdens de Synode, nog als gemeen gebruik in alle kerken gold, en die het evenzoo te Utrecht nog in zwang vond, neemt het dan ook tegen de overgeestelijken op, en verdedigt het *nederknielen,* niet om het als wet voor te schrijven, maar 1°. omdat het door de mannen Gods in Oud en Nieuw Testament geoefend werd; 2°. omdat de leeraren der kerk het van oude tijden af aanbevalen, 3°. omdat het in de kerken van de eerste tijden af plaats greep, en alle eeuwen door stand hield, 4°. omdat het te zijnen tijde nog in de meeste buitenlandsche kerken der Reformatie in eere werd gehouden, 5°. omdat het ook hier te lande in de dagen der martelaren als regel gold, en 60. omdat het in het algemeen niet afkeuringswaardig kan zijn, dat men bij zijn verootmoediging voor het aangezicht Gods ook met het lichaam een nederige en ootmoedige houding aanneemt.

Slechts kwam hij er tegen op, dat men in het knielen zelf religie ging zoeken, en dat men ingang schonk aan den waan, alsof een gebed zonder knielen geen goed gebed zijn kon.

Men moet zich den gang van zaken ten deze practisch voorstellen.

In onze groote oude kerkgebouwen in de steden der onderscheidene provinciën werd oudtijds onder de Roomsche hiërarchie, begraven, gelijk dit gebruik ook daarna nog eeuwen stand hield. Dit noodzaakte om het geheele middenschip der kerk na afloop van den dienst vrij te maken. Er waren toen nog geen banken voor de overheid, of voor den kerkeraad, of voor aanzienlijke Gemeenteleden aangebracht. Banken waren er alleen in het koor, in het ruim der kerk enkel losse stoelen, en deze losse stoelen werden na den dienst dan opgenomen, en zijwaarts op een hoop gezet.

Bij een volgenden dienst haalde dan een ieder, gelijk dit in vele Roomsche kerken nog geschiedt, een stoel van den hoop weg, en plaatste dien naar goedvinden, met het dubbel doel om dezen stoel als bidstoel en als zitstoel te gebruiken.

Die beweeglijkheid werd bovendien bevorderd door de onderscheiden plaats die een lid bij de Mis en bij het Sermoen innam. Onder de Mis drong alles naar voren, naar het koor, en zette men zijn stoel zóó, dat men het altaar in het gezicht had. Onder het Sermoen daarentegen verzamelde men zich in het groote schip om den kansel, met den voorkant van zijn stoel naar den prediker gericht.

Deze stoelen waren en zijn dan nog zóó ingericht, dat de leuning hooger, de zitting iets lager is dan bij een gewonen stoel, en dat bovenop de leuning een plat vlak is aangebracht, waarop men, geknield op de zitting, met zijn elleboog leunen kan.

Toen nu deze kerkgebouwen aan den Gereformeerden kerkeraad overgingen, sloot men het koor af, omdat de altaardienst verviel, maar overigens bleef men de oude gewoonte volgen. Men gebruikte de voorhanden bidstoelen. Die stoelen werden na afloop van den dienst zijwaarts op een hoop gezet, om de kerkruimte vrij te houden voor de begrafenissen. En ging de dienst weer aan, dan haalde een ieder die binnenkwam een stoel van den hoop, en plaatste dien op een hem gelegen plaats voor den kansel. Die stoelen zette men niet vlak op elkaar, maar met zoodanige tusschenruimte dat men ze als stoelen om op te knielen gebruiken kon. Men stond dan op, keerde zijn stoel om, met de leuning naar den kansel, knielde er op, en bad. Soms zelfs zonden aanzienlijke dames haar dienstboden vooruit, om een stoel klaar te zetten, en, als dan de dame kwam, stond de meid op. Een gebruik waar de kerkeraden tegen geijverd hebben.

Zoo nu hield het een eeuw lang ongeveer na het uitbreken van de Reformatie stand, doch allengs kwam er verandering.

De edelachtbare heeren magistraten wilden officieel in de kerk als vertegenwoordigers van de Confessioneele Overheid erkend zijn, en deswege banken hebben. Die banken werden dan ook meest vlak tegenover den kansel om de pilaren aangebracht, en hooger geplaatst dan de stoelen, om de hoogheid van hen, die er in plaats namen, af te beelden.

Tegenover de Overheid wilden toen ook de kerkelijke ambtsdragers soortgelijke geprivilegiëerde zetels hebben, en zoo bouwde men rondom den kansel het dusgenaamde doophek, met banken voor de predikanten, ouderlingen en diakenen, terwijl de kerkmeesters, als meest door de stedelijke Overheid benoemd, zich veelal een bank links of rechts van de Overheidsbank zagen aangewezen.

De Nieuwe kerk op den Dam, die meer algemeen bekend is, geeft ons nóg zulk een inrichting te aanschouwen; alleen met dit verschil, dat de Overheidsbanken, die destijds altoos sterk bezet waren, nu meest ledig staan, en daarom als de dienst aangaat door dubbeltjes-menschen worden bezet.

Die vaste banken nu van kerkeraad en Overheid lieten het knielen niet toe. Er was geen plaats voor. Ze waren er niet op ingericht.

In die banken nam men toen de gewoonte van het *opstaan* aan. En dat voorbeeld heeft toen vanzelf ook op de stoelbezetters gewerkt, zoodat ook zij al meer het knielen nalieten, en het opstaan onder het bidden navolgden. Hier kwam bij, dat de toeneming der bevolking, en daardoor het gebrek aan plaatsruimte in de kerken, noodzaakte de stoelen zoo dicht naast elkaar te plaatsen, dat het omkeeren der stoelen onder het bidden, al minder mogelijk, althans moeielijk en lastig werd, vooral voor de vrouw. Voetius vermeldt dan ook, dat in zijn dagen reeds vele vrouwen onder het gebed *opstonden,* en staande baden.

Zoo heeft de invloed der Non-Conformisten uit Engeland, met practische ongelegenheid saamgewerkt, om het nederknielen onder het bidden in onbruik te doen komen. En toen nu de oude stoelen allengs door nieuwe stoelen moesten vervangen worden, hebben kerkmeesters ten slotte een ander soort stoelen aangebracht, die wel voor het zitten, maar niet meer voor het knielen waren ingericht.

Ook, zegt Voetius, werkte het stovenstelsel hiertoe mede. Gelijk nog in sommige groote kerken, waagde men er de Gemeente aan, om bij de felste koude in geheel onverwarmde gebouwen twee uren lang te zitten. Wat ziekte en sterfgevallen dit na zich gesleept heeft, is niet te berekenen. Dit bracht de gewoonte in zwang, dat de vrouw de stoof met koperen hengsel meêbracht, en dat de dame deze hengselstoof door haar dienstbode liet klaar zetten. En nu sprak het wel vanzelf, dat dit stovengebruik het omkeeren van den stoel nogmaals bemoeilijkte.

Een tijdlang leidde dit tot groote verwarring. De één knielde nog, een tweede stond op, een derde bleef zitten. Enkele predikanten drongen van den kansel nog op het nederknielen aan, anderen pleitten voor het staande bidden.

Van lieverlede kreeg toen de ééne gewoonte over de andere de overhand, en toen ten slotte uit Engeland de meening indrong, dat knielen eigenlijk een Roomsch overblijfsel was, raakte ten slotte alle knielen in onbruik. Men dorst het de één voor den ander niet meer te doen. Reeds Voetius moest het tegen allerlei aanval verdedigen.

En wat het *staan* of *zitten* aanbelangt, vond toen allengs de onderscheiding ingang, dat de mannen moesten opstaan, maar de vrouwen mochten blijven zitten, iets waarvoor Voetius zelf zegt, geen enkele geldende reden te kunnen bedenken.

LIV. Knielend bidden. *(Vervolg.)*

Nadat eenmaal practisch het knielen in de vergadering der geloovigen, except bij den Doop van de volwassenen en bij de eerste Bevestiging van de Dienaren des Woords, in onbruik was gekomen, heeft men niet nagelaten er een theorie van te maken, dat knielen ons, verlosten des Heeren, niet meer voegde.

Daarbij sloot men zich aan bij een practijk der oude Christelijke kerk.

In de eerste eeuwen toch was wel het knielen algemeen in gebruik, maar in den grooten hoogtijd der kerk, na Paschen, placht men het knielen na te laten, en bad men staande.

Hier lag een rijke gedachte in.

Knielen is zich verootmoedigen, is zich nederbuigen in zijn kleinheid, en kreeg voor velen terecht allengs de uitsluitende beteekenis van een zich verootmoedigen *in zijn schuld.*

Beleed men nu, dat Christus opgewekt was tot onze rechtvaardigmaking, dan, zoo oordeelde men, stond men na Paschen ook *rechtvaardig voor God,* en, als een in Christus verloste en gezaligde, had men niet meer neder te knielen, maar zond men *staande voor God* zijn gebed op.

Hierin mengden zich nog andere herinneringen. Van de Farizeën lezen we, dat ze het minden om *"staande* te bidden". Matth. 11:23 zegt Jezus zelf: "Wanneer gij *staat* om te bidden". Dit *staan* beteekende, naar Joodsche overlevering, "het bereid staan tot dienst", gelijk de engelen gezegd worden te staan voor den troon, en gelijk het woord "priester" in het Hebreeuwsch insgelijks met het begrip van *staan* samenhangt *(Koheen* van den stam *Koen).* Het gronddenkbeeld is dan, dat de vorst in zijn majesteit *gezeten,* zijn dienstknechten om zich *staan* heeft als *bereid tot zijn dienst.*

Hierin nu zochten de Joden allengs een privilege voor hun eigen volk. De heidenen *knielden,* omdat ze zich geveinsdelijk onderwerpen moesten. De Israëlieten *stonden* als geroepen en verkoren dienaren des Heeren. En zoo ook onderscheidden de Farizeën weêr tusschen zich en het volk dat de wet niet kende. Zij waren de geroepenen en verkorenen, en daarom minden zij het: "aan de hoeken der straten, *staande* te bidden." Niet om terwijl ze op de hoeken der straten stonden, te bidden. Maar om *staande* te bidden, op openbare in het oog loopende plaatsen. Nu ziet men u, als ge op den hoek van een straat staat, van twee kanten tegelijk, én als men uit de ééne, én als men uit de andere straat aan komt loopen. En juist daarom gaven ze aan deze hoeken de voorkeur. En daar zich bevindende, deden ze hun gebed niet *knielende* maar *staande* (Matth. 6:5).

Twee denkbeelden vermengden zich alzoo in het *"staande* bidden".

Wie door de vreeze voor Gods mogendheid overmeesterd wordt, werpt zich ter aarde. Van Johannes op Patmos lezen we, dat hij door Jezus' verschijning aangegrepen, als dood voor zijn voeten nederviel, tot Jezus de hand op hem legde, hem aanraakte, zijn vreeze van hem nam, en hem wederom deed opstaan.

Die vreeze bij den aanblik van het heilige komt vooral op uit het schuldbesef. Als Petrus Jezus ontwaart roept hij uit: "Heere, ga van mij uit, ik ben een zondig mensch".

Zoo voegde het dan den zondaar in zijn schuldbesef voor God, ter aarde neder te vallen. Maar ook omgekeerd aan den verloste, die in Jezus gerechtvaardigd was, weer op te staan.

De vrucht van Jezus' opstanding was onze geestelijke opstanding, en die geestelijke opstanding moest zich symbolisch uitdrukken in ons *opstaan voor het gebed.*

Dit nu legde men zoo uit, dat gemeenlijk het schuldbesef de overhand had, en daarom in den regel knielend moest worden gebeden, maar dat na Paschen de macht der verlossing zoo op den voorgrond drong, dat het besef van schuld door de wetenschap van verlost en gerechtvaardigd te zijn, werd teruggedrongen. Aldus had men vóór Paschen *knielend,* na Paschen een tijdlang *staande.*

Dit kwam natuurlijk met het *blijven zitten* der vrouwen niet uit. In Christus is noch man noch vrouw. Ook de vrouwen waren verlost en gerechtvaardigd. Aanvankelijk stonden die dan ook mede op, zoowel in de oude kerk als hier te lande in de 17de eeuw.

Later echter liet men aan een vrouw dit niet meer toe, en beriep zich dan op 1 Cor. 11:7, 8, om hieruit af te leiden, dat een man, tot in de kerk, een andere positie voor God had dan de vrouw.

Ook zoo echter strookte deze theorie niet met de Liturgie der kerken.

Bad men staande, om daardoor uit te drukken, dat men als verloste en gerechtvaardigde zich, evenals de engelen, als knechten des Heeren wist te verschijnen voor zijn aangezicht, dan zou in de Liturgie geen *belijdenis van schuld* moeten zijn opgenomen.

Dit was echter wel het geval.

De Liturgie bood een gebed van schuldbelijdenis, en gaf aan, dat dit elken Zondag bij den aanvang van den dienst moest gebeden worden, en nooit is, ook niet daarna, de stelling verkondigd, dat schuldbelijdenis in de kerk niet meer tepas komt. Eer omgekeerd liet zich nooit een vergadering van geloovigen denken, waarin geen belijdenis van zonde gedaan werd.

Om consequent te zijn, had men dus moeten zeggen: Ge hebt te *knielen* bij het gebed van *schuldbelijdenis,* maar *staande* te bidden bij de overige gebeden.

Dan had er zin en beteekenis in gelegen.

Nu echter paste de theorie niet bij de practijk.

Men beweerde *staande* te bidden, omdat men van het schuldgevoel verlost was, en men bleef *staan* onderwijl men ootmoediglijk beleed, zijn oogen nauwlijks voor God te durven opslaan.

Een zoo sterke inconsequentie dat het u verbaast, dat men dit zelf niet gemerkt heeft.

Bovendien, *staande* bidden, uit overweging dat men van zonde verlost is, en dus gerechtvaardigd voor God staat, gaat niet saam met het *vouwen der handen.*

Het *handen vouwen* was bij de Joden onbekend, en in de eerste Christelijke kerk bad men met opgeheven handen. In haar lied zingt de gemeente dan ook nu nog: *Heft uwe handen naar omhoog.*

Het handen-vouwen daarentegen is van Indisch-Germaanschen oorsprong, en is teeken van diepe verootmoediging. In een tempel op Madura vindt men nu nog het oude beeld van een Indiaan, die met *gevouwen handen* bidt, en evenzoo vindt men het bidden met gevouwen handen op de Triomfzuil van Theodosius den Groote.

Het *opheffen der handen* beduidt, de uitbreiding der handen naar God om zijn zegen te ontvangen. Het saâmvouwen der handen beduidt het afzien van zichzelf in zijn onreinheid en machteloosheid.

Wilde men alzoo, in navolging van Israël en van de oude kerk, het *staande* bidden voor het *knielende* bidden, symbolisch in de plaats doen treden, en dit in theorie verdedigen, zoo had men het knielend gebed moeten behouden voor de schuldbelijdenis en daarbij de handen moeten vouwen, maar bij het overige lof- en noodgebed, man en vrouw *staande* moeten laten bidden, maar dan ook met de handen naar den hemel opgeheven.

Zoo ware er eenheid en consequentie in geweest.

Nu miste de pracktijk alle symbolische klaarheid en waarheid.

LV. Knielend bidden. *(Slot.)*

Er is nog een andere theorie, waarmede de afschaffing van het "op de knieën bidden" bepleit is, de dusgenaamd mystieke.

Er werd dan opgemerkt dat het voor God niet op den *vorm,* maar op het *wezen* aankomt; dat knielen nooit anders dan een vorm kan zijn, overmits onze knieën als zoodanig toch niets met ons gebed uitstaande hebben ; en dat, in zooverre het knielen ootmoed en nederigen zin moet uitdrukken, het niet de vraag is of we uitwendig een ootmoedige houding aannemen, maar veeleer of ons hart binnen in ons ootmoedig en nederig voor God gestemd is.

Er konden er twee zijn, die baden. De één die zijn knieën boog en onder het bidden voor God in zijn hoogheid woelde. De ander een man die staande bad, maar zijn oogen voor God nauwelijks durfde opslaan. En nu vroeg men, of die staande ootmoed toch niet verre in geestelijke waardij uitgaat boven die geknielde hoovaardij.

Aldus redeneerende kwam men dan tot de gemakkelijke conclusie, dat alleen de stemming van het hart meerekende, dat de houding van het lichaam onverschillig was, en dat het, dit zoo zijnde, nog het veiligst was te blijven zitten zooals men zat, want dat beide én dat knielen én dat opstaan weinig anders dan een vertoon voor het oog der menschen is, voor God, den Heilige, die alleen het hart aanziet, zonder beteekenis of waardij.

Tegenover dat eenzijdig mysticisme werd de strijd dan meest gevoerd met de Heilige Schrift. Indien het knielen voor de majesteit des Heeren HEEREN, welbezien op niet anders dan op zondig en afleidend vertoon uitloopt, waarom wordt dan datzelfde knielen ons in de Heilige Schrift aanbevolen door stellige uitspraken, door het voorbeeld van de getuigen des Heeren, en zelfs door het nedervallen op zijn aangezicht van Jezus in Gethsemane?

Die stellige uitspraken bestonden. Dat viel niet tegen te spreken.

Of zegt niet God zelf bij Jesaia (45:23): "Ik heb gezworen bij Mij zelven, er is een woord der gerechtigheid uit mijnen mond gegaan, en het zal niet wederkeeren: dat Mij alle knie zal gebogen worden, alle tong Mij zal zweren." En ook, is dat woord door den heiligen apostel Paulus in Rom. 14:11 niet opzettelijk herhaald?

Is niet even stellig de uitspraak in Phil. 2:10: "Opdat in den naam van Jezus zich zoude buigen alle knie dergenen die in den hemel, en die op de aarde, en die onder de aarde zijn". En moet er niet op gelet worden, dat hier beide malen gesproken wordt van *alle,* niet van *enkele,* zoodat het "nederbuigen van de knieën" tot een vasten, algemeen geldenden regel wordt gesteld?

Ja, is niet schier nog sterker de oproeping tot knielen in Psalm 95:6, waar we lezen: "Komt, laat ons aanbidden en nederbukken, laat ons knielen voor den Heere, die ons gemaakt heeft." Hier toch wordt niet alleen profetisch verklaard, dat het zal geschieden, maar lier is het een getuige des Heeren, die zijn medegeloovigen oproept en vermaant, om op de knieën voor God neder te vallen.

En wat de *voorbeelden* der getuigen des Heeren aangaat, zoo staat het feit van het biddend nederknielen vermeld van Daniël (6:11), van Ezra (9:5), van Petrus (Luk. 5:8), van Paulus (Ef. 3:14), van Stephanus (Hand. 7:60), en gelijk we reeds opmerkten van onzen Heiland zelven in Gethsemane.

Dit breede getuigenis der Heilige Schrift konden de mystieken dan ook niet ontkennen, en om aan de klem van dit getuigenis te ontkomen wisten ze geen anderen uitweg dan in de verklaring, dat dit "knielen" *geestelijk* moest worden verstaan.

Er was, zoo beweerden ze, tweeërlei knielen, gelijk er tweeërlei treuren en tweeërlei lachen was.

De één treurde door tranen bij beken te weenen en rouwgewaad aan te trekken, zonder dat er wezenlijke droefheid in de ziel was, de ander *kon* niet weenen, en maakte *geen* misbaar, doch treurde stil en eenzaam in de verborgenheid der ziel.

Zoo ook was het met de luidruchtige en uitbundige vreugdebetuiging van den één vergeleken bij het stille lachen der ziel van vreugde voor haar God in den ander.

En zoo nu ook moest men hier wel onderscheiden tusschen het uitwendige knielen met de knieën, en het geestelijk, inwendig *knielen in de ziel.* Dit laatste nu was stellig eisch, dit laatste was in Jesaia

45:23, in Psalm 95:6 en in Philipp. 2:10 bedoeld. En moest al worden toegegeven, dat in de dagen des Ouden Verbonds, en zoo ook in de dagen der apostelen nog aan zekere Oostersche uitwendigheid werd gehecht, voor ons in het geestelijk koninkrijk was dat weggevallen. Wij, als vrijgemaakte kinderen, scheurden het hart en niet de kleederen, en zoo hadden we te buigen niet de knieën van ons lichaam, maar de knieën onzer ziel.

Zulk spreken maakte natuurlijk indruk. Van allen vorm wordt misbruik gemaakt. Er is niet één vorm die altoos vol van inhoud is. Alle ledige of half-ledige vorm leidt tot schijnvertoon. En steeds zal het noodig blijven, dat tegenover dit gebrekkige dat van elken vorm onafscheidelijk is, nadruk worde gelegd op de waardeloosheid van den vorm op zichzelf en op den eisch des Heeren, dat de uiting van alle geestelijk leven niet uit ons kleed of uit ons lichaam, maar uit onze ziel opkome. Wie den Vader aanbidden wil, moet Hem aanbidden in *geest* en *waarheid.*

Maar omdat u betuigd wordt, dat het beter is *niet* te eten dan vergiftigde spijzen tot u te nemen, volgt daaruit, dat niet-eten u ten regel moet zijn? En zoo ook, omdat werktuiglijk rouwen, weenen, lachen, knielen, bidden in zijn waardeloosheid wordt ten toon gesteld, volgt daaruit dat het dan maar beter is *niet* te rouwen, *niet* te weenen, *niet* te lachen, *niet* te bidden, en zoo ook om *niet* te knielen ?

Gelijk men weet heeft dit dooreenwarren van misbruik en gebruik metterdaad tot deze onhoudbare conclusie geleid.

Ook des avonds bij het naar bed gaan, was dat knielen bloot vormwerk, dus, zoo oordeelde men, was het beter *in bed te bidden.* In bed deed men het dan eerst *zittende,* maar ook dit zitten was een vorm, dus ging men het *liggende* doen. En toen men merkte dat zulk *liggend* bidden deed *inslapen* eer men aan zijn Amen toe was, leidde men hieruit af, dat het *bidden* zelf evenzoo een vorm werd, en liet men niet alleen het knielen, maar ook het bidden na.

Zoo zijn er werkelijk vrome menschen geweest, die uit overtuiging lange tijden het bidden zelf nalieten. Ze konden niet bidden gelijk het behoort, als God den Geest der genade en der gebeden niet schonk. Het dan toch te willen forceeren was ijdel menschenwerk. Welbezien zonde. En zoo werd ten slotte *niet*-bidden bewijs van heiligen en vromen zin.

Men ging dan aan tafel zitten en vroeg: Is er iemand die van God een gebed ontving? En zoo niemand antwoordde, ging men eten *zonder* bidden.

En toch, hoe stuitend dit klinke, die zóó deden waren de consequente mystieken. Zij zetten den zetregel, dat de vorm niets is, het wezen alles, tot den einde toe door, om ten slotte alleen nog overtroffen te worden door hen, die aldus redeneerden: Bidden is een zielsgenieting en dus egoïsme. Wie zich wezenlijk voor God verloochenen wil, houde dus ook met zijn bidden op.

Maar natuurlijk, in de kerkelijke practijk is men steeds van die litersten verre gebleven. In onze kerken bleef men bidden, bleef men de oogen sluiten, bleef men de handen vouwen, en bleef men meerendeels onder het gebed opstaan, en feitelijk ging het mystieke protest alleen tegen het *knielen* uit.

Doch dan is dit protest natuurlijk tegelijk van zijne kracht beroofd. Wie ai die overige vormen aanhoudt, verliest het recht om tegen dezen éénen vorm, die evenzoo in de Heilige Schrift ons aanbevolen is, te protesteeren.

En onze conclusie kan dan ook geen andere zijn, dan dat het niet knielen in onze Gereformeerde kerken een Liturgische fout is te achten, die we nu wel niet plotseling moeten pogen weg te nemen, maar waartegen reactie toch geboden en noodzakelijk is.

Het moet op allerlei wijze, ook in de predikatie duidelijk worden gemaakt, wat de Schriftuurlijke verhouding tusschen vorm en wezen ook bij het bidden is. En mag op zulk een wijs de overtuiging weer veld winnen, dat ook in de vergadering der geloovigen het buigen der knieën voor God betamelijk is, dan zal uit de overtuiging vanzelf de kracht gaan werken, die onze Liturgische Godsvereering weer op den goeden weg brengt.

LVI. Absolutie.

Na de Schuldbelijdenis moet volgen de *Absolutie,* d.w.z. aan de vergadering der geloovigen moet in den Naam des Heeren de vergeving harer zonden worden betuigd en aangekondigd, en aan de ongeloovigen, die in de vergadering der geloovigen zich mengden, moet worden aangezegd dat hun zonde (met ingesloten hun erfschuld) voor hun persoonlijke rekening blijft liggen, en dat deswege hun stellig en gewisselijk de eeuwige verdoemenis te wachten staat, tenzij ze door zich te bekeeren, het zegel van hun vrijspraak van God zelven ontvangen mochten.

Niet allen die met de Reformatie der 16de eeuw medegingen, stonden ten deze in geheel gelijke overtuiging, en met name de Lutherschen bleven ook op dit punt nader bij Romes practijk staan.

Toch wane men niet, dat het daarom aan de Gereformeerde kerken gelukt is, ten deze in het goede spoor te blijven. Feitelijk is in onze kerken alle Absolutie weggevallen, en zoowel publiek als privaat de belijdenis van zonde, geheel ongeregeld, aan de willekeur van den prediker of van de geloovigen overgelaten.

De overtuiging verkreeg allengs de overhand, dat de belijdenis en de vergeving van onze zonde een zaak is, die alleen God en onze eigen conscientie aangaat, en dat het geen mensch toekomt, zich hierbij tusschen God en ons hart te schuiven.

Met het uitspreken van zulk een algemeene overtuiging is intusschen ook voor ons, Gereformeerden, de zaak niet afgedaan. De vraag is veeleer, of deze overtuiging metterdaad uit de Heilige Schrift verkregen of in strijd met de Heilige Schrift bij ons opgekomen is.

Dat de Roomsche kerk ook op dit punt de menschelijke tusschenkomst veel te zwaar heeft doen drukken, dat ze de macht die hierdoor in menschenhanden werd gelegd te eenzijdig in de geestelijken geconcentreerd heeft, dat ze in verband hiermede Biecht en Absolutie te zeer veruitwendigd, en daardoor tot misbruik er van aanleiding heeft gegeven, dat ook de Luthersche kerk ten deze zich zoo weinig zuiver hield, dat in de practijk zelfs de "Beichtgrosche" insloop, moge waar zijn, toch volgt hieruit nog volstrekt niet, dat wij, Gereformeerden, om aan het gevaar van zulk een veruitwendiging en zulk misbruik te ontkomen, deswege al wat op Biecht of Absolutie gelijkt, te verwerpen hebben.

Hiertoe zouden we dán alleen gerechtigd zijn, indien het bleek dat de Heilige Schrift ons hiertoe het recht gaf, en er den plicht toe oplegde.

Doch let nu op deze uitspraken:

Jacobus 5:16: Belijdt malkanderen de misdaden en bidt voor malkanderen opdat gij gezond wordt; een krachtig gebed des rechtvaardigen vermag veel.

Handelingen 19:18: En velen dergenen die geloofden kwamen, belijdende en verkondigende hunne daden.

Mattheüs 3:5 en 6: Toen is tot hem uitgegaan Jeruzalem en geheel Judea, en het geheele land rondom den Jordaan; en zij werden van hem gedoopt in den Jordaan, belijdende hunne zonden.

Leviticus 5:5: Het zal dan geschieden, als hij aan een van die schuldig is, dat hij belijden zal, waarin hij gezondigd heeft.

Numeri 5:6 en *la.:* Spreek tot de kinderen Israëls: Wanneer een man of vrouw iets van eenige menschelijke zonden gedaan zullen hebben, overtreden hebbende door overtreding tegen den Heere, zoo is diezelve ziel schuldig. En zij zullen hunne zonde, welke zij gedaan hebben, belijden.

Mattheüs 16:19: En ik zal u geven de sleutelen van het koninkrijk der hemelen ; en zoo wat gij zult binden op de aarde, zal in de hemelen gebonden zijn; en zoo wat gij ontbinden zult op de aarde, zal in de hemelen ontbonden zijn.

En Johannes 20:21, 22, 23: Jezus dan zeide wederom tot hen: Vrede zij ulieden. Gelijkerwijs mij de Vader gezonden heeft, zende ik ook ulieden. En als hij dit gezegd had, blies hij op hen, en zeide tot hen: Ontvangt den Heiligen Geest. Zoo gij iemands zonden vergeeft, dien worden zij vergeven ; zoo gij iemands zonden houdt, dien zijn zij gehouden.

Dat naast deze nog andere uitspraken van de Heilige Schrift staan, en andere woorden van "mannen

Gods" in de Heilige Schrift voorkomen, die betrekking hebben op belijdenis van zonden rechtstreeks en onmiddellijk voor God den Heere, behoeft wel nauwelijks herinnering, maar reeds uit de aangehaalde plaatsen blijkt dan toch, dat er in de Heilige Schrift ook gehandeld wordt van belijdenis van zonden *voor menschen,* en van een vergiffenis van zonden die *door menschen* ons verklaard wordt.

Het staat vast: 1°. dat onder de Israëlietische bedeeling het belijden van de zonden waarmede men zich verschuldigd had, plicht was, en dat er offeranden geboden waren om de gebondenheid aan deze schuld los te maken; en 2°. dat zij die door Johannes gedoopt zijn, hem vooraf hun zonden beleden. 3°. Dat de Apostelen belijdenis van zonden aannamen en aanbevalen. En 4°. dat Jezus én te Caesarea Philippi én kort voor zijn hemelvaart aan zijne apostelen de "macht der sleutelen" heeft gegeven, en dat deze "macht der sleutelen" ook doelde op het vergeven en kwijtschelden, of op het houden en vastleggen van iemands zonden.

Zegt dus iemand, dat elke tusschenkomst van menschen in het stuk der Schuldbelijdenis en der Schuldvergiffenis onheilig en verwerpelijk is, zoo gaat zulk een tegen de Heilige schrift, tegen Jezus en tegen zijn Apostelen in.

Onze vaderen hebben in de dagen der Reformatie die stelling dan ook nimmer verkondigd. Het onderling onder broederen belijden van elkanders zonden hebben ze niet *ontraden,* maar krachtens het apostolisch getuigenis *aangeraden.* En de macht van "de sleutelen des hemelrijks" hebben onze kerken officieel in den Heidelbergschen Catechismus aldus omschreven, dat er tweeërlei uitoefening van deze macht is: 1°. in de openbare vergadering der geloovigen door het verkondigen der absolutie, en 2°. door de uitoefening van het recht van ban en weeropneming van hen die zich grovelijk kwamen te misgaan.

Het eerste geschiedt, naar luid van Antwoord 84, "alzoo, als, volgens het bevel van Christus, aan de geloovigen, allen en een iegelijk, verkondigd en openlijk betuigd wordt, dat hun, zoo dikwijls als zij de beloftenis des Evangelies met een waar geloof aannemen, waarachtiglijk alle hunne zonden van God, om der verdiensten van Christus' wille, vergeven zijn; daarentegen allen ongeloovigen, en die zich niet van harte bekeeren, verkondigd en betuigd wordt, dat de toorn Gods en de eeuwige verdoemenis op hen ligt, zoolang als zij zich niet bekeeren; naar welk getuigenis des Evangelies God zal oordeelen, beide in dit *en* in het toekomende leven".

En het tweede grijpt alzoo plaats naar luid van Antwoord 85, "als achtervolgende het bevel van Christus, degenen, die onder den Christelijken naam onchristelijke leer of leven voeren, nadat zij, ettelijke malen broederlijk vermaand zijnde, van hunne dwalingen of hun schandelijk leven niet willen aflaten, der gemeente, of dengenen die van de gemeente daartoe verordineerd zijn, aangebracht worden, en, zoo zij aan de vermaning zich niet storen, van henlieden door het verbieden der Sacramenten uit de Christelijke gemeente, en van God zelven uit het Rijk van Christus gesloten worden; en wederom als lidmaten van Christus en van zijne gemeente aangenomen, zoo wanneer zij waarachtige betering beloven en bewijzen".

Hiermede nu in overeenstemming hebben onze Gereformeerde vaderen, die om des geloofs wille in het midden der 16e eeuw in vrijwillige ballingschap gingen en naar Engeland overstaken, te Londen, te Norwich, te Maidstone en elders, Gereformeerde kerken gesticht, en voor deze kerken eene Liturgie vastgesteld, die door Johannes à Lasco beschreven is, en waarin we omtrent dit punt op blz. 86 van het Tweede deel in à Lasco's werken lezen: "Na geëindigd gebed van schuldbelijdenis verklaart de Dienaar des Woords aan de geheele gemeente de vergeving en absolutie van haar zonden, en kondigt haar die in deze woorden aan: Ons is de zekere en ongetwijfelde belofte gegeven, krachtens Gods eeuwigen en onveranderlijken wil, dat aan een iegelijk die oprechtelijk berouw heeft, en die, onder erkenning van zijn zonden en onder aanklacht van zichzelven, Gods genade in den naam van Christus onzen Heere inroept, alle hun zonden geheellijk vergeven zijn, ja dat hun zonden zoo zekerlijk zijn weggedaan, dat God hun zonden nimmer gedenkt. En dat daartegenover staat het schrikkelijk oordeel van God als Rechter, dat zij allen die de duisternis liever hebben dan het licht, en de hun aangeboden genade in Christus geringschatten en minachten, de eeuwige verdoemenis over zich halen".

"Aan alle diegenen, in uwe vergadering, die zoo gezind zijt, dat gij, achtervolgende de gedane schuldbelijdenis uzelven beschaamd en berouwvol voor Gods aangezicht stelt, uzelven beschuldigend de toevlucht tot onzen Vader in de hemelen neemt, om de vergiffenis uwer zonden te verwerven, en

niet twijfelt of om Christus' wille en om de verdiensten van zijn kruisdood worden alle zonden u om niet en ten volle vergeven; en alsmede in uw hart den zin hebt, om voortaan, door Gods genade, den ouden mensch in u te dooden met zijn begeerlijkheden, opdat ge naar de mate uwer zwakke kracht in nieuwigheid des levens wandelen moogt, — aan alle dezen, die alzoo gezind zijt, verkondig ik, op grond van de belofte Christi, dat al uwe zonden in den hemel daarboven door God onzen Vader geheellijk en volstrektelijk vergeven zijn om der wille van Christus onzen Heere en onzen Heiland, die te prijzen is in der eeuwigheid. Amen".

"Aan hen daarentegen, die zich in hun zonden alzoo behagen, dat ze niet zichzelven wegens hun zonden, maar God wegens zijne gestrengheid aanklagen, en onderwijl zichzelven verontschuldigen, of ook aan hen, die wel eenigszins door hun zonden ontrust, nochtans de weldaad der vergeving om het sterven van Christus verachten, en zich andere middelen ter zaligheid zoeken; — aan deze allen verkondig ik uit den Woorde Gods, dat hunne zonden in den hemel gehouden en gebonden blijven, tot dit hun berouwt, en zij zich bekeeren."

LVII. Geen biecht.

De hoofdbedenking tegen de publieke *absolutie* gerezen is haar voorwaardelijk karakter.

Wat, zoo vraagt men, heeft de Gemeente aan eene *absolutie,* die haar niet aangezegd en verkondigd, maar slechts voorwaardelijk aangeboden wordt, zoodat ieder voor zichzelf heeft te bepalen, of ze hem geldt dan niet?

Is het dan wel iets anders dan de doellooze herhaling van een algemeen bekende waarheid, die ieder thuis evengoed kan lezen en op zichzelf toepassen?

Deze bedenking is niet zonder gewicht.

De ziel die zich van zonde bewust is, neigt er toe, om een gezag te zoeken, dat haar stelliglijk en zekerlijk kan aankondigen: *"Uw* zonden zijn u vergeven." En dat deze neiging van de ziel op zichzelve niet verkeerd is, blijkt wel uit het feit, dat Jezus zelf aan deze behoefte voldoening schonk, en het: "Uw zonden zijn u vergeven", meer dan ééns uitsprak. De gelukkigen wien dat te beurt viel, hadden dan ook geen eigen onderzoek in te stellen. Het is Jezus die hun hart doorschouwde. En het was zijn machtwoord dat hun de zekerheid van schuldvergeving schonk.

Er is dan ook geen twijfel, of als we met den Heiland nog dezelfde gemeenschap konden oefenen, als destijds deze gelukkigen, of ook nu nog zou dat woord van onzen Heiland tot dezen en genen uitgaan, en hij die het zich hoorde toespreken, zou er zalig in zijn.

Het behoeft ons dan ook volstrekt niet te bevreemden, dat reeds spoedig in de Christelijke kerk de poging van de zijde der voorgangers gewaagd werd om den geloovigen ten deze ter wille te zijn. Men beleed dan zijn zonden. De regel stond vast dat alleen beleden zonden vergeven werden. En in dat *belijden* van de verborgen zonden des harten werd dan zulk een blijk van oprechtheid en gebrokenheid des harten geëerd, dat men achtte op dien grond te kunnen vergeven.

Later ontving deze belijdenis van zonden en de haar volgende absolutie zekere regeling, en ten slotte is alzoo de Biecht opgekomen, die in de Reformatie niet geheel is afgeschaft, maar met name bij de Lutherschen nog stand hield, en in sommige streken van Duitschland en Engeland thans weer opleeft.

Men beriep zich dar. op Jezus' uitspraak tot zijn apostelen: "Wierf gij de zonden vergeeft, dien zijn ze vergeven", en verklaarde zulks in dien zin, dat deze apostolische macht in de kerk, zij het ook in gewijzigden vorm, voortleefde.

Dat dit intusschen de Gereformeerden niet overtuigd heeft, had niettemin zijn goeden grond. Al aanstonds toch is het uit de Evangeliën duidelijk, dat Jezus wel eigener beweging, een enkele maal, meest alvorens een zieke te genezen, de zondenvergeving uitsprak, maar dat er geen sprake van is, dat óf de discipelen óf de schare op geregelde tijden tot Jezus zouden gekomen zijn, om te biechten en absolutie te ontvangen. Zelfs bij hen, die absolutie ontvingen, is voorafgaande schuldbelijdenis of biecht allerminst regel. En evenzoo is het uit de *Handelingen der Apostelen* en uit de brieven der Apostelen duidelijk, dat van een geregelde biecht en absolutie in den kring der Apostelen niets te bespeuren valt. Ook bij de aanstelling der Presbyters, en in de pastorale brieven aan Timotheüs en Titus is van zulk een instelling, als onmisbaar voor het gemeenteleven, zoogoed als geen spoor te ontdekken. In Jac. 5:16 staat wel: "Belijdt *eikanderen* uwe misdaden", maar dit is heel iets anders dan een biecht bij daarvoor aangestelde personen. En zoo men verwijst naar vs. 14, dat een kranke *de ouderlingen der gemeente zal roepen,* zoo zij vooreerst opgemerkt, dat dit op *kranke* personen en niet op gezonde slaat, en ten andere dat als vrucht van het gebed der ouderlingen in de eerste plaats *niet* de absolutie, maar de *genezing* wordt genoemd. Alsmede dat in vs. 16 op het: "Belijdt eikanderen uwe misdaden," niet volgt: "opdat gij vergeving moogt ontvangen," (daarover wordt in vs. 15 gehandeld, en wel als een vergeving niet door de ouderlingen, maar door den Heer), doch heel anders: "Belijdt eikanderen de misdaden, en bidt voor elkander, opdat gij gezond wordt." En ook dit laatste wordt niet voorgesteld als een priesterlijke daad, maar als een daad Gods, want er volgt op: *"Het gebed eens rechtvaardigen vermag veel."* Niet: Want het gebed van een *priester* vermag veel, maar van een *rechtvaardige.* En ook, de genezing komt niet door een priesterlijke machtsdaad, maar van God op het gebed.

Afgezien hiervan werd voorts opgemerkt, dat vergeving der zonden niet magisch *kan* toegaan. Ze hangt af van de gesteldheid van het hart. *Als* er oprechte belijdenis is en die belijdenis komt uit een

berouwvol, gebroken hart en uit een verslagen geest, waar wel waarlijk geloof in heerscht, dan *is* er vergeving. Kon dus een mensch over de gesteldheid van het hart naar waarheid oordeelen, dan, maar ook dan alleen, kon hij met personeele toepassing tot dezen of tot genen zeggen: "Uwe zonden zijn u vergeven." Jezus *had* die kennis, hij wist wat in den mensch was, en daarom kon hij de absolutie *personeel* toepassen. Neemt men dus aan, dat de Apostelen in gelijken zin als Jezus de absolutie konden schenken, dan onderstelt men daarbij, dat hun de macht verleend was, om het hart van wie zich presenteerde, te doorgronden. En acht men, dat deze apostolische macht thans nog in de kerk resideert, en door den priester kan worden uitgeoefend, dan onderstelt men van tweeën één, óf dat elk priester die kennisse van het menschelijk hart bezit, óf wel dat hem, buiten zulk een kennis, een verborgen leiding wordt gegeven, om de absolutie alleen te schenken aan wie de leiding des Geestes hem aanwijst. Dan echter ware evenals bij Jezus de voorafgaande schuldbelijdenis geen onmisbaar vereischte. Hetzij door eigen inzicht van het hart, hetzij door die verborgen leiding wisten ze dan, wie wel, wie niet vergeving van zonden heeft, en diensvolgens konden ze absolutie schenken of weigeren. En stelt men dit niet, acht men voorafgaande schuldbelijdenis als *conditio sine qua non,* dan komt het altoos weer op de vraag naar de oprechtheid dier belijdenis neer, en baat het niet, of men al aan de Confessio oralis de *Contritio cordis* laat voorafgaan, en de *Satisfactio* er op volgen laat, eenvoudig omdat noch de *Confessio* met den mond, noch de *Satisfactio operis* vast een zekere teekenen van oprecht berouw zijn. Het *voorwaardelijke* blijft daarom ter laatste instantie altoos aan de absolutie kleven. En als iemand die de absolutie ontving, van achteren bij zichzelven weet: "ik heb den priester bedrogen", dan neemt deze wetenschap zelve toch weer het gevoel van zoen en vrede weg; en moet zelfs nieuwe absolutie voor deze tweede, zoo stuitende zonde volgen. De poging om wat subjectief het gemoed raakt, tot een zuiver objectieve handeling te maken, gelukt nooit, tenzij men, wat niemand wil, een premie op bedrog zou willen stellen.

Het is uit dien hoofde, dat onze vaderen zich met dit stelsel van de Biecht niet hebben kunnen vereenigen, en voor de personeele absolutie de *gemeenschappelijke* absolutie in de vergadering der geloovigen in de plaats hebben gesteld, zonder daarom in het minst het belijden van zijn zonden aan elkander onderling of aan een voorganger der gemeente te willen ontraden. Integendeel de practische godgeleerden hebben deze private belijdenis van zonden aan vader of moeder, of wel aan broeder of zuster, en zoo ook aan de ouderlingen der gemeente steeds aangeraden. Alleen maar ze hebben er geen private absolutie aan verbonden, overtuigd, dat deze toch nooit anders dan conditioneel kon zijn, en den schuldige dus in de oprechtheid zijns harten de vergeving van zijn God moest toekomen, gelijk Psalm 32 ons dit leert.

LVIII. Geen biecht. *(Vervolg.)*

Intusschen, al is men in Gereformeerde kringen bij zijn overgang van de private tot de publieke absolutie door ernstige beweegredenen geleid geworden; beweegredenen die ons voorafgaand betoog allerminst uitputte, veeleer slechts aanstipte; verheeld mag daarom niet, dat deze overgang opnieuw getoond heeft, hoe moeilijk het onder menschen valt, het juiste evenwicht te bewaren.

Hoe schoon zou het niet geweest zijn, indien in Gereformeerde kringen, naar de aanwijzingen onzer Liturgie en naar den raad onzer practicijns, tweeërlei zich had kunnen ontwikkelen, ten eerste de personeele private schuldbelijdenis, en ten tweede de algemeen publieke absolutie.

Doch juist dit is niet geschied.

Wel kwam en komt de personeele private schuldbelijdenis aan vader of moeder, aan broeder of zuster, aan boezemvriend of gemeentevoorganger nog voor, maar toch al spoedig werd ze uitzondering, en in breede kringen sleet ze geheel uit. En zelfs waar ze nog voorkomt draagt ze vaak meer het karakter van zekere vertrouwelijke mededeeling, dan van wezenlijke schuldbelijdenis voor God. En ook, ze komt bijna alleen voor in zeer exceptioneele gevallen, als iemand hevig in de consciëntie ontrust is, vooral met den dood in het aangezicht.

Duizenden bij duizenden daarentegen leven en sterven weg zonder ooit tot zulk een personeele, private belijdenis gekomen te zijn.

En dit niet alleen, maar juist door het afnemen van de behoefte aan personeele schuldbelijdenis, begon in de schatting der voorgangers ook de publieke absolutie minder gewicht te bezitten. Van lieverleê hechtte ook de gemeente er minder gewicht aan. En zoo is de publieke absolutie bijna in alle kerken weggevallen, zonder dat de meerdere vergaderingen ook maar een hand uitstaken, om ze te redden en in stand te houden.

Soms zelfs ontvangt men den indruk, alsof het opkomen voor de publieke absolutie meer strekte om de private absolutie de wereld uit te helpen, dan om de absolutie in het midden der gemeente tot een geestelijke kracht te doen worden.

Dit nu duidt op een algemeene gesteldheid der geesten, die onder de critiek der Heilige Schrift niet vrij uitgaat. En al betreurt men onzerzijds, dat in de Christelijke kerk onder Romes leiding de evenaar te sterk naar de andere zijde oversloeg en in de officieele, personeele absolutie tot een verkeerd en in veel opzichten zelfs bedenkelijk sacramenteel instituut heeft geleid, toch zullen we eerst dan ons recht vindiceeren, om op de practijk van Rome critiek uit te oefenen, indien we gelijke en even scherpe critiek aan onszelven niet sparen.

Evenwicht te vinden en te bewaren valt ons menschen zoo moeilijk. Telkens zwikt de evenaar door.

Natuurlijk heeft ons innerlijk zielsleven tweeërlei richting, eenerzijds naar God en anderzijds naar den mensch om ons heen, en dan eerst zijn onze zielsuitingen wat ze zijn moeten, zoo die beide verhoudingen naar juiste evenredigheid, tot haar recht komen.

Uit onze gebrekkige zielsharmonie vloeit intusschen bijna altoos de eenzijdigheid voort, dat we ons zielsleven, in zijn diepsten kern, óf uitsluitend op God, buiten den mensch, óf eenzijdig op den mensch, buiten God willen richten.

Voer de private, personeele absolutie in, en ge kunt onder menschen er niet aan ontkomen, dat de schuldbelijdenis en de schuldvergiffenis uit haar noodzakelijk verband met God wordt losgemaakt, en ten slotte door velen herleid tot een wederzijdsche handeling tusschen menschen, die zich soms geheel in uiterlijkheden verliest.

Maar ook omgekeerd, schaf ze af, en kom tot de publieke absolutie, en niet minder ligt het gevaar voor de hand, dat men, met de absolutie, heel de religie zoogoed als uitsluitend tot een "zaak tusschen God en het hart" gaat maken, zijn relatie tot den mensch er geheel buiten sluit, en zoo ten slotte elk merkbaar spoor van de absolutie, ook in publieken zin, uitwischt.

Het eerste gevaar is gerealiseerd in Rome, het tweede is de klip waarop men onder ons gestrand is.

Het ligt buiten ons bestek, de schaduwlijn die hierdoor onder Rome opkwam, ten einde toe door te trekken. Maar wel is het noodzakelijk onszelven de critiek niet te sparen.

Men kan zijn leven met zijn God en zijn leven met zijn persoonlijke omgeving niet van elkander afscheiden, of beide lijden schade. De liefde voor God moet in de liefde voor den mensch, dien God bij ons plaatste, haar natuurlijke uitstraling vinden. Immers zooals de philanthropie haar gewijd karakter verliest, zoo ze zich losmaakt van de liefde voor God, zoo ook verdort de liefde voor God in mystieke zelfverwarring, zoo ze haar veld van uiting verliest onder menschen.

Dit nu berust op de ordinantie Gods, dat Hij ons niet als enkelingen, maar als menschen onder menschen, als leden van één lichaam geschapen heeft. Heel de idee van de kerk vloeit uit die ordinantie voort. Het is in het Lichaam van Christus dat die door de zonde gebroken idee weer tot haar recht komt. En daarom eischt goed geordende vroomheid, dat ook in ons zichtbaar leven dat Lichaam van Christus, hoe gebrekkig ook, zich institutair openbare.

Maar diezelfde ordinantie moet dan ook heel ons gemeenschapsleven met het Eeuwige Wezen doordringen en bezielen. Zeker, er blijft altoos en moet altoos blijven, een diepste diepte in de kern van ons wezen, waar de relatie tot den mensch wegvalt, en we niets meer van die relatie tot den mensch ontwaren. Dit komt het sterkst uit in het oogenblik der bekeering, als het geloof doorbreekt. Maar toch ook buiten dat aangrijpend oogenblik is er in ons dagelijksch leven behoefte, om behalve het gebed met anderen, ook het gebed in de stilte te zoeken, en met onzen God alleen te zijn.

Dit is niet verkeerd. Dit moet veeleer zoo wezen. En uw ziels-leven lijdt schade, zoo ge dit verwaarloost en veronachtzaamt.

Maar zie nu wel toe, dat ge hierin niet eenzijdig *al* uw religie laat opgaan. Dan toch vervalt ge eerst in die eenzijdig egoïstische mystiek, die alleen op eigen genieting in het samenleven met den Oneindige bedacht is. Daarna gewent ge er u aan, om alle gemeenschapsleven in het heilige, en alle gebed, alle lofverheffing, en zelfs alle gesprek met anderen over de heilige dingen af te schaffen. En eindelijk komt ge uit bij het onware standpunt, dat ge alle religie een zaak tusschen God en uw hart noemt, maar ook tusschen God en uw hart alle ware religie laat verstoren en verdorren.

Tot dit laatste is het nu reeds bij duizenden en duizenden gekomen. De religie was te heilig en te teeder, om ze voor menschenoor uit te spreken. Dus sprak men over niets meer. En op die wijs aan alle religieuse uiting ontwend, schrompelde het leven der religie in het eigen hart almeer in, tot het ten slotte bijna ganschelijk wegstierf, en zich alleen nog bij aangrijpende gebeurtenissen een oogenblik met moeite weer oprichtte.

Is dit nu waar van de religie in het gemeen, dan is het ook waar van die bepaalde zijde in het religieuse leven, die in het schuldbewustzijn, en wat daarmede samenhangt, tot uiting komt. Tot aan ons sterven toe blijven we met zonde behept, en dit maakt, dat alle religie onder menschen dag aan dag door het prisma van ons schuldbewustzijn moet gaan. Wie zich ook na zijn bekeering daarover heen zet, leeft oppervlakkig. En wie dieper bij zijn eigen ziel leeft, kan voor God noch voor menschen ooit anders dan in het besef van zijn zondigheid staan, en daarom nooit anders tot klaarheid geraken, dan in Jezus, d. i. inlevende in de vrucht van zijn verzoeningswerk.

Maar is dit zoo, dan gaat ook hier door wat we boven aantoonden, en dan moet ook hier de neiging om zijn schuldbewustzijn van zijn menschelijke omgeving te isoleeren, en uitsluitend op God te richten, er ten slotte op uitloopen, dat ook het schuldbesef voor den Heilige verzwakt wordt en in 't eind wegsterft.

LIX. Geen biecht *(Vervolg).*

Zoo bleek ons, op hoe pijnlijke wijze het teloorgaan van het gebruik der publieke absolutie schadelijk op het geestelijk leven heeft terug-gewerkt.

Zij men eerlijk voor en met zichzelven.

De strijd van Romeinen VII strijdt ieder geloovige voor zichzelven.

Er is een algemeen schuldbewustzijn, dat met zijn wortel tot in den val teruggaat en dat in de ure der bekeering ons overweldigend de ziel verontrust, om soms eerst in het volbrachte werk van den Heiland de ruste terug te doen vinden.

Dit algemeen besef echter van schuld en vergiffenis verliest na de bekeering gaandeweg zijn indringend karakter. We erkennen dat het zoo is, en we gelooven het ook wel waarlijk, maar zoowel deze erkentenis als dit geloof, erlangen van lieverlede meer het karakter van eene afgedane zaak. Het staat nu eenmaal voor de overtuiging van Gods kind vast, dat hij alzoo verloren was, en dat hij alzoo gered is. God heeft alle zijn zonden in de diepte der zee geworpen. En al geven we nu grif toe, dat deze vaste overtuiging elk oogenblik door den Heiligen Geest weer kan verlevendigd worden en onder bijzondere ervaringen van Gods genade weer krachtig en prikkelend kan opleven, toch zal elk vroom belijder bekennen, dat dit feit en deze waarheid in den gewonen gang des levens, meer een verzekerdheid vormen, die hij heeft weggeborgen, dan een stemme uit den Hooge die bezielend op hem werkt.

Doch nu heeft God het *zóó* verordend, dat zijn kind, dat vastelijk in dat vergeven en verzoend zijn van zijn schuld en zijn zonde gelooft, nog telkens met Satan in aanraking komt, nog gedurig aan allerlei verzoeking en verleiding bloot staat, en, helaas, nog elken dag in allerlei zonde uitglijdt, ja, zijn beste werken, steeds door verkeerde opwellingen en inmengselen en overleggingen van zijn hart met zonde besmet.

En hierin ligt nu het gevaarlijke punt.

Immers, staande tegenover deze pijnlijke werkelijkheid, kan nu de verloste tweeërlei weg inslaan.

Hij kan óf geleid worden door de overweging, dat die nakomende zondeuitingen toch aan zijn eeuwig heil niets afdoen, want dat hij als een uitverkorene Gods toch eenmaal de absolute vergeving zijner zonden ontvangen heeft.

Of wel hij kan door die gedurige ervaringen van de zondigheid van zijn hart tot twijfel aan zijn bekeering, aan zijn genadestaat, en aan de principieele verzoening in Christus verleid worden.

Zoo vindt men het dan ook in de gemeente.

Eenerzijds mannen en vrouwen, die hun kleine dagelijksche zonden nauwelijks meetellen, en er niet dan zeer zwakkelijk en laffelijk tegen strijden. Ze zijn immers toch in hun Christus geborgen.

En anderzijds mannen en vrouwen, die teederder van conscientie zijn, en pijn hebben over hun telkens terugkeerende zonden, maar die dan ook de blijdschap des geloofs verloren hebben, bekommerd blijven tot hun dood toe, en nooit de zaligheid kennen van als uitverkorenen Gods het onderpand des Geestes te bezitten.

Deze toestand nu werkt uiterst verderfelijk op het leven der gemeente.

Er is toch geen quaestie van of die eersten, die slordig in hun zondeleven zijn, hebben de eenig ware belijdenis. En evenmin is er quaestie van, of zij die de ware belijdenis van het Evangelie *niet* aandurven, zijn vaak nauwgezetter in hun leven voor God.

Het Evangelie toch is niet, dat er misschien voor elke zonde vergeving te verwerven is, maar de blijde boodschap, *dat al uw zonden u vergeven zijn.* Wie nog tobt over zijn zonden, heeft dus nog nimmer het volle rijke Evangelie aangenomen. En dán alleen is dat Evangelie in zijn volheid aanvaard, zoo er een jubel uit het hart opgaat, dat al de last der zonden ons, op eenmaal en voor eeuwig van het hart is gegleden. "Welzalig hij, wiens zonden zijn vergeven, die van de straf voor eeuwig is ontheven". "Zoo is er dan geen verdoemenis meer voor degenen die in Christus Jezus zijn." Het Evangelie bestaat hierin, dat de vergeving van onze zonden en de verzoening van onze personen een op eenmaal voor eeuwig afgedane zaak is. "Wie uit God geboren is zondigt niet, en hij kan niet meer

zondigen, want het zaad Gods blijft in hem".

De slordige Christen die dit onverzwakt belijdt, heeft alzoo de ware belijdenis. En omgekeerd, de conscientieuse Christen die met zijn zonden tobben blijft, *mist* de ware belijdenis, maar bewaart vaak beter den zedelijken levensernst.

Gevolg waarvan is, dat de ware belijdenis gesmaad wordt, en dat sommigen van deze vaste belijders zelfs in antinomianisme overslaan. Hun zonden zijn *hun* zonden niet meer. Dat is de oude Adam, die hun niet meer aangaat.

En waakt dan in de gemeente de verontwaardiging tegen zulk spotten met het heilige op, en gaat men er toe over om de ware Christenen veeleer te zoeken in de bekommerden, dan wordt zeer zeker het zedelijk peil verhoogd, maar, en dit volgt er rechtstreeks uit, dan zinkt ook de beteekenis der ware belijdenis. Het volle Evangelie boet zijn vertroostende werking in. En men raakt weer op den weg der werk-heiligheden.

En om dit kwaad van beide kanten te stuiten, komt er dan een derde richting in de gemeente op, die beide uitnemendheden eenvoudig naast elkander plaatst, d.w.z. die eenerzijds het volle Evangelie belijdt en daarin roemt, en anderzijds op heiligen wandel en teederheid van conscientie blijft aandringen, maar zonder dat deze twee in organisch verband staan, en op elkander inwerken.

Voorzoover er dan toch nog practisch verband voor veler besef blijft bestaan, vlechten ze dit verband voor Gods aangezicht in het stil gebed, als ze eerst hun dagelijksche zonden belijden, en daarna weer tot de zalige erkentenis van de schuldvergiffenis in Christus opklimmen.

Maar, de besten onder de heiligen zullen het getuigen, die verwerking van beide stukken in het stil gebed leidt niet dan zeldzaam tot zalige harmonie.

Naar nu onze dagelijksche zonde ons op een gegeven oogenblik minder of meer aangrijpt, zal de ééne maal die schuldbelijdenis te veel een vorm zijn, en te weinig wezen hebben, en zal een ander maal de zekerheid der vergiffenis juist door den prikkel der conscientie lijden.

En juist hierom nu was het zoo wijselijk van onze vaderen verordend, dat althans eenmaal in elke week, deze gewichtige zielsaangelegenheid niet aan onze subjectieve bevinding zou blijven overgelaten, maar door een macht van buiten zou worden aangegrepen, die door God zelf, in het woord van zijn Dienaar, ons in het midden der gemeente de verkondiging van zijn heilige absolutie bracht.

LX. Geen biecht. *(Slot.)*

In den Eeredienst moet tot zijn recht komen wat aan allen gemeen is, en ook schuldbelijdenis en schuldvergiffenis, d.i. confessie en absolutie, mogen zich aan dezen gemeenen regel niet onttrekken.

Dit komt wat de confessie betreft practisch het scherpst uit in het dusgenaamde "zondaarsbankje" van het Heilsleger. Dit is óók confessie, biecht of schuldbelijdenis, maar evenals bij Rome particulier en persoonlijk naar inhoud, doch van den anderen kant weer Protestantsch in den vorm, overmits ze niet als bij Rome stil in den biechtstoel gefluisterd, maar openlijk ten aanhoore van wie hooren wil luide wordt uitgesproken.

Ook schrijver dezes is herhaaldelijk in allerlei landen van dezen gang naar het dusgenaamde "zondaarsbankje" getuige geweest, en heeft toegezien en toegeluisterd, om de beteekenis van deze handeling na te gaan. Zelf zien is in zulke dingen het beste. En dan kan niet ontkend, dat er in dezen gang en in het alzoo publiek afleggen van getuigenis, iets roerends en aangrijpends ligt. Lang niet bij allen. Meer dan eens stond op een en ander duidelijk het stempel der werkheiligheid afgedrukt. Maar had men te doen met een beweeglijk gemoed, en in dat gemoed met heilige gemoedsaangrijping, dan werkte er een macht die u een oogenblik meesleepte.

Toch werkte de verschijning gemeenlijk meer uit dan de belijdenis. Het particulier uitspreken van belijdenis, bewoog zich namelijk volstrekt niet altoos op persoonlijk gebied, en bleef in den regel vaak hangen in algemeene phrasen. Alleen wat toch bekend was, werd bekend en beleden. Vroegere dronkenschap, gezeten hebben enz.

Maar het publiek genoot. Niet enkel de hallelujazangers, zangsters en speellieden. Bij dezen toch grijpt dat alles naar afspraak en program plaats. Ze weten vooruit, dat ze, zoo dikwijls zulk een biecht in het publiek plaats had, zóó en zóó te handelen hebben. Zelfs geldt dit ten deele voor een vast publiek, dat, zonder nog bij het Leger te zijn ingelijfd, toch reeds half is aangenomen.

Maar wel is de uiting van den ontvangen indruk spontaan bij het ingeloopen publiek, dat van zoo iets nog nooit getuige was. Niet het minst bij hen, die half lachend binnenkwamen, en blijkbaar aan alle denkbeeld van schuldbelijdenis ontwend waren.

Dat toegelaten worden tot de intimiteit van iemands verborgen leven. Dat mogen toezien bij deze vrijwillige zielsanatomie. Het verrassende van het ongedwongen optreden met zulke harde bekentenis, zoo lijnrecht staande tegenover de pertinente ontkenning van alle schuld in eigen kring en eigen leven. Dat ontwaren hoe men hier stond voor iets dat tusschen de ziel en God omging. Het greep ter dege aan en roerde, soms ontroerde het. Te meer daar het hier geen komedie was, maar realiteit.

En toch bevredigde het niet. Wat ontbrak was de schuchterheid in het heilige. Wat men voor oogen zag, was een gemeenmaking van wat schuilen moest om eerbiedwaardig te zijn. Het was geforceerd. Uit zichzelven zou die mensch nooit tot die daad gekomen zijn. Het was hem zoo beduid en aangepraat. Het moest een belijden voor God zijn, en het verliep telkens in een toespraakje tot menschen. Ook was er in al die toespraken dat eenvormige en eentonige, dat verried, hoe het niet spontaan, maar ingeprent was. Het was niet wat het leek, en men zag stofgoud voor altoos van de vleugelen afstuiven.

Deze onfijne, ruwe practijk in het geestelijke vindt dan ook buiten dezen kring gelukkig geen navolging.

Alle biecht moet, zal ze individueel en persoonlijk zijn, privaat blijven en haar terrein in de binnenkamer zoeken. En voorzoover ze een publiek karakter zal dragen, kan en mag ze niet dan algemeen zijn. Bij publieke biecht moet niemand op den broeder als den schuldige zien, maar in de allereerste plaats al zijn aandacht op zichzelven als de hoofdschuldige saamtrekken. Anders veruitwendigt de biecht het schuldbesef en richt zich op de *takken.* Zoo alleen wordt ze verinwendigd en gericht op den *wortel* der zonde in het hart.

Dienovereenkomstig nu blijft het voor onzen eeredienst eisch, dat er plaats hebbe: 1° een korte aanmaning om zijne zonden te gedenken ; 2° een gemeenschappelijke belijdenis van schuld, liefst in metrischen vorm gezongen; en 3° openlijke aankondiging van vergiffenis voor wie oprecht beleed, gepaard met aankondiging van oordeel voor wie zich in zijn zonde verhardt. Een publieke actie in drie

deelen, die de private, dagelijksche biecht voor God, en ook de private biecht bij ontroering der consciëntie aan een vertrouwden vriend des harten, niet uitsluit, maar onderstelt, en niet te niet doet, maart weert uit den publieken dienst.

Slechts zij hier nog aan toegevoegd, dat geheel deze actie in den publieken eeredienst van den Bedienaar des Woords hooge wijding vergt.

Elk machinaal verrichten van deze actie veroordeelt zichzelf en een Bedienaar des Woords die niet zelf waarachtiglijk medebelijdt, is tot het uitlokken van anderer oprechte belijdenis onbekwaam.

Eisch is hier kalmte, klaarheid en toch gedemptheid van toon en stem, rust in de bewegingen, pauze tusschen de deelen der actie.

Niet gemaaktheid of theatrale vertooning. Die hoort op de planken, niet op den kansel thuis. Maar wel het plechtige, het diep-ernstige, het zelf geroerd zijn in het gemoed. En niet het minst het diep doordrongen zijn van het heilige der taak, om, zelf zondaar, alzoo tot mede-zondaren, en tot mede-verzoenden te mogen spreken.

Dit wijdt, dit stemt tot het heilige, dit ontsluit de gemeenschap met die eeuwige wereld die bij God is, en met het Heiligdom daarboven, waarin Christus als onze Hoogepriester leeft om voor ons te bidden.

Een Dienaar des Woords die recht verstaat wat geestelijke kracht hier in zijn hand gelegd is, zal vanzelf in die stemming en onder dien indruk geraken. En juist dit zal hem bekwamen, om de zielen te leiden en geheel deze actie tot een realiteit te maken. Doch, helaas, hoever zijn we van dat schoone in Sion nog af!

LXI. Geloofsbelijdenis.

Na de openbare absolutie volge de *Geloofsbelijdenis,* en dat wel in den vorm der XII Geloofsartikelen.

De reden waarom ze dan *volgt,* en volgen moet in dien *algemeenen* vorm ligt voor de hand.

Publieke en gemeenschappelijke geloofsbelijdenis is een daad van aanvaarding der absolutie. Wie de vergeving der zonden *niet* aanvaardt, kan voor zich persoonlijk niet het Evangelie belijden. Hij moge erkennen, dat op zichzelf het heil in Christus verschenen is, maar hij mist nog de zalige overtuiging van ze op zichzelven te kunnen en te mogen toepassen. Hij kent nog niet den jubel: "Wij dan gerechtvaardigd door het geloof *hebben* vrede bij God." Die vrede is zijn deel nog niet. Of ook na dien vrede weleer gesmaakt te hebben, verloor hij er het zalig besef van. Hij heeft verkeerd onder de publieke absolutie, maar deze heeft zijn hart niet vrij gemaakt. Hij is nog onder den druk en den last van zijn zonde. En het is uit dien hoofde dat hij de geloofsbelijdenis niet voor zichzelven doen kan.

Te minder kan hij deelnemen aan de *gemeenschappelijke* geloofsbelijdenis. In de gemeenschappelijke belijdenis toch spreekt de schare der verlosten en vrijgemaakten zich uit, en tusschen haar taal des roemens en de bevinding van zijn hart staat een scheidsmuur. *Zij* betuigt verlost te zijn; *hij* kan dit nog niet, of niet meer.

Hij kan dat te minder, omdat de XII Geloofsartikelen *persoonlijk* zijn. Het is niet: *"Wij* gelooven in God Almachtig," maar: *"Ik* geloof in God Almachtig." En al zou hij nu een eindweegs in die belijdenis kunnen meegaan, toegekomen aan het artikel: *"de vergeving der zonden",* stuit hij. Wie de publieke absolutie niet aanvaardt, kan dit op dat oogenblik niet voor God en menschen betuigen.

Doch omgekeerd ligt dan ook in het *wel* belijden van de XII Artikelen de betuiging dat men de publieke absolutie *wel* heeft aanvaard. En daarom nu behoort de geloofsbelijdenis terstond op de publieke absolutie te volgen, overmits ze het Amen van de Gemeente op die absolutie is.

Weet de Gemeente en een iegelijk in de Gemeente, dat terstond op de absolutie de confessie volgt, dan drijft de absolutie tot zelfonderzoek, tot een ingaan in zichzelf en tot het geven van rekenschap aan zichzelven of men deze gewisse belofte Gods gelooft.

Tevens verkrijgt de geloofsbelijdenis eerst op deze manier haar innerlijk en geestelijk karakter. Gelijk het nu vaak gaat, dient het voorlezen van de XII Artikelen, buiten verband met den overigen dienst, tot weinig meer dan tot een herinnering. Ze strekt om de XII Artikelen niet te doen vergeten. Ze telkens opnieuw in te prenten. Het is een schoolmeesterswerk, maar waarbij de Gemeente niets geestelijks gevoelt.

Zet men daarentegen de geloofsbelijdenis evenals de wet in rechtstreeksch verband met de absolutie, dan gaan Wet en Artikelen beide leven. De Wet is dan Gods eisch voor de ontdekking van zonde en ellende: op haar volgt de absolutie die van zonde vrijspreekt; en na de absolutie komt de blijde belijdenis des geloofs van het zich verlost gevoelend hart.

In plaats van geheugenwerk ter herinnering, wordt het dan zielswerk tot stichting, en juist het persoonlijke: *ik,* der Artikelen verscherpt deze heiligende strekking.

Men gaat op, men verschijnt in Gods tegenwoordigheid, God verkondigt zijn Wet, zonde wordt beleden, in de absolutie wordt de zonde vergeven, en nu jubelt in de geloofsbelijdenis het verzoende, het vrijgemaakte menschelijk hart.

Even licht valt het in te zien, waarom op dit pas niet de 37 Artikelen, maar de XII Geloofsartikelen vorm van belijdenis moeten zijn.

Reeds op zichzelf kan zulk een publieke belijdenis niet anders dan *kort* en *zaakrijk* in den vorm zijn.

Zulk een akte van belijdenis mag niet door veelheid van woorden den tijd rooven, noch afmatten. Geestelijke uiting, die te gerekt wordt put uit, en houdt op geestelijk te zijn. Ze wordt machinaal.

Opzegging of voorlezing van een breede confessie als die van Guydo de Bray is daarom uitgesloten, en onder alle confessie's voldoet alleen die der XII Artikelen aan den eisch der kortheid.

Doch er is meer.

Alle breedere confessie strekt ook ter bestrijding van dwaling en weert ketterij af. Wat hier

daarentegen noodig is, is samentrekking van de gedachten en overleggingen der ziel op het middelpunt des geloofs, op Christus. Niet of anderen wel juist, maar of men zelf oprecht belijdt, en in zijn belijdenis zijn band aan den Middelaar heeft, moet hier tot uitdrukking komen. En aan dat vereischte nu voldoet ten volle de belijdenis der XII Artikelen. Ze is niet alleen kort, maar ook geconcentreerd op den Heiland. Ze is een aangrijpen van het vleesch geworden Woord, van den Beloofde des Vaders, van den Rechter van levenden en dooden.

En hier komt dan in de derde plaats bij, dat ze in goeden zin katholiek is. Niet Roomsch-Katholiek maar katholiek, d.w.z. aan heel Christus' kerk op aarde gemeen. Sinds eeuwen was het deze korte, geconcentreerde belijdenis, die in alle kerken ter wereld, bij alle breed verschil van inzicht, en in weerwil van alle ingeslopen dwaling, steeds stand hield, en van week tot week is herhaald.

En daar het nu, na de absolutie, juist behoefte voor het hart is, zich één te weten en één te gevoelen met het mystieke Lichaam des Heeren, en dus ook met heel zijn gedoopte kerk op aarde, spreekt het de behoefte van ons hart juist toe, te belijden in zulk een vorm, dat daarbij voor een oogenblik alle confessioneel verschil terugtrede, en we in de hoofdzaak, in het middelpunt van ons belijden ons opgenomen gevoelen in de groote gemeenschap der heiligen van hen, die ons reeds voorgingen naar het beter Vaderland en met hen, die nog met ons voortreizen op den pelgrimsweg.

LXII. Geloofsbelijdenis. *(Slot.)*

Staat het alzoo vast, dat de Geloofsbelijdenis op de Publieke Absolutie behoort te volgen, en dat voor deze belijdenis de XII Artikelen als aangewezen zijn, dan is nu nog de vraag te beantwoorden, *op welke wijze* deze belijdenis zal toegaan.

En dan ligt het in den aard der zaak, dat deze Belijdenis, evenals de Publieke Absolutie, niet twee- of driemalen op denzelfden Zondag moet herhaald worden. Dit ware een omslachtigheid die zou afmatten. Elke godsdienstoefening moet op den Zondag een eigen karakter dragen, en hetgeen we dusver afteekenden, behoort alleen thuis bij de eerste samenkomst der Gemeente, in de morgengodsdienstoefening, iets, waarbij we de dusgenaamde vroegpreek uitsluiten.

Doch nu verder.

Zal men voortgaan op de wijze, gelijk dusver regel was, met deze XII Artikelen door den voorlezer te laten voorlezen ? Dan nu wel niet *vóór* den dienst, maar dan toch *in* den dienst?

Ons dunkt, dit kan niet.

Zulk *voorlezen* draagt een bloot onderwijzend of herinnerend karakter. Het komt *tot* de Gemeente, en gaat niet *van* de Gemeente uit. Het is dan niet *haar* belijdenis, maar een belijdenis die haar nogmaals aan het geheugen wordt gebracht.

Ze hoort de bekende klanken. Ze heeft er niet op tegen. Maarzij zelve blijft er buiten.

Dit nu is in strijd met het belijdend karakter der Gemeente. Niet een ander moet voor haar belijden. De belijdenis moet van *haar* uitgaan, en *haar* daad zijn.

Doch nu rijst de vraag: Hoe zal dit ?

Drie wegen staan hier open.

Men kan òf de Gemeente laten spreken door één van haar leden, òf de geheele Gemeente laten spreken, òf heel de Gemeente laten zingen.

Voor elk der drie is iets te zeggen.

In het gemeen gebruik plegen velen, die saam eenzelfde iets te zeggen, te verklaren of te betuigen hebben, zich te uiten door één die in aller naam spreekt. Zoo doet men bij een audientie, zoo doet men bij een begroeting, zoo doet men bij een vereeniging.

Op zich zelf laat het zich dus zeer goed denken, dat de belijdende eden der Gemeente opstonden na de Absolutie, en dat één hunner n aller naam de Geloofsbelijdenis, die de apostolische heet, met luider stemme uitsprak.

Alleen de moeilijkheid is, *wie* zal dat in aller naam doen ? Bij het gemeenschappelijk gebed is de Dienaar de mond der Gemeente. Maar als de Dienaar de Absolutie uitspreekt, en de Belijdenis zal een antwoord daarop zijn, dan kan niet dezelfde persoon ook de belijdenis uitspreken.

Afzonderlijk daartoe iemand door de Gemeenteleden te laten aanwijzen, gaat evenmin, daar toch de kerkeraad medebelijdt, en een tweede organisatie van de Gemeente, buiten den kerkeraad om, niet aangaat.

En daarbij komt, dat zulk uitspreken van de belijdenis door één man ons toch spoedig weer tot de oude sleur zou brengen. Het karakter van *belijden* zou er mee te loor gaan. En we kwamen ongemerkt toch weer in het oude schuitje van den voorlezer, nu *voorspreker.*

Veel beter is het daarom, dat de belijdende leden zelven *belijden.* Niet ieder afzonderlijk, maar allen saam. En dan natuurlijk staat de keuze tusschen *saamspreken* en saam*zingen.*

Ons is dit *saamspreken* vreemd. Maar over zee, in Engeland en Amerika, is het sinds eeuwen in zwang. Met name in de "kerk van Engeland."

Daar is dit spreken zelfs zoo sterk in zwang, dat alle gebeden, lofverheffingen, belijdenissen door allen saam met luider stem worden opgezegd. Het dusgenaamde *Common prayer book* dient daar zelfs voor.

Het was dus op zich zelf zeer goed denkbaar, dat een zoo korte formule als de twaalf Artikelen door allen saam overluid werd opgezegd. Temeer daar de verdeeling in twaalf artikelen, en de korte saamvatting van elk artikel, waarborg geven tegen verwarring en tegen het dooreenvloeien der stemmen.

Men laat den toon dan aangeven door het orgel, dat even inzet, en dan ophoudt, en desvereischt na elk artikel weer even zijn toon laat hooren, om aller stem bij het volgende artikel precies gelijk te doen beginnen.

Ook geldt de tegenwerping niet, dat ons volk daaraan niet gewend is. Dat waren ze in Engeland ook eerst niet. En toch heeft het daar geen jaar geduurd, of alles liep wel.

En zegt men, dat zulk saam overluid spreken in de Engelsche kerk toch vaak tot verwarring leidt, dan geven we dit toe, maar merken op, dat deze verwarring alleen insluipt bij lange gebeden en lange volzinnen, die niet kort ingedeeld zijn.

Hoort men daarentegen in zulk een kerk door allen saam overluid het Onze Vader bidden, of de Twaalf Artikelen opzeggen, dan is van verwarring geen oogenblik sprake, maar vlot het alles geleidelijk en vanzelf.

Er is dan ook geen twijfel, of na enkele proefnemingen zou zulk saâm belijden van de XII Artikelen, die er zich zoo uitnemend toe leenen, ook bij ons zeer wel gaan, en een zeer stichtelijk karakter dragen.

Reeds nu wordt het onder ons gewoonte, dat de doopvaders niet enkel het hoofd buigen, maar hun *ja* luide uitspreken. Bij het doen van belijdenis neemt men hetzelfde waar. En die bangheid om in een kerk zijn stemgeluid te laten hooren, is niets dan gemis aan moed en hooger bezieling.

Wil men dat echter niet, dan blijft nog altoos de weg open, om saâm de XII Artikelen te *zingen.*

Mits dan niet naar de berijming die achter onze Psalmen staat. Die is veel te gerekt, te lang, te breed, en zou voor het zingen veel te veel tijd eischen.

Zal men de XII artikelen zingen, dan moet, met of zonder rijm, wat er niets toe doet, een korte editie van de Artikelen op maat worden gemaakt, die bijna niet dan letterlijk overneemt, en zonder allerlei tusschenvoeging, den inhoud getrouwelijk weergeeft.

Stond ons kerkgezang hooger, dan ware recitatief gezang hier nog beter op zijn plaats, en kon men, door de noten te breken, den omvang verkorten, en in het geheel meer gang brengen.

Het zingen van de Geloofsbelijdenis is dus mogelijk, en misschien zal er de voorkeur aan worden gegeven.

Maar verzwegen mag toch niet worden, dat het saâm met luider stem uitspreken van de Geloofsbelijdenis op zichzelf verkieslijk is.

Het zingen hoort bij de ontspanning van den geest, en de eenvoudige belijdenis van de grondslagen der Christelijke religie moet daad zijn en blijven van nuchtere kalmte en stil beleid.

LXIII. Praelectuur der H. Schrift.

De voorlezing of praelectuur van de Heilige Schrift neemt in de ééne kerk een gansch andere plaats in dan in de andere, en zelfs verschilt het gebruik in dezelfde kerk naar verschil van tijden.

Dit verschil hangt samen met het doel, dat men zich bij deze voorlezing voor oogen stelt. Dit doel kan óf zijn de Gemeente met den inhoud der Schrift bekend te maken. Of om, overmits bekendheid met de Schrift bij de Gemeente mag ondersteld worden, stichtend het Woord te laten uitgaan, gelijk dit bij onze huislijke godsdienstoefeningen geschiedt. Of wel het kan strekken om den te behandelen tekst door het voorlezen van wat voorafgaat of volgt, in zijn verband te doen uitkomen. Of eindelijk, er kan mede bedoeld worden den leegen tijd, die bij elk samenkomen aan de opening der vergadering voorafgaat, zoo te vullen, dat de aandacht zich niet verstrooie.

Is het doel, de Gemeente met den inhoud der Schrift bekend te maken, dan kan men óf, op de rij af, alle kapittels laten voorlezen, óf wel uit den grooten voorraad zulke kapittels uitkiezen, die van bijzonder belang zijn, en deze in geregelde volgorde laten voorlezen.

Is daarentegen het doel, om Gods Woord als deel van den dienst stichtend te laten uitgaan, dan is het 't meest indrukwekkend, indien, zonder te veel herhaling van hetzelfde, zoodanige stukken uit Oud en Nieuw Testament worden uitgekozen, die meer een toesprekend, opwekkend en vermanend karakter dragen.

Zal omgekeerd de voorlezing der Schrift strekken, om den straks te behandelen tekst in zijn verband toe te lichten, dan ligt het voor de hand, dat men óf het hoofdstuk zelf laat lezen waarin die tekst voorkomt, óf wel een ander stuk uit de Heilige Schrift, waarin soortgelijke openbaring wordt gegeven.

Of eindelijk, wordt niet anders bedoeld, dan de Gemeente vóór het aangaan der godsdienstoefening tegen verstrooiing van gedachten te wapenen, dan zal het aanbeveling verdienen, zulke stukken liefst van geschiedkundigen aard te nemen, die op het eerste hooren boeien, en gemakkelijk te volgen zijn.

Aldus komt duidelijk genoeg uit, hoezeer deze voorlezing der Heilige Schrift tot uiteenloopende usantie kon leiden, en hoe toch in dit verschil van usantie metterdaad verschil van gedachte, doel en strekking schuilt.

Nu is het eerste gebruik van deze voorlezing, waarbij hoofddoel zijn zal de Gemeente met de Schrift bekend te maken, uiteraard afhankelijk van de vraag, of de Gemeente de Heilige Schrift kent, al dan niet. En dan bestaat er een zeer aanmerkelijk verschil tusschen een vergadering der geloovigen vóór het uitvinden van de boekdrukkunst en nu; en evenzoo een zeer aanmerkelijk verschil tusschen een kerk, die gelijk de Gereformeerde, aan al haar leden de Heilige Schrift in handen geeft, ja, het lezen van de Schrift tot huislijke gewoonte heeft gemaakt, en tusschen de Roomsche kerk, die acht dat de lezing van de Heilige Schrift niet aan elken leek kan worden toevertrouwd. De argumenten die *voor* en *tegen* het huislijk gebruik der Heilige Schrift gelden, laten we hierbij in dit verband rusten. We constateeren alleen dat dit verschil tusschen kerk en kerk bestaat.

En evenzoo bestaat er bij Gereformeerden zelve verschil tusschen de kerken in haar eerste opkomen, en diezelfde kerken nu. Al was toch reeds vóór de Reformatie de boekdrukkunst uitgevonden, het leek er niets naar, dat in die dagen reeds ieder een eigen Bijbel bezat, en evenzeer verstond aanvankelijk lang niet ieder de kunst van lozen. Meer dan eens spraken de lieden van die dagen het dan ook uit, dat ze daarom op de voorlezing van de Heilige Schrift, en dan in geregelde orde, zulk een prijs stelden, overmits dit een der aangewezen middelen was, om de Gemeente in al haar rangen en standen met de Heilige Schrift bekend te doen worden.

Thans daarentegen, nu in de Gereformeerde kerken niet alleen ieder huis zijn eigen Bijbel heeft, maar in goede gezinnen zelfs elk persoon er een eigen Bijbel op nahoudt; thans, nu de Heilige Schrift in allerlei formaten en uitgaven, en tot ongelooflijk lagen prijs, verkrijgbaar is; thans, nu in Gereformeerde gezinnen de Heilige Schrift dagelijks meermalen wordt opengeslagen, en elk kind van der jeugd af bij de Heilige Schrift is opgevoed, — nu zou het in onze kerken althans geen zin hebben, om te zeggen: De Gemeente kent de Heilige Schrift niet; dus moet die Schrift haar in de kerk worden voorgelezen, opdat ze met haar inhoud bekend worde. Het geval is onder ons nauwlijks denkbaar, dat iemand, deze voorlezing in de kerk aanhoorende, voor het eerst kennis zou maken, met een deel der Schrift, dat hij nog nooit las: en zulks te minder, daar het als regel onder ons geldt, om uitsluitend meer bekende hoofdstukken te laten voorlezen.

En evenmin mag het in de laatste plaats genoemde doel ons leiden, om namelijk, vóór den dienst, terwijl er nog niets geschiedt, door lezing van een stuk uit de Schrift, de Gemeente tegen verstrooiing van haar aandacht te vrijwaren.

We zouden zeggen, reeds op zichzelf is de Heilige Schrift daar te heilig voor. Zulk een voorlezing zou zijn de Heilige Schrift verlagen. En bovendien, baten zou het toch niet. Immers bij zoo volle beurten dat reeds een uur vooraf enkelen op hun stoel of in hun bank plaats nemen, is het toch onmogelijk al dien tijd te lezen. Feitelijk had dat lezen toch alleen het laatste kwartier plaats. En dan nog kan veilig gezegd, dat geen veertig percent de lezing volgde. Wie zelf geen Bijbel voor zich had, *kon* dit op het hooren vaak niet doen, omdat er meest niet met genoegzaam duidelijke stem werd gelezen, en ook waar men op het gehoor volgen kon, zijn allerlei zinsneden in de Profeten en in de Brieven vaak zoo ingewikkeld en over meerdere verzen loopende, dat een gewoon verstand, zonder den Bijbel voor zich te hebben, ze niet begrijpen *kan.*

Al is het dan ook dat de usantie, om de voorlezing vóór den Dienst te doen plaats hebben, jarenlang onder ons geijkt was, toch moet het dankbaar als een teeken van betere dingen worden toegejuicht, dat met deze gewoonte, op het voorbeeld der broeders van 1834, gebroken is, en dat men de lezing der Heilige Schrift nu althans *binnen* den Dienst heeft getrokken.

Zoo ooit en ergens, dan moet in de vergadering der geloovigen vooral de Heilige Schrift als *het Woord van God* blijven weerklinken, en met het Woord van den Koning mag men in de heilige vergaderingen van zijn volk niet slordig omgaan.

Blijft derhalve slechts *tweeërlei* mogelijkheid, in dien zin dat een Voorlezing van de Heilige Schrift òf strekken moet om den te behandelen tekst toe te lichten, òf wel dienst doet als zelfstandig stichtend deel van den Eeredienst.

Aan het laatste zijn we ontwend; het eerste is onder ons zoo goed als regel geworden. En zeker pleit hier veel voor. Er blijft zoodoende tusschen de praelectuur en de predikatie van het Woord verband bestaan. Men is weer aan den gedachtengang van de Openbaring waarin de gekozen tekst voorkomt herinnerd. De gedachte blijft zoodoende geconcentreerd. En wat ook meetelt, het geheel willekeurige van de keuze van wat voor zal gelezen worden, is afgesneden. Er bestaat voor die keuze zeker leidend motief.

En toch ontbreken evenmin de bedenkingen tegen deze usantie.

Kende men vooraf den tekst, dan ja, zou het mogelijk wezen, om vooraf zijn Bijbel open te slaan, en het verband na te gaan waarin die tekst voorkomt. Dit is intusschen niet dan hoogst zelden het geval. Op Kerstdag, op Paschen of dergelijke, dan ja, kan men althans met eenige zekerheid verwachten, wat stoffe staat behandeld te worden, en in de lijdensweek geeft men de te behandelen teksten dan ook soms op. Ook bij de Catechismusprediking. In de dusgenaamde vrije beurten daarentegen weet men er vooraf niets van, en is zelfs het streven aan sommige predikers niet vreemd, om tot na hun inleiding hun tekst geheim te houden, en zoo de gemeente te *verrassen.* Ons staat dit niet aan. Het is ons niet rustig, niet eenvoudig, niet waardig genoeg. Het hoort meer bij het *motto*-prediken, dan bij het *Schrift*-prediken. Maar dit neemt het feit niet weg, dat het geschiedt.

Kent men nu den tekst vooraf *niet,* dan is het lang niet altijd mogelijk aan de voorafgaande lezing van het kapittel iets voor het verband te hebben. Laat straks als tekst worden afgelezen: "Die ook voor ons bidt", en met het oog daarop voor de lezing Rom. 8 worden gekozen, — zeg zelf, hoevelen zullen er dan zijn, dat na Rom. 8 te hebben aangehoord, daarbij opmerkten, dat *bidden* en *verdoemen* hier tegenover elkander staan, en dat het feit, dat Jezus voor ons bidt, ons ten waarborg is, dat diezelfde mond die voor ons bidt, ons niet *kan* verdoemen.

Hier komt bij dat lang niet elk kapittel den tekst in een bepaald kader zet. In de Spreuken, bij Job, in de Klaagliederen, zelfs in veel Psalmen, is de opeenvolging van gedachten zoo weinig uitgedrukt, dat alleen dieper geestelijk inzicht verband en samenhang aan het licht brengt. En wat geeft het dan, of men al heel het kapittel vooraf voorleest! Zelfs van veel hoofdstukken in het Evangelie geldt dit Wat geeft voor het "gedoopt worden met Jezus doop" in Matth. 20:28, de voorafgaande gelijkenis van de arbeiders of aan het eind de genezing der twee blinden ?

Het verband licht de tekst in de meeste gevallen slechts dan op afdoende wijze toe, zoo men opzettelijk den inhoud ontleedt, de overgangswoorden opmerkt, en let op de tegenstellingen. En wie

ter wereld zal nu zeggen, dat de Gemeente, over het gemeen genomen, daartoe bij vluchtig aanhooren in staat is ?

Dat is schier niemand.

Wil men een stuk breede geschiedenis behandelen, en toch van die geschiedenis de aandacht saamtrekken op één bepaalden trek in die geschiedenis, dàn voorzeker is het doeltreffend, ter bevordering der kennisse van den samenhang van het verhaal, heel het kapittel in de Gemeente te doen lezen. Wie niet een motto-preek, maar een wezenlijke predikatie over 2 Kron. 18:32 zal leveren ("Toen spande een man den boog in zijn eenvoudigheid en schoot den koning van Israel tusschen de gespen en tusschen het pantsier") bevordert het verstaanbare van zijn predicatie en mijdt onnoodige herhaling, zoo vooraf heel dit hoofdstuk voor de Gemeente is gebracht.

Maar, natuurlijk, wat slechts in enkele gevallen doeltreffend en op zijn plaats is, kan niet den eigenlijken regel voor het gebruik van de Heilige Schrift in de vergadering der geloovigen aangeven.

Wel kon men omgekeerd zeggen: "Laat den prediker zijn tekst kiezen uit het stuk der Schrift, dat in den dienst op den voorgrond treedt," dan hebt ge het hier bedoelde verband vanzelf. Maar als tegel te stellen: "Het kapittel, waaruit later de tekst zal worden aangekondigd, moet opzettelijk in de vergadering worden gelezen", laat zich niet met goede redenen verdedigen.

Zal de voorlezing, gelijk ieder onzer wil, *steeds* plaats hebben, en in elken dienst voorkomen, dan moet hier een doel en maatstaf gelden, waarvan men voelt dat ze *steeds* en *in elken dienst* gelden, en komt men niet uit, met een regel te kiezen, die in minstens de helft van de gevallen *niet* opgaat.

Onze conclusie kan dan ook geen andere zijn, dan dat de praelectuur der Heilige Schrift, in onderscheiding van de predicatie van het Woord, alleen dan haar vaste plaats in de vergadering der geloovigen kan innemen, indien ze daarin voorkomt als een *zelfstandig deel van den dienst,* en als zoodanig geregeld en beschouwd wordt.

LXIV. Praelectuur der H. Schrift. *(Slot.)*

Staat alzoo vast, dat de praelectuur der Heilige Schrift in de vergadering der geloovigen niet ten doel mag hebben een onwetende schare met den Bijbel bekend te maken, noch om enkel op den tekst in te leiden, en veelmin om tijd te vullen en stilte te bevorderen, dan verkrijgt die voorlezing in den Eeredienst een zelfstandig karakter, d.w.z. dan geschiedt ze om haar zelfs wille.

In zoover kan ze dus op één lijn worden gesteld met de voorlezing der Heilige Schrift in huis of op een stichtelijke bijeenkomst, of in een vergadering.

Toch leent de samenkomst der geloovigen haar van zelf een bijzonder karakter.

In de vergadering der geloovigen is, gelijk onze vaderen opmerkten, God zelf voorzitter. Hij is het die zijne geloovigen samenroept, om hun ambtelijk zijn genade te laten betuigen, hun zijn Woord te doen verkondigen, en zijn Sacrament te laten bedienen. Ook om hun gebeden aan te hooren. En eindelijk om den zegen op hen te leggen.

Gelijk de Psalm zegt van de rechtbanken dat "God staat in de vergadering", zoo is het ook hier. Wie niet leeft in het besef, dat God zelf in de vergadering der geloovigen tot de zijnen komt, verstaat heel het samenzijn niet. Bij Israël heette de Tabernakel reeds de "Tente der *samenkomst",* en dit "samenkomst" beteekende: Tente der samenkomst *van God* met zijn volk.

God *spreekt* dus in de vergadering, maar Hij doet dit op tweeërlei wijs. Middellijk, waar de Dienaar des Woords uitlegt en toepast. Doch ook onmiddellijk waar het Woord van Hemzelven tot de Gemeente uitgaat.

De gewoonte om het hoofd te ontblooten bij de lezing van het Woord is uit dat besef opgekomen.

En is dit eenmaal klaar in het oog gevat, dan voelt ieder terstond, wat hooge beteekenis aan de praelectuur van de Heilige Schrift is toe te kennen.

Het is dan het spreken van God-zelf door en in zijn Woord, zonder menschelijke toevoeging, uitlegging of toepassing. Het is het uitgaan van het Woord zelf. Niet, alsof men dat Woord ook niet buitendien kende of ook elders lezen kon, maar zoo, dat in het midden van de vergaderden God zijn Woord nu als *zijn* Woord laat uitgaan.

Zoo is het dan ook van oudsher opgevat, zoolang het Liturgisch besef levendig bleef.

Vandaar de keuze van wat men voorlas. Een voorlezen niet te hooi of te gras, maar een voorlezen van uitgezochte stukken, waarin het spreken van God-zelf gevoeld werd. Niet wat de vrienden van Job zeiden, en wat de Heere straks berispte, maar wel het lezen van wat God-zelf aan Job antwoordde. Geen geslachtsregister of optelling van getallen van krijgers en stammen, maar stukken die aangrepen, die de consciëntie toespraken, en werkelijk als Gods Woord voor het oor der schare klonken.

Evenzoo niet te lange stukken, waarbij men gebonden zou zijn aan de indeeling in kapittelen, maar stukken van beperkten omvang, die een afgerond geheel vormden; zoodat ze bij het aanhooren een welgevestigden indruk achterlieten.

Ook werd steeds in acht genomen, dat de twee deelen van de Heilige Schrift, het Oude en het Nieuwe Verbond, *beide* tot hun recht kwamen. Niet zelden was het zelfs gewoonte, deze twee deelen van stukken die men voorlas, te qualificeeren als de *Profeet,* het *Evangelie* en de *Apostel.* Een indeeling, die zeer zeker vaak te wenschen overliet, maar die toch het besef liet leven, dat God door zijn Profeten, door zijn Evangelisten, en door zijn Apostelen zijn kerk toespreekt. Een voorlezing dus, die de huiselijke en persoonlijke lezing allerminst overbodig maakt, maar die uit den ganschen inhoud uitkoos, wat voor het hooge doel bijzondere geschiktheid bezat.

Hierdoor werd het doel bereikt, dat in den loop van elk jaar de meest aangrijpende stukken van het Woord, op bijzonder plechtige wijze, als eigen Woord van God tot de Gemeente uitgingen.

Niet door een schikken van de voorlezing *naar* den gekozen tekst, maar, zooveel er samenhang tusschen tekst en voorlezing zijn zou, een keuze van den tekst *uit* het stuk dat aan de orde was.

En dit alles niet aan willekeur overgelaten, maar op gelijke wijze, naar de orde der Zondagen, in alle verbonden kerken, op gelijke wijze plaats grijpende.

Een weten, dat, op hetzelfde oogenblik dat men zulk een deel van het Woord aanhoorde, datzelfde stuk van het Woord in alle kerken gelezen werd. En alzoo de Heere op elken morgen van den dag des Heeren in eenzelfde Woord sprekende tot alle kerken.

Kan men ontkennen, dat hierin iets plechtigs en indrukwekkends school?

Toch, het zij niet verheeld, heeft dit tot misbruik geleid; een misbruik dat men ten deele in de Luthersche, maar vooral in de Hoog-Anglikaansche kerk nog aantreft.

Luther schreef aan de stukken zelf van het Woord als zoodanig zekere mystieke kracht toe. Hij vergeleek het met het Sacrament, en achtte dat het Woord, even als het Sacrament, op geheimzinnige, zoo niet op mystieke wijze werkte.

En bij de Anglikanen in Groot-Brittanje en Amerika heeft deze zelfde dwang er toe geleid, om aan de praelectuur van het Woord een vorm te geven, die stuit. Om namelijk deze praelectuur wel scherp van de prediking des Woords te onderscheiden, is daar de gewoonte ingevoerd, om het Woord op half zangerige wijze zóó te lezen, dat de indruk ontstaat, alsof het zoo uit den hemel komt, maar met het jammerlijk gevolg, dat niemand die het hoort, het verstaan of volgen kan. Het kon evengoed in het Latijn of in het Hebreeuwsch worden gelezen.

Al zulke ongerijmdheid moet natuurlijk worden tegengegaan. De lezing moet klaar, moet helder, moet volkomen duidelijk zijn, zoodat ieder ze kan verstaan en volgen.

Daarom moet ook nooit een stuk uit het Woord in de vergadering der geloovigen worden voorgelezen, zonder dat hij, die voorleest, vooraf thuis het aandachtig heeft nagegaan. Alleen de zeer geoefende is er zeker van, dat hij, bij eersten oogopslag, elk stuk goed en juist zal lezen. Men moet van elk vers weten hoe de zin loopt; op welk woord de nadruk valt; als twee verzen één zin bedoelen, niet ophouden als het vers uit is: en ook de eigennamen goed uitspreken. Al wat bij het lezen den zin stoort, stoort den indruk dien de voorlezing op de Gemeente maakt.

Ook kost *goed* lezen oefening, en alzoo moet niemand met dezen dienst belast worden, die in het publiek voorlezen geen oefening heeft gehad. Goed voorlezen doet men niet vanzelf, en alleen wie hierin onderricht is, verstaat deze kunst. Geldt dit nu reeds voor een ieder die, waar ook, iets in het publiek heeft voor te lezen, — hoeveel meer moet die eisch dan niet gesteld worden, waar het de heiligste voorlezing betreft, die zich op aarde denken laat.

Wel verstaan we, dat het niet mogelijk is, al wat ten deze in onze kerken nog gebrekkigs voorkomt, aanstonds te beteren. Ook na deze onze artikelen zal de voorlezing in de meeste kerken de oude sleur blijven volgen, met al het gebrek die deze sleur aankleeft.

Maar daarom is het juist te meer noodzakelijk, dat de aandacht van de ernstigeren onder de broederen ook op dezen misstand gevestigd worde, opdat men zich wenne ook deze zaak in en door te denken, opdat van lieverlede eenige betering ontstaan mocht.

Nog één punt mag hierbij niet onbesproken blijven.

Ook in kerken, waar de prealectuur van het Woord, gelukkigerwijze, in den Dienst zelf is opgenomen, is het vaste gewoonte, dat deze voorlezing plaats hebbe *niet* door een Dienaar des Woords.

Dit nu is te verstaan. En wel uit tweeërlei oorzaak.

Vooreerst heeft men van oudsher de gewoonte gehad, in groote kerken waaraan meerdere geestelijken verbonden waren, die voorlezing niet door denzelfden geestelijke te doen plaats hebben, die de prediking had. En ten anderen sprak het Vanzelf, dat in onze Gereformeerde kerken, waar lange jaren de voorlezing *voor* den dienst plaats had, die prediker niet lezen *kon.*

Toen nu de betere gewoonte weer in zwang kwam, om de lezing *in* den dienst en dus *na* votum en gezang, te doen plaats hebben, voerde men, om geen al te grooten sprong te maken, den regel in, dat de predikant van den kansel den voorlezer uitnoodigde om alsnu tot de voorlezing over te gaan.

Op zichzelf is hier dan ook niets op tegen, mits het geschiede door iemand die in het ambt staat. Waar dus de ouderlingen hiertoe de noodige geschiktheid en vrijmoedigheid bezitten, kan deze regel, mits goed toegepast, zelfs uitmuntend werken, om het ambt van ouderling in beteekenis te verhoogen.

Wat alleen niet mag is, dat de indruk in de Gemeente gevestigd worde, alsof de voorlezing van het Woord *niet* door den predikant zelf plaats had, als zijnde iets van *minder* beteekenis.

De prediking is dan het hoogste. Dit doet de Dienaar des Woords. Maar de voorlezing van het Woord is iets *ondergeschikts;* dat doet dan iemand die lager staat.

Van tweeën één dus. Of ook de voorlezing van het Woord moet plaats hebben door den Dienaar des Woords. Oftewel, zoo het door een ouderling geschiedt, moet die ouderling daarbij optreden als ambtelijk orgaan van den Kerkeraad.

LXV. De predicatie.

Na de *Praelectuur* der Heilige Schrift volgt de *Predicatie* van het Woord, en ook die moet in het geheel van den Liturgischen dienst worden ingeschakeld. De opvatting, alsof de Liturgie alleen liep over wat aan de predicatie voorafgaat en er op volgt en er bij komt, maar over de predicatie zelve geen zeggenschap zou hebben, moet worden tegengestaan.

Toegegeven kan hoogstens, dat men van Liturgie in engeren en in ruimeren zin kan spreken met dien verstande, dat Liturgie in ruimer zin geheel den Dienst omvat, en Liturgie in engeren zin alleen, den Dienst, voor zoover die plaats heeft voor en na de Predicatie.

Liturgisch beteekent op zich zelf niet anders, dan dat hetgeen plaats grijpt in den Dienst, niet naar wilkeur of op ondoordachte wijze mag geschieden, maar plaats moet hebben in goede orde en naar vasten regel; welke regel wederom niet mag rusten op vrije verkiezing, maar beheerscht moet zijn door den aard en de strekking van den Dienst, en alzoo weldoordacht moet wezen.

Iets waarbij we nogmaals herhalen, wijl er niet genoeg nadruk op kan vallen, dat het er niets toe doet, of de kerk dezen regel aan de Dienaren des Woords *voorschrijft,* of wel dat de kerk het stellen van dezen regel aan den Dienaar des Woords *overlaat.* In *beide* gevallen toch wordt ondersteld, dat er naar goeden regel zal gehandeld worden; en óók in *beide* gevallen is het de kerk die deze regelen gelden doet. Alleen met dit verschil, dat ze in het eerste geval, de macht om deze regelen te stellen, zelve uitoefent, en in het tweede geval de macht om ze te stellen, delegeert aan den Dienaar des Woords.

Kortelijk kan dan ook gezegd, dat de regelen die liturgisch den dienst beheerschen, van drieërlei aard zijn. Er zijn regelen, die de kerk zelve voorschreef, en waaraan de Dienaar des Woords zich te houden heeft. Er zijn andere regelen, die geijkt zijn door kerkelijke usantie. En eindelijk in de derde plaats zijn er regelen, die de Dienaar des Woords, op het gezag der kerk, voor zich zelven vaststelt.

En bij deze soort regelen bestaat dan weer dit heel andere verschil, dat er *goede* predikanten zijn, die deze regelen voor zich zelve vaststellen, na er zich ernstig en wetenschappelijk rekenschap van te hebben gegeven, hoe ze gesteld moeten worden ; maar dat er ook *slordige* predikanten zijn, die nu eens zus en dan weer zoo te werk gaan, doch, hoe ze ook te werk gaan, zich door niets dan indrukken, en nooit door ernstig onderzoek van de zaak in quaestie laten leiden.

Dit laatste nu alleen is uitbanning van den Liturgischen ernst. Zij, die aldus te werk gaan, bederven den Dienst.

Toch, al lijdt het geen tegenspraak, dat ook de Dienst des Woords order liturgische regelen valt, moet voetstoots toegegeven, dat vooral bij dat deel van den Dienst, geen onnoodige band aan den voorganger moet worden aangelegd.

Meer dan bij eenig ander deel van den Dienst, moet de Dienaar bij den Dienst des Woords in de predicatie de vrucht van eigen denken en peinzen, van eigen inspanning en meditatie tot de Gemeente brengen. Sterker dan bij eenig ander deel van den Dienst is het bij de Predicatie des Woords, dat het subjectieve van zijn aanleg, van zijn gaven en talenten, en van heel zijn persoonlijkheid in aanmerking komt.

Persoonlijke uiting nu eischt voor alle dingen *vrijheid.* Legt ge die aan banden, dan belemmert ge de werking van den geest. Wat er in den prediker schuilt, wordt dan niet wakker, waakt niet op, komt niet uit.

Terecht hebben daarom onze vaderen steeds begrepen, dat met name bij de predicatie zoo groot mogelijke vrijheid van beweging moest worden gelaten. Het spreekwoord, dat ieder vogeltje zingt gelijk het gebekt is, was ook hier van toepassing. Bij al wat voor te lezen, te handelen en na te zeggen is, kan men den Voorganger binden, zonder dat er een stoornis in zijn geest ontstaat. Maar schrijft ge hem ook bij de predikatie regel op regel en gebod op gebod voor, dan zet ge hem in een dwangbuis, en komt het tot vrije geestesontplooiing bij hem niet.

De ervaring heeft dan ook geleerd, dat alle poging om de predicatie door heel een stel van homiletische regelen in het goede spoor te leiden, nooit tot eenig duurzaam resultaat geleid heeft. En zelfs waar een groot redenaar, als Van Oosterzee ongetwijfeld was, zijn discipelen en volgelingen, door de overmacht van zijn talent, aan een eigenaardig soort van predikatie had gewend, en allengs

gebonden, is het resultaat geen ander geweest, dan dat men bij tientallen caricaturen van van Oosterzee in het klein heeft gekregen, die al spoedig de aandacht niet konden bezighouden, en dat deze overspannen predicatie van het Woord ons niet verder dan tot holle nabootsing van deze geheel persoonlijke methode geleid heeft. Wat een man van tien talenten als Van Oosterzee kon, en wat bij zijn talenten boeide, werd ijdel geklikklak op de lippen van wie niet uit eigen talent, maar uit de gedrukte predikatiën van den meester putte.

Een prediker moet in de eerste plaats *zich zelf* zijn, en juist dat *eigen* zich *zelf* wordt door alle nabootsing gesmoord.

En dit is dáárom zoo hinderlijk, omdat wie een model nabootst, uiteraard als model een hooge *uitnemendheid* kiest en nu door zijn veel mindere uitnemendheid ten eenenmale onbekwaam is, om dat hooge model, anders dan in geheel mislukten vorm weer te geven.

Koos men nog als model een zeer ordinair, maar in zijn soort niet onverdienstellijke predikatie, dan zou de mislukking minder scherp uitkomen, soms de nabootsing zelfs slagen kunnen. Dan toch zou men het *gewone* nabootsen, maar het nabootsen op eigen manier.

Kiest men daarentegen als model iets wat ver boven zijn eigen talent en eigen greep uitgaat, dan is die onderscheiding tusschen het genre zelve en de uitwerking er van niet meer te maken. Dan moet het wel komen tot een op non-activiteit stellen van eigen talenten. En zoo komt men dan noodzakelijkerwijs tot een potsierlijke nabootsing, alsof een gewoon recruut in een generaalsuniform op post ging staan.

Het wekt den lach op, en maakt geen indruk van ernst.

Zeker, de gaven ook voor den kansel zijn niet kwistig uitgedeeld; vooral niet in dagen als de onze, waarin jonge mannen van meerder talent zoo licht geneigd zijn, om een levenspositie te zoeken, die milder voordeel en hooger eere brengt. Toch klage men hier niet te zeer over. In verreweg de meeste betrekkingen zijn de *gewone* talenten verreweg de talrijkste, en blijven de hoogere talenten steeds hooge uitzondering. Dit is volstrekt niet alleen zoo bij predikanten, maar bij notarissen, artsen, advocaten en pastoors precies evenzoo.

De zaak is nu maar, dat, wie slechts één talent ontving, dit niet in de aarde begrave, maar er mede woekere. Zaak ook, dat hij niet rusteloos jage naar een meerder talent, dat hij toch nooit krijgt, maar van wat hij heeft, make wat er van te maken is. En zaak niet minder, dat hij, als hij Dienaar des Woords is, dat ééne talent dan ook met volle, onverdeelde kracht op den Dienst des Woords aanwende.

Wie, om slechts één voorbeeld te noemen, over drie en vijf talenten van spreekgaven beschikt, moge er na ernstige oefening toe komen, om bij den dienst te prediken *zonder* schriftelijke voorbereiding. Maar als de man van één talent aan spreekgave tot zichzelven zegt: Omdat ik slechts één talent heb, en het dus toch nooit ver breng, zal ik maar voor het vaderland weg gaan improviseeren, dan begraaft hij het weinige dat hij had, zondigt zoodoende buiten kijf tegen zijn Zender, en is zelf oorzaak dat hij nog steeds achteruitgaat.

Wie daarentegen, ook al ontving hij maar één talent, met ernst en teederheid voor God stil, rusteloos en getrouw, week aan week, dat ééne talent ten volle aanwendt, om zoo diep hij kan in den zin der Schrift in te dringen, wat hij vond in de beste taal, waarover hij beschikt, en in goeden vorm te schrift te stellen, en dit met een deelnemend hart op het geloofsleven der gemeente weet toe te passen, -- die moge al geen schitterend prediker worden, maar die gaat toch van jaar tot jaar vooruit, en zal zijn Gemeente duurzaam boeien.

U zelven in de predikatie te zijn, maar *u zelven* dan ook in de predikatie *ten volle* te geven, blijft het geheim van alle waarlijk stichtende Bediening van het Woord; en het is met het oog daarop, dat de Liturgische regeling van de predikatie zoo bijna geheel aan den prediker moet worden overgelaten.

Acht men daarentegen dit *zich zelf* zijn en dit *zich zelven* geven, tij de predikatie uit het oog te mogen verliezen, dan ware het verre verkieslijker, te doen, wat men in sommige Roomsche en Luthersche kerken gedaan heeft, en aan de voorgangers een stel degelijke, goede predikatiën in handen te geven, die ze alzoo letterlijk voor de Gemeente hadden voor te dragen. Deze *postillen,* gelijk men zulke predikatiën noemde, voerde reeds Karel de Groote in. Nicolaas van Lyra gaf er in 1471 in vijf dikke deelen een proeve van uit. Even bekend zijn die van Geysler von Kaysersberg. Maar

toch onder ons nog meer bekend is de *kerk- en huispostille* van Luther. De naam *postille* komt dan van *post illa,* omdat ze gebruikt worden *na* de praelectuur der pericopen uit Evangelie en Apostel.

In onze Gereformeerde kerken daarentegen zijn deze postillen nooit in zwang gekomen. Bij ons eischte men steeds, dat de Dienaar uit eigen studie, ervaring of geestelijke bezieling zou spreken. De prediker moest zich-zelf zijn, zichzelven aan het Woord, en zoo het Woord aan de Gemeente geven.

Dit juist stelde dan ook in onze Gereformeerde kerken aan de Dienaren zooveel hooger eischen. Eischen, waarvan uiteraard niets terecht kwam, zoo de prediker zelf begon met zich-zelven te verdrinken, hetzij in een model waar hij niet bij kon, hetzij in een gemakzucht, die uitliep op het brengen van *woorden* in plaats van *het Woord*.

LXVI. De predicatie. *(Slot.)*

De "Dienst des Woords" in engeren zin vormt slechts een *deel* van hetgeen in de "vergadering der geloovigen" is af te doen. Dat de "dienst des Woords", onder de verschillende deelen van den dienst, de *breedste* plaats inneemt, spreekt vanzelf; maar toch ook het *hoofddeel* blijft altoos een *deel,* en het is misbruik van de zijde van den prediker, zoo hij, dit ten eenenmale uit het oog verliezend, zoo goed als allen beschikbaren tijd voor zijn predicatie in beslag neemt, en wat voorafgaat en volgt slechts als bijzaak behandelt.

Dit misbruik is dan tevens oorzaak, dat men de Liturgie beschouwt als alleen in dat bijkomstige bestaande, en niet inziet dat de Dienst des Woords zoowel als al het overige Liturgische regeling eischt. Goed opgevat, begint de Liturgie met het *Votum* en eindigt eerst met het *Amen* aan het slot van den dienst. Al wat daartusschen ligt, valt onder de Liturgische orde.

Of de kerken verplicht zijn die Liturgische orde van den aanvang tot aan het einde van den dienst in alle deelen en onderdeelen vast te stellen, is een vraag op zichzelf, waarover steeds in zeer onderscheiden zin geoordeeld is. Maar ook al is het, dat de kerken voor een aanmerkelijk deel de regeling aan de Dienaren des Woords overlaten, toch gaat de Liturgische orde door, en beteekent de vrijlating alleen, dat voor die vrijgelaten deelen *de prediker zelf de Liturgische orde bepalen zal.*

Men loope hier niet over heen. • Ook nu weer herleeft hier en daar de oude strijd in onze kerken over het binden of vrijlaten van den Dienaar des Woords bij zijn handelingen in de vergadering der geloovigen. De één is meer voor regelen door de gezamenlijke kerken vastgesteld, de ander houdt staande, dat men beter doet, met ten deze den prediker naar eigen inzicht te doen beslissen. Een onvruchtbare strijd, zoo men hem op de spits drijft, en die althans nooit zóóver mag worden gedreven, dat hij de Gemeente verdeelen zou.

Men heeft hier met twee factoren te doen, die in verschillende verhouding tot elkander kunnen staan. De Dienaar treedt op in kerkelijke functie, en in die kerkelijke functie moet de Heilige Geest hem bezielen. Het hoogste wordt dán bereikt, als het *kerkelijk* karakter van deze functie in volkomen harmonie met deze *geestelijke* werking uitkomt. En omgekeerd hapert er iets, zoo wel wanneer de kerkelijke functie de bezieling van den Heiligen Geest mist, als wanneer de geestelijke werking den band aan de kerk loslaat. In het eerste geval stuit men op doodschen, dorren vormendienst en formalisme, in het tweede op de uitspattingen van willekeur en individualisme.

Daar men nu in Engeland in de 18e eeuw met sterk gedreven formalisme te kampen had, was het natuurlijk, dat de critici van die dagen in Engeland eenzijdig overhelden naar het vrije geestelijk standpunt, en dat ten slotte alle liturgische vorm door de Engelsche en Schotsche Presbyterianen in den ban werd gedaan. En daar nu in de 18e eeuw vertaalde werken van Engelsche en Schotsche Presbyterianen hier te landen de voornaamste lectuur van het vrome volk werden, is het volkomen verklaarbaar, dat men ook ten onzent in gelijke eenzijdigheid verviel, en dat ook hier ten slotte alle liturgische vastigheid teloor ging.

Wie het nu wel met onze kerken meent, zal er op bedacht zijn, den al te wild geworden stroom weer eenigszins in te dijken, maar hij zal 't doen met het uiterste der voorzichtigheid, kalm overtuigend, en rustig aanwerkend. Want zet men te sterk door, dan is het niet tegen te houden, dat er terstond weer reactie opkomt, en dat men, instee, van te vorderen, weer achteruitraakt.

Vergeet niet, dat het *kerkelijk* karakter van de heilige handelingen de groote menigte altoos minder toespreekt dan de *geestelijke* bezieling, en dat het voor haar zoo moeielijk is, om waarlijk te verstaan, dat de heilige werkingen van den Heiligen Geest steeds van den Zoon uitgaan, en daarom haar band aan het Lichaam van Christus nooit verloochenen mogen.

Met rustigen tred bezadigd voortgaan, is het meest doeltreffend middel om den kerkontbindenden factor van het te ver gedreven individualisme in den Dienst tegen te gaan. Een goed geregelden Liturgischen gang van zaken krijgen we de eerste decenniën toch niet. Nog jarenlang zal de fout van het verleden nawerken. En de aard van ons Nederlandsche volk zal teweegbrengen, dat toch altoos de geestelijke factor eenigszins blijft overhellen.

Ook deze studie over den Eeredienst stelt zich in het minst niet voor, in den bestaanden toestand terstond zichtbare verbetering te brengen. Ook wij werken op tijd. En al wat we ons voor het oogenblik voorstellen is, van lieverlede het oog voor het belang, dat hier op 't spel staat, te openen,

en langzaam-aan de ontvankelijke geesten te overtuigen.

Mede daarom legden we er nadruk op, dat de Liturgie altoos doorgaat, ook onder den eigenlijken Dienst des Woords, en geheel onverschillig, of de orde door de kerken zelve geregeld is of aan den Prediker ter eigen regeling is overgelaten.

Dit versta men niet mis.

We bedoelen niet, dat de prediker op eigen hand ooit een Liturgische orde zou kunnen vaststellen, welke ook anderen, die in zijn Gemeente optreden, zou kunnen binden. Zulk een band zou alleen de kerkeraad kunnen aanleggen, en eerbied voor de bestaande usantiën kan zedelijk binden, ook waar de kerkeraad zich onthoudt. Wie voor een enkele maal den dienst waarneemt in een andere plaats, zal zich uit kieschheid van zelf schikken in de bestaande orde van zaken, ook waar geen macht hem bindt.

Maar dit bedoelen we, dat ook de prediker, die vrijheid behield om zelf den gang van den Dienst te regelen, onder de verplichting blijft staan, om aan deze regeling een Liturgisch karakter te geven. Of is ook dit nog niet duidelijk, laat het dan zóó gezegd zijn: Ook als de prediker het zelf kan inrichten gelijk hij wil, is hij nochtans van Godswege gehouden en gebonden, om niet willekeurig te werk te gaan, maar zich er rekenschap van te geven, waarom hij hetgeen hij doet, zóó en niet anders doet.

Hij mag niet naar den inval van het oogenblik handelen, maar moet handelen met bewustheid. Te zeggen: "ik denk er zóó over, ik vind het zóó beter, en daarom doe ik zóó", beteekent niets, tenzij men als wetenschappelijk en geestelijk man het althans voor zichzelven duidelijk heeft gemaakt, *waarom* men zoo oordeelt.

Geen enkele vraag toch doet zich op dit gebied voor, of over die vraag is herhaaldelijk nagedacht, geredetwist en conclusie genomen. Redenen vóór en tegen hebben tegenover elkander gestaan. Aan de ervaring is elke manier getoetst. Tot beginselen zijn al deze vraagstukken herleid, en ten slotte zijn de deskundigen in onderscheidene wegen uiteengegaan en hebben de kerken in verschillenden geest geoordeeld.

Is dus de prediker een man van ernst, een man van wetenschappelijke vorming en van geestelijken zin, dan zal en kan hij nooit zeggen: "Met al dat vroeger verhandelde Iaat ik mij niet in; daar doe ik geen onderzoek naar; daar houd ik mij niet mee op. Mij staat het nu eenmaal zoo het beste aan, en daarom doe ik het zoo"; maar dan zal hij het voor en tegen én historisch onderzoeken én aan de beginselen toetsen, en alzoo tot zijn beslissing komen.

Maar dan gevoelt men ook, dat het voor een predikant volstrekt zoo gemakkelijk niet is, als de kerken hem vrijlaten. Voorzoover zij hem den Liturgischen regel voorschrijven, is hij van verder onderzoek ontslagen, en komt hij niet voor pijnlijke beslissingen te staan. Maar voorzoover de kerken hem geheel vrijlaten, d. i. hem opdragen voor zichzelf den goeden regel te zoeken en daarnaar te handelen, wordt al de moeite op hem gelegd, en zal hij, zoo hij man van ernst is, tot zeer diepgaand onderzoek geroepen worden. Tal van netelige quaesties zal hij zelf hebben uit te maken, en bij elke keuze die hij doet, zal de verantwoordelijkheid voor die keuze op hem alleen rusten.

Dit nu schept daarom te moeilijker toestanden, omdat hij, die voor het eerst als Dienaar des Woords optreedt, gemeenlijk jong van jaren, geen man van ondervinding is, en toch den eersten keer den besten as aanstonds tal van quaesties moet uitmaken. Gevolg is, dat hij in zijn verlegenheid gemeenlijk bij den kerkeraad informeeren zal, welke gewoonte dusver gevolgd werd, en alzoo tamelijk onnadenkend alvast veel moeilijke knoopen doorhakt. Eenmaal zoo gewend, zal hij dan allicht blijven volharden in de tamelijk onnadenkend gedane keuze, want verandering laat zich zoo moeilijk rechtvaardigen, daar ze het rustig gevoel van de Gemeente stoort. En meest ontstaat de mogelijkheid, om tot een zelfbewuste regeling te geraken, dan eerst, als de Dienaar, van standplaats verwisselend, weer voor de eerste maal in een nieuwe Gemeente optreedt.

We laten daarom de invoering van een nauwkeuriger vastgestelde kerkelijke Liturgie aan de toekomst over. Aan de saamstelling daarvan s voorshands zoo goed als niets te doen. Slechts hier en daar zal een kerkeraad eenig begin kunnen maken. Maar wat we nu reeds bedingen, is de heel andere eisch, dat de predikers, voor zoover ze dan zelf regelen en ordenen en hun eigen weg gaan, daarbij niet in het wild schermen, willekeurig te werk gaan, en naar den inval van het oogenblik handelen, maar dat ze dan voor zichzelf, na degelijk wetenschappelijk onderzoek, in stillen ernst voor God zullen

uitmaken, wat eisch der beginselen is; wat het meest de stichting der Gemeente bevordert; en wat door den gang van den Dienst wordt aanbevolen.

Hetzij de kerken regelen, hetzij dat de prediker zelf regelt, altoos moet de gang van den Dienst liturgisch doorgedacht zijn, en altijd moet de prediker er rekenschap van kunnen geven, waarom hij zóó koos, en waarom niet anders. En deze eisch nu moet volstrekt niet alleen gesteld voor de bediening van de Heilige Sacramenten, maar die eisch gaat even stellig bij den Dienst des Woords in engeren zin door. Ook hierbij toch doen zich allerlei vragen voor, die door den één zus en door den ander zóó worden beantwoord, maar waarin nooit een keuze mag gedaan worden op goed geluk af, naar het gevalt of uitkomt.

Het is uit dien hoofde, dat we in onze studie over den Eeredienst ook den Dienst des Woords ter sprake brachten, en wel allereerst om de vraag te beantwoorden, welke de verhouding moet zijn tusschen de twee deelen van dezen dienst, het ééne bestaande in de *Voorlezing* van het Woord, en het andere in de *Prediking* van het Woord.

Deze twee deelen zijn thans meest geheel uiteengerukt. Bijna niemand gevoelt nu, dat ze bijeen hooren. En daarom was het vóór alle dingen noodzakelijk, dat het besef weer doordrong, dat de *praelectuur* en de *predicatie* van het Woord een eigen beteekenis hebben, en toch in onderling verband staan.

LXVII. Inleiding door gebed of gezang.

Liturgisch kan de predicatie ingeleid worden door *gezang* en door *gebed.* Over beide daarom een kort woord, en dan natuurlijk uitsluitend in dit verband.

Als men uit het meer objectieve deel van den Dienst tot het meer subjectieve overgaat, is het Gemeentegezang als overgang alleszins op zijn plaats.

Meer *objectief,* meer voorwerpelijk noemen we al wat in den Dienst aan de predicatie voorafgaat, overmits de subjectiviteit van den prediker daarbij niet uitkomt. Geheel dat eerste deel van den Dienst kan, gelijk het in vele kerken dan ook metterdaad het geval is, letterlijk in de liturgie worden voorgeschreven. Zelfs doet de voorganger goed, zoo hij daarbij niets uit eigen denkbeelden inlascht. Dit geheel objectieve geeft den machtigsten indruk van de tegenwoordigheid des Heeren in zijn Gemeente; het stemt tot rust, tot kalmte; het geeft het besef van eenheid met alle andere kerken; en laat juist deswege de persoonlijkheid van den dienaar geheel op den achtergrond treden.

Zoodra het daarentegen aan de predicatie toekomt, verandert dit. Tenzij er *Postillen* gelezen worden, moet hier de prediker uitkomen met vrucht van eigen studie, eigen geestelijke ervaring, eigen gemeenschap met zijn Heiland, en daarom met een *eigen* woord.

Er is hier dus een overgang van het ééne welbegrensde deel van den Dienst tot het andere, en beide deze deelen hebben een eigen karakter, weshalve het helderheid bevordert, zoo dit ook in den gang van den Dienst scherp en duidelijk uitkomt. De Dienst wordt zoodoende in twee *bedrijven* gedeeld; en het is goed dat het onderscheid tusschen deze beide en de overgang uit het ééne in het andere gevoeld worde.

Van oudsher poogde men dit daardoor scherp en duidelijk te laten uitkomen, dat de voorganger het eerste, objectieve, deel van den Dienst niet van den kansel leidde. Gelijk nu nog zoomin de heilige Doop als het heilig Avondmaal van den kansel bediend worden, zoo ook liep oudtijds heel dat eerste deel van den Dienst af, zonder dat de Dienaar den kansel beklom. Zoo is het in de Engelsche kerken heden ten dage nòg het geval. Ook nog in enkele Luthersche kerken.

De kansel werd dan zijwaarts aangebracht, en voor het front der gemeente was een verheven platvorm, drie, vier treden hoog, met daarrop een lezenaar. De Dienaar ging dan midden op dat platform of voor de lezenaar staan, en op die wijs leidde hij het eerste, objectieve, deel van den Dienst.

Was dan dat eerste deel ten einde gebracht, dan verliet hij dat platform, begaf zich naar den kansel, beklom dien, en begon zóó de predicatie.

Ieder zag en voelde op die wijs het onderscheid.

De lange dienst werd op die manier in tweeën gesplitst, en viel daardoor minder lang, juist zooals dit nu nog onder ons het geval is bij de bediening van het heilig Avondmaal.

's Menschen aandacht is slechts bestand tegen spanning van een zekeren duur. Duurt het langer, dan ontstaat er overspanning, die alle aandacht doodt. En nu is niets zoo dienstig, om die vermoeienis van de spanning onzer ziel ter hulpe te komen, dan zekere afwisseling. Dan komt een oogenblik een gevoel van rust over ons, omdat van da: eerste stuk nu het rustpunt is bereikt. Er is een moment dat men vrij is. En daarna keert de ziel zich dan tot vernieuwde aandacht, maar met ververschte kracht en op eenigszins andere wijze.

Bij ons daarentegen beklimt de Dienaar den kansel dadelijk, en blijft heel den langen Dienst door op den kansel staan, tenzij er Doop of Avondmaal is. Geheel de actie heeft dus van den kansel plaats. Het gaat alles aan één stuk door. Altoos dezelfde man, dezelfde stem dezelfde doorgaande spanning van het luisterend oor. Praelectuur, gebed, predicatie, dankzegging, het is aldoor hetzelfde klankgeluid dat doorruischt.

Voeg daar nu bij dat, om de galerijen, onze kansels meest zeer hoog zijn, zoodat wie aandachtig luisteren wil, het hoofd eenigszins achterover moet buigen, en dat sommige voorgangers den Dienst twee volle uren rekken, en ge verstaat het, wat onnatuurlijke spanning het geeft, om alzoo twee uren lang, in die houding, aldoor den zin uit die ééne zelfde stem op te vangen. De meesten kunnen dat dan ook niet volhouden. Ze dwalen af. Ze zoeken afleiding. Zelfs zijn er, die er bij inslapen. En juist

dat slapen in de kerk is iets, dat men in den beter georganiseerden Dienst van andere kerken *niet* vindt, omdat men daar ook liturgisch met de spanning van het gehoor gerekend heeft.

Eerst kanselen als de predicatie begint, blijft daarom in ons oog een verbetering, waartoe het vroeg of laat ook onder ons komen moet. Alleen zóó is waarlijk de lange duur van den Dienst in tweeën te breken, en het aandachtig volgen van den Dienst gemakkelijker te maken. En ook, alleen op die wijs ontstaat wel wezenlijk de indruk, dat er nu iets anders, dat nu het meer subjectieve deel van den Dienst begint.

Toch verstaan we zeer goed, dat dit niet op eenmaal is te verkrijgen; reeds niet omdat de meeste kerkgebouwen er zich, gelijk ze nu zijn, niet toe leenen. Maar daarom moet er dan ook te meer op aangedrongen, dat althans door den voorganger alles gedaan worde wat wél in zijn macht is, om de eenheid van den dienst te breken en den overgang van het ééne naar het andere deel voelbaar te maken.

Dit doel nu wordt bereikt, zoo hij het eerste deel van den Dienst, als iets dat op zich zelf staat, afsluit, en daarna een oogenblik van stille rust laat intreden. Velen beelden zich in, dat rust voor den prediker geen pas geeft; en dat er geen oogenblik mag zijn, of hij moet iets doen of iets zeggen. Men denkt dat de stem *rusteloos* moet worden gehoord. En juist dát vermoeit zoo, terwijl juist een oogenblik van rust verademing geeft.

En waar op die wijs, door een oogenblik van rust, zekere ontspanning is ingetreden, is dan het Gemeentezang op zijn plaats, mits ook dit niet gejaagd worde ingezet, maar rustig worde aangekondigd, en zich statig verheffe.

Onder het Gemeentezang abdiceert om zoo te zeggen de Dienaar. *Hij* zwijgt dan en de *Gemeente* komt aan het woord. Of ook, zoo hij medezingt, zingt hij mede niet als een Dienaar, maar als één van de broederen. Onder het gezang gaat hijzelf in de Gemeente op.

Hiermede is niet gezegd, dat het gezang niet óók in de predicatie mag worden ingelascht; maar toch, midden in de predicatie is het gezang veel minder op zijn plaats, en in liturgisch beter georganiseerde kerken dan ook nimmer in gebruik geweest. Doch hierover later.

Voor uit dezen objectieven Dienst tot het subjectieve deel met de predicatie wordt overgegaan, is het Gemeentegezang in elk geval op zijn plaats. Ten eerste als overgang, en ten tweede omdat goede keuze het Gemeentegezang tevens als middel kan gebruiken, om het gemoed voor de predicatie in den goeden toon te zetten.

Al naar de te volgen predicatie het behoeft, kan het Gemeentegezang het gemoed zetten in een toon van aanbidding, van bewondering, van ootmoedigheid, van schuldbesef, van klacht, of van dankzegging enz. Toch is de predicatie niet altoos zóó scherp geteekend, dat die toon te bepalen is. Doch ook dan moet toch het Gemeentegezang den overgang maken. De Gemeente moet zelve aan het woord komen, en eerst als *zij* uitgesproken heeft, begint de voorganger weer.

Winste is het daarbij, zoo de tekst, waarover de predicatie zal loopen, vooraf en op hoogst eenvoudige, bloot formeele wijze, kortweg is medegedeeld. Wie na den objectieven Dienst besloten, en een kort oogenblik rust genomen te hebben, op gansch gewone, kalme manier zegt: "Alsnu zal worden overgegaan tot de predicatie, waarvoor ge den tekst leest b.v. in Luk. 4:18, in deze woorden, en dan die woorden laat volgen, doet gevoelen dat er nu iets nieuws begint, zegt wat, en deelt mede wat te wachten is. Alle ophef of deftigheid van woorden is hier misplaatst. Geen nieuwsgierigheid trekt af of houdt in spanning. Alle opzet wordt gemeden, alsof men de geloovigen verrassen wil op het laatste oogenblik. De eenvoud komt tot zijn recht.

Voelt nu de Gemeente aan die eenvoudige mededeeling van den tekst, waar de predicatie haar heen zal leiden, en volgt daarop een gezang, dat het gemoed in een toon zet, die bij den gekozen tekst past, dan verkrijgt ge een *harmonisch* geheel, dat weldadig aandoet.

hts waar te meer behoefte aan bestaat, omdat degene die prediken zal, veelal in zekere zenuwspanning verkeert, die pas overgaat als hij goed en wel in de predicatie is. Dit zenuwachtige nu maakt hem onwillekeurig gejaagd, en gelijk het met alle zenuwachtigheid is, ze is aanstekelijk, en deelt zich zoo licht aan het gehoor mede.

Ook uit dit oogpunt is het daarom zoo gewenscht dat de Dienaar niets verzuime dat hem zelven

rustig stemmen kan, en juist daardoor de rustige stemming ook bij de Gemeente kan bevorderen,.

LXVIII. Het gebed in verband met de predicatie.

In het tweede deel van den Dienst, die de predicatie tot midden-punt heeft, werd steeds ook plaats gegeven aan *het Gebed;* doch ook hieromtrent is meerdere helderheid van inzicht verre van overbodig te achten.

Geheel de Dienst valt uiteen in *drie* stukken.

De Dienst begint met een handeling tusschen God en de Gemeente, die uitloopt op de Belijdenis van zonde en de Bediening van de sleutelen des hemelrijks in de absolutie.

Dat is het objectieve, voorwerpelijke deel van den Dienst, waarbij de Dienaar niets uit zichzelven behoeft te zeggen, en zelfs beter doet met uitsluitend orgaan en mond van de kerken te zijn.

Daarop volgt het tweede of onderwerpelijke deel van den Dienst, dat de predicatie tot middenpunt heeft, en waarin de eigen gave van den Dienaar uitkomt.

En op dit tweede volgt het derde of laatste deel, de eigenlijke Dienst *der gebeden.*

Het vierde deel van den Dienst, bestaande in de bediening van de Sacramenten, laten we hier buiten rekening, omdat het niet in elke vergadering van de geloovigen voorkomt.

Het *gebed voor allen nood der Christenheid* is dan ook in onze Liturgie *na* de Predicatie geplaatst. De titel er van luidt: *Een gebed voor allen nood der Christenheid, om gebruikt te worden op den rustdag na de eerste Predicatie.*

Dit nu is de eigenlijke dienst der gebeden. Wel één gebed, maar in dat ééne gebed de vele beden voor allen nood des levens. En hiervan onderscheiden is: 1°. de algemeene belijdenis van zonde, en 2°. het korte gebed voor de predicatie.

Tot op zekere hoogte kan men dus zeggen, dat er in elk der drie deelen van den Dienst een gebed is. Ten eerste in het eerste deel het gebed *van schuldbelijdenis.* Ten tweede in het tweede deel van den Dienst het *gebed voor de predikatie.* En ten derde in het laatste of derde deel het algemeene gebed *voor allen nood der Christenheid.* Doch dan wordt "gebed" in zeer algemeenen zin voor *elk* spreken tot God genomen. Schuldbelijdenis toch is niet in eigenlijken zin een gebed. Gebed wordt dat eerst door de daaraan gehechte bede om vergiffenis.

In het tweede deel van den Dienst, dat ons thans bezighoudt, hebben we dus alleen te doen met "het gebed vóór de predicatie".

Dat gebed nu is in onze Liturgie saamgesmolten met de Schuldbelijdenis. De Belijdenis van zonde vloeit vanzelf in het gebed vóór de predikatie over, en dat zoowel in het lange als in het korte formulier. Gelijk men toch weet, geeft onze Liturgie hiervoor een dubbel formulier. Het ééne is in de jongste uitgave van Prof. Rutgers, lang 80 regels, het andere slechts 64. Toch is dit verschil van 16 regels niet van genoegzame beteekenis om de inlassching van tweeërlei formulier te rechtvaardigen.

Opmerkelijk daarentegen is in beide formulieren de zeer beperkte kortheid van het eigenlijk gebed met het oog op de predikatie.

In het lange formulier bestaat dit alleen uit deze woorden:

> Open thans den mond uws dienaars, en vervul dien met uwe wijsheid en kennis, opdat hij uw woord zuiverlijk en vrijmoediglijk verkondige. Bereid ook ons aller harten, opdat wij datzelve hooren, verstaan en bewaren mogen. Schrijf uwe wetten (naar uwe belofte) in de tafelen onzer harten, en geef ons lust en kracht daarin te wandelen, tot prijs en eere uws naams en tot stichting uwer gemeente.

En voor het kortere is dit gebed vervat in deze woorden:

> Wil ons ook uw heilig Woord naar uwen Goddelijken wil te verstaan geven, opdat wij daaruit leeren al ons vertrouwen op U alleen te stellen, en van alle schepselen af te trekken. Dat ook onze oude mensch met alle zijne begeerten van dag tot dag meer gekruisigd worde, en dat wij ons U opofferen tot een levend dankoffer, ter eere van uwen heiligen naam, en tot stichting van onzen naaste.
>
> Wil ook genadiglijk bekeeren allen die nog van uwe waarheid afdwalen, opdat wij U

altegader eendrachtiglijk dienen in heiligheid en gerechtigheid alle de dagen onzes levens.

Dit gebed is dus in het korte formulier nog iets langer. In het breede formulier 11 regels, in het kortere 17.

Beide malen echter onderscheidt dit gebed zich hierdoor, dat het zich richt op één bepaald doel, t. w. *de predicatie.*

Het is een afbidden van God, dat de predicatie geve wat ze geven moet, en dat ze aldus vrucht in de Gemeente drage.

Anders niets.

Geen breede ontboezeming, geen gebed voor de nooden der Christenheid, geen gebed voor bepaalde personen. Dat alles komt in het gebed *na* de predicatie.

Men zal overgaan tot de predicatie. Doch nu ontwaakt het besef, dat deze zonder Gods zegen mislukken moet en niet gedijen kan. En zoo gaat de vergadering der geloovigen in het gebed, om van God een goede predicatie, een predicatie die ter zake dient, een predicatie waarin Zijn Woord zal uitgaan, en op die predicatie de vrucht af te smeeken.

En dit alles kort, zaakrijk, niet afdwalend, gericht op dat ééne einddoel.

Op dit punt echter is onder ons allengs een geheel tegenovergestelde gewoonte ingeslopen.

Wat naar de bedoeling van onze vaderen een kort gebed om zegen op de predicatie zou zijn, is van lieverlede soms geheel van die predicatie losgemaakt, en een zelfstandig gebed, meest van zeer langen adem geworden.

Oorspronkelijk bedoeld als gebed van één of anderhalve minuut, dijde het thans niet zelden uit tot tien minuten en meer.

Het is nu een afzonderlijk stuk van den Dienst geworden, dat met de predicatie slechts in zooverre in verband staat, als de voorbidder vanzelf het meest vervuld is met wat hij gereed staat in zijn predikatie te gaan ontwikkelen; een samenhang die intusschen daarom meest verloren gaat, overmits de opgave van den tekst veelal eerst op dat groote gebed pleegt te volgen.

Want het groote gebed, het eigenlijke *gebed* van den Dienst, wordt thans metterdaad *vóór* en niet *na* de predicatie gehouden. Na de predikatie wordt het gebed veelal veelmeer bekort.

Naar onze Liturgie is er een gebed met het oog op de predicatie van 10 à 15 regels, en na de predikatie een lang gebed van 200 en meer. Thans daarentegen is het groote gebed, eer men aan de predicatie toekomt, soms 300 à 400 regels groot, en slinkt het nagebed vaak tot 50 à 60.

Een geheel andere evenredigheid dus, een geheel andere verhouding, en dit toont dat men aan beide gebeden een geheel andere beteekenis is gaan hechten. Iets wat zoo sterk is, dat men een predikant, voor wat zijn gebedsgave aanbelangt, nooit zal beoordeelen naar het slotgebed, gemeenlijk "dankzegging" genoemd, maar schier uitsluitend naar de wijze waarop hij bidt in het gebed vóór de predicatie.

Deze wanverhouding nu is daaruit te verstaan, dat de afzonderlijke Belijdenis van zonde, en de daarop gevolgde absolutie, zijn weggevallen ; iets waartoe onze Liturgie zelve aanleiding gaf door de Belijdenis van zonde en het gebed voor de predicatie, in elkander te laten vloeien.

Dit toch moest, toen eenmaal het vrije gebed het formuliergebed verving, er van zelf toe leiden, om de belijdenis van zonde en de bede om schuldvergeving uit te breiden, vandaar in geestelijke overwegingen te vervallen, en zoo ten slotte geheel het eigenlijke gebed, met het oog op de predicatie, te laten verdwijnen. Het komt nog wel voor, en in en enkele gemeenten zijn de gevallen lang niet zeldzaam, dat het lange gebed ten einde toe afgeloopen zijnde, de predicatie zelve geen voorwerp van de bede om zegen werd.

Geheel tot het oude gebruik terug te keeren, en niet dan een zeer korte bede om zegen op de predicatie te doen, gaat thans niet meer. De ervaring heeft nu eenmaal geleerd, dat er behoefte bestaat, om iets meer in dat gebed te leggen.

Toch mag daarom het hoofddoel niet uit het oog worden verloren. Het moet blijven een gebed vóór de predicatie.

Wordt nu de Belijdenis van zonden, met de absolutie, teruggeschoven naar het eerste voorwerpelijke deel van den Dienst, dan spreekt het vanzelf, dat dit in het gebed vóór de predicatie niet moet herhaald worden.

Bidden is, en moet blijven, iets van God begeeren. Bidt men dus vóór de predicatie, dan moet er iets met opzicht tot die predicatie van God worden begeerd. En dit kan niet anders zijn, dan dat van de zijde van den Dienaar die predicatie wezenlijke opening, ontsluiting en toepassing van het Woord zij; en voor wat de Gemeente aangaat, dat ze dat Woord aanneme en een vrucht des Woords voortbrenge.

Dit nu kan, en behoeft, geen lang gebed te zijn.

Maar heeft men nu den tekst van te voren aangegeven, zoodat de Gemeente weet, welk Woord Gods voor haar behandeld zal worden, dan kan dat er toe leiden, om biddend de Gemeente in den gedachtengang van dat bepaalde Woord in te leiden, de geheiligde stemming voor dat bepaalde Woord voor te bereiden, en alzoo den ernst en het hoog belang van dat Woord voor het aangezichte Gods op het hart te binden.

Aldus schijnt ons toe de verzoening te moeten zijn tusschen het zeer korte gebed onzer vaderen, en het breede gebed, waaraan we thans gewend zijn.

Alleen zoo echter, dat het gebed *geen* korte preek vooraf worde, en vooral *niet* door eindeloos rekken de aandacht afmatte, die vóór de predicatie juist *opgewekt* moet worden.

LXIX. Preeklezen.

Na het *Gebed vóór de Predicatie* moet, zal het wel zijn, die predicatie, zonder inschuifsel van gezang, of wat ook, onmiddellijk een aanvang nemen. Aldus blijft het verband met het voorafgaande gebed levendig, en zal prediker en gehoor onder den indruk verkeeren, dat het om een vrucht, om een zegen te doen is, en dat die zegen aan beiden van God moet toekomen.

Doch hier juist raakt veler blik verward, zoowel onder de predikers als onder de hoorders.

Indien, zoo zegt men dan, de zegen op de predicatie metterdaad van God moet komen, en vlak vóór de predicatie moet worden afgebeden, dan moet de prediker het ook op zijn God wagen, en niet met een *geschreven* of *voorbereide* predicatie den kansel opgaan, en mag hij in geen geval zijn predicatie *lezen.*

Wie, als hij op den kansel staat, en de Gemeente voor hem nederzit, "nog niets heeft", en dan bidt om hulpe van zijn God, *die meent het,* die gevoelt zich afhankelijk, en die verwacht het wel waarlijk van den Geest. Heeft de prediker daarentegen bij het beklimmen van den kansel heel het stuk gereed, en leest hij het van den kansel voor, dan is zijn gebed om hulpe een doode vorm, en staat zijn vertrouwen niet op zijn God, maar op zijn papier en op zijn oogen.

Ook het gebed van de Gemeente voor den Leeraar heeft, zoo gaat men dan voort, alleen zin, indien zij onderstelt, dat hij spreken zal, gelijk de Heere zijn mond opent; maar zulk een gebed kan nooit vurig, oprecht en bezield zijn, indien zij weet, dat hij zijn predicatie op schrift met zich brengt, en vooral niet, zoo ze ontwaart, dat de prediker, met steelsche oogen, half ongemerkt en toch gemerkt, gewoon is te lezen.

Wat is nu hiervan aan?

Ge zet u aan tafel, om met uw gezin uw middagmaal te houden, en ge gaat als hoofd van uw gezin priesterlijk voor, en bidt: "Vader, geef ons heden ons dagelijksch brood". Meent ge dat nu, of meent ge het niet? En zoo ge het meent, en aldus Gods zegen inroept en zijn hulpe afsmeekt, beknort ge dan uw vrouw, zoo ze uw spijs vooraf gekookt heeft, en ze op tafel heeft gezet, vlak voor u, eer ge bidt ? Zegt ge dan ook: Ik kan niet bidden: *geef ons onze spijs,* als die spijs er al staat? Is het ook dan voor een oprecht gebed eisch, dat er nog niets zij, eer ge bidt, en dat eerst op uw gebed God wonderbaar u uw spijs in huis zende ? En zult ge ook dan zeggen: Voor een *leegen schotel* kan ik bidden, maar voor *volle borden* niet ?

Natuurlijk is uw antwoord op die vragen *ontkennend,* want dag aan dag bidt ge om uw spijs, terwijl ge moeder de vrouw van plichtsverzuim beschuldigen zoudt, als ze *niet* vooraf gezorgd had, en u liet aanzitten aan een leege tafel.

En toch, ook hier is het waar, dat wie gebrek lijdt, vuriger bidt, dan wie overvloed heeft, en dat, als de broodkast leeg is, het gebed: *Geef ons heden ons dagelijksch brood,* een veel dieper zin en veel ernstiger karakter verkrijgt.

Het is een feit, dat welgestelde lieden, die nooit één enkel maal om overvloed van spijze verlegen zaten, maar altoos aan een welgevulde tafel gingen aanzitten, dikwijls meer voor den *vorm,* dan *wezenlijk* bidden. En een feit ook, dat, omgekeerd, in de povere vertrekken onzer armen, als er bijna niets is om te eten, datzelfde gebed soms zoo hartroerend schoon tot God opgaat.

Zult ge nu daarom zeggen, dat een goed en oprecht gebed eischt, dat de tafel leeg zij eer ge bidt, en dat althans vrome lieden altoos aan een ledige tafel moeten gaan aanzitten, om in diepe afhankelijkheid af te wachten, of God de raven van Elia bestellen mocht om hun voedsel te brengen ?

En zoo niet, houdt het dan ook wel steek, zoo ge met opzicht tot de predicatie zegt: Om in de kerk het gebed vóór de predicatie in oprechtheid en vuriglijk te kunnen bidden, moet de prediker *zonder iets* op den kansel komen, en wachten wat God hem in dat eigen oogenblik geven zal ?

Ge gevoelt hier zelf het ongerijmde van.

Dat het zich, op zichzelf genomen, zoo denken laat, is volkomen waar, en dat het, ware het zoo, hoog verheven zou wezen, erkennen we voetstoots.

En ook geven we toe, dat God het zou *kunnen* doen.

Hij *heeft* Israel veertig jaren gespijzigd met het manna in de woestijn. Hij *heeft* Elia aan de beek gevoed, met de brokken spijs, die de raven hem brachten. En ook *heeft* Jezus de duizenden aan Galilea's meer gevoed met enkele brooden en visschen.

En evenzoo heeft Jezus tot zijn jongeren gezegd: Als gij gesteld zult worden voor de Overheden, weest dan niet bezorgd wat ge spreken zult, want ik zal in die ure de woorden in uwen mond leggen.

Aan de macht Gods faalt het dus niet. Ook staat het vast, dat God het zoo gedaan heeft. Maar wat hieruit *niet* volgt, is, dat God het zoo voor *alle* personen en voor *alle* eeuwen verordend heeft.

Integendeel, God heeft Adam bevolen in het zweet zijns aanschijns zelf zijn brood te bereiden. God heeft in Zijn verbond met Noach ons bezworen, dat zaaiing en oogst voortaan niet zouden ophouden. En het leven zelf toont, dat niet dan bij uitzondering honger het volk verwoest. Te arbeiden voor zijn gezin is des mans plicht, en plicht der huisvrouw is het, voor haar huis spijze te bereiden. Zóó en niet anders is de gewone ordinantie Gods voor ons menschelijk leven.

En geheel hetzelfde geldt voor het *geestelijk voedsel.* Ook dat *voedsel* komt ons niet rechtstreeks van den Heiligen Geest toe, maar uit de Heilige Schrift. Die Heilige Schrift is een akker, die met veel studie en zorg bebouwd moet worden. Zal iemand de Schrift prediken, dan moet hij jaren lang vooruit zich daar op voorbereiden; dan moet hij telkens, vóór elke predicatie, de Heilige Schrift opnieuw bestudeeren; dan moet hij het geestelijk verband onderzocht hebben tusschen die Heilige Schrift en het heilzoekend menschenhart; en dan moet hij, wat taal en gave van spreken betreft, zich door studie en oefening hebben bekwaamd.

Waar die studie ernstig en die voorbereiding degelijk was, is degelijke spijze aan de gemeente geboden en heeft de kerk gebloeid. Daarentegen waar men, gelijk onder de Doopers, deze studie verwierp, en op goed geluk af, zonder voorbereiding sprak, is in korten tijd heel de gemeente verloopen. En zoo al in Engeland enkele Doopersche secten hebben stand gehouden, danken ze dit enkel daaraan, dat ook zij tot de studie zijn teruggekeerd.

Hebben wij ons nu te gedragen, niet naar hetgeen wij ons voorstellen, dat God doen *kon,* maar naar de ordinantiën van Zijn heiligen wil, dan volgt hieruit, dat de huisvrouw vooraf voor haar gezin spijze heeft te bereiden, en dat de prediker vooraf zich heeft voor te bereiden voor wat hij brengen zal aan Gods heilige Gemeente.

En dan geldt *dit* als regel, dat de Christen die *laag* staat, goed bidt als de tafel leeg is, en slechts voor den vorm, als de spijze voor hem staat; maar dat het kind van God, dat *dieper* is ingeleid, ook al wacht hem overvloed, toch in dieper afhankelijkheid alle spijs uit Gods hand aanneemt, in zijn oprecht gebed Gode alleen de eere van zijn werk geeft, en God ernstelijk om Zijn zegen bidt.

En zoo ook is het in de kerk aldus gelegen, dat een Gemeente die *laag* staat, den gebedsdrang mist, zoo ze weet, dat haar prediker geheel voorbereid op den kansel komt; maar dat een Gemeente die *dieper* is ingeleid, even vurig en oprecht in het gebed voor de predicatie gaat, het al van haar God verwacht, en Hem in alles de eere geeft.

Intusschen, al protesteeren we op dien grond tegen de valsche *over*geestelijkheid, toch willen we geenszins geacht worden, deswege het koude lezen van de predicatie in bescherming te nemen.

Lezen hoort op den kansel niet. Het is met den aard van de predicatie in strijd. Niet, alsof het *lezen* op zich zelf verkeerd ware. Houdt iemand een *lezing,* dan leest hij natuurlijk. Dan hoort het lezen er bij. En als de man, die een *lezing* houdt, vroom is, dan zal hij toch even oprechtelijk zijn God vooraf om Zijn bijstand en Zijn zegen aanroepen.

Het *lezen* is dus niet in strijd met het *gebed,* maar het is in strijd met den aard der *predicatie.*

In de hoog-kerkelijke kringen van Engeland volgt men den tegenovergestelden regel. Daar *moet* de prediker *lezen. Zóó* lezen, dat ieder ziet dat hij leest. Geen vrij woord mag er invloeien. Ook ziet de man nooit op. Zijn oogen zoeken het papier, en nooit één oogenblik de gemeente. Evenzoo is er in zulk een prediker geen actie. Zijn armen liggen rustig naast zijn papier. Hij verroert niet. Hij staat te lezen als een sprekend beeld. Zulk een prediker neemt niet den schijn aan van te spreken uit het hoofd, onderwijl zijn oogen over het papier gluren. Neen, hij wil *lezen,* niets dan *lezen,* en wat hij houdt is dan ook niet een predicatie maar een *lezing.* Soms een zeer fijn gestileerde, hoogst interessante lezing, maar een predicatie is het nooit.

Doel hiervan is, op die wijs, den lezenden prediker slechts tot tolk en orgaan van de kerk te maken. Hij zelf mag niet uitkomen. Door zijn woord spreekt niet hij, maar de kerk. Hij moet schuil *gaan* en schuil *blijven,* en de kerk moet spreken door hem. Hij behoeft dan ook wat hij leest, niet zelf te hebben opgeschreven. Hij kan even goed een gedrukte predicatie van een ander lezen. Er wordt op die wijs een koud vertoog gehouden, maar bezielde predicatie is er niet, en mag er niet zijn. Het plechtige, het deftige, moet het doen; alle emotie moet uitblijven; geroerd, getroffen worden, mag de Gemeente niet.

Op die wijs nu gaat het wezenlijk karakter van de Predicatie geheel te loor. Een prediker toch moet met zijn gehoor in levend contact komen. Een levend getuigenis moet van hem uitgaan. Hij moet een doel hebben gekozen, en naar dat doel moet hij de Gemeente, als hij Amen zegt, hebben heengeleid. En *dit* nu moet en kan alleen bereikt worden, door bezielde, aangrijpende, roerende en meesleepende *toespraak.*

Dit nu is, als men *leest,* onmogelijk. Wel kan, wie een sterk voorstellings-vermogen bezit, onder het schrijven zich indenken hoe hij spreken zou, als hij vrij uit tot de schare sprak. En is zóó zijn predicatie in schrift gebracht, dan kan hij wel het stuk voor zich houden, om niet af te dwalen, en zich gedurig de gedachten weer te binnen te brengen. Maar ook al ondersteunt wat hij schreef hem aldus bij het uitspreken, toch mag de Gemeente geen oogenblik een anderen indruk ontvangen, dan dat de man, die predikt, haar aldus uit zichzelf toespreekt.

Zij moet onder den indruk verkeeren, en blijven, dat ze daar niet nederzit, om een stuk aan te hooren, maar om toegesproken, om vermaand, om getroost, om bezield te worden. En dit alles gaat door het lezen weg.

Het kwaad schuilt dus volstrekt niet in de *voorbereiding.* Die voorbereiding mag zelfs zoo volkomen zijn, dat de prediker geen woord spreekt, dat niet vooraf wel doordacht zij. Hoe beter en zorgvuldiger ook deze spijze toebereid is, des te degelijker zal het voedsel zijn.

Maar wat bij de predicatie nooit mag teloorgaan, is het karakter van *toespraak*; en wie dit vervangt door vertoog of redeneering, gelijk bij de lezing het geval is, vergist zich, zoo hij zich nochtans inbeeldt, dat hij gepredikt heeft, en zal nooit in de Gemeente de vrucht vinden, die alleen op *echte* prediking volgen kan.

LXX. Tekstkeuze.

De uitwerking in de predicatie van de eens gekozen en onderzochte stof, kan niet onder *den Eeredienst* besproken worden. Over die uitwerking spreidt de *Predikkunde* haar licht, of gelijk men veelal zegt, de *Homiletiek.* Wat hier daarentegen wèl aan de orde komt, is de *keuze* van de te behandelen stof.

Is die keuze liturgisch van gewicht ? Zoo ze van gewicht is, houdt dan de kerk die keuze aan zich, of wel laat ze die aan den prediker over? En zoo dit laatste, bindt hem als dan al dan niet een regel, die uit den aard en het wezen der Bediening voortvloeit?

De eerste vraag is in zeker opzicht geen vraag. Voor wie nauw toeziet is niets onverschillig. Voor het goed schikken van de meubelen in uw vertrek, heeft de plaats van elk meubelstuk beteekenis; en van wat ge schrijft, is bijna van niet één woord te zeggen, dat de plaats, die het in de zinsnee inneemt, er niets toe doet. In dien scherpen zin is er dan ook in de Liturgie niets dat niet tot op zekere hoogte beteekenis heeft, en kan uit den aard der zaak ook de keuze van de stof der predicatie voor het geheel van den dienst niet onverschillig zijn.

Toch valt niet te ontkennen, dat in de oogen van niet weinigen deze keuze door niets behoeft bepaald te worden; dat elke tekst goed is; en dat uit dien hoofde, de keuze van stof en tekst, enkele feestdagen nu uitgezonderd, geheel aan het vrije spel moet worden overgelaten.

Zelfs zijn er onder de overgeestelijke lieden niet weinige die oordeelen dat dit vrije spel van tekstkeuze daarom te minder mag gebonden worden, omdat elke band van dien aard de werking van den Heiligen Geest belemmeren zou. Liefst stelt men het zich dan voor, dat de Heilige Geest, de behoefte der gemeente doorziende, van week tot week den prediker, zonder dat hij het zelf merkt, zoo leidt, dat hij, zonder te weten waarom, juist zulk een tekst kiest, als best bij de behoefte der Gemeente past. De keuze van tekst wordt dan wel van belang geacht, en wordt liturgisch als volstrekt niet onverschillig beschouwd. Alleen maar, de Heilige Geest zelf wordt dan Liturg, doet de beste keuze, en brengt er ongemerkt den prediker toe, om juist dien tekst te nemen, dien de Heilige Geest gekozen had.

Nu versta men ons wel, dat we de mogelijkheid van zulk een gang van zaken in het minst niet betwisten. Het is voor ons aan geen twijfel onderhevig, dat God de Heilige Geest geheel de Gemeente doorzoekt, haar geestelijke nooden kent, en ook met volkomen zekerheid weet, welke prediking op elk gegeven oogenblik voor de Gemeente het doeltreffendst is. En evenmin betwijfelen we, of de Heilige Geest wel beschikt over de middelen, die noodig zouden zijn om den prediker juist dien tekst indachtig te maken, en, al weet hij zelf niet hoe het komt, juist bij dien tekst zijn keuze te bepalen. Onzerzijds hier perken aan de alwetendheid of almogendheid van den Heiligen Geest te willen stellen, is kortweg ongerijmd. Zelfs gaan we verder, en stemmen toe, dat er in de dagen der profetie en der apostolische leer-werkzaamheid zulk een rechtstreeksche leiding zeer stellig bestaan heeft. Ja, we aarzelen niet om aan te nemen, dat ook nu nog bij de prediking de keuze van meer dan één tekst, veel meer aan de leiding van den Heiligen Geest, dan aan de wijsheid van den prediker te danken was.

Zelfs mengt zich hierin iets van wat onze vaderen noemden "Gods *bijzonderste* voorzienigheid" ten dienste van zijn uitverkorenen. Meer dan eens toch komt het voor, dat een uitverkorene het bedehuis onder den indruk verlaat, "dat de tekst voor hem was", en dat hij zich niet ontworstelen kan aan de rijke overtuiging, dat God den prediker zóó bestuurd heeft, dat hij juist *die* stoffe moest kiezen, en ze op *die* wijs moest behandelen, opdat *zijn* ziel op bijzondere wijze zou worden toegesproken, en *zijn* hart op buitengemeene wijze zou worden geraakt.

Maar al aarzelen we niet, dit zelfs zeer ver te drijven, toch volgt hieruit nog geenszins, dat de kerk en de prediker het nu ook als *regel* zullen beschouwen, dat zij de keuze van tekst aan zekere soort ingeving of verborgen leiding hebben over te laten.

Dit zou alleen dan waar zijn, indien ons dat alzoo aangezegd was. Is ons daarentegen niets desaangaande aangezegd, dan gaat ook hier de algemeene regel door, dat we, als denkende wezens, bij het verrichten van elken arbeid ons rekenschap hebben te geven van de keuze, die we bij dien arbeid doen, en dat die keuze door redelijk beleid moet bepaald worden.

Wie een huis zal bouwen, mag niet zeggen, of men eerst het dak zal nemen, en dan de zijmuren, en

daarna het fundament, is een keuze, die ik aan het vrije spel overlaat. Neen, wie bouwen gaat, is verplicht zich af te vragen, in wat redelijk verband de verschillende deelen van het huis tot elkander staan, en dienovereenkomstig *moet* hij bouwen. Eerst het fundament, dan de zijmuren, en dan eerst het dak.

God zelf gaat niet anders te werk. Hij geeft eerst de zaadkorrel, dan de halm, dan de aire; en dat steeds in deze zelfde volgorde.

Nu dient de prediking om ons op te bouwen, te stichten. Wie tot dat werk geroepen is, behoort dus na te denken over de volgorde, waarin de verschillende deelen van dien *bouw* op elkander volgen moeten, en dan alleen zou hij hiervan ontslagen zijn, zoo hij een belofte of toezegging had, dat niet hij te kiezen had, maar dat God kiezen zou voor hem.

En overmits er nu zulk een belofte of toezegging niet bestaat, moet door ons worden aangenomen, dat ons redelijk beleid ook hier de keuze te bepalen heeft, en dat onder geen enkel opzicht die keuze als onverschillig kan worden beschouwd.

Is er nu keuze te doen, dan komen we in de tweede plaats aan de vraag toe: *Wie* zal die keuze doen ? De kerk of de prediker zelf ?

Te dien opzichte nu gaat het in onze kerken dusver half om half. In de morgenbeurten blijft de keuze aan den prediker, in de namiddag-of avondbeurten bepaalt de kerk, dat de Catechismus zal worden gepredikt. Waar dan nog bij komt, dat in de dusgenaamde lijdensweken, op feestdagen enz. althans eenige bepaling omtrent de te behandelen stof gegeven is. In groote steden ging men hierbij vaak zelfs zoover, dat men alle lijdens- en feestteksten in geregelde orde en zeer precies aanwees. En wel is voor biddagen, Oudejaarsavond enz. geen bepaalde tekst voorgeschreven, maar ook dan wil de kerk toch, dat er bij zulke gelegenheden stoffen zullen behandeld worden, die op die gelegenheden en die dagen betrekking hebben.

En wel is er in andere Gereformeerde kerken, met name in die van Schotland, tegen veel van die bepalingen gereageerd, en heeft die oppositie, als vrucht van de lezing van Schotsche schrijvers, ook hier te lande niet zelden weerklank gevonden; maar over het algemeen mag men toch zeggen, dat de Gemeente hier te lande op al zulke dagen rekent op een prediking, die met de gelegenheid dier dagen rekening houdt. In elk geval staat vast, dat de Catechismusprediking *niet* aan de vrije keuze van den prediker is overgelaten. Ze is kerkelijke regel en kerkelijk voorschrift.

Hiermede nu is het beginsel beslist, dat ook de Kerk ten deze zeker zeggenschap kan doen gelden, en dat onbeperkte vrijheid door geen prediker kan worden geëischt.

Hierop afgaande hebben enkelen dit nog verder pogen door te zitten, en zoeken in te voeren, wat men noemt een *kerkelijk jaar.* Daaronder wordt dan verstaan, dat de geheele stof der prediking naar den loop der maanden in zekere hoofdrubrieken wordt ingedeeld. In November en half December de dusgenaamde Advents-predicatie, d.i. de predicatie over de profetie aangaande de komst van den Messias, in verband met de behoeften aan het Heil, die zich in het hart van den zondaar openbaren. In de tweede helft van December de Kerstverhalen. In Januari Johannes de Dooper, de Doop van Jezus, de Verzoeking, en Zijn openlijk optreden. In Februari tot aan de Lijden-predicatiën over Jezus openbaar leven. Dan de Lijdenspredicatiën tot aan Paschen. Na Paschen tot aan Pinksteren de verschijningen. En dan na Pinksteren eerst de Handelingen, en na de Handelingen de onderscheidene stukken der waarheid en de Apocalypse, tot men in November weer aan den Advent toe is.

Er zijn dan ook kerken buitenslands, waarin daaromtrent aanwijzingen en voorschriften bestaan, maar ten onzent kennen we zulk een officieel kerkelijk jaar, in dien uitgebreiden zin, niet. Iets wat intusschen niet weg neemt, dat vele predikers zich bij hun keuze wel terdege door zulk een denkbeeld leiden laten. Voorschriften daaromtrent komen ons dan ook voor ongeraden te zijn. Dat bij de praelectuur der Schrift zulk een vaste orde gevolgd wordt, is aan te bevelen, maar in de predicatie zou het te zeer den indruk van het *verkregen* Heil wegnemen. Het zou ons te veel terug doen leven in een voorbijgegane historie, en ons niet meer rijk doen zijn in ons *bezit.*

Op heel andere wijze nog heeft men van de zijde der kerk de prediking pogen te binden, door de volgorde der Heilige Schrift als regel voor de prediking te stellen. Dat ging meer van de kerkeraden uit, of ook van de gezamenlijke predikanten. Men zag niet in, waarom men keuze doen zou. Was niet elk stuk der Schrift even leerrijk? Waarom zou dan een deel der Schrift worden overgeslagen? En

waarom niet op de rij af alle hoofdstukken der Heilige Schrift achtereenvolgens voor de Gemeente behandeld ?

Toch heeft men dit in dien krassen zin niet dan hoogst zelden, en slechts voor zeer korten tijd, doorgezet. Er kwam geen eind aan. Waar men met Genesis 1 begon, duurde het jaren en jaren, alvorens men aan het Nieuwe Testament, of ook zelfs maar aan de Psalmen of aan de Profeten toekwam. Het was, alsof men voor zijn middagmaal eerst lange maanden enkel broodspijs, daarna jarenlang enkel groenten, en ten slotte eerst, en dan weer voor jaren, enkel vleesch aan zijn gezin voorzette. Eerst jarenlang enkel historie, dan meer dan een jaar enkel Psalmen, dan jarenlang de Profeten, en zoo eerst, en dan weer voor jaren, enkel de Evangeliën en de Brieven. Dat kon niet bevredigen. Het vermoeide. Het bevorderde de stichting niet.

Dit inziende, heeft men toen zich bepaald tot de behandeling van een enkel boek, en de behandeling van dat enkele boek beperkt tot enkele beurten, liefst weekbeurten. Het werd dan een apart soort prediking, waarbij men minder bedacht was op de geestelijke opvoeding der Gemeente, dan wel op de vermeerdering van haar Schriftkennis. Alras echter toonde het verloopen van het gehoor bij zulke beurten, dat dit de Gemeente niet toesprak. Het hield te lang op. Het dwong om te lang stil te staan bij deelen der Schrift, die het hart der Gemeente minder toespraken, en het verwikkelde in allerlei uitlegkundige moeilijkheden, die voor de theologen, maar niet voor de gemeente van genoegzaam belang waren.

Van daar, dat toen de Bijbellezingen in zwang kwamen. Die toch waren ook wel aan een bepaald Boek gebonden, dat in geregelde volgorde behandeld werd, maar het ging vlugger. Men kon een heel hoofdstuk in eens behandelen. Zoo kwam er perspectief in. Men liet liggen wat van minder belang was, en bepaalde zich tot de gewichtiger deelen van het hoofdstuk.

Toch zijn ook deze Bijbellezingen veelal weer in onbruik geraakt. Ze ontaardden van lieverlede in een soort lidmatencatechisatie, terwijl allerlei uitgegeven handboeken de belangstellende leden der Gemeente in staat stelden, om rustig en op hun gemak thuis hetzelfde genot der uitlegging en der toelichting te smaken.

Als resultaat van deze les der historie mag dan ook gezegd, dat deze wijze van prediking niet dan bij uitzondering aan het doel beantwoordt. Een brief van Paulus maakt hier een uitzondering op, omdat die brieven meest kort zijn, en geheel op de predicatie zijn ingericht. Doch het geregeld afhandelen van Samuël, van de Koningen, de Kronieken, of erger nog van Numeri en Leviticus, is met het doel der predicatie niet in overeenstemming.

Het zal er ten onzent dan ook wel bij blijven, dat de gewone beurten, gelijk men ze noemt, vrije beurten blijven, en dat voor deze de keuze van stof aan den prediker zelven wordt overgelaten. Iets wat daarom te meer aanbeveling verdient, omdat bij de prediking de individualiteit van den prediker niet mag worden weggecijferd, en deze al te zeer gedrukt wordt, zoo men hem steeds de te behandelen stof voorschrijft.

LXXI. Tekstkeuze. *(Slot.)*

De keuze van een tekst is uiterst moeilijk.

Niet zoolang men bij die keuze drijft op inval of toevalligheid, maar wel zoodra men inziet, dat ook hierbij met overleg en rede moet gehandeld worden.

Moet er keuze zijn, d.w.z. zal niet achtereenvolgens de inhoud van heel de Schrift, zelfs ook niet de inhoud van een heel Bijbelboek behandeld worden, en zal de Kerk geen agenda voor het kerkjaar voorschrijven, maar zal de Dienaar des Woords zelf, uit den ganschen rijken inhoud der Schrift, bij elken dienst, dien hij te vervullen heeft, uitgezonderd bij de Catechismusprediking, een *keuze* hebben te doen, dan dient gevraagd, waarnaar die keuze zich heeft te regelen.

En dan lijdt het wel geen tegenspraak, dat die keuze allereerst bepaald wordt door het *doel* der predicatie, en eerst in de tweede plaats door de beschikbare middelen om dat *doel* te bereiken.

Bezien we dus beide afzonderlijk.

Het *doel* der predikatie kan èn *algemeen* èn in het *bijzonder* worden genomen.

In het algemeen genomen, is het doel der predikatie *de Gemeente te stichten.* Doch in zooverre geeft dit voor de keuze van den tekst geen andere bepaling, dan dat men niet bij hooge uitzondering teksten moet kiezen, die met het geloofsleven der Gemeente nauwelijks in verband staan. De verdeeling van Kanaän onder de stammen, veel geslachtsregisters, aardrijkskundige beschrijvingen, en zooveel meer, zullen daarom niet dan bij hooge uitzondering gekozen worden.

Anders wordt het daarentegen, zoo men onderscheid maakt tusschen den stichtelijken indruk op de Gemeente in een enkele predicatie, en tusschen de langzame stichting der Gemeente door geregeld voortdurende predicatie.

Dan toch wordt het doel veel breeder, krijgt meer omvang, en komt niet elke predicatie op zichzelf te staan, doch wordt de doorloopende predicatie één geheel. De stichting en opbouwing der Gemeente wordt dan een werk, dat zich over meerdere jaren uitstrekt. De prediking houdt dan op aphoristisch te zijn. De ééne predicatie moet dan aan de andere aansluiten, en al de predicatiën van een geheel jaar moeten dan in een bepaalde orde en naar zekeren vasten regel saam één geheel vormen, waarvan elke predicatie één deel is.

Niet, dat spreekt wel vanzelf, alsof niet elke predicatie in zichzelve een afgesloten geheel zou moeten zijn, maar in dien zin, dat men weet bezig te zijn aan een *bouwen* en *stichten,* en alzoo een geregelde orde volgt bij het leggen van steen op steen.

Reeds dit nu is een uiterst gewichtig punt.

Niet zelden verneemt men de klacht, dat een Dienaar zoo telkens hetzelfde zegt, zich zoo gedurig herhaalt, en dat hij, na eenige jaren in eenzelfde gemeente te hebben gestaan, zoo goed als uitgepreekt is. Soms merkt men dan ook, dat bij zulk een prediker allengs het verlangen opkomt, om een andere Gemeente te krijgen, en dat de Gemeente zich gelukkig zou achten, als ze eens van predikant verwisselde. En dat niet, omdat men het saam niet vinden kon, of omdat men het oneens was. Integendeel, het kan zijn, dat men over en weer zelfs zeer met elkaar was ingenomen, maar men voelt dat men in een stadium gekomen is, dat men niet verder kan. De predikant is uitgeput en uitgepreekt en er komt slechts repetitie. De bouw vordert niet meer.

Hierin steekt nu zeer zeker vaak kitteloorigheid en gemis aan ernst. Wie nieuwigheden bejagen wil, moet ze niet onder de predicatie zoeken. Daar is ze niet voor. En wie de Psalmen of de Brieven leest, kan ook wel zeggen, dat hierin telkens en telkens weer hetzelfde voorkomt. En dat is ook zoo, want het Evangelie der zaligheid blijft steeds en onveranderd hetzelfde, en de grondgedachte van dat Evangelie moet rusteloos in het midden der Gemeente in naam van den ontfermenden God verkondigd worden.

Maar geheel uit de lucht gegrepen is de klacht toch evenmin. Het is waar, dat meer dan één Dienaar des Woords, door in elke predicatie te veel te willen geven, zich genoodzaakt ziet te veel in algemeenheden te blijven, en daardoor ten slotte alles gezegd heeft, wat hij te zeggen had, en nu niets anders kan doen, dan opnieuw beginnen. Eertijds kwam het wel voor, dat men zelfs oude predicatiën opnieuw ging houden, of dezelfde predikatie nog eens hield met een anderen tekst en

een ander begin.

Nu is dit prediken over het middenpunt van de Heilswaarheid op zichzelf zeer verleidelijk. Het is het gewichtigste stuk. Het wordt het lichtst begrepen. De stof er voor ligt vanzelf gereed. Men gevoelt er zich in thuis. Het leent zich tot de meest aangrijpende taal. En stellig zou het verkeerd zijn, predicatiën van dien aard te willen uitsluiten. De Gemeente heeft er gedurig weer behoefte aan, dat nogmaals het geheel overzien worde, en dat de deelen der waarheid wederom tot eenheid worden samengevat.

Maar al is dit zoo, te ontkennen valt toch niet, dat men dit centrale niet wel anders dan in algemeene termen kan bespreken, en dat die algemeene termen weinig variatie toelaten, anders dan in beeld en vergelijkingen. Men kan uit het algemeene niet te veel in het bijzondere schieten, of men raakt den draad kwijt van zijn betoog. En dit nu is oorzaak, dat een predicatie, die te gedurig in dat algemeene zweeft, arm blijft. Ze kan zich niet verrijken, niet vernieuwen, niet verfrisschen, tenzij de prediker over ongemeen talent beschikt, en in staat is een werkelijk kunstwerk van welsprekendheid te leveren. Doch natuurlijk, mannen, met zoo ongemeen talent begaafd, zijn onder alle standen en rangen en in alle levensbetrekkingen niet dan uiterst schaarsch.

Het is er mee als wanneer men over den sterrenhemel spreekt als één machtig verschijnsel. Dan is het onderwerp schijnbaar veel grootscher, als dat ge afzonderlijk spreekt over zon en maan en planeten en kometen; maar toch voelt ieder die het doen moet, dat de stof om over de zon of over de maan apart te spreken, veel rijker is.

Hoe meer men bij het spreken zijn onderwerp beperkt, hoe meer men te zeggen heeft en in hoeveel meer bijzonderheden men kan afdalen. Over een vrouw is meer te zeggen dan over een mensch, over een maagd meer dan over een vrouw in het algemeen, over een dienstmeisje meer dan over de maagd zonder nadere bepaling. En zoo gaat het bij alle onderwerpen door, dat de rijkdom van de stof in omgekeerde reden staat tot de breedte van het onderwerp; een wet waaraan ook de prediking zich niet onttrekken kan.

Vraagt een prediker, wat moet het doel van mijn prediking gedurende heel mijn dienst zijn, dan is ook op die vraag niet anders dan een zeer algemeen antwoord mogelijk. Zegt hij daarentegen, wat zal het doel van mijn predikwerk *dit jaar,* in deze bepaalde *gemeente* wezen, dan komt er in dat doel veel meer perspectief. Dan gaat hij zich afvragen: Welke soort van predicatie in die bepaalde Gemeente het meest aan de behoefte zal beantwoorden, en voorts, hoe hij het moet aanleggen om door gestadige overtuiging en door telkens opnieuw gewekten indruk, juist datgene in de Gemeente in te brengen, wat hij acht dat ze het meest noodig heeft.

De ééne Gemeente verschilt van de andere. In dezelfde Gemeente kunnen onderscheidene kringen bestaan, die ieder een afzonderlijke bewerking noodig hebben. De behoefte bij ouden en jongen zal in den regel uiteenloopen. Zij die tot bekeering kwamen, vereischen een andere bewerking dan de anderen, die hun heil in Christus nog niet vonden. Er zullen er zijn, die neigen naar het Intellectualisme, en wier *hart* geraakt en verwarmd moet worden. Er zullen er zijn, die in Mysticisme verdoolden en wier geestelijk *inzicht* daarom behoefte heeft aan verheldering. Anderen weer zullen te uitwendig in Practicisme verloopen. Er zullen er zijn, bij wie te vreezen staat dat ze hypocrieten in Jezus kerk zijn, en anderen die voortleven in stille zonde. Kortom, zoo verschillend als de starren aan den hemel, en de bloemen in het veld zijn, zoo verschillend is de samenstelling van iedere Gemeente, en weer van de ééne Gemeente vergeleken bij de andere.

Heeft nu een prediker van lieverlede zijn Gemeente leeren kennen, doorziet hij het standpunt waarop ze staat, de geestelijke ligging waarin ze rust, en de verschillende geestelijke stroomingen, die door haar heengaan, dan zal die diagnose hem de wetenschap brengen van de medicatie, die het best dienst zal doen.

Doch dan spreekt ook wel vanzelf, dat hij niet in ééne predicatie dat alles tot zijn recht kan doen komen, maar dat hij zich een weg, een baan, een pad zal moeten voorteekenen, waarlangs zijn predicatie ten jaar en langer zich zal hebben voort te bewegen, om van lieverlede dit alles toe te lichten, en dit alles te leiden.

Daarbij zal hij zich niet inbeelden, dat als hij maar eens in een predicatie dit of dat gezegd heeft, het doel nu ook bereikt is. Integendeel, dan zal hij verstaan, dat een overtuiging eerst van liederlede te wekken is, en dat men eenzelfde iets op allerlei wijze en onder allerlei vormen moet aandringen, zal

het ten slotte in het bewustzijn en in het hart der Gemeente ingaan.

Hierdoor zal er orde in de predicatie komen. Niet nu eens een predicatie over dit, en dan over dat, en een volgend maal weer over iets anders. Maar zoo, dat er een voortgaand werk in uitkomt, dat de predicatie van heden rust op die van een vorig maal, en die vaneen volgend maal op die van heden; zoodat men reeds weken vooruit zijn taak overziet en in groote trekken voor een jaar lang weet, wat men zal te doen hebben.

Dat zal zich dan richten op verrijking en verheldering van kennis, op bestraffing en tegengaan van zonde, op inprenting van heiligen ernst, op het voeden en verwarmen van het gemeenschapsleven met het Eeuwige Wezen, op vertroosting bij lijden en smart, op de rechte beschouwing van ons lot, en bovenal op de gestadige verrijking van ons zieleleven, door toenemend geloof en toenemende genade, met de vrucht van het Werk van Christus.

Werkt men dit nu verder uit, en brengt men dit rijke program in verband met de speciale toestanden in zijn bepaalde Gemeente, met den daarin heerschenden geest en met de algemeene levensverhoudingen, en evenzoo met den verschillenden stand van geloovigen en nog niet geloovigen, van de rijken en armen in kennis, van de gelukkigen en ellendigen naar de wereld, van de ernstigen en speelzieken, en zoo veel meer; doet men daarbij voorts zoowel de Wet als het Evangelie tot zijn recht komen; en brengt men dit in contact zoowel met de Gemeene gratie als met de Particuliere genade; — dan wordt op het laatst het onderscheidenlijk prediken naar aller stand en toestand en behoefte, zoo schier eindeloos geschakeerd, dat men, wel verre van ooit verlegen te zitten wat men zeggen zal, veeleer steeds te worstelen heeft met de overstelpende volheid van stof, die u dreigt te overweldigen.

En dan natuurlijk begint de keuze van den tekst in een geheel ander licht te treden. Dan vraagt men niet meer, wat tekst het rijkst klinkt, noch met welken tekst men het best gereed zal komen, maar dan heeft men voor een geheele reeks van weken telkens een bepaald doel, en weet telkens vooruit, wat in deze paedagogische orde het Woord en de Ordinantie Gods is, die men aan de Gemeente brengen zal. En voor wie dat weet, en in de Heilige Schrift thuis is, kost het dan natuurlijk weinig moeite, om in die Heilige Schrift de plaatsen bijeen te zoeken, die juist die stoffe het duidelijkst aangeven, en uit die onderscheiden plaatsen zoekt men dan die ééne uit, die voor het bepaalde geval, in die bepaalde Gemeente, het doeltreffendst zal zijn. En zoo zal men dan eenzelfde gedachte uit Gods Woord, de ééne maal tot de Gemeente brengen met een stuk heilige geschiedenis, een volgend maal uit een onderwijzend profetisch gedeelte, en weer een ander maal door op den Christus in één Zijner daden of woorden te wijzen, en nog een ander maal door ze tot de Gemeente te brengen in een stellige en stellende uitspraak der Schrift.

Zoo blijft inval en geval uitgesloten. Er is niet een rijgen van koralen, maar een zich ontwikkelende orde. Men bouwt werkelijk van week tot week naar een weldoordacht plan voort. Men repeteert niet, maar is telkens nieuw. Men komt vooruit en verder. En telkens heeft men met elke predicatie een bepaald doel. Men weet wat men bij de Gemeente bereiken wil, en de Gemeente merkt al spoedig dat ze gevoed en verder geleid wordt, en haar belangstelling neemt toe.

LXXII. Eenheid in de predicatie.

Hoe meer de predicatie *uitgewerkt* is, des te meer *werkt* ze op de Gemeente.

Stel, de dienaar des Woords stuit in zijn Gemeente op te groote vasthoudendheid aan het geld, en hij is overtuigd, dat hieronder niet slechts de zake van Gods koninkrijk lijdt, maar dat ook de zielen er door omstrikt zijn. Laat hij nu op den kansel merken, dat hij dit kwaad ontdekte; en mengt hij zoo nu en dan in zijn predicatie een bestraffing, dat de Gemeente niet genoeg geeft en een vermaan om meer te geven; en doet hij dat zoo in het algemeen en zonder nadere uitwerking; dan kan men er in negen van de tien gevallen zeker van zijn, dat zulk een bestraffing en vermaan *niets* uitwerkt. Het mag zijn, dat een heel enkel maal, wie koper met de vingers greep, het koper er weer uit laat glippen, en zoekt naar zilver; maar de toestand blijft die hij was. Allerlei dat hulpe noodig had blijft kwijnen, en de gebondenheid aan het geld duurt voort.

En of de prediker, ziende dat men naar zijn woord niet luisterde, dan al de sterkte van zijn woord verdubbelt, en de gemeente al harder aantast, het baat alles niet, en ten slotte zelfs loopt hij gevaar, dat de enkelen zeggen en velen denken gaan, dat dominee er zoo telkens op terugkomt, omdat hij niet tevreden is met zijn tractement.

En wat is nu de reden, dat zulk vermaan geen effect sorteert? Wat anders dan dat men de bestaande krankheid symptomatisch aantastte, in plaats van *haar oorzaak* op te sporen, en die oorzaak zelve te bestrijden? Symptomatisch genezen noemt men, als iemand pijn heeft, die pijn door een pijnstillend middel tot bedaren te brengen, maar de oorzaak laten zitten, waaruit de pijn opkwam. Gevolg waarvan is, dat de pijn telkens terugkeert, en telkens opnieuw tegengegaan moet worden, zoodat de pijn tenslotte al minder naar het pijnstillend middel luistert. Gaat men daarentegen met zijn pijn naar een ervaren chirurg of medicus, dan spoort deze *de oorzaak* van de pijn op, neemt die oorzaak weg en ge zijt van uw pijn af.

En zoo nu ook hier. De Christelijke plicht der milddadigheid, en zulks voor een iegelijk naar gelang van de middelen die God hem toevertrouwde, vloeit voort uit het souvereine zeggenschap, dat God over alle goed des menschen heeft; uit de vrijmachtigheid waarmede Hij dat goed onder menschen uitdeelde; uit den band der liefde, waarmede Hij mensch aan mensch verbond; en uit het bestel waarmede Hij zelf het welslagen van allerlei geestelijke belangen aan uitwendige middelen gebonden heeft.

Bestaat nu ten deze in de Gemeente misverstand en verkeerde gezindheid, dan is de geheele ligging der Gemeente ten deze verkeerd, en zal het kwaad niet beteren, eer geheel andere ziens- en denkwijze heeft post gevat, en andere gezindheid gewekt is. Doch dit juist eischt tijd, het kost moeite, het vordert inspanning. Allicht dat men, met beleid het aanleggend, twee, drie jaren in dien geest een Gemeente bearbeiden kan, eer de teekenen van beterschap zich beginnen te vertoonen.

Om nu dien invloed ten goede te hebben, moet men niet hard tegenover haar gaan staan, maar doen zoo als Paulus te Athene deed, die de overgodsdienstigheid der Atheners prees, en zoo door list, gelijk hij 't zelf noemt, ze poogde te vangen. Er moet in een Gemeente, die van slechtgeefsch goedgeefsch moet worden, gearbeid aan de omzetting van haar denkbeelden omtrent het aardsche goed, en gearbeid aan de gezindheid en den wil tot geven.

Vat men dit nu, over een jaar en meer verdeeld, zoo aan, dat men gedurig op hetzelfde aanbeeld klopt, maar zonder van geven te spreken, enkel door onze verhouding tot het goed te bespreken, en inmiddels door zachttrekkende liefde de Gemeente wint, dan steekt liefde liefde aan, en ten slotte begint het vloeien van het geld vanzelf.

En zoo nu staat het met alle misstanden in de Gemeente. Een prediker, die van elken misstand op eens merken laat, dat hij dit en dat in de Gemeente geestelijk en zedelijk verkeerd vindt, en er nu van meet af terstond de zweep over heen legt, stuit.

Er zijn er ook wel in de Gemeente, die dit roemen, en zeggen: Dominee durft ze aan. Ook zijn er wel die een harden zweepslag noodig hebben, om als met een ruk uit hun ingeroeste zonde te worden opgeschrikt. Maar in den regel is de echte boetbazuin niet hol en luid en gezwollen van klank, maar scherp, fijn en doordringend; en tot dat doordringende komt ge juist dan eerst, als ge minder naar het oor, en meer naar de consciëntie zoekt, en bovenal, zoo ge toont, den nood der zonde en den nood des levens te verstaan.

Ook dit laatste.

Vooral jonge predikanten, die nog weinig met geld getobd hebben, kunnen er zich vaak geen voorstelling van maken, door wat nood velen in de Gemeente zoo vasthoudend aan hun geld geworden zijn, en wanen, dat den eersten den besten morgen elk onzer wel een mild gever kon zijn, zoo hij maar wilde.

Toch is het zoo niet. Die vasthoudendheid is gevolg van allerlei nood en verlegenheid en zorge voor de toekomst, en van allerlei diep ingeworteld wantrouwen jegens God, dat vanzelf te sterk leunen op geld en goed met zich brengt. En alleen de prediker, die voor dit alles een open oog heeft, die zijn Gemeente omstandig en onderscheidenlijk in alle deze opzichten bespiedt en bewerkt, die niet jaagt en haast, maar verstaat dat hij een stuk arbeids van jaren voor zich heeft, zal ten slotte er in slagen, zijn Gemeente los te maken uit de booze strikken en ze rijk te maken in God.

Wat we nu ten opzichte van het schraperig geven hier iets breeder uitwerkten, geldt van *alle* geestelijke misstanden, en dan eerst zal men vrucht op zijn werk zien, als men eerst ploegt, dan zaait, dan egt, dan wiedt, dan bevochtigt, dan tegen de vogels waakt, en zoo van lieverlede het zaad tot vollen wasdom laat gedijen. De Gemeente bouwen en stichten door het Woord is een werk van langen adem, dat veel menschenkennis en vaste methode eischt. En het is in verband hiermede, dat het kiezen van een tekst niet zoo maar op den tast af mag gaan, maar nadenken eischt, en naar vaste beginselen moet tot stand komen.

Wie het zoo verstaat, en te vroeg uit zijn Gemeente naar een andere Gemeente wordt weggeroepen, denkt er dan ook niet aan heen te gaan, want hij weet dat zijn werk nog niet af is. Hij is midden in den bouw van zijn huis, en kan er daarom niet aan denken, dien bouw halverwege te laten zitten. En dan eerst zal hij besluiten tot heengaan, zoo althans dàt bepaalde werk, dat hij ondernomen had, voorloopig tot uitwerking is gekomen.

En daarom schreven we: Alleen een *uitgewerkte* predicatie, of beter nog een uitgewerkte prediking heeft *uitwerking* op de Gemeente. De algemeenheden zijn wel bij het improviseeren makkelijk. Ze kosten geen inspanning. Ze vallen van zelf uit den mond. Maar die algemeenheden werken dan ook niets uit. En eerst als alles wat met zulk een verkeerdheid in de gedachten of met zulk een verkeerdheid in het leven samenhangt, van den grond af opgehaald en recht gezet is, zal men zien dat men vordert.

Toch zouden we niet geacht willen worden, de meening voor te staan, alsof de keuze van een tekst zich *altoos* door zulk een gedachtengang moest laten bepalen.

Zelfs geven we toe, dat hierin het gevaar zou kunnen schuilen, dat de persoon van den prediker er te veel buiten bleef.

Bij de prediking heeft nu eenmaal ook de individualiteit van den dienaar recht van meespreken. En daar er nu in zijn eigen leven, en in zijn eigen gemoedsworstelingen, spanningen kunnen voorkomen, die maken, dat hij innerlijk te bezet is, om zich vrijelijk te voegen naar den gang van het Gemeenteleven, zoo zal het ook gedurig voorkomen, dat een woord der Heilige Schrift hem in den loop der week buitengemeen aangreep, hem geheel vervulde, en hem perst om het voor de Gemeente te behandelen.

In zulk een geval nu ware het onnatuurlijk, zoo hij aan die actie in zijn eigen leven het zwijgen oplegde, om, geheel buiten eigen leven om, zijn program in de Gemeente verder af te werken. Dat behoeft dan ook niet. Ook in zijn eigen leven heerscht God. En indien nu de Heere in zijn eigen leven hem eenig Woord op het harte bindt, hem in zulk een Woord een machtige vertroosting liet grijpen, of hem door dat woord een sterking voor zijn geloof deed vinden, zou het verspilling van krachten zijn, zoo hij dat alles op zij zette, om zich in te denken in een woord, dat geheel buiten zijn gemoedsleven omging.

Is het derhalve, dat bij de dagelijksche lezing van Gods Woord een tekst, welke ook, hem bijzonder aangreep, hem bijbleef, hem geen rust liet, rijke gevoelens in hem wekte, hem bezielde, en hem tot spreken drong, dan gaat hij het veiligst, zoo hij de ondernomen taak die week rusten laat, en het hem toegekomen woord des Zondags voor de Gemeente behandelt.

Of ook, heeft zijn studie hem zeer bijzonder bij een tekstwoord bepaald, zoodat hij er dieper inzicht in kreeg, wat zou hem dan beletten, dat hij van dat dieper en beter inzicht ook aan zijn Gemeente het

profijt gaf?

De leidingen des Geestes zijn velerlei, en ook de prediker die nabij zijn God leeft, en vóór alle dingen de gemeenschap des Geestes zoekt, zal meer dan eens ontwaren, hoe God voor hem kiest, en hem zelf van keuze ontslaat.

Alleen, men make dit niet tot regel. Zulk een leiding des gemoeds is er volstrekt niet altijd. En als die er niet is, mag niet weer de gril of de inval binnensluipen, maar moet met beleid en overleg te werk worden gegaan, en herneemt het program, dat hij bezig is in de Gemeente af te werken, zijn recht.

Nog op een derde iets moet gewezen worden.

Niet alleen in het leven van den prediker, maar ook in het leven om hem heen, kan onderwijzing liggen van wat hij voor de Gemeente behandelen zal.

Die aanleiding kan in de Gemeente zelve geboren zijn, door een geruchtmakende gebeurtenis die voorviel, of door een oorzaak van smart of vreugde, die de Gemeente die week vervulde. Ook kan zulk een aanwijzing bestaan in een gebeurtenis op burgerlijk gebied in de plaats zijner woning, of in het vaderland, of zelfs in landen buiten ons eigen erfdeel. Zelfs de wisselingen in de natuur spreken hier mede.

Nu eenvoudig te doen, alsof men van dit alles niets merkte, niets afwist, en er ganschelijk niet mee rekende, is tegen den aard van ons menschelijk leven. We weten dat ook dit "medeleven" soms overdreven is, en dat er predikers geweest zijn, die, om maar interessant te zijn, er op den predikstoel alles bij haalden, wat er maar bij te brengen was. Dit nu is der kerke van Christus onwaardig. De prediking van het Evangelie mag niet verloopen in nieuwigheidsbejag. Maar als werkelijk de Gemeente samenkomt zóó, dat ze den indruk van zulk een gebeurtenis niet van zich kan zetten, dan zou het toch evenzeer tegen den aard van ons menschelijk leven strijden, als de prediker zich aanstelde, alsof hij het *menschelijk* leven in zijn Gemeente niet meeleefde, en niet verstond.

Als regel blijven we daarom stellen, dat altoos afkeuring verdient een keuze van den tekst, die door niets gemotiveerd is, en op puren inval afgaat, en dat veeleer nadenken en beleid de keuze van den tekst in dien zin beheerschen moet, dat niet *de apotheker* op den tast af een pot of flesch uit zijn apotheek grijpt, om er zijn patient iets uit toe te dienen, maar dat de prediker als *de geneesheer* te werk ga, die de oorzaak der krankheid opspoort, en in geregelde, langzame medicatie, zijn recepten zoo inricht, als de aard der ontdekte krankheid eischt.

Maar daarnaast blijve steeds speelruimte voor de keuze van zulk een tekst, als de prediker gevoelt, dat in den loop der week hem in eigen leven, door lezing of studie meer bijzonder op het hart is gebonden, en evenzoo voor zulk een anderen tekst, als door bijzondere voorvallen of gebeurtenissen in het kerkelijk of burgerlijk leven gemotiveerd is.

LXXIII. De prediker zelf geroerd.

Na de keuze, of wil men, na de bepaling van den tekst, komt de liturgische vraag aan de orde, *in welke positie de Dienaar zich met dezen tekst voor de Gemeente heeft te plaatsen.* Zoo gevoelt ieder terstond, dat de Dienaar, met een Zondagsafdeeling van den Heidelbergschen Catechismus optredende, heel anders tegenover de Gemeente staat, dan bij eene predicatie op een Biddag. En ook deze *positie* nu wordt beheerscht door liturgische wet, niet door de Homiletiek. De Homiletiek of de dusgenaamde Predikkunde, is de theoretische uiteenzetting van de kunst, om hetgeen te doen valt, uit te voeren en tot stand te brengen; maar de bepaling *welke* die te volvoeren taak, *wat* dat uit te voeren program is, bepaalt niet de Homiletiek zelf, die *wordt* haar aangewezen, en het is bij die aanwijzing, dat ook de Liturgie recht van meêspreken heeft.

Voor den Dienaar, die optreedt, is er op dat oogenblik allereerst een verhouding waarin hij als gezant des Heeren tot zijn Zender staat. Er is een tweede verhouding, waarin hij als ambtsdrager tot zijn medeambtsdragers in den kerkeraad staat. En in de derde plaats is er een verhouding waarin hij staat tot de Gemeente, en tot op zekere hoogte zelfs tot "hoorders", die van buiten de Gemeente of uit nieuwsgierigheid, de vergadering der Gemeente bijwonen. Die drieërlei verhouding nu bepaalt zijn positie op het oogenblik dat hij zal gaan prediken. Hij gaat dan iets anders doen, dan hij deed toen hij voorging in het gebed, de schuldbelijdenis aannam, de vergiffenis door bediening van de sleutelen uitsprak, enz. Hij gaat nu iets heel anders doen, en de wijze waarop hij dat andere zal doen, hangt, althans voor een deel, af van de positie waarin hij zich alsnu tegenover de Gemeente geplaatst ziet.

Acht de prediker, dat de Gemeente, die hij voor zich ziet, zijn "hoorders" zijn, opgekomen om hem te "hooren", om te vernemen wat hij te vertellen heeft, dan is het zijn roeping, krachtens die positie, zijne "hoorders" interessant bezig te houden. Zegt hij daarentegen: "Neen, dat niet; een kerk is geen leeszaal. Ik treed niet op voor "hoorders", maar als gezant des Heeren in de "vergadering der geloovigen", dan is zijn positie dientengevolge een geheel andere, en moet zijn tekst niet de kapstok zijn, waaraan eenige interessante dingen worden opgehangen, maar moet door hem iets van Godswege en in Zijn naam tot de Gemeente worden gebracht. Zijn positie is dan een geheel andere, en diensvolgens is het ook heel iets anders wat hij met zijn tekst bij de Gemeente te doen heeft.

Doch wat?

Is het zijn roeping de Gemeente te onderwijzen? Let wel, we vragen niet of het, onder meer, óók zijne roeping is, om met zijn tekst voor zich, de Gemeente eenige dingen mede te deelen, die zij niet weet, of waaraan zij op dat oogenblik niet denkt, maar of *onderwijzen* in dien zin het eigenlijke doel van zijn optreden is, en of dus zijn positie als prediker die van den onderwijzer tegenover zijn leerlingen is.

Hierop nu is onderscheidenlijk te antwoorden.

Dat voelt men aanstonds, zoo men de Catechismusprediking stelt naast de prediking over vrijen tekst. De Catechismus is een onderwijzing. De prediking van den Catechismus strekt metterdaad, om de kennis van de Belijdenis der kerk in de Gemeente levendig te houden; en het feit, dat vele leden der Gemeente de Catechismusprediking opgaven, verraadt óf onverschilligheid omtrent de Belijdenis, óf wel toont dat de Catechismusprediking niet meer geeft wat ze geven moest.

In de eeuw na de Reformatie was de Catechismusprediking zelfs het meest gezocht. De Gemeente gevoelde behoefte om in haar levens- en wereldbeschouwing, gelijk die uit haar gewone Belijdenis voortvloeide, bevestigd te worden, en in de zekerheid dat haar Belijdenis de ware en de zuivere was, te worden gesterkt. Thans nam die behoefte af. De tegenstelling tegen Rome, Lutheranen, Arminianen, Wederdoopers enz. boeit niet zoo meer, en de tegenstelling van de Belijdenis der Gemeeente tegenover de dwalingen van onzen tijd is in onzen Catechismus niet uitgewerkt. Ze ligt er wel in. Ook kan ze er wel uitgehaald worden; maar ze ligt niet zoo voor de hand. Bepaalt dus de Catechismusprediking zich tot een tamelijke oppervlakkige uiteenzetting van onze Belijdenis tegenover vroegere ketterijen, dan maakt zulks allicht den indruk van het herkauwen van bekende en reeds tot beslissing gebrachte vraagstukken; iets wat goed kan zijn voor pasbeginnenden, maar waar de behoefte van de rijpere elementen in de Gemeente niet meer naar uitgaat.

Maar ook zoo blijft dan toch bij de Catechismusprediking het *onderwijzend* karakter op den voorgrond staan. Ze mag niet enkel doceerend zijn, maar onderwijzing te geven, blijft hier toch hoofddoel; en

de Catechismusprediking, die dit uit het oog verliest, wordt een gewone predicatie *naar aanleiding* van wat in den Catechismus voorkomt.

Doch zoo is het met de prediking over vrije teksten niet. Hier kan het doel zeer uiteenloopend wezen. Zeker het doel *kan* ook hier *onderwijzend* zijn, en soms moet het dit wezen. Stelt de prediker zich voor, een deel der Schrift, hetzij groot of klein, voor de Gemeente uit te leggen, te verklaren en toe te lichten, dan is en blijft dit onderrichting en dus, zoo men wil, onderwijs. Hij, de prediker, is de man, die, als vrucht van zijn studie, in staat was zulk een Schriftstuk te onderzoeken, en die nu het resultaat van zijn onderzoek aan de Gemeente mededeelt. Dit kan hij doen met het oog op één enkel Schriftwoord. Hij kan het doen ten aanzien van een half of heel kapittel. Hij kan het doen met opzicht tot een verhaal, dat in meerdere boeken van de Heilige Schrift voorkomt, en die verhalen vergelijken.

Dit sluit natuurlijk niet uit, dat hij aan zijn uitlegging allerhande practische opmerking en vermaning kan toevoegen. Dat is bij de Catechismusprediking evenzoo. Maar is de *verklaring* van het gekozen deel der Heilige Schrift het hoofddoel dat hij zich voorstelt, dan blijft toch het onderwijzend karakter op den voorgrond staan, en is hij de man van meerdere kennis die aan anderen, die deze kennis missen, de vrucht van zijn studie ten beste geeft. De dusgenaamde Bijbellezing heeft zelfs geen andere strekking. En waar achtereenvolgens een geheel boek der Schrift door den prediker behandeld wordt, kan het niet anders, of diezelfde bedoeling staat op den voorgrond.

Geheel hierbuiten ligt de noodwendigheid, waarin de dienaar bij elke prediking verkeert, om *kortelijk* het gekozen Schriftwoord in zijn verband toe te lichten. Dat mag nooit ontbreken. Maar het is natuurlijk geheel iets anders, of dit plaats grijpt als korte inleiding op hetgeen de dienaar behandelen gaat, dan wel, of deze uitlegging het grooter deel van zijn predicatie inneemt, en haar hoofddoel is. Zulk een korte inleidende uitlegging wordt bepaald door de meerdere of mindere moeilijkheid, die het Schriftwoord oplevert. Tal van teksten zijn zoo klaar, doorzichtig en op het eerste hooren of lezen verstaanbaar, dat schier elke uitlegging overbodig wordt, en, zoo men ze dan toch breed uitmeet, noodeloos ophoudt en daardoor schaadt. Een woord als "de Heere is mijn herder", verstaat elk lid der Gemeente terstond. Wat wilt ge daarvan dan nog een breede uitlegging geven. Daarentegen, een woord als "Zijn naam ziet het wezen", is op het eerste hooren duister, en kan niet zonder eenigszins breede uitlegging voor de Gemeente behandeld worden. Doch, al verschilt deze korte uitlegging naar de tekst is, toch draagt ze als zoodanig geen ander karakter dan die van *inleiding* op de eigenlijke predicatie; en geheel hiervan onderscheiden is die andere prediking, die een breeder, een ingewikkelder, een moeilijker stuk der Heilige Schrift tot onderwerp kiest, en zich nu in hoofdzaak voorstelt, dat stuk voor de Gemeente uitlegkundig toe te lichten. Dan toch is de uitlegging geen inleiding, maar de eigenlijke taak, die de Dienaar zich voorstelt.

Die uitlegkundige prediking is uit haar aard wat men noemt *analytisch* of ontledend. Ze neemt het stuk der Schrift voor zich, ontleedt het in zijn deelen, en staat achtereenvolgens bij elk dier deelen stil, ontvouwt er den inhoud van; en knoopt hieraan vermaning en vertroosting vast. Er is dan in zoodanige prediking geen eenheid van gedachte. Er is geen beheerschende, leidende strekking in. Zooals het gekozen Schriftwoord de onderscheiden zaken aan de orde brengt, zoo komen ze achtereenvolgens in de prediking voor. Het een na het ander. En het verband tusschen die onderscheiden stukken is geen ander, dan het toevallig verband waarin ze blijkens den gekozen tekst voorkomen. "Wij dwaalden allen als schapen", is dan een stuk op zichzelf. Daarna komt: "Wij keerden ons een iegelijk naar onzen weg." Daarop volgt de behandeling van "onze ongerechtigheid." En eindelijk het feit der verlossing, dat de Heere al onze ongerechtigheid op het Lam Gods heeft doen aanloopen. Zoo wordt de Gemeente achtereenvolgens bepaald bij het karakter der zonde als afdoling van God, bij de eigenwilligheid die de zonde in den persoon kweekt, bij den staat van onze ongerechtigheid voor God, en eindelijk bij de verzoening die in Christus is teweeggebracht. Een veel te breede en te rijke stof, om ook maar met eenige nauwkeurigheid of diepte van opvatting behandeld te worden. Vier groote stukken der waarheid, die elk voor zich meer dan één volle predicatie eischen, en die nu achtereenvolgens vluchtig doorloopen worden. Het voordeel hiervan is, dat de Gemeente een leiddraad in het Schriftwoord heeft, maar het nadeel dat de eenheid teloorgaat, dat zulk een predicatie ziel en zinnen niet concentreert, maar langs allerlei paden loopen doet. En, erger nog, dat ze verleidt tot groote oppervlakkigheid; en dat te meer, zoo de prediker zich verlokken laat, om door elk dezer vier groote stukken niet anders dan de algemeen bekende, groote waarheden aan te zeggen. Zulk een prediking doodt.

Zaak is het daarom, de positie van den Dienaar tegenover zijn Gemeente principieel in het oog te

vatten. Dan toch gevoelt men aanstonds, dat uit die positie ook wel de noodzakelijkheid van *onderwijzing* voortvloeit, maar niet minder dat onderwijzing hier slechts één der middelen is, die de Dienaar bezigt om zijn hooge taak te volbrengen. Hij staat tegenover zijn Gemeente als gezant van zijn Zender. Ook wel als broeder onder de broederen, maar slechts in zooverre als hij in een zelfden nood met hen verkeert, en door een zelfde heil als zij staande blijft. Wie predikt, heeft dan ook allereerst tot zichzelven te prediken. Zijn eigen prediking moest allereerst hemzelven, zijn eigen ziel aangrijpen, ze moet bij zijn eigen hart een getuigenis van zijn God zijn. Ze moet in zijn zielsbestaan de proef hebben doorgestaan, dat ze vernedert en opheft, aangrijpt, troost en sticht. Maar verder niet. Predicatie is geen broederlijk vermaan. Ze is *ambtelijke* verrichting, en hierin principieel van wat men "oefening" genoemd heeft, onderscheiden. Desnoods kan ieder broeder een woord tot stichting onder de broederen spreken, maar dat is heel iets anders. Dat gaat buiten het ambt om, en komt niet voort uit last en zending.

Bezit iemand daarentegen door het ambt die last en zending, dan is zijn positie tegenover de Gemeente die van een *gezant,* die in naam van zijn Zender de Gemeente iets te verkondigen, te bevelen, op het hart te binden heeft, en aan die positie beantwoordt de *synthetische* prediking veel meer en veel beter, dan de *analytische.*

Het verschil tusschen die beide toch is, dat de ontledende of analytische prediking zekeren tekst ontleedt en uitlegt, maar er niet toe komt, om één bepaalde zaak van Godswege te boodschappen, terwijl omgekeerd de synthetische of saamvattende prediking zich juist spitst om die ééne gedachte te grijpen, in die ééne gedachte de boodschap te vinden, die in naam des Heeren aan de Gemeente wordt aangezegd, en nu die ééne boodschap zoo van alle zijde beziet en aan de Gemeente op het hart bindt, dat als de Gemeente naar huis gaat, zij die ééne boodschap medeneemt, er van vervuld is, en er zich door laat beheerschen.

Een prediker, die, als hij optreedt, klaar en duidelijk weet, wat de zeer bepaalde boodschap is, die hij dien morgen of dien avond, in naam van zijn Zender tot de Gemeente zal brengen, *voelt* zich als gezant van zijn God. Hij weet wat hij wil. Hij treedt op in het besef van een bepaalde, heilige taak te vervullen. Zijn gedachten en overdenkingen trekken zich saâm op dat ééne punt. Hij put zich uit om dat ééne punt van alle kanten te bezien, op allerlei wijs toe te lichten, het jong en oud, bekeerden en onbekeerden op het hart te binden. Hij weet, dat hij iets te zeggen heeft. Die wetenschap maakt hem welsprekend. Zoo krijgt hij toegang tot de harten. En de Gemeente verkeert onder den plechtigen indruk, dat er een woord in naam des Heeren tot haar gesproken wordt, een woord dat voor haar rekening komt, en ze neemt het met zich, als ze huiswaarts keert.

Er is dan geen mogelijkheid, dat de Gemeente niet weten zou, waarover de predicatie liep. Het kan niet voorkomen, dat men straks reeds de predicatie vergeten is. Men is niet overstelpt met het vele, maar onder den diepen indruk van één enkele waarheid. Die ééne waarheid is dan op den voorgrond getrokken, in haar rijke, ver strekkende beteekenis op de zielen gebonden. Er is dan een Woord Gods tot de Gemeente uitgegaan.

Dit nu is het, wat de positie van den dienaar in de Gemeente eischt.

Hij *is* geen gezant, als hij niet anders doet dan een Schriftwoord uitleggen. Dat is in boeken ook te vinden. Maar als hij optreedt met het bepaalde doel, om één bijzonder woord, één speciale boodschap, een scherpbelijnde gedachte, een welgewikte waarheid, in naam van zijn Zender, en met de krachtige overtuiging, dat alzoo het woord Gods is, aan de Gemeente aan te zeggen, te verkondigen en op het hart te binden, dan is het prediken hem een lust, een eere, een voorrecht. Dan geniet hij er in, dan voelt hij kracht en bezieling in zich varen, dan wordt de moed in hem heldenmoed, en dan is hij zeker dat zijn prediking boeit, zegen brengt en sticht.

Het is zoo, aldus te prediken is veel moeilijker. De *ontledende* prediking loopt veel vlotter van stapel. Maar ook hier geldt het: In het zweet uws aanschijns zult ge zelf uw geestelijk brood eten en het geestelijk brood voor de Gemeente bereiden.

LXXIV. Geen sentimentaliteit.

Het geheim van doeltreffende prediking, zoo bleek ons, ligt voor een aanzienlijk deel daarin, dat de prediker, die optreedt, één bepaald iets, één bepaalde gedachte der Schrift, één bepaalde ordinantie des Heeren, één bepaald stuk der waarheid, of wat ook, hebbe, om niet allerlei dingen, maar *dat ééne bepaalde stuk,* in naam van zijn Zender tot de Gemeente te brengen. Zoo toch alleen bezielt hem het bewustzijn, dat hij een bepaalden last te volbrengen heeft, een wezenlijke boodschap als Boodschapper of Ambassadeur van zijn God tot de schare heeft te brengen. Zoo alleen worden zijn gedachten en woorden saamgetrokken op één bepaald punt. En zoo alleen kan voor de geloovige de mogelijkheid ontstaan, om dit ééne woord, dat dan in dien zin als een woord Gods tot hem kwam, zóó in zich op te nemen, dat het werke, in hem dringe, en heel de week door hem beziele. Bij een verstrooide prediking weet meer dan één reeds Maandagmorgen niet meer, wat den daaraan voorafgaanden Zondag gepredikt is. Niet, dat we de vrucht van de prediking alleen zoeken in het na kunnen vertellen. Memorie is een gave, die de één sterk heeft de ander zwak. En zeer goed kan een predicatie haar vrucht hebben in den indruk op het gemoed gemaakt, in een richting aan de stemming gegeven, in een opgewekt voornemen, al weet de aldus bezielde zelfs den tekst niet meer te noemen. Maar toch, in gevoelsstemming gaat onze religie niet op. De Godzaligheid leeft ook in het bewustzijn. En de prediking zal stellig te rijker in uitwerking zijn, zoo geheel de Gemeente helder vatte wat de gedachte Gods, of de ordinantie Gods, of het werk Gods is, dat haar opzettelijk, en ambtelijk, d. i. in den Naam des Heeren, voor werd gehouden.

We voegen er in de tweede plaats bij dat dit ééne stuk, die ééne gedachte, die ééne ordinantie, of wat het ook zij, hetwelk de prediker op dien bepaalden morgen of avond, in Naam des Heeren, tot de Gemeente wil brengen, hem zelven moet *geraakt* hebben. Desnoods kan men over alle denkbare onderwerpen een tijdlang spreken. Soms dresseert men daar elkander voor, door dusgenaamde opzettelijke *improvisatie.* Men ontvangt dan pas op het oogenblik zelf, dat men spreken moet, een onderwerp, dat door een ander is opgegeven, heeft niet meer dan twee of drie minuten bedenktijd, en moet er dan zeg tien minuten of een kwartier voor de vuist weg over spreken. Dit is natuurlijk een kunstje, en een van die kunstjes, waarvan het "door oefening tot kunst" geldt. Doch hoe nuttig dit ook zijn kan, om vlug en vaardig een plan van spreken te grijpen, en aanstonds zijn woorden gereed hebben, ware welsprekendheid komt er op die wijs nooit over de lippen, en nog steeds blijft het *pectus est quod disertam facit* ook onder ons als regel gelden.

Dit Latijnsche zeggen beteekent: "Het is tenslotte alleen *uw borst,* die u welsprekend maakt."

Dit zeggen nu is vaak misverstaan. Het wordt dan opgevat als wilde het zeggen: Het is uw beweeglijk gemoed, het is uw aandoenlijkheid, het is uw week-gevoeligheid die u welsprekend doet zijn; en tenslotte werd dit dan zoover gedreven, dat een predicatie, waaronder niemand een zakdoek aan de oogen had gebracht, eigenlijk maar half gold, en dat eerst als er iemand flauw was gevallen, de predicatie geacht werd van het echt-welsprekende soort te zijn geweest.

Nu, die periode der sentimentaliteit zijn we thans ook in de kerken gelukkig te boven, en misschien zou er zelfs klachte moeten vallen, dat de teederder en beweeglijker snaren van het menschelijk gemoed, thans *te weinig* betokkeld worden.

Maar in elk geval, dat Latijnsche spreekwoord heeft met huilen en flauwvallen niets gemeen. Als deze Latijnsche regelmaker zegt, dat *de borst* welsprekend maakt, spreekt hij zeer zeker uit, dat alleen wie zelf geroerd is anderen kan roeren; maar dat *geroerd zijn* wil volstrekt niet zeggen, een uitsluitend geroerd zijn in de zenuwen. Eer moet men met de zenuwen uiterst voorzichtig zijn, want zenuwen zijn als een electrische schel, die ten leste aldoor schelt. Eens aan den gang gemaakt, storen ze zich aan uw controle niet meer. Ze zijn als de geesten uit de fabel, die men wel oproepen, maar dan niet meer bezweren kan.

Neen, het *geroerd zijn* waarvan hier sprake is, is het geroerd zijn van heel onzen persoon. Dat *roeren* en *meeslepen* is hetgeen ten slotte elk welsprekend man bij zijn hoorders bedoelt. Wie dat zelf niet kan, en het een ander ziet doen, spreekt dan van hypnose of biologisch effect, en ontkend kan niet, dat ook dit zich er onder mengen kan; maar toch, het eigenlijke roeren van zijn gehoor door welsprekende taal is het niet.

Wat de welsprekendheid bereiken wil, als ze roert en meesleept, is dat zij de menschen van hun plaats krijgt, dat ze ze in beweging brengt, dat ze hun gedachten heen trekt waar de spreker die

hebben wil, dat men hun verbeelding zien laat wat de spreker zelf zag, dat men den wil van zijn hoorders tot actie prikkelt, dat men liefde of weerzin, dat men moed en bezieling in hen wekt, en op die wijs aan heel hun persoonlijkheid een stoot geeft, waardoor ze uitkomen op een punt waar de spreker wilde dat ze komen zouden.

Een welsprekend vermaan tegen de zonde moet maken, dat de gemeente, thuis gekomen, er zelve lust aan heeft, om den strijd tegen die zonde op te nemen en door te zetten; dat ze er niet van zwijgen kunne; dat ze die zonde niet meer oogluikend kunne toelaten, en dat ze, omdat ze *geroerd,* d. i. in actie gezet is, vanzelf in haar leven de vrucht der prediking nader uitwerke.

Een welsprekende predicatie tegen de leugen moet ten effecte hebben, dat men, thuis gekomen, met haat tegen de leugen bezield is, zich ergert aan alle leugen die zich voordoet, en niet rust, eer de leugen in zijn omgeving gekastijd, bestreden en te niet gedaan zij.

Het wordt dan als een vuur, dat zich van zelf voortplant.

Heeft men daarentegen in de kerk tegen de leugen hooren prediken, maar zoo dor en koud, dat men er ja niets tegen kan zeggen, maar er onder bleef zoo als men was, toen men ter kerke opging, en nu thuis gekomen, even rustig als voorheen, de leugen in zijn omgeving duldt, of misschien zelf over zijn lippen laat komen, — dan is het een woord zonder werking geweest, een woord dat *niet* geroerd heeft, en daarom de Gemeente geen stap verder bracht. Op die wijze kan een Gemeente jaar in jaar uit bepreekt worden, maar zonder dat ze vordert in de Godzaligheid.

Ten einde nu zulk effect, zulk een uitwerking, die de Gemeente verder brengt, *wel* te verkrijgen, is het noodig, dat de prediker, die roeren zal, vooraf zelf geroerd zij. Er moet iets in zijn eigen *borst* hebben plaats gegrepen, wil hij iets tot stand brengen in de *borst* van wie hem hoorde.

Dat hier het woord *borst* is gekozen, is natuurlijk. In onderscheiding toch van het hart heeft de borst de eigenschap, dat onze innerlijke bewegingen erin tot uiting komen, en dat tegelijk uit de borst de stem komt. Wie machtig is aangegrepen, voelt de borst heftig op en neer gaan. De innerlijke geaardheid doet ook in physieken zin de borst zwellen en rijzen. En wijl nu uit diezelfde borst de ademhaling, de stem, het geluid komt, was het juist gegrepen, om te zeggen, dat de welsprekendheid *uit de borst* komt.

Zal daarom de Dienaar des Woords een bepaalden last in naam zijns Zenders tot de Gemeente brengen, dan moet hij niet als een bode een hemzelf vreemden last overbrengen, maar vooraf zelf dien last zijns Gods als een last aan zichzelven hebben gevat, gevoeld en doorzien. Het werk Gods, het woord Gods, de ordinantiën Gods, de beloften Gods, of wat het ook zij, dat hij prediken wil, moet hem zelf aangegrepen, in beweging gezet, en geroerd hebben. Hij moet ontwaren, dat zijn God hem dezen last heeft gepredikt, opdat hij dien predike aan de Gemeente.

We bedoelen dit niet in overdreven zin, maar in den redelijken weg. Men kan een psalm, men kan een hoofdstuk uit de Schrift zóó lezen, dat van de dertig verzen die we lazen, negen-en-twintig verzen ons voorbijgaan, maar dat één bepaald vers ons trekt, ons boeit, en als glinsteren gaat te midden der verzen die als dof voor ons liggen bleven. Werkt nu die eerste gewaarwording door, geven we ons aan die gewaarwording over, begint dat woord op ons te werken, ontspint zich uit dat woord vanzelf een reeks gedachten, spreekt het onze ziel toe, voelen we er iets bij, dat we vooraf niet voelden, blijft het ons bij, passen we het op ons zelven toe, beschaamt, vertroost, vernedert, verheft of bezielt het ons, — dan is er op dat oogenblik een bijzondere band ontstaan tusschen dat bepaalde woord en het leven onzer eigen ziel.

Dan heeft dat bepaalde woord iets in ons wakker gemaakt. Dan wordt dat woord in ons als een fontein, waaruit vanzelf het water des levens opborrelt. Dan gaat dat woord ons verzeilen. En als we er dan ten slotte toe komen, om te gaan schrijven of spreken, dan is er geen armoede van gedachten, geen verlegenheid, geen pijnlijke leegte, maar dan vloeit en vlot het vanzelf.

Dan is er in ons een vuur ontvonkt, dat steeds verder om zich grijpt, tot het heel ons innerlijk leven in gloed zet. En dat vuur spat dan onder het spreken over op wie ons hooren. En hierdoor onstaat de bezielde en bezielende uitwerking, die zulk een woord heeft.

Waar dan bijkomt, dat men vanzelf zich afvraagt, hoe juist dát woord ons zoo aangreep; hoe het kwam dat juist dát woord zulk een indruk op ons maakte, en zulk een stroom van gedachten bij ons aan het vloeien bracht. En kan dan het antwoord niet anders zijn, dan dat ook dit Gods bestel was,

dan ontstaat hierdoor vanzelf het sterkende en steunende besef, dat het God zelf is, die ons dat bepaalde woord op het hart bond, en het nu als Zijn last door ons aan de Gemeente op de ziel drukte.

Natuurlijk zal dat de ééne maal in sterkeren zin plaats grijpen dan een ander maal. Er is ook hier verschil in graad. En ook is er verschil in den persoon. Kalme, rustige personen zullen die aandoening op andere wijs ondervinden, dan personen van sanguinisch gestel. Maar geheel mag deze indruk, deze innerlijke roering, dat meespreken van ons innerlijk leven toch nooit ontbreken, of de eigenlijke bediening van het Woord Gods schiet te kort.

Immers bij ontstentenis daarvan, dan schuift wie spreken moet, in zijn verlegenheid, het laadje van zijn geleerdheid open, en gaat een *vertoog* in plaats van een *predicatie* houden. Of ook, zoo hij zulk een laadje van geleerdheid niet kan openschuiven, omdat hij 't niet heeft, dan doet hij een greep in den buidel van gemeenplaatsen, die hij allengs gevuld heeft, en rijgt phrases aan elkaar, die, omdat ieder ze reeds kent, en er sinds lang aan gewoon is, niemand boeien, veel min roeren *kunnen.*

Iets wat niet gezegd wordt, om hard te oordeelen. De meesten weten van verre niet, hoe inspannend een goede predicatie in de voorbereiding is. Tweemalen elke week, en soms meer, een klein uur in het publiek te spreken, en dan toch zakelijk, degelijk, versch en bezielend te blijven, is een uiterst inspannende geestesarbeid. Vandaar, dat zoo menig prediker reeds uitgeput op den kansel komt, en daags daarna schier tot alle werk onbekwaam is.

Vandaar dat er soms predikers zijn, die, na vier, vijf jaren in het zweet huns aanschijns gezwoegd te hebben, den strijd opgeven, en nu gaan teeren op hun voorraad. Iets wat natuurlijk henzelf persoonlijk zinken doet, en ten slotte de dood voor den prediker is.

En daarom nu juist wezen we zoo met nadruk op deze twee hoofdvoorwaarden van goede prediking: 1°. dat men telken male één bepaalden last van zijn God aan de gemeente brenge, en 2°. dat men zelf vooraf door dezen last geroerd zij.

Juist dit toch is het eenige proefhoudend middel, om als prediker steeds nieuw, versch en krachtig te blijven. Juist dit draagt den prediker én bij de voorbereiding én bij de prediking zelve. En juist dit is het, waardoor hij bij zijn Gemeente de belangstelling gaande houdt, en die gestadige uitwerking teweegbrengt, die meer dan iets anders in staat is hem zelven te bemoedigen, hem zelven gedurig weer de kracht te vernieuwen, en die hem tot op zijn ouden dag groen en frisch doet blijven.

LXXV. Contact met de hoorders.

Tot de Liturgische zijde der prediking behoort ten slotte ook nog het contact, waarin de prediker moet treden met hen in wier midden hij het Woord bedient.

Wij bedoelen contact *onder* de prediking.

Dit ontkent noch betwist, dat ook de aanraking, waarin de dienaar vóór en *buiten* de prediking met zijn Gemeente treedt, op de predicatie moet en zal inwerken; maar sluit dit deel van den *herderlijken arbeid* hier uit, omdat in deze reeks alleen de liturgische zijde der zaak aan de orde is.

De Liturgie is voor de kerk, wat men een reglement van orde of een huishoudelijk reglement voor een niet-kerkelijke vergadering noemt. Voor een gewone vergadering bepaalt zulk een reglement, wie is toe te laten, wie als vol lid zal optreden, wie de vergadering zal leiden, op welke wijze het agendum zal worden vastgesteld, en zoo veel meer. Voor plechtiger vergaderingen, worden op gelijke wijs de formules vastgesteld, waarin gesproken zal worden, en waarin men aan andere colleges schrijven zal. Zoo b.v. bepaalt onze Grondwet, met welk formulier de leden van de Staten-Generaal hun beloften hebben af te leggen, en met welk formulier de Tweede Kamer bericht zendt aan de Eerste. Om het vreemde van het woord *Liturgie* zoeke dus niemand in het liturgische iets raadselachtigs. Ook in de "vergadering der geloovigen" moet zekere orde heerschen, en voor den richtigen gang van zaken zijn ook hier enkele formulieren vastgesteld, waaraan de dienaar gebonden is. Buiten deze formulieren is vastgesteld de orde van den dienst, wat de prediker, wat de lezer, wat de ouderling te doen heeft. Wie liturgie door "huishoudelijke regelen voor den openbaren dienst" vertaalt, heeft uit dien hoofde een volkomen juist begrip van wat liturgie bedoelt. Liturgie is in het minst niet iets raadselachtigs of geheimzinnigs, maar eenig en alleenlijk de regeling van den gang en van de orde van den dienst.

Nu bestaat er intusschen bij gewone vergaderingen zeer aanmerkelijk verschil. In kleine, minder gewichtige vergaderingen, heeft men gansch geen reglement, en laat men het beleid der zaken geheel aan den voorzitter over. In groote en meer gewichtige vergaderingen daarentegen, oordeelt men dat dit niet kan en mag. Men wil dan waarborgen, dat de voorzitter niet door onbeholpenheid en wilkeur den gang van zaken bederve; en om dit te voorkomen maakt men dan een huishoudelijk reglement of een reglement van orde. Doch ook hierin is verschil. Immers, die soort reglementen zijn de eene maal zeer kort, zonder in bijzonderheden te treden, een ander maal zeer uitvoerig, zóó, dat alle bijzonderheden vooraf nauwkeurig bepaald en geregeld zijn. Zoo heeft de Tweede Kamer een reglement van orde, dat een heel boek vormt, en is voor den Gemeenteraad van Amsterdam tot zelfs het gebedsformulier bepaald, dat bij de opening van elke vergadering moet gebeden worden. En in zoover nu ook de "vergadering der geloovigen" geacht wordt een zeer gewichtige vergadering te zijn, hebben onze kerken hiervoor een algemeene Liturgie vastgesteld, en door tal van kerkeraadsbesluiten die aangevuld. De zaak is dus zoo eenvoudig mogelijk, mits ze uit dit oogpunt bezien worde.

Doch nu spreekt het vanzelf, dat ook bij meer uitvoerige regeling toch nog niet *alles* geregeld is, en dat zeer veel altoos aan het beleid van den voorganger moet worden overgelaten. Hiervoor is nu weer te onderscheiden tusschen datgene wat wel niet in een reglement of Liturgie, maar dan toch door de usantie of gewoonte geregeld is, en tusschen datgene wat de één zus en de ander zóó doet. Wie in een kerk, die de zijne niet is, als voorganger optreedt, pleegt daarom vooraf te informeeren, hoe men dit en dat gewoon is te doen, en meestal schikt men zich daarnaar. Voor allerlei andere dingen daarentegen bestaat *geen* vaste gewoonte, en hierin gaat elk prediker zelfstandig te werk en volgt zijn eigen manier van doen, iets wat speciaal van de verhoudingen bij de prediking geldt.

Voor zoover nu echter veel hierin aan het particuliere oordeel van den voorganger is overgelaten, behoort hij ook hierbij toch *op redelijke wijze* te werk te gaan; en wat nu ten deze redelijk, wat raadzaam, wat aanbevelingswaardig en practisch het beste is, moet worden uitgemaakt door dat vak, dat men de liturgische wetenschap noemt. Gelijk alle wetenschap, zoo geeft ook deze wetenschap reden van haar uitspraken en oordeelvellingen. Niet om die op te leggen, maar om ze aan de voorgangers aan te bevelen, en ze door hen te doen volgen voorzoover ze overtuigd worden; maar ook om hen te dwingen, dat ze, voorzoover ze gewoon zijn anders te handelen, van dat anders te werk gaan zichzelven rekenschap zullen geven.

Wat hier ter sprake komt over het contact van sprekers en hoorders onder de predicatie, moet alzoo geheel uit dit oogpunt beschouwd worden. Het stelt de vraag van het contact aan de orde; geeft

rekenschap van de beste wijze om dit contact op te vatten; en poogt daardoor te noodzaken tot nadenken en tot welbewust handelen.

Dit contact nu kan tot het laagste peil dalen, en het kan hoog worden opgevoerd. Op zichzelf geldt dat van alle spreken in het publiek; bij het geven van colleges, bij het houden van meetings, bij het leiden van vergaderingen. In Engeland is dit contact over het algemeen veel sterker dan bij ons. In een Engelsche vergadering geven de aanwezigen gedurig door allerlei uitroepen teekenen van goed- en afkeuring. De vergadering leeft met den spreker mee, en het is uit de houding van de aanwezigen dat hij aanstonds merkt, in hoever hij er in geslaagd is om zijn hoorders te overtuigen, en in hoever hij nog stuit op bedenkingen, die hij alsnog uit den weg heeft te ruimen. Bij ons daarentegen hoort men een spreker gemeenlijk tot het einde toe stilzwijgend en roerloos aan. Slechts op volksvergaderingen is het applaudiseeren of sissen langzamerhand ook bij ons opgekomen; maar toch geeft ook dat nog op verre na niet hetgeen men op Engelsche of Amerikaansche vergaderingen kan waarnemen.

Nu spreekt het wel vanzelf, dat er geen sprake van mag zijn, dat in de "vergadering van geloovigen" gesist of geapplaudiseerd worde. In de eerste eeuwen der Christelijke kerk is dit in de Grieksche kerken wel voorgekomen, maar het is terstond met kracht bestreden; en althans bij ons bestaat er niet het minste gevaar, dat zoo schadelijke gewoonte ooit zou opkomen. De toejuiching bestaat bij ons gemeenlijk alleen daarin, dat men bij een bezielend prediker druk opkomt, en de afkeuring daarin, dat men een prediker die boeit noch bezielt, voorbijgaat.

Geheel afgescheiden hiervan is echter in een "vergadering van geloovigen" zeer wel te ontdekken, of de prediker in levend contact met zijn gehoor is, dan wel zulk contact mist. Als de aanwezigen ongeduldig worden, en zich moeilijk stil kunnen houden, als ze rond zitten te kijken, of in hun kerkboek bladeren; of erger nog, als ze zekere neiging tot geeuwen niet onderdrukken kunnen, met hun te zware oogleden moeite krijgen, en ten slotte bedenkelijke wendingen met hun hoofd maken, die maar al te veel aan slaap doen denken, kan men veilig zeggen, dat het contact te zeer ontbreekt. De woorden gaan dan over de hoofden heen, het gesprokene boeit niet en pakt niet, en er is verademing op veler aangezicht te ontdekken, als het eindelijk uit is.

Merkt men daarentegen, dat de aanwezigen één gehoor zijn; dat in den buitensten omtrek de hoofden zich rekken, om zich geen woord te laten ontgaan; als het muisstil wordt, zoodat men een speld kan hooren vallen; en almeer aller oog en oor zich naar den prediker richt, om in gespannen aandacht hem te volgen, zoodat onder dat volgen een uitdrukking van instemming en welbehagen en genieting uit het levendig oog en de zich licht bewegende gelaatstrekken spreekt, — dan voelt men dat het contact tusschen spreker en hoorders volkomen is, en dat juist daardoor het woord er in gaat.

Het sterkst komt dit verschil uit bij denzelfden prediker en in dezelfde predicatie. Dan toch komt het voor, dat de prediker eerst zijn gehoor vast had, dat hij het daarna losliet, en dat hij het ten stotte geheel kwijt is. Zoolang hij zijn gehoor dan vast heeft, spreekt hij goed, is het spreken hem een lust, kan hij in de stilte met zachte stem volstaan, en maakt zijn gehoor hem welsprekend. Maar is hij straks zijn gehoor kwijt, dan poogt hij door harde stem te dwingen wat zich niet dwingen laat, wijkt de ruste van hem, en voelt men dat zijn geest verward raakt. En ten slotte spreekt hij nog wel woorden, maar van een spreken tot zijn gehoor is geen sprake meer.

Hieraan voelt men terstond, welke groote beteekenis voor de prediking aan dit vraagstuk van het *contact* toekomt.

Nu kan het *contact* van een spreker met zijn gehoor van zeer onderscheiden aard zijn. Men kan dit contact verkrijgen door aansluiting te zoeken met het verstand, met de verbeelding, met de geestelijke beseffen, met de herinnering, met het hart, of met het gevoel zijner hoorders.

Hij, wiens kracht ligt in het bondig betoog, in het stemmig redeneeren, in het logisch denken, zal van zelf geneigd zijn, om het contact allereerst te zoeken met het verstand en het denken van zijn hoorders. Wie levendig van aard en tot schilderen met het woord in staat is, zal met de verbeelding van zijn hoorders in aanraking zoeken te komen. Wie boetprediker of zedeprediker is, zal de diepere beseffen van schuld en levensernst pogen te raken. Wie rijk is in menschenkennis zal zijn aansluiting zoeken aan de herinneringen uit het geestelijk verleden van wie hem hooren. Wie den drang der liefde en van het vroom gemoed in zich voelt werken, zal zich tot het hart richten. En zoo ook, wie van nature tot het aandoenlijke geneigd is, zal licht verleid worden, om op het gevoel van zijn

hoorders te werken.

Ontegenzeggelijk heeft de persoonlijkheid van den prediker hier dan ook zeker recht van meespreken, en het spreekwoord van het vogeltje is hier van toepassing. Vooral in een Gemeente met vele leeraars, zal de kerkeraad dan ook goed doen, bij het werk der beroepingen hiermede rekening te houden. Het rijkst toch is de Gemeente voorzien, zoo ze onder haar leeraars deze verschillende elementen vertegenwoordigd vindt. Te ontkennen toch valt niet, dat evenals de predikers in te deelen zijn in personen bij wie of het verstand, of de verbeelding of de menschenkennis, of het zedelijk besef, of het hart, of het gevoel het overwicht bezit, er zoo ook in de Gemeente leden zijn van gelijke schakeering. Gevolg hiervan is, dat in zulk een groote Gemeente met 5 à 6 leeraars, het gelijke het gelijke aantrekt, en de één in den regel dezen en de ander dien prediker volgen zal. Iets waarin op zich zelf geen overwegend kwaad steekt. Reeds Voetius merkte op, dat men gaan mag, waar men voor zijn geest het beste voedsel ontvangt.

Anders daarentegen staat het in Gemeenten met één leeraar. Deze moet allen alles zijn. Hij alleen moet in aller behoefte voorzien. Van daar dat het hem niet geoorloofd is, al te eenzijdig de aandrift van zijn eigen persoon te volgen. Daar nu de gevallen, waar vele predikers in eenzelfde Gemeente arbeiden, en dat andere geval waarin één prediker voor allen heeft te spreken, als 3 tot 100 staan, is dit liturgisch vraagstuk niet te beslissen, naar wat uitzondering, maar naar wat regel is, en moet het alzoo zijn beantwoording vinden met het oog op een prediker die *alleen* in zijn Gemeente dient.

Ligt het nu het meest voor de hand, om ook hier de Heilige Schrift te raadplegen, dan dient toch ook hier met oordeel des onderscheids te werk te worden gegaan.

Over het algemeen staat het vast, dat in de Heilige Schrift de verbeelding veel meer dan het verstand het contact tusschen spreker en hoorders vormde. Zelfs bij onzen Heiland is het onbetwistbaar, dat in zijn "woord met macht" uiterst zelden de kracht ligt in het bondig betoog, en dat in den regel beeldspraak of gelijkenis opzettelijk gekozen werd. En in zooverre de verbeelding met rust werd gelaten, ligt de kracht van Jezus woord toch nog veel meer in de korte, schijnbaar tegenstrijdige, en daardoor verrassende dictie, dan in het breeduitgewerkte betoog. Zalig zijn de hongerigen, de armen, die vervolgd worden enz., het is alles schijnbaar tegenstrijdig en dwingt juist daardoor tot nadenken. Het is niet de vorm der lange, ineengeschakelde redeneering, maar der dusgenaamde Gnomen of wijsheidsspreuken.

Slaat men daarentegen de brieven van Paulus op, dan wordt daarin de verbeelding slechts zelden toegesproken, en vindt men daarentegen zeer uitvoerige, zeer ingewikkelde en zeer strenge betoogen, die zich schier uitsluitend tot het verstand richten. En vanwaar anders nu dit verschil, dan daardoor, dat de profeten, dat Johannes de Dooper, en dat Jezus zelf in het Oosten tot Oostersche hoorders in oosterschen trant spraken, terwijl Paulus schreef aan Grieken en Romeinen, die veel meer gewend waren aan de redeneerende wijze van overtuigen.

Toch houde men hierbij in het oog, dat ook Paulus, blijkens de Handelingen, als hij *sprak,* veel minder in lange redeneering heil zocht, dan wanneer hij schreef. Wie schrijft doelt op *lezers,* wie spreekt richt zich tot *hoorders,* en reeds dit maakt voor het contact een zeer wezenlijk verschil. Wie leest, heeft het geschrevene in zijn verband voor zich, en kan dus, als de draad van het betoog hem ontging, het overlezen. Wie hoort, moet daarentegen het gesprokene op eens vatten, of hij is den draad kwijt.

Zeer zeker moet dus ook hier de Heilige Schrift ons den weg wijzen maar er dient dan toch op gelet, hoe de Schrift ons het *contact* naar verschil van tijden en gelegenheden, op zeer verschillende wijze toont.

LXXVI. Hoorders als geloovigen.

De aanraking die een spreker onder het spreken met zijne hoorders moet verkrijgen, wordt bepaald door de verhouding, waarin hij tot hen staat, en voorts door plaats, tijd en gelegenheden.

Nu heeten van oudsher de samenkomsten voor den eeredienst onder ons: *Een vergadering der geloovigen,* en de vraag is nu maar, of we dezen aiouden naam zullen prijs geven en voor iets anders uitruilen, dan wel, of we dezen geijkten naam zullen in stand houden. De naam "Godsdienstoefening," die er voor in de plaats is geschoven, is stellig al zeer onbeholpen, tenzij men elken term daarin min of meer gemaniereerd opvatte. Zeker, men kan zeggen: Godsdienst is *dienst van God,* en dat dienen van God geschiedt, door allen saam en openlijk, alleen in de kerk, zoodat Godsdienstoefening hetzelfde als openbare *Godsvereering* beduidt. Maar het taalgebruik is hier tegen. Voor Godsvereering in het openbaar, hebben we het woord eeredienst. Godsdienst wordt van het dienen van God in het volle leven gebezigd, en dan laat het woord *oefening* voor ons gevoel nog de onzekerheid over, of bedoeld is uitoefening van Godsdienst of oefening in Godsdienst. Het is dan ook metterdaad niet in den haak, dat in allerlei publicatiën van beurten, altoos nog dit min goede woord gebezigd wordt, en dat de oude uitdrukking Vergadering der geloovigen of vergadering der Gemeente, er niet voor in de plaats is gezet.

Nu kunnen de geloovigen apart vergaderen, zoodat niemand anders toegang heeft, of wel ze kunnen in het openbaar vergaderen, zoodat ieder die wil er bij kan komen, en dit laatste is, wat thans veela l onder *"openbare* Godsdienstoefening" wordt verstaan. Hiermede hangt het dan ook saam, dat de Rijkswet zich met deze soort van vergaderingen inlaat. Dat doet ze niet, voor zooveel de Gemeente *particulier* saamkomt, om huishoudelijke zaken te bespreken, orde op het geldelijk beheer te stellen, beroepen te doen plaats hebben enz. Daar blijft de Rijkswet af. Zoodra daarentegen de vergadering der geloovigen in het openbaar, d. i. met open deuren, plaats heeft, moet de wet van het land er zich mee inlaten, deels om politieorde, waar dit noodig bleek te handhaven, en de rustverstoorders met straf te bedreigen, deels om te voorkomen, dat niet, onder den schijn van Godsdienstoefening, misbruik van zulke vergaderingen gemaakt wordt voor omverwerpende denkbeelden. Er was een tijd, dat men ook de bediening der heilige sacramenten particulier hield. Het publiek van buiten mocht dan blijven onder den dienst des Woords en der gebeden, maar zoodra men zou overgaan tot de bediening van het sacrament, zei de prediker in het Latijn: *Missa est concio,* w.z.w. nu is de openbare vergadering ten einde, en dan ging het publiek van buiten heen. Gelijk men weet, is van dat zeggen zelfs het woord *Mis* afkomstig, afgeleid van het woord *missa.* Thans gevoelt men dit verschil niet meer. Er komt bijna geen publiek meer van buiten, of het mocht een nieuwsgierige zijn, die even inwipte om het gebouw te zien. Doch nieuwsgierigen, die, om het Evangelie te hooren, en er achter te komen wat de Christenen toch wel leeren, in onze kerken binnentreden, kent men zoo goed als niet meer. Dit is dan ook natuurlijk. Bij het opkomen der Christelijke religie was zij iets nieuws, dat men niet kende, en de drukpers deed toen nog geen dienst. Thans daarentegen wordt de Christelijke religie voor een algemeen bekende zaak gehouden, en wie er meer van weten wil, behoeft naar geen kerk te gaan, maar vindt in den boekhandel informatie te kust en te keur.

Vraagt men nu, of oudtijds de vergadering der geloovigen, door dit binnenkomen van het publiek, van karakter veranderde, zoo moet geantwoord, dat hiertegen gewaakt was, door aan het publiek van buitenaf een afzonderlijke plaats aan te wijzen. Vreemden van buitenaf die geen Christenen waren, mengden zich niet onder de schare, maar zaten of stonden apart. De man die sprak, zag dus aanstonds of er vreemden waren, en vond van zelf gelegenheid, om tot hen een apart woord te richten. En nu is het hoogst opmerkelijk, dat men deze vreemden oudtijds *auditores,* d. i. *hoorders,* noemde. De Gemeente sprak men toe als "broeders en zusters", en alleen de vreemden werden *hoorders* genoemd. Men ziet daaruit, hoe misplaatst het is, als een prediker de Gemeente zelve als "hoorders" of "mijne hoorders" toespreekt. Naar oud-kerkelijk gebruik, sluit hij ze zoodoende feitelijk *buiten* de Gemeente. Wie spreekt tot hoorders, plaatst zich tot hen uitsluitend in de verhouding, dat hij iets tot hen te zeggen heeft, en dat zij iets van hem hooren. En dit nu gaat goed, waar het vreemden geldt, maar het heeft geen zin, als de dienaar des Woords het woord voert tot de Gemeente, wier broeder hij is.

Die Gemeente wordt geacht uit geloovigen te bestaan, natuurlijk met inbegrip van hun kinderen, en zonder eenige zekerheid, dat er geen hypocrieten onder zijn. Maar "geloovigen" is dan toch het karakter van degenen, voor wie hij optreedt. Hij spreekt niet tot de wereld, maar tot hen die van de

wereld zijn afgescheiden en begrepen in het Verbond. Dat is de voorstelling, die ook onze vaderen steeds hebben gehandhaafd. Een Dienaar kan ook voor de wereld optreden, maar dat doet hij op andere plaatsen en tijden, gelijk Paulus op den Areopagus. Nu nog zendt de Gemeente dienaren uit in de Heidenwereld en onder de Mohammedanen. En we kunnen ons zeer goed voorstellen, dat de Gemeente ook thans nog in onze eigene steden zulk een propaganda-prediking organiseerde, desnoods op straat. De moeilijkheid is alleen, dat men thans onder het groot publiek niet met Heidenen, maar met gedoopten te doen heeft, en dies zoo licht op het terrein van andere kerken treedt. Doch in elk geval blijft in de vergadering der geloovigen de verhouding van den Dienaar tot de Gemeente die hij toespreekt, een zeer bepaalde. De Gemeente die voor hem zit, zit daar in qualiteit. Ze zitten daar als begrepen in het Verbond, als door de kerk voor geloovigen erkenden, als gedoopten in den Naam van God Drieëenig, en wat de volwassenen aangaat, zelfs als toegelatenen tot het Heilig Avondmaal.

Tegen deze voorstelling is intusschen verzet uitgegaan van de methodistische richting in de Volkskerk. De Volkskerk is: een groote massa onverschilligen met een geestelijke kern van geloovigen. Vandaar, dat de prediker in de Volkskerk geacht werd, in de eerste plaats zich tot die wilde massa van onbekeerden te moeten wenden, of hij ze door zijn prediking tot bekeering mocht brengen, De geloovigen kregen dan ook wel het hunne, maar als iets apart. En ten deele nam het den vorm aan, dat de enkele bekeerden er meer bijzaten, om te hooren hoe de prediker de onbekeerden wist aan te pakken, om hen tot Christus te brengen. Toch hield dit slechts een korte periode stand. Al spoedig toch lieten de onverschilligen zich gansch niet meer in de kerk zien. Ze bleven eenvoudig weg. En alleen het meer geloovig deel kwam op. In de massale Hervormde kerk te Amsterdam die ver over de 200.000 zielen telt, komen gemeenlijk op den Zondag in alle beurten saam niet meer dan 20.000. Men ziet dan ook gedurig uit de officieele mededeeling, dat b. v. de collecten voor de scholen nog minder opbrengen in deze kerk van ver over de 200.000 zielen, dan in de Gereformeerde kerk te Amsterdam met nog geen 30.000. De fictie, alsof de wilde massa ter plaatse zat, viel zoodoende vanzelf weg. Alleen bleef de valsche verhouding, dat zulk een kerk slechts voor hoogstens één vijfde actief meeleeft, wijl de overige vier vijfden wel nominaal meêtellen, doch feitelijk buiten alle kerkelijk leven staan.

Toch werkt deze misstand van de Volkskerk ook thans in onze gezuiverde kerken nog na. Altoos toch zijn er ook onder ons nog, die zich in het eigenlijke karakter van "de vergadering der geloovigen", niet kunnen indenken, en het zich voorstellen, alsof daar voor verreweg het meerendeel geheel onbegenadigde personen nederzaten, met enkele begenadigden er onder, en alsof nu de prediking in hoofdzaak strekte, om die onbegenadigde personen tot genade te roepen, of wel ze te roepen tot bekeering. Toch is deze voorstelling ten eenenmale onverdedigbaar. De prediking heeft zeer zeker ook ten doel, om de niet toegelatenen ten Avondmaal tot bekeering te roepen, maar niet in den zin, alsof men daarbij nog geheel onbegenadigden op het oog had. Een kerk kan niet officieel zeggen: ik heb dien en dien tot het Avondmaal toegelaten, maar toch beschouw ik ze als ongeloovigen. Immers het Formulier zegt uitdrukkelijk, "dat Christus dezen disch alleen voor zijn geloovigen heeft ingesteld." De gedoopte kinderen daarentegen, die nog niet tot belijdenis zijn gekomen, beschouwt zij in den regel als nog onbekeerden, en het is niet een van de minste doeleinden der prediking, dezulken tot bekeering te roepen. Hierop wordt ook wel op de Catechisatie gewerkt, maar toch ook in de prediking mag dit element geenszins ontbreken. In de tweede plaats heeft de prediking den hypocriet te ontmaskeren, en óf tot bekeering te brengen, óf wel het hem zoo bang te maken, dat hij het in zijn valschen schijn niet kan uithouden. En in de derde plaats heeft de prediking de geloovigen, die afgedwaald of in zonde vervallen zijn, op te roepen dat ze van hun zondigen weg zullen terugkeeren. Dat heet dan ook wel bekeering, maar bedoelt toch heel iets anders dan de eerste bekeering, waardoor men voor het eerst tot de belijdenis van zijn Heiland komt. Ten overvloede kan men er nog bijvoegen, dat de bekeering eene voortgaande is, zoodat wie zich van de wereld tot Christus bekeerde, nog steeds verder zich van allerlei verkeerds tot het heilige heeft te bekeeren; maar ook dit is heel iets anders dan wat men gemeenlijk onder de eerste, principieele bekeering verstaat. Het is dan ook opmerkelijk, hoe de heilige apostelen in hun brieven de Gemeenten, waaraan ze schrijven, altoos toespraken als zijnde bekeerd, als zijnde geloovig, als zijnde heilig en wedergeboren, en als zijnde in Christus opgestaan en overgegaan uit den dood tot het leven, In alle brieven aan deze kerken saâm komt het woord "bekeeren" en "bekeering" dan ook slechts dertien malen voor, en daaronder niet één keer als oproeping om zich alsnog van de wereld tot Christus te bekeeren. In. 2 Cor. 3:16 staat niet van de Gemeente, maar van het ongeloovige Israël: "Doch zoo wanneer het tot

den Heere zal bekeerd zijn, wordt het deksel weggenomen." In 2 Cor. 12:21 slaat het: "die zich niet bekeerd zullen hebben van hunne onreinheid", op geloovige personen, die in zonde waren gevallen, en tot Christus moesten terugkeeren. In 1 Thess. 1:9 beteekent: "En hoe gij bekeerd zijt tot God", niet op iets wat nog geschieden *moest,* maar wat geschied *was.* In Jac. 5:19 staat: "Broeders, indien iemand onder u van de waarheid is afgedwaald, en hem iemand bekeert" enz., wat alzoo niet doelt op eerste bekeering, maar op terugkeer uit afval; wat evenzoo geldt van wat in vs. 20 staat van het "bekeeren van een zondaar van de dwaling zijns wegs." Terwijl in 1 Petr. 2:25 de woorden: "Gij zijt nu bekeerd tot den Herder uwer zielen", geen oproeping tot bekeering zijn, maar een getuigenis van bekeering die had plaats gehad.

Evenzoo staat het in de apostolische brieven met het zelfstandig naamwoord *bekeering,* dat zevenmaal tegenover het woord *bekeeren* zes maal voorkomt. Als Paulus in Rom. 2:4 zegt: "niet wetende dat de goedertierenheid Gods u tot bekeering leidt", spreekt hij niet de Gemeente toe, maar de onbekeerde Joden. Als hij aan Timotheus (2 Tim. 2:25) zegt, dat hij die tegenstaan met zachtmoedigheid vermanen moet, "of God hun te eeniger tijd bekeering gave", volgt er, "dat zij *wederom* ontwaken mochten uit den strik des duivels"; waaruit blijkt, dat ook hier sprake is van afgevallen geloovigen die de waarheid reeds hadden gekend. Wat Petrus betuigt, dat God lankmoedig is, niet willende dat eenigen verloren gaan, "maar dat zij allen tot bekeering komen", doelt niet op de Gemeente die reeds tot Christus bekeerd was, maar op hen, die nog van verre stonden en Christus verwierpen. Als het in Hebr. 6:1 heet, dat de apostel nu niet handelen zal van "de bekeering van doode werken" is een leerstellige uiteenzetting, geen oproeping bedoeld; en als er in het 6e vers volgt: dat het onmogelijk is "de zoodanigen te vernieuwen tot bekeering", is het denkbeeld van oproeping tot bekeering vanzelf uitgesloten. Blijft dus nog alleen 2 Cor. 7:9—10: "Nu verblijd ik mij, niet omdat gij bedroefd zijt geweest, maar omdat gij bedroefd zijt geweest tot bekeering; want gij zijt bedroeft geweest naar God, zoodat gij in geen ding schade van ons geleden hebt. Want de droefheid naar God werkt eene onberouwelijke bekeering tot zaligheid; maar de droefheid der wereld werkt den dood." Doch ook hier is het aan geen twijfel onderhevig, dat gehandeld wordt van reeds bekeerden die in zonde gevallen waren, en zich alsnu van deze hunne zonde bekeerd hadden. — En toch, dit is alles. Meer of op andere wijze komt het begrip van bekeering in de brieven der apostelen aan de Gemeente niet voor. Wel leest ge herhaaldelijk van oproepen tot bekeering in de Handelingen, als de apostelen tot de Joden en Heidenen spreken, maar niet als ze spreken tot de Gemeente. En ook in de brieven van Johannes aan de zeven kerken van Klein-Azië toont het verband, dat er gedurig en uitsluitend sprake is van val in zonde, en van verkoeling van de eerste liefde, maar nooit van een aanzienlijk deel van de Gemeente, dat zich voor het eerst tot Christus bekeeren moest.

Men zal derhalve één van tweeën moeten doen: Men zal óf een geheel ander kerkbegrip, een geheel ander begrip van de Gemeente moeten invoeren, en dat kiezen buiten de Schrift. Of wel, beoogt men onder de Gemeente te blijven verstaan, wat de Schrift en onze vaderen er onder verstaan hebben, en zooals het in onze Formulieren voorkomt, dan kan de Gemeente niet anders door den prediker worden aangezien dan als in het Verbond staande, en als bestaande uit de geloovigen met hun zaad, alleen doormengd met hypocrieten, maar die zich dan toch altoos als geloovigen in belijdenis en wandel voordoen. En zóó de Gemeente opgevat, kan de roeping tot bekeering niet anders uitgaan dan in den straks aangegeven vierderlei zin: 1o. een oproeping tot bekeering die zich richt tot de gedoopten, nog niet ten Avondmaal toegelatenen; 2o. een oproeping tot bekeering, uitgaande tot hypocrieten; 3o. een oproeping tot terugkeer, die zich richt tot de bekeerden, die afgedwaald zijn, en 4o. een oproeping tot bekeering die zich richt tot de bekeerden, om hun bekeering te voleinden. Dit echter zoo, dat, de hypocriet uitgezonderd, alle de aldus toegesprokenen, beschouwd worden als in het Verbond staande, en alzoo als niet meer geheel buiten de genade gesloten.

Hieruit volgt alzoo, dat tusschen den prediker en degenen voor wie hij het woord voert, reeds vooraf een band bestaat. Hij treedt niet als een spreker voor hoorders, noch eenvoudig als mensch onder menschen op, maar hij verschijnt voor hen in een bepaalde, vooruit bestaande betrekking, en wel in die van een broeder, die optreedt onder broeders en zusters, als met hem tot de groote familie van Christus behoorende, en als met hem éénzelfde heilig geloof deelachtig. Dies staat hij niet als een vreemde tegenover de Gemeente, maar als een huisgenoot in het huis Gods. De grondslag is alzoo geestelijke saamhoorigheid en daarop rustend wederzijdsch vertrouwen. Hij is geen leeraar die doceert van den katheder, hij is geen veldheer die zijn troepen toespreekt, geen volksredenaar die de schare poogt te winnen, maar hij is een deelgenoot van het heilgeheim, die voor de ooren der andere deelgenooten over dat heilgeheim handelt. Zeker treedt hij ambtelijk op. Hij is geen vermaner, die

opstaat om een stichtelijk woord te spreken. Hij is geen oefenaar, die de geloovigen voorgaat, gelijk zij dit zelve kunnen doen. Hij komt tot de Gemeente met een last, met een woord van zijn God, naar Goddelijke ordinantie, in de bediening van de sleutelen des hemelrijks. Hij spreekt met autoriteit, door God hem verleend. Maar dit alles verandert niets aan de grondbetrekking waarin hij tot de Gemeente staat, en die grondbetrekking is van intiem, vertrouwelijk, broederlijk karakter. Er bestaat reeds contact tusschen hem en de Gemeente nog eer hij zijn rede begint. Hij behoeft niet eerst door zijn bediening de aanraking te zoeken, maar die aanraking is er. Daarom gaat het tegen de wreef in, zoo hij optreedt op een wijze, alsof er geen contact of aanraking bestond. Al zulk optreden is een miskenning van den band, dien Christus tusschen de broeders van eenzelfde geloof gelegd heeft. Wie onder bloedverwanten optreedt, mag zich niet vreemd aanstellen, of hij kwetst het familiegevoel. En zoo ook, de prediker in de Gemeente mag zich niet aanstellen, als voelde hij den band in Christus niet trekken, of hij kwetst de gemeenschap der liefde en breekt het vertrouwen. Zonder in platte gemeenzaamheid te vervallen, moet hij daarom in heel zijn woord steeds dien band tot zijn recht doen komen. Hij mag niet over de hoofden heen spreken, maar moet zich *tot* de Gemeente richten, om tot haar hart te spreken.

LXXVII. Onderscheidenlijk prediken.

Uit de aangewezen verhouding, die bij de predicatie tusschen de dienaren der Gemeente bestaat, volgt van zelf, dat de predicatie in den regel *toespraak* moet zijn, en dat het hoofdkarakter niet in een eigenlijke *rede* moet worden gezocht. De *rede* is voor *hoorders,* de *toespraak* heeft haar plaats in vertrouwden kring. Hiermede is niet gezegd, dat de predicatie niet in enkele omstandigheden meer het karakter van een rede kan aannemen; maar doorgaande moet het toch zijn en blijven een spreken in en tot de Gemeente omtrent hetgeen zij belijdt, en alzoo omtrent iets, dat niet nieuw tot haar komt, maar reeds op den inventaris van haar heilig bezit voorkwam. Een goed prediker zweeft niet met oog en woord over de Gemeente heen, maar ziet haar aan, is met haar bezig, en spreekt haar toe. Hij is niet als een arts, die een demonstratie in de lijkkamer geeft, maar als een arts die aan het ziekbed staat, en den kranke ontdekkend onderzoekt en hem dient van raad, vermaan en voorlichting.

Lange expositie van feiten of stellingen, met kort aangehechte toepassing, is daarom met het wezen der predicatie in strijd. De toepassing mag niet de sloep achter het schip zijn. Veeleer ligt in de toepassing het eigenlijk doel der predicatie. Geheel de dienst des Woords grijpt plaats, met het doel om de Gemeente te stichten en op te bouwen. Ze is niet als een steenbakkerij, waar de steenen gebakken worden en op hoopen gestapeld liggen, en waar wie koopen wil, ze kan komen weghalen; maar ze is het aanwenden van den gereeden steen voor den bouw zelf. Het is de Gemeente Gods, die niet kan blijven staan waar ze staat, maar die verder moet worden gebracht. Die moet worden gesticht en gebouwd, zóó, dat de muren des heils en des geestelijken levens in haar midden hooger rijzen. Wat de worsteling van het leven of allerlei zonde afbrak, moet weer worden recht gezet en opnieuw gebouwd.

Dat stichten, bouwen en verder brengen van de Gemeente moet op elk terrein door gaan. Ze moet in kennisse van de waarheid verder komen. Ze moet in het recht verstand van die kennisse worden ingeleid. Ze moet worden gewaarschuwd tegen de geesten der dwaling die rondsluipen. Ze moet worden gewapend tegen de gevaren, die uit den tijdgeest dreigen. Ze moet meer worden geoefend in haar eigen geestelijk bestaan, om haar aan zichzelf te ontdekken, of haar geestelijk bestaan wel conform den wil des Geestes is. Ze moet uit den *schijn* gedurig naar het *wezen* worden teruggeroepen, van het werktuigelijke naar de volle realiteit van het koninkrijk Gods. Ze moet worden gesterkt tegen de inwonende zonde in het eigen hart, en tegen de verleidende zonde, die van buiten in haar poogt te dringen. Ze moet in haar geloof gedurig aan den tand worden gevoeld, of dit geloof wel innig en rein blijft. Ze moet tot *belijdenis* worden geprikkeld en bekwaamd. Ze moet gewezen worden op haar roeping, om die belijdenis op elk terrein des levens *in het leven zelf* te doen plaats hebben. Kortom, zoo als de belijder van den Christus in zijn positie tegenover de wereld staat, en geroepen is, om met heel zijn ziel, heel zijn hart en al zijn kracht, zijn liefde voor zijn God te betoonen, aldus moet de predicatie elken Zondag de moegestreden Gemeente opvangen, om haar opnieuw den pijlkoker te vullen voor den strijd, die haar in de week, die inging, in hart en huis, in levenskring en wereld wacht.

Dit alles nu is zonder indringen in de persoonlijk zeer onderscheiden behoeften der Gemeente niet denkbaar. Ook de krankheden in de Gemeente zijn niet altoos dezelfde. Ze verschillen in de eene Gemeente van die in de andere Gemeente. Ze verschillen in den éénen tijd van die in den anderen tijd. Ze verschillen bij verschillende maatschappelijke standen. Ze verschillen voor de verschillende leeftijden. Ze verschillen naar de vorderingen die in godzaligheid zijn gemaakt. Ze verschillen ook naar de omstandigheden, waarin de Gemeente verkeert. En niet minder naar den stand van algemeene menschelijke ontwikkeling.

Gelijk in een hospitaal op de bedden allerlei soort kranken liggen, zoo zijn er ook in de saamgekomen Gemeente velerlei ziektegevallen te onderscheiden. Bij velen is nog geen bepaalde ziekte te constateeren, maar staat men voor een algemeene verzwakking, voor een geestelijk anemie, of voor een geestelijk nerveus lijden, zoodat meer prophylactisch en hygiënisch dan medisch moet worden te werk gegaan. En waar ziekte, waar bepaald religieuse of ethische krankheid te constateeren viel, zal die óf een deel der Gemeente meer epidemisch hebben aangegrepen, óf, ter oorzake van bepaalde toestanden, een meer persoonlijk karakter hebben aangenomen. Maar in elk geval niet heel de bevolking van het hospitaal is met een panacée te redden. Geen dokter die aan de deur van het hospitaal één recept voor allen zal afgeven.

Alles komt dus op de *diagnose* aan.

De predikant moet zijn Gemeente kennen, hij moet in de pathologie van het Gemeenteleven thuis zijn. Het verloop van elke geestelijke krankheid moet hij hebben bestudeerd. Dit moet hem in staat stellen, de kenteekenen der onderscheiden krankheden te onderkennen. En naar gelang hij deze kenteekenen der onderscheiden geestelijke krankheden in zijn Gemeente heeft leeren onderscheiden, moet de predikant haar de daarbij passende medicijn toedienen.

Altoos moet *het Evangelie* gepredikt worden, zeer zeker. Maar het *Evangelie* prediken is geen eentoonige repetitie geven van altoos hetzelfde, maar als door een prisma al de rijke tinten van de lichtstralen des Evangelies schitteren laten.

Wie ter kerk komt, denkende dat hem niets scheelt, moet onder de prediking zelf gaan ontwaren, dat het *niet* in elk opzicht wel met hem is. Wie *wist,* dat het niet goed met hem was, en daarom op eigen hand was gaan medicineeren, moet onder de prediking er achter komen of zijn medicatie de juiste was, of wel, dat hij het anders moet aanleggen. Wie hulpeloos nederzit, moet op hetzelfde oogenblik door de predicatie het medicijn ontvangen. Een levensregel moet naar den verschillenden aard van aller behoeften voorgeteekend worden. De kranke moet gevoelen, dat de prediker werkelijk kenner van het menschelijk hart, kenner van de nooden des geestelijken levens, kenner van de krankheden der ziele is, en kenner tevens van het medicijn en van den levensregel, die tot genezing van deze krankheid leiden kunnen.

Een onderscheidenlijk spreken tot bekeerden en onbekeerden, is evenzoo eisch, maar dit put het "onderscheidenlijke" nog volstrekt niet uit. De verschillen gaan veel verder en zijn veel fijner, liggen veel dieper. En als de prediker hier niet op ingaat, moge hij de huid wasschen, maar hij dringt niet in de verborgen organen van het leven in, en kan daarom niet besturend en richtend op het leven inwerken.

En toch, juist, de ontwaring, dat de prediker *uw soort* leven kent, *uw* geestelijken toestand doorziet, *uw* worstelingen verstaat, *uw* zwakheden doorgrondt, de klippen kent, waarop *gij* gedurig stoot, en de kunst u aanwijst, om er aan te ontkomen, boezemt dat vertrouwen, die intimiteit in, die elke predicatie boeiend en interessant maakt, en dwingt tot luisteren en tot het in practijk brengen van wat vernomen werd.

Gelijk van zelf spreekt, mag dit in de prediking niet *persoonlijk* in engeren zin toegaan. Daarvoor is het huisbezoek. Een prediker, die eenig persoon in de Gemeente als met den vinger aanwijst, verhardt in plaats van te winnen; althans zoo de zonden van dien bepaalden zondaar openbaar zijn. Wel behoeft hij zijn vermaan tegen eenige zonde, niet te sparen, omdat er in de Gemeente iemand is, die algemeen bekend staat er in vervallen te zijn. Maar toch, de opzettelijke bedoeling, om dezen of dien zondaar van den kansel af, voor het oog der Gemeente af te straffen, doet altoos kwaad, nooit goed.

Hij moet niet personen, maar *typen* bespreken; typen, waarin de personen zich zelven herkennen, zonder dat iemand bepaaldelijk in het oog loopt. Nu is dat in een groote Gemeente zeker gemakkelijker, dan in een kleine Gemeente, en vooral in een zeer kleine Gemeente moet men zeer voorzichtig zijn. Maar evenmin mag de zucht om personen te sparen, er toe verleiden, om Gods gebod te verzwijgen of de wonden toegedekt te laten.

Doch hoe dit ook zij, uit wat we aanvoerden blijkt in ieder geval, dat de toon der prediking steeds een vertrouwelijk, een intiem, een innig karakter moet dragen, en bovendien niet dan bij hooge uitzondering *redevoering* in hoogeren zin mag zijn. Een deel der predicatie, b.v. als een stuk der waarheid wordt aangeprezen, de tijdgeest geteekend, of de hope der Gemeente beleden wordt, mag en moet zeer zeker in hooger stijl gaan maar voor de eigenlijke stichting der Gemeente moet toch doorgaande in den *tweeden* persoon worden gesproken, zoodat de Gemeente voelt, dat er over *haar* zaak, over *haar* toestand, over *haar* krankheid, over *haar* nooden gehandeld wordt.

Als een lid der Gemeente een gevoel krijgt alsof de prediker bezig is zijn bepaalden zielstoestand te ontleden, zijn zielsworstelingen uiteen te zetten, en voor zijn zielsnood het medicijn te bereiden, dan gevoelt hij zich zoo intiem aangedaan, dat de hoogdravende stijl den indruk bederven zou. Platheid blijft daarom op den kansel een gruwel. Het heilige wil altoos met *gewijde* hand zijn aangevat. Zelfs wat zweemt naar familiariteit dient geweerd te worden. Taal en stijl moeten altoos gekuischt en edel blijven. Alleen maar, ze moeten afdalen tot de Gemeente, om de Gemeente te kunnen opheffen. De

Gemeente moet het kunnen verstaan, moet het kunnen volgen, moet het in zich kunnen opnemen. En daarom mag de gewijde gemeenzaamheid niet ontbreken, die van zelf maakt dat het gesprokene er in gaat. In groote gebouwen, waar men optreedt voor een kleine 2000 personen, moge dit moeilijk zijn, reeds omdat veler stemgeluid geen genoegzame modulatie toelaat, zoodra de stem zich uitzet, doch ook dan zelfs komt men verder door zijn stem in te binden, en door intiemer toon volstrekte stilheid van het luisterend gehoor af te dwingen, dan dat men door holheid van stem en toon de massa overschreeuwen wil.

En is hiermede voor zoover de liturgische zijde der predicatie aangaat doel en strekking genoegzaam toegelicht, dan zij hieraan alleen nog een kort woord toegevoegd over de vraag, of het goed is de predicatie liturgisch *in het midden af te breken door gezang.*

Als regel zouden we dit niet durven aanbevelen, tenzij het eerste deel der predicatie daartoe zelf aanleiding geeft. Eindigt dit eerste deel zóó, dat er een beweging van aanbidding, van schuldbelijdenis of van wat ook in de Gemeente opgewekt is, zoodat in de Gemeente de drang gevoeld wordt om de beweging van het gemoed zelve tot rust te brengen, dan zeer zeker is zulk een tusschenzang op zijn plaats. Dan toch breekt zulk een gezang niet af, maar vangt de predicatie op, en is tusschenschakel, leidende tot haar voortzetting.

Is daarentegen de tusschenzang niets dan een pauze. Een middel om den prediker een oogenblik rust te geven, om het gehoor rust te geven, en dan weer de taak, die pas halverwege volbracht was, op te nemen, dan is ze den prediker en de Gemeente onwaardig, tenzij lichamelijke zwakheid den prediker het op eens doorgaan onmogelijk maakt. Dan schuift zulk een tusschenzang zich geheel ongemotiveerd midden tusschen de predicatie in, leidt af, stoort, en maakt dat men weer opnieuw beginnen moet, om de Gemeente te wijden in haar heilige aandacht. Die behoefte aan een tusschenzang, zonder verband of samenhang, toont dat de predicatie niet is wat ze zijn moet, en dat de Gemeente meer plichtshalve aanhoorde wat er gezegd werd, dan dat ze er door geboeid werd. Als het, o, zoolang duurde, zonder dat men aangegrepen of geboeid werd, zoodat men er zijn aandacht niet meer bij houden kon, dan komt die tusschenzang als een verlossing uit de benauwdheid, maar spreekt juist daardoor een scherp oordeel over de predicatie uit. Een predicatie behoeft zoo lang niet te zijn. Dat rekken dient tot niets. 's Avonds predikt men weer. En over zes dagen begint men opnieuw. Men moet niet *alles op eens* willen zeggen, maar ook den tijd niet zoek maken met allerlei dingen te zeggen waar niemand iets aan heeft. Wie een predicatie van over het uur thuis voor zich neemt, en er met de pen uitschrapt elk woord, elken volzin waar niemand iets door krijgt, wat hij niet reeds had, zal eens zien, hoe de preek opkort. En toch, dát moet het wezen, van stuk tot stuk, van zin tot zin, moet de inhoud der predicatie *iets geven.* Niet brood en steenen om en om, maar *enkel* brood, en alle steen er uit. Kort men zoodoende de predicatie op drie kwartier in, wat lang genoeg is, dan zal de behoefte om noodeloos de predicatie door een tusschenzang in twee deelen te knippen, vanzelf vervallen. Iets wat te meer is aan te bevelen, omdat deze tusschenzang helaas vaak verleidt tot een indeeling, die met de indeeling en den inhoud der predicatie in het minst niet strookt.

Uitstekend daarentegen is de inlassching van zulk een gezang in de predicatie, zoo door het gepredikte woord de Gemeente tot zang en lof gestemd is. Dan toch zal vanzelf zang en melodie zich harmonisch aansluiten aan het gepredikte. Het gesproken woord zal vanzelf op zang voorbereiden, en vooral door de woorden van het te zingen lied reeds in te vlechten in wat gesproken werd, zal dan het gezang spontaan zijn, en niet de predicatie splitsen, maar in de predicatie zelve een gezongen deel zijn.

Slechts ontraden we elk organist, om bij zulk een tusschenzang met praeludiën stoornis aan te brengen. Soms zijn die voorspelen uitstekend ter plaatse. Maar bij de tusschenzang zijn ze altoos contrabande, zoo die tusschenzang metterdaad is, wat we aangaven dat hij zijn moet. Bij een tusschenzang die slechts diende om de aandacht te verfrisschen, moge een voorspel op zijn plaats zijn, om als onder trompetgeschal de half ingedommelde Gemeente wakker te roepen. Maar het hoort niet bij een zang die de Gemeente als van de lippen van den prediker overneemt. Dan moet de Gemeente *onmiddellijk* invallen, en na het Gemeentelied de prediker onmiddellijk vervolgen evenzoo zonder naspel.

LXXVIII. Het Amen.

De predicatie pleegt, heel anders dan een gewone rede, besloten te worden met een plechtig *Amen.* Alzoo heeft de predicatie hetzelfde slot als de dienst der gebeden. Andere redevoeringen eindigen met een: *Ik heb gezegd,* een nabootsing van het latijnsche *Dixi,* of eindigen ongemerkt, zonder bepaald slotwoord. Maar de predicatie staat hiermede niet op één lijn. Ze draagt in onderscheiding van andere toespraken een *heilig* karakter, en het is dat *heilig* karakter der predicatie, dat in het *Amen* aan het slot tot formeele uiting komt.

Toegegeven moet intusschen, dat dit niet algemeen gevoeld wordt, zoo min door den Dienaar als door de Gemeente. Goede uitzonderingen daargelaten, is dit *Amen* aan het slot der predicatie maar al te dikwijls weinig meer dan de aanduiding, dat de predicatie ten einde liep en nu uit is.

Toch zou het onmenschkundig zijn, hierover te zeer wraak te roepen. Of geldt het niet evenzeer van het *Amen,* 't welk onze gebeden besluit, dat het keer op keer zinloos over onze lippen glijdt, of beteekenisloos door ons oor wordt opgevangen? Zeker, dat *moest* niet zoo zijn, en wie zich den rijken zin te binnen brengt, die, naar luid van onzen Heidelbergschen Catechismus, aan het *Amen* in onze gebeden toekomt, voelt terstond, hoe in hoog-geestelijke opvatting, dat *Amen* nooit anders dan langzaam, met stillen ernst, en als drager van een rijke gedachte moest worden uitgesproken, en hoe het evenzoo bij het aanhooren steeds de bezielde uitdrukking moest zijn van het geloofsvertrouwen, waarin we onze smeekingen tot onzen God hebben opgezonden.

Maar al moest dat zoo zijn, en al is het dit vaak zoo bij bezielder en inniger gebed, wie durft ook maar de mogelijkheid stellen, dat ieder bidder, telkens als hij bidt, met die warme volheid zijner ziele in zijn gebed in zou zijn? Daar staan we te laag voor. Daarvoor zijn we te ongeestelijk. Daarvoor valt het ons te moeilijk, om de vleugelen des geloofs breed uit te slaan. Daarvoor is er, en zal er tot onzen dood toe blijven, te veel werktuigelijks zelfs in onze gebeden.

Toch laten we daarom aan het slot van onze gebeden het *Amen* niet weg, maar spreken het uit, en de besten van Gods kinderen worstelen tegen de gebrekkigheid zelfs van hun heiligste zielsuitingen, en leggen er zich op toe, niet om kunstmatig het doode *Amen* te galvaniseeren, maar om in zulk een stemming der ziel te verkeeren, dat er vanzelf meer gloed èn in hun gebeden èn in hun *Amen* kome.

En zoo zij het ook met het *Amen* dat volgt op het einde der predicatie; alleen zij er aan toegevoegd, dat de bezieling van dit *Amen* hier zooveel lichter is. Wat bij onze gebeden zoo vaak afbreuk doet aan de geestelijke realiteit is ons *vele* bidden, vaak zevenmaal daags. En hiermede nu heeft de prediker bij het *Amen* der predicatie niet te strijden. Wat licht een *vijftig maal* per week onze gebeden besluit, komt aan het einde der predicatie in den regel niet meer dan hoogstens *drie malen.* Hier is alzoo de strijd met onze menschelijke zwakheid een veel minder bange, en het gaat den eisch van een gewone zielsverheffing niet te boven, om die twee of drie malen ook leven in het slotwoord te leggen. Het gevaar voor het werktuigelijke ligt meer in het herhaald voorkomen van dat *Amen* in denzelfden Dienst, na elk gebed, na elke dankzegging, na benedictie enz.; maar toch, ook al rekent men dat alles mede, toon en ernst is er wel terdege in te houden. Vooral zoo men overweegt, dat de prediker heel zijn dienstwerk van te voren indenkt, dit *Amen* achter de predicatie keer op keer neerschrijft, en alzoo het in zijn macht heeft, vooraf tegen het bloot formeel worden van dat *Amen* te waken.

Voor de Gemeente is het inleven in dit *Amen* zeker minder gemakkelijk, vooral zoo de prediker het te onverwacht en te snel uitspreekt. Zelf weet hij, wanneer hij aan zijn *Amen* toekomt, maar de Gemeente weet dit *niet.* Wel merken meer geoefende hoorders aan den gang der gedachten, dat de predicatie haar einde nadert, maar toch is nooit vooruit te zeggen, of er niet nog een laatste vermaan of een laatste triomfkreet volgen zal. En overvalt dit slot, komt het te plotseling, en wordt het *Amen* dan kort en snel uitgesproken, dan is het voor de Gemeente uiterst moeilijk, onder den diepen indruk van dat *Amen* met een eigen *Amen* der ziel te verkeeren. En dat te meer, omdat dit *Amen* nauwelijks over de lippen van den Prediker komt, of er pleegt zeker geruisch in de kerk te komen, dat aftrekt en ontspant.

Ook wat dit punt aanbelangt, beelde men zich alzoo in het minst niet in, dat critiek op het gebruik ten deze aanstonds aanmerkelijke verbetering zal brengen. Een stroom die rusteloos gaat, verlegt men niet met kort vermaan. Ook hier beoogt onze critiek dan ook niets anders, dan om tot nadenken te prikkelen, om van het blootvormelijke tot de realiteit te roepen, en aldus te reageeren tegen het dood-werktuigelijke, dat zoo veelszins juist bij het heilige insloop. Wat onze geestelijke traagheid en

dorheid voortdurend bederft, moet telkens en telkens weer met het bederfwerend zout der critiek besprengd worden.

Dat we ook op dat *Amen* na de predicatie critiek toepassen, heeft dan ook met haarpluizerij niets uitstaande.

Dat *Amen* moet, zal het wel wezen, de ijk zijn, die op heel de voorafgaande predicatie wordt gezet.

De prediker moet het *aandurven* om *Amen* te zeggen, en hiertoe zal dan alleen de moed geen overmoed zijn, indien hij eindigen kan in de overtuiging, het Woord van zijn God naar waarheid, getrouwelijk, met inspanning van alle kracht die hem ten dienste stond, en naar het licht dat God hem gaf, in toepassing op de Gemeente die voor hem zat, en ter voldoening aan haar geestelijke behoefte te hebben gegeven.

Mag hij in die stille overtuiging staan, dan, ja, is er *Dienst des Woords* geweest, is er Dienst verricht in den naam van zijn Zender, sprak niet A of B, maar sprak de Getuige en Boodschapper des Heeren, en dán heeft het zin en beteekenis, zulk een rede met het *Amen* in den naam des Heeren te besluiten; want dan drukt dat *Amen* uit, dat de prediking die uitging, alzoo heiliglijk de consciëntiën voor den Kenner der harten bindt.

Daarom spraken we van dat *Amen aandurven.* Immers, wie dat *Amen* in dien vollen, rijken zin zal uitspreken, en nochtans niet eindigt in het besef, dat hij tolk des Heeren is geweest, dien besterft dat *Amen* op zijn lippen, die kan en mag den ijk niet zetten op wat hij zelf voelt, dat niet was van het edel metaal.

Ook dit wenschen we niet te overdrijven. Ook de prediking is onderworpen aan het beperkte van menschelijke vermogens, en bij een ieder behebt met zwakheid. Alleen maar, er mag geen vergoelijkte zorgeloosheid in de prediking zijn, en wat elke prediker voor het *Amen* aan het slot noodig heeft, is althans dit, dat hij van den ernst om het beste te geven wat hij geven kon zich bewust is.

Maar zoo gevoelt men dan ook, wat zedelijke kracht er van de hoogere opvatting van dit *Amen* aan het slot der predicatie kan en moet uitgaan.

Voelt men, dat men straks, gewild of niet gewild, aan dat *Amen* toekomt, en dat dan dit *Amen* òf de ijk op onzen arbeid, òf er de veroordeeling van zijn zal, dan gaat er van dat *Amen* een terugwerkende kracht op heel de prediking uit, of ook een critische werking op de eerstvolgende predicatie.

Verlevendigd wordt deze beteekenis van het *Amen* aan het slot der preek, zoo de preek zelve, naar goeden regel, in de peroratie resumeert. Men bedoelt hiermede, dat aan het slot der predicatie de hoofdgedachte, die aan de Gemeente is voorgehouden, kort saamgetrokken en in haar hoogste verheffing saâmgevat wordt. Zoo eerst komt de eenheid in de predicatie tot haar recht, en wordt ten slotte de eigenlijke *Boodschap* der Gemeente nogmaals in boeiende, aangrijpende taal op het hart gebonden.

Aan zulk een peroratie sluit zich het *Amen* dan vanzelf lichter aan. Ze bereidt er op voor, en ze levert er de stoffe voor. En waar zóó het *Amen* uitgaat, zal het vanzelf een echo aan het hart der Gemeente ontlokken, alsof ze betuigde: Ja, waarlijk, op *die* waarheid leven en sterven we, *die* weg moet ónze weg zijn, in *die* vertroosting rust onze ziel.

Al wordt dan dit *Amen* door de Gemeente niet meer, gelijk eertijds veelszins, *luide* nagezegd, in stilte wordt het dan toch gefluisterd, en prediker en Gemeente eindigen met elkander in de harmonie van het heilige ontmoet te hebben.

Dit zal er dan vanzelf toe leiden, dat de prediker dat *Amen* niet klakkeloos half inslikt, maar veeleer het uitspreekt met zekeren nadruk, niet te snel, en met de klem van den ernst.

Als hij er zelf iets inlegt, voelt de Gemeente dit, en wat anders dood was, begint te leven.

Zoo staan *predicatie* en *Amen* met elkander in verband. Het ééne werkt vanzelf op het andere in. Beide dalen of beide klimmen in beteekenis. En stellig zal de Gemeente geestelijk hooger staan, zoo ook dit *Amen* voor haar nieuwe beteekenis gaat krijgen, en de predicatie die er door besloten wordt, er tevens door wordt bezield en verheven.

LXXIX. Het Nagebed.

Tusschen het *Amen* dat de predicatie besluit, en het *Nagebed,* behoort een korte pauze in te treden.

Dit is noodig voor den prediker, die, in het slot zijner predicatie tot de meest bezielde, hoogste uiting van zijn woord gekomen, een stillen overgang behoeft om tot den stillen toon des gebeds af te dalen. Niets toch is onbetamelijker, dan dat de prediker in de soms opgewonden stemming van het slot zijner predicatie, in het gebed overgaat, zonder dat er verschil in toon en taal is te merken. ' Op die manier wordt het nagebed een verlengstuk van de preek, alleen in wat anderen vorm. Het is, of hij, na eerst de Gemeente te hebben toegesproken, nu ook den almachtigen God gaat toespreken, en dat doet, alsof er tusschen het spreken tot de Gemeente en het spreken tot God den Heere, ternauwernood onderscheid bestond.

Men voelt, dit voegt niet. Op die wijs is het geen bidden. Zoodoende komt het gebed niet tot zijn recht.

Van daar de noodzakelijkheid, om, is de predicatie ten einde, een oogenblik pauze te laten intreden. Niet te lang. De Gemeente moet niet ongeduldig worden. Maar toch een pauze van een anderhalve minuut. Alleen zoo komt de prediker tot zich zelf. Alleen zoo kan zijn stemgeluid de overgang maken uit den hoogen toon in de diepte van den toon des gebeds. En ook kan alleen op die wijs zijn geest in de verootmoediging voor zijn . God ingaan, om den Koning der koningen niet anders dan met stillen eerbied te naderen.

Ook voor de Gemeente is zulk een korte pauze noodzakelijk. Bij een aangrijpende predicatie hield vooral het boeiend slot de Gemeente in spanning. Ze is meegenomen. Ze is aan eigen denken ontrukt en door de gedachte van den prediker meegesleept. Ze werd onder het langdurig hooren ten slotte geheel passief. Doch juist dit mag de Gemeente in het gebed niet zijn. Ze moet zelve meebidden, en dus actief zijn. Was ze tot op het *Amen* geboeid door den prediker, nu moet aller gedachte en bezinning zich van den prediker richten op den Heere God. Dit nu vormt zielkundig een overgang, en die overgang eischt een oogenblik pauze.

Hoe beslist die overgang uit het leven in het gebed en uit het gebed in het leven meespreekt, kunt ge zelf aan uw disch ontwaren. Als er door het hoofd van het gezin overluid gebeden werd, en onder het gebed aller oog gesloten en aller handen toegevouwen waren, en het Amen besluit het gebed, dan is er het eerste oogenblik, als de oogen zich weer ontsluiten en de handen zich weer ontvouwen, bij de meesten zekere verlegenheid. Het is of men niet recht weet, hoe uit de gebedsgestalte in het gewone leven over te gaan. Machinaal grijpt dan de een een vork of lepel, of trekt vrij links de handen terug. Dit nu komt alleen daar van daan, dat men verzuimt een kort oogenblik pauze te laten intreden, en nu den overgang uit het gebed in de gewone gestalte te plotseling, en daardoor onnadenkend wil doen intreden.

Zal dan ook het nagebed weer worden, wat het naar de oorspronkelijke bedoeling van de Liturgie zijn moet: een gebed voor allen nood der Christenheid, dan is zulk een korte pauze niet alleen voor den prediker, maar ook voor de Gemeente dringend noodig. Men ziet dan ook, hoe in de kerk, als de predicatie uit is, bijna ieder zekere beweging maakt met hoofd of handen, of half gaat verzitten. Een machinale beweging, heel de kerk door, maar die zielkundigen oorsprong heeft. Het is een poging om uit stemming in stemming over te gaan. Bij de mannen gaat dit natuurlijker, omdat zij meest voor het gebed opstaan, maar bij de vrouwen komt de overgang van stemming in stemming meest niet anders uit, dan in zeker half verzitten gaan, of in een zacht fluisteren van een kort woord tot buurvrouw, om den indruk der predicatie weer te geven.

Deze natuurlijke neiging nu om een overgang te zoeken, moet de prediker niet verijdelen, door al te snel met het gebed in te vallen. Hij moet aan de Gemeente een oogenblik tijd gunnen, om uit de ééne stemming en uit de ééne positie in de andere over te gaan. Men merkt vanzelf of de Gemeente weer tot rust is gekomen, en zich schikt tot het gebed. En bezit de prediker dan de kalmte van de zelfbeheersching, om ook nadat de Gemeente de oogen sloot en de handen vouwde, nog een kort oogenblik stil en sprakeloos met de Gemeente voor haar God te staan, om eerst daarna met zachte stem het gebed aan te vangen, dan mag hij hope koesteren, van èn zelf in de stemming des gebeds te komen, èn zijn Gemeente in de gebedsstemming mee te nemen.

Niemand zegge dat zulk een opmerking onbeduidend is. Bij den eeredienst moet goede liturgische

leiding juist strekken om de *stemming* der Gemeente te doen zijn, wat ze voor elk deel van den dienst zijn moet. Dit nu eischt studie, en hier met name zielkundige studie. Een Gemeente er toe te brengen, dat ze onder het bidden metterdaad bidt, is van het hoogste gewicht. En juist omdat het hierbij op de bestaande stemming van het gemoed aankomt, is de prediker verplicht, zich af te vragen, waardoor de stemming des gebeds verhinderd wordt, en waardoor ze wordt bevorderd.

Wat nu het nagebed zelf betreft, zoo toont het gebed dat in onze Liturgie staat, zoowel in zijn ouderen kortsten vorm, als in zíjn latere uitbreiding, dat het niet bedoelt een korte resumtie van de predicatie te zijn.

Reeds het feit, dat onze vaderen één vast gebed "voor den middag na de eerste predicatie" aan de kerken aanboden, bewijst dat dit hun bedoeling niet kon zijn. Een gebed toch, dat zich aan de predicatie zal aansluiten, zou elken keer anders moeten zijn, omdat de predicatie gedurig verschilt.

Kennelijk was dan ook de bedoeling van onze vaderen, om dit gebed tot een zelfstandig deel van den *"dienst der gebeden"* te maken.

Wel heeft ook het nagebed een geestelijke inleiding. Het begint met een uitgieting der ziel, met een belijdenis, met een stille verootmoediging voor den Heilige, en met een inroepen van zijn genade in Christus. Toch strekt die inleiding meer om den grond des gebeds naar het heilig paslood te leggen, opdat men indenke, wat ons recht geeft om te bidden, en welke de grond is, waarop we onze gebeden rusten doen. Geheel het verband toont dan ook duidelijk, dat het eigenlijke nagebed eerst begint, als die inleiding ten einde is, en men toekomt aan de woorden: *En overmits het U behaagt dat men bidde voor alle menschen, zoo bidden wij U dat Gij uw zegen wilt geven* enz.

Daarop volgt dan een breede reeks van voorbeden: 1°. voor den dienst der kerken; 2°. voor de Gemeente; 3°. voor de wereldlijke Overheden; 4°. voor hen die om des geloofswil vervolgd worden; en 5°. voor de nooden des gemeenen levens, en dit laatste wel in twee deelen, ten eerste voor hen die in lijden, in nood, in angst, kortom in geestelijke of lichamelijke ellende zijn, en ten andere voor den geregelden gang van het leven der menschen onder de gemeene Gratie, zoo in de natuur, als in het menschelijk bedrijf. Deze voorbeden worden dan besloten door het *Onze Vader,* en uit het Onze Vader gaat de Gemeente over in de belijdenis, door, nu niet voor menschen, maar voor God in het gebed belijdenis te doen van de Artikelen des geloofs.

Hierbij zij al aanstonds opgemerkt, dat zulk een nagebed uitgaat van de overtuiging, dat de Gemeente geroepen is een priesterlijke taak te vervullen. Zij als Gemeente verstaat wat bidden is. Zij als Gemeente heeft den toegang tot den Troon der Genade. Zij als Gemeente leeft in het besef, dat ze om Jezus wil van den Vader verhoord wordt.

Ze staat alzoo in de overtuiging, dat haar een taak is opgedragen, die alleen zij vervullen kan. Ze leeft in het midden van een wereld, die aldus niet bidden kan en die toch ook op haar beurt aan het gebed zoo dringende behoefte heeft. Welnu, wat de wereld niet vermag, dat kan en vermag de Gemeente van Christus. Zij heeft de priesterlijke zalving. Zij mag tot God naderen. En zij mag tot God bidden niet alleen voor het geestelijk leven in eigen kring, maar ook voor die wereld in wier midden ze verkeert.

Het is zoo, ook op zich zelf staande kunnen de kinderen Gods ieder voor zich alzoo bidden in de eenzaamheid of met elkaar in gezelschappen, en zij doen dat ook. Maar toch, dit is nog het gebed *der Gemeente* niet. En terecht is van oudsher begrepen, dat als *de* geloovigen saam vergaderen, en ze naderen voor het aangezicht des Heeren, dat dan eerst de priesterlijke dienst der voorbede tot zijn volle recht komt.

Dat dit hoog besef nu veelszins uitsleet, is volkomen waar. De roeping om alzoo priesterlijken dienst te vervullen, wordt weinig meer gevoeld. Wat eigenlijk de *dienst* des gebeds is, wordt zelden meer verstaan. Er moet helaas bijgevoegd, dat in tal van kerken de voorbede verstomde, althans in dien geordenden en vasten zin, waarin ons nagebed die regelt.

Het langst bleef die voorbede nog voelbaar in de speciale voorbede, door een kranken broeder of een uit het krankbed herstelde zuster aangevraagd. Doch toen men, in groote kerken vooral, ten slotte ganschelijk niet meer wist wie die broeder, of wie die zuster was, verloor ook hierbij de voorbede in eigenlijken zin, haar aangrijpende en tot meebidden prikkelende beteekenis.

Stellig zijn we ten deze bij de dagen onzer vaderen spoorslags achteruitgegaan, en kalme herlezing

van het lange nagebed zegt ons, dat de kerken van destijds toch hooger moeten gestaan hebben, toen men heel het land door elken Zondag aldus bad.

LXXX. Slot van den Dienst.

Met het nagebed is het slot van den Dienst ingeluid. Er volgt dan in den regel niet anders meer dan de nazang en de zegen.

Over beide kan met een kort woord volstaan.

De nazang bedoelt de Gemeente zelve nogmaals aan het woord te laten komen; den indruk, dien de Dienst moest achterlaten, te verdiepen; en te eindigen met een toon van triumf. Goed opgevat is de Gemeente onder den Dienst in gemeenschap met haar God getreden. Ze heeft zich voor Hem verootmoedigd, haar zonde beleden en de absolutie ontvangen. Ze heeft haar hart uitgestort en het Woord van God op zich laten inwerken. En nu staat ze gereed, om gesterkt en bemoedigd en getroost weer de wereld in te gaan, om van haar God te getuigen, voor Hem te leven en in Zijn hoede zich veilig te gevoelen.

Doorleeft de Gemeente dit gelijk 't behoort, dan welt er onder dit alles in 't hart een gevoel van dank, van geluk, van verlossing en levensmoed op, die uiting zoekt, en die uiting moet de Gemeente vinden in den nazang.

Niet alsof ze haar God, die haar in het Bedehuis ontmoette, met huiswaarts te keeren alsnu verlaat. Integendeel, juist de Dienst moet teweeg brengen, dat de Gemeente ook bij haar leven in de wereld, zich nabij haar God gevoelt. Maar wel treedt *dit* verschil in, dat in het Bedehuis en onder den Dienst alles er toe medewerkte, om deze gemeenschap met haar God tot een *ontmoeten* te maken, terwijl dit bijzondere gevoel, deze bijzondere gewaarwording van zelf een einde neemt, als de schare het kerkgebouw verlaat, en zoo uiteengaat, dat ieder weer zijn eigen huis gaat opzoeken.

Eigenlijk moest de Gemeente voor en onder den nazang altoos opstaan, om door dit opstaan te kennen te geven, dat men nu in de wereld terugkeert, en natuurlijk behoort de Dienaar zorg te dragen, dat hij voor den nazang altoos zulk een lied opgeve, dat daarvoor past. Het mag niet te lang zijn. Het moet nooit meer dan uit één vers bestaan, en dat vers mag zeker getal van regels niet overschrijden. En vooral zorge de Dienaar dat de nazang een lied zij, dat de geheele Gemeente uit het hoofd kent; met welks inhoud men vertrouwd is; en dat zich uit volle borst laat zingen.

Bij het naderen van het slot van den Dienst is het niet zoo gemakkelijk het boek weer op te slaan, het opgegeven lied op te zoeken, en de woorden onder het zingen af te lezen. Men moet niet eerst door het lezen in den zin inkomen, maar, eer de mond en de keel zich voor het zingen openen, in den inhoud van het lied inzijn.

Ook moet er op toegezien, dat het een vers zij van algemeene strekking, 't zij van aanbidding en lofverheffing, 't zij van dank en toewijding, 't zij meer een gebed om hulpe. En ook lette men er op, dat de wijs van het lied bij het slot van den dienst passe. Er zijn wijzen, die de Gemeente zóó door en door kent, dat ze er mede meegaat en er van zelf inleeft. Maar er zijn ook andere wijzen, die ze uit het boek moet aflezen, en die daarom het hart niet zoo aanstonds toespreken.

Vooral voor een nazang nu moet 't laatste soort gemeden, en uitsluitend het eerste soort gezocht. Het doet er niet toe, of hetzelfde vers gedurig terugkeert. Ook al kiest de Dienaar slechts een dozijn verzen uit, die hij bij beurte voor den nazang opgeeft, dat hindert niet, en is verre te verkiezen boven het uitspeuren van wat bij het eerste hooren vreemd aandoet. Dat verraadt geen armoede, maar toont veeleer dat men zich in 't leven der Gemeente thuis voelt, want de Gemeente zingt te beter, te luider — en met te warmer gevoel, hoe meer men zich in zulk een lied thuis gevoelt.

Is deze nazang ten einde gebracht, dan geve de organist een klein vooral niet te lang naspel, en liep ook dit ten einde, dan volge er een klein oogenblik van rust en stilte, en dan gebruike de Dienaar weer wat oudtijds in de officieele Liturgie was opgenomen, en zegge op ernstigen, niet gejaagden toon: *Verheft uw harten tot God en ontvangt den zegen des Heeren.* Deze woorden zijn wel later uit onze Liturgie weggelaten, maar alles pleit er voor, om ze weer op te nemen. Anders toch wordt zoo licht de indruk teweeg gebracht alsof de zegen aan het slot van den Dienst weinig meer is dan een slotwoord om aan den Dienst een einde te maken, en dit mag niet.

Over de Zegenbede zelve bestaat verschil. In onze eerste Liturgie was voorgeschreven als zegenbede de Hoogepriesterlijke zegening uit Numeri 6:24-26 te gebruiken, terwijl men hiervoor later geheel eigenwillig het slot van den tweeden brief aan de Corinthiers voor in de plaats stelde.

Voorgeschreven was te zeggen:

De Heere zegene u en behoede u.

De Heere doe zijn aangezicht over u lichten en zij u genadig.

De Heere verheffe zijn aangezicht over u en geve u vrede.

Amen. terwijl toch genomen werden de woorden: *De genade van onzen Heere Jezus Christus en de liefde Gods en de gemeenschap des Heiligen Geestes zij met u allen. Amen.*

Nu eenmaal een eeuwenlang gebruik aan deze laatste formule de voorkeur deed geven, is het niet raadzaam dit te wijzigen, al doet men goed met bij diensten van buitengewonen aard tot de oude formule terug te keeren.

Waarin of deze zegenbede van de Benedictie verschilt, is op blz. 190 v.v. reeds uiteen gezet en behoeft alzoo hier niet herhaald te worden. De Benedictie is de opening van de gemeenschap met God onder den Dienst, het eerste woord dat uitgaat bij de ontmoeting van God met Zijn Gemeente, terwijl de zegenbede aan het slot een geheel andere bedoeling heeft, om namelijk aan de Gemeente, die nu in die wereld terugkeert, in die wereld den zegen van den Drieëenigen God toe te bidden.

Die zegenbede wordt met het *Amen* besloten, en daarop pleegt het orgel in te zetten, om, onder het verlaten van het Bedehuis, heilige tonen door de Gemeente te doen opvangen. Juist daarom moet het *Amen* niet ter loops worden uitgesproken, als om te zeggen, dat het nu uit is, maar is het eisch, dat na de zegenbede een klein oogenblik van rust volge, en dat eerst daarna het *Amen* met volle klem en langzaam worde uitgesproken, zoodat het de Gemeente pakt en zij in 't eigen hart dat *Amen* herhaalt.

Bij het uiteengaan dringe men niet. Het spoedigst is men allen op straat zoo wie het dichtst bij den uitgang zit, terstond opstaat en weg gaat, en telkens elke volgende bank of stoelenrij zich hierbij aansluit.

De gewoonte in sommige kerken, om na het *Amen* weer even te gaan zitten, en eerst op te staan zoo de bank of rij van uw bank of rij uittrad, verdient navolging. Haasten geeft toch niets. Hoe ordelijker het uiteengaan plaats grijpt, hoe sneller ieder vooruit komt.

In onzen Formulierenbundel staat er bij, dat de Dienaar, na opgewekt te hebben tot het biddend ontvangen van den zegen, er bij zal zeggen: *Zijt gedachtig der armen.* Dit hing samen met de toenmalige gewoonte, om de collecte voor de armen bij het uitgaan van den Dienst te doen plaats hebben. Daar dit thans bijna nergens meer geschiedt, blijven deze woorden weg.

Ons volgend artikel handelt hierover nader.

Sprake zou er alleen nog van kunnen zijn, om na den nazang nog een mededeeling aan de Gemeente te laten volgen.

Zulk een mededeeling moest wel eertijds van den kansel worden gedaan, omdat er geen middel tot publiceering bestond. Thans nu alle groote kerken een eigen kerkbode bezitten, kan de Kerkeraad in dit orgaan alles publiceeren, wat hij bekend wil hebben. Dan leest ieder het thuis, en neemt er veel beter kennis van dan bij het vluchtig hooren. En wel bezit een dorpskerk zulk een kerkbode meest niet, maar dan bestaat toch ook voor zulk een kerk het gereede middel, om wat de Kerkeraad te zeggen heeft, duidelijk en met goed leesbaar schrift te laten opstellen en bij den uitgang der kerk aan te plakken.

Blijft er intusschen ook zoo nog een enkele mededeeling over, die òf te laat kwam, òf van bijzonder gewicht is, en die daarom van den kansel moet gedaan worden, dan is het zeer verre verkieslijk, ze na den nazang te laten volgen, en niet, gelijk later gebruik was, vóór de predicatie te laten doen.

Verreweg het best blijft echter, zoo iets, indien het eenigszins kan, te voorkomen. Het stoort altoos den gang der gedachten, leidt af en bederft zoo licht den ontvangen indruk van den Dienst.

LXXXI. Van de Collecten.

De vraag op wat wijze, en of onder den Dienst of na den Dienst, de collecten te houden zijn, is op zeer onderscheidene wijze beantwoord. Het gebruik verschilt ten deze niet alleen tusschen kerk en kerk en tusschen land en land, maar zelfs tusschen provincie en provincie en tusschen stad en stad.

Er is eenerzijds steeds een sterk dringen geweest, om de collecten buiten den dienst te houden, en niet anders te doen dan bij het uitgaan der kerk bussen te hangen of inzamelaars uit te zetten. Drijfveer hierbij was de zucht om den Dienst niet te storen, onder den Dienst geen tijd te verliezen, en meer nog om elk karakter van een offerande aan het geven van aalmoezen te ontnemen.

Daarentegen handhaafde zich elders op niet minder uitgebreide schaal de usantie, om de collecte juist onder den dienst te doen plaats hebben, en dit liefst onder den tusschenzang om zoo weinig mogelijk tijd te verliezen. Hierbij dreef niet dan in zeer geringe mate de offeridée. Hoofdzaak hierbij was een hooge opbrengst te verkrijgen.

In landen eindelijk, en in kerken, die streng aan de liturgische idee vasthielden, werd uiteraard de collecte ook wel onder den Dienst gehouden, maar dan zoo ingericht, dat ze in den Dienst een eigen plaats innam en er een afzonderlijk onderdeel van vormde. Van zelf beheerschte dan ook de liturgische gedachte den vorm, dien men koos om de inzameling te doen plaats hebben, en zoo kan men nog in meer dan één Anglikaansche kerk de plechtige manier waarop zulk een collecte toegaat, bewonderen.

De voorganger kondigt dan aan, dat nu het oogenblik voor de collecte gekomen is. Een geheele reeks personen uit de Gemeente, daartoe vooruit aangewezen, plaatst zich daarop in het middenpad, langs de verschillende rijen banken. Elk hunner heeft een zwart fluweel zakje in de hand, zonder stok of hengel. Dit zakje geeft elk hunner aan de eerste van de rij af. Deze doet er zijn gave in, en reikt het zoo door tot allen, die op deze rij zitten, gegeven hebben. Daarop gaat het terug aan den inzamelaar, die op gelijke wijze bij een tweede of derde rij collecteert, in ten hoogste vijf minuten is dit afgeloopen. Onder het collecteeren leest de Voorganger enkele Schriftplaatsen voor, die op het aalmoesgeven betrekking hebben. En is de collecte afgeloopen, dan begeven de inzamelaars zich in rechte rij, achter elkander, naar de tafel, die voor den kansel staat, en leggen voor het oog der Gemeente elk hun zakje op die tafel neder. De gezamenlijke opbrengst wordt dan als offerande der Gemeente, niet aan de armen, maar aan God overgegeven, en het is de God van alle barmhartigheden, die deze gaven straks aan de armen uitdeelt.

Dit is prachtig, zinvol en maakt op wien geen andere collecte kent dan die in onze kerken plaats grijpt, een diepen, heerlijken indruk, die van zelf den wensch doet opkomen: mocht het zoo onder ons ook zijn.

Juist hiertegen echter zijn schier onoverkomelijke bezwaren, vooral gelegen in het groote publiek en in den vorm van onze kerkgebouwen. Is het kerkgebouw regelmatig ingericht, zoodat men voor den kansel een breed middenpad heeft, en liggen naast dat middenpad aan beide zijden banken, zeg elk van 12 personen, dan is zulk een wijze van collecteeren mogelijk. Doch dit zelfde gaat niet door, zoo de inrichting van de kerk van binnen een geheel anderen vorm aannam.

Een tweede bezwaar is, dat er Welbezien slechts ééne collecte moest zijn, met name die voor de armen, terwijl men ten onrechte schier altoos een tweede collecte voor de kerk er bij heeft, en dan nog vaak een derde, een extra collecte voor den bepaalden Dienst in de Gemeente of buiten af.

Hierbij nu wordt de opbrengst in geen geringe mate beheerscht door het rondgaan bij heel de Gemeente van elk van de drie collecten afzonderlijk. Bij een ideale Gemeente behoefde het zoo wel niet te zijn, en kon men volstaan met ééne inzameling en de verdeeling van de opbrengst aan den Kerkeraad over te laten, maar in de practijk gaat dit niet. Drie afzonderlijke collecten brengen veel, veel meer op, dan ééne collecte voor drie belangen. En hierop zie men niet te zeer uit de hoogte neder. Wie zeer beperkt in zijn middelen is, kan lang niet geven wat hij wel wenschen zou. Er zijn nu eenmaal tal en tal van centengevers, van wie men niet meer vergen kan. Ze zijn er ook wel, die er zich met een cent afmaken, terwijl ze, om Gods wil, misschien het tienvoudige moesten geven, en deze dragen hun oordeel weg, maar bij den kleinen man ligt den zaak zoo geheel anders. Voor hen is één cent veel meer dan een gulden voor den rijkaard.

De behoeften om de opbrengst zoo hoog mogelijk te houden, noodzaakt daarom wel tot het

achtereen volgen laten van twee en meerdere collecten, en dan wordt het in een groote en volle kerk tegelijk ondoenlijk er een afzonderlijken tijd voor te nemen, wijl het te lang duurt. Losse zakjes, die van hand tot hand moeten worden overgegeven, houden te lang op. Vandaar dat men de hengelzak heeft ingevoerd.

En hierbij komt nog iets anders. De kerkdeuren staan wijd open. Ieder, die wil kan binnenkomen, zich onder de schare zetten, en doen alsof hij tot de Gemeente behoort.

Zoo kon er dus ook een dief insluipen, die het losse zakje overnam met het doel om het te lichten, en dit week aan week te bestelen.

In gesloten kring zou dit gevaar niet bestaan, en in kleine kerken, waar men elkaar persoonlijk kent behoeft men hier niet bang voor te zijn, maar in groote Gemeenten behoort er zorg te worden gedragen dat geen schennige hand zich aan het geofferde geld vergrijpt.

Dit een en ander nu heeft de collectezak met stok doen invoeren, soms zelfs gelijk in vele Roomsche kerken met een geluidgevend aanhangsel, zoodat onder het collecteeren aldoor dat geluid gehoord wordt. Dit dient dan "om de zaak te bespoedigen," en te maken, dat ieder vooraf weet dat de zak tot hem genaderd is, maar het ontsticht toch, en is in strijd met het altoos plechtige karakter der offerande.

Alleen aan den Avondmaalsdisch ontkwam men aan deze niet wenschelijke manier van collecteeren. Bij de bediening van het H. Avondmaal staat de zilveren offerbus op de tafel. Wie nadert stort er zijn gave in, en gaat door. Even plechtig als zinrijk.

Of het ooit gelukken zal om ook voor het gewone collecteeren bij dezen stand van zaken in onze kerken een meer toesprekende, meer stemmende, meer de offeridée naderende manier uit te denken en toe te passen, dient te worden afgewacht.

Slechts zooveel is nu reeds te bereiken, dat er althans in kleine Gemeenten een afzonderlijk deel van den Dienst voor worde bestemd; dat onder dat deel van den Dienst hetzij voorlezing van Schriftuur plaats grijpe, die op het geven betrekking hebbe, of dat een lied worde gezongen, dat er min of meer mee in verband staat; en ten leste, dat de gevulde zakken, van de stokken losgemaakt en door de inzamelaars op een tafel, die voor den kansel staan, moet worden neergelegd.

Zou dit te veel tijd vorderen, dan zal het noodzakelijk zijn het aantal inzamelaars te vermeerderen, wat op geen onoverkomelijke bezwaren zou stuiten. In groote Gemeenten met druk bezette beurten zal men hiertoe minst makkelijk kunnen overgaan, maar op wat bezwaren men ook blijve stuiten, terugkeer om eerst *na* den Dienst te collecteeren bij het uitgaan der kerk mag niet worden aangeraden.

Practisch niet, omdat niet weinigen dan doorloopen zonder te geven en in ideëelen zin niet, omdat op die wijze de offeridée, die niet mag worden losgelaten, geheel verdwijnt.

Van werkheiligheid is hier geen sprake, maar wel van tweeerlei.

Ten eerste hiervan dat men de broederlijke liefde in de offerande aan de armen tot haar recht doe komen; een offerande der dankbaarheid. En ten andere, dat onze aalmoezen altoos een offerande Gode blijven, opdat niet wij ze den armen uitreiken, maar ze Gode geven, opdat de arme er niet ons, maar zijn God voor dankzegge.

LXXXII. De kerkelijke plechtigheden.

De Eeredienst in de gewoon-verloopende vergadering der geloovigen is nu afgehandeld. Thans volgt, na het algemeene, het bijzondere deel, waarin de *Kerkelijke plechtigheden* aan de orde komen, en daarmede in de eerste plaats de *Heilige Sacramenten.*

Bij den Gereformeerden Eeredienst staat de dienst des Woords met beslistheid op den voorgrond, en of deze dienst zich in predicatie, in gebed of in het lied openbaart, het blijft altoos bij uiting in woorden en hooren van woorden, al is het ook, dat bij den zang het spreken in maat uitgaat.

De Reformatie der 16e eeuw bedoelde metterdaad protest te zijn tegen de overlading van den Eeredienst met formeele handelingen en inzettingen, waardoor destijds op geheel onevenredige wijze de uiting van 's menschen *geest* bij den Eeredienst op den achtergrond was gedrongen.

De Eeredienst moet er om de Religie zijn, niet de Religie om den eeredienst, en nu is dit het fatale bij allen eeredienst, die te veel in vormelijk handelen verloopt, dat wie van alle persoonlijke religie verstoken is, deze plechtige bewegingen en handelingen even goed, en soms beter, volvoeren kan, dan de man die vroom is en God vreest.

Een kwaad in de handelende personen, dat een verwant kwaad kweeken kan bij wie aan dezen eeredienst als toeschouwer deelneemt. Immers zulk een stelsel van vormelijke handelingen en plechtigheden, laat zich door schoonheid van vorm, rijkdom van versiering, en hooge opvoering van toon- en zangkunst derwijs voor het zinlijk gevoel aanlokkelijk maken, dat het trekken kan, ook al ontbreekt de religieuse behoefte geheel.

Het geschiedkundig verloop hiervan was geheel natuurlijk.

Ziel en lichaam in één persoon zijnde, heeft de man die God vreest, vanzelf behoefte aan een tweezijdige uiting van zijn godvruchtig gevoel: uiting door het *woord* en uiting door de *handeling;* de ééne rechtstreeks correspondeerende met zijn *geest,* de andere rekenende ook met zijn *zinnen.*

Nu kan die uiting door het woord allerlei trap doorloopen. Het daalt tot verdwijnens toe in het stil gebed, als de lippen zich ganschelijk niet bewegen, er geen geluid uit onze keel komt, en we toch zeer wel weten, dat we ongemerkt onze gebeden voor God gefluisterd hebben.

Dan *was* het woord er, maar als verborgen. We weten zeer wel, dat het woord door ons bewustzijn ging en uit ons bewustzijn voor God opklom, maar het bleef buiten aanraking met de buitenwereld. Het bleef besloten in onze eigen persoon.

Dat is de zwakste uiting van het woord. En tegenover die zwakste uiting staat de sterkste uiting, wat omvang en kracht van uiting betreft, in het gemeenschappelijke gezang, als elk woord breed wordt uitgemeten, de stem des éénen de stem des anderen versterkt, en ten slotte de uiting van het gezongen woord een omvang erlangt, die ook zonder orgelbegeleiding heel een kathedraal vervult. Of wil men het woord in zijn rijkste ontplooiing nemen wat den inhoud èn de innerlijke beteekenis aangaat, dan gaat 't het hoogst hetzij in het roerend gemeenschappelijk gebed, hetzij in de predicatie van een Chrysostomos voor de saamgevloeide schare.

Doch al is het, dat ook dan in de welluidendheid van de stem, of in den schoonen zang, de zinnen zich reeds meer doen gelden, toch blijft bij gebed, gezang en predicatie de *geestelijke* uiting op den voorgrond staan, zoo zelfs, dat elk dezer drie mogelijk zijn en stichten kunnen, ook waar de zinnen eer gehinderd dan gestreeld worden.

Er zijn predikers geweest, die, hoe schril en wanklinkend hun stem ook was, en hoe ze ook in geheel hun optreden door houding en gebaren den goeden smaak eer beleedigden dan eerden, toch jaren achtereen de schare geboeid, gesticht en vertroost hebben, En evenzoo kan niet betwist, dat er, met name in dorpskerken, nog soms gezongen wordt op een wijs, die met allen goeden regel voor stem en maat op voet van onvrede staat, en dat toch het gezang sticht en de ziel meêneemt.

Hiermede is allerminst gezegd, dat bij predicatie, gebed en gezang de zinlijke kant onverschillig is; maar hij blijft bijzaak. Al het zinlijke blijft hier ondergeschikt en dient de geestesuiting, die heerscht. Een prediker met de netste vormen, en met de welluidendste stem verveelt ten slotte toch, zoo zijn predicatie hol en leeg is. Een vormelijk schoon gebed roert niet, zoo het niet opkomt uit een ziel die voor God staat. En een melodieus en zuiver zingen laat het godsdienstig gemoed koud, zoo er geen

toon in weerklinkt, die opstijgt uit de diepte van het hart.

Staat nu de tijd, waarin men leeft, geestelijk hoog, dan is men met dat geestelijk element tevreden, en vraagt niet naar meer, vooral niet, zoolang de vergadering der geloovigen klein in aantal blijft, en daardoor meer een gezellig huislijk karakter draagt.

Zoo was het in de dagen der apostelen, en zoo was het, zij het ook op zekeren afstand, evenzoo in de eerste tientallen jaren van de Reformatie der 16e eeuw.

Lees en herlees de apostolische brieven, en voeg er bij wat de Handelingen u van het leven der pas opkomende kerken verhalen, en ge vindt niets, niets hoegenaamd, buiten deze uiting des geestes. Men heeft nog geen gebouw, er is geen sprake van gewaden, er zijn geen vaste vormen, er ontbreekt alle vastgestelde liturgische handeling, ge leest van geen muziek-instrument. Alles gaat vrij en ongedwongen toe, en alle kracht en alle actie trekt zich saâm op predicatie, gebed en gezang. Van iets anders leest ge niet. Deze eenvoudige trilogie vormt het één en al. En al was er doop, en al brak men saâm het brood, en al had er oplegging der handen bij de installatie plaats, nergens ziet ge nog dat een en ander een vasten vorm aanneemt. De verkondiging van het evangelie staat op den voorgrond, en daarnaar schikt al het andere zich als vanzelf en ongedwongen.

En niet anders was het in de eerste tijden der Reformatie. Bij de Hagepreeken kon op geen vorm gelet worden. Een bezield prediker te hebben was het één en al. Waar die te hooren was, stroomde de menigte ter poorte uit. En onder zijn gehoor en zijn leiding luisterde men, en bad men, en zong men, en straks ging men getroost, bemoedigd en gesterkt huiswaarts.

Maar, gelijk wel vanzelf spreekt, dit kon geen stand houden. Uit tweeërlei oorzaak niet. Vooreerst niet, omdat een opgewekte godsdienstige stemming zich nooit op die hoogte staande houdt, en ten anderen niet, omdat de sterke uitbreiding van de schare der geloovigen op den duur dat verwaarloozen van de vormen verbood.

Er zijn ook in het godsdienstig leven tijden van verheffing, tijden van evenwicht en tijden van inzinking. Men moge dit betreuren, maar het is eenvoudig zoo. De verheffing des geestes, waarin Israël na de Roode Zee te zijn doorgetogen aan den oever stond, was schitterend en bezielend, maar ze hield geen stand toen de lange woestijnreis begonnen was. Zoo lang de apostelen nog leefden, heerschte er in het eerste jonge leven der pas opgekomen en vervolgde Gemeenten, een zeer hooge stemming des gemoeds, die het saamleven rijk maakte, maar deze week en zonk in, toen na den dood der apostelen en na het ophouden der vervolging het leven zijn gewonen loop hernam. En zoo ook was het in de dagen der Reformatie, in de dagen van het Réveil, en zelfs in de dagen der Scheiding en der Doleantie. Telkens begon het met een heilige verheffing des geestelijken levens, die koesterend en weldadig aandeed, maar steeds volgden kalmer dagen waarin de gewone stemming des gemoeds haar rechten hernam.

Dit onderscheid nu oefende steeds rechtstreekschen invloed op de wijze waarop de eeredienst toeging. In dagen van hooge stemming was het geestelijk leven zoo opgewekt, dat men naar niets anders dan naar het geestelijke vroeg, er in elk opzicht genoeg aan had, en volop genoot in de rijke uiting die van den Geest onder predicatie, gebed en gezang uitging.

Maar werd de stemming meer een ordinaire, een meer gelijkmatige, kwam ze meer in natuurlijk evenwicht, dan had men behoefte aan vormen die de geestelijke uiting steunden. En braken de droeve dagen van inzinking aan, dan deed zich het pijnlijk verschijnsel voor, dat de *geestelijke* uiting zich inkromp en haar kracht verloor, en de *vormelijke* uiting, die zich meer op de zinnen dan op de ziel richtte, de overhand verkreeg.

En bij dit eerste verschijnsel kwam dan als vanzelf het tweede, waarop we wezen, de grootere toevloed der schare.

De kerken in de dagen der apostelen waren blijkbaar klein. Men vergaderde aan huis in een opperzaal. Kerkgebouwen had men nog niet, en men had ze zelfs niet noodig. Wat in Jeruzalem op den Pinksterdag plaats greep, vormde een uitzondering. Die drie- en vijfduizend, waarvan we lezen, ware een scharen uit alle streken en oorden saamgevloeid, die voor het meerendeel na het feest Jeruzalem weer verlieten, en nergens is in de apostolische letterkunde ook maar een spoor te ontdekken van een kerk, die haar zielen reeds bij duizenden en tienduizenden zou hebben geteld.

Doch allengs werd dit anders. Van lieverlede groeide de schare der geloovigen aan. Kerkgebouwen

werden onmisbaar, en voor de samenkomst van duizenden in eenzelfde kerkgebouw waren heel andere maatregelen noodig, om orde te handhaven, de prediking aan de beteekenis der samenkomst te doen beantwoorden, en het gemeenschappelijk gezang ook nu mogelijk te maken.

Men ervaart dit nog.

Waar in een dorp een kleine schare van weinig meer dan honderd personen samenkomt, loopt alles vanzelf, en de voorganger gevoelt geen de minste beklemdheid bij zijn optreden. Moet men daarentegen bijeenkomsten houden van een tweeduizend personen, dan is zonder zekere regelen geen orde te houden, en gevoelt de prediker als vanzelf, dat hij zich meer moet inspannen, en meer in acht moet nemen, om op waardige wijze op te treden, en naar eisch te kunnen spreken.

En doet zich nu die hoogere eisch reeds gelden wat gebed, gezang en predicatie betreft, nog sterker komt dit uit bij de dusgenaamde plechtige handelingen, die de zinlijke zijde van den eeredienst meer op den voorgrond doen treden. Dan *moet* men zich wel aan vaste regelen binden, of alles loopt in de war. En zóó is de harmonie niet verstoord, en komt de wanorde niet aan het licht, of onrust maakt zich van de gemoederen meester, en alle uitwerking van het plechtige is voorgoed weg.

Het plechtige eischt orde en regelmaat, en moet juist door orde en regelmaat rust en stilheid aanbrengen.

Men moet den indruk ontvangen, dat een hoogere geest al deze vormen ingedacht en geordend heeft, om er den weldadigen invloed van te kunnen ondergaan.

Nu is hiervan zeker de schaduwzijde dat deze vormen den geest van hen, die op het oogenblik handelend optreedt, meer terzij dringen, en zoo het gevaar voor hem met zich brengen om in doode en onbezielde vormen te verloopen; maar hieraan is geen ontkomen, dan door het leven der Gemeente op hoog geestelijk peil te houden.

Juist daarom echter is hèt van belang, om deze vormelijke plechtigheden afzonderlijk in te denken.

Hoe meer toch de Gemeente er bewust in medeleeft, hoe beter waarborg men bezit tegen het opgaan van deze plechtige vormen in doode formaliteit.

LXXXIII. De kerkelijke plechtigheden. *(Slot.)*

Staat alzoo eenerzijds de groep van "predicatie, gebed en gezang" als van de drie stukken in den dienst des Woords, die zich in het *woord* (gesproken of gezongen) uiten, daarnaast komt nu als tweede, afzonderlijke groep te staan, die der *kerkelijke plechtigheden.* Een tweede groep, daarin principieel voor wat de Liturgie aangaat, van de eerste groep onderscheiden, dat hier niet het *woord* dat men spreekt, maar de *handeling* die men volbrengt, op den voorgrond treedt.

Die onderscheiding gaat uiteraard niet in volstrekten zin door. Ook bij de predicatie, bij het gebed, en bij het gezang wordt iets *gedaan,* en omgekeerd bij alle kerkelijke plechtigheden wordt tevens *gesproken.* Ook bij predicatie, gebed en gezang kan men zijn lichaam niet ter zijde laten, om enkel den geest zich te laten uiten. Vandaar de onderscheidene usantiën om bij het gebed de oogen te sluiten en de handen te vouwen, te gaan staan, te blijven zitten of neder te knielen. En al mogen bij de predicatie en bij het gezang deze deelneming van het lichaam aan de zielsuiting minder sterk uitkomen, toch is ze er ongetwijfeld. Reeds de gesticulatie onder de prediking levert hiervoor bewijs, terwijl ook bij het gezang de vraag, of men, gelijk ten onzent, zittend, dan wel gelijk bij de Schotten, staande zal zingen, een vraag is die de beteekenis der houding van het lichaam onder het zingen klaar doet uitkomen. Om goed te zingen moet de borst in die houding worden gebracht, die aan de stem de meest vrije beweging geeft en daardoor de ademhaling het meest onbelemmerd doet werken. Valt nu niet tegen te spreken, dat bij zittende houding de borst min of meer ingebogen is, terwijl bij de staande houding de borst vrijer gestrekt wordt, dan schijnt er alleszins aanleiding te zijn voor de klacht, dat in ons vaderland het kerkgezang onder het zittend zingen geleden heeft. Bij alle andere gelegenheden staat men vanzelf en onwillekeurig op, als men aan eenigszins beteekenend gezang wenscht deel te nemen, en ook bij het kerkgezang ware dit zeker het natuurlijkst geweest. Doch ook zonder hierop nu nader in te gaan, blijkt dan toch duidelijk wel zóóveel, dat noch bij de predicatie, noch bij het gebed, noch bij de zang elk *doen,* elk *meêdoen* van het lichaam ontbreekt. Er is ook bij den dienst des Woords in al zijn deelen, behalve de geestelijke uiting, tevens altoos zekere handeling.

Omgekeerd is er geen enkele kerkelijke plechtigheid te denken, waarbij niet tevens het woord tot uiting komt. Reeds het stel formulieren, dat we voor onze plechtigheden bezitten, bewijst dit. Zwijgende handelingen zijn althans in de Gereformeerde kerken niet bekend, want wel grijpt het collecteeren zwijgend plaats, maar zelfs deze handeling wordt toch ingeleid door een aankondiging en korte aanbeveling van de inzameling, die staat gehouden te worden. De pantomime gebruikt onze eeredienst niet. Ze moge in het oosten, naar den aanleg van het oostersch karakter, ook op kerkelijk terrein zijn binnengedrongen, wij westerlingen, en vooral wij, Gereformeerden, kennen haar niet. Veeleer zou te erkennen zijn, dat onder ons het spreken bij de handeling soms onjuiste evenredigheden aanneemt, en zoo sterk op den voorgrond dringt, dat het aan de houding, aan de plechtigheid haar eigenlijke beteekenis ontneemt. Het is bekend, hoe vooral in de veertig jaren die achter ons liggen, de altoos sprekende dienaar, zelfs bij den Doop, het spreken zoo overheerschend deed worden, dat het eigenlijk besprengen met het water als doorglipte onder den woordenstroom en ternauwernood als wezenlijk meetelde. Doch ook al laat men dergelijke excessen buiten rekening, zoo blijft toch, ook bij normale verhoudingen, het feit vaststaan, dat ook bij de kerkelijke plechtigheid of kerkelijke handeling het woord, het gesprokene, een eigen plaats inneemt. Ook al werd bij den Doop niets hoegenaamd gesproken dan de inzettingsformule, ook zóó zou toch het woord ook bij deze handeling onmisbaar zijn.

Doch al wordt hiermede toegegeven, dat het woord nooit zonder correspondeerende handeling is, noch de handeling ooit zonder correspondeerend woord tot stand komt, dit heft toch het principieel verschil niet op, dat tusschen de groep van het *woord* en de groep van de *handeling* bestaat.

Op niet één punt van den eeredienst zijn we ziel zonder lichaam, of lichaam zonder ziel; maar ook al treden we bij beide steeds in onze volle personen, naar ziel en lichaam beide, op, toch is het voor tegenspraak niet wel vatbaar, dat de éene maal de geestelijke uiting, de andere maal de in het zinlijke vallende actie of indruk den dienst beheerscht. Bij de eerste groep, die van het woord, komt het in hoofdzaak aan op den geest *die zich uit,* bij de tweede groep op de handeling die er *geschiedt.*

Sommen we nu, om ons een gezamenlijk beeld van de kerkelijke handelingen te vormen, de onderscheiden plechtigheden op, die hier in aanmerking komen, dan vinden we den heiligen Doop, het heilig Avondmaal, de bevestiging van kerkelijke dienaren, de inzegening van het huwelijk, het

doen van belijdenis en tot op zekere hoogte de collecte, waarbij men dan in zekeren zin nog voegen kan het in gebruik nemen van een kerkgebouw, den ban, de wederopneming en de begrafenisplechtigheid, welke laatste in enkele deelen van ons land nog altoos zijdelings met het kerkelijke leven verbonden is.

Nu blijkt reeds aanstonds uit dit overzicht, dat deze kerkelijke plechtigheden van zeer onderscheiden natuur en waardij zijn, en dat hier met name te onderscheiden valt tusschen de bediening der Sacramenten en de overige plechtigheden.

En toch, hoe breed het verschil tusschen de Sacramenten en die overige plechtigheden ook zij, liturgisch vallen beide groepen onder één hoofdbegrip. Liturgisch toch treedt alleen de eisch op den voorgrond, dat zoo dikwijls er kerkelijk iets geschieden moet, de handeling daarbij niet aan wilkeur en onregel zij overgelaten, maar zóó plaats grijpe, dat een ieder wete *wat* hij te doen heeft, *hoe* hij het te doen heeft, hoe hij aan wat anderen doet, zich heeft *aan te sluiten,* en welke bewegingen men daarbij te maken, welke handelingen men daarbij te verrichten heeft, wie moet voorgaan, wie moet volgen, wanneer men zich lijdelijk te houden, en wanneer men op te treden heeft; kortom, op welke preciese manier men zich te gedragen heeft, om geen stoornis teweeg te brengen, maar de geheele handeling in goede harmonische orde te laten verloopen.

Deze vraag nu blijft één en dezelfde, onverschillig of er sprake is van de viering van het heilig Avondmaal of b.v. van de inzegening van het huwelijk. Niet, alof we beide ook maar van verre op één lijn wenschen te plaatsen, maar wel in zooverre bij beide geheel dezelfde vraag rijst, t. w. wat bij deze plechtigheden de dienaren, wat de assisteerende personen, en wat de geloovigen daarbij te verrichten hebben.

Het heilig Avondmaal wordt in de onderscheiden kerken, ook in de zoodanige die den Gereformeerden *ritus* volgen, op zeer verschillende manieren bediend. Bij ons schaart men zich aan een tafel, in Engeland en in vele Luthersche kerken staat men op, en begeeft zich naar den dienaar, die achter een hekje geplaatst, of bij een kleine tafel staande, brood en wijn uitreikt; in veel Fransche kerken heeft men de gewoonte, dat de diakenen brood en wijn in de kerk ronddragen, terwijl de geloovigen zitten blijven waar zij zaten. Welnu, of dit zus of zoo geschieden zal, moet natuurlijk vooraf vaststaan. Men moet vooruit weten, wat de ingestelde regel is. Men moet vooraf weten, wat men te doen en te laten heeft. Anders zou er naamlooze verwarring ontstaan, en zou geheel de stichtelijke indruk van de plechtigheid bedorven worden.

Maar even hetzelfde geldt van de inzegening van een huwelijk. Ook deze geschiedt niet in alle kerken op dezelfde wijs. Ook ten dezen opzichte bestaan in de onderscheiden landen, en soms in de onderscheiden provinciën van eenzelfde land, uiteenloopende gewoonten. Ook daarvan moet men derhalve op de hoogte zijn. De dienaar moet weten hoe hij zich te gedragen, wat hij te doen en te verrichten heeft; de bruid en de bruidegom moeten vooraf weten, hoe zij zich hebben . te houden; en de familie en de vrienden desgelijks.

Al verschillen dus de Sacramenten in geestelijke waardij en beteekenis hemelsbreed van de overige kerkelijke plechtigheden, toch vallen ze liturgisch met onze andere plechtigheden onder eenzelfde soortbegrip, en komt het er bij beide op aan, dat wie voorgaat en wie verder aan de handeling zal deelnemen, de juist omschreven wijzen kenne, waarop hij te handelen, op te treden en voorts zich te gedragen hebbe.

Hierbij nu is het opmerkelijk, dat deze liturgische gelijkvormigheid er bij 't grooter deel van de Christelijke kerk (bij de Roomschen, Grieksche, Koptische enz.) toe geleid heeft, om het aantal Sacramenten uit te breiden, en van lieverlede aan vele dezer andere kerkelijke plechtigheden een sacramenteel karakter te leenen.

Het kan toch niet toevallig zijn, dat aan de huwelijksinzegening, aan de bevestiging van de dienaren, aan de biecht, en aan de definitieve opneming in de Gemeente allengs een *sacramenteele* opvatting is gegeven, terwijl het laatste oliesel aan de stervenden te bedienen, hier uit gansch anderen hoofde bijkwam.

Dat men van achteren het sacramenteel karakter van deze plechtigheden leerstellig en uitlegkundig op gansch andere gronden verdedigd en bepleit heeft, wordt daarom niet ontkend, maar geschiedkundig komt zulk een inzicht nooit dogmatisch op: het vindt steeds zijn oorsprong in de feiten van het leven. En zoo bezien, laat het zich gereedelijk verklaren, dat het scherpe onderscheid

tusschen de eigenlijke Sacramenten en de overige kerkelijke plechtigheden niet altoos even duidelijk gevoeld werd; dat het beslist *sacramenteel* en het bloot *ceremonieel* karakter van deze soort plechtigheden niet altoos even duidelijk in het oog sprong, en dat men op die wijs, om den indruk dezer plechtigheden te verhoogen, het sacramenteel karakter, dat slechts aan twee dier plechtigheden toekwam, van lieverlede en ongemerkt ook tot enkele of vele der overige ging uitbreiden.

Dit zou niet hebben kunnen plaats grijpen, indien de geest der geloovigen actief ware gebleven, en zich steeds helder bewust ware geweest van het genade-brengend karakter, dat aan het eigenlijke Sacrament eigen is. Maar zoo bleef de toestand der Gemeente bij haar uitbreiding niet, vooral niet toen ze haar eerste uitbreiding erlangde in de Levant, waar het krachtig op den voorgrond treden van het geestelijk karakter der dingen niet dan zeer voorbijgaande gekend is.

Bij zoodanige gesteldheid der Gemeenten nu lag het voor de hand, dat men allengs van deze onderscheiden plechtigheden, met veel statigheid uitgevoerd, ongeveer een gelijken indruk ontving als van de Sacramenten, en zoodoende zich van het verschil b. v. tusschen Doop en Huwelijk niet helder meer bewust bleef.

Had toen de Dienst des Woords er zich op toegelegd, om het teloorgaand en in vergetelheid gerakend verschil telkens weer in het geheugen terug te roepen, zoo ware de verwarring zeer wel te voorkomen geweest. Maar dat juist is niet geschied. Men heeft zonder veel protest die begripsverwarring laten voortwoekeren; en toen de practijk in de Gemeenten schier alle onderscheid had opgeheven, heeft men het Sacramentsbegrip zelf in dien zin gewijzigd, dat ook deze andere kerkelijke plechtigheden er onder vallen moesten.

Dit moest hier worden opgemerkt, opdat de liturgische bespreking van deze plechtigheden, die vanzelf de Sacramenteele en louter Ceremonieele handelingen onder één gezichtspunt saâmvat, niet, tegen onze bedoeling, tot verflauwing van de grenzen tusschen Sacrament en Ceremonie leiden zou.

We deelen ten overvloede deze bespreking in twee onderdeelen in, en zullen eerst de twee *Sacramenteele* plechtigheden en daarna afzonderlijk de *Ceremonieele* plechtigheden ter sprake brengen.

Ook nu ligt daarbij niets verder van ons bedoelen, dan anderer doen te oordeelen of te veroordeelen. Slechts vragen we vrijheid, om ook deze kerkelijke aangelegenheid onzerzijds vrijelijk te bespreken. Wie door de gronden, die we zullen aangeven, niet overtuigd wordt, ga vrijelijk voort met zijn eigen wijze van doen te volgen. Mits, want deze eisch mag nooit worden losgelaten, mits hij betere en deugdelijker gronden voor de door hem gevolgde practijk tegen de onze heeft over te stellen.

LXXXIV. Bediening van den heiligen Doop.

Van de twee Sacramenteele handelingen, die hier in aanmerking komen, gaat uiteraard de bediening *van den heiligen Doop* voorop. Die bediening, niet het mysterie van den heiligen Doop, komt hier ter sprake. De Liturgie laat zich niet in met de werking, met de handeling, die van Gods zijde in het Sacrament uitgaat, maar uitsluitend met de plechtige handeling waartoe *menschen* in het Sacrament geroepen worden. Voor de *menschelijke* handelingen heeft ze de regelen te ontwerpen, en deze regelen op gronden van Schriftuurlijkheid, redelijkheid en doelmatigheid aan de kerken aan te bevelen; maar hiertoe bepaalt zich de taak der Liturgie dan ook. De bespreking van den Eeredienst en van den leerstelligen inhoud van den Doop mag niet verward worden. Dit worde nu weer niet zoo verstaan, alsof men de regelen voor de plechtige handeling buiten verband met het mysterie van den Doop kon ontwerpen; het spreekt toch vanzelf, dat er ook bij de plechtige handeling in het heilige juist naar het schoonst verband tusschen wezen en vorm moet worden gestreefd. Wat buitengesloten blijft, is alleen de redetwist over de leerstellige opvatting van den Doop. De Liturgie gaat uit van de onderstelling, dat deze leerstellige opvatting vaststaat, en ontleent aan die vaststaande overtuiging haar motief.

Ieder gevoelt dan ook, dat een Liturgie, die inzake het Sacrament niet een bepaald confessioneel merk droeg, kortweg ondenkbaar is. Een Liturgie, die tegelijk de Grieksche, de Roomsche, de Luthersche, de Gereformeerde en de Doopersche opvatting van den Doop als punt van uitgang koos, en de plechtige handeling voor de kerken van al deze belijdenissen pasklaar zocht te maken, zou niet te schrijven zijn. Over het verschil van zienswijze in zake de leerstellige beteekenis van den Doop wordt in de dogmatiek, niet in de Liturgie gehandeld. Hier wordt de Gereformeerde opvatting van den Doop als vast uitgangspunt gekozen, en alzoo opzettelijk terzijde gelaten al wat op het leerstellig verschil aangaande den Doop, ook onder ons, betrekking heeft.

Zóó nu voor den heiligen Doop staande, worde allereerst vastgesteld, dat de bediening van den heiligen Doop een *zinbeeldige,* geen *werkelijke* behandeling bedoelt. Hiermede is niet ontkend, dat er in den Doop óók een *werkelijke* handeling van Gods zijde is, of althans zijn kan, doch alleen uitgesproken, dat de *menschelijke* handeling als zoodanig geen voertuig van genade is. De leer der Gereformeerde kerken spreekt dit duidelijk uit. Noch het water, dat op den doopeling wordt gesprenkeld, noch het woord dat daarbij gesproken wordt, heeft, 't zij op het lichaam, 't zij op de ziel van den doopeling eenige reëele uitwerking van genade. Wij verschillen hierin van de Grieksche, van de Roomsche, en ten deele zelfs van de Luthersche kerk. Volgens onze belijdenis is de *menschelijke* handeling in de bediening van den heiligen Doop louter symbolisch. Het water blijft zuiver water en is geen zelfstandige drager van geestelijke genade.

Is dit het vaste uitgangspunt bij de Liturgie van den heiligen Doop, dan is het eisch, dat de zinbeeldige handeling metterdaad *zinbeeld* zij, d.w.z. iets afbeelde, iets zien late, het beeld van iets vertoone. Wat nu vertoond moet worden, is *de afwassching van onze zonde.* De doopeling komt tot den Doop als bezoedeld, als bezoedeld in heel de existentie zijner ziel. Zijn ziel moest rein zijn, maar ze is vuil, besmet door aangeboren erfzonde. Genade neemt die erfzonde in haar wortel weg. De ziel die onrein, vuil en bezoedeld was, wordt daardoor rein en zuiver. Wat onrein was en rein wordt, treedt voor ons als iets dat gereinigd, ontsmet, afgewasschen is, en vandaar de uitdrukking: de afwassching onzer zonde. Die afwassching nu is het, die in de handeling bij den Doop zinbeeldig tot uitdrukking moet komen, en vandaar dat de heilige Doop zonder water ondenkbaar is.

Zoo nu genomen, is het niet wel voor tegenspraak vatbaar, dat de handeling bij den heiligen Doop dan het best en het volledigst zin-beeldig ware uitgewerkt, indien de Doop nog evenals oudtijds door onderdompeling kon geschieden. De smet der ziel, de bezoedeling door de zonde, de onreinheid door het erfelijk kwaad is niet een gedeeltelijke, maar doordringt heel den doopeling. Hij moet niet slechts voor een deel, maar naar geheel zijn persoon in het bloed van Jezus gewasschen worden. Kon hij dus ook nu nog *geheel* in het water ondergaan, en van het hoofd tot de voeten de afwassching met het water ondergaan, zoo ware dat de meest volledige zinbeeldige afspiegeling van de zaak die tot uitdrukking moet komen.

Zoo ging men dan ook te werk bij den Proselietendoop. Zoo deed men in de dagen van Johannes den Dooper. Zoo deed nog Philippus met den Kamerling van Moorenland. Zoo greep de handeling nog lange jaren plaats. En voorzooveel er ook nu nog secten zijn, die dezen Doop door onderdompeling in stand houden, zij men steeds zeer voorzichtig in zijn bestrijding van deze gewoonte. Kon de

onderdompeling ook nu nog met voeg, en zonder anderzijds schade aan te brengen; gevolgd worden, zoo ware de *zinbeeldige* uitdrukking van den Doop ongetwijfeld een veel volkomener. Besprenkeling met enkele druppelen water geeft nooit zoo machtigen indruk van de afwassching, als het geheel óndergaan in het waterbad.

Intusschen zijn er drie omstandigheden geweest, die ten deze haar invloed hebben doen gelden en den Doop door onderdompeling in onbruik deden raken: 1°. de wisseling van klimaat, 2°. het opkomen van den kinderdoop, en 3°. het deelnemen aan den Doop van de Gemeente. En het zijn metterdaad deze drie factoren, die de zaak hier uitwijzen.

Geheel het terrein waarop de Openbaring ons gegeven is, ligt in het Oosten, in matig warme luchtstreek. In die streken is men aan het baden in de rivier gewoon. Niemand vond er dan ook in de dagen van Johannes iets vreemds in, dat zijn doopelingen in tegenwoordigheid van velen, half ontkleed in de rivier afdaalden, het hoofd onder water staken, en straks uit het stroombed weer op den oever stapten. In onze streken daarentegen laat het klimaat dit, enkele warme zomerdagen uitgezonderd, niet toe, hebben de landszeden zich alzoo op geheel andere wijze gevormd, en zou zulk een handeling in de open lucht en voor aller oog, noch uit een oogpunt van eerbaarheid voegzaam, noch uit gezondheidsoogpunt toelaatbaar worden geacht. En nu is het wel waar, dat men zulk een onderdompeling in de rivier vervangen kan door een onderdompeling in een badkuip van groote afmetingen, maar hiermede is het natuurlijk terrein reeds verlaten, en het kunstmatige betreden. Zoo schoon en ons gevoel toesprekend als een onderdompeling aan den oever der rivier is, zoo pijnlijk en gedwongen wordt de indruk, als men ons aan een badkamer doet denken. Reeds hierdoor valt het plechtige der handeling geheel weg, ze beantwoordt niet meer aan het sobere dat het heilige eischt, en men ontvangt meer den indruk van een vertooning die de nieuwsgierigheid wekt, dan van een zinbeeldige handeling die een hoogheerlijke geestelijke waarheid tot uitdrukking brengt.

Erkend moet intusschen, dat ditzelfde niet in die mate geldt tegen de gewoonte der Grieksche kerk, om het jonge wicht dat ten doop wordt aangeboden, in een doopvont onder te dompelen. Zulk een klein wicht kan men geheel ontkleeden, zonder dat de voegzaamheid in het gedrang komt, en de afmetingen van zulk een kindeke zijn zoo klein, dat een wat grooter doopvont toereikend is om het te omvangen.

Ook is het zeer wel mogelijk, de warmte in het doophuis, waarin zulk doopvont staat, zoo op temperatuur te houden, dat het kindeke er niet onder behoeft te lijden.

Toch zouden we niet durven aanraden, deswege aan de Grieksche gewoonte voorkeur te geven boven de besprenging. Men vestige er toch wel zijn aandacht op, dat met de invoering van den kinderdoop, geheel de actie van den Doop in haar verschijning wijziging onderging-

Bij den Doop van Johannes, en bij den Doop die veelal in de dagen der apostelen bediend werd, had men te doen met een handeling van den doopeling zelve; en juist die eigen handeling des doopelings viel met het in zwang komen van den kinderdoop geheel weg. De volwassen bekeerling meldde zichzelf aan. Hij vroeg om den Doop. Hem persoonlijk werd ze toegestaan. En hij was het, die dan ten slotte zelf in het water afdaalde, en straks weer uit het water opklom. Aldus was de handeling veel voller, veel rijker. De handeling van 's menschen zijde bestond in de daad van den bekeerde, en zoo kon het niet anders of ze vestigde meer de aandacht op zijn persoonlijke bekeering, dan op de mystiek aan hem volbrachte wedergeboorte. De doopeling was niet passief, maar actief, terwijl dit toch juist het kenmerkend verschil tusschen wedergeboorte en bekeering is, dat in alle geboorte, en dus ook in de wedergeboorte, de begenadigde passief blijft, terwijl hij daarentegen in bekeering voorkomt als een actief handelend persoon.

Doch natuurlijk, met den kinderdoop viel dat weg. Het pasgeboren wicht kon, evenmin als in de besnijdenis, zelf opstaan, toetreden en handelen. Het liep niet, maar werd gedragen. Het deed niets, maar onderging den doop. Er was geen sprake van iets actiefs. Van het begin tot het einde bleef het te doopen en het gedoopte kind lijdelijk, passief, stil verbeidend. Het jonge kindeke was pas *geboren.* De heugenis aan die pas plaats gehad hebbende *geboorte* trad vanzelf op den voorgrond. Niet zijn persoonlijke zonde, die het nog niet bedreven had, maar zijn erfzonde vroeg om afwassching. Van bekeering kon nog geen sprake zijn, alleen de wedergeboorte kon de zinbeeldige uitdrukking vragen. En zoo kwam het, dat de overgang van den bejaardendoop tot den kinderdoop noodzakelijkerwijs den heiligen Doop op geheel andere wijze deed voorkomen, en deswege allengs om geheel andere uitvoering vroeg.

Zoolang de volwassen man en de volwassen vrouw tot den Doop kwamen, lag er iets schoons, iets verheffends, iets vol van uitdrukking in dit nederdalen in het water der rivier; maar het kleine kindeke in het rivierwater onder te houden, zou geen zin hebben gehad. Bij het pasgeboren wicht behoort teederheid van behandeling. Alle handeling moet hier zacht, stil en half ingehouden zijn, en met dezen eisch zou het onderdompelen van zulk een kindeke in de rivier meer in strijd dan in overeenstemming zijn geweest. Al blijft het dus een open vraag, of men in warmere landstreken volwassen bekeerden uit de Heidenen en Mohammedanen niet ook nu nog op de wijze als waarop Johannes doopte, den doop kon laten ondergaan, — allerwegen waar, hetzij hier, hetzij in het Oosten, de kinderdoop plaats grijpt, is het de aard van het kindeken, zijn passief karakter en het nog afwezig zijn van persoonlijke en dadelijke zonden, die de onderdompeling buiten sluiten.

En hierbij komt dan nog in de derde plaats de band aan de Gemeente. Johannes de Dooper doopte individueel, elken man en elke vrouw op zichzelf, ook al was er niemand bij. Van Philippus lezen we dat hij, eenzaam op den weg, den Kamerling van Moorenland van zijn wagen deed afkomen en hem den doop liet ondergaan. Van den Doop van Jezus is te vermoeden, dat er niemand anders dan Johannes zelf bij is geweest. En nog zet men in de Grieksche en Roomsche kerk, en bij enkele secten, deze individueele opvatting inzooverre voort, dat men het kindeke doopt buiten de vergadering der Gemeente; iets wat ook bij den Lutherschen nooddoop nog in zwang is. Op dit standpunt nu valt schier elke nadere liturgische eisch weg, en heeft men alleen te letten op de toediening, dat deze richtig zij. Voor ons, Gereformeerden, daarentegen gold het steeds als eisch, dat de bediening van den heiligen Doop in het midden der vergaderde Gemeente zou plaats grijpen, en ook dit heeft op de keuze van de zinbeeldige handeling zeer beslissend ingewerkt. Dit toch sloot onderdompeling uit, en pleitte voor besprenging.

LXXXV. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*

De aanmerkelijke wijziging, die ongemerkt door het aanvaarden van den kinderdoop in geheel de beschouwing over den heiligen Doop kwam, en moest komen, is zelfs aan velen der beste en schranderste Godgeleerden ontgaan. Het is daarom geen overtollig werk, zoo we op deze allesbeheerschende wijziging nogmaals de bijzondere aandacht onzer lezers vestigen.

Oorspronkelijk gold ieder die ten Doop kwam, als een onreine en bezoedelde. In den Doop werd de onreinheid en de bezoedeling van hem genomen. Uit den Doop kwam hij als een reine en vlekkelooze te voorschijn. En het was deze reiniging, die door de Doopplechtigheid werd afgebeeld.

Men stelde zich niet voor dat het water der rivier de zonde afwiesch. Neen, wat het water der rivier afnam was, gelijk Petrus het uitdrukte, "de vuiligheid des lichaams", en wat bedoeld werd in den Doop was de wegneming van de geestelijke bezoedeling der ziel. Die twee liepen evenwijdig. Zelfs is nergens aanwijsbaar, dat er tusschen de lichamelijke en de geestelijke reiniging eenig zakelijk verband werd gesteld of ondersteld. De geestelijke en de lichamelijke afwassching waren twee op zichzelf staande handelingen, die alleen door het bevel Gods *zin-beeldig* met elkander in verband werden gebracht.

Maar dit bleef dan toch, dat de persoon die zich zou laten doopen, ten Doop kwam als een heiden, en door het teeken des Doops in de gemeenschap van het Koninkrijk der hemelen werd overgezet. Zeker, hij kon ook een Jood wezen, maar dit maakte geestelijk geen onderscheid, en de strijd tusschen Johannes den Dooper en de Farizeën bestond juist hierin, dat de Farizeën oordeelden: Een Heiden wel, maar niet een Jood, heeft de reiniging door het Doopwater noodig! en dat Johannes de Dooper daarentegen Heidenen èn Joden beide als onrein beschouwde, en voor *beiden* den Doop onmisbaar verklaarde.

De Joden zelven hadden, reeds lang voor Johannes den Dooper, den proselieten-doop ingevoerd, d.w.z. zij oordeelden dat een Heiden, om Jood te worden, niet slechts besneden moest worden, maar bovendien ook moest worden gedoopt. Hij had als Heiden in een onreine wereld geleefd, was door de besmetting van het Heidensche leven zelf besmet geworden, en nu kon hij niet tot het erfdeel des Heeren overgaan, of hij moest eerst van deze smet van het Heidensche leven gereinigd worden. Dat daarentegen een Jood, die tot het erfvolk des Heeren behoorde, zelf nog onrein zou zijn, was een gedachte waarvoor de Jood geen plaats had. Het onderscheid tusschen geestelijke reinheid en Levitische reinheid niet inziende, kon hij niet verstaan, dat een Jood, die immers Levitisch rein was, geestelijk nog onrein zou zijn. Wie kind van Abraham was, had geen Doop van noode.

Daartegenover nu stelde Johannes de Dooper, dat dit alles waar mocht zijn voor de opneming in het volksverband van Israël, maar dat hier sprake was van het opgenomen worden in een veel hooger verband, t. w. in het geestelijk verband van het Koninkrijk der hemelen; en dat het voor de opneming in dit verband geen verschil maakte, of men Jood of Heiden was; dat ieder begon met *buiten* dit verband te staan, en dus geestelijk onrein te zijn; en dat alzoo voor den Jood zoowel als voor den Heiden die geestelijke reiniging onmisbaar was, waarvan het zinbeeld geboden was in den Doop.

Gevolg van dezen gang van denkbeelden, en van deze noodzakelijke voorstelling was, dat men in den doopeling aanvankelijk *beide* zag: zoowel de onreinheid waarmede hij tot den Doop kwam, als de reiniging die hij in den Doop onderging. Er was het met zonde beladen hart, en dit hart werd gewasschen van zijn zondesmet; en evenwijdig hiermede was er het met stof en vuil beladen lichaam, en dit werd door de onderdompeling in de rivier van zijn bezoedeling gereinigd.

Zoo was het zinbeeld volkomen. Er was beide malen eerst het onreine, zoo aan de ziel als op het lichaam. En er was beide malen het gereinigd worden, zoowel het gereinigd worden van de ziel door een geestelijke daad, als het gereinigd worden van het lichaam door het water der rivier.

De geestelijke reiniging bleef daarbij in verband staan met de scherpe tegenstelling tusschen het Heidensche leven en het leven in het Koninkrijk der hemelen; en die tegenstelling trad steeds klaarder en helderder op den voorgrond, hoe meer de Kerk van Christus zich, door Paulus dienst vooral, onder de Heidenen, buiten Israel, uitbreidde.

Die tegenstelling was zoo tastbaar.

Onder de Heidenen een leven van zinnelijkheid en werelddienst. Een dienen van de afgoden. Een

feitelijk beheerscht zijn door satanische machten. En daartegenover in den kring van het Koningrijk Gods, een leven voor het vaderland daarboven, in geestelijke toewijding en in hoogere liefde. Een dienen niet van de afgoden, maar van den Vader in den hemel. En bij dit alles een feitelijk beheerscht worden door den geest en de macht van Christus.

Uit dien Heidenschen in den hemelschen kring overgaan, was waarlijk een overgezet worden uit *het rijk der duisternis,* waarin men dusver verkeerd had, in het *Koninkrijk van den Zoon van Gods liefde.*

De zoogenaamde duivelafzwering, die hier en daar bij den Doop insloop, laat zich hieruit verklaren.

De Heidenwereld droeg in verhoogde mate de bittere gevolgen van den vloek. Ze stond onder een onheilige macht, en de apostelen aarzelden nooit het uit te spreken, dat in deze macht satan zijn triomf vierde. Het altaar in den afgodstempel noemt Paulus: *de tafel der duivelen,* en daartegenover stelt hij *de tafel des Heeren* in den disch van het nachtmaal.

Zoo was dan de overgang uit dat Heidensche leven in het Koninkrijk der hemelen feitelijk een opzeggen van de gehoorzaamheid aan satan, en een komen in de gehoorzaamheid aan Christus.

Men was onder het geweld, d. i. onder de heerschappij, van den duivel en werd daaruit verlost door Christus, en daarom behoorde men nu aan Christus toe.

Zoo was er het denkbeeld van persoonlijke verlossing, maar ingewikkeld in het denkbeeld van de verlossing van het volk uit satans macht. En het toetreden tot den Doop, én het feitelijk gedoopt worden, was satan afzweren, aan Jezus trouw zweren, breken met het Heidensche leven en overgaan in het Koninkrijk der hemelen.

Onder de Heidenen werd de toon aangegeven door de hoereerders, de afgodendienaars, de geldzuchtigen, de dronkaards, de lasteraars, die het Koninkrijk van God niet konden beërven. En hiertoe nu, zegt Paulus, hebt gij, die nu Christen zijt, ook behoord, "maar nu zijt gij afgewasschen, gij zijt geheiligd, gij zijt gerechtvaardigd in den naam des Heeren Jezus en door den Geest onzes Gods." (1 Cor. 6:11).

Dit kon destijds ieder verstaan. Het was een tegenstelling en een overgang, die voor een ieder duidelijk en helder in de voorstelling stond. Het was de tegenstelling tusschen hun verleden en hun heden, tusschen het Heidensch en het Christelijk leven, tusschen den afgod en den Christus Gods, tusschen satan en den Zoon zijner liefde.

Doch natuurlijk, dit alles nam een geheel andere gestalte aan, toen de kinderdoop in zwang kwam.

Toen toch stond men onverwachts en ongedacht voor de heel de toekomst beheerschende vraag: Zijn onze kinderen die ons geboren worden, onheilig als een Heidensch kind, of zijn ze heilig? En op die vraag gaf Paulus, als apostel des Heeren, het beslissende antwoord, dat onze kinderen dan zelfs geheiligd zijn, als slechts één der ouders in het Koninkrijk der hemelen is overgegaan. Het staat er duidelijk: de "ongeloovige man is geheiligd door de (geloovige) vrouw, en de ongeloovige vrouw is geheiligd door den (geloovigen) man; want anders waren uwe kinderen onrein, *maar nu zijn ze heilig"* (1 Cor. 7:14).

Ziehier de gansch nieuwe gedachte, de geheel onvermoede waarheid, die in Corinthe's kerk het geheele gezichtspunt ten opzichte van den Doop wijzigen komt.

Let er toch wel op: Tot dusver was wie tot den Doop kwam, onrein en onheilig; nu bij den kinderdoop werden kinderkens aan den Doop onderworpen, die niet als onrein, maar als *rein* tot den Doop werden uitgedragen.

Alzoo was er in de bediening van den Doop een totale omkeer, die rechtstreeks ook geheel de symboliek in den Doop moest beheerschen.

En die totale omkeer bestond in twee dingen: 1°. daarin, dat de doopeling nu niets deed, niets beleed, geheel lijdelijk bleef, en tot den Doop niet kwam, maar tot den Doop onbewust gedragen werd, en 2°. daarin, dat de doopeling naar den Doop werd uitgedragen, niet als onrein, maar als rein, niet als onheilig, maar als heilig, niet als nog tot de Heidensche wereld, maar als reeds tot het Koninkrijk Gods behoorende.

Er kan dan ook niet genoeg nadruk op gelegd worden, hoe radicaal hierdoor geheel de beteekenis en de bediening van den heiligen Doop veranderd is; iets wat we nader zullen uiteenzetten.

Thans voegen we er nog slechts deze opmerking aan toe.

Ook onder ons komt nog bejaarden-doop voor, doch deze is van tweeërlei zeer onderscheiden aard.

Er is bejaarden-doop voor wie geboren is uit Joden, Mohamedanen of Heidenen, en er is bejaarden-doop voor wie geboren is uit Christenouders, maar wiens doop uit vergetelheid of uit wat oorzaak ook uitbleef.

Deze tweeërlei bejaarden-doop nu verschilt principieel; en eigenlijk kan voor beiden niet met hetzelfde liturgisch formulier volstaan worden.

Hij, wiens doop, hoewel hij uit Christenouders geboren is, werd uitgesteld, staat in den doop op één lijn met het kind dat gedoopt wordt, en voor dezulken is het zijstuk in ons doopsformulier van de volwassenen. Zulk een toch komt in den doop niet voor als onrein en onheilig, maar als heilig en rein.

Heel anders staat het daarentegen, als op Java of Soemba een Heiden of Mohamedaan, of onder ons een Jood gedoopt wordt.

Dan toch keert de oorspronkelijke beteekenis van den Doop uit de dagen der eerste Christenen terug, en dan is het de eerst onheilige, die onder en in den doop geheiligd wordt.

LXXXVI. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).*

Zoo is dan het karakter van den heiligen Doop veranderd. Van bekeerden-doop werd hij kinderdoop, althans in hoofdzaak, en vooral bij het bespreken van de eischen die de Eeredienst stelt, is het noodig daarop te letten, omdat de heilige Doop eerst dank zij dit veranderd karakter onder den Eeredienst valt.

Johannes de Dooper doopte niet in de vergadering der geloovigen maar in de woestijn, en de Kamerling van Moorenland werd door Philippus gedoopt niet in het midden der Gemeente, maar op den weg naar Gaza.

Hiermede is niet gezegd, dat een bekeerden-doop niet óók in de vergadering der geloovigen kan worden toegediend, maar het is geen vast beding. Toen Da Costa gedoopt werd, had de plechtigheid in een kerk plaats. Men ziet dan in zulk een bekeerden-doop tevens een teeken van de opneming in de Gemeente van wie er eerst buiten stond. Daarin werkt het gebruik, de gepastheid, doch daarom nog geenszins de werking die uit den wortel van den Doop zelven opkomt.

Bekeerden-doop heeft nooit anders dan een individueel, persoonlijk uitgangspunt. Er was iemand die buiten de Gemeente stond, als Jood, Mohamedaan of Heiden, en die nu persoonlijk tot bekeering en tot de overtuiging kwam, dat Jezus is de Christus. Hier is alzoo uitsluitend sprake van een individueele werking van den heiligen Geest op een bepaald persoon; en voorzoover de Doop niet inlijvingssymbool is, maar zegel van de afwassching onzer zonden, kon Philippus den Kamerling doopen na van den wagen te zijn afgeklommen.

Doch geheel anders komt dit te staan zoo men tot den kinderdoop komt. Men heeft dan te doen, niet met een *nieuw* geslacht dat aankomt, maar met een *tweede* geslacht dat opkomt. In het kind zelf vindt men dan geen aanknoopingspunt. Zulk een kindeke zegt niets, uit niets, geeft niets te merken. Zooals het daar in de wieg ligt, verschilt het voor het oog in niets van een kindeke geboren uit een ongeloovig echtpaar. En, meer nog, er ontbreekt elk middel en elke mogelijkheid om het kindeke geestelijk te onderzoeken. Alle geestelijk besef schuilt nog. God ziet het wel en weet het wel, wat in zulk een kindeke is, of niet is, maar wij, menschen, verkeeren in volstrekte onzekerheid. Van bekeering kan er bij zulk een onbewust wicht nog geen sprake zijn, en of het zaad der wedergeboorte in het hart van dat kindeke indaalde, is Gods geheimnis. Niet wij die het weten. Elk middel van waarneming, onderzoek en contrôle ontbreekt ons. We kunnen te doen hebben met een uitverkorene, we kunnen ook te doen hebben met een mensch die straks den naam van Jezus lasteren zal. Met één die straks koud of heet zal zijn, of ook met een die lauw is, en dien Jezus uit zijn mond zal spuwen. Op zichzelf zou er dus geen enkele reden of oorzaak zijn, om dat kindeke den doop toe te dienen. Let men alleen op dat kindeken zelf, dan komt het voor den Doop zelfs niet in aanmerking.

Wel sloop hier een andere meening in, gelijk men die bij de Lutherschen, bij de Roomschgezinden en bij de Grieksche kerk vindt, doch dan gaat men uit van een beschouwing van den Doop zelven, die niet die der Gereformeerden is. Onze belijdenis was en is steeds, dat de Doop zelf *de* genade niet aanbrengt, en dat alzoo de wedergeboorte niet door den Doop als middel tot stand komt. Buiten den kring der Gereformeerden daarentegen oordeelen velen zoo wel. Op verscheiden manier leert men dan, dat de Doop niet een teeken en zegel is van een ontvangen genade, maar instrument van een genade die pas door en onder het Sacrament tot stand komt. Hoe dit verder uitgeplozen wordt, kan hier buiten beschouwing blijven. Niet allen doen dat op dezelfde manier. Maar het gevoelen is en blijft dan toch dat men niet behoeft te vragen wat in het kindeke is, maar aan het kindeke door den Doop zelf de zaak des heils toebrengt. Een voorvereischte is er dan niet. Het is genoeg, dat het kindeke, dat gedoopt zal worden, zich niet verzet, wat het niet kan, en dat er een is, die het ten Doop brengt, en die den Doop voor dat kindeke zoekt.

Stond nu zoo metterdaad de zaak, wat zou dan beletten elk kindeke dat werd aangebracht, te doopen? Wie een levend wezen begenadigen kan, en het niet doet, is de liefdeloosheid zelve. Niets dus natuurlijker, dan dat men den regel opstelde, om alles te doopen, wat in het doophuis werd ingedragen, en tevens om elk kindeke onmiddellijk te doopen. Het kon sterven, en dan stierf het buiten genade, en dat door onze schuld. Vandaar dan ook, dat de Roomschgezinden onmiddellijk het pasgeboren kindeke naar het doophuis brengen, en dat zij zoowel als de Lutherschen den nooddoop huldigen. Dit alles hangt saâm, en vloeit uit het ééne gronddenkbeeld voort. Al zulke Doop staat dus

vanzelf buiten de vergadering der Gemeente. Men kan en mag niet wachten. Of de Gemeente vergaderd is of niet, de Doop moet onverwijld doorgaan, en ontbreekt de tijd om naar het doophuis te gaan, dan wordt het kind aan huis gedoopt. En ook, is er geen predikant of pastoor of pope, dan doopt de vroedvrouw of een ander. Op die wijs staat zoowel de bekeerden-doop als de kinderdoop buiten den Eeredienst, althans zoo men dezen opvat als de orde van den dienst *in* de vergadering der geloovigen.

Maar voor ons, Gereformeerden, staat de zaak geheel anders. Belijdt men dat *de* genade, dat is de genade van wedergeboorte, niet door den Doop als instrument komt, maar bij den Doop zóó ondersteld wordt, dat de Doop er slechts het teeken en zegel van is, dan heeft men behoefte aan een regel om te weten, welk kind men *wel* en welk men *niet* zal doopen. En overmits nu hiervoor in het kindeke zelf geen onderscheidend teeken aanwezig is, moet deze regel gebonden zijn aan een geheel andere voorwaarde.

Dezen regel nu ontleent de Gereformeerde belijdenis aan de *besnijdenis.* Aangezien de Doop in de plaats der Besnijdenis gekomen is, zoo zal men ook de jonge kinderen der geloovigen doopen, als erfgenamen van het verbond Gods.

Bij het hooren van dien regel, zij men intusschen tegen misverstand op zijn hoede. Bij Israël had men te doen met een *nationaal* verbond, met de aanhoorigheid tot een bepaald volk. Men was Jood of men was het niet. En ook ieder die Jood was, ook al was hij geheel vervreemd aan het heil in Israël, ontving toch de besnijdenis. De grondslag van dat verbond lag in het vleesch en de vleeschelijke geboorte uit Abraham. En natuurlijk, in dien zin ging de verbondsgedachte *niet* op het Nieuwe Testament over. Slechts werd er *deze* gedachte uit opgenomen, dat God de zijnen veelal ook genealogisch in de opvolging der geslachten verbindt. De genade volgt niet *per se* het stroombed der natuur. Geestelijke genade is geen erfgoed. Maar toch heeft het Gode beliefd, zijn uitverkorenen veelal zóó te doen geboren worden, dat hun vader of moeder of grootvader of grootmoeder, of een voorvader misschien nog hooger op, reeds den Heere toebehoorden. De voortplanting van de natuur en de voortgang der genade zijn niet 't zelfde, maar beider lijn is dan door God in aanraking gebracht. En hieraan is de regel ontleend, dat het kindeke, uit geloovige ouders geboren, in die geboorte geheiligd is. Verder onderzoek is hierbij van zelf uitgesloten. De regel is aan de afstamming ontleend, aan de afstamming alleen, en in geen enkel opzicht, aan wat ge in het kindeke zelf ontdekt of waarneemt. Het is dan ook een regel, dien geen mensch kan waarmaken, en dien veel min een mensch zou kunnen stellen. Het is God de Heere die ons dien regel gegeven heeft, en wij hebben dien regel zonder nader onderzoek te volgen. We weten dat die regel volstrekt niet alle kinderen hoofd voor hoofd dekt. Het staat krachtens de ervaring vast, dat lang niet alle kinderen, uit geloovige ouders geboren, geloovig zijn of worden. Er wordt van ons hier blinde gehoorzaamheid gevraagd, in dien zin dat de verantwoordelijkheid voor dien regel niet op ons rust en niet voor onze rekening komt.

En het is nu uit dezen regel, dat als noodzakelijk gevolg de verplichting voortvloeit, den kinderdoop *in het midden der Gemeente* te bedienen.

Wat toch is het geval?

Moet elk kindeke, dat uit geloovige ouders geboren wordt, geacht worden "als een lidmaat van Christus *geheiligd te zijn",* en alzoo op den Doop recht te hebben, dan gaat men voor de bepaling wie al dan niet te doopen is, van de kinderen op de ouders terug. De vraag is dan niet, of er geloof in het kindeke, maar of er geloof in den vader, of c.q. in de moeder is.

Ook dit echter is geen wiskundig vaststaand gegeven. Er zijn ook hypocrieten. De vraag of er in vader of moeder geloof is, is dus voor hem die den Doop bedienen zal, niet uitgemaakt met een verklaring van den vader of de moeder. Er moet hier een oordeel worden geveld, niet door die personen zelve, maar door een ander over hen. Wordt aan den Dienaar des Woords opgedragen, aan het kindeke uit geloovige ouders geboren, den Doop te bedienen, dan moet de kerk die hem dit opdraagt, hem ook aanwijzing doen van de ouders die hij als "geloovig" te beschouwen heeft. Het staat niet aan hem, dit zelf alleen te beoordeelen. Voor dit oordeel is heel de Kerkeraad, en met den Kerkeraad heel de Gemeente zelve verantwoordelijk.

Zette God aan een waarachtig geloovige een *uitwendig* teeken, op wat wijs ook, dan had men dit oordeel van den Kerkeraad of van de Gemeente niet noodig. Ieder kon het dan zien, ook de Dienaar des Woords, en geen aarzeling of onzekerheid ware mogelijk. Doch dit is niet zoo. Er is geen

uitwendig kenbaar teeken. En evenmin bezitten wij het middel om op onbedriegelijke wijze in iemands hart te gluren, om waar te nemen, of hij van binnen dood is, dan wel leeft.

Men kan dus niet anders afgaan dan op wat hijzelf uit in woorden, gedragingen en werken, of gelijk het kortweg heet, in *belijdenis* en *leven.* Daaruit moet het blijken. Daaruit moet het oordeel worden opgemaakt. En het is de hoogernstige taak van den Kerkeraad voor alle leden der Gemeente dit niet slechts éénmaal te constateeren, maar steeds op de geheele schare toezicht houden, of het eens gevelde oordeel niet later weersproken wordt. Dit nu kan de Kerkeraad in een Gemeente van duizenden zielen onmogelijk zelf volbrengen. En dan alleen heeft het oordeel van den Kerkeraad zedelijke waardij en beteekenis, zoo de geheele Gemeente daarin meêwerkt, en zoo er onderling toezicht en opzicht over elkander is. Hierdoor nu is er vanzelf een band gelegd tusschen de bediening van den kinderdoop en de geheele Gemeente, en het is uit dien hoofde dat noch nooddoop, noch doop in een apart vertrek buiten de Gemeente, toelaatbaar is.

De Gemeente moet weten, aan welke kinderen de heilige Doop wordt toegediend, en hij die voor zijn kind op den Doop aanspraak maakt, moet in het midden der Gemeente verschijnen, om voor aller oog daar te staan als iemand, die zegt den Heere te belijden en bij de schare der geloovigen te willen gerekend worden.

Alle verantwoordelijkheid hangt dus aan de vraag, of hij die met zijn kindeke alzoo voor de Gemeente treedt, door die Gemeente als een broeder gekend is, en als een geloovige bij haar te boek staat. Niet, alsof hierbij een geestelijke goudschaal ware aan te leggen. Men kan en mag niet anders oordeelen dan naar uitwendige teekenen, lettend op het voorafgaand oordeel van den Kerkeraad.

Maar op dien eisch als eisch kan noch mag iets worden afgedongen.

Heel ons stelsel van den kinderdoop wordt beheerscht door den regel, dat het kindeke uit geloovige ouders geboren, op den Doop recht heeft; en elke verslapping in het daarbij letten op het geloof van de ouders ondermijnt de Doopbediening, en daarmede den grondslag der Gemeente.

Het Verbond Gods moet heilig gehouden worden, en het is juist dat afscheiden van geloovige en ongeloovige ouders, waarin het Verbond als heilig moet uitkomen.

LXXXVII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg)*.

Staat alzoo vast, uit wat hoofde met name de kinderdoop in de vergadering der geloovigen moet worden toebediend, dan moet ook in de wijze van bediening des Doops deze beweegreden, die hier heerscht, tot haar recht komen. Inlijving in de Gemeente van een van elders ingekomen broeder gaat, in plaatselijken zin, zonder eenig ceremonieel toe. Een opzettelijke ontvangst of verwelkoming heeft nergens plaats. De inlijving daarentegen van een kindeken greep, naar Gereformeerde ordening, steeds in het midden der Gemeente plaats, en zulks niet ter eerster instantie, omdat de Doop in de Gemeente inlijft, maar omdat voor het kindeken het recht op den Doop opkomt uit zijn ouders, voor zooveel deze tot de Gemeente behooren. De Doop is *Verbondszegel* en dit zegel wordt daarom alleen op het voorhoofd van zulk een kindeken gezet, indien zijn ouders in die bepaalde Gemeente in het Verbond Gods besloten zijn.

Vandaar, dat bij den kinderdoop in de eerste plaats de aandacht der Gemeente gevestigd moet zijn op hen, aan wie het kindeke het Dooprecht ontleent, en eerst daarna zich op het kindeken zelf kan richten. Dit gaat zoover, dat kerkelijk nooit eenige maatregel verordend is, om te voorkomen dat men geen kindeken onderschoof. Men neemt aan, dat het aangebodene kindeken metterdaad het kindeken van dien man en die vrouw is, al ware in een groote Gemeente misleiding zeer wel denkbaar, en al laat zich zeer wel een beweegreden voor de eigenlijke moeder van het aangeboden kindeke denken, om niet zelve voor de vrucht van haar schoot op te komen. Want het is wel zoo, dat voorlegging van het geboortebriefje gevraagd wordt, maar wie weet niet hoeveel geboortebriefjes in een stad als Amsterdam beschikbaar voor gebruik gereed liggen, van kinderkens die kort na den doop stierven. Zulk een moeder, die zich schaamt over haar zonde, en toch haar kind niet ongedoopt wil laten, kan op die wijs haar doel bereiken zonder haar eigen naam bloot te geven. De naam van haar kindeke staat dan wel niet in het boek, maar zij weet dan toch, dat haar ongelukkig wicht tenminste gedoopt is.

Doch gelijk gezegd, op de identiteit van het kindeken heeft zich de kerkelijke zorg nooit gericht, en terecht, want zulke misleiding mag bij "geloovigen", — en alleen de kindekens der "geloovigen" hebben op den Doop recht — zelfs niet ondersteld worden. De eenige zekerheid die de Gemeente behoeft is daarom, dat hij, die het kindeke aanbiedt als *zijn* kindeken, als "geloovige", en dus als lid der kerk bekend sta. Meer kan geen publieke eisch zijn.

Dat hierbij de vader de handelende persoon moet zijn, spreekt vanzelf. Ook de moeder kan desvereischt handelen, of desnoods een toeziend voogd, zoo de moeder niet kan; maar het optreden van den vader moet regel zijn, en alleen zoo hij òf overleed, òf ziek ligt, òf afwezig is, treedt een ander in zijn plaats. Er moet getuigd worden, getuigd dat dit kindeke het kind van hem en zijn vrouw is, en bij al zulke handeling laat men, waar ook, niet de vrouw optreden, om te zeggen: Dat kind heb ik van dien man, maar geldt het getuigenis van den man, dat hij dit kindeke bij zijn vrouw gewonnen heeft. Het voorkomen van geboorte uit een ongehuwde vrouw is en blijft een schande in de Gemeente, en moest onder geloovigen zelfs niet genoemd worden. De regel voor den Eeredienst en van wat er mede samenhangt, kan noch mag deswege, tenzij men de eere der Gemeente te grabbel werpt, niet anders ontleend dan aan de onderstelling, dat het kindeke in wettig huwelijk geboren is, en dat wettig huwelijk brengt naar de ordinantie des Heeren mede, dat niet man en vrouw als twee naast elkander staan, maar dat ze als hoogere eenheid gelden, en dat deze eenheid alzoo bestaat, dat niet de vrouw maar de man het hoofd van het gezin, en ook het hoofd der vrouw is. Zoowel op burgerlijk als op kerkelijk terrein treedt daarom niet de vrouw, maar de man op, zoo dikwijls er omtrent iets het gezinsleven rakende, te getuigen of aan te geven valt. Dat de moeder de eerste dagen in de kraam ligt, en dus niet dadelijk komen kan, is wel waar, maar niet dit is de grond voor het optreden van den vader. Die grond ligt alleen daarin, dat hij het hoofd der vrouw en het hoofd van zijn gezin is. Er moet hier getuigd worden voor een geval van herkomst en afstamming, en zulk een getuigenis vraagt men niet aan de vrouw, maar aan het hoofd van het huisgezin.

De tegenwoordigheid van den vader bij de bediening van den Doop is daarom als regel vereischte. Hij moet voor het oog der Gemeente verschijnen; de Gemeente moet weten wie hij is; moet hem als een van haar leden kennen; en de Doop moet aan zijn kindeken in het midden der Gemeente worden toegediend op grond van zijn getuigenis, dat dit aangeboden wicht *zijn* kind is. Natuurlijk komen ook hier uitzonderingen voor. Het kan b.v. zijn dat wel de moeder, niet de vader lid der kerk is, en zoo zijn er meer afwijkingen van den regel. Maar naar die uitzonderingen kan de regel voor den

Eeredienst zich nooit richten. De regel richt zich naar wat in het gewone geval plaats grijpt, en het gewone geval is, dat vader en moeder beiden leden der kerk zijn, en alzoo als geloovigen bekend staan.

Moet alzoo de vader als verwekker van het kind voor het oog der Gemeente verschijnen, dan volstaat het niet, dat hij ergens achteraf in een bank wordt gezet. Hij moet optreden, zoodat de vergaderde Gemeente hem zie, en wete wie hij is. Meer nog. Als er tegelijk meerdere kindekens gedoopt worden, dan moet hij voor het oog der Gemeente zoo met zijn kindeken erbij optreden, dat blijkt voor welk kindeken hij als de vader optreedt. Nu kan dit het duidelijkst zichtbaar zoo geschieden, dat hij zelf het kindeke in zijn armen houdt op het oogenblik dat het den Doop zal ontvangen. Alleen, dit is geen vereischte. Het is geheel voldoende dat hij er bij sta, en heel de Gemeente zie, voor welk kindeken hij als vader handelt. Zelfs mag niet verheeld, dat de vader in den regel niet de meest geschikte persoon is, om het kindeken in zijn arm ten Doop voor te houden. Het is stellig aesthetisch schooner zoo dit door een vrouw geschiedt. Een vrouw heeft daar meer slag van. Een kindeken in de eerste levensjaren is gemeenlijk beter aan de hand van de vrouw dan van een man toevertrouwd. Hiermede is niet bedoeld, dat het juist de moeder moet zijn. Dit raakt de heel andere quaestie van het uitstel van den Doop. In dit verband wordt er alleen nadruk op gelegd, dat de vader, om zijnerzijds te verrichten, wat zijn plicht is, kan volstaan met zijn kindeken, onderwijl het gedoopt wordt, bij te staan en dat hij zeer wel het kindeken voor den Doop kan laten ophouden door een zuster of andere bloedverwante, door een vriendin of zelfs door een baker. Niet het ophouden bij den Doop, maar het presenteeren voor den Doop is het eigenlijke wat de vader te verrichten heeft. Is de moeder tegenwoordig, dan is het meest natuurlijk, dat man en vrouw, onderwijl de vrouw het kindeken in haar armen houdt, voor het Doopbekken of de Doopvont toetreden.

Liturgisch volgt hieruit, dat de Doopbediening zóó behoort plaats te hebben, dat heel de Gemeente zien kunne wat geschiedt, en vooral hierin schiet men 'veelszins te kort. Ontbreekt in het Doophek elke verhevenheid, is het Doophek gelijkvloersch met het overige deel der kerk, dan kunnen alleen zij, die vlak bijzitten, door de traliën van het Doophek ongeveer zien, wat plaats grijpt. We zeggen ongeveer, want meestal is er aan de binnenzijde van het Doophek een zitbank, waarin menschen zitten, die het doorzicht belemmeren. Maar al ontwaren zij die vlakbij in het ruim zitten nog iets, zelfs dit gaat teloor voor wie verderaf in de kerk zit, tenzij men, gelijk soms geschiedt, opstaat of op zijn stoel klimt, wat dan voor anderen weer alle gezicht afsnijdt. Het is daarom dat we hier herhalen, wat we reeds vroeger als eisch stelden, dat het terrein, waarop de Doop zal bediend worden, een verheven platvorm zij, zonder banken aan den voorkant, zoodat ieder in heel de kerk klaar en duidelijk zien kunne wat er plaats grijpt. Het in zwang gekomen Doophek is hiermede lijnrecht in strijd, in zooverre hierdoor het gezicht der Gemeente veeleer belemmerd dan bevorderd wordt. Dit nu keuren we beslist af, in zooverre het in rechtstreekschen strijd is met de beweegreden, die noodzaakt om den Doop in de vergadering der geloovigen te doen plaats grijpen, en alzoo tegen den grondregel van onze Gereformeerde Doopbelijdenis vloekt. Alleen indien op een geheel open, eenigszins verheven plaats, de vader met zijn kindeken (door wie dan ook gedragen) voor het oog der gansche Gemeente verschijnt, komt de Verbondsgedachte tot zijn recht.

Nog iets anders voegen we hieraan toe.

In kleine Gemeenten kennen alle leden der kerk elkaar onderling op het eerste zien. In zulk een Gemeente is het daarom voldoende, dat de man openlijk optrede, zoodat ieder hem zien kan, om de zekerheid te geven, dat ieder lid der kerk wete, wiens kindeken den Doop zal ontvangen, en de Gemeente in staat te stellen om te oordeelen, of de vader tot de Gemeente behoort.

Maar dat is zoo niet in grootere Gemeenten.

In grootere Gemeenten treden er herhaaldelijk vaders met hun kinderen voor den Doop op, die op het eerste gezicht bij geen der aanwezigen bekend zijn. Men ziet een geheel onbekend persoon verschijnen, en weet niet wie hij is. Dat nu mag niet. Op die wijs wordt aan hetgeen de Doopregel eischt, niet genoegzaam voldaan. Hieraan nu ware tegemoet te komen, of zoo, dat vóór elken Doop de naam van den vader en de moeder door den dienstdoenden ouderling werd afgelezen; of wel op zulk een wijze, dat bij den ingang der kerk een lijst werd opgehangen, waarop de namen der ouders in juiste volgorde stonden opgeschreven. Het is zoo gansch verkeerd, dat men in de vergadering der geloovigen zoo angstvallig het noemen van namen schuwt. Zoo moest, als er voorbede gevraagd werd of dankzegging, vóór het gebed, de naam genoemd worden van wie de voorbede of

dankzegging vroeg, en zoo ook moest vóór den Doop de naam bekend zijn van wie zijn kindeken ten Doop presenteeren zal. De indeeling van de Gemeente, die te talrijk blijkt, in kerspelen zou ook hier voordeel opleveren; maar voorshands ontbreekt alle uitzicht, dat dit denkbeeld algemeen zal worden toegepast. We vorderen wel iets. Vooral de groote afstanden brengen wel van lieverlede te weeg, dat men zich almeer went, om in een bepaald kerkgebouw op te gaan, maar dit proces moet nog veel verder doorwerken, zal het ooit tot indeeling van onze groote Gemeenten in vaste kerspelen komen. Het dusgenaamde "naloopen" van dezen of genen prediker zit den meesten nog te zeer in het bloed. Toch zal ieder toestemmen, dat ook de bediening van den Doop er bij winnen zou, indien door kerspel-indeeling kon bereikt worden, dat ieder bij den Doop van zijn kindeken voor dat deel der Gemeente optrad, waarbij hij meer persoonlijk bekend was. In afwachting hiervan zou aflezen of in lijst ophangen van de namen der Doopvaders voorloopig uitweg bieden.

LXXXVIII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*

Tegen het verbinden van den kinderdoop aan de tegenwoordigheid der moeder, gaat verzet uit, indien het strekt om den Doop noodeloos uit te stellen, of ook om de Verbondsgedachte, die zich in de eerste plaats aan den vader hecht, bij de bediening van den Doop teloor te doen gaan.

Niet het sentiment, Gods Woord stelt hier regel, en die regel gedoogt zoo min het straffeloos ongedoopt laten wegsterven van zoo honderden kinderen, als het verlagen van den vader tot een overtollige figuur, niettegenstaande naar hem de afstamming rekent, en alzoo de natuurband van het genadeverbond.

Dat bij dit verzet enkelen het spoor bijster raakten, en een actie tegen de moeder gingen drijven, als ware het opkomen van de moeder ten Doop een soort Doopbederf, moet worden betreurd. Aldus eert men de rechte beginselen niet, maar ondermijnt ze. Mits nu maar de sentiments-vrienden, die het voor de moeder opnemen, hunnerzijds niet vergeten, hoe het sentiment, door de moeder voor den vader geheel in de plaats te schuiven, zich aan onze belijdenis vergreep, en hierdoor vanzelf deze overdrijving uitlokte.

De bediening van den Doop is aan geen dag gebonden. De besnijdenis, die Oud-Testamentisch termijn bepaalde, verschoof het Sacrament acht dagen, waaruit valt af te leiden, dat de juiste termijn van den Doop tusschen de zes en de dertien dagen zal liggen.

Is nu bij voorspoedige kraam de moeder, zonder zich te wagen, tot opgaan naar Gods huis, binnen zulk een termijn, in staat, hoeveel pleit er dan niet voor, om ook haar de vreugde te gunnen van bij de Doopbediening van haar kindeke tegenwoordig te zijn? Alleen maar, sterkt ze niet zoo spoedig aan, dan mag ze niet zóózeer in moederliefde te kort schieten, dat ze liever haar kind blootstelt aan het gevaar van ongedoopt te sterven, dan zichzelven deze vreugde te ontzeggen.

Wie de beteekenis van den Doop vat en haar kindeke liefheeft, doet dit dan ook niet. Met wat goeden wil is alle moeilijkheid te dezen opzichte daarom zeer wel te boven te komen. Geen dwang, drang alleen lost hier alle moeilijkheid op. De Kerkeraad leide, maar heersche niet. En het instrument om ten deze goede orde te herstellen, worde gezocht in degelijke prediking, die den Doop recht zet, en het sentiment, zonder het te verachten, terugdringt binnen zijn wettig perk.

Noodig is de tegenwoordigheid van de moeder stellig niet, doch mits aan den vader de plaats blijve, die het Verbond hem aanwijst, en het sentiment het Sacrament niet ontziele, is ze niet ongewenscht. Niet ongewenscht, om de vreugde die het haar zelve schenkt. Niet ongewenscht voor den vader, die in zulke oogenblikken de vrouw zijner liefde gaarne bij zich ziet. Niet ongewenscht ook om den indruk van het heilige, dien het op de moeder kan achterlaten. Toch is men hiertoe alleen dan gerechtigd, zoo men inziet dat de tegenwoordigheid der moeder in geen enkel opzicht een essentieel deel der Bediening is, en dat nooit om de moeder de eere van het Sacrament door noodeloos uitstel mag verzaakt, noch de vader teruggedrongen. Niet de moeder, de vader vertegenwoordigt de Verbondsidée en de moeder doet dit dàn alleen, als de vader òf ongeloovig, òf verhinderd is. Doch dan doet zij het plaatsbekledend, niet uit zichzelve.

Het beantwoorden der Doopvragen komt ten principale voor rekening van den vader, als het hoofd van het gezin, maar niets belet, dat de moeder er mede instemme. Doch mits die onderscheiding blijve, zou elk verzet tegen het medebeantwoorden van de vragen door de moeder stellig met de Christelijke opvatting van het huwelijk in strijd zijn.

Laat men ook ten deze elkander geen juk opleggen, maar in liefde stichten en opbouwen, en keere men voorshands alleen zijn verzet tegen de valschelijk ingeslopen gewoonte om den heiligen Doop als regel tot drie, vier en meer weken na de geboorte uit te stellen.

Daarin is bij hem, die onderricht is, de verachting van het Sacrament openbaar. Ook in zulk geval echter overtuige men en heersche als Kerkeraad niet. Mits de Kerkeraad door prediking en huisbezoek den rechten regel inprente, komt de zonde der Sacramentsverachting niet voor zijn rekening, maar voor rekening van den vader, die ze begaat of gedoogt.

De geheel andere vraag, *wanneer* de Doop moet bediend worden, is niet voor alle kerk op eender wijs te beantwoorden. De grootte der Gemeente maakt hier zoo machtig verschil.

In een kleine kerk, waar eens of tweemaal in de maand een Doop voorkomt, kan men zich zoo geheel

voegen naar den wensch van den vader. Als vaste regel aan te nemen, dat de Doop altoos in de namiddaggodsdienstoefening zal plaats hebben, of anders des avonds, heeft daar geen reden.

Vooral sinds de namiddagbeurten in veel kerken doodbloedden, gaf het zelfs den schijn, alsof men den Doop verschoof naar een minder bezette beurt; gevolg waarvan geweest is, dat tal van personen in jaren geen Doopbediening bijwoonden.

De morgen-godsdienstoefening geldt als regel voor het Sacrament van het Avondmaal, en er is geen enkele gegronde reden, waarom ook het Sacrament van den Doop niet des morgens bediend zou worden. De bediening des avonds heeft veel tegen zich, en alleen de al te drukke opkomst in de morgen-godsdienstoefening kan het gebruik om des avonds te doopen, rechtvaardigen. Men heeft voor den Doop zekere plaatsruimte noodig, en waar die ontbreekt komt de bediening niet tot haar recht.

Vandaar, dat men in groote kerken zich wel genoodzaakt zag den morgendienst niet voor den Doop aan te wijzen, en zich te bepalen tot de middag- of avonddiensten.

Wel heeft men ook beproefd, afzonderlijke diensten uitsluitend voor den Doop te bestemmen, vooral in Kerken, waar soms twintig en meer kinderen tegelijkertijd voor den Doop werden aangeboden, maar deze wijze van doen vond toch in Gereformeerde kerken geen ingang.

Het hoofdbezwaar, dat hiertegen werd aangevoerd, was, dat in zulk een dienst meest uitsluitend de Doopouders met familie en vrienden opkwamen en de Gemeente niet verscheen.

Als bezwaar is ook wel aangevoerd, dat de Doop het zegel op het Woord zet, en alzoo niet anders mocht bediend worden dan *na* een uitgewerkte prediking des Woords; doch dit berustte blijkbaar op misverstand. Wie, gelijk in de Grieksche en Roomsche kerken, en soms ook bij de Lutherschen, een kind doopt zonder dat er eenige openbaring des Woords bij is, maakt zeer zeker het Sacrament te los van het Woord. Doch zoo was het door hen die voor afzonderlijke Doopdiensten ijverden, nooit bedoeld. Wie dit deden, bedoelden dat er steeds aan de Doopbediening een kortere prediking zou voorafgaan. En gaat het alzoo toe, dan is er geen enkele reden te bedenken, waarom op die wijs de band tusschen Woord en Sacrament niet geëerd zou blijven.

Reeds de lezing van het formulier voor den Doop geeft een keurige en aangrijpende uiteenzetting van alle hoofdwaarheden des geloofs; en waar dit formulier niet afgeraffeld, maar langzaam en plechtig uitgesproken wordt, kan niemand zeggen dat geen prediking des Woords plaats grijpt. Die prediking is zelfs schoon en plechtig, en met de gebeden vormt dat formulier een hoogst leerrijke, diep opgevatte en zuiver beleden uiteenzetting der waarheid. Een predicatie, die wel niet breed en uitvoerig, maar in haar soort een juweel is.

Ook bij het Avondmaal heeft men al meer ingezien, dat het volstrekt niet noodzakelijk is, een breed uitgewerkte rede aan de bediening van het Sacrament te laten voorafgaan; en vooral zoo te voorzien is, dat heel een reeks van tafels zal te bedienen zijn, heeft men niet zelden ook bij dit Sacrament met het enkele formulier volstaan. Iets wat zich uitnemend wel verdedigen laat, en waar veel voor pleit. En kan dit bij het Sacrament van het Avondmaal, waarom zou het dan niet evengoed kunnen bij het Sacrament van den Doop?

Neen, de bedenking tegen afzonderlijke Doopbeurten ligt in het gevaar, dat de Doop aldus buiten de Gemeente zal omgaan, en verlaagd zal worden tot een plechtigheid onder de familie. Zooals bij huwelijkssluiting de plechtigheid meer een familiekarakter draagt, zoo zou het dan ook bij den Doop worden, en daartegen moet worden gewaakt. Dat mag hier niet. De Doop moet in het midden van de vergadering der geloovigen worden bediend. Het geldt hier het Verbond, en het Verbond kan en mag van de Gemeente niet worden losgemaakt.

Doch is het uit dien hoofde gewenscht, den Doop in die samenkomsten der Gemeente te bedienen, waarin de Gemeente in menigte opkomt, hieruit volgt evenzoo, dat de Dienaar, die de vergadering leidt, rekening heeft te houden met wat hem wacht. Weet hij vooruit, dat er een breede Doopbediening volgt op de prediking, dan mag hij, zal de bediening van den Doop niet in overhaasting toegaan, zijn prediking niet te breed opzetten.

Duurt toch eerst de prediking over den normalen tijd, en merkt de Gemeente dat er dan nog doopen volgen, dan overvalt velen die naar huis moeten, een gevoel van teleurstelling, dat ze nog niet weg kunnen, en enkelen loopen zelfs weg. Dit nu mag niet. En doet de Dienaar, om zijn gehoor niet te

lang op te houden, dan zijn best, om den Doop zoo vlug mogelijk te bedienen, dan heeft er niets minder dan ontheiliging van het Sacrament plaats. Met het oog op de Doopbediening die volgt, moet de predicatie kort worden gehouden, zóó, dat er overvloedige ruimte van tijd voor een rustige en kalme bediening overblijve. Alle overhaasting schaadt in het heilige. Haast is echt aardsch. Haast is in de hemelsche heerlijkheid een gansch onbekende factor.

LXXXIX. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*

De voorslag om de Doopbediening aan de predicatie te laten voorafgaan, ging uit van het droeve feit, dat maar al te dikwijls na afloop der predicatie deze en gene de kerk verliet, om door de Doopbediening niet te worden opgehouden.

Hoe goed ook bedoeld, was die voorslag dan toch altoos een toegeven aan een verkeerde neiging, er voor uit den weg gaan, en nu het aanwenden van een slimheid, om den onwillige toch bij de Doopbediening tegenwoordig te doen zijn.

Dit nu mag niet goedgekeurd, tenzij de omzetting op zichzelve onverschillig is.

Het kwaad van het wegloopen als de Doopbediening begint, had drieërlei oorzaak.

In de eerste plaats een algemeene onverschilligheid voor het Sacrament. Ten tweede een voorstelling, alsof de Doopbediening alleen de familie van het kindeke aanging. En ten derde vermoeidheid, als gevolg van het aanhooren van een te lange predicatie.

Het in de derde plaats genoemde behoort inderdaad, gelijk we aan toonden, gemeden te worden. De Bedienaar des Woords weet vooruit, of er Doopbediening zijn zal, en behoort zijn predicatie daarop in te richten. Een gewone dienst mag in geen geval over de twee uren gerekt worden. Zelfs is dit reeds lang genoeg; en vooral een Dienaar, die niet over buitengewone gave van boeiing voor zijn gehoor beschikt, zal wel doen daarmede ook bij den duur zijner predicatie te rekenen. Moet nu voor rustige, kalme bediening van den Doop, met inbegrip van de gebeden en het gezang ruim een kwartier beschikbaar blijven, soms zelfs twintig minuten; en is voor nagebed en nazang nog een tien minuten te rekenen; dan moet de Doopbediening uiterlijk een half uur vóór het einde aanvangen. En heeft men nu te doen meteen Gemeente, waarin aan de waardeering van den Doop iets hapert, dan zal men wel doen, met de Doopbediening uiterlijk vijf kwartier na den aanvang der godsdienstoefening te laten beginnen. Juist toch in zulk een Gemeente moet de bediening van den Doop door zeer kalme en rustige bediening weer ín eere komen.

Het tweede kwaad, d. i. de gedachte alsof de Doop alleen de familie van het te doopen kindeke aanging, moet door catechisatie, prediking, en verschafte lectuur worden tegengegaan. Zich ergeren helpt niets, en maakt onbekwaam, om beterschap aan te brengen. Lang en diep ingewortelde misstanden kunnen niet dan zeer langzaam overwonnen worden, en niets is valscher dan de inbeelding van den prediker die denkt, dat hij met ééne duidelijke predicatie de denkbeelden omzet. Eer de Gemeente weer inleeft in het Verbond, de beteekenis er van vat, begrijpt hoe het Verbond ook nu nog alle kerkelijk leven moet beheerschen, en hoe vooral het Sacrament van den Doop met het Verbond staat of valt, is niet zelden een gezette prediking van twee, drie jaren nog te kort. Toch moet dit geduld-werk ondernomen worden. Mits men de fundamenten van den Doop weer recht legge, verdwijnen al zulke averechtsche voorstellingen tenslotte vanzelf.

Verreweg het moeilijkst te boven te komen, is de derde oorzaak van dit kwaad, t. w. de algemeene onverschilligheid ten opzichte van het Sacrament, die vooral in mystieke kringen nog in onderscheiden deelen van ons land wordt aangetroffen. In hoeverre deze oorzaak ten deze meewerkt, ontdekt men terstond aan de onverschilligheid jegens het Sacrament van het heilig Avondmaal. Tal van personen, overigens zuiver in de belijdenis en die door hun wandel geen ergernis geven, leven rustig tot op hun ouden dag voort zonder het Avondmaal des Heeren geregeld te zoeken. Bij den één ligt dit aan intellectueele eenzijdigheid. Het leerstellige schijnt dan het één en al, en daarom alleen de predicatie waarde te bezitten. Bij den ander daarentegen is het mystieke eenzijdigheid. Alleen aan het leven der bevinding wordt dan waarde toegekend, en men zegt Avondmaal met Jezus te houden in de ziel. Dat het ook kan voortkomen uit onvroomheid, is hiermede niet ontkend. Doch dit blijve hier buiten rekening. We hebben thans alleen het oog op wie bedoelt, God te vreezen en in zijn wegen te wandelen.

Nu is het alleszins begrijpelijk, dat wie aldus het Sacrament van het Avondmaal voorbijgaat, ook voor de bediening van den Doop, die hem zelven niet persoonlijk aangaat, weinig of niets gevoelt.

Tegen dit kwaad nu komt het aan op de Ordinantiën des Heeren.

Het is toch hier alleen de vraag, of wij te beoordeelen hebben, hoe de dienst Gods zal zijn, of wel dat Gode hierover alleen het zeggenschap toekomt, zoodat wij in blinde gelatenheid ons aan zijn bestel

hebben te onderwerpen.

Had het Gode beliefd, enkel een dienst des Woords en der gebeden in te stellen, er zou voor het Sacrament in de kerk des Heeren geen plaats zijn. Doch dan ook omgekeerd, nu het Hem goed heeft gedacht, een dubbelen dienst, dien van het Woord èn van de Sacramenten, in te stellen, nu komt aan ons daarover geen oordeel toe, maar rust op ons de plicht, om alzoo tweeledig dezen dienst in stand te houden.

Het is daarom vooral de strijd tegen den eigenwilligen godsdienst, de strikte onderwerping aan de ordinantiën des Heeren, die hier tegengif moet bieden; en eerst zijdelings kan en mag daarbij komen een poging, om het doeltreffende van de Sacramenten als onmisbaar deel van den Dienst duidelijk te maken. Hoofdzaak mag dit laatste niet zijn. Zelfs voedt men daardoor, zoo het te sterk geschiedt, de valsche voorstelling, alsof ons oordeel hier maatgevend ware.

Eerst wanneer alzoo de oorzaak van de verachting van den Doop blootgelegd is, kan op de wijze die we aangaven, dit kwaad gestuit worden.

Zóó intusschen gingen de voorstanders van den Doop vóór de predicatie niet te werk. Ze bepaalden zich tot het nuchtere feit, dat er nu en dan menschen de kerk uitliepen als de Doop begon, en zonnen nu op een middel om hun dat te beletten. En nu zeiden ze tot zichzelven: Als het deze lieden blijkbaar in hoofdzaak om de predicatie te doen is, dan zullen we den Doop vóór de predicatie brengen. Dan moeten ze wel blijven, en is het wegloopen hun belet. Hun voorslag kwam dus feitelijk op een kunstje neer, een slimheidje, en is reeds als zoodanig in het heilige niet waardig genoeg. Vooral van de zijde der Groningers is zóó iets vaak beproefd geworden, en gelukkig heeft het Gereformeerde besef er meestal beslist tegen gereageerd.

Wel werd die voorslag dan nog aanbevolen uit anderen hoofde. De bakers met haar kinderkens behoefden dan niet zoolang in de consistoriekamer te wachten. De aandacht der Gemeente was dan nog onvermoeid. De indruk van de predicatie werd dan door de nakomende Doopbediening niet verstoord, en zooveel meer. Zelfs voor den prediker heette het, dat gezorgd moest worden, wijl hij na de predicatie in te gespannen toestand verkeerde. Het was zóó veel plechtiger en meer indrukwekkend. Doch wat men van dien aard ook aanvoerde, het gezonde besef had in onze kerken van meet af den regel gesteld, dat de Doop *volgen* moest, en steeds heeft men zich terecht in verreweg de meeste Gemeenten aan dien regel gehouden.

En zoo blijve het.

Eerst komt de prediking van het Evangelie, en op de prediking volgt de Doop. Zoo was het bij Johannes aan den Jordaan. Zoo was het bij het optreden van Christus' kerk in de wereld. En deze regel mag niet opzij worden gezet, om eenige onverschilligen te lokken.

Het Sacrament staat niet op zichzelf. Het komt als teeken in ter bezegeling van een beleden waarheid, en daarom is het logische eisch, dat de predicatie voorop blijve gaan.

Zijn er dan enkele min kiesche Gemeenteleden, die zich voorshands nog aan niets storen, en anderen door hun weggaan durven ergeren, zoo worde dit aanvankelijk stil gedragen. Gedragen zonder toorn en zonder boosheid, als droef gevolg van gemis aan helder inzicht. Wat alleen baat, is de volhardende poging om dit inzicht, dat ontbreekt in de predicatie, allengs aan te brengen.

Bovendien, er behoeft nog niet aanstonds aan gewanhoopt te worden, om vooral in een dorpsgemeente zulk kwaad vrij spoedig te voorkomen.

Indien men hem of haar, die zich daaraan schuldig maakt, in den loop der week opzoekt, en zacht en ernstig vermaant, zal het kwaad in verreweg de meeste gevallen al spoedig verdwijnen. Zelfs de enkele opmerking, dat zulk heengaan den prediker hindert en velen in de Gemeente aanstoot geeft, zal ook zonder verder betoog volstaan, om beter practijk te doen zegevieren.

Waar zulke Gemeenteleden niet tegen kunnen, is hoogheid, als ze aanstonds bestraft worden. Hun gebrek aan inzicht is een gevolg van een fout in hun opvoeding, en daardoor kunnen ze niet aanstonds het verkeerde van hun doen inzien.

Met strafheid en hardheid vordert men meestal niets.

Nog zoovelen in de Gemeente zijn geestelijk kranken, wier krankheid een gevolg is van een gebrekkig

verleden in de kerken. En wie nu aanstonds tegen het noodzakelijk gevolg van dezen gebrekkigen toestand toornend optreedt, wint niet, maar stoot af.

Het is er mee als met den geneesheer in het krankenhuis, die binnentrad en begon met zijn patiënten te beknorren.

Wat bij zulke kranke toestanden noodig is, is het geduld der liefde, de wijsheid om de oorzaken ervan op te sporen, en de gevatheid om het juiste medicijn aan te brengen.

XC. Bediening van den heiligen Doop. (*Vervolg.)*

Vooral in groote Gemeenten, met talrijke Doopen op eenmaal, is het gewenscht dat de Kerkeraad een bepaald uur stelle voor de aangifte tot den heiligen Doop, en dat die aangifte door den vader zelf geschiede. Een aangifte enkel bij den koster ware intusschen in strijd met het heilig karakter van den Doop. Een koster bekleedt geen kerkelijk ambt en mist op geestelijk terrein elk zeggenschap. Daarom moet de aangifte gedaan worden bij een lid van den Kerkeraad, en daar de aangifte gemeenlijk wel zal plaats hebben op Zaterdag, en de Dienaren des Woords juist op Zaterdag zich aan de voorbereiding van hun predikdienst hebben te wijden, zal het eisch zijn dat een der ouderlingen de aangifte namens den • Kerkeraad in ontvang neme. Toch is met dit in ontvang nemen zijn taak niet afgeloopen. Voor den Doop van een bepaald kind moet de Kerkeraad ook toestemming geven. Dit is geen eisch waar men den regel volgt om alles te doopen wat in het Doophuis wordt ingedragen, maar gelijk hier boven in den breede betoogd is, kan en mag de kerk van Christus dit standpunt niet innemen. Kinderdoop onderstelt een geheiligd zijn van het te doopen kind krachtens zijn geboorte uit geloovige ouders. Bij de aangifte moet dus onderzocht, of de vader, en c.q. de moeder, op het boek der kerk als lidmaten staan ingeschreven, en niet geroyeerd zijn. Hieruit volgt dat de aangifte moet plaats hebben in zulk een lokaal, waar de boeken der kerk ter inzage gereed liggen. Misschien zal het zaak zijn, ook hierbij het kaartenstelsel in te voeren, althans in grootere Gemeenten; maar in elk geval moet de ouderling, die namens den Kerkeraad toestemming tot den Doop zal geven, hebben kunnen nazien, of de kerkelijke stand van den vader den Doop wettigt. In kleine Gemeenten, waar de ouderling elk lid der Gemeente van aanzien kent, vervalt deze noodzakelijkheid, maar in grootere Gemeenten verwaarloost men den ernst, dien het karakter van den Doop steeds eischt, zoo men op het enkele zeggen en beweren van den vader afgaat. Bij invoering van het kerspelstelsel zou dit uiteraard eenvoudiger kunnen toegaan, en ook waar het kerspelstelsel niet is ingevoerd, zou men den Doopvader uit een bepaalde wijk de aangifte op een afzonderlijke plaats kunnen laten doen, of ook enkele wijken kunnen combineeren naar het aantal kerken. Al te groote toeloop toch in eenzelfde lokaliteit heeft altoos ten gevolge, dat met de aangifte de hand gelicht wordt. Maar hoe men het ook inrichte, steeds moet het voor den dienstdoenden ouderling mogelijk zijn, het lidmaatschap van den vader en zijn niet-geroyeerd zijn te kunnen nazien. Na afloop van dit onderzoek kan de ouderling hem ondervragen, of hij alsnog de Belijdenis der kerk gestand doet, en hem dan een toelatingsbiljet uitreiken, dat hij bij den koster heeft te presenteeren, om tot den Doop te worden toegelaten.

De gewoonte, die nog veelal bestaat, om dat onderzoek te doen plaats hebben tusschen de morgen- en middaggodsdienstoefening, is af te keuren. Er is dan geen tijd. Alles gaat onverantwoordelijk oppervlakkig toe. En bleek de zaak niet in orde te zijn, dan is het uiterst moeilijk, op zulk een oogenblik, als de kerk reeds aangaat, den doopeling vooralsnog af te wijzen. Herhaaldelijk is het dan ook voorgekomen, dat wel de stukken niet in orde waren, maar dat toch toelating tot den Doop plaats greep, onder belofte van den vader, dat hij het ontbrekende den volgenden dag brengen zou. Dit nu heeft geen houding. Het toont dat men de zaak niet ernstig opvat en in het nazien der stukken slechts een formaliteit eert, die in het heilige zonder beteekenis is. Daarom kan op aangifte des Zaterdags niet genoeg worden aangedrongen, mits met dien verstande, dat ook het toelatingsbewijs reeds op Zaterdag moet zijn afgegeven. Hoogstens kan men vlak voor het aangaan der godsdienstoefening nog rekenen met de aangifte van een kind, dat eerst des Zaterdags geboren wordt; maar zoo gehaast is men met den Doop gemeenlijk niet.

Is de vader overleden, geen lid der kerk, op reis, gecensureerd, of ook ontbreekt hij, dan treedt vanzelf de moeder in zijn plaats; ook dus de moeder van het buiten echt geboren kind. Dit nu levert geen bezwaar op, zoo de moeder reeds genoegzaam uit haar krankheid hersteld is, om in persoon op te komen, maar wel zoo het voortduren van de kraam of ziekte haar thuis houdt. De hierdoor rijzende moeilijkheid heeft men van oudsher opgelost, door in zulke gevallen een *getuige* te eischen, die, door de moeder gemachtigd, namens haar optreedt, en bij de bediening van den Doop de vragen beantwoordt. Bij voor-overlijden van den vader is hierbij de voogd als vanzelf aangewezen, althans zoo hij lid der kerk is. Anders moet een ander lid der familie optreden; alleen zoo er zulk een lid niet beschikbaar is, een vriend of bekende. En is er geen getuige te vinden, dan behoort een der ouderlingen als zoodanig op te treden, mits hij dan ook wel zijn verplichting versta, om meer bijzonder op de opvoeding van het kind, waarover hij getuige was, toezicht te houden. Maar bijzonder is dit aan te bevelen, zoo de vader geen lid der kerk is, en alzoo het gevaar niet denkbeeldig is, dat door hem het kind, is het straks opgegroeid, van de kerk zou worden vervreemd.

Juist in zulk een geval is het zeer raadzaam, dat de ouderling, door als getuige op te treden, zekeren band aan het gedoopte kind hebbe en op zijn opleiding voor het lidmaatschap der kerk toezie.

Het moeilijkst is men er aan toe, zoo de vader in rechten ontbreekt en het kind buiten echt verwekt is. Het oordeel dat wel eens ingang vond, alsof een onecht kind, om de zonde der moeder, *per se* van den Doop ware te weren, is onhoudbaar. De Schrift zelve leert ons, hoe uitnemende geloovigen in diepe zonde kunnen vallen, en uit het feit, dat een zondig meisje verleid is, volgt nog in het minst niet, dat ze. niet alleen gevallen, maar ook vervallen zou zijn. Op zichzelf is het reeds een zware kastijding, zoo zulk een meisje met haar schande publiek voor de kerk moet komen; en zoo ze dan toch, uit liefde voor haar kind, op den Doop staat en zich aan dit te schande worden blootstelt, ligt hierin veeleer een aanwijzing ten haren voordeele. Maar natuurlijk gaat deze regel niet zonder nadere bepaling door. Er moet bij wie in zulk een zonde verviel, blijken van berouw en boete. De onboetvaardige zondares verzaakt haar geloof, en kan aan dit verzaakte geloof geen recht ontleenen voor den Doop van haar kind. Er is uit dien hoofde met zulk eene zondares afzonderlijk te handelen. De Doop van een onecht kind zal daarom in den regel niet aanstonds kunnen plaats hebben; en dan verdient het aanbeveling, dat de aangifte voor den Doop van een onecht kind niet plaats vinde tegelijk met de aangifte der in echt geboren kinderen. De veelszins gevolgde regel, dat zulk een aangifte bij den wijkpredikant geschiede, is daarom zeer zeker aan te bevelen. De predikant kan dan met de moeder spreken, nadere informatie naar haar inwinnen, en scherp toezien, dat eenerzijds de moeder den zegen van het Verbond niet afsnijde, maar ook anderzijds het Verbond niet ontheilige. Tevens zal dan alles in het werk zijn te stellen, om de moeder ten huwelijk te brengen. Ook het spreken met den man die het kind verwekt heeft, zal daartoe noodig zijn, en ook bij hem van berouw en boete moeten blijken. Heeft men daarentegen te doen met een geval, waarin niet uit te maken is, wie het kind verwekt heeft, dan staat men voor hoererij, en zal de vraag of de moeder nog als eene geloovige is te beschouwen, door den Kerkeraad moeten beslist worden; een te nemen beslissing waarbij dan wijkpredikant en wijkouderling den Kerkeraad van informatie zullen moeten dienen. Het is wel waar dat men op die manier veel meer werk maakt van een onecht kind, dan van een kind in echt geboren, maar juist dit is de regel van geheel het Evangelie, dat aan wie in zonde viel, meerder zorg wordt gewijd, èn met het oog op de moeder, èn met het oog op den man die het kind verwekte, èn met het oog op de Gemeente. Door niets toch is de zonde der zinnelijkheid in de Gemeente zoo heerschende geworden, als juist door de zorgeloosheid waarmeê de Kerkeraad maar al te vaak zich van zulk een critiek geval heeft afgemaakt.

Natuurlijk pleit er veel voor, om bovendien in al zoodanige gevallen, waarin de vader òf ontbreekt, òf niet kan opkomen, den Doop uit te stellen tot tijd en wijle de moeder zelve in staat zal zijn om op te komen en haar kind ten Doop te presenteeren. Alleen zoo toch vindt men den noodigen tijd, om voor een goeden getuige te zorgen en desnoodig, zoo er zonde in het spel was, den ernst van het heilige tegenover die zonde te handhaven. Uitstel van den Doop, als de vader er is, enkel met het doel om de moeder tot hoofdpersoon te maken, is een neiging, die moet worden tegengegaan; maar als de vader er òf niet is òf niet kan optreden, en de verantwoordelijkheid van den vader op de moeder overgaat, is het zaak dat de moeder dan ook optrede. Slechts in één geval behoeft dit niet. Indien namelijk de moeder, vooruit wetende dat de vader niet zal kunnen optreden, vooraf den predikant onderricht en den Kerkeraad in de gelegenheid stelt om het optreden van een getuige en de verschijning van de moeder bij den Doop van haar onecht kind te regelen, ontstaat de mogelijkheid om dit uitstel te voorkomen; althans zoo de moeder zelve tegen zulk uitstel bezwaar heeft. Dit verloopt echter in zulke bijzonderheden, dat hiervoor geen algemeene regel te stellen is. Op een dorp, in een kleine Gemeente, regelt zich dit dan ook vanzelf, en de moeilijkheid komt eerst op, zoo men in een groote Gemeente te doen heeft met personen, die nagenoeg niet bekend zijn en met wie men voor het eerst, bij het opkomen van zulk een geval in aanraking komt. Iets waaruit opnieuw blijkt, hoe verkeerd men deed met ten onzent de kerspel-idee prijs te geven. Het is juist de ontstentenis van kerspel-invoering, die op het punt van den Doop het heilige zoo vaak schade deed lijden.

XCI. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg)*.

Wat nu de bediening zelve van den heiligen Doop aan de kinderen der Gemeente betreft, achten we het Doophek een ver van gelukkige vinding. Dat het om den kansel is gezet, is niet om de Sacramenten te bedienen; immers het H. Avondmaal wordt altoos buiten dit hek gehouden; maar om de leden van den Kerkeraad om den prediker te scharen. In de vroegere Christelijke kerken had men het koor, of althans een nis voor het altaar, en in dit koor, of vlak bij die nis, nam de geestelijkheid plaats. Toen nu in onze Gereformeerde kerken koor, altaar en nis vervielen, en de prediking des Woords op den voorgrond trad, werd de kansel het middenpunt, en scheen het 't natuurlijkst den Kerkeraad om dien kansel plaats te doen nemen, en door een hek, liefst met kleine verhevenheid, van het overig deel van het gehoor af te zonderen. Hierdoor werd niet zoozeer de hooge positie van het ambt uitgedrukt, als wel het feit, dat de prediker niet voor zich zelf optrad, maar namens en op last van den Kerkeraad. Met de bediening van den Doop had dit hek alzoo oorspronkelijk niets te maken, en de naam van dit hek als *Doophek* is eerst later uit het gebruik opgekomen, toen de gewoonte in zwang kwam, om den Doop aan den voet van de kanseltrap en alzoo binnen dat hek te doen plaats hebben. Er lag dus niet in, dat de plaats binnen dit hek voor een heilige plaats werd aangezien en dat uit dien hoofde het Sacrament hier binnen bediend moest worden, want, gelijk gezegd, het H. Avondmaal had plaats in het midden der Gemeente, en naar analogie zou het derhalve veel raadzamer zijn geweest, ook den H. Doop in het midden der Gemeente te bedienen, en dit te meer, daar de kinderen juist als kinderen der Gemeente gedoopt werden.

Nu heeft dit Doophek tegen zich, dat het in tal van kerken teweegbrengt, dat de Gemeente van de bediening van den Doop, vooral uit de verte, zoo goed als niets ziet. Ze ziet eenige hoofden boven dit hek uitsteken, ze ziet iets meer van den getuige, of den vader, die in de bank opstaat, ze ziet iets van den prediker, ze hoort wat hij zegt. Maar van het eigenlijk zinnebeeld van den Doop, van het Doopbekken, van het water en van de besprenging ontwaart ze vaak niets. Dit gaat alles achter het hek op geheimzinnige maar onwaarneembare wijze toe.

Reeds in een vorig artikel drongen we er daarom op aan, den Doop evenals het Avondmaal voor de Gemeente waarneembaar te maken. Dit doel nu ware het best te bereiken, zoo men in den achtergrond der kerk den bodem liet oploopen, en op dít hooge terras kansel, Avondmaaldisch en Doopvont plaatste en den Kerkeraad op dat hoogere deel van het gebouw, met het aangezicht naar de Gemeente gekeerd, liet plaats nemen. Bij zulk een regeling toch zou de Doop bediend worden ten aanschouwe van heel de Gemeente en de zinnebeeldige beteekenis van den Doop zou weer tot haar recht komen.

Ook is aan den Doopvont zeer stellig boven het Doopbekken voorkeur te geven. Bij het Doopbekken is alle herinnering aan de onderdompeling teloor gegaan en is de besprenging hoofdzaak geworden, terwijl omgekeerd de Doopvont nog altoos de oorspronkelijke idee vasthoudt. Ook gaat het Doopbekken weer weg als de Doop geëindigd is, terwijl omgekeerd de Doopvont staan blijft, en voortdurend de Gemeente aan den heiligen Doop herinnert. Is nu de Doopvont op het eenigszins verhoogde terrein, vlak in het midden, voor het oog der geheele Gemeente geplaatst, en heeft bij en uit dien Doopvont de Doop plaats, dan ziet de Gemeente alles wat er geschiedt en kan ze op hare wijs aan de bediening van den Doop deelnemen.

Het heengaan van velen, als de predicatie uit is en de Doopbediening een aanvang neemt, is voor een niet gering gedeelte het noodzakelijk gevolg geweest van de omstandigheid, dat de Kerkeraad bij den Doop de Gemeente buitensloot, en zijn bediening maakte tot iets, dat alleen den Kerkeraad in het Doophek aanging. Grijpt daarentegen de bediening, geheel zichtbaar, voor het oog der Gemeente plaats, dan zal niet licht iemand opstaan en de kerk verlaten. Voor de bediening van het Avondmaal geven we hetzelfde in overweging. Liet men op het verhoogde terrein de Avondmaalstafel steeds in gereedheid staan, dan zou Doopvont en Avondmaalstafel voortdurend aan het Sacrament herinneren, en niet de indruk worden gegeven, alsof de prediking eigenlijk het eenige was waarop het aankwam, en alsof het Sacrament slechts nu en dan, half storend, tusschenbeide trad. Kan men dit nu in een bestaande kerk niet meer invoeren, dan verdient het toch in elk geval aanbeveling, dat het Doophek verdwijne, gelijk dit reeds in meer dan één kerk het geval is, en de ouderlingen en diakenen wel links en rechts zijwaarts-af zitten, maar de dwarszijde voor het front der Gemeente, geheel open blijve, zoodat de voorganger vrij in het midden sta. De predikant die den Doop bedient, moet dan evenzeer vlak voor de Gemeente gaan staan, en van elk kind dat gedoopt wordt, moet de Gemeente den Doop kunnen zien, en tevens kunnen zien, wie als vader of getuige of ook als moeder bij den Doop van elk

kind optreedt.

Dit brengt vanzelf de vraag ter sprake, hoe het bij de bediening van den Doop behoort toe te gaan. De te doopen kinderen van meet af in de kerk te brengen, is onraadzaam. Dit kan nog, zoo men den Doop aan de predicatie liet voorafgaan; iets wat stellig geen aanbeveling verdient; maar is tegennatuurlijk, zoo de Doop op de predicatie volgt. Die kinderen hebben aan de predicatie niets. Ze gaat buiten hen om. Ook is het vaak onmogelijk, die kinderkens zoolang stil te houden, en beginnen ze te schreeuwen, dan is de stilte verstoord die alle prediking eischt. Goed is daarom de gewoonte, om de kinderkens wel bijtijds in het gebouw der kosterij te doen komen, opdat ze niet te laat verschijnen, en gereed zijn als ze worden opgeroepen. Slechts wake men tegen de on-Christelijke gewoonte, om de sociaal hooger staande familiën in een deftige kamer te laten wachten en de armere familiën in een ander, minder deftig vertrek te laten saamkomen. Onderscheid naar stand komt vooral bij den Doop evenmin als bij het Avondmaal te pas. In de Gemeente staan allen gelijk. De vaders en de getuigen nemen natuurlijk plaats bij den aanvang der godsdienstoefening, en ook de moeders, zoo ze genoegzaam hersteld zijn, kunnen terstond bij den aanvang der godsdienstoefening zich onder de Gemeente zetten. Alleen zoo ze niemand hebben die het kind naar de kerk brengt, en zoolang op het kind past, moeten zij dit zelve doen. Tevens behoort dan een der ouderlingen na te gaan, of voor elk kind het biljet van toelating tot den Doop aanwezig is, en onderzoeken of de vader en getuige tegenwoordig zijn.

Is nu de predicatie ten einde gebracht, zoo zal 't goed zijn dat de predikant uitspreke, dat alsnu de bediening van den H. Doop zal aanvangen, en de Gemeente uitnoodige om haar door het zingen van een daarbij passend lied in te leiden. Dit lied moet niet te kort worden genomen, daar onderwijl de gelegenheid moet bestaan, voor den predikant om van den kansel te komen, en zich bij den Doopvont op te stellen, en voor de draagsters der kinderkens, om uit de kosterij in de kerk te komen en zich voor den Doop gereed te maken. Het meest aanbevelenswaardig ware, zoo de vaders en getuigen der te doopen kinderen zich alsdan naar de kosterij begaven, om de kinderkens af te halen, en zulks onder leiding van een der ouderlingen. In vooraf aangegeven volgorde konden de kinderkens dan binnenkomen, met bij elk kind de vader, de moeder en de getuige. Naar volgorde konden ze dan onder den kansel of althans om den Doopvont plaats nemen, en straks bij de bediening, elke groep zich bij den Doopvont plaatsen, zoodat heel de Gemeente zag, dat dit kindeke van dien vader en die moeder was, en met die getuigen optrad. Als regel behoorde dan elke vader, zoo de moeder afwezig was, zelf zijn kind ten Doop te heffen, om het na afloop van den Doop, aan de baker of aan het familielid dat het kind indroeg, terug te geven. Dat, gelijk nu veelal geschiedt, de vader en getuigen in een zijbank zitten, en als de Doopbediening aanvangt, opstaan van hun zitplaatsen, is niet genoeg. Dit kan nog, zoo er slechts één enkel kindeke te doopen is; naar zijn er meerdere, dan ziet de Gemeente niet wie de vader is van dat bepaald kindeken, noch ook wie als getuige voor dat bepaald kindeken optreedt. Gelijk het thans gaat, zit de Gemeente er veel te bij, neemt geen deel aan wat plaats grijpt, een doel dat dan eerst te bereiken is, zoo men individualiseert, en het voor 't oog van de geheele Gemeente doe uitkomen, wiens kind den Doop ontvangt en wie daarover als getuige staat.

Zelfs zou het aanbeveling verdienen, zoo naar volgorde elke vader, met zijn kindeke, *met name* werd opgeroepen om voor den Doopvont te verschijnen. De namen die de Gemeente nu hoort, zijn alleen de voornamen van het kindeke, waar de Gemeente niets aan heeft. Het is de familienaam die de personen verbijzondert. Uiteraard schikt dit zich in een kleine dorpsgemeente veelal vanzelf. Daar is er in den regel slechts één Doop, kent men elkander persoonlijk, en ziet de Gemeente terstond wiens kind ten Doop komt. Ook waar kerspel-indeeling is, gaat dit alles meer vanzelf. Maar in groote Gemeenten, waar soms dertig en meer kinderen ten Doop worden aangeboden, en men elkander minder persoonlijk kent, gaat zonder zulk een maatregel elk contact tusschen de Gemeente en de familie, waaruit het kindeke ten Doop wordt aangeboden, zoo goed als geheel te loor.

Staat daarentegen de Doopvont op verhoogd terrein vlak voor de Gemeente, zoodat allen het zien; staat de predikant bij den Doopvont; komt elke familie met het te doopen kind in juiste volgorde binnen, om zich rondom den Doopvont te plaatsen, zoodat de geheele Gemeente vader, moeder, kindeke en getuigen zien kan; wordt bij elken Doop de naam van den vader afgeroepen, en treedt hij daarop voor den Doopvont; — dan leeft de geheele Gemeente in wat plaats grijpt mee en is het in waarheid een kindeke der Gemeente, dat het zegel van den H. Doop in het midden der Gemeente ontvangt. In niets behoeft dit op te houden. Eer zal het, mits de volgorde vooraf goed geregeld is, tijd doen winnen.

XCII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).*

Is de bediening van den Doop door gezang ingeleid, dan komt de lezing van het leerstellig deel van het *Formulier,* waarbij de te doopen kinderen niet noodzakelijk tegenwoordig behoeven te zijn. Er zou dan ook op zich-zelf niets tegen zijn, dat de te doopen kinderen eerst opdaagden na afloop van deze voorlezing, als de predikant toekomt aan het tweede deel van het *Formulier,* dat niet leerstellig is, maar de *Vermaning aan de Ouders* bevat. Bezwaren hiertegen levert alleen de omstandigheid op, dat niet zelden de moeder zelve het kind draagt, zoodat zij eerst verschijnen zou als de voorlezing van het eerste deel van het *Formulier* reeds was afgeloopen, en dit nu zou tegen de bedoeling strijden; immers de "Vermaning aan de Ouders" begint met de verklaring; "Geliefden in den Heere Christus, gij hebt gehoord dat de Doop eene ordening Gods is", enz. Ook de moeder wordt alzoo ondersteld, komt ze op, de lezing van het eerste deel van het *Formulier* te hebben aangehoord. Komt de vader alleen met zijn kindeken ten Doop, dan vervalt dit bezwaar; en ook al zal de moeder zelve haar kind ten Doop houden, zoo zal 't toch altoos wel mogelijk zijn, eene andere vrouw te vinden, die het uit de kosterij in de kerk draagt; vooral zoo dit noodzakelijk blijkt te zijn doordien de Kerkeraad de Doopkinderen eerst na lezing van het leerstellig deel laat binnenkomen.

Voor dit laatste nu pleit: 1e dat het zaak is den tijd dat de draagsters der kinderen met het kind in den arm om den Doopvont moeten staan, zoo kort mogelijk te nemen. Zulk staan vermoeit, en wie zulk een kind draagt, is toch te veel met het wicht bezig en doende, om naar de voorlezing te luisteren; 2e leidt het af zoo zulk een kindeke krijten gaat en de stilte wordt verbroken; en 3e zal het den ernst en de beteekenis der af te leggen beloften verhoogen, zoo de vragen niet zonder meer terstond op het leerstellig deel als in één adem volgen.

Wat nu dat leerstellig deel van het Formulier zelf betreft, zoo zij wel verstaan, dat dit zich niet richt alleen tot de Doopouders, maar tot de geheele Gemeente. Eerst bij de Vermaning richt zich de Dienaar bijzonderlijk tot hen, die met het Doopkind zijn opgekomen. Dat de Gemeente zelve in dit eerste stuk van het Formulier wordt aangesproken, is omdat de te bedienen Doop niet enkel de Doopouders, maar geheel de Gemeente aangaat.

Vóór het gebed staat er dan ook uitdrukkelijk bij, dat de bediening van den Doop ook strekt *tot stichting der Gemeente.* Dit woord: *stichting* versta men hier niet verkeerd. *Stichting* wordt thans veelszins opgevat als datgene, wat ons in den ernstigen plooi zet en strekt om onze ziel onder den invloed van het Heilige te stellen. De Schriftuurlijke beteekenis daarentegen, die ook in het Doopformulier bedoeld is, neemt *stichten* in den zin van *bouwen, opbouwen.* Bedoeld s alzoo niet, dat de Gemeente door de bijwoning van den Doop een vrome aandoening zou ontvangen, maar dat ze, evenals door het Woord, zoo ook door het Sacrament, *gebouwd zal* worden in haar allerheiligst geloof; dat de aan onze kinderen bediende Doop, voor heel de Gemeente een zegel op dit geloof zal zijn; en dat alzoo een ieder die tegenwoordig is, "dien Doop beschouwen zal als ook hem aangaande.

Het moet en mag niet zijn een *assisteeren* bij een plechtig iets van deze of die familie, maar moet zijn een zelf-inleven in het Sacrament, dat, namens Christus, aan een *kind der Gemeente* bediend wordt. De Gemeente zelve vormt één groote familie, en tot die groote familie behoort ook dit kind. Vandaar dan ook, dat de bediening van den Doop begint met de *Verklaring,* die zich niet speciaal tot de Doopouders, maar tot de geheele Gemeente richt. Het is dan ook onjuist, zoo men den vader of getuige reeds onder de voorlezing van dit eerste deel doet opstaan van zijn zitplaats. Dit opstaan van den Doopvader of getuige moet eerst plaats hebben als de *Vermaning* begint. Hierop te letten is geen bijzaak. Laat men toch den Doopvader reeds bij het begin opstaan, dan ontvangt de Gemeente den indruk, dat die voorlezing van het Formulier niet haar, maar alleen dien opgestanen vader en getuige aangaat. Van tweeën één. Bij die lezing moet men opstaan of niet opstaan. Maar moet er worden opgestaan, dan moet *heel* de Gemeente, althans het manlijk gedeelte, evenals onder het gebed, overeind gaan staan, en niet alleen zij die ten Doop kwamen. En omgekeerd moet de Gemeente blijven zitten, dan moet ook de Doopvader blijven zitten. Tot aan de *Vermaning* toe zij er geen onderscheid. Onder het lezen der *Verklaring* staan allen gelijk.

Die Verklaring nu van den Doop behoort de Dienaar te lezen, *gelijk zij er staat.* Wel liet het zich op zich zelf zeer wel denken, dat de Dienaar zelf zulk een verklaring opstelde, en die voorlas, maar juist dit persoonlijke in den Dienaar moet bij het Sacrament terugtreden. De Dienaar heeft deels een meer profetisch, deels een meer priesterlijk werk in zulk een dienst te volbrengen; profetisch en priesterlijk beide nu niet in Oud-Testamentischen, maar in Nieuw-Testamentischen zin genomen. In dien zin nu

ligt in het profetische juist het *persoonlijke.* Van daar dat met name in onze Gereformeerde kerken van oudsher geen officieele gedrukte preekbundels ter voorlezing zijn ingevoerd, althans niet waar de dienst door een Dienaar des Woords werd waargenomen. Dit deed men wel in de Luthersche kerk; niet ten onzent. De Dienaar des Woords moet zijn inspiratie bij Christus zoeken, en alle inspiratie draagt vanzelf een persoonlijk karakter. Als er dan ook in 1 Cor. 12:28 staat, dat God gesteld heeft sommigen tot apostelen, sommigen tot profeten en sommigen tot leeraars enz., vormden de profeten destijds den overgang van de apostelen tot de leeraars, omdat de profeten uitsluitend op inspiratie dreven, de leeraars op inspiratie èn studie.

Maar juist dit profetisch persoonlijke valt bij de bediening van het Sacrament geheel weg. Bij den dienst des Woords treedt het subjectieve vanzelf op den voorgrond, zoodat de ééne Dienaar geheel anders over denzelfden tekst zal prediken dan de andere; maar bij het Sacrament hebben we uitsluitend met het objectieve, het voorwerpelijke te doen. In een goedgeordende kerk moet elk Sacrament dan ook door alle Dienaren op geheel dezelfde wijze bediend worden. Bij de prediking kan men voorkeur aan den eenen predikant boven den anderen geven, niet alzoo bij het Sacrament, en juist daarom is het noodig, dat alle Dienaren hierbij op geheel dezelfde wijze te werk gaan. Het ontheiligt den Doop, zoo men zijn kind liever door dezen, dan door dien Dienaar bediend heeft. Dan toch zoekt men iets bij den Dienaar, terwijl bij het Sacrament alles eeniglijk van Christus is te verwachten. Vandaar dat voor beide Sacramenten vaste formulieren zijn voorgeschreven, en dat elk Dienaar zich hieraan te houden heeft. In het Sacrament bereikt de Eeredienst zijn hoogtepunt.

Vanzelf volgt hieruit tweeërlei. En wel ten eerste, dat het den Dienaar niet vrij staat, in het Formulier ook maar iets te veranderen of bij te voegen. Van den aanvang tot het einde moet het geheele Formulier gelezen worden, gelijk het er staat; zoo de *Verklaring* als het *Gebed,* zoo de *Vermaning* als de *Dankzegging.* Het is in het Formulier de kerk die spreekt, en de Dienaar is slechts haar orgaan. Zelfs terwille van de verouderde taal moet de Dienaar niet eigenmachtig gaan wijzigen. Iets waaruit vanzelf de plicht voor de kerk voortvloeit, om, is na verloop van tijd, de taal in eenig opzicht gewijzigd, de daarvoor noodige veranderingen bij Synodaal besluit officieel in het Formulier aan te brengen, en het is achteloosheid zoo de Synode nationaal hierin door verzuim tekort schiet. Dan toch geeft ze er zelve aanleiding toe, dat de onderscheiden Kerkeraden elk op eigen gelegenheid aan het veranderen gaan, en is dit eenmaal bij taalverschil toegelaten, dan is er geen grens meer, en gaan de persoonlijke wijzigingen steeds verder.

Onze Formulieren zijn nu drie eeuwen oud, en al is de waarheid al die eeuwen dezelfde gebleven, taal en gelegenheid ondergingen wijziging, en een kerk die hier niet op let, verzuimt haar plicht. Iets wat niet alleen geldt van de taal, maar ook van de punten waarop men bij de leerstellige uiteenzetting te letten heeft. Dwalingen, die voor drie eeuwen bestonden, sleten thans vaak uit, maar andere kwamen op, en elke Sacramenteele verklaring behoort te passen op den toestand van het heden.

Het tweede punt dat uit het objectief karakter van den Doopt volgt, is, dat de Dienaar gehouden is het Formulier zoo te lezen, dat het bij het hooren geheel gevolgd kan worden en dat het metterdaad heel de Gemeente toespreekt. Ook in dit opzicht nu is door de Dienaren n et zelden grovelijk gezondigd. Maar al te vaak toch had het den schijn alsof het interessante voor de Gemeente met hun prediking uit was, en alsof het Formulier iets overtolligs was, dat men afroffelen kon op een wijze, dat de Gemeente er zoo goed als niets van verstond. Dit nu is in hooge mate oneerbiedig. De taal der kerk, die in het Formulier spreekt, staat niet *beneden,* maar in gezag zelfs *boven* het persoonlijk woord der prediking. Het is het woord der gansche kerk, het woord der eeuwen, het met de uiterste zorg bewerkte woord, dít tot de Gemeente uitgaat. Daarom mag de stem niet dalen, mag het tempo waarin men leest, in niets versneld worden, en moet heel het Formulier van woord tot woord met klem en nadruk zóó gelezen worden, dat het elk hoorder bereikt, en zóó bereikt, dat het plechtigen indruk kan maken.

Ma de lezing der Verklaring moet geheel de waarheid van al hetgeen den Doop betreft, weer voor heel de Gemeente zijn opgeleefd, het moet alles weer klaar voor haar staan, en elk hoorder moet weer gevoelen, hoe groot de schat is, die ons in den Doop is gegeven. Het Formulier mag niet maar gelezen worden om gelezen te zijn, maar het moet een verklaring van de kerk aan de Gemeente geven, die het besef van wat we in den Doop bezitten weer helderder doet opwaken. Het mag niet in haast gaan. De Dienaar moet er zijn tijd voor nemen, en hij moet het zóó lezen, dat elke volzin en elk onderdeel van elken volzin tot zijn recht komt. Opzettelijk moet zelfs bij Doopbediening de predicatie

worden ingekort, opdat noch prediker noch Gemeente te vermoeid zij, om de lezing van het Formulier aan haar doel te doen beantwoorden.

XCIII. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*

Toegekomen aan het *Formulier,* hem door de kerken voor de bediening van den heiligen Doop voorgelegd, heeft de Dienaar een vijfvoudige taak voor zich, die zich in twee deelen splitst, te weten in datgene wat hem te doen staat met het oog op de *gansche Gemeente,* en dat andere, meer speciale, dat hij te verrichten heeft ten opzichte van de *Doopkindekens* en hun familie. Voor de geheele Gemeente is bestemd: 1°. de Doopverklaring, 2°. het Doopgebed, en 3°. de Dankzegging; daarentegen richt zich tot de speciaal optredende Doopgroep: 1°. de Vermaning met het afnemen der belofte, en 2°. de eigenlijke bediening van den Doop.

De Doopverklaring aan de geheele Gemeente begint in ons Formulier zonder inleiding. Dit had niet zoo moeten zijn, en in zijn Liturgie voor de Nederlandsche Kerk te Londen heeft Joannes à Lasco dan ook wel terdege zulk een inleiding opgenomen. Alle Liturgie is een handeling, en aan deze handeling nemen beurtelings de Dienaar, de Gemeente of bijzondere personen deel. Vandaar dat zulk een *Inleiding* gewenscht is, opdat ieder op zijn beurt wete wat hij te verrichten heeft en geheel het verloop der handeling voor de aanwezige Gemeente duidelijk zij. Het Formulier van het H. Avondmaal begint dan tenminste nog met de woorden: "Geliefden in onzen Heere Jezus Christus, hoort aan de woorden der inzetting enz."; bij de Doopbediening daarentegen valt de Formulier-lezer als met de deur in het huis; zegt niet tot wie hij spreken gaat, noch waartoe zijn spreken dient; en begint kortweg: "De hoofdsom van de leer des heiligen Doops is in deze drie stukken begrepen." Dit nu is in strijd met den goeden liturgischen regel. Is de predicatie ten einde gebracht, dan behoort aan de Gemeente te worden aangezegd, dat er nu alsnog bediening van den heiligen Doop staat te volgen. Zoo deed dan ook à Lasco wiens formulier aldus begint: "Geliefde Broeders, thans hebben we over te gaan tot de bediening van den H. Doop, en hierbij sta op den voorgrond, dat we zullen doen naar Christus' ordinantiën. Daarna dringt hij er op aan dat geen kind gepresenteerd worde dat niet tot het zaad der kerk behoort, en dat de bediening zelve geheel conform het Doopbevel geschiede, om eerst daarna te komen tot datgene waarmee ons Formulier aanvangt, t.w. met een korte Verklaring van het leerstuk van den heiligen Doop; iets waarbij dan telkens wordt uitgesproken, dat de te bedienen Doop volstrekt niet alleen die Doopkindekens en hun familie aangaat, maar het zegel der genade voor geheel de Gemeente is. Heel de kerk wordt er zoodoende bij geïnteresseerd, geheel de kerk wordt toegesproken, en zelfs de gedachte dat de Doopbediening een apart iets tusschen den Dienaar en de Doopfamilie zou zijn, waar de Gemeente slechts bijzat, kon niet opkomen.

Natuurlijk heeft de Synode, die onze Formulieren ijkte, dan ook in het minst niet bedoeld, dat daarom zulk een woord van inleiding bij ons zou moeten uitblijven, maar ze heeft dit aan den Dienaar zelf overgelaten. Het is daarom ongetwijfeld een tekort doen aan den eisch van goede Liturgie, zoo de Dienaar, zonder iets vooraf te zeggen, kortweg het Formulier opslaat, en zonder een woord van inleiding begint: "De hoofdsom van de leer des H. Doops is in deze drie stukken begrepen". Zijn roeping is het veeleer, het de Gemeente aan te zeggen, dat thans na afloop der predicatie bediening van het Sacrament des H. Doops staat te volgen, en dat ook deze bediening geheel de Gemeente aangaat. Leidt hij dan de bediening in met het laten zingen van een lied, dan kan na dit lied onverwijld met het voorlezen der Verklaring begonnen worden.

Die Verklaring valt in tweeën uiteen. Eerst komen de drie grondslagen van den H. Doop, en daarna de bezegeling van den kinderdoop. De eerste drie stukken hebben betrekking op den Doop in het gemeen, het laatste uitsluitend op den kinderdoop. Vandaar dat bij den Doop van volwassen personen de drie eerste stukken letterlijk in het daarvoor bestemde Formulier zijn overgenomen, terwijl hetgeen dan oer den kinderdoop volgt is weggelaten, en vervangen door wat op den volwassenen-doop slaat.

Nu zijn die drie stukken over de grondslagen van den H. Doop keurig, met veel zorg gesteld, maar sterk gecondenseerd. Men heeft kort willen zijn, en daarom veel in enkele regels saamgetrokken. Hierdoor zijn de volzinnen lang geworden, vooral in het tweede stuk, dat in de uitgave van Prof. Rutgers uit slechts drie volzinnen bestaat en toch niet minder dan 34 regels beslaat. Nu hindert dit niet, mits hetgeen er staat, langzaam en in den goeden toon wordt gelezen, zoodat de spreker of lezer toont te voelen wat hij uitspreekt. Worden daarentegen dergelijke zinsneden met zekere haast en zonder goede intonatie gelezen, dan verstaat niemand ze en loopt 't uit op een prevelen van woorden zonder zin. Dit stuk van het Formulier moet telkens weer de Gemeente onderrichten omtrent de beteekenis, den grond en de noodzakelijkheid van den Doop, en juist daarom kan nooit ernstig

genoeg tegen het onverstaanbaar, als gold het een notarieele acte, afraffelen van het Formulier gewaarschuwd worden. Toch gaat dit dikwijls zoover dat zelfs wie in zijn kerkboek het Formulier voor zich heeft, de voorlezing niet kan volgen.

De drie stukken sluiten zich aan bij de drie stukken van den Catechismus: Zonde, verlossing en dankbaarheid. Het eerste stuk spreekt uit, dat we *met onze kinderen* in ons zelven verloren zijn, teneinde juist hierin den kinderdoop te fundeeren; het tweede stuk zet kort de Verbondsgenade uiteen; en het derde stuk leidt uit het karakter van het Verbond de nieuwe gehoorzaamheid af, waartoe de gedoopte gehouden is. En na deze drie stukken volgt dan de toepassing er van op de kinderkens, die wel deze dingen nog niet verstaan maar niettemin met ons in het verderf liggen, met ons in het Verbond begrepen zijn, en met ons, zoo ze opgroeien, en dan onder onze leiding, tot een nieuwe gehoorzaamheid gehouden zijn Dit alles is kort saamgevat, keurig en bondig uiteengezet en met hoogen ernst aangedrongen.

Daarna komt in de tweede plaats *het Gebed.* Het is 31 regels lang en toch saamgevat in één volzin; iets wat aan hem die voorbidden zal, zeer hooge eischen stelt, van bedaard, langzaam, duidelijk en in goeden toon te spreken. Anders gaat al 't schoon van dit waarlijk schoone gebed geheel te loor. Dit gebed moet hier intreden, opdat wel uitkome dat wel de Dienaar doopt, maar dat de inwerking Godes is. Eerst die inwerking Godes maakt de besprenging tot Doop. Zonder die inwerking toch is ze een pure vorm zonder meer. Dit gebed is alzoo niet maar om te bidden, maar in onze Liturgie een onmisbare schakel. Het is een gebed niet van de Doopouders, maar van de geheele Gemeente, doch met, het oog op de te doopen kinderen. Er staat dan ook: "dat Gij dit *uw* kind, o God, genadiglijk moogt aanzien."

Met dit Gebed is hetgeen de geheele Gemeente te verrichten heeft, nu ten einde, om straks eerst in de Dankzegging hervat te worden. Nu toch keert, na het Gebed, de Dienaar zich van de geheele Gemeente af, meer bijzonder tot de Doopouders en de getuigen in de: " *Vermaning aan de ouders en die mede ten Doop komen."* Die Vermaning roept de ouders en getuigen op, om alsnu voor de geheele Gemeente te doen blijken, dat hetgeen in de Verklaring is uiteengezet, door hen beleden en aanvaard wordt. De Vermaning verloopt dan in drie Vragen, waarvan de beide eersten de *Belijdenis* afvergen, en de derde de *Belofte.* De eerste vragen dringen aan op belijdenis van de waarheid inzake den kinderdoop, de tweede op belijdenis van wat de kerk belijdt, en de derde vraag neemt de belofte af, dat de vader en de getuige (de moeder wordt niet genoemd) de Christelijke opvoeding van het straks gedoopte kind voor hun rekening nemen.

De eerste vraag plaatst het feit op den voorgrond, dat onze kinderen niet eerst door den Doop lidmaat van Christus' Gemeente *worden,* maar dit *zijn,* en in die hoedanigheid aanspraak op den Doop hebben. Vader en getuige moeten toch belijden te gelooven, dat het kind, dat ze ten Doop presenteeren, *in Christus geheiligd is,* als zoodanig een lidmaat is van Christus' Gemeente en uit dien hoofde op den Doop recht heeft. De tweede vraag wil, dat de vader en de getuigen belijden zullen, te staan op den grondslag des Woords, de XII artikelen des geloofs aannemen en de Belijdenis der kerk, waar ze den Doop van het kind zoeken, aanvaarden. In de Belijdenis des vaders toch ligt de grond voor het geheiligd zijn van het kind. En dan volgt de belofte van de opvoeding. De vader antwoordt hierop: *ja*; wat stellig beter is dan het enkele buigen van het hoofd, ook al kan het buigen van het hoofd met het *ja* gepaard gaan. De rol van den getuige is uiteraard eenigszins verschillend, maar komt er toch op neer, dat ook hij de Belijdenis aflegt die uitgelokt wordt door de beide 'eerste vragen, en bij ontstentenis van een vader, de verplichting op zich neemt, om op de Christelijke opvoeding van het kind toe te zien. Hierbij kunnen vader en getuige of op elke vraag afzonderlijk met *ja* antwoorden, wat stellig verkieslijk ware, of het *ja* na de derde vraag eenmaal uitspreken; gelijk thans door de gewoonte vrijwel geijkt is.

De Gemeente neemt aan deze handeling in zooverre deel, dat zij erbij tegenwoordig is, en alzoo later als getuige kan optreden, dat deze dubbele Belijdenis en deze belofte is afgelegd. Beide toch binden den vader en den getuige volstrekt niet alleen tegenover den Dienaar en den Kerkeraad, maar wel waarlijk ook tegenover heel de Gemeente. Ten tweede neemt ze er deel aan, voorzoover dit kind als *een kind der Gemeente* gedoopt wordt. En ten derde inzoover het *hare* Belijdenis is, die door den vader en getuige beleden en beaamd wordt. Wie uit de Gemeente waant dat hij den Doop alleen als een vertooning heeft bij te wonen, of als een schouwspel heeft te aanschouwen, toont dat hij zichzelf niet als levend lid der Gemeente voelt en van den Doop als het zegel op de gemeenschap van dit kind met de Gemeente geen besef heeft; en juist door dit afslijten van het gemeenschapsgevoel is de

belangstelling in den Doop zoo achteruit gegaan. Dat soms enkelen wegloopen, als de Doop begint, bewijst dit. Ze gaan heen, omdat ze zich inbeelden: Dit gaat mij niet aan; wat nu komt, is alleen voor ie ouders en die te doopen kinderen.

XCIV. Bediening van den heiligen Doop. (*Vervolg.)*

Zijn de twee Belijdenisvragen toestemmend beantwoord, en is de belofte in antwoord op de derde vraag afgelegd, dan volgt terstond daarop de eigenlijke bediening van het Doopsel. Van drieërlei aard is de daarbij gebezigde vorm. De Doop heeft plaats 1e door onderdompeling, 2e door begieting (infusie) en 3e door besprenging. Onderdompeling geeft de rijkste symboliek en was dan ook oorspronkelijk de vaste vorm. Die onderdompeling greep reeds plaats in den zoogenaamden Proselyten-doop, Johannes paste haar in den Jordaan toe, Jezus zelf is door onderdompeling gedoopt, en ook de Apostelen volgden aanvankelijk dit vaststaand gebruik. Zelfs nu nog doopt de Grieksche kerk in alle landen op de oude manier en dompelt zelfs het kleine wicht in den Doopvont driemalen onder, terwijl enkele Baptisten uit Amerika aan deze oude wijze van Doopbediening ook in Europa weder ingang poogden te verschaffen. Natuurlijk is hier in beginsel niets tegen en zijn 't alleen de omstandigheden die naar een andere wijze van Doopbediening hebben doen omzien. Die omstandigheden waren van drieërlei aard. Ten eerste de Doop der zoo jonge kinderen. Men kon toch een jong kindeke wel in een vont onderdompelen, maar daarmeê verkreeg men toch niet het zelf willig indalen van den doopeling in den stroom en het uit dien stroom weer opkomen, als zinbeeld van het afleggen van wat men was, om als een nieuw schepsel in Christus te herrijzen. Die zinbeeldige beduidenis spreekt krachtig en duidelijk bij een volwassen persoon, die zelf afdaalt en opklimt, en weet waarom hij dit doet, maar valt geheel weg bij een kindeke van enkele dagen, dat zelf nog tot geen enkele levensuiting van dien aard in staat is. De tweede omstandigheid die de onderdompeling deed wegvallen, is het verschil in klimaat. Wat bij de Jordaan mogelijk was, is daarom nog niet mogelijk in Donau of Rijn. Wel in enkele zomermaanden, maar niet heel het jaar door, en de Doop kan toch niet op den zomer wachten. Dit kan men nu wel ondervangen door den doopeling onder te dompelen in een bassin, doch dit geeft dan het echte zinnebeeld toch niet en bevredigt noch den doopeling zelf, noch hen die er bij toezien. En de derde omstandigheid was het gestaag toenemen van het aantal doopelingen, wat òf bij een rivier tot min gewenschte tooneelen aanleiding gaf, òf den tijd vorderde die niet beschikbaar was. Zoo is de onderdompeling in het Westen vanzelf in onbruik geraakt, en vervangen door een eenvoudige symbolische acte, eerst de infusie, later de besprenging.

De begieting of infusie bestond daarin, dat men driemalen water op het gelaat van het kindeke *uitgoot.* Men gaf hieraan boven de besprenging voorkeur, omdat het water, waar het door het zinbeeld dan toch op aankwam, aldus meer de aandacht trok. Het hoofd van het kindeke werd overgoten, kwam zoodoende een oogenblik onder het water, en als het water dan afliep, kwam het weer als van onder het water op. Op zich zelf is hier dan ook niets tegen, en de gewoonte die in sommige streken stand hield, om althans een handvolle waters op het gelaat van het kindeke te doen neerkomen, heeft niets waarom het zou moeten worden tegengegaan. Alleen maar, de besprenging is even deugdelijk, en als symbool schooner. De uitgieting of begieting heeft gemeenlijk tengevolge, dat het kindeke zijn gelaat pijnlijk saamtrekt, en ook wel schreeuwen gaat, terwijl de moeder, zoo ze zelve het kind ten Doop heft, hierdoor zelve onrustig wordt en, om den Doop nauwelijks meer denkende, er alleen maar op uit is, om haar wicht zoo spoedig mogelijk weer van het water af te helpen en ook voor het Doopkleed, dat leed, te waken. Dit nu is bij een symbool van het heilige niet gewenscht. Een symbool moet in de handeling rustig en stil en plechtig toegaan. Terecht heeft men daarom allengs de begieting door de besprenging vervangen. De enkele druppen, die nu vallen, zijn schooner om te zien dan een scheut water. De druppelen storen het kindeke niet. Ze trekken de aandacht van de moeder niet af. En voor het zinnebeeld zijn ze niet ongenoegzaam. Het water druppelt op het gelaat, en onder de druppelen, als ze afglijden, komt het gelaat van het kind weer op.

Alleen zou er winste voor de symboliek zijn, zoo men het Doopbekken afschafte en tot den Doopvont terugkeerde. Een Doopvont, mits niet al te klein van afmetingen, kan nog het stroombed afbeelden, het bekken niet. Toch zal het doopbekken nog lang stand houden. Het is er nu eenmaal. Vaak van zilver gegoten, heeft het een te groote waarde om het buiten gebruik te stellen. En bovendien, vooral in het kerkelijk leven moet men met het wijzigen van bestaande gewoonten steeds uiterst voorzichtig zijn. In nieuw geplante kerken zou men het met den Doopvont kunnen beproeven, maar nooit verstore men er de rust of den vrede der Gemeente om. Critiek op de bestaande gewoonten moet onder ons vrij blijven, maar nooit moet ze het eenmaal geldende kerkelijk leven onrustig maken. Tienmaal liever steeds uit een bekken gedoopt, dan dat ook maar één Doopvader om den Doopvont

zijn kind aan den Doop zou onttrekken.

Bij het *teeken* van den Doop, dat in het besprengen met het water bestaat, komt in de tweede plaats het *Woord,* en wel dit *Woord* met het teeken in onderling verband; zoodat men aanstonds voor de vraag staat, of de besprenging eenmaal oftewel driemaal zal geschieden. Het gebruik wil *driemalen* zoodat èn bij het noemen van den naam des Vaders, èn bij het noemen van den naam des Zoons, èn bij het noemen van den naam des Heiligen Geestes, de besprenging telkens plaats grijpe. Dat dit uit de instelling van den Doop volgt, zouden we niet durven beweren. Het zou zoo zijn, indien de Heere gezegd had: "Ze doopende in den naam des Vaders en in den naam des Zoons en in den naam des Heiligen Geestes". Dan toch ware op de drieheid der Personen in het Goddelijk Wezen de nadruk gelegd, maar zelfs in de afwijkende handschriften is die lezing niet opgenomen. Er is alzoo geen twijfel, of niet de drieheid, maar de eenheid staat op den voorgrond, en hiermee zou het meer overeenkomstig zijn, zoo de besprenging slechts eenmaal plaats greep, en dit te meer daar in de Schrift elke aanwijzing ontbreekt dat bij den Doop door onderdompeling een drievoudige onderdompeling plaats greep. Zelfs bij den Doop van Jezus zelf is hiervan geen spoor te ontdekken, eer het tegendeel. Doch al zou met het oog hierop een eenvoudige besprenging allicht meer conform de oorspronkelijke instelling zijn, toch blijve ook de regeling hiervan liefst aan de gewoonte overgelaten. Men kan zoowel op de drieheid als op de eenheid in de Belijdenis van de Heilige Drievuldigheid nadruk leggen, en ook hierbij blijft het hoofdzaak, dat de rust in het gemoed niet door een op zichzelf niet volstrekt noodige afwijking gestoord worde. Al wat afwijkt van de gewoonte, trekt zoo spoedig de aandacht af.

Temeer moet hierop nadruk gelegd, omdat de vormen van den Doop in de kerken der verschillende landen en van verschillende Belijdenis vaak zoover uiteenloopen en toch aller Doop over en weer erkend wordt, en erkend worden moet. Herdoopen is steeds gemeden, en slechts dan toegelaten en zelfs eisch, zoo ondersteld en aangenomen moest worden, dat bij den Doop de Belijdenis verzaakt en geen eigenlijke Doop bedoeld is; gelijk dit maar al te dikwijls bij de Unitariërs en in andere geheel gemoderniseerde kerken het geval bleek te zijn.

Het Doopsel en de Belijdenis des XII Geloofsartikelen zijn en blijven nog steeds de gemeenschappelijke bodem, waarop de eenheid van alle Christelijke kerken zich handhaaft. Het is om die reden, dat ook in onze tweede Doopvraag de Belijdenis der XII Geloofsartikelen met name genoemd wordt. Breekt men ook dien band, dan blijft er geen enkele band voor de eenheid van Christus' kerk op aarde over, en het is juist om dit te voorkomen, dat men steeds zoo volhardend zich tegen alle herdoopen verzet heeft. Wordt daarentegen de Belijdenis der XII Geloofsartikelen verzaakt, en wordt de Doop niet als een door Christus ingesteld Sacrament, maar hoogstens nog als een aandoenlijke plechtigheid in stand gehouden, dan heeft men niets meer met den Doop te doen, en kan er, zoo men zulk een ongedoopte doopt, van herdoopen geen sprake zijn. Toch zij alle enghartigheid hierbij gemeden. De Grieksche kerk, de Roomsche kerk, de Luthersche kerk doopen op eenigszins andere wijze dan de Gereformeerde. Vandaar dat we wel in onze eigen kerk op den zuiveren vorm mogen aandringen, maar nooit als regel mogen stellen, dat, waar de Doop op eenigszins afwijkende wijze plaats greep, die Doop niet zou mogen erkend worden. Juist in den Doop toch handhaven ook wij nog altoos onze saamhoorigheid met alle deze andere kerken tot de ééne kerk van Christus op aarde.

Of men, waar meerdere kinderen te doopen zijn, het *Amen* na elken Doop, of alleen na afloop van alle doopen zal uitspreken, is voor den Doop een geheel onverschillige zaak. Ook al bleef het *Amen* geheel weg, de Doop zou er niet onwettig door worden. In de instelling van den Doop in Matth. 28:18 komt het *Amen* niet voor. Het *Amen* behoort oorspronkelijk alleen bij het *gebed,* en is van het gebed op allerlei andere plechtigheid overgebracht. Bij het H. Avondmaal daarentegen spreekt men na de instellingswoorden dit *Amen* niet uit. Bij het Sacrament als zoodanig hooren ze dan ook niet. Het Sacrament is geen bede, maar een stellige bezegeling. Toch is' het raadzaam, het woord *Amen* nu het eenmaal in gebruik kwam, te behouden, mits dan niet als *bede,* maar als slotwoord, om te kennen te geven, dat de plechtigheid hiermede ten einde liep. Juist daarom echter schijnt het verkieselijk, het woord *Amen* slechts eenmaal aan het slot, en niet na elken Doop uit te spreken. Al worden er toch meerdere kinderen tegelijk gedoopt, het Sacrament blijft één, en eerst als het laatste kind gedoopt is, is de bediening van het Sacrament ten einde.

Ook dat men den naam of de namen van het kind afroept, is iets dat in de vrijheid der kerken kan worden gelaten. Oudtijds bij den Doop van volwassenen had dit een eigenaardige beteekenis. De

Heiden vooral die zich doopen liet, brak met zijn verleden en legde daarom ook zijn Heidenschen naam af, om als nu een nieuwen naam, liefst uit de namen der Schrift gekozen, te aanvaarden. Dit gebruik nu kon ook nog standhouden onder hen, die de kinderen voor hun Doop als onheilig beschouwden, en achtten dat ze eerst *door* den Doop in de kerk van Christus kwamen. Maar voor ons, Gereformeerden, die met den apostel belijden, dat het kind van geloovige ouders reeds in het Verbond opgenomen en geheiligd is, verviel uit den aard der zaak alle aanleiding hiertoe. Onder ons krijgt het kind zijn naam niet eerst in en door den Doop, maar wordt bij den Doop slechts de naam afgeroepen, die reeds bij den Burgerlijken Stand is ingeschreven.

XCV. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg).*

Nu van naamgeving bij den Doop geen sprake meer is, kon zelfs het toespreken van het kind bij zijn voornaam of voornamen zonder schade geheel achterwege blijven. Het toespreken met den naam is natuurlijk afkomstig uit den tijd, waarin meest volwassen personen tot het geloof kwamen en gedoopt werden. Bij een kindeke van enkele dagen oud heeft dit noemen van den naam toch geen uitwerking, voor de ouders en familieleden is het niet noodig, en althans in een grootere Gemeente, waar men elkaar niet zoo kent, woont ook de Gemeente den Doop bij zonder te weten wie met dien voornaam bedoeld is. We zeggen daarom niet, dat 't raadzaam zijn zou het noemen van dien voornaam af te schaffen, maar wijzen er toch op, dat er niet aan te hechten is. Liet men ze weg, er zou in het wezen der zaak niets veranderd worden. Het geboortebriefje van den Burgerlijken Stand wijst den naam of de namen van het kindeke uit. De ouders zelven bevestigen dat dit de naam van het kind is, door dit geboorte-briefje te toonen. Kerkelijk wordt er alzoo niets aan toegevoegd of aan gewijzigd. En zelfs al wijzigde men bij den Doop een min gelukkig gekozen naam, de eens gekozen naam zou toch aan het gedoopte kindeke verblijven, en wat men bij den Doop gewijzigd had, zou toch te niet gaan, het zou niet meetellen en niemand zou er meê rekenen.

Blijft men echter deze aloude gewoonte van het noemen der namen volgen, dan ware er, gelijk we reeds opmerkten, alles voor te zeggen, dat ook de geslachtsnaam genoemd werd. Enkel bij den voornaam wordt het kind alleen in huis genoemd en in den kring van zijn vriendjes, maar op school, en straks verder in het leven, zegt de voornaam zonder den geslachtsnaam niets, daar dezelfde namen gegeven worden aan tien, twaalf kinderen, zoodat men niet uit den voornaam, maar alleen uit den geslachtsnaam kan opmaken, wie bedoeld is. Als de Gemeente onder het doopen enkel die voornamen hoort aflezen, weet ze dan ook nog volstrekt niet, welk kind gedoopt wordt. In een kleine dorpsgemeente kent de Gemeente elk lid persoonlijk, en ziet dus wel aan vader of moeder, welk kind het geldt. Maar in eenigszins grootere Gemeenten, waar de persoonlijke kennismaking niet meer doorgaat, blijft alles voor de Gemeente een verborgenheid. Ze ziet dat er een kind gedoopt wordt, maar verder weet ze niets. Hieraan nu kon worden tegemoet gekomen, door bij den Doop niet alleen de voornamen, maar ook den geslachtsnaam van het kind te noemen, of liever nog, gelijk we reeds vroeger aangaven, door elk Doopvader te laten afroepen, zoo 't aan den Doop van zijn kind toekwam, desnoods met den naam van de moeder er bij. Er is ook wel voorgesteld om bij den ingang der kerk op een bord de namen der doopouders in vaste volgorde te schrijven, zoodat ieder bij het binnenkomen zien kon, wie hun kind ten doop zullen presenteeren, maar, ook al is dit hulpmiddel niet af te wijzen, toch zal de uitwerking van dezen maatregel gering blijken. Bij het binnenkomen moet ge de anderen die achter u komen, niet ophouden; ge kunt dus hoogstens een vluchtigen blik op zulk een bord slaan en verloopt dan daarna nog al de tijd, die voor den dienst der gebeden en de predicatie geëischt werd, dan mag men wel aannemen, dat hoogstens een zeer enkele zich nog de vier, vijf namen herinneren zal, die hij op het bord las. Iets waar dan nog bij komt, dat bij meerdere doopen tegelijk, men toch niet weet wie A en wie B en wie C is, tenzij men de Doopouders persoonlijk kent, en dan ware het lezen van hun namen op 't bord geheel overbodig. Roept daarentegen de ouderling van dienst achtereenvolgens de Doopouders bij namen en geslachtsnamen op, om met hun kinderen voor den Doopvont te treden, dan hoort heel de Gemeente die afroeping en ziet wie ze zijn, die op de namen antwoorden door toe te treden.

Bij den Doop als zoodanig hoort tenslotte nog *de Dankzegging.* Liturgisch zou een Doop zonder die Dankzegging een onvoltooide handeling zijn. In het Sacrament van den Doop is het niet de Dienaar die het doet, maar is het God Drieëenig zelf, die door Zijn Dienaar het zegel op den gedoopte zet. De handeling moet dus aanvangen met het Gebed, en moet evenzoo besloten worden met de Dankzegging. Nu is die Dankzegging in ons Doopformulier zeer zeker lijdende aan lengte van zinsbouw. Ze bestaat uit slechts twee volzinnen, waarvan de laatste niet minder dan 18 regels telt; iets wat het meedanken zeker niet bevordert, en dit te minder daar de Voorganger niet dan met veel inspanning zulke lange volzinnen zóó onder het danken kan uitspreken, dat hij in den gebedstoon blijft. Het is wel waar, dat de taal van onze Formulieren, en zoo ook van deze Dankzegging, boeiend vlot, als men haar gedrukt voor zich heeft en *leest,* maar ze aanhooren en er in meedanken is nog iets anders, en spant den geest veel meer om 't goed te doen.

Schoon is anders deze Dankzegging [vooral daardoor, dat ze een zoo keurige Belijdenis bevat van het geheiligd zijn van de kinderen des Verbonds. De kerk bidt niet om de toebrenging van de Doopkinderen tot het geloof, maar looft en dankt "dat wij *met onze kinderen* tot lidmaten van

Christus en tot kinderen Gods aangenomen zijn", en dat deze geheiligde Staat van de kinderkens in en door den Doop *bezegeld* en *bekrachtigd* is. En na die lofprijzing en dankzegging komt dan wel het gebed der Gemeente, maar in dit gebed vraagt de Gemeente niet, dat deze gedoopte kinderen tot Christus toegebracht mochten worden, maar dat ze, *als reeds toegebrachten,* door de genade Gods verder geleid en door den Heiligen Geest *altijd mogen geregeerd worden.* Niet opdat ze in Christus worden ingeplant, maar opdat ze, als Hem ingeplant *zijnde,* in Hem mogen *wassen* en *toenemen.* Natuurlijk weet de kerk dit niet van elk kind met zekerheid. Veeleer leert droeve uitkomst maar al te vaak, dat een gedoopt kind geheel buiten Jezus opgroeit, voortleeft en sterft, maar in de onderzoeking der personen waagt de kerk zich niet. Zij spreekt alleen onderstellenderwijze uit dat ze met een kind des Verbonds te doen heeft, en dat ze dit kind alleen doopt in de onderstelling dat het een kind Gods is. Anders zou de kerk het kind niet doopen mogen. Het is dan ook volstrekt onbegrijpelijk, hoe zelfs Dienaren die in hun langen dienst honderd en meer malen die Dankzegging Gode hebben opgedragen, deze onderstelling dat de Doop uitgaat van het *zijn* der kinderen in Christus, konden loochenen, en veel minder nog hoe zulke Dienaren, althans in de Hervormde kerk, nog kunnen volhouden, dat al wat in het Doophuis wordt ingedragen, gedoopt moet worden, zonder voorafgaand onderzoek, of men al dan niet met kinderen van geloovige ouders te doen heeft.

Een veel betwiste vraag eindelijk is, of tusschen de eigenlijke Doop-bediening en de Dankzegging nog een toespraak aan de ouders der gedoopte kinderen moet worden ingeschakeld. Ons Formulier kent zulk een toespraak niet, anders zou er vermelding van geschieden.

Eerst later is die toespraak opgekomen, en wel in een tijd toen de eigenlijke beteekenis van den Doop in de schaduw was gesteld en men meer tot het sentiment zich richtte dan tot de belijdende personen. Men was toen niet meer op de hoogte wat de Doop eigenlijk was. De Verbondsleer was geheel in vergetelheid geraakt. De Doop had opgehouden een Sacrament te zijn en was ontaard in een kerkelijke plichtpleging. En van toen af meende de Dienaar door een woord zijnerzijds den Doop meer belangwekkend te moeten maken. Er was verval in de kerk, en dit verval achtte de Dienaar te moeten stuiten door een gevoelvol, op hart en zenuwen werkend woord zijnerzijds. Hierin nu ag een minachting van het Sacrament als zoodanig. Bij het Sacrament spreekt de kerk, en is de Dienaar slechts haar orgaan. Vandaar het uitgewerkte Formulier waarin de kerk zelve spreekt. Doch juist dat Formulier beviel niet meer. Men liet er uit weg, men voegde er bij naar wilkeur, en las het zoo snel dat niemand het volgen kon. Zoo geraakte juist het woord der kerk op den achtergrond en nu poogde de Dienaar in het Sacrament zijn persoonlijk woord te leggen, iets wat bij het Sacrament juist misplaatst is. Bij den terugkeer tot vaster geloof en meer correcte belijdenis is men dit ook gaan inzien, en thans s die toespraak dan ook in tal van kerken in onbruik gekomen. De aandacht mag door geen toespraak van het eigenlijke Sacrament worden afgetrokken. Persoonlijk en subjectief moet de Dienaar bij den Doop schuil blijven. Niet *zijn* woord, het woord van de kerk moet geheel de bediening beheerschen. En dit hierom, omdat al zulke toespraken zich steeds meer op het gevoel richtten, en daarom bij voorkeur de moeders op den voorgrond plaatsten. Zoo trad de vader bij den Doop steeds meer terug. Dat hij en niet de moeder het kind bij den Doop presenteert, werd vergeten. De moeder was een meer gevoelig object voor zulk een toespraak, en vandaar dat het sentiment vanzelf in al zulke toespraak de overhand kreeg. Iets wat geheel thuis hoorde aan het eind der 18^{e} eeuw, toen een predikant onvoldaan den kansel verliet, zoo er niet tenminste een enkel persoon flauw was gevallen, maar niet meer past in onze 20^{e} eeuw, nu gezonder opvatting heel ons kerkelijk wezen beheerscht.

Eenmaal ingevoerd, eindigt de toespraak altoos met den Doop zelf in de schaduw te stellen, en bovendien is er dit nadeel aan verbonden, dat de meeste Doopouders dan wachten tot een prediker aan de beurt is, die van zulke toespraken veel werk maakt en ze op het roerendst weet voor te dragen. Juist dit echter toont, hoe men door zulke toevoegsels aan het Formulier steeds meer van de wijs raakt. Wie zijn kind niet gaarne door dezen of dien predikant gedoopt ziet, maar er op staat dat het juist door den predikant van de schoone, roerende toespraak zal gedoopt worden, zoekt den prediker en de streeling van zijn eigen gevoel, maar zulk een is het niet om den Doop te doen.

Zoo ziet men hoe zulk een verkeerde gewoonte invreet en den Doop bederft. Tienmaal schooner dan de roerendste toespraak is de Dankzegging die op den Doop volgt. Maar schuift men de toespraak tusschen Doop en Dankzegging in, dan wordt ook die Dankzegging tot een formule verlaagd die men zoo snel mogelijk afraffelt, om er straks nog een eigen Dankzegging aan toe te voegen, die alweder den Dienaar in plaats van het Sacrament op den voorgrond plaatst. Men mag er zich dan ook als een

gunstig teeken van ons kerkelijk leven in verblijden, dat niet alleen tal van Dienaren steeds meer van deze toespraken hebben afgezien, maar dat ook de ouders steeds meer hebben leeren verstaan, dat zulk een toespraak er niet bij hoort en den Doop voor hun besef niet verhoogen, maar in beteekenis verlagen zou. Onze vaderen in de 16e eeuw verstonden dit onmiddellijk. Later zijn onze kerken er van afgedoold. Gelukkig dat velen thans reeds tot den geest der vaderen zijn teruggekeerd.

XCVI. Bediening van den heiligen Doop. *(Vervolg.)*

Wat men lange jaren onder ons den "Doop der bejaarden" noemde is thans door Prof. Dr. Rutgers, conform den oorspronkelijken tekst, weer geworden de "Doop van volwassenen". Bejaard noemt men thans iemand van ten minste 50 jaar, en is alzoo niet meer in toepassing op een jongeling van 16 á 18 jaar die zich voor den Doop aanmeldt. Maar ook hiermeê is nog niet genoeg gezegd. Het Formulier toch voor den Doop van volwassenen is uitsluitend bestemd voor zoodanige volwassenen, die uit ouders geboren zijn welke beide of waarvan één der beiden leden der kerk zijn. Het is alzoo onbruikbaar voor de zoodanigen, die uit het Jodendom of uit het Heidendom of uit den Islam tot de Christelijke kerk overkomen. Geheel het leerstellig gedeelte van dat Formulier is dan ook bijna letterlijk uit het Formulier van den kinderdoop overgenomen. Onderstelt wordt alzoo in dit Formulier, dat men iemand doopt die reeds als kind had behooren gedoopt te worden, maar wiens Doop door nalatigheid of uit wat oorzaak ook achterwege bleef. Ook het Gebed en de Dankzegging zijn geheel conform het Gebed en de Dankzegging in het Formulier van den kinderdoop, alleen met deze kleine afwijking, dat in plaats van *dit kind,* thans gelezen wordt *deze persoon*; een uitdrukking die in onzen tijd vreemd klinkt, vooral in het Gebed. Daar bij den aanvang des Doops de persoon van den Doopeling *met name* genoemd wordt, ware het stellig beter geweest, zijn naam ook in het Gebed en in de Dankzegging te noemen. Aan dit noemen van namen is men thans bijna geheel ontwend, zoo dat zelfs bij een voorbede voor een kranke de Gemeente volstrekt niet weet voor wien ze bidt, iets wat stellig is af te keuren. Ook dit is een uitvloeisel van de combinatie van tienduizenden in ééne Gemeente, met uitsluiting van het kerspel-stelsel. Keerde men tot dit kerspel terug, zoo zou men elkaar kennen en het noemen van een naam niet meer vreemd aandoen. Thans is dit alleen denkbaar in kleine dorpsgemeenten, omdat men daar schier alle leden persoonlijk kent. Doch in geen geval moet daarom bij den Doop van een volwassene de naam uit Gebed en Dankzegging geweerd worden, te minder daar de naam toch bij de inleiding tot den Doop voluit, ingevolge het Formulier, behoort genoemd te worden.

We missen alzoo een Formulier voor den Doop van een Jood, een Heiden of een Mohamedaan. Het Formulier dat we" hebben, is voor hun Doop niet bruikbaar, en het is stellig eisch, dat de kerken hoe eer hoe beter een Formulier uitvaardigen, dat passen zal op den geheel onderscheiden volwassenen-doop van iemand die niet uit geloovige ouders geboren is. Vooral met het oog op de Zending zullen de kerken hiertoe hoe eer hoe beter moeten overgaan, nu de Zending een kerkelijk karakter heeft aangenomen. Onze missionaire predikanten zitten thans in verlegenheid. Er hoort een Formulier bij het Sacrament, en voor zulk een Doop als de missionaire predikanten bij bekeerlingen uit het Heidendom of den Islam hebben te bedienen, is er geen. Dit dwingt hen, zichzelven iets gereed te maken, maar dat dan geen officieel karakter draagt, want het bestaande Formulier is in zulk een geval ten eenenmale verwerpelijk.

Ook dient het in overweging te worden genomen, of men bij volwassenen de besprenging zal handhaven. De oorspronkelijke uitdrukking is vervangen door de besprenging met het oog op den kinderdoop. Voor volwassenen gold van meetaf steeds de onderdompeling. Voor een volwassene doet het dan ook vreemd aan, dat in het eerste leerstellige stuk van den Doop gesproken wordt van den ondergang, d. i. de onderdompeling in het water en dat er toch geen *ondergang* volgt. In het Formulier van den kinderdoop moest daarom liever alleen van de *besprenging* gesproken zijn, en in dit Formulier alleen van een *ondergang.* De moeilijkheid is maar, hoe men een geschikte gelegenheid voor den Doop door onderdompeling in het kerkgebouw zal aanbrengen. De Baptisten hebben zulk een inrichting in hun gebouw; wij niet; en ze is zeer moeilijk aan te brengen, gelijk de Doop door onderdompeling dan ook oudtijds niet in het kerkgebouw, maar buiten in het veld, waar men een geschikten stroom vond, bediend werd. Het zal daarom bij den zeer enkelen volwassenen-doop, die ten onzent plaats grijpt, wel bij de besprenging moeten blijven. Anders staat het daarentegen bij de Zending. Bij de Zending komt de Doop van volwassen bekeerlingen veelvuldig voor, en daar onze Zending niet in het noorden werkt, maar bijna uitsluitend in het Zuiden, alzoo in een warm klimaat, waar de bevolking gewoon is een bad in den stroom te nemen, zoo mannen als vrouwen, zou het zeer zeker aanbeveling verdienen zoo men daar bij den Doop van volwassenen tot de onderdompeling terug keerde. Vooral op den Oosterling maakt dit meer indruk, en het sluit zich geheel bij zijn levensusantiën aan. De ondergang in het water en het weeropkomen uit het water is veel rijker in symbolische beteekenis en sluit zich bij de oorspronkelijke instelling aan. Afwijking hiervan kan door het klimaat en door den kinderdoop geboden zijn, maar deze reden van afwijking

vervalt waar het klimaat warm en de te doopen persoon volwassen is.

Bij Doop van volwassenen verdient het stellig aanbeveling, den Doop niet te lang uit te stellen. Reeds op het 16e jaar mag ondersteld worden, dat een jongeling of een jong meisje genoegzaam in de mysteriën van ons geloof is ingeleid, om de Doopvragen van dit Formulier te kunnen beantwoorden. Daarentegen gaat het niet aan, knapen van 10 à 12 jaren te doopen. Althans niet naar den inhoud van ons Formulier. Er is toch met oordeel des onderscheids te handelen. Komt het verzoek om den Doop, ten behoeve van een knaap van 5 á 6 jaren, dan bestaat er geen bedenking om zulk een kind te doopen, mits dan met den kinderdoop. Zal daarentegen de Doop aan iemand als een volwassen persoon bediend worden, en dan dit tweede Formulier worden gebezigd, dan mag de Doop hem niet bediend worden tenzij hij genoegzaam tot jaren des onderscheids is gekomen, om de vijf vragen die hem gedaan worden, met volle bewustzijn en kennis van zaken te kunnen beantwoorden; en dat is voor het 16e jaar niet wel denkbaar.

Die vijf vragen toch zijn zeer streng en uitvoerig en gaan uit van de onderstelling, dat de te doopen persoon persoonlijk in de waarheid of belijdenis zij ingeleefd. De eerste vraag handelt van het mysterie der Drieëenheid en van het Godsbestuur. De tweede over het schuldbewustzijn en het in zonde ontvangen en geboren zijn. De derde over *ie* Goddelijke en menschelijke natuur van den Christus en de verzoening die door zijn sterven is aangebracht. De vierde over de XII Geloofsartikelen en de geloofsbelijdenis der kerk. En eindelijk de vijfde over den Christelijken wandel en de onderwerping aan de kerkelijke tucht. Dit alles nu kan niet gevraagd worden van een knaap van 10 jaren. Eerst op 16-jarigen leeftijd kan bekwaamheid hiertoe aanwezig zijn. Gelukkig zijn deze vragen zeker niet gesteld. Ze treden teveel in bijzonderheden en herhalen. De eerste vraag toch is in de tweede vanzelf besloten. Tot de belijdenis van zonde en verzoening, en tot de belijdenis der kerk en tot de belofte van Christelijken wandel had men zich moeten beperken. Bij het Sacrament hoort alleen datgene wat met het Sacrament in verband staat. Bij den kinderdoop richten zich de vragen tot de ouders en getuigen, bij wie een meerder inzicht ondersteld mag worden. Waarom dan bij den Doop van volwassenen, waarbij men in den regel met jonge personen te doen heeft, meer afgevergd? Ook maken de vragen in hun samenhang een te koud-leerstelligen indruk. Zelfs taal en stijl is beneden den hoogen toon van het Formulier van den kinderdoop gebleven. Gingen onze kerken er dan ook toe over, om een nieuw Formulier voor den Doop van Joden, Heidenen, Mohamedanen op te nemen, dan zou 't zeer zeker geraden zijn ook dit Formulier min of meer te vereenvoudigen. Tevens zou. er dan op zijn te letten dat het Formulier bij een Jood die zich ten Doop presenteerde, een andere afzwering van dwalingen mocht behelzen, dan waar het een Mohamedaan of een Heiden gold. Het afzweren toch van wat men verlaat, komt wel niet te pas bij den Doop van een volwassene, wiens Doop verzuimd is, maar welterdege bij den Doop van iemand die Jood, Mohamedaan of Heiden was. Hiermee hangt het vraagstuk van het *Exorcisme,* d. i. de afzwering van den duivel, saam, een gebruik dat zelfs de Luthersche kerk nog bijhield. Dit Exorcisme nu, genomen als afzwering van den duivel, had zin bij den Doop der kinderen die geacht werden onder de macht van Satan te staan, maar moest nooit zijn toegepast bij den Doop van kinderen uit Christen-ouders. Althans niet zoo men met onze Gereformeerde kerken belijdt, dat zulke kinderen door hun ouders *geheiligd zijn.* Ook de exsufflatie, d. i. de uitblazing van Satan, die Rome bijhield, heeft op het standpunt van onze kerken geen aannemelijke onderstelling. En wat men verder aan den Doop toevoegde: 1e. het zout in den mond, 2e de bestrijking van neus en ooren met speeksel, 3e de zalving, 4e de brandende kaars als symbool der liefde, 5e het geven van een naam van een der heiligen, en 6e het uitreiken van een wit kleed of witte doek, en wat men meer aanwendde, is alles terecht door onze kerken afgeschaft. Niet alsof zulke symbolen op zich zelf te veroordeelen waren, maar omdat ze de aandacht van den Doop te zeer aftrekken, en aan den eenvoud van het Sacrament te kort doen. Al zulke gebruiken missen den Schriftuurlijken grondslag en zijn alleen uit de gewoonte opgekomen. Alleen het Exorcisme bij den Doop van een Heiden of Mohamedaan kan reden van bestaan hebben, mits dan verbonden met afzwering der hoofdtegenstelling, die de Heidensche religie of de Islam met de Christelijke religie vormt.

XCVII. Bediening van den heiligen Doop. *(Slot)*.

De Nood-Doop is in onze Kerken nimmer in eere geweest; iets wat te sterker spreekt, daar de Nood-Doop in onze kerken bestond toen we met Rome braken en in de aanverwante Luthersche kerken met grooten ernst gehandhaafd is. Toch glijde men niet te licht over het vraagstuk van den Nood-Doop heen. Het valt toch kwalijk tegen te spreken, dat bij het wegvallen van den Nood-Doop de beteekenis en waardij van den Doop in veler oog daalde. Volgens de Roomsche, Grieksche en Luthersche belijdenis bezit de richtig bediende Doop een genade-mededeelende kracht, derft een ongedoopte de genade, en is ze aller gedoopten deel. Men noemt dit, dat aan den Doop *exhibitieve* kracht toekomt. Wie gedoopt werd, heeft onder en door middel van den Doop een verandering ondergaan; er is op hem ingewerkt; en hij is iets deelachtig geworden dat hij in zijn ongedoopten staat niet bezat. Wordt dit nu alzoo in de Gemeente geloofd en beleden, dan spreekt het schier vanzelf, dat een vader en moeder er hoogen prijs op stellen, dat hun kind niet ongedoopt blijve. Onder de Roomschen is het dan ook gewoonte, het pasgeboren kind, liefst nog den eigen dag, of is 't daarvoor te laat, dan den volgenden morgen naar den Doopvont uit te dragen. Een nog ongedoopt kind staat buiten het Heilige; alleen een gedoopt kind wordt zalig. De drang moet dus wel sterk zijn, om het kindeke hoe eer hoe beter den H. Doop deelachtig te doen worden. Bij de Lutherschen is het nimmer zóó sterk gedreven, maar toch ook onder hen werkt gelijke prikkel.

En hieruit nu moest vanzelf de Nood-Doop opkomen, 1e omdat het ongeboren leven bedreigd kon zijn, en 2e omdat de gelegenheid om den Doop te ontvangen, gelijk die door de kerk bediend wordt, kon ontbreken. Het eerste komt herhaaldelijk voor. De geboorte kan met zooveel angst en benauwing toegaan, dat het kindeke reeds in de geboorte zelve bezwijkt of althans schier onmiddellijk daarna den pas ontvangen adem veer voor altoos uitblaast. Het tweede doet zich zeldzamer voor. Naar goede orde moet het de Dienaar zijn die den Doop toebedient, maar de gelegenheid kan zoo zijn, dat niet aanstonds een Dienaar te bereiken is. Een kindeke kan in volle zee op een schip geboren worden. Er kan een kind geboren worden in een hut boven in de bergen en dat noodweer belet het kindeke naar omlaag te dragen. Op een eenzame statie onder de Heidenen of Mohamedanen kan een kindeke uit Christenouders geboren worden, zonder dat er op honderd kilometers afstand een kerk te vinden is. In al zulke gevallen nu kan het zich voordoen dat een jonggeboren kindeke sterft, zonder dat het mogelijk bleek in den gewonen weg den Doop voor zulk een kindeke te zoeken. Sterft nu zulk een kindeke ongedoopt, dan lijdt het bij de onderstelling dat de Doop de genade toebrengt, schade, en wel een schade die de eeuwige zaligheid kan afsnijden. Wel heeft men door ver getrokken redeneering hiervoor nog een uitweg pogen open te laten, maar het staat dan toch altoos zóó, dat we van tweeën één hebben te kiezen: de Doop brengt de genade toe of brengt ze niet toe; maar zoo de Doop metterdaad het instrument is waardoor de genade wordt toebedeeld, dan volgt hieruit ook, dat de ongedoopte deze genade nog mist, en zoo de dood tusschenbeide treedt, buiten genade sterft. Bij zoo bitter droeve conclusie nu kon men niet blijven staan, en vandaar dat toen de leer ingang vond, die ook aan een gewoon persoon, bij ontstentenis van een Dienaar, het recht toekende om, bij dreigend doodsgevaar, den Doop te bedienen. Wie dit dan deed, was vrijwel onverschillig. Het kon de vader, het kon de baker, het kon de arts, het kon een familielid, het kon ook een geheel vreemde zijn. Natuurlijk moest het geval van *nood* aanwezig zijn, en de intentie om te doopen, in hem of haar die den Doop waarnam, gevonden worden; maar mits nood dwong, bezat ieder aanwezige de macht en de bevoegdheid om den Doop aan zulk een kindeke toe te bedienen. De Luthersche kerken leerden het niet anders, en het is niet wel denkbaar, dat ook uit deze kerken de Nood-Doop verdwijnt, zoolang het geloof aan de genade-toebrengende kracht van den Doop bij de leden dezer kerken stand houdt. Waar ongeloof intrad, week vanzelf ook de Nood-Doop, inzoover men aan den Doop geen hooger beteekenis meer hechtte dan die van een aandoenlijke plechtigheid; maar voorzoover in streng-Luthersche kerken aan den Doop nog de kracht wordt toegeschreven om de genade aan te brengen, houdt ook de Nood-Doop nog stand.

Onder de Gereformeerden daarentegen *kon* de Nood-Doop niet in gebruik komen, daar de Doop, naar de vaste en eenparige belijdenis onzer kerken, de genade niet *aanbrengt,* maar als *aanwezig onderstelt* Niet natuurlijk, alsof van elk uit leden der kerk geboren kindeke met stellige zekerheid gezegd kon worden, dat het de genade der behoudenis ontving. Dit leerde de uitkomst, helaas, wel anders. Maar juist omdat niemand zeggen kon, wat er in het hart van zulk een kindeke al dan niet had plaats gegrepen, was het de roeping der kerk om het kindeke naar zijn kerkelijken staat te beoordeelen; en als zoodanig genomen, was het kind van den geloovige heilig en begrepen in het Verbond. Hieruit volgt, dat de Doop de genade niet instrumenteel kan aanbrengen. Vandaar komt het

dan ook, dat in ons Doopformulier bij de uitlegging van den Doop zorgvuldig elk woord gemeden is, dat op het toebrengen van de genade door den Doop zou kunnen doelen. Al wat de Doop doet, is *betuigen, verzegelen, verzekeren, vermanen.* In het tweede stuk van de leer des Doops staat het zoo nadrukkelijk: "Ten tweede *betuigt* en *verzegelt* ons de Heilige Doop de afwassching der zonde door Jezus Christus". En dit wordt dan nader met het oog op de drie Goddelijke personen uitgelegd, opdat men verstaan zou waarom de Doop juist in den Naam des Vaders, des Zoons en des Heiligen Geestes wordt toebediend. En dan heet het: I^{e} "Want als wij gedoopt worden in den Naam des *Vaders,* zoo *betuigt* en *verzegelt* ons God de Vader" enz. 2e "En als wij gedoopt worden in den naam des *Zoons,* zoo *verzegelt* ons de Zoon", enz. En 3^{e} "Desgelijks als wij gedoopt worden in den naam des Heiligen Geestes, zoo *verzekert* ons de Heilige Geest", enz. Hierop volgt dan in het derde stuk van de leer des Doops nog de *vermaning,* die ons door den Doop toekomt, en dat wel in deze woorden: "Overmits in alle verbonden twee deelen begrepen zijn, zoo worden wij ook weder van God *door den Doop vermaand* en verplicht tot een nieuwe gehoorzaamheid". Niet de Doop brengt de kinderen in het Rijk Gods en in het Verbond, maar zóó staat er: "Zoo zal men de kinderen als *erfgenamen* van het Rijk Gods en van het Verbond Doopen"; een zegswijze waarin het woord *erfgenaam* niet doelt op een erfenis die eerst later zal vrijkomen, maar op een erfenis die reeds geërfd is. Immers de erfenis ging in op Golgotha.

Dit standpunt nu liet vanzelf voor den Nood-Doop geen plaats. Al stierf het kindeke ongedoopt, het stond daardoor niet *buiten* de genade. Vandaar dat de ouders getroost en vermaand worden, om zoo hun kinderen vroegtijdig, zonder den Doop ontvangen te hebben, sterven daarom geenszins aan hun zaligheid te twijfelen. Ze *misten* het zegel des Verbonds, maar niet het *deelgenootschap* aan het Verbond. Nu had dit zegel juist zijn waarde en beteekenis voor wie leven bleef en den strijd des levens tegemoet ging, maar dat zegel was niet onmisbaar voor het jonge wicht, dat het aardsche leven nimmer zou ingaan en den strijd van het leven niet zou kennen. Hieruit volgt wel niet, dat men den Doop, waar ze te verkrijgen was, mag verzuimen, want dan is dat onze schuld en zal niet het kindeke, zoo het onverwacht sterft, er onder lijden, maar zal de vader of moeder, die dit verzuim pleegden, hun schuld van verzuim voor God dragen. Het wekenlang uitstellen van den Doop zonder noodzaak, of alleen om op het herstel van den moeder te wachten, verdient daarom zeer beslist afkeuring. Maar ontkend kan niet, dat juist deze leer van den Doop bij den onnadenkende het uitstel in de hand heeft gewerkt en bij niet weinigen de beteekenis en de waardij van den Doop heeft doen dalen. Als Doop of niet-Doop toch aan de zaligheid van het kindeke niets toe- of afdeed, waarom zou men zich dan haasten, ja waarom zou men dan aan den Doop zoo groote waarde hechten? Zulk een overweging kwam natuurlijk niet op bij de oprecht-geloovigen. Deze toch voelden zich op zich-zelf reeds gebonden door het Doopbevel en erkenden hun plicht om in stille gehoorzaamheid zich aan dit bevel van den Christus te houden. En ook beseften de oprecht-geloovigen zeer wel, wat hooge waardij en beteekenis de Doop in de herinnering had, in het *zegel* tot hun vertroosting en in de *vermaning* tot verwakkering van hun heiligen moed in den strijd des levens. Maar wel boette de Doop door deze leer van haar beteekenis in bij de zoodanigen, die zich alleen maar afvroegen of ze de zaligheid van het kind er door tegenhielden, zoo de Doop buiten zijn Sacramenteele beteekenis werd opgevat. De Doop was geen Sacrament meer, en was in 't eind niets meer dan een kerkelijke plechtigheid, om aan de geboorte van het kindeke zekeren kerkelijken glans of praal bij te zetten.

Zoo was de stand van zaken ten opzichte van den Doop eertijds, en zoo zal die stand tot den einde toe blijven. Leert men dat de Doop instrument ter zaligheid is, dan zal de Doop hoog in aller schatting staan, en de Nood-Doop noodzakelijk opkomen en geregeld moeten worden. Leert men daarentegen, dat het kindeke, als reeds in het Verbond opgenomen, in den Doop slechts een zegel ontvangt, dan vervalt de Nood-Doop, maar zal ook bij den onnadenkende de beteekenis van den Doop minder hoog worden aangeslagen. Aan dit dilemma is geen ontkomen. En daarom te meer is het plicht en roeping der Gereformeerde kerken, om de heugenis aan den Doop steeds bij de gedoopten te verlevendigen, hun den troost voor te houden, dien ze in het zegel des Verbonds bezitten, en hen gedurig te bepalen bij den plicht der nieuwe gehoorzaamheid die uit den Doop rechtstreeks voor hen voortvloeit. Juist hieraan echter hapert het nog maar al te dikwijls. In de prediking wordt bij het vermaan tot heiligen wandel veel te weinig op den Doop teruggegaan. De beteekenis van den Doop voor het verdere leven wordt veel te weinig op den voorgrond geplaatst. En het droef gevolg hiervan is, dat verreweg de meesten schier nooit meer aan hun eigen Doop denken. Is het wel, dan moet het *zegel des Verbonds,* dat we in den Doop ontvingen, heel ons leven door ons sterken en troosten, doch door het verzuim der kerken wordt deze uitwerking van den Doop maar al te zeer gemist.

XCVIII. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal.

Onze beide Sacramenten hooren bijeen. Vandaar dat in den oudsten tijd van het opkomen der Christelijke Kerk, elke Jood of Heiden, die gedoopt was, ook mede aanzat aan den heiligen Disch. Onder gelijkheid van omstandigheden behoort die regel nog te gelden. Als ook nu nog een Jood, Heiden of Mohamedaan tot bekeering komt, op belijdenis gedoopt wordt, en nu het Sacrament des Avondmaals wil genieten, mag hij hiervan niet worden teruggehouden. Bij de Zending geldt hetzelfde. Wie, geboren onder den Islam of onder het Animisme, Buddhisme, Brahmanisme of Shintoisme, breekt met zijn verleden, tot Christus bekeerd wordt, belijdenis doet en op die belijdenis gedoopt wordt, hoort vanzelf tot het Avondmaal toegang te hebben. Wel is in sommige Zendingsstaties de gewoonte ingevoerd, om alvast iemand door den Doop te binden, dan hem nader te onderwijzen, en eerst nadat dit onderwijs vrucht droeg, hem tot het Avondmaal toe te laten, maar stellig is dit onzuiver. Wie niet tot het Avondmaal kon worden toegelaten, heeft ook geen recht op den Doop. De Doop is niet een lokmiddel, om iemand alvast met de kerk in zeker verband te brengen. Zóó opgevat, zou hij ophouden een Sacrament te zijn. Als Sacrament aan een volwassene toch bediend, ligt er in de aanvaarding van de belijdenis, de belofte van de te doopen personen, deelt de Doop het zegel des Verbonds mede, en staat derhalve de aldus bezegelde in de Gemeente op voet van gelijkheid met de overige leden. De moeilijkheid voor de Zending is maar, dat andere Kerken, wier Zending naast de onze staat, een andere grondbeschouwing van den Doop volgen, ieder doopen die zich aanmeldt, aan den Doop zelven wederbarende kracht toekennen, en op dien grond met het toedienen van den Doop grif en gul zijn. Door de Zending dezer kerken wordt dan ook aan het verlangen om gedoopt te worden, zoodra dit opkomt, aanstonds voldaan, en wat aan dien Doop zal moeten voorafgaan, wordt niet zelden tot een uiterst klein minimum beperkt. Staat nu de Gereformeerde Zending hiertegen met haar eigen belijdenis van den Doop over, dan doet zich maar al te dikwijls het verschijnsel voor, dat wie eerst neiging vertoonde zich bij ons aan te sluiten, hoorende dat het bij andere Zending zooveel gemakkelijker en toeschietelijker gaat, zich al spoedig van ons afkeeren en bij die andere Zending den Doop zoeken.

Een Heidensch of Mohamedaansch bekeerling hunkert naar den Doop. Eerst door den Doop zal hij vol man in de nieuwe gemeenschap worden, en het vele leeren verdriet hem. Bij tuchtzaken doet zich hetzelfde verschijnsel voor. Spant men den boog te sterk, dan verlaat zulk een leerling eenvoudig uw Kerk, en sluit zich bij een andere statie aan. En dan natuurlijk is het hem om 't even, of deze statie een Protestantsche of een Roomsche is. Van de diepe tegenstelling, die bij ons tusschen het Roomsche en Protestantsche leven gaapt, voelt hij niets en kan hij niets voelen. Zelfs trekt niet zelden de rijker weelde van den dienst in Rome's kerken den Oosterling aan, en de mindere gestrengheid van de eischen die Rome's kerk stelt, mag hij wel. Toch mogen de Gereformeerde staties in beginsel hier nooit toegeven. Onzerzijds mag niet gedoopt worden, tenzij er duidelijk blijkt van bekeering tot de Christelijke religie en er genoegzame kennis van die religie is, om tot belijdenis te leiden. Slechts legge men hier niet den maatstaf van onze Westersche landen aan. Reeds in vroeger eeuwen namen onze Vaderen met de XII Geloofsartikelen, het Onze Vader en de Tien Geboden genoegen, den nadruk leggende op betuiging van boete en overgang, en de belofte des nieuwen levens aannemende. Een Oosterling bestaat anders, leeft anders, voelt anders en belijdt anders dan wij, en er behoort voor de Zendingsstaties veel plaatselijke kennis en zielkundig een bekendheid met den landaard toe, om voor de overtuiging dat men met een oprecht bekeerling te doen heeft, geen overbodige en bij hem niet passende gronden te zoeken, en toch anderzijds zijn belijdenis van zonde en van verlossing in Christus, in kerkelijken zin genoegzaam aannemelijk te maken. Is eenmaal de vader of moeder gedoopt, dan volgt de Doop van hun kinderen natuurlijk vanzelf, en daarom, niet bij de kinderen, maar bij de eerste bekeerlingen zelve schuilt de moeilijkheid. De kennis kan hier gering zijn, maar vast moet staan, dat de persoon in zijn ziel breekt met den Islam of met het Paganisme, en dat er in zijn levenskeuze een overgang plaats greep van Mohamed tot Christus en van de Heidensche religie tot de religie der Christenheid. Het vele leeren doet het niet; op den overgang in de geheele levensopvatting komt het aan. Die overgang moet duidelijk spreken, om te kunnen gedoopt worden, maar ook waar die spreekt, geldt het zeggen van den Moorman van Candacé: "Ziedaar water, wat verhindert mij gedoopt te worden", met het antwoord van Filippus: "Indien gij van harte gelooft, dat Jezus Christus de Zoon van <3od is, zoo is het geoorloofd u te doopen". Voor een catechisatie gelijk die onder ons vaak verstaan wordt, is zulk een bekeerling niet

zelden geheel onvatbaar.

Deze korte uitweiding kon hier niet gemist worden, omdat nog maar al te zeer verzuimd is, in het Liturgische met den volksaard van Oosterling en Westerling afzonderlijk en onderscheidenlijk te rekenen. Dit leidt er dan toe, dat in onze Zendingsstations vaak formules gebezigd worden die daar niet thuis hooren, of ook dat de missionaire predikanten, dit zelve gevoelende, elk op eigen gelegenheid te werk gaan en juist daardoor dit subjectieve en onvaste in den Eeredienst brengen, wat vooral bij den Oosterling uiterst schadelijk pleegt te werken. Vastheid in den vorm imponeert hém nog veel meer dan ons. De Roomsche missie heeft dit zeer stellig in haar voordeel; en ongetwijfeld zouden onze kerken een nuttig en goed werk doen, zoo ze althans een aanvang maakten met het onderzoek, om tot een geschikte Liturgie voor onze staties te komen. Ook in den Catechismus die ginds gelden zal, moet de tegenstelling met den Islam en met het Paganisme een veel breeder plaats bekleeden. Onze Heidelberger geeft de tegenstellingen uit de 16^{e} eeuw in Europa en schiet zelf voor ons te kort door het niet te berde brengen van de tegenstellingen van dezen tijd. Maar in geen geval kan men onder Mohamedanen en Heidenen in het Oosten volstaan met het catechiseeren over tegenstellingen, die zij nooit gekend hebben, uit een tijd dien ze niet mee doorleefden, en uit een milieu waarin ze zich niet thuis gevoelen. Voor hen moet Catechismus en Liturgie zich aansluiten aan hun toestand en de godsdienstige vraagstukken te berde brengen die hen bezig houden. Gemakkelijk zal 't niet zijn om hiertoe te geraken, daar de kerken hier te lande de toestanden ginds zoo weinig kennen. Zelfs zou 't niet anders kunnen, of de leiding van dezen arbeid zou van onzen Oost moeten uitgaan. Maar zooveel lijdt dan toch geen tegenspraak dat hier een groot en zeer ernstig werk op voorbereiding en afdoening wacht, en dat onze kerken haar roeping niet verstaan zouden, zoo ze maar steeds berustten in den eisch, dat onze Catechismus en onze Liturgie ook voor onzen Oost moeten blijven gelden.

Maar ook onder ons zijn we op verre na niet, waar we wezen moeten; iets wat vooral bij de zoogenaamde "aanneming" uitkomt. Reeds het gebruik van dit woord "aanneming" toont, hoe weinig we het wezen der zaak wisten te grijpen. "Aanneming" beduidt dan aanneming tot lidmaat, alsof er tusschen een *lid* en *lidmaat* een principieel verschil ware aan te wijzen. Elk lid van uw lichaam is een van uw ledematen, en elk stuk dat tot uwe ledematen behoort, is een lid van uw lichaam. Deze twee uitdrukkingen laten geen principieel onderscheid toe. Men bedoelt er mee te zeggen dat *lid* is ieder gedoopte, en *lidmaat* alleen hij, die is toegelaten tot het H. Avondmaal. Een onderscheiding, die men onder de Engelsche Nonconformisten zelfs zoover drijft, dat een kerk, naar haar zielental gevraagd, alleen opgeeft de toegelatenen tot het H. Avondmaal. Vandaar de zoo lage cijfers, die gemeenlijk door deze kerken worden opgegeven. Een kerk waartoe, wat het zielenaantal aangaat, millioenen behooren, geeft dan aan dat ze bestaat uit twee à driehonderdduizend "members". Al de overigen zijn dan nog geen "members", en behooren nog niet tot de kerk, zoodat voor hen de kerk nog niet anders is dan een opleidings- en opvoedingsschool, om ze straks leden of lidmaten van de kerk te doen worden. Ook in Amerika is dit stelsel doorgedrongen, en zoo het Baptisme als het Methodisme heeft dit stelsel bij de Anglo-Saxers in de hand gewerkt. In Duitschland was 't het Piëtisme, vooral onder Spener, dat tot gelijke uitkomst geleid heeft. De aldus ontstane beweging nu heeft ook onder ons doorgewerkt, en won steeds meer veld hoe meer de rechte opvatting van den Doop onder ons te loor ging; en zoo is men toen gaan spreken van "aanneming" alsof een gedoopte in onze kerk eerst door zijn "aanneming" een lid van deze kerk werd. Geheel nu ging dit niet, waar in de Dankzegging bij den Doop zoo uitdrukkelijk beleden werd: "en alzoo tot kinderen aangenomen hebt en ons dat nu in den Heiligen Doop bezegelt en bekrachtigt", en in de eerste vraag van de ouders werd afgevergd de belijdenis: "Of gij niet bekent dat deze kinderen in Christus geheiligd *zijn,* en alzoo als zijn *lidmaten* behooren gedoopt te worden?" Men kon dus niet ontkennen, dat het gedoopte kind reeds tot de kerk als een lid van die kerk behoorde. Daarom verzon men toen het geheel willekeurige onderscheid tusschen een *lid* en een *lidmaat,* en beging bij het stellen van dit onderscheid dan nog de bijna potsierlijke vergissing, dat men voor een toegelatene tot het H. Avondmaal juist dat woord *lidmaat* koos, dat in ons Doopformulier met zooveel woorden juist op het zelfs nog te doopen kind was toegepast. Zoo nam men als "nieuw lidmaat" aan een persoon die reeds achttien à twintig jaren geleden door de kerk als *lidmaat* erkend en als *lidmaat* gedoopt was.

Hierin wreekte zich, gelijk ons nader blijken zal, de volkskerk, die maakte dat men aan een Doop, die toch immer werd toebediend aan al wat in het Doophuis gebracht werd, nauwelijks meer hechtte. Zulk een gedoopte, maar nog niet "aangenomene" gold dan als een wilde, die eerst op later jaren door het doen van belijdenis aanzoek deed om als lid in de kerk te worden opgenomen. De kerk nam

zulk een belijder dan aan, zoo werd hij aangenomen, en zoo eerst werd hij geacht tot het lichaam der kerk te behooren en er een lidmaat van te zijn. Met geheel dit spreken van "aanneming" en met heel dit onderscheid tusschen *leden* en *lidmaten* zal daarom eens voor goed te breken zijn. Wat bedoeld werd, is niet anders dan het *doen van belijdenis,* en het op grond van die belijdenis *toegelaten worden tot het H. Avondmaal.*

XCIX. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. *(Vervolg)*

Dat er tusschen Doop en Avondmaal een overgang moet zijn, zoo de Doop aan het jonge, nog onbewuste kindeke is toebediend, spreekt vanzelf. Naar den Doop kan men gedragen worden, tot het Avondmaal gaat men in eigen persoon zelf. Eer de kerk den toegang tot het Avondmaal kan toelaten, dient alzoo gebleken te zijn, of uit het gedoopte kindeke een *belijder* is opgegroeid. Dit moet op de een of andere wijze geconstateerd worden, en het is uit de zucht om dit te constateeren, dat het *Vormsel* opgekomen is. Een gebruik dat op zich-zelf niet is af te keuren, en waaraan zelfs een element van waarheid voor het kerkelijk leven ten grondslag ligt, maar dat we weigeren als Sacrament te eeren, reeds hierom overmits de uitdrukkelijke instelling van het Hoofd der kerk hier ten eenenmale ontbreekt. Bij den Doop handelen we ingevolge het Doopbevel: "Gaat heen, onderwijst alle volken, ze doopende"; en bij het Avondmaal gehoorzamen we aan de ordinantie des Heeren: "Doet dit te mijner gedachtenis"; maar voor wat het Vormsel bedoelt, ontbreekt elk daarmee gelijk te stellen bevel van Christus. Hetzelfde geldt ten aanzien van het element en de beteekenende zaak. Het element bij den Doop is het water, bij het Avondmaal brood en wijn, doch voor het Vormsel is door Christus geen element aangewezen. Men bezigt de olie ter zalving, maar deze aanwending berust op eigen vinding.

En wat van het element of teeken geldt, geldt evenzoo van de beteekende zaak. Bij den Doop spreekt in het teeken de afwassching der zonde, en bij het Avondmaal spreekt in brood en wijn het lichaam en bloed des Heeren; doch ook te dezen opzichte laat het Vormsel in den steek. Nu kan men natuurlijk het begrip van Sacrament wel zoo wijzigen en uitbreiden, dat ook het Vormsel en tal van andere plechtigheden er onder kunnen begrepen worden, maar dan gaat de waardij van het Sacrament verloren en glijdt dit, eenmaal van de uitdrukkelijke instelling door Christus losgemaakt, ongemerkt over in een kerkelijke plechtigheid, die door menschen is ingesteld en geen andere dan liturgische beteekenis kan bezitten. Van Roomsche zijde zoekt men nu in het Vormsel de beteekenis te leggen, dat door dit Sacrament de bijzondere genade wordt meegedeeld, die den belijder in staat stelt moedig te allen tijde in zijn belijdenis te volharden en er desnoods druk en vervolging voor te ondergaan, en juist deze aan het Vormsel toegediende beteekenis toont waaraan het zijn oorsprong dankt. Zoo dikwijls in de oude Christelijke Kerk op tijden van bittere vervolging jaren van dulding volgden, nam gemeenlijk het aantal Christenen zeer sterk toe. Juist dit echter bracht gevaar van naambelijdenis met zich. Men liet dan zijn kinderen wel doopen, maar in de opvoeding werd het Christelijk element verzuimd en er volgde veelal een leven op midden in de wereld, eer voor de wereld dan voor Christus. Dit duurde dan tot weer wolken aan den gezichtseinder zichtbaar werden en nieuwe vervolging van verre dreigde. Dan toch rees de vraag, of het verzwakte en verslapte geslacht van geloovigen bij zulk een vervolging wel stand zou houden. En zoo kwam vanzelf de behoefte op, om vooral de jongeren, die na hun Doop vaak afzwierven, door een nieuwen handslag, door een nieuwe acte sterker dan dusver aan de kerk te verbinden en hen op de dreigende vervolging voor te bereiden. Zoo verkreeg de bijzondere sterking van het geloof tegen vervolging een hoog-ernstige beteekenis, en zoo verklaart het zich, dat door deze behoefte de instelling van een nieuw Sacrament in het leven is geroepen.

Opmerkelijk is het nu, dat in de 19e eeuw, en zelfs reeds op het eind der 16e eeuw, soortgelijke gang van denkbeelden ook in de Protestantsche kerken opkwam en doorwerkte. Met name de Gereformeerde kerken hadden, om het pseudo-Sacrament van het Vormsel af te schaffen, den overgang van Doop naar Avondmaal zoo zacht en onmerkbaar gemaakt als 't slechts kon. Er werd gecatechiseerd. Als dit ten einde liep, werd door een predikant en een ouderling beoordeeld of nu de gecatechiseerde persoon ten Avondmaal kon worden toegelaten, en nadat deze toelating nader bezegeld was, stond de toezegging tot den Heiligen Disch open. Van een liturgisch ingerichten dienst was hierbij geen sprake, geen Formulier werd ingevoerd, en het liep alles onder den gewonen Dienst door, soms bijna onmerkbaar. Dit deerde nu niet in de bloeiperiode der Hervorming, toen het kerkelijk leven in heel Europa uiterst opgewekt was, en een ieder zeer wel wist dat het oogenblik kon komen, waarop men voor zijn geloof zou hebben te lijden. Onder jongen en ouden was men toen zeer wel op de hoogte van zijn belijdenis. De Catechismus was in breeden kring gemeengoed en men voelde zich als leden der kerk één. Reeds op het einde der 17e eeuw daarentegen daalde de ernst en de bezieling van dit kerkelijk leven. Men nam de moeite niet om zich op de hoogte van zijn belijdenis te stellen. Het verliep alles steeds meer in doode formaliteit. En vooral het geestelijk leven leed

schade. Methodisten, Piëtisten en Baptisten maakten hiervan gebruik om zieltjes te winnen, en wat meer zegt, ze deden aan de ernstige voorgangers en leidslieden der kerk verstaan, dat het hoog tijd werd in de groote volkskerken nieuw leven te wekken. Die drang bleek al spoedig onweerstaanbaar. De mannen der kerk zagen het voor oogen, hoe 't op eigen akker alles verdorde en hoe juist het Methodisme en Piëtisme er in slaagden een meer bezield leven gaande te houden. Dit kon zoo niet blijven. En zoo kwam men almeer tot de overtuiging, dat we wel niet het Sacrament van het Vormsel, maar dan toch een eenigszins aangrijpende acte noodig hadden om tusschen Doop en Avondmaal een roepstem ter geestelijke opwekking tot het jonge geslacht te doen uitgaan. In Engeland nam deze acte het eerst vaster vorm aan. Ook in Duitschland vond dit streven instemming, onder den naam van *Konfirmation,* en het is door het overplanten van deze beweging ook binnen de grenzen onzer kerken, dat wij pogingen van gelijken aard ook hiertelande zagen aangewend.

Te eerder zelfs ging men dien weg op, naardien de belijdenis van den Doop ook ten onzent allengs zoo meer verliep. Tegen den aard van onze belijdenis in, was men toch hier te lande tot een volkskerk gekomen. De Gereformeerde kerk was de heerschende en gaf velerlei voordeel. Vandaar dat ook zij die van verre stonden en niets voor onze belijdenis gevoelden, toch hun kinderen in onze kerken wilden gedoopt hebben. Kleine groepjes bleven zich afzonderen in de Remonstrantsche en Doopsgezinde fractie, maar voor het overige ging alles wat niet Roomsch bleef, van lieverlede tot onze kerken over. Gevolg hiervan was, dat het kerkbegrip het Verbond niet meer dekte, en het geheiligd zijn in zijn ouders steeds meer verviel. Zoodoende kon men niet meer onderstellen, dat het te doopen kind wedergeboren was. Het kwam steeds meer op één lijn te staan met een kind uit Heidensche ouders geboren. Zoo hield de Doop feitelijk op een Sacrament te zijn. Wij toch leerden niet met Rome en de Lutherschen, dat de Doop een wedergeboorte aanbracht. De Doop, losgemaakt van het geloof der ouders, en zelfs niets bezegelende werd zoo almeer verlaagd tot een plechtigheid, waarbij de belofte der ouders om het kind in de kerkleer op te voeden en Godzaliglijk te leiden, hoofdzaak werd. Daardoor kwam het er dan op aan om te zijner tijd te constateeren of de belofte gehouden was, en of het opgewassen kind nu dan ook als volleerd en tot belijdenis bekwaam tot het H. Avondmaal kon worden toegelaten. Wie minder uitwendig, meer geestelijk de zaak aanvatte, mengde hierin het element van de bekeering en drong er op aan, dat het doen van belijdenis, of de "aanneming", gelijk men het algemeen noemde, niet zou plaats hebben tenzij de persoon dien het gold, ook persoonlijk tot bekeering was gekomen. Vandaar toen het uitstel. Eerst tot 20 en 24 jaar, en toen almeer al later, zoodat er zelfs streken in het Noorden van ons land zijn, waar men de toelating tot het Avondmaal steeds verder verschoof, met de droeve uitkomst dat er meer dan één vergrijsde en stierf, zonder ooit den Dood des Heeren aan Zijn Disch herdacht te hebben. Nu lag aan deze opvatting zeer zeker een element van waarheid ten grondslag. Wedergeboorte en bekeering zijn onderscheiden. De eerste gaat aan de laatste vooraf, en de laatste wordt uit de eerste geboren. Een kindeke uit geloovige ouders geboren, ís wel heilig in Christus, en mag ondersteld worden het zaad des geloofs in zich te dragen, maar dit zaad is in een klein kindeke nog niet ontkiemd. Van bekeering is bij een kind dat aan de borst zijner moeder ligt, nog geen sprake. Eerst later komt het oogenblik, dat zulk een kind, tot zelfbewustheid gerijpt, voor zich persoonlijk zijn dood in zonde gevoelt, in Christus de verzoening aangrijpt, en zich van de wereld bekeert tot het Koninkrijk Gods. Deze levenskeus nu te bevorderen en ze op een bepaald oogenblik door een kerkelijke acte uit te lokken, heeft veel waardoor het zich aanbeveelt, en slaagde niet zelden volkomen. Het Methodisme daarentegen stelde de bekeering ook van den gedoopte met de bekeering van een Heiden op een lijn. Wedergeboorte en bekeering vallen voor het Methodisme saam, en dit voerde weder tot de oude dwaling, om wie nog niet tot zulk een plechtige bekeering gekomen was, te beschouwen als staande buiten het Koninkrijk Gods. Daar nu zulk een bekeering het meest voorkwam bij dezulken die diep in zonde verdoold waren, en hoogst zelden zoo voorkwam bij wie stil zijn kerkelijk leven had meegeleefd en in Christelijke kringen was opgevoed en gebleven, leidde dit er toe om de Kerk in twee deelen te splitsen: eenerzijds de breede massa der gedoopten, maar met bekeerden, die niet meetelden, en daartegenover een kleine kring van opgewekten en bekeerden, die zichzelven als de heiligen van de massa almeer afzonderden. Juist hierdoor echter ging de overgang van den Doop tot het Avondmaal al meer te loor. Ook bekeerden bleven, uit voorzichtigheid, van het Avondmaal vaak weg, en dit niet zelden doordien de Dienaar, die het bediende, h.i. zelf nog een onbekeerde was. De gewoonte om tot het Avondmaal op te gaan, raakte in breeden kring almeer in onbruik. En het eind was, dat de Doop nauwelijks meer meetelde en dat het Avondmaal eer gemeden dan gezocht werd. Zoodat in het eind geheel het Sacrament zijn beteekenis en waardij verloor.

C. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. (*Vervolg).*

Er was nog slechts een eeuw na de nationale Synode van Dordrecht verloopen, toen de innerlijke leugen die elke volkskerk uiteenrafelt, een geestelijke reactie in het leven had geroepen. Werumeus van Zuidlaren, in zijn *"Het bescheiden deel van 't hedendaagsche Christendom",* spreekt het onverholen uit, dat het grooter deel der kerkleden van het waarachtig geloof vervreemd is, en hij noemt dezen "burgerlijke schijngeloovigen". Dezen, zegt hij, moet ge niet verwarren met de "openbaarlijke Godloozen". Neen, onder de "borgerlijke mond-, naam- of schijngeloovigen, verstaat hij de brave, fatsoenlijke klasse der maatschappij, die zelfs kerksch is, en den godsdienst op prijs stelt. Hiertoe hooren, zegt hij, niet "de hoereerders, noch de afgodendienaars, noch de gierigaards noch de dronkaards, noch de lasteraars". Van dezen toch staat 't vast, dat ze het Koninkrijk Gods niet zullen beerven. Met zijn "schijngeloovigen" daarentegen bedoelt hij dezulken, die op een burgerlijk onberispelijk gedrag nauwgezet prijs stellen, en voorts "zekere uitwendige godsdienstigheid voor de ware Goddelijkheid houden". Hij spreekt het uit, dat hij op het oog heeft die duizenden en duizenden, die "wel waarlijk in God gelooven, bekennen dat ze zondige menschen zijn, gelooven dat Jezus voor hen gestorven is, en op Hem betrouwen, hopen op Gods ontferming, een goed hart bezitten, God bidden, goede voornemens koesteren, hun beroep vlijtig waarnemen en wel liefhebbers der vroomheid zijn, maar van geen al te groote preciesheid, daar men in de wereld zoo nauw niet leven kan". In de massale kerk scheidt hij alzoo vooreerst af allen die een ergerlijk leven leiden, maar ook in de tweede plaats alle dezulken, die wel burgerlijk een onbesproken gedrag leiden, en zelfs den indruk maken van vroom te zijn, maar bij wie de vroomheid het geestelijk gevoel mist, en die daarom als schijn-, mond- en naamgeloovigen, met al hun drogredenen, nog verre van het Koninkrijk Gods staan. Doch ook wat dan overblijft, mag nog allerminst geacht worden reeds aan het leven deel te hebben. Veeleer toch moeten ook nu weer de "bekommerden" van de "waarlijk geloovigen" onderscheiden worden. De "bekommerden" mogen echter, en hier legt hij nadruk op, niet verward worden met de "nabijgekomen schijngeloovigen", die wel toestemmen, maar het bij die uitwendige toestemming laten. Hun *"schijn"* van geloof is iets sterker, maar in hun hart zijn ze nog "natuurlingen". "Bekommerden daarentegen zijn dezulken, die waarlijk door 's Heeren geest begonnen ontdekt te worden". Doch ook hier moet men weer voorzichtig zijn en de "verlegenen" niet met de "bekommerden" op één lijn stellen. Ook de "in hun conscientie overtuigden" zijn nog de ware bekommerden niet, evenmin als zij, die slechts "klagen om te klagen", of onder wat vorm ook een schijnbekommerdheid uitgeven, waar geen waarheid achter zit. En eerst na die "bekommerden" komen dan de wezenlijk "begenadigden", die "Gods volk" zijn, maar ook op hun beurt weer in velerlei graden uiteenvallen. Reeds destijds hielden, naar Werumeus in zijn voorrede mededeelt, deze weinige kerkleden die tot Gods volk behoorden, "hun gezette en verquickelijke bijeenkomsten". Dit bijeenkomen als vroom gezelschap keurt Werumeus goed, en zegt dat hij ze zelf "meermalen met geen gering genoegen bijwoonde en alzoo ooggetuige was, dat alles naar Gods wil ingericht was". In deze bijeenkomsten voerden dan enkelen meer regelmatig het woord, die hij "oefenaars" noemt, en van wie hij betuigt, dat ze de Leeraars niet *uit,* maar *in* de hand werkten". De toestand die zich hierin afteekent, was alzoo deze: Het Verbond was losgelaten, aan den Doop der kinderen werd geen waarde meer gehecht, want hun geboorte uit leden der kerk kon ze niet als lidmaten van Christus doen voorkomen. Aan het Avondmaal namen juist zij 't meest deel die er geen aanspraak op hadden, en de bekeerde zielen bleven er van weg. En feitelijk was er in een Gemeente van eenige duizenden zielen slechts een zeer kleine groep van waarachtig geloovigen, die hun eigen conventikelen hielden en elkaar onderling als geloovigen erkenden.

Men weet waarop dit alles uitliep. De scheiding en onderscheiding nam steeds in aantal toe. Men had de openbare goddeloozen, die men slechts zelden met de tucht aandorst; men had de "natuurlingen", die zoo goed als van niets wisten; men had de "burgerlijke schijngeloovigen", die vroom deden maar 't niet waren; men had de "nabijgekomen schijngeloovigen"; men had de "tijdgeloovigen"; men had de "in hun conscientie overtuigden"; men had de "klagers", die in 't klagen lust hadden, maar niet verder kwamen; men had de "bekommerden", en dezen weer in allerlei graad, en eindelijk had men "Gods volk", en ook dat volk weer in onderscheiden gestalten. Nu kan men zeer zeker met deernis op deze eindelooze indeelingen neerzien, mits men nimmer vergete, dat de volkskerk door haar onhoudbare positie hiertoe dwong. De zaak was toch deze, dat de volkskerk als zoodanig het vormen van een kerkelijk oordeel onmogelijk maakte, en dat juist hierdoor het onderwerpelijk oordeel der

enkele personen e voorschijn werd geroepen. De kerk was in haar vorm van volkskerk tot het vormen van een oordeel over de leden der kerk buiten staat en liet Gods water over Gods akker loopen. Dat kon niet voldoen. Hier tegen moest verzet opkomen. Juist de meest bezielde leden der kerk moesten zich aan zulk een toestand voortdurend ergeren, en het niet uit te roeien besef, dat de kerk van Christus toch een heilig karakter moest dragen, noopte er toen toe, om zelf te gaan oordeelen. Dat eigen oordeel nu kon niet anders dan over de enkele personen gaan, en dat persoonlijk oordeel verliep vanzelf in een geestelijke keuring, die steeds scherper en nauwer werd, en juist hierdoor werd dan weer de hoogheidsinbeelding bij de enkele geloovigen bevorderd, die zich het recht aanmatigden om als geestelijke keurders op te treden. Zelfs aan de Groningsche academie zag men destijds het gevaar waarin de kerk verkeerde, nog zoo helder in, dat de theologische faculteit in 1727 aan dit werk van Werumeus haar approbatie gaf, niet ter loops en niet voor den vorm, maar onder de uitdrukkelijke aanprijzing, dat dit werk van Werumeus er toe kan bijdragen om te doen uitkomen dat meegaan met de leer der kerk niet genoeg was, maar dat het aankwam op grondige Godzaligheid, en dat de "letterkennis" achtervolgd mocht worden door "geestelijk verstand"; een stuk van approbatie, door de beide hoogleeraren A. Driessen en Otto Verbrugge namens de Faculteit onderteekend.

In wat doolwegen dit geestelijk keuren dan ook moge verloopen zijn, te ontkennen valt het niet, dat het deze keurders en deze gezelschappen zijn geweest, die bij 't algemeen verval der Volkskerk, een kern in de kerk hebben afgezonderd, waarin de belijdenis van het Evangelie en de geestelijke kracht der Godzaligheid stand hield, ook toen op het eind der 18e eeuw de afval zelfs onder de Leeraars ongelooflijke vorderingen maakte. Het is uit deze kern, dat later de Separatie is voortgekomen, met name in Groningen, waar Werumeus te Zuidlaren geleeraard heeft, en ook de "Vrienden der Waarheid", die na 1839 nog bleven, zijn meest uit deze gezelschappen opgekomen, ook al heerschte bij hen een meer voorwerpelijke toon. Het was onder de Gereformeerden hier te lande een bijna gelijke beweging als onder de Piëtisten in Duitschland. In beide landen bleek de kerk steeds minder bekwaam, om zich als kerk bij haar geestelijk karakter te houden, en toen zijn het deze gezelschappen en conventikelen geweest, die de taak der kerk overnamen, en poogden te vormen wat men noemde een ecclesiola in ecclesia, d. i. een verborgen kerk in de publieke kerk.

Klein was in beide landen het aantal Leeraars, dat zich aan deze geestelijke beweging aansloot. Werumeus deed dit, en verscheen in de bijeenkomsten en gezelschappen, ja, nam er zelf deel aan. Maar toch kon het moeilijk anders, of de predikanten moesten zich door deze beweging in hun positie als Leeraars der Gemeente aangetast gevoelen. Niet *de Kerkeraad* leidde nu de Gemeente, maar het "Gezelschap". De Leeraar moest door het gezelschap gekeurd en goed-bevonden worden, of hij verspeelde alle geestelijk crediet. Niet de dienst in de kerk, als de Leeraar het woord verkondigde, maar het "Gezelschap" waarin de oefenaar sprak, was de eigenlijke samenkomst, die geestelijk sterken en opbouwen moest. Kerkeraad en Leeraar waren feitelijk op zij gezet, en zoo het geestelijk oordeel als het geestelijk werk was ten slotte geheel aan het "Gezelschap" overgegaan. Enkele zachtzinnige, geestelij k-aangelegde predikanten uitgezonderd, namen uit dien hoofde de Leeraars almeer een vijandige positie tegenover deze Gezelschappen in, en deze Gezelschappen tegenover de Leeraars. Dit werkte de afwijking van de leer bij de predikanten in de hand. Bij het geestelijk deel der Gemeente geen steun meer vindende wierpen zij zich op het afgeweken deel der Gemeente, zochten althans dit deel, dat het grootste was, aan zich te trekken, en gaven dezen afwijkenden leden ten genoegen steeds meer van de waarheid prijs. Dit heeft toen den achteruitgang van het kerkelijk leven op ongelooflijke wijze in de hand gewerkt. Steeds verder daalden èn Leeraar en Gemeente van de orthodoxe belijdenis der vaderen af. De aloude Christelijke usantiën van het leven werden prijs gegeven. Rationalisme en Supra-naturalisme deelden onder zich heel het kerkelijk terrein. Burgerlijke braafheid verving het Evangelisch ideaal. Steeds kleiner werd het verschil tusschen de brave wereld en de kerk van Christus. Zoo verliep men over de Groningers in het Modernisme. En ten slotte kon het niet anders, of de geestelijke kern der Gemeente, die nog in onderscheiden deelen van het land stand hield, moest voor het ontheiligd karakter der officieele kerk steeds meer een open oog krijgen. De kerk loste zich geestelijk op en verviel in steeds schreiender machteloosheid. Uit dien toestand nu is toen de vraag opgekomen, of men, door van het afleggen van belijdenis en het toegelaten worden tot het H. Avondmaal, meer werk te maken, de kerken niet eenigszins uit haar smaad zou kunnen opheffen; en het is de poging om hiertoe te geraken, dat toen de plechtige viering van wat men de aanneming noemde, is opgekomen, straks door de lidmaten-catechisatie gevolgd.

CI. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. (*Vervolg).*

Hoe eenzijdig ook het karakter moge geweest zijn, dat van meetaf aan deze geestelijke actie uit den boezem der Gemeente eigen was, toch oefende ze tenslotte op de kerk in haar geheel genomen en op de Dienaren des Woords een niet ongewenschten invloed uit. Minder nog in de 18e eeuw, toen predikantentrots zich in den regel tegenover deze geestelijke actie maar al te zeer afsloot, vooral zoolang de jaren van onzen voorspoed aanhielden. Doch geheel anders werd dit in de jaren van de Fransche overheersching, zoowel onder de leiding der Revolutiehelden als onder Napoleon. Dank zij dezen noodstand vond toen de Réveil hier een ontvankelijken bodem. Een andere geest werd wakker. Allengs kwam de Zondagsschool op. En met name *de Catechisatie* begon meer algemeen de aandacht te trekken, straks door lidmaten-catechisatiën en Bijbellezingen gevolgd te worden.

Oorspronkelijk had de catechisatie ten onzent niet die breede beteekenis gehad, die ze thans al meer aanneemt. Dit was uit drieerlei te verklaren: 1°. uit de meerdere zorg door de ouders aan de godsdienstige opleiding van hun kinderen besteed, 2°. uit de breedere beteekenis van de religie in het gewone burgerleven, en 3°. uit de hulpe die de School voor de godsdienstige opleiding bood. Over elk dezer drie een kort woord.

Bij den Doop van 't kind werd aan den Doopvader of aan de beide Doopouders afgevraagd, of ze beloofden het gedoopte kind in de ware religie te zullen "onderwijzen of te doen en te helpen onderwijzen". Duidelijk staat hier alzoo het eigen onderricht der ouders op den voorgrond, en zulks geheel conform hetgeen aan de ouders in Israel was opgelegd. Denk slechts aan de betuiging van Asaf in Psalm 78: "De Heere heeft een getuigenis opgericht in Jacob en een wet gesteld in Israel, die Hij onzen vaderen geboden heeft, dat zij ze hunnen kinderen zouden bekend maken, opdat het navolgende geslacht die weten zoude, de kinderen die geboren zouden worden, en zouden opstaan en vertellen ze hun kinderen." Zelfs is dit de natuurlijke wijze van opvoeding. Het kind is juist in de jongere jaren het meest ontvankelijk voor indrukken van religieusen aard. Het is aan moeders schoot, dat het jonge kind leert nederknielen en zijn eerste gebedje stamelen. In het Christelijk gezin wordt na den disch en vóór het naar bed gaan Gods Woord gelezen. Van jongsaf alzoo wordt de jongen en het meisje onder het opgroeien met de Bijbelsche geschiedenis bekend. Het leert Kinderliedjes, straks Psalmverzen van buiten. En de godsdienstige atmosfeer die in heel het gezin heerscht, leidt den geest van het gedoopte kroost in zijn vorming en ontwikkeling. Meer dan eens bleek dan ook, hoe voor kinderen uit een goedgeordend Christelijk gezin alle catechisatie zoo goed als overbodig was, zoodat het metterdaad blijven kon bij wat de derde Doopvraag als den meest natuurlijken toestand onderstelt, t.w. dat de ouders zelven hun gedoopt kind in de Christelijke waarheid onderwijzen.

In de tweede plaats verlieze men niet uit het oog, dat in den bloeitijd onzer Kerken de Religie in heel het leven op den voorgrond stond. De tot zoo duren prijs gekochte vrijheid van Religie kon nog zoo licht in gevaar komen, en telkens stond men bloot aan het opkomen van nieuwe dwalingen. Vandaar dat de godsdienstige vraagstukken destijds hoofd en hart vervulden. Ieder sprak er over. In alle gezelschap waren deze vragen aan de orde. Op wandelingen en in de trekschuit werden de ingewikkelde problemen van het Remonstrantisme gedurig te berde gebracht. Ieder koos partij. Men maakte zich vertrouwd met de argumenten voor en tegen, om bij het gesprek niet met den mond vol tanden te zitten. Het publieke leven was maatschappelijk nog minder ontwikkeld en bleef meest nog in den kerkelijken plooi. Dit hield de belangstelling levendig, maakte dat ook de kinderen vanzelf in de religieuse vragen van den dag werden ingewijd. Men kon er zich niet buiten houden. Zelfs in de letterkunde werd 't religieuse geding gemengd. Bijbelsche namen en termen waren aller gemeengoed. En zoo doende werd vanzelf een toestand geboren, waarin het kind zijn huislijke godsdienstige opvoeding in harmonie vond met wat hem opwachtte in het publieke leven.

Wat dan nog faalde, vulde in de derde plaats het Schoolonderwijs aan. Vergeleken met ons tegenwoordig schoolonderwijs moge het toenmaals gegeven onderricht nog vrij laag hebben gestaan, maar het had dít dan toch voor, dat al hetgeen op de religie betrekking had, er een zeer aanmerkelijke plaats bij innam. Niet alleen de H. Schrift, maar ook de catechisatie was bij dit onderwijs ingevoerd. Men leerde er psalmverzen, bijbelteksten en Catechismusantwoorden van buiten, en ook op de school kreeg het kind alzoo geen anderen indruk, dan dat de religie buitenshuis even breede plaats innam als binnenshuis. Er was verschil tusschen de huislijke opvoeding en het schoolonderwijs, maar de atmosfeer die 't kind hier leerde inademen, bleef één. En al moge in de

dagen van Van Alphen de oude, wel wat al te memoriale methode, reeds door een meer op de ziel werkende methode vervangen zijn geworden, toch was er zelfs in de eerste kwarteeuw die van 1800-1825 verliep, nog moeilijk een kinderschool te vinden, waar niet gebeden en niet van de Christelijke religie gehandeld werd. Zelfs de scholen die de Maatschappij tot Nut van het algemeen opende, bleven aanvankelijk aan de oude gewoonte getrouw.

Dit alles nu saamgenomen, had vanzelf tengevolge, dat de catechisatie oudtijds die breede plaats, die ze later veroverde, in het kerkelijk leven niet kon innemen. Men begon met de catechisatie later, ze liep spoediger af en droeg meer het karakter van aanvulling en repetitie van lidmaten. Catechisatie hield men toen ganschelijk niet. En als de tijd gekomen was, deed men publiek belijdenis en zag zich den toegang tot het H. Avondmaal ontsloten. Over het algemeen was de kennis van de religieuse dingen dan ook voldoende, en gevallen gelijk nu herhaaldelijk zich voordoen, dat zelfs kinderen uit beschaafde gezinnen geheel vreemdeling in de H. Schrift zijn en zelfs de feiten van Jezus leven niet kennen, kwamen destijds niet voor, ja konden niet voorkomen. Moeite gaven toentertijd alleen de groote steden, waarin men toen evenals nu een niet zoo kleine verwilderde massa vond, bij wie de Christelijke opvoeding geheel verwaarloosd was, het ter kerke gaan was afgeschaft en het schoolgaan tot de zeldzaamheden behoorde. Aan deze klasse van stedelingen werd dan ook weinig gedaan. Vluchtig ontvingen ze zeer korten tijd onderricht, werden dan toegelaten en begonnen zoo destijds die van alle geestelijke kennis beroofde massa te vormen, die thans in het Socialisme aan het woord kwam. De kerk stond er machteloos tegenover. Het aantal predikanten was te gering om de zaak door huisbezoek of hoe dan ook ernstiger aan te vatten, en men liet het gaan. Diakenen deden wat ze konden, maar de predikanten die nog de breede burgerij op hun hand hadden, lieten zich in hoofdzaak met de meer gegoeden en met de kleine burgerij in. De armere klassen verwilderden zienderoogen.

Hiervan nu begon men het ongeoorloofde en gevaarlijke in de dagen van den Reveil in te zien. Ook onder de predikanten kwam zekere opwekking, en met het dubbele doel, eenerzijds om tegenover de gezelschappen hun geestelijk gezag te handhaven, en anderzijds om in den aan het licht gebrachten nood te voorzien, is toen in de 19^{e} eeuw de catechisatie veel meer dan eertijds op den voorgrond getreden, deels doordien de predikanten er veel meer uren per week aan besteedden, en deels door de aanstelling van catechiseermeesters. De Groninger richting toonde ook hierin haar practischen zin, dat ze zich vooral op de catechisatie wierp en er veel werk van maakte. De Zondagsschool kwam uit dezelfde Reveilbeweging op. Extra-catechisatie de laatste weken vóór de dusgenaamde "aanneming" poogde zelfs aan het belijdenis-doen een meer geestelijke beteekenis te geven. De Gemeente toonde dit op prijs te stellen, door den predikant na afloop met geschenken te vereeren. En ook de lidmaten-catechisatie kwam in zwang.

Te betreuren was 't alleen, dat de sociale ontwikkeling van het leven tegen dit kerkelijk streven op hoogst bedenkelijke wijze inging. De school werd neutraal en verloor gebed en bijbel. De fabriek lokte vader, moeder en kinderen uit het gezin en bedierf het huislijk leven. De hooge graad waartoe zich het sociale leven ontwikkelde, eischte meer schooluren en thuis almeer schoolwerk. Er was geen tijd meer om veel aan de religie te doen. Hoogstens een paar jaren kon men enkele maanden de jongelui op de catechisatie krijgen, en daar de meesten op die catechisatie kwamen zonder thuis ook maar eenigszins onderlegd te zijn, kwam men weinig verder dan tot het opleggen van een dun vernisje en was na het afleggen van de belijdenis dit vernisje er even spoedig af. Hierbij kwam dat de godsdienstige vraagstukken uit het publieke leven almeer werden teruggedrongen en dat wel op de Hoogescholen nu ook college werd gegeven in het catechiseeren, maar op zoo weinig degelijke en wetenschappelijk gefundeerde wijze, dat deze colleges, slecht bezocht, gemeenlijk geen 't minste nut afwierpen, en elk predikant, in zijn Gemeente komende, zelf maar zien moest hoe hij zich redde. De een deed het zus, de ander zoo. Er zat geen methode in. Het onderwijs kwam niet vooruit. Vragenboekjes beheerschten den toestand. Bijbelsche geschiedenis werd almeer hoofdzaak. De te belijden waarheid werd al geringer. En van geestelijke openbaring viel steeds minder te merken. Het werd historie plus zedeleer. En het eigenlijke Christelijke karakter van het onderwijs, laat staan het gereformeerde, daalde steeds meer. Wel werd vooral voor catechisanten het *Kort Begrip* veel gebruikt, maar zonder dat dit het hart der catechisanten treffen kon. En al moest het dan ook geloofd, dat de catechisatie zooveel breeder plaats dan vroeger in het leven innam, toch ontwaarde men al spoedig, dat ook de catechisatie onmachtig was om, met name in de groote steden, de verregaande onwetendheid te stuiten, en ook maar op eenigszins voldoende wijze de Christelijke opvoeding te geven, die bij den Doop werd toegezegd. Men knikte bij het beantwoorden der

Doopvragen van *ja,* maar als men weer thuis was, hadden verreweg de meesten geen den minsten indruk meer van de zware verantwoordelijkheid, die ze bij den Doop op zich hadden genomen.

CII. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*

Zoo had de afsterving van het Geloof in de volkskerk de actie der Opwekking in de Gezelschappen te voorschijn geroepen; deze geestelijke actie in de Gezelschappen had de Dienaren des Woords eerst verbitterd, omdat ze zich aangerand gevoelden in hun ambtelijke waardigheid; toen onder de tegenspoeden der Fransche onderdrukking meer aangetrokken ; en niet in het minst onder den invloed van den Reveil waren de besten hunner allengs in die mate met de Opwekking verzoend, dat zij zelven door de Zondagsschool en de catechisatie, straks ook door het steunen van de Jongelingsbonden, deze geestelijke beweging poogden te bevorderen. Doch hoeveel goeds hierin ook sprak, toch bracht dit leggen van allen nadruk op de catechisatie ook weer zijn gevaar met zich, het gevaar namelijk, dat men in het gezin en op de school het te veel op de catechisaties liet aankomen. Gezond is de toestand eerst dan, zoo gezin, school en kerk saamwerken. De catechisatie bepaalt zich tot een uur in de week; laat men het daarop aankomen, dan neemt de religie in het jeugdige leven zoo goed als geen plaats in. Op die catechisatie zijn er dan velen saam, soms tot 40 en meer, en kan er alzoo van eenigszins individueele behandeling geen sprake zijn. En ook maakt het bijeenzijn van zoo-velen en het overhooren van zoovelen, dat de catechisatie zoo licht een veel te machinaal karakter aanneemt, en zoo zelden een toon toelaat die een geestelijke snaar in het hart doet trillen. De kerk doet daarom stellig verkeerd, zoo zij eenzijdig op de catechisatie gaat leunen. Veeleer moet op alle manier de Gemeente bewerkt worden, om in het gezin wederom, gelijk van ouds, de geestelijke opvoeding der jeugd ter hand te doen nemen. In de tweede plaats moet er op aangestuurd, dat geen kind uit een Christelijk gezin anders dan op een Christelijke school ga. En aan die twee factoren moet zich dan de catechisatie aansluiten. Gelukt het daartoe te geraken, dan zal vanzelf de duur der catechisatie een veel kortere kunnen zijn. Nu duurt de catechisatie niet zelden van het 8e tot het 18e jaar; iets wat alleen doeltreffend kon wezen, zoo de catechisatie in tien op elkaar volgende klassen ware ingedeeld, zoodat er een gestaag proces in het onderwijs kon plaats hebben. Doch dit juist is niet het geval. Gemeenlijk wordt niet anders ingedeeld dan in de kleintjes en de grooten. Wordt nu voor elk van die twee groepen vijf jaar genomen, dan vallen telken jare de nieuwaangekomenen in, en moet òf terwille van die nieuwelingen nogmaals van voren af aan worden begonnen, òf vallen de nieuwelingen midden in de behandelde stof in, wat de geesten verwart.

In oude tijden was 16 jaar de uiterste leeftijd, waarop men belijdenis van zijn geloof deed, en het 14^{e} jaar was tamelijk algemeen. Zonder nu in overdrijving te vervallen, zou toch in den regel de leeftijd van 16 jaar niet te ver moeten overschreden worden. In andere landen bestaat dan ook die regel niet zelden. Onder ons daarentegen kwam al spoedig de zucht op, om van onze catechisanten halve godgeleerden en van de catechisatie een soort college te maken. Zelfs is de naam *college* bv. te Rotterdam in zekere kringen voor de catechisatie als hooger naam ingevoerd. Dat ging dan naar drie kanten uit. De ééne predikant verdiepte zich met de kinderen in leerstellige en twistvragen, een tweede behandelde vooral de bezwaren die tegen het geloof werden ingebracht in apologetischen zin, en een derde poogde de jeugd van meetaf in de geestelijke anatomie in te leiden. Alles met uitnemende bedoeling, maar ver boven de maat uitgaande. Vooral op een dorp met veel wisseling van predikanten gaf dit zeer ernstige moeite. Dan toch kwam het vaak voor, dat de leerlingen zich met veel inspanning in den gedachtengang van den eenen predikant ingewerkt hadden, als er op eenmaal een andere leeraar optrad, die een gansch andere methode volgde, afbrak wat was opgetrokken, en nieuw begon te bouwen. Er zijn leerlingen op meer dan één dorp, die in de jaren dat ze op de catechisatie gingen, drie of vier leeraren kregen, die elk voor zich weer op andere wijze te werk gingen, er niet aan dachten om aan te sluiten bij wat hun voorganger deed, er zelfs niet naar informeerden, en alzoo de geesten op niet te herstellen wijze verwarden; iets wat vooral uitkwam, zoo de nieuwe leeraar vertelde dat wat de vorige leeraar hun had geleerd, niet waar was.

Het lange uitstellen van het doen van belijdenis leidt dan ook zoo licht den verkeerden weg op. Door de kinderen in te wijden in vraagstukken die boven hun bevatting gaan, en hierbij te veel met het redeneerend verstand of met het geestelijk ontleedmes te werken, wekt men zoo licht twijfel, hetzij aan de waarheid, hetzij aan het zijn van een lidmaat van Christus. Die periode van twijfel heeft een ieder op zijn wijze te doorloopen, maar het is geen gezonde opvatting, zoo men die periode in het doen van belijdenis mengt. Dan toch werkt men, om toch maar aangenomen te zijn, zoo licht over den twijfel heen, of komt, zoo men ernstig gestemd is, tot telkens langer uitstel, zoodat er ten slotte personen van veertig en meer jaren zijn, die nog altoos niet tot een beslissing konden komen. Het is

daarom zooveel beter het doen van belijdenis nader en nauwer aan den Doop te doen aansluiten, ze te plaatsen bij den uitgang van den kinderleeftijd en voor dat de verstandelijke betweterij opkomt. Te zeggen dat dit niet mag en niet kan, omdat een jongen of een meisje van 16 jaar niet over hun staat kunnen oordeelen, gaat niet op, want ditzelfde beweren zou ook bij den Doop gegolden hebben, daar geen vader of moeder in staat is om over den staat van een pasgeboren wicht te oordeelen. Het gaat bij den Doop op geloofsvertrouwen, niet op keur. Wie keuren wilde, zou eerst op volwassen leeftijd moeten doopen en dan weer zoudt ge stuiten op de waanvoorstelling die zoo vaak een jongmensch aan zijn staat doet twijfelen, en een losbol er over heen doet stappen. Niet van uzelven, noch van uw kind, maar van uw God en zijn Verbond moet hier de rekening uitgaan. Betuigt Zijn woord ons, dat de kinderen der geloovigen zelf heilig zijn, dan laten we de verdere keur aan den Kenner der harten over, houden ons aan Zijn Woord en laten onze pasgeboren kinderen doopen. Maar in dienzelfden gedachtengang hoort het er dan ook bij, dat het gedoopte kind, zoodra het tot zelfbewustzijn ontwaakt, tot belijdenis kome, niet als proeve van geleerdheid, of van geestelijke verzekerdheid, maar als gevolg en uitvloeisel van zijn Doop, en tegelijk als overgang tot het Avondmaal. Niet in het *laat* doen, maar in het *vroeg* doen van zijn belijdenis ligt voor de kerk de saambindende kracht.

Doch juist hieruit volgt dan ook, dat het met het doen van belijdenis niet gedaan is, en dat er meer behoort te volgen; iets wat in de lidmatencatechisatie reeds ten deele tot zijn recht kwam. Fout is alleen dat de lidmatencatechisatie een exceptie blijft, meest door vrouwen, zelden door mannen gevolgd wordt, en zoodoende toch weer het verkeerde denkbeeld voedt, alsof de massa moest worden prijsgegeven en slechts van een klein keurcorps in de kerk werk moest worden gemaakt. Toch mag hieruit niet worden afgeleid, dat het dan nog maar beter is de jongelieden tot hun 18^{e} of 20^{e} jaar te houden. Gevolg hiervan toch is, vooral in de groote steden, dat men tot zijn 16e jaar vaak geen catechisatie bezoekt, en er dan eerst op het uiterste mee begint om twee jaren mee te maken, en in die twee jaar nog bijna alleen de wintermaanden, daar men in de zomer- en lentemaanden te zeer bezet is met schoolwerk of met beroepsbezigheden. Er zijn gevallen genoeg voorgekomen, dat de heele catechisatie op die manier tot tweemaal tien weken inkromp en alzoo niets meer te beduiden had. Vooral onze catechiseermeesters weten er over te klagen.

Iets waarbij dan nog een tweede, niet minder ernstig bezwaar komt, voor den jongen man en vrouw uit den hoogeren stand. Onder dien stand toch verbindt men het doen van belijdenis maar al te zeer met het optreden in de wereld. Wie nog geen belijdenis heeft gedaan, wordt niet mee uitgenoodigd op groote partijen. Wie daarentegen belijdenis deed, wordt dan door de moeder in de wereld gepresenteerd, en gaat wat men noemt uit. En dan komt het helaas maar al te dikwijls voor, dat het verlangen om in de wereld op te treden, het hart inneemt en dat het doen van belijdenis slechts het middel wordt om tot dien gewenschten toestand te geraken. Men bindt zich dan wel in, stelt zich eenige weken lang vroom aan, doet belijdenis en gaat ten Avondmaal, maar als dit alles achter den rug is, en het uitgaan in de groote wereld begint, heeft men toch eerst zijn eigenlijk doel bereikt en is in de wierookwolken der wereld maar al te spoedig èn het doen van belijdenis èn de eerste gang ten Avondmaal vergeten. Of liever nog, beide, het heilige en de wereld worden voor het besef dan zoo dooreengemengd, dat men ook voortaan, ja, wel kerkelijk blijft en op zijn tijd een kerkdienst bijwoont, maar zonder dat van eenigen invloed van het geloof op 't leven ook maar het minste te bespeuren valt, en met wat men wel eens die *Toilette-theologie* genoemd heeft, kerk en wereld in lachwekkende eenheid worden verbonden. Het doen van belijdenis op 16 jarigen leeftijd, als het gemoed nog meer ontvankelijk is, zou met het oog ook hierop het voordeel bieden, dat het alsdan geheel van de intrede in de wereld werd afgesneden en tijd had om te beklijven.

Doch dan mag het bij het doen van belijdenis ook niet blijven en zou voortgezette inleiding in de waarheid en in het christelijk leven moeten volgen. Vooral het verschil van roeping in de maatschappij noodzaakt hiertoe in klimmende mate. Wie in de maatschappij op een hooge sport van de ladder moet staan, heeft niet-genoeg aan het godsdienstig onderwijs, dat een jongen uit den arbeidersstand of uit de kleine burgerij ontvangt. Hij toch komt straks in kringen waarin de hooge levensproblemen gedurig in zeer onchristelijk gewaad voor hem treden. En dan geeft het o zoo weinig, of hij al uit zijn Catechismus de tegenstelling met Rome en het Remonstrantisme heeft leeren kennen, zoo hij ook niet onderlegd werd met het oog op de tegenstellingen die in de groote levensproblemen van onzen eigen tijd aan de orde zijn gekomen. Wie dan wel van de Paapsche mis heeft gehoord, en de vijf artikelen tegen de Remonstranten heeft gelezen, maar vreemdeling is op het gebied waar Evolutie en Revolutie den toon zoeken aan te geven, staat ongewapend in den strijd en is geheel buiten staat in het gemeen gesprek de eer van zijn belijdenis te handhaven, begint dan met te zwijgen, en onder dit

zwijgen begint het wankelen in zijn gemoed. Nu kan het Christelijk gymnasium en de Christelijke Hoogere Burgerschool deze leemte zeer zeker ten deele aanvullen, maar toch ook de kerk moet op dit terrein haar stem laten hooren, en lidmaten-catechisatiën, dan liefst "Godsdienstige colleges" te noemen opzettelijk met dit doel gegeven, zouden zeer stellig veel jonge mannen wel trekken.

CIII. De overgang van den heiligen Doop tot het heilig Avondmaal. *(Slot)*.

Niet ernstig genoeg kan er daarom op aangedrongen, dat de gezamenlijke kerken meer dan dusver haar aandacht mogen wijden aan vraagstukken van zoo ingrijpende beteekenis als de overgang van den Doop tot het Avondmaal. Neem den kinderdoop weg, en alle organisch verband der Kerken gaat ten eenenmale te loor. Het zijn dan al volwassen individuen, die zich na belijdenis tot een kerk vereenigen, of liever nog niet tot een kerk, maar tot een genootschap of Societeit, gelijk dan ook de Doopsgezinden nog bij voorkeur van hun Societeit en niet van hun *Kerk* gewagen. Het niet verstaan of afschaffen van den kinderdoop heeft den samenhang der kerken in Engeland onder vele Non-Conformisten, en zoo ook in Amerika, met uitzondering van de Presbyterianen, volstrekt ondermijnd. Wat men dan nog "Kerk" noemt, is door menschen ineengeknutseld en mist geheel het karakter van een Goddelijke Stichting. Kinderdoop of volwassendoop is voor de kerk van Christus de levensquaestie. Doch aanvaardt men eenmaal dien kinderdoop, uit vaste overtuiging dat het God den Heere belieft, zijn Verbond in de geslachten te bevestigen, dan moet op dien kinderdoop ook worden voortgebouwd, zijn het de kerken die dezen overgang naar het Avondmaal hebben te regelen, en mag hetgeen hiertoe behoort, niet aan de Classis, en ook niet aan den Kerkeraad, en veel min nog aan het goeddunken van elk leeraar worden overgelaten; maar dan zijn 't de kerken zelve, die in Synode nationaal vergaderd, ten deze orde op den gang van zaken hebben te stellen.

Wel rijst hiertegen gewichtige bedenking. Allicht toch zegt men: Kom met niets nieuws, of ge verstoort de rust in de Gemeente! En hierin ligt waarheid. Vooral in wat onze heilige religie raakt, voelt men zich liefst een met de voorgeslachten, en zoodra er plannen tot wijziging opkomen, vermoedt men zoo licht een adder onder het gras. Zelfs bestond hiervoor in den regel wel aanleiding, want maar al te dikwijls zijn de bepleiters van nieuwe dingen juist opgekomen uit hen, die van de waarheid welke de kerken beleden, allengs afdoolden. Het Onze Vader en de Twaalf Geloofsartikelen oefenen juist daardoor, evenals de Tien Geboden, zoo machtigen invloed bij den Eeredienst uit, omdat ze het werk der Oudheid dragen en uit de kerk der eeuwen tot ons kwamen. Bij wat later opdaagde, schiet zoo licht het wantrouwen op. Toch leert de historie evenzeer, dat er tijden kunnen komen dat reformatie en wijziging in het kerkelijk leven niet alleen noodig zijn, maar ook ingang vinden. Toen het Calvinisme weer doorbrak, moest schier geheel de vorm van het kerkelijk leven vernieuwd worden, in Belijdenis en Catechisatie en Liturgie. Die vernieuwing greep dan ook plaats, vond ingang en trok aan in plaats van af te stooten. Doch gelijk vanzelf sprak, stond de historie niet stil. Nieuwe denkbeelden, nieuwe levensvragen zijn opgekomen, en zoo ook nieuwe dwalingen en ketterijen slopen in. Met name verloren de kerken den ruggesteun, dien ze nog in de 16e eeuw in de maatschappij en in den Staat vonden. Ze kwamen daardoor geheel op zich zelf te staan, en juist dit brengt den eisch met zich, om de banden die het kerkelijk leven thans saamhouden, aan te trekken en te sterken. De idee van *volkskerk* blijkt, hoe verder men komt, te meer onhoudbaar, maar erkend moet dat de aanhoorigheid van heel een volk tot eenzelfde Kerk, haar leven met 't leven der maatschappij en van den Staat saamweeft. Thans daarentegen, nu die vroegere steun wegviel, hebben de kerken er op bedacht te zijn, om wat haar organisch verband sterken kan, te bevorderen, en dit alles nu gaat uit van den kinderdoop, mits dan ook hetgeen volgt, met den kinderdoop in verband sta of in verband worde gezet, en wel door de kerken zelve en door de kerken saam. Juist op dit punt toch is eenheid onmisbaar. Wie gedoopt wordt en straks ten Avondmaal wordt toegelaten, ontvangt het recht op deze beide Sacramenten, niet alleen voor de plaatselijke kerk, maar voor alle kerken die in bond leven, ja, wat den Doop aangaat, zelfs voor geheel de Christelijke kerk op aarde. Juist daarom mag de kinderdoop niet in het verdere leven in vergetelheid geraken. Steeds weer moet op den Doop worden teruggegaan, en met name de toelating tot het Heilig Avondmaal moet steeds met den kinderdoop in tastbaar verband staan.

Nu is al wat tusschen Doop en Avondmaal ligt, en zoo ook met name de Confirmatie, zeker geen Sacrament, maar daarom toch wel een verbindingslid tusschen de twee Sacramenten. Juist de kinderdoop roept om den overgang uit het *onbewuste* in het *bewuste.* De kinderdoop ontleent aan dit onbewuste van het kind dat gedoopt wordt, de heerlijke gedachte, dat niet wij beginnen, maar dat God begint, en dat geheel de genadeweg, ook voor ons persoonlijk, van Hem en niet van ons uitgaat. Maar eerst bij het opgroeien wordt het gedoopte kind zich hiervan bewust, doch bewust om dan juist in die liefde Gods te jubelen, die het hulpelooze wicht, eer het zich zelf redden kon, ter hulpe kwam. Psalm 22:5 van onze Berijming zegt het zoo schoon:

Gij immers, Heer, Gij zijt het, door Wiens macht
Ik uit den buik weleer ben voortgebracht;
Aan 's moeders borst vertrouwd' ik op Uw kracht
Van ganscher harte.
Zij wierp mij reeds op U, in barenssmarte
Gansch onbevreesd.
'k Mocht nauwlijks 't licht aanschouwen,
Of Gij, Gij zijt, o grond van mijn vertrouwen.
Mijn God geweest.

En hiermee nu is het in flagranten strijd, dat zoo menig kind opgroeit zonder bijna ooit meer aan zijn Doop herinnerd te worden; dat op de catechisatie de kinderen vaak zes en meer jaren verkeeren kunnen zonder dat bij het onderwijs op *hun* persoonlijken doop wordt teruggegaan ; dat in de predicatie de kracht van het vermaan zoo uiterst zelden aan den Doop, dien de hoorders ontvingen, wordt ontleend; en dat zelfs bij de dusgenaamde "aanneming" meer dan eens vanden Doop der "aannemelingen" met geen woord gesproken wordt.

Nu liggen tusschen Doop en Avondmaal drie dingen: 1° het onderwijs en de opvoeding; 2° het doen van openbare belijdenis, en 3° de toelating tot het tweede Sacrament; en op alle deze drie dient de kerk toe te zien.

Wat het eerste punt betreft, t. w. de opvoeding en het onderwijs in de Waarheid, zoo is hierbij te onderscheiden tusschen de drie deelen die samen een eenheid vormen. Er is het *Gezin,* er is de *School,* er is de *Catechisatie.* Van de ouders en getuigen wordt bij den Doop de belofte afgenomen, dat ze het gedoopte kind zelf in de Waarheid zullen onderwijzen, of doen en helpen onderwijzen. Dus moet aan het nakomen van die belofte de hand worden gehouden. Er moet onderzoek en toezicht zijn, of de ouders en getuigen zich van deze belofte kwijten, en de kerken moeten hier in zooverre behulpzaam zijn, dat ze aangeven op wat wijs ouders en getuigen zich van deze belofte op de meest geschikte wijze kwijten kunnen. Bij het huisbezoek moet hierop worden toegezien, en mits de volkskerk het huisbezoek niet tot een schijn verlage, kan in elk kerspel dit onderzoek en toezicht welterdege effectief zijn. Iets waarop te meer moet worden aangedrongen, omdat juist het onderwijs in den godsdienst, aan de kinderen gegeven, tevens strekt om de ouders zelve in de kennisse der Waarheid te bevestigen. Thans echter wordt met name bij *getuigen* zoo goed als nooit onderzocht, of ze deze op zich genomen verplichting nakomen.

Ook op de school kan dit godsdienstonderwijs door de kerken niet worden losgelaten. De kerken moeten weten, of de onderwijzers op de scholen voor deze taak behoorlijk zijn opgeleid, en bij het geven van het onderwijs hebben ze toe te zien, dat de onderwijzers zich aan de belijdenis houden en geen sectarische gedachten aan de kinderen inprenten. De kerk moet niet de school stichten, en niet de school onderhouden. De school dient mede, en niet in de laatste plaats, voor de vorming die het kind behoeft voor het maatschappelijk leven, en daarin heeft geen kerk zich te mengen. Maar het godsdienstonderwijs moet althans onder de hoede der kerk staan.

En in de derde plaats hebben de kerken zelve de catechisatien te geven, en te zorgen dat de predikanten die deze catechisatien houden, in het bezit zijn van de noodige hulpmiddelen hiervoor. De Catechismus is niet voor alle catechisatie geschikt, en het *Kort Begrip* mist daarvoor elk officieel karakter.

Ook het afleggen van belijdenis hebben onze kerken te regelen. Moge al aan dit doen van belijdenis een voorloopig onderzoek door den predikant en een ouderling voorafgaan, nooit mag dit het eigenlijk doen van belijdenis worden. Het mag nooit de "aanneming" zijn, maar moet blijven de *toelating tot de openbare belijdenis,* en de openbare belijdenis moet in het midden der Gemeente plaats grijpen. Dit nu is een kerkelijke acte van het hoogste gewicht, en de kerken zijn verplicht hiervoor een *formulier* vast te stellen. Een formulier dat ten eerste de beteekenis van deze plechtigheid uiteenzet, en ten tweede de vragen aangeeft, die aan de toetredende personen zullen worden voorgehouden. Vragen waarvan de eerste terug moet slaan op den Doop dien ze als kind ontvingen, waarvan de tweede moet doelen op instemming met de belijdenis der kerken, en waarvan de derde de belofte afeischt van een Christelijk leven. Op de toestemmende beantwoording van die drie vragen, moet dan namens de kerken de verklaring volgen, dat zulke personen van nu voortaan tot het H. Avondmaal zijn toegelaten. En dit alles moet niet in de eene kerk zus en in de andere kerk

zoo, worden verricht, maar moet in alle kerken die in bond saamleven, op geheel dezelfde wijze geschieden, om de afdoende reden, dat het de gemeenschap van deze personen met alle deze kerken saam geldt.

CIV. Bediening van het heilig Avondmaal.

In de bediening van het H. Avondmaal bereikt de Eeredienst zijn hoogtepunt. Van meet*af* heeft de kerk dit gevoeld, en in den loop der eeuwen werd de drang in het kerkelijk leven steeds sterker, om het H. Avondmaal zelfs tot het middenpunt van heel den dienst te maken. Het is aan dezen drang dat de Mis haar opkomst dankt. *Mis* beteekent: *Missa,* een verkorting van *missa concio,* wat zeggen wel: de vergaderde menigte keert huiswaarts. Ondersteld is hierbij, dat in het kerkgebouw een aanzienlijke menigte is saamgekomen om de prediking van het Woord te hooren; dat nu deze dienst van het Woord ten einde liep; dat dientengevolge zij, die alleen voor den dienst van het Woord kwamen, huiswaarts keeren, en dat in het kerkgebouw alleen zij achterblijven die gerechtigd zijn om het H. Avondmaal te ontvangen. *Missa* wil alzoo zeggen: De schare gaat naar huis, en derhalve ook: de heiligen *blijven.* Reeds hierdoor kwam uit, dat het H. Avondmaal in den Eeredienst een veel hoogere, ja de hoogste plaats innam, en dat alleen de geheiligden het recht hadden om aan deze hoogste uiting van den Eeredienst deel te nemen. Vanzelf is hierdoor het gebruik van het H. Avondmaal ingekrompen, zoo zelfs, dat tenslotte slechts eenmaal 's jaars er aan deel nemen regel werd. Hierin sprak geen verachting van het Sacrament, maar veeleer een hoog houden ervan. Het Sacrament van het Avondmaal stond zoo hoog in aller schatting, dat men, om er deel aan te erlangen, in een gemoedsstemming moest verkeeren die aan de hoogheid van het Sacrament beantwoordde. Het gebruik ervan stempelde den deelnemer tot een heilige in de Gemeente. Alzoo moest niet alleen in de weken vooraf, maar ook in de weken die er op volgden, het uitwendig levensgedrag van de geloovigen voor aller oog zoo hoog staan, dat hinderlijke tegenstrijdigheid tusschen het hoogheilig karakter van het Sacrament en den geestelijken stand van de deelnemers eraan, niet te sterk in het oog sprong. De groote vasten voor Paschen scheen nu al spoedig de meest geschikte tijd, om de vereischte gemoedsstemming en noodige afzondering van de wereld te bevorderen. En zoo is het toen allengs al meer gewoonte geworden, dat de overgroote meerderheid slechts eenmaal per jaar, en dan bij voorkeur met Paschen, aan dit Sacrament deel nam.

Hierom echter kon het Sacrament van het Avondmaal zich niet terugtrekken. Dan toch zou het steeds zeldzamer zijn bediend geworden en schier in onbruik zijn gekomen. En dit mocht niet. Veeleer moest het Avondmaal de hoogste uiting van elken kerkedienst zijn. En dit kon, zoodra de onderscheiding tusschen de geestelijkheid en het volk veld won. Vooral in tijden toen de kerk zich snel onder de Heidensche volken uitbreidde, kon het niet anders, of de toetreding tot de kerk van deze millioenen droeg vaak een zeer uiterlijk karakter. Veel meer dan een vernis was dit niet. Hierdoor nu teekende zich steeds scherper de tegenstelling af tusschen de geestelijken die van elders gekomen waren, om deze volken te doopen, en den geestelijken toestand van dit volk na den doop. Geestelijkheid en volk werden hierdoor almeer een tweeheid. Op de geestelijkheid moest steeds scherper door de Bisschoppen worden toegezien, opdat de tegenstelling tusschen haar levenswijs en die van het pas gedoopte volk sterk genoeg spreken bleef. Zoo begon men van lieverlee in de geestelijkheid een ander soort personen te zien. Personen die door een eigen zalving des geestes op een hooger standpunt kwamen te staan. De wijding van een geestelijke werd daartoe zelve als een Sacrament opgevat. Door die wijding werd de candidaat voor het ambt een ander mensch, die soms in veel nog struikelen mocht, maar toch op een geheel eigenaardige wijze met het Heilige in verband stond. En dit nu leidde er vanzelf toe, om tusschen den Clerus en het Sacrament van het Nachtmaal een ander verband te leggen, dan feitelijk bij de Gemeente bestond.

Zoo ging vanzelf en ongemerkt de actie van dit Sacrament bij Clerus en Volk uiteen. Aan de geloovigen werd het al zeldzamer, aan den Clerus al veelvuldiger bediend. Een beweging die tenslotte hierop uitliep, dat het Sacrament voor den Clerus een *dagelijksch,* voor de geloovigen veelal slechts een *jaarlijksch* gebruik werd. Zoo werd de Mis van de Communie onderscheiden. De Mis werd de bediening van het Sacrament door en voor den Clerus, en alleen de Communie was een deelnemen aan het Sacrament door de leden de Gemeente. Nu kon deze bediening van de Mis ook in afzondering plaats grijpen. In afgelegen kapellen, in kerkgebouwen zonder andere opkomst dan het kerkelijk personeel, kon door den priester alleen, met behulp van zijn personeel, de Mis bediend worden, ook al nam er voorts niemand deel aan. Zoo werd de Mis iets afzonderlijks, iets eigens, iets wat tusschen den Koning der kerk en Zijn Clerus omging; en tenslotte kon wel de Gemeente er bij tegenwoordig zijn, maar alleen om zich in de heerlijkheid en hoogheid van deze actie van den Clerus te verliezen. De Clerus werd dan geacht in organisch verband met de kerk te staan, zoodat zijn eerbiedige geloofsdaad de kerk zelve in gemeenschap met het Lichaam van Christus hield, en de

kerk, in den Clerus vertegenwoordigd, Gode dank en aanbidding opdroeg.

Dit leidde er vanzelf toe, om de bediening van de Mis met steeds grooter luister te omringen. Ze moest aan de Gemeente het schouwspel geven van een handeling, die plaats greep tusschen de haar vertegenwoordigende geestelijkheid en het leven daarboven. Een schier hemelsch tafereel dat op aarde werd afgespeeld, en wel een tafereel niet in schijnvertooning, maar een gebeurtenis in de hoogste werkelijkheid en in de hoogste geestelijke zekerheid, zoodat de wezensomzetting, d.i. de transsubstantiatie van het brood en van den ouwel in het Lichaam van Christus, als hemelsche realiteit steeds meer op den voorgrond drong. Alles moest daarom bij de Mis, zooveel het kon, een bovenaardsch karakter dragen. Kleeding, zang, heilig gereedschap, saamwerkende actie, het moest alles tot steeds hooger volmaaktheid worden opgevoerd. Vooral in de groote kathedralen en bij hooge feesten werd hier het hoogste bereikt, wat heilige kunst kon uitvinden; en door een geheel natuurlijk proces was alzoo bij het Sacrament van het Nachtmaal de Gemeente iets bijkomstigs geworden, en had de beteekenis ervan zich schier uitsluitend in een daad van de geestelijkheid en in het mysterie der transsubstantiatie teruggetrokken.

Vergelijkt men nu hiermee den eenvoud van de instelling van dit Sacrament, gelijk de Evangeliën ons die berichten, of ook met hetgeen de Apostel Paulus ons mededeelt omtrent het gebruik van dit Sacrament in de eerste Christelijke Gemeenten, dan voelt men wat lange weg is afgelegd, eer men tenslotte bij de bediening der Hoogmis was aangekomen. Doch al verklaart zich deze sterke overgang uit de historie, toch kon het moeilijk anders, of de opvatting waartoe men gekomen was, moest de Gemeente onbevredigd laten, zoodat in die Gemeente zelve dorst naar geestelijke realiteit spreken ging. Vandaar dat in de dagen vóór en tijdens de Reformatie de Mis, gelijk ze toen opgevat en bediend werd, steeds minder voldoening schonk en neiging deed opkomen, om naar het oorspronkelijk Sacrament van het Nachtmaal terug te gaan. De Gemeente, voorzooveel ze geestelijk ontwaakte, verkeerde onder den indruk, dat de Mis het Sacrament te veel van haar en haar te veel van het Sacrament vervreemd had. Wel bleef althans de Communie een deelnemen van de Gemeente aan het Sacrament, maar deze deelneming was te bijkomstig, en het eigenlijk Sacrament ging te veel buiten haar om. Men kon niet aannemen, dat de instelling van het Avondmaal, omdat ze in den engen kring der twaalven had plaats gehad, in hoofdzaak de geestelijken als opvolgers der Apostelen zou bedoeld hebben. Bij de instelling zijn de twaalven de kerk en vertegenwoordigen haar; en in den brief aan de kerk van Corinthe toont de Apostel dan ook met volkomen duidelijkheid aan, dat de instelling zich richtte tot alle geloovigen. De waarheid die hierin school, was nu van lieverlede verdonkerd. De Gemeente was niet afgewezen maar elken dag was ze er toch getuige van, hoe het eigenlijk Sacrament in de Mis buiten haar omging, zonder haar medewerking voltrokken werd, en heel anders dan de Doop buiten haar deelneming en medewerking tot stand kwam.

Hieruit nu verklaart het zich, dat wel het Sacrament van den Doop in hoofdzaak de eeuwen door bleef wat het was en dientengevolge nu nog in zijn hoofdvorm aan alle groote Kerkengroepen gemeen is, maar dat omgekeerd het Sacrament van het H. Avondmaal de kerken der Reformatie tot breuke met wat bestond, gebracht heeft. Ook op onzen Eeredienst heeft dit zijn invloed geoefend. Inzake den Doop bleef men bij het oude. Ook hier dook wel verschil op, zoo wat tijd en plaats van bediening betrof, maar de bediening zelve bleef dan toch aan de Doopformule en aan de besprenging met het water gebonden. Er rees ook bij den Doop wel verschil, maar de verschillen die hierbij opdoken, raakten de hoofdzaak niet. Zelfs de Anabaptisten hielden bij den Doop aan den hoofdvorm vast. Bij het Sacrament van den Doop hield daarom over heel het Christelijk erf zekere eenheid stand, kon men over en weer elkanders Doop erkennen, en kwam herdoop slechts in zeer zeldzame gevallen voor. Thans iets meer, omdat moderne predikanten zelfs den hoofdvorm van den Doop aanrandden, maar na de Reformatie verliepen eeuwen zonder dat over de geldigheid van den toebedienden Doop veel verschil rees.

Maar anders was dit met het Sacrament van het H. Avondmaal. Hier toch liet al wat met Rome brak, de Mis varen en zocht terug te keeren naar wat oorspronkelijk het Avondmaal geweest was. Had nu daaromtrent volledige, nauwkeurige mededeeling bestaan, zoo lijdt het geen twijfel, of de Eeredienst van het H. Nachtmaal zou bij alle kerken der Reformatie al spoedig een geheel gelijken vorm hebben aangenomen en zich in steeds stemmiger eenvoud hebben ontwikkeld. Doch juist dit ontbrak, en wel in tweeërlei opzicht. Ten eerste toch bepaalde de voorstelling in de Schrift zich tot de hoofdzaak en regelde niets naders omtrent den vorm van bediening- En ten anderen ziet men al spoedig, hoe in de eerste Christelijke Gemeenten verschil in het gebruik opkomt, zonder dat het Apostolisch Gezag dit

stuit. Hieruit blijkt, dat de bediening van het Sacrament niet aan een bepaald voorschrift gebonden is, en dat derhalve de bediening niet eischt dat ze overal, in alle tijden, en onder alle omstandigheden geheel gelijk en eenparig zij. Hierdoor kwam men alzoo voor tamelijk vrije keuze te staan en was het alleszins natuurlijk, dat ook in de eeuw der Reformatie die vrijheid van keuze tot veelheid van keuze geleid heeft.

CV. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg)*.

Het geding kwam hier op uit het altaar. Wat wij noemen het Avondmaal-gebruiken, werd verstaan als de *Communie,* d. i. als een gemeenschap erlangen met den Christus, in zijn vleesch en bloed, door het gebruik van het gewijde brood en den gewijden wijn, of, gelijk het later genomen werd, door het gebruik van den geheiligden ouwel alleen, als geheel het lichaam van Christus, naar vleesch en bloed, vertegenwoordigende. Doch hoe meer nu de Communie zeldzaam onder de geloovigen werd, hoe meer de bediening van het Sacrament door en aan den Clerus, een eigen karakter verkreeg en vroeg om een altaar. Verwonderen kon dit niet. Het brengen van offeranden was van oudsher het wezen van den Eeredienst. Zoo was het onder alle Heidenen, en zoo was het ook in Israel, eerst met den Tabernakel, en later met den Tempeldienst ingezet. Zoover 's menschen heugenis terug gaat, was de dienst van God met offeranden verbonden. Kaïn en Abel getuigen er van. De behoefte aan het brengen van een offerande spreekt zelfs uit den eerbied waarmee we voor Gods aangezicht verschijnen. Wie tot God komt, dankt en bidt. Het danken nu wordt bezegeld door hetgeen men uit dankbaarheid Gode toebrengt; en zoo ook, wie bidt, gevoelt behoefte en drang in zich, om door het brengen van offeranden zoen en vergiffenis en de verhooring van zijn beden te erlangen. Het kan dan ook moeilijk anders, of de zucht om de offerande in den Christelijken eeredienst in te voeren, moest zich al spoedig openbaren. Woorden alleen bevredigen niet. Maar al te dikwijls betrappen we er ons zelven op, dat we in woorden onzen dank hebben uitgesproken en in woorden onze beden hebben geuit, zonder dat het hart onze woorden bezielde of borg sprak voor wat in het woord werd geuit. Die ervaring van de holheid en onbetrouwbaarheid van ons woord vraagt daarom een bezegeling, een waarmaking, een verbinden van den ernst onzer ziel aan het gesproken woord, en die bezegeling biedt dan de offerande.

Reeds onder menschen gevoelt men dit. Verzekeringen, betuigingen, verklaringen, beloften, wenschen, toebiddingen hebben haar beteekenis ook in den omgang van menschen onderling, maar gedurig betrappen we er ons zelven op, hoe aan ons woord bij al deze betuigingen vaak de geestelijke kracht, het merk van echtheid, de volle waarachtigheid ontbreekt. Al zulke betuigingen zijn maar al te zeer gemeenplaatsen geworden, die we zelfs schriftelijk soms elkander betuigen, zonder dat het hart er ook maar aan dacht ze te meenen. De onderteekening onder een brief met het zeggen: "Uw onderdanige dienaar" schrijft men telkens weer, zonder dat het iets anders is dan een holle phrase, een klank zonder zin of zweem van ernst. Al zulke betuigingen en verklaringen worden allengs gewoonheidsformules, waaraan niemand meer waarde hecht. Vandaar dat men steeds meer behoefte gevoelde, om een betuiging, een verklaring die men metterdaad meende, niet enkel uit het gesproken woord te laten bestaan, maar ze te versterken, te bezegelen, waar te maken, door de bijvoeging van een geschenk. Zoo gaat het toe op feestdagen, zoo ziet men het op gedenkdagen, zoo gaat het toe bij plechtigheden onder menschen. Steeds is er drang om door het aanbieden, het toebrengen, het offeren van een geschenk, het woord dat men sprak, waar te maken en de waarheid van zijn bedoeling te verzekeren. En zoozeer voelt men daarbij, dat de daad van het doen der schenking hooger staat dan het woord, of althans dat het gesproken woord eerst door het geschenk zijn waarde ontvangt, dat degene die het geschenk met den gelukwensch ontvangt, in den regel naar de woorden van den gelukwensch nauwelijks luistert en zijn hoofdaandacht richt op wat hij ontvangt. De gelukwensch is veelal een phrase, die de een voor, de andere na op schier gelijke wijze uitspreekt, terwijl juist de geschenken die men ontvangt, verschillen, en al naar de gever is, iets anders uitdrukken. Het is alzoo uit onzen omgang met menschen, dat de gewoonte om ons woord door de offerande te versterken, vanzelf is opgekomen. Iets wat op het Heilige overgebracht, vanzelf de *Offerande* met de *Aanbidding* tot één geheel stempelde.

Zelfs mogen we ons hier sterker uitdrukken. Bij onzen omgang met menschen hebben we althans ten deele met onze gelijken te doen; iets wat het zich uiten, het toespreken van elkaar vergemakkelijkt. Vooral zoolang we te doen hebben met personen die tot onzen eigen stand behooren en in levenspositie met ons gelijk staan, gaat de uiting door het woord vanzelf en zonder schromen. Maar anders wordt dit reeds, zoo dikwijls we te doen krijgen met personen die boven ons staan, 't zij door hun stand, 't zij door hun waardigheid. Heeft men met zijn meerdere te doen, dan bekruipt ons al spoedig zekere verlegenheid, is het woord niet zelden belemmerd, en voelt men al ras daarna zelf, dat men zich niet zóó geuit heeft, als men later zou wenschen, het gedaan te hebben. En het is dit besef van te kort te zijn geschoten, dat dan al spoedig erop bedacht is, om door het geven van een geschenk te vergoeden wat aan het woord ontbrak. En dit nu gaat uiteraard nog veel sterker door,

zoodra er sprake is, niet van onzen omgang met menschen, maar van ons verschijnen voor den Heiligen God.

Heeft dit verschijnen in de Voorhoven des Heeren bijna geheel vormelijk plaats, zoodat hij die komt om te aanbidden, zoo goed als niets van de tegenwoordigheid des Heeren ontwaart, zijn gebedje afleest of prevelt, weer-opstaat en weggaat, dan ontbreekt elke indruk en gaat er geen actie van en op de ziel uit. Is het daarentegen, dat de aanbidder voor zijn God verschijnt met geestelijk zelfbesef en uit zijn eigen nietigheid tot den driemaal Heilige opziet, dan is het zoo ten volle begrijpelijk, dat zijn spreken *stamelen* wordt; dat hij gevoelt geen woorden te kunnen vinden om de majesteit Gods uit te drukken; en dat zijn beste woorden, hoewarm ook uit het hart opgeweld, als ijdelijke klanken op zijn hart terugslaan. Men knielt dan neder, om in heel de houding van zijn persoon zijn eerbied uit te drukken. Men poogt wat de ziel vervult, voor zijn God uit te storten, maar al spoedig ondervindt men in het bidden en danken zelf, dat ons woord te kort schiet en geen borg voor de gezindheid van ons hart kan zijn. Want het is wel zoo, dat bij het inleven in ons kindschap de geloovige de nabijheid zijns Gods soms zoo innig mag smaken; dat alle verwijdering, alle afstand wegvalt, en de ziel in intieme liefde geniet en zich vrijmoedig uiten kan; maar dàt is niet de gemoedstemming van de groote schare, die zich voor den Eeredienst in het kerkgebouw vereenigt. Vandaar dat vooral bij die schare de kracht van het woord ongenoegzaam blijkt, en de behoefte opkomt, om, behalve in het woord, ook nog in een daad zijn eerbied en aanbidding te doen blijken. En hieruit komt de behoefte van de offerande op, de drang naar het altaar, de zucht om iets voor zijn God en tot Zijn eere te kunnen *doen.*

Daartoe is het in den loop der eeuwen in Christus kerk dan ook gekomen. Niet zoolang de Gemeente nog zoo goed als uitsluitend uit oprechte geloovigen bestond, en een geestelijke gemeenschap allen vereenigde. Maar wel kwam het daartoe, toen na het optreden der vervolgingen, en door den overgang van de groote menigte in de steden en op het land, de Christelijke kerk *volkskerk* en de eigenlijke Gemeente der geloovigen een *ecclesiola in ecclesia* werd, zoodat de tegenstelling en het onderscheid tusschen de zichtbare kerk als instistuut en de onzichtbare kerk als het Lichaam des Heeren steeds sterker sprak. Van dat oogenblik af toch werd de afstand tusschen de voorgangers en het volk steeds grooter, werd de Communie al zeldzamer, trok het Sacrament zich steeds meer in den kring der geestelijkheid terug, en ontstond steeds meer de behoefte, om den altaardienst te herstellen, door het brengen van offeranden het gebeden en gesproken woord te bezegelen, en een openbaring van het Heilige voor aller oog uit te stallen. Het is dan ook hierdoor, dat het Sacrament van het Avondmaal, niet alleen vormelijk, maar ook voor het geloofsbesef, in den dienst van de *Mis* is overgegaan en de Eucharistie van het Altaar in het leven riep. Op het verschil tusschen de oorspronkelijke Communie en de later opgekomen bediening van de Mis lette men dus wel. Wat toch de Mis bedoelt, is, Gode de hoogste offerande te brengen die de mensch brengen kan, en die offerande Gode te brengen als het zegel van zijn dank en als grond voor de verhooring van zijn gebed.

Dit nu hing vanzelf saam met de dogmatische overtuiging, die zich van lieverlede omtrent dit hoogheilig Sacrament gevormd had. Alle Eeredienst is een uitdrukken in vorm, een verhouding van wat in het hart omgaat, en dat door het denken van onzen geest tot helderheid voor ons bewustzijn is gekomen. Daarom moet alle Eeredienst steeds op de belijdenis van de kerk teruggaan, en wat in den dienst der kerk niet langer saamhangt met haar dogmatische belijdenis, wordt allengs vanzelf een *doode* vorm en sterft weg. Alles hing er dus maar aan welke dogmatische overtuiging zich allengs omtrent het wezen van dit Sacrament in het kerkelijk bewustzijn gevormd en vastgezet had. En dan leed het in de latere eeuwen geen twijfel, of men geloofde in het Sacrament aan het wonder der wonderen, hierin bestaande, dat het brood en de wijn door een daad van Gods almacht feitelijk omgezet werd in het lichaam en het bloed van Christus. Dit versta men niet als slechts ten deele zoo bedoeld. Neen, de bedoeling is veeleer, om zoo scherp, zoo beslist en zoo onbewimpeld mogelijk vast te stellen, dat het teeken van het Sacrament (nu de ouwel) onder de inzegening ervan, van natuur verandert, in wezen omgaat, ophoudt te zijn wat het was, en alsnu wordt het wezenlijke lichaam van Christus. Alleen de schijn van het brood of den ouwel blijft. Wat ons oog ziet en onze hand aanraakt, maakt op ons geen anderen indruk, dan dat het nog altoos hetzelfde brood is, dat op het altaar werd gebracht. Maar al schijnt het zoo, 't is zoo niet meer. Het is niet meer wat ons oog meent te zien; het is iets geheel anders geworden. En vraagt ge nu wat het dan geworden is, dan antwoordde het Concilie van Trente in zijn 13e zitting, dat wat eerst brood of ouwel was, alsnu geworden is werkelijk en wezenlijk het lichaam en het bloed van Christus, en alzoo ook zijn ziel en zijn Godheid in zich

besluit. Alzoo een absoluut wonder, een wonder 't welk teweeg brengt, dat de priester die den dienst verricht en den ouwel zegende, alsnu iets in zijn hand houdt, dat metterdaad Christus God en mensch is. Eerst zoo komt de Transsubstantiatie tot haar recht. En eerst zoo begrijpt men, waarom de bijeengekomen schare, als de priester den gewijden en omgezetten ouwel omhoog heft, neerknielt en aanbidt. Immers wat ze in de verte aanschouwt, moet voor haar geloofsbesef Christus zelf zijn. En nu is de Eucharistie die hierin schuilt, deze, dat de kerk die van haar God, door een wonder zijner almacht, den Godmensch op dat oogenblik ontving, dat hoogste wat ze bezit of bezitten kan, aan haar God ten offer brengt, zoo de hoogste offerande brengt, hiervoor een altaar in het heiligdom opricht, en den voorganger tot priester zalft opdat hij in haar naam, en als door God daartoe bekwaamd, de Transsubstantiatie tot stand doet komen.

CVI. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*

Het kan niet anders, of de Mis, in de aangewezen beduidenis, eenmaal in de kerk ingevoerd, moest op de kerk, in geheel haar optreden, haar eigenaardig stempel drukken. Vanzelf trad de priester er door op den voorgrond. Hem toch was een geestelijke macht verleend, die een gewoon geloovige niet bezat. Hij, hij alleen kon zich als instrument Gods aandienen, om de Transsubstantiatie tot stand te brengen. Zonder den priester was er geen omzetting van het brood en den wijn in het vleesch en bloed van Christus. Alleen door zijn tusschenkomst kwam dit wonder der wonderen tot stand. Hieruit vloeide vanzelf voort, dat de ordening tot priester een heilig karakter moest erlangen, en dat in die ordening aan de priesters een geestelijke gave moet worden toebedeeld, die hij alleen op die wijze ontvangen kan. Vandaar dat noodzakelijkerwijs die ordening van den priester zelve een Sacrament moest worden. Wel sprak het vanzelf, dat de priester als mensch het eigenlijke Mis-wonder niet kon tot stand brengen. Brood en wijn zóó veranderen, dat ze ophouden brood en wijn te zijn, en Christus werden, kon alleen de Almacht Gods. Maar er moest dan toch op aarde en van 's menschen zijde iets gebeuren, om dit wonder als uit te lokken. En dit nu was niet aan ieder mensch toegestaan. Dit kon niet volgen als de verhooring van een gewoon gebed. Hiertoe was een capaciteit van noode, die alleen bezat wie er toe gewijd was, en buiten hem niemand. En daar deze capaciteit niet de vrucht was van studie, noch van geestelijke ascese, noch van zedelijke hoogheid, kon ze niet anders dan rechtstreeks van Godswege aan den priester toekomen, en dat geschiedde dan in het Sacrament van de Ordening.

Door deze Ordening en de haar inklevende gave werd alzoo in de kerk van Christus een scheidslijn getrokken tusschen tweeërlei groep van personen. Eenerzijds stonden dan de gewone geloovigen die door den Doop in het kerkelijk Lichaam waren opgenomen, maar anderzijds die andere personen, die behalve het Sacrament van den Doop, ook nog het Sacrament van de Ordening hadden ontvangen, en hierdoor een eigen geestelijke beteekenis in het geheel der kerk hadden erlangd. Eenmaal de speciale wijding van den priester aangenomen, volgde uit het een het ander, en kon het niet anders, of de deeling van de kerk in priesters en leeken moest steeds scherper doorgaan. De priester is geestelijk gequalificeerd tot een daad van hoog-ernstige beteekenis, die de gewone leek nooit verrichten kan. Zoo beheerschte de leerstellige opvatting geheel het saamleven in de kerk, en vanzelf moest ook geheel de Eeredienst er door beheerscht worden. Het kon toch wel niet anders, of het wonder der Transsubstantiatie kwam vanzelf zoo hoog te staan boven elk ander bestanddeel van den Eeredienst, dat deze dienst er zich geheel naar moest voegen. Dit kwam al aanstonds uit in den bouw van het huis des Gebeds. Nu de idee van het offer was teruggekeerd, moest er in het kerkgebouw een bepaalde plaats zijn aangewezen waar het offer zou gebracht worden. Zoo was het in alle culte der volken, zoo was het in Tabernakel en Tempel geweest. Het offer vraagt niet slechts om een altaar, maar is zoozeer hoofdbestanddeel van den Eeredienst, dat de plaats waar het wordt opgedragen in het oog moet springen, voor allen die komen aanbidden, zichtbaar moet zijn, daartoe een verheven grondvlak vraagt, en zoo moet geplaatst zijn, dat men van alle zijden van het gebouw er zich heenrichten kan.

Men houde toch wel in het oog, dat de Mis wel clerus en leeken vaneen scheidt, maar dat toch van den anderen kant de geloovigen de breede schare vormen, ten wier behoeve de opdraging van het Mis-offer geschiedt. Aan het Mis-offer ligt de gedachte ten grondslag, dat men van God iets poogt te verwerven, wat men anders niet ontvangt. Het is niet maar een dankoffer voor ontvangen genade, maar ook een smeekoffer om nieuwe genade aan de reeds genotene te zien toegevoegd. Het is van God in Zijn almachtigheid, dat men deze meerdere, deze nieuwe genade zoekt te verwerven, en nu strekt het opdragen van Christus als offer, om God Almachtig tot het verleenen van die meerdere genade te bewegen. Ook het gebed is wel goed, en ook op andere wijze is wel genade te ontvangen, maar toch is er niets dat ook maar van verre in vergelijking kan komen met de opdracht van het Mis-offer, omdat in het Mis-offer het Lam Gods, niet in schijn, en niet zinbeeldig, maar metterdaad en in werkelijkheid Gode wordt opgedragen. Daar er nu niets is, dat voor God in waarde en beteekenis ook maar van verre gelijk kan staan met het Lam Gods, bezit het Mis-offer een uitwerkende kracht, gelijk geen ander middel dat den menschen ten dienste staat, ooit geven kan.

Hiervan nu werd de beteekenis vooral verhoogd, doordien men ingang schonk aan de voorstelling, dat een Mis-offer hier op aarde bediend, ook voor de gestorven geloovigen ten zegen kon gedijen. Ook dit versta men niet verkeerd. Men schreef aan het Mis-offer geen zaligmakende beteekenis toe. Veelal beleed men steeds en bleef belijden, dat onze verzoening en rechtvaardigmaking tot stand was

gebracht door het offer van Golgotha. Maar ziende op wat de geloovigen in het leven vaak te klagen gaven, stond men voor de moeilijkheid, dat men eenerzijds den Doop beschouwde als het bovennatuurlijk middel, waardoor iemand in het Lichaam van Christus werd ingelijfd, en toch anderzijds gedurig stuitte op een ongeloof en een zedeloozen wandel, die beiden verrieden, hoe onvoltooid bij het sterven de heiliging van zulk een persoon nog was. Om deze moeilijkheid te vereffenen, gaf men toen ingang aan de voorstelling van het Vagevuur. Men zag in, dat bij het sterven nog allerlei gebrek den gedoopte aankleefde; toch kon men hem van de zaligheid niet uitsluiten; en zoo kwam men tot de conclusie, dat hij na zijn sterven nog een zuivering, een heiliging had te ondergaan, en dat deze zuivering of purificatie bestaan moest in een tijdelijk lijden, dat hem na zijn dood trof. Aan dit lijden gaf men den naam van Vagevuur. En nu ontstond de vraag, of de achtergeblevenen, in de gemeenschap der liefde, niets doen konden om dit lijden na den dood in te korten en te verzachten. En dit scheen mogelijk. Dit lijden na den dood werd den gestorvene door God opgelegd en kon hem alzoo ook door God worden kwijt gescholden. De vraag was nu maar, of de achtergebleven verwanten iets doen konden, waardoor ze God tot deze kwijtschelding, geheel of ten deele, konden bewegen. En dan scheen hiertoe niets zoo dienstig te kunnen zijn, als de opdracht van het offer van Christus. Boven dit offer ging niets. Niets kon bij God meer uitwerking hebben. En zoo scheen de weg gebaand en geëffend. Zoo de achtergeblevenen den priester maar wisten te bewegen, om het Mis-offer ten behoeve van hun dooden op te dragen, en God nam dit Mis-offer, aan dan mocht de verhooring van het gebed worden ingewacht, en hiermee verzachting en inkorting van lijden aan den gestorvene verzekerd zijn. Voor zulk een Mis-offer mocht dan de priester worden aangezocht en mocht een offer in geld worden ten beste gegeven, ais blijk van oprechtheid in den aanvrager. En had eenmaal de priester de verplichting tot het opdragen van zulk een Mis-offer op zich genomen, dan kon men zelfs voor lange jaren de herhaling van de opdracht van zulk een Mis-offer voortzetten. Zoo is dan ook geschied, en het is vooral dit offer voor de dooden, dat in de toenmalige kerk aan het Mis-offer zulk eene machtige uitbreiding heeft gegeven. Zoo toch werd het opdragen van het Mis-offer iets wat niet alleen plaats greep voor de schare der geloovigen die bij de opdracht tegenwoordig waren, en aan de aanbidding van het offer deelnamen, maar de kerk werd almeer omgezet in een instituut, dat het monopolie bezat, om de genade Gods tot neerdaling op alle geloovigen te bewegen, en dat niet alleen op de geloovigen, *hic et nunc,* d.w.z. op de tijdelijk aanwezige personen, maar op de kerk in haar geheel, van nu, van voorheen en in de toekomst.

Elk twistgesprek over de waarachtigheid van geheel deze voorstelling is steeds onvruchtbaar gebleken. Neemt iemand eenmaal aan, dat de teekenen in het Sacrament de transsubstantiatie ondergaan, dan is het wonder dat hierin plaats grijpt, zoo groot en de beteekenis ervan zoo alles in heerlijkheid te boven gaande, dat het alleszins verstaanbaar is, dat men al deze verdere gevolgen er uit heeft afgeleid. Bij logische consequentie volgt uit het eenmaal aangenomen beginsel al het overige vanzelf. Offer, altaar, priester met zulk een offerande, die in heiligheid, hoogwaardigheid en heerlijkheid alle menschelijk offer te boven gaat, moest zich almeer als een macht openbaren die alle andere macht op aarde te boven ging. Doch dan spreekt het ook vanzelf omgekeerd, dat, waar het geloof aan de wezenlijke transsubstantiatie wijkt, teruggaat en ten leste verdwijnt, niet alleen dit Mis-offer, maar ook al wat er uit voortvloeit en er mee samenhangt, steeds meer den indruk moet maken van een bedriegelijken schijn, en dat, waar juist in het heilige het weren van allen schijn en het grijpen naar waarheid drang van het hart is, niets zoozeer als het zich ontworstelen aan de consequentie van het Mis-offer de geloovigen in de 16e eeuw moest bezielen. Dat ook hierbij vaak onheilige drijfveeren in het spel kwamen, ontkennen we allerminst. Waar verzet tegen een bestaande macht zich openbaart, voegt zich bij dit verzet steeds een ieder, die bandeloos en opstandig van aard is. Zoo ging het ook hier. Het ongeloof sloot zich al spoedig bij de Reformatie aan, en na behaalden triomf heeft de gezuiverde kerk veel te spoedig en veel te gul elk ongeloovig element in zich opgenomen. Er is geen kerk der Hervorming, of ze lijdt er nog aan. Maar hoe grif we dit ook erkennen, toch neemt dit niet weg, dat het verzet tegen het Mis-offer opgekomen is uit geestelijke critiek, die vrome zielen oefenden op de uitwendigheid en oppervlakkigheid, waarin de bediening van het Mis-offer almeer verloopen was. En toen nu eenmaal de heilige indruk verzwakt was, en allengs week, was het nog vasthouden aan het wonder der Transsubstantiatie voor fijngevoelige zielen ondenkbaar geworden. Dat geloof kon zich niet staande houden. En toen dit geloof wankelde, kon het weer niet anders of de breuk met al het overige volgde vanzelf. Met het offer viel het altaar, met het altaar de priester, en geheel de Eeredienst, die in deze drieheid besloten lag, brokkelde af en viel weg.

CVII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*

Niet ongewoon is de voorstelling, alsof de strijd, door de Reformatie tegen het autocratische karakter gevoerd, dat de Eeredienst tengevolge van het Mis-offer had aangenomen, voor een niet gering deel te danken zou zijn geweest aan de democratische neiging die bij de Gereformeerde volken bestond, vooral in het noorden van Europa, d.w.z. juist bij die volken en die landen, waar de Reformatie het eerst insloeg en zich het krachtigst handhaafde. Geheel loochenden willen we dit niet. De vormen en gewoonten die de Christelijke kerk in de Middeneeuwen indroeg, waren ontleend aan het levensmilieu der Latijnsche natiën. Het zijn de Italianen en Spanjaarden vooral, die de vormenweelde in de toen Roomsch geworden kerk beheerscht hebben-Deze Latinistische vormen spraken de Germaansche volken minder toe; hoe hooger men in het Noorden kwam, hoe minder ze aantrokken; en in geen geval mag ontkend, dat het verschil in volksaard ook op de kerk invloed heeft uitgeoefend. Tot op zekere hoogte kan men daarom vermoeden, dat de volken die meer democratischen aanleg hadden, zich minder gemakkelijk dan de overige in de heerschappij van den gewijden clerus geschikt en gevoegd hebben. Toch sla men den invloed, die hiervan uitging, niet te hoog aan. De Zuid-Amerikaansche republieken zijn al zeer democratisch van aanleg en desniettemin zonder uitzondering goed-Roomsch. Hetzelfde kan men van de Belgen, vlak op onze grens, zeggen. Maar wat hier vooral de opmerkzaamheid trekt, is de Islam.

De Islam heeft de Westergrenzen van Azië en de Noordkust van Afrika ingenomen en vandaar uit zijn veroveringen tot in het hart van Voor-Indië en in onzen Archipel voortgezet. Alle deze volken nu, die in den loop der eeuwen tot den Islam zijn overgegaan, waren van huis volken, die aan den absolutistischen regeeringsvorm gewend waren. Van democratische neigingen vond men er geen spoor. Oostersch despotisme en Romeinsch imperialisme hadden eeuw na eeuw alle deze volken aan zich onderworpen. De democratie school destijds in Griekenland en in Rome voor den Keizertijd, maar juist noch Griekenland, noch Rome zijn tot den Islam overgegaan. Gewonnen voor den Islam en voor den Korân gewonnen zijn juist de volken van Azië en Afrika, van wier vrijheidszin in den bedoelden geest schier niets te ontdekken viel. En toch blijft het feit onweersprekelijk, dat er onder alle wereldreligiën geen enkele is, die als Instituut en in haar Eeredienst zoo volstrekt democratisch is als het Mohamedanisme. Terwijl alle volken van rondom, 't zij Heidenen, 't zij Joden en zoo ook de Christenen in de 7e eeuw, heil in den altaardienst zochten en geheel hun religie almeer in den altaardienst geconcentreerd hadden, heeft Mohamed van meet af, en tegen allen in, zich op het afbreken van alle altaar toegelegd, alle offerande afgeschaft, van geen priesters willen weten en een volstrekt democratischen Eeredienst van de geloovigen zelve ingevoerd. De Eeredienst van den Islam drijft op het *gebed* en op het gebed *alleen.* In de Moskee is geen ander centrum, dan de plaats waar het gebed wordt opgezonden. En van een voorbidden door priesters is zoo weinig sprake, dat ieder Mohamedaan, op bepaalde uren van den dag, 't zij hij in zijn woning vertoeft of op reis is, of op den weg wandelt, tot het prevelen van zijn gebeden gehouden is. Er is dan ook geen andere godsdienst, die in democratischen stijl den Islam in de schaduw stelt. Misbruiken mogen ook hier zijn ingeslopen, maar waar ge het Mohamedanisme ook gadeslaat, steeds ontwaart ge hoe de groote leiders van den Islam, nu reeds dertienhonderd jaren lang, en onder wat volken ook optredend, immer op dat democratisch karakter van den Islam nadruk hebben gelegd, en alle officieele culte in den vorm van een altaardienst steeds hebben geweerd. Dit sterk-sprekende voorbeeld nu toont, dat een religie, ook al ondergaat ze den invloed van volksaard, klimaat en bewindsvorm, toch haar bestaansvorm niet door dit bijkomstige, maar door haar eigen religieus grondbeginsel Iaat beheerschen. Er is dan ook geen quaestie van, of in de 16e eeuw is de breuke met den Eeredienst van het altaar uit diep-religieuse behoefte opgekomen, en kan alleen daaruit worden verklaard.

Men ziet dit aan de wijze waarop deze losmaking van het Mis-offer en het zoeken naar een beteren vorm voor de bediening van dit Sacrament is toegegaan. In allerlei vorm zette zich het nieuwe religieuse leven vast. Anders in Duitschland, anders in Engeland, anders in Zwitserland. Alle eenheid ontbrak. Al aanstonds deed zich dit onderscheid op, dat in sommige kerken der Reformatie met het altaar radicaal, in andere slechts ten deele gebroken werd. Een altaar in den eigenlijken zin hield de Luthersche kerk niet aan, maar toch plaatste ze bij den preekstoel een disch of tafel en werd een eigen plaats aangewezen, waarheen men had toe te treden, om de teekenen van het Sacrament te ontvangen. Die tafel werd zelfs niet zelden het altaar genoemd, omdat ook een altaar van huis uit een soort tafel was. En al mochten de dieper ingeleiden al spoedig duidelijk en helder het onderscheid tusschen het vroegere altaar en deze nieuw-aangerechte tafel inzien, het kon moeilijk

anders, of voor de groote menigte was deze tafel weinig anders dan een nieuw soort altaar. Ook in de Engelsche kerk is op die wijs een soort altaar in gebruik gebleven, en ook in de Engelsche kerk treedt wie het Sacrament ontvangen wil, uit het ruim der kerk op die tafel toe en ontvangt daar de teekenen. Vanzelf werd hierdoor de priester-idée, hoe ook in 't woord bestreden, voor het besef der Gemeente bestendigd, een denkbeeld dat zelfs door het gebruik van priestergewaden werd gevoed. Bij den Eeredienst bleef daardoor in de Engelsche kerk steeds een tegenstelling gelden tusschen geestelijken en leeken ; en de latere neiging van die kerk om weer tot den Roomschen vorm van den Eeredienst terug te keeren, moet uit dit hinken op twee gedachten worden verklaard. Iets wat daarom te sterker spreekt, omdat de Engelsche kerk in haar belijdenis zich oorspronkelijk geheel bij de Zwitsersche Reformatie aansloot.

In Frankrijk, Zwitserland, West-Duitschland, Schotland en andere landen daarentegen is de altaar-idée terstond met tak en wortel uitgebannen, en is men teruggekeerd tot de opvatting van een "Vergadering der geloovigen". De kerk was niet een hiërarchisch instituut, waarin aangestelde personen, van hooger orde, het heil aan de geloovigen bedienden, maar bestond niet anders dan uit de geloovigen zelven. De offerdienst was op Golgotha eens voor al volbracht. Aan dit volbrachte offer van Golgotha kon geen ander offer worden toegevoegd. Voor altaar, offer noch priester kon dus plaats worden gevonden. Het waren de geloovigen die zelven de teekenen van het Sacrament onder elkander gebruikten, en zij die hierbij voorgingen, waren broeders onder de broederen. Doch ook hierbij kon geen eenheid stand houden. Al spoedig toch kwam verschil van inzicht over den vorm van den Eeredienst. Eenerzijds gleed men geheel van het begrip van Sacrament af, en zag in het Avondmaal niet dan een zinbeeldige handeling, die de gedachte aan het lijden en sterven van Christus in ons verlevendigde, — terwijl anderzijds Calvijn deze weg-cijfering van de geestelijke beteekenis van het Sacrament met alle kracht bestreed en er aan bleef vasthouden, dat Christus aan den disch van het Avondmaal wel waarlijk de geloovigen met zijn gekruist lichaam en vergoten bloed voedt en drenkt.

Bij zoo uiteenloopende overtuiging omtrent het Sacrament zelf, kon het niet anders, of ook de vorm waarin het zou worden toebediend, moest alle vastheid missen. Reeds wezen we op de gewoonte in de Luthersche en de Engelsche kerk om op te staan van de zitplaatsen en bij de tafel die als altaar dienst doet, het brood en den wijn te ontvangen; iets wat bij Luther met zijn belijdenis van den Consubstantiatie saamhing. In tal van Fransche kerken voerde men veelszins de gewoonte in, dat ieder bleef zitten waar hij zat, maar dat twee voorgangers, de één met het brood en de ander met den beker, rondging en zoo elk geloovige op zijn zitplaats bediende. En tot ruste is deze beweging eigenlijk alleen bij die kerken gekomen, die, gelijk de kerken in Holland, een tafel in het midden van de kerk plaatsten, de geloovigen uitnoodigden om aan die tafel plaats te nemen, en zittende aan die tafel, den schotel met het gebroken brood en den beker met den wijn onder zich te laten rondgaan, terwijl de offerande als vertegenwoordigd was in de offerande voor de armen. Nu is deze groote verscheidenheid zeer zeker te betreuren, en zou het winste zijn, zoo alle kerken der Hervorming zekere eenheid in den Eeredienst konden terugvinden. Men voelt nu aan alles, dat het verkregen resultaat niet het resultaat was van een langzame geregelde ontwikkeling der denkbeelden. Toch kon dit niet anders. Plotseling brak de klem, die dusver alles in eenheid had saamgehouden. En daags daarop reeds moest men gereed zijn, om opnieuw het aloude Sacrament te bedienen.

CVIII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*

Drieerlei positie kon, na het loslaten van de Mis, inzake het Sacrament van het Nachtmaal, voor wat den Eeredienst betreft, worden ingenomen. Men kon ten deele de bediening van de Mis nog laten nawerken, gelijk dit in de Luthersche en Engelsche kerken is geschied. Men kon ook in een ander uiterste vervallen en met de vormen van de Mis ook den sacramenteelen vorm loslaten, gelijk de Anabaptisten en Doopsgezinden dit aanvankelijk deden en enkele Amerikanen nog doen. Of eindelijk kon men allen vorm die aan de Mis herinnerde, uitbannen, en nochtans den sacramenteelen vorm ongeschonden in stand houden; gelijk dit geschied is er nog geschiedt in de Gereformeerde kerken ten onzent. Alleen door zich op dit laatste standpunt te plaatsen, mijdt men wat te mijden is, en laat toch het karakter van het Sacrament ongedeerd. Er schuilt in den juisteren vorm, die onder ons in zwang kwam, dan ook een wezenlijk geestelijke kracht, die het Lichaam der kerk ook bij veel afdoling toch principieel aan het juiste beginsel blijft binden. De nawerking van de Mis lokt nu reeds in de Engelsche kerk naar Rome, en omgekeerd is de bloot-symbolische opvatting, die in veel Baptistische kringen doorwerkt, oorzaak van kerkelijke verzwakking. Vooral in Amerika drijven enkele van deze Baptistische Gemeenten deze losmaking van het mysterie zelfs op de spits. Een voorganger in fantasie-kostuum zag schrijver dezes het Avondmaal, zonder eenige ceremonie, al zittende uitdeelen van een bord met brood dat voor hem stond en uit een karaf water, waaruit ieder een glas kreeg. Zoowel dit Engelsche als dit Baptistische misbruik moet met nadruk worden tegengestaan; en dankbaar voor wat we ook ten deze aan Calvijn verschuldigd zijn, blijft het onze roeping de twee elementen te handhaven waarop steeds onzerzijds nadruk is gelegd, t.w. dat aan het karakter van een maaltijd wordt vastgehouden, en ten andere dat het karakter van het Sacrament geen oogenblik wordt verloochend. Noch het ééne, noch het andere element mag worden prijsgegeven. Op beide moet steeds volle nadruk worden gelegd. Zelfs naar de lijn van Zwingli mogen we niet afwijken. Wie het mysterie van het H. Avondmaal loslaat, verliest het Sacrament.

Geen *altaar,* maar de Avondmaals*disch*, waaraan allen aanzitten ; geen *offer,* dat gebracht, maar het geloof aan het offer van *Golgotha,* dat beleden wordt; en evenzoo geen *priester,* die tusschen God en mensch staat, maar een *drager van het ambt,* die in naam van onzen Koning het de teekenen van 't Nachtmaal uitdeelt.

Tot op zekere hoogte sprak hierin een democratische ordinantie van het Sacrament; en mits men het woord democratisch slechts niet in verkeerden zin verstaat, is dit ook volkomen juist. Onder Israel was dit niet zoo. De heilige ordinantie onder Israel was streng aristocratisch, en ten slotte zelfs monarchaal. Er waren de Levieten, er waren de Priesters, er was de Hoogepriester; een organisatie die men bijna overal in den Eeredienst onder de volken terugvindt, en waarop, gelijk we herinnerden, eigenlijk alleen de Mohamedaansche religie een uitzondering maakt. Door onze vaderen is deze trek van gelijkheid dan ook zeer wel gevoeld, en het sprak zich ten deele zelfs uit in het "liever Turksch dan Paapsch" terwijl het stellig een verzuim is, dat men bij de Zending onder de Mohamedaansche bevolking in den Archipel zoo bijna nooit op dezen trek van overeenkomst gelet of gezinspeeld heeft. Van Jezus omgang met zijn jongeren, die toch zijn apostelen zouden worden, ontvangt men bij het lezen in de Evangeliën nimmer een anderen indruk, dan dat allen die in Hem gelooven, op voet van gelijkheid staan. Hij aller Meester, maar dan ook Hij alleen, en alle overigen onder Hem één in rang. Opzettelijk zelfs verbood de Christus zijn jongeren om zich als Rabbi te laten betitelen, iets wat destijds onder de Joden bij de stichting van nieuwe scholen steeds gewoonte was. Het lag daarom voor de hand, dat ook de discipelen van Johannes den Dooper en anderen die zich bij den kring van Jezus aansloten, de twaalven als hun meerderen eeren en als Rabbi betitelen zouden. Maar juist dit wil Jezus niet. Ze mogen zich zoo niet laten noemen. En uitdrukkelijk al zulk misbruik verbiedende, sprak Jezus het met zoovele woorden voor hen uit: gij zijt allen broeders. Gelijk broeders vormt ge saam één geestelijk gezin. De broeders in dit geestelijk gezin zijn één in rang en orde. En slechts één staat boven allen, en die eene is de Heere. Alle rangstrijd wordt door Jezus dan ook keer op keer in zijn jongeren onderdrukt. "Wie onder u de meeste wil zijn, zij aller dienaar." Alleen geestelijke hoogheid kan rang in het Koninkrijk der hemelen geven. En die geestelijke hoogheid komt juist daarin uit, niet dat men zich verheft, maar daarin dat men zich vernedert. De Apostelen waren hiervan dan ook zoo diep doordrongen, dat ze het der Gemeente aanzeiden, hoe ze niet wenschten te heerschen over haar geloof, maar *aller dienaar* te zijn in het werk hunner geestelijke behoudenis. Zelfs *is* er in Christus geen vrije of dienstknecht, geen heer of slaaf, geen man of vrouw. In Christus zijn allen één en gelijk, en bestaat er geen ander onderscheid dan in de maat des Heiligen Geestes. Wil men dit nu

democratisch noemen, dan is het buiten kijf, dat de grondtrek van alle kerkelijke organisatie democratisch is. Slechts houde men hierbij wel in het oog, dat dit woord, dat deze uitdrukking aan een gansch andere gezagsfeer ontleend is en daarom gemeenlijk anders verstaan wordt. Democratisch wijst op een toestand, waarin groote ongelijkheden voorkomen, en spreekt nu uit, dat het *volk,* aldus uit ongelijke elementen saamgesteld, toch als eenheid als *Demos* zijn eigen leiding bepaalt. In de Gemeente des Heeren daarentegen zijn geen ongelijkheden. Wel aardsche ongelijkheden in stand en betrekking, maar geen standsongelijkheden. In Christus zijn allen één. En daarom drukt democratisch, overgedragen op het kerkelijk leven, niet anders uit dan juist die onderlinge gelijkheid in geestelijken stand. Doch al moet hierop zeer zeker gelet, toch valt niet te ontkennen, dat de juiste opvatting van de kerk als een vergadering van gelijken, veel gereeder ingang vond bij democratisch, dan bij aristocratisch aangelegde volken; iets wat met name ook van het volk van Nederland geldt. De opvatting van de kerk van Christus als een broederkring en als een vergadering van geloovigen, is dientengevolge hier zeer spoedig op den voorgrond getreden, en heeft er van meetaf ook de bediening van het Sacrament des Avondmaals beheerscht.

Toch heeft die zin voor gelijkheid het Sacrament niet van den Christus afgesneden. Het bleef altoos: Gij zijt allen broeders, mits er voorafging: *Eén is uw aller Heere.* De gelijken maakten zich zelven niet tot een Gemeente, maar werden tot een Gemeente gemaakt door aller Heer, Hoofd en Koning. Op alle kerkelijk terrein hangt het er daarom maar van af, of deze twee gelijkelijk tot hun recht komen: Allen broeders en dus *gelijken,* maar ook: Allen van Christus afhankelijk en daarom *dienaren.* En dit nu komt bijzonderlijk uit in het Sacrament. Ook wel in het Woord, want een bedienaar van het Woord, die zich aan het gezag van Christus onttrok, wordt een spreker of redenaar op eigen gelegenheid, die zichzelf en eigen denkbeelden verkondigt, maar is niet een bedienaar van het Woord. Welbezien schuilt de band van Christus dan ook wel terdege reeds in de bediening van het Woord. Daar toch komt het hierbij zoo beslist niet. Wie geen geestelijke voelhorens heeft, merkt het zelfs niet. En nu nog bestaat maar al te zeer in de Gemeente de gewoonte, om zich meer aan den prediker persoonlijk te hechten, dan dat men in hem den dienaar van Christus en zijn kerk eert. Veel predikanten hebben dit maar al te zeer aangemoedigd, en veel leden der Gemeente hebben deze dwaling gevoed. Men bekreunt zich dan niet om de kerk, niet om den kerkeraad, niet om het ambt, maar men heeft voorkeur voor een bepaald persoon als redenaar, als huisbezoeker, als huisvriend, en zoo vormt zich om elken prediker een groote of kleine kring van geloovigen. íets wat soms zelfs zoover gaat, dat zulk een prediker acht in zijn eigen kring zelfs het Diaconaat te moeten waarnemen en door aangezochte mannen of vrouwen te laten bedienen. Vandaar dat in de Bediening van het Woord, gelijk ze op die wijs uit haar natuurlijk verband was gerukt, *het ambt* zoo weinig tot zijn recht komt. Geheel anders daarentegen is dit bij het Sacrament. Het Sacrament is steeds vanzelf aan het ambt gebonden en beiden, ambt en Sacrament, hangen onlosmakelijk saam.

Ontbreekt tijdelijk de man in het ambt, dan moge er kerk kunnen gehouden worden, dan moge de lezing van een predicatie met gebed en lofzang kunnen plaats vinden, maar wat niet kan plaats hebben, is de bediening van den H. Doop en de bediening van het H. Avondmaal. De Evangelist, of wie ook die helpt, moge nog zulk een geestelijk vrome man zijn, maar toch baat dit alles niet; hij kan noch mag het Sacrament bedienen. Dit blijft voorbehouden aan het ambt. En dit nu spreekt dáárom zoo sterk, omdat voor goede prediking voorbereidende studie noodig is, maar niet alzoo voor de bediening van het Sacrament. Bij het Sacrament komt het niet aan op talent of gave, er is bij de bediening van het Sacrament niets te verrichten, dan wat ieder, zelfs de eenvoudigste onder de leeken, evenzoo zou kunnen uitrichten. Alle toespraak kan zelfs geheel wegblijven, zonder in iets aan de waardij en beteekenis van het Sacrament te kort te doen. Let men nu hierop uitsluitend, zoo zou men tot geen andere conclusie kunnen komen, dan dat van den predikstoel elk niet ambtelijk persoon moet geweerd blijven, maar dat de bediening van het Sacrament aan een ieder kon worden overgelaten. Daartoe toch wordt geen bijzondere gave vereischt. Toch is de conclusie waartoe de kerken van oudsher kwamen, juist tegenovergesteld geweest. Wat ook, in tijde van nood, aan onbevoegden werd overgelaten, nooit de bediening van het H. Avondmaal. Wel heeft men in de Roomsche, en ten deele ook in de Luthersche kerk den nood-doop toegelaten, en moest dit wel doen, toen aan den uitwendigen Doop de zaligheid werd gebonden, maar de bediening van het Avondmaal is nooit aan onbevoegden in handen gegeven. Steeds gold de eisch, en werd die eisch gehandhaafd, dat wie het Sacrament van het Avondmaal zou bedienen, in het ambt moest staan, en eerst door die ambtelijke daad erlangde de bediening haar sacramenteel karakter. En dit nu bedoelde allerminst het heilige aan de personen van de ambtsdragers te binden, maar uitsluitend sprak hierin de behoefte om

de daad van Christus in het Avondmaal te eeren. Het Avondmaal op zich zelf was niets; alleen Christus zelf kon het tot Sacrament stempelen; en deze autoriteit van Christus nu sprak zich hierin uit, dat het bediend werd door iemand, die door Hem hiertoe gelast was. Die last is aan de Apostelen gegeven, en van de Apostelen door aanstelling overgegaan op de ambtsdragers die daarna zijn gekomen. En die last is het, die in den Eeredienst dáárdoor moet uitkomen, dat alleen de man in het ambt het brood breekt en brood en wijn uitdeelt.

CIX. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg)*.

Stond zoo eenmaal vast, dat het Sacrament van het Avondmaal in de vergadering der geloovigen, opgevat als een heilige broederkring, zou worden toebediend, dan kon het moeilijk anders, of de hiervoor te scheppen inrichting moest beheerscht worden door de vraag, of de bediening van dat Sacrament bij elke godsdienstoefening op elken Rustdag zou plaats hebben, dan wel slechts bij tijden. De opvatting van het H. Avondmaal als Mis-offerande had het eerste in zwang gebracht, en ook mag worden aangenomen, dat bij het eerste opkomen van Christus' kerk het gebruik van het Avondmaal zeer veelvuldig was. Nu echter met de Mis werd gebroken, had men zich rekenschap te geven van het nu in te stellen gebruik. Het sprak toch vanzelf, dat de geheele inrichting van den kerkedienst een andere zou wezen, zoo alles op de bediening van het Sacrament moest uitloopen, dan geboden zou zijn, zoo de bediening van het Sacrament slechts een enkele maal intrad. Men gevoelt dit het duidelijkst, zoo men eenerzijds let op het gebruik dat in de Engelsche kerk tot stand kwam, en anderzijds de gewoonte die onder ons in zwang is. De Engelsche kerk hield vast aan het denkbeeld, dat het Sacrament elken Zondag, liefst zelfs bij elke godsdienstoefening, zou worden uitgereikt, terwijl men omgekeerd bij ons de bediening ervan zeer inperkte. Voert men nu de Engelsche methode in, dan is het resultaat, dat slechts een zeer enkele, nu eens deze en dan weer die, op een invallenden Zondag het Sacrament wenscht te ontvangen. Op die enkelen kan men de kerk niet inrichten, voor die enkelen kan men geen Avondmaalsdisch in het kerkruim plaatsen. Gevolg waarvan was, dat men die enkelen opriep, om binnen het Doophek te komen, of dicht bij den kansel toe te treden, en daar staande of ook wel knielende, de teekenen van het Sacrament te ontvangen. Het ééne hing met het andere samen. Bedient men het Sacrament elken Zondag, dan treden slechts enkelen toe; en treden slechts enkelen toe, dan kan men niet het schip van de kerk met een Avondmaalsdisch bezetten.

Nu houde men hierbij wel in het oog, dat onder de heerschappij van het Mis-offer de gewone geloovigen zich allengs gewend hadden om uiterst zelden, veelal slechts eenmaal per jaar, met Paschen, de Communie te zoeken. Dit nu hinderde destijds niet, omdat het Misoffer door den Clerus werd opgedragen, en altoos voltooid kon worden zonder dat de leeken er aan deelnamen. Dit echter kwam geheel anders te staan, toen het Mis-offer wegviel, en niet anders dan de Communie overbleef. Toen toch moest wel de vraag op den voorgrond treden, hoe dikwijls per jaar de gewone geloovigen de Communie of het Avondmaal zouden zoeken; iets waarin zich aanstonds deze tweede vraag mengde, of de geloovigen het Avondmaal elk op eigen gelegenheid zouden zoeken, de een nu, de ander morgen, dan wel of de Gemeente in haar geheel, als vormende één broederkring, en dus gemeenschappelijk, zich tot de ontvangst van de teekenen verzamelen zou. Een altoos moeilijk vraagstuk. Van den éénen kant toch is er altoos zekere drang om het H. Avondmaal *veel* te zoeken, en van den anderen kant is er in de drukte van het leven steeds een hindernis, om zich gedurig telkens voor het Avondmaal te bereiden. De vrome stemming des gemoeds wil het Avondmaal telkens, de afleidende werkelijkheid van het leven daarentegen doet uitstel zoeken, om zich uit de drukte van het huiselijk en maatschappelijk leven voor het opgaan tot het Heilige beter te kunnen voorbereiden.

Er moest op dit punt een keuze worden gedaan, en ten onzent viel die keuze zoo uit, dat men het gebruik van het Avondmaal door de geloovigen zocht te vermeerderen, maar, teneinde niet op teleurstelling te stuiten, niet overdreef. Éénmaal in het jaar, werd algemeen te zeldzaam gekeurd; elke maand dorst men niet aan; en zoo vestigde zich ongemerkt en vanzelf het gebruik, om viermaal tot zesmaal 's jaars den Disch des Heeren voor de Gemeente aan te richten. Men achtte hierdoor te verkrijgen, dat het gebruik van het Avondmaal toenam, en was toch op zijn hoede, om niet door het leegblijven van de tafel des Heeren het Sacrament te doen verachten. Zoo was de wekelijksche viering onder ons op zij gezet, en drie- à twee maandelijksche viering al spoedig vrij algemeen in zwang gekomen.

Doch daarbij bleef men niet staan. Men meende goed te doen met de Gemeente aan dat vier- of zesmalige gebruik te wennen, en ze er meer opzettelijk toe op te leiden. Er moest eenerzijds gewaakt worden, dat men het exceptioneel heilig karakter van het Sacrament des Avondmaals niet te zeer uit het oog verloor, en toch ook anderzijds, dat men niet uit schuchterheid voor het Heilige, zich van het Avondmaal door onbruik vervreemde. Dit gaf toen aanleiding tot de instelling, die sinds nog altoos stand hield, om namelijk de bediening van het H. Avondmaal, die te komen stond, tijdig aan de Gemeente aan te kondigen, in een afzonderlijke beurt de Gemeente op het gebruik van het H.

Avondmaal voor te bereiden, en na afloop van de Bediening in een afzonderlijke dankzegging Gode den dank op te dragen voor het geestelijke genot dat gesmaakt was. Deze instelling verhoogde het plechtig karakter van de Bediening. Het gaf aan de Gemeente den indruk, dat er iets bijzonders en heiligs te komen stond. Het richtte tot ieder lid van de Gemeente telkens weer de gewetensvraag, of men van den Disch des Heeren mocht wegblijven, of ook bij bezwaar der conscientie, of men wel de vrijmoedigheid had, om tot den Disch des Heeren toe te treden. De Voorbereidingsdienst gaf aanleiding om telkens weer de beduidenis van het Avondmaal voor de Gemeente toe te lichten, en de vraag te bespreken, wie wel, wie niet aan den Disch des Heeren gewacht werd. Bij den één meer, bij den ander minder gaf dit aanleiding tot zelfonderzoek. Er zich overheen zetten, kon men niet, want over 2, 3 maanden keerde dezelfde vraag toch terug. En al evenmin kon iemand zich aanstellen, als gingen deze heilige dingen hem niet aan, want althans in de eerste tijden was de herderlijke zorg, die over de Gemeente ging, zeer persoonlijk.

In den aanvang, toen de pas zich vormende Gemeenten nog zeer klein waren, was het namelijk vaste gewoonte, dat de predikant, van een zijner ouderlingen vergezelschapt, vóór elk Avondmaal de Gemeenteleden opzocht, om ze tot den Disch des Heeren te noodigen, of te vernemen welke bedenkingen ze hadden om toetetreden. Toen de Gemeenten zich uitbreidden en hierdoor te talrijk werden, bepaalde men zich tot zulk huisbezoek éénmaal per jaar, en al sleet ook dit allengs, met name in groote steden, geheel uit, toch kan ook nu nog gezegd, dat in de overgroote meerderheid der kleine Gemeenten het huisbezoek, voor het besef der leden, met de noodiging ten H. Avondmaal in verband staat. Het gevaar, dat, na het wegvallen van het Mis-offer, het Sacrament te gemeen zou gemaakt worden, werd op die wijze afgesneden. De vier- of zesmalen dat het Avondmaal stond bediend te worden, was altoos een *gebeurtenis* in de Gemeente, die ieders aandacht trok, en voor ieder persoonlijk de vraag stelde, of hij het heilige genieten zou of voor zich zou laten voorbijgaan. En dit alles saam gaf den indruk, alsof de Christus aldus vier- of zesmalen per jaar op bizondere wijze zijn Gemeente bezocht, om haar door het Sacrament te sterken, te heiligen en te inniger aan zich te verbinden. Het alleen met Paschen communiceeren, waarin altoos zekere onderschatting van het Sacrament doorschemerde, werd op die wijs voorkomen, en toch de bediening zelve van het Sacrament zóó heilig gehouden, dat voor gemeenwording ervan geen vrees behoefde te bestaan. Hiermede echter was de inrichting, die voor de bediening van het H. Avondmaal in het kerkgebouw moest worden getroffen, dan ook vrijwel bepaald. Men richt zijn kerkgebouw in met het oog op den wekelijkschen dienst, niet naar gelang van iets dat slechts vier- of zesmaal per jaar zal plaats grijpen. Daar nu in den gewonen wekelijkschen dienst wel de prediking des Woords en de dienst der gebeden zou plaats hebben, maar niet het H. Avondmaal zou worden bediend, lag het in den aard der zaak, dat men de plaatsruimte in de kerk zóó gebruikte als voor de hoorders het meest geschikt was. De kansel moest dus het middenpunt zijn, en om dien kansel als centrum moesten de rijen banken of stoelen zich schikken, waarop de hoorders zouden plaats nemen. Zoo kon dus bij de gewone inrichting van het gebouw niet met het Avondmaal gerekend worden. Was men nu in de dagen der Hervorming genoodzaakt geweest om overal nieuwe kerkgebouwen te stichten, zoo zou ongetwijfeld de vraag aan de orde zijn gekomen, hoe in het kerkgebouw alles zoo te ordenen ware, dat ook hetgeen het Sacrament eischte, tot zijn recht kwam. Doch zoo stonden de zaken niet. Enkele groote steden uitgezonderd, nam men de bestaande gebouwen, maar bouwde niet dan bij hooge uitzondering nieuwe.

De architectonische vraag, die we in een vroeger artikel ter sprake brachten en poogden op te lossen, is destijds dan ook niet aan de orde gekomen. Men moest zich in het bestaande gebouw weten te voegen en te schikken; iets wat maar al te dikwijls zelfs aan de bevordering van een goed gehoor in den weg stond en in geen geval eenigen uitweg, welke dan ook, bood, om voor de bediening van het Sacrament de geschikte gelegenheid te bieden. Een soort altaar had men weer kunnen aanrichten, maar dit wilde men niet. Men wilde nu eenmaal de broeders en zusters om den Disch vereenigen, en voor het plaatsen van dien Disch bood het gebouw bijna nimmer gelegenheid. Soms was er een koorgewelf, waar de Disch kon geplaatst worden, maar ook dit voldeed weer niet, daar het 't Sacrament te veel van de Gemeente en de Gemeente te veel van het Sacrament afzonderde. Er schoot dus wel niet anders over, dan om voor den kansel de banken en stoelen tijdelijk weg te nemen, zoo een open ruimte midden in het kerkgebouw zich te verschaffen, en in die open ruimte de tafel te plaatsen. Het een volgde steeds met logische consequentie uit het ander. Zoo ook, dat waar de tafel te klein voor allen was, de geloovigen groepsgewijze moesten aanzitten en er in plaats van ééne Bediening voor allen saam, soms zes, zeven en meer tafels voor de elkaar opvolgende communicanten waren.

CX. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*

Men kan niet zeggen, dat het aanzitten aan den disch voor de viering van het Heilig Avondmaal volstrekt noodzakelijk is; maar wel beveelt het zich als de meest gewijde vorm van bediening van het Avondmaal aan. Reeds de instelling spreekt hier zoo sterk. Het Avondmaal is ingesteld bij het Pascha-maal. Voor de viering van dit Pascha-maal had Jezus vooraf alles in de Opperzaal doen bereiden. Hij zat met zijne discipelen niet aan een willekeurigen disch, maar aan den disch die onder Israel voor het gebruik van het Pascha was ingesteld. Die plechtigheid van het Pascha-maal, die terugsloeg op Israels verlossing uit Egypte, was tevens een symbolische profetie van de verlossing, die het Lam Gods aan al 's Heeren volk zou aanbrengen; en dit Pascha-maal werd, blijkens de overlevering, onder leiding van het gezinshoofd aan de gezinstafel gevierd. Het was dus niet toevallig, dat de Heere met zijn jongeren aan een *disch,* aan een *tafel,* aanzat. Het was Pascha. Alle man in Israel was gehouden, om alzoo het Pascha te vieren. Ook Jezus onderwierp zich aan die ordening des Heeren en ging er zijn jongeren in voor. Het was alzoo gevolg en uitvloeisel van de in Israel bestaande ordening, dat Jezus dien avond zich met zijn jongeren in de opperzaal terugtrok; dat in die opperzaal de disch gereed stond; dat Jezus zich met zijn jongeren om die tafel schaarde; en dat, in verband hiermee, de instelling van het Sacrament des Avondmaals aan den Pascha-disch heeft plaats gevonden. Wel was de plechtigheid van het Pascha voltooid, eer Jezus tot de instelling van het Avondmaal overging, maar de Heere deed het dan toch rechtstreeks in aansluiting aan den Paaschdisch, en zonder van den Paaschdisch te zijn opgestaan.

Ook wat we in Paulus' schrijven aan de kerk van Corinthe lezen geeft zekerheid, dat in de eerste Gemeenten, onder de leiding van de apostelen, het eerste Avondmaal aan een disch is gevierd. Paulus toch vergelijkt de Offermalen in de afgodstempels met den heiligen disch, en spreekt daarbij tweemaal van een *tafel.* De *tafel* der duivelen stelt hij tegen de *tafel* des Heeren over. Bij de meeste heidensche tempels toch was een zaal, waar de offeraar zijn verwanten en vrienden kon nooden, om hetgeen van het offer aan hem ten goede kwam, saam met hen te gebruiken. Ook de eerste bekeerlingen hadden uiteraard vroeger zeer dikwijls aan zulke feestmalen aangezeten, en ook nadat ze tot Christus bekeerd waren, zagen velen er geen bezwaar in, aan de noodiging tot zulk een feestmaal van een familielid of vriend gevolg te geven. En met het oog hierop nu zegt de apostel, dat zulk een afgodisch feestmaal een tafel der duivelen was, inzoover in elken afgod satan zichzelven verheerlijkt, en tegenover deze tafel der duivelen plaatste hij nu de tafel des Heeren en schrijft het aan de kerk van Corinthe: "Ja, ik zeg dat hetgeen de Heidenen offeren, zij den duivelen offeren, en niet Gode, en ik wil niet dat gij met de duivelen gemeenschap hebt. Gij kunt den drinkbeker des Heeren niet drinken en den drinkbeker der duivelen. Gij kunt niet deelachtig zijn aan de tafel des Heeren en aan de tafel der duivelen." Er kan alzoo geen twijfel worden toegelaten, of de instelling van het Avondmaal greep aan een tafel plaats, ze hing in haar vorm met het aanzitten aan een tafel saam, en het Avondmaal is in de eerste Christelijke Gemeenten aan een tafel gevierd. Zelfs brengt de Christus dit aanzitten aan de tafel van het Nachtmaal geheel ongezocht in verband met het aanzitten in het koninkrijk der hemelen bij de bruiloft van het Lam. "Ik verordineer u, zoo lezen we in Lukas 22:29, het Koninkrijk, gelijkerwijs mijn Vader dat mij verordineerd heeft, opdat gij eet en drinkt *aan mijn tafel* in mijn koninkrijk". En nog aan den disch zelf had Jezus betuigd: "Ik zeg u, dat ik dien met u nieuw zal drinken in het Koninkrijk mijns Vaders". Waar nu Jezus, zittende aan de tafel van het Pascha-maal, het Sacrament heeft ingesteld, en wel heeft ingesteld in den vorm van brood te eten en wijn te drinken, dat is, in het beeld van een maaltijd, kon het niet anders of zijn jongeren moesten het als een maaltijd opvatten en invoeren, tenzij door Jezus zelf iets gezegd was, waardoor Hij het Sacrament van den maaltijdvorm losmaakte. Doch juist dit heeft Jezus niet gedaan. Geen woord is, naar luid van het Evangelisch verhaal, van zijn lippen gekomen, waaruit blijkt, dat Jezus de instelling van den maaltijdsvorm heeft losgemaakt. Vooral het: Drinkt allen daaruit, in het meervoud en doelende op den rondgaanden beker, laat geen andere uitlegging toe, dan dat Jezus een broedermaaltijd, in den zin van het Pascha-maal, maar nu doelende op zijn eigen offerande aan het kruis, gewild heeft. Iets wat hier niet gezegd wordt, alsof onder geen omstandigheid het Sacrament anders dan aanzittende aan een tafel zou kunnen of mogen genoten worden. Dan zoudt ge het geestelijk karakter van het Sacrament te nakomen. Maar wel volgt er uit, dat de onder ons gangbare gewoonte om het Heilig Avondmaal zittende om den disch te genieten, het best beantwoordt aan de ordinantie van de instelling. We kunnen onze kerken dan ook niet anders dan geluk wenschen met de keuze, die onze vaderen gedaan hebben.

Daar komt nog iets bij. Men kan ook afzonderlijk en in de eenzaamheid spijzen nuttigen, ieder op zich-zelf, elk persoon alleen; maar in het saam aanzitten schuilt toch een hoogere genieting. Bij blijde gebeurtenissen richt men een feestmaal aan. Zoo groote instellingen of vereenigingen een jaarfeest of eeuwfeest vieren, is het houden van een feestmaal van oudsher in zwang geweest, als voldoende aan de behoefte van ons menschelijk hart. Men voelt aan zulk een feestdisch de onderlinge saamhoorigheid, de geestelijke of vleeschelijke verwantschap, de betrekking die men op elkaar heeft, en de eenheid waarin men is saamgevoegd. In het leven strijd en worsteling, aan den feestdisch een gevoel van vrede en overwinning. De feestdisch bindt saam, vereenigt, en brengt op wat wijze ook zekeren vorm van liefde tot uiting. Het is heel iets anders, of de rijke man iets van zijn tafel aan den armen Lazarus laat toereiken, dan wel of de gegoede den arme aan zijn tafel noodigt en aan zijn eigen disch laat aanzitten. En zoo is het ook in de Gemeente des Heeren. Ook als men brood en wijn elk afzonderlijk ontvangt, kan het Sacrament zijn werking doen, maar dan blijft het een Sacrament van enkel geloovige, en wordt het niet het Sacrament *der Gemeente.* Het wezen, de eenheid, de samenhang der Gemeente kan niet tot uitdrukking komen, als het nemen van het Sacrament een daad van elk geloovige op zich-zelf blijft. En eerst als de onderscheiden geloovigen zich saam om één disch scharen, eten van één brood en drinken uit één drinkbeker, spreekt zich in dit saam aanzitten en saam genieten de eenheid van het mystieke Lichaam des Heeren uit. Zoo dikwijls ge buiten uw gezin aan een maaltijd met anderen aanzit, ontwaart ge dat er buiten uw gezinsleven een andere band is die u met hen saambindt. En zoo nu ook is het hier. Wie met anderen, die noch tot zijn gezin noch tot zijn vriendenkring behooren, aan het Avondmaal aanzit, belijdt daarmee dat hij met die anderen in een gemeenschap verkeert, en juist het besef van die gemeenschap wijst op Christus. Niet gij vereenigt u, noch ook vereenigen die anderen zich met u, maar Christus is het die den band om uw aller hart slaat, en zoo in het Sacrament zelf de eenheid van zijn mystieke Lichaam tot uitdrukking brengt.

Dit is dan ook de onuitsprekelijke bekoring, die nog altoos van Leonardo da Vincis "Laatste Avondmaal" uitgaat, en u nog steeds weer aangrijpt zoo dikwijls ge in plechtige stilte de broeders en zusters aan een Avondmaaldisch ziet aanzitten en het brood en den wijn onder hen ziet rondgaan. Hier is meer dan 't schoon der poëzie; hierin uit zich een geestelijk schoon van hemelschen oorsprong; en wat machtigen indruk in een Kathedraal het opdragen van de offerande ook hebben moge, *dien* indruk geeft het u niet. Bij zulk opdragen van de offerande staat ge op een afstand, hier leeft ge in meê.

Dit gaat vooral door, hoe vreemd het ook klinke, zoo ge, naar elders getogen, aldus moogt aanzitten in een u geheel vreemde Gemeente. Vooral in een kleine dorpsgemeente, waar men onder het aanzitten een ieder die mede aanzit, persoonlijk kent, verstoort zoo licht heugenis van anderer zonde en schaamtegevoel over eigen zonde den plechtigen indruk. Er zijn er geweest, die aan den disch in hun gedachten bezig waren met de vraag, hoe die en die den overmoed hadden om meê te durven aanzitten. Zelf kunnen we nooit anders dan het heilige bederven, en daarom is het aanzitten aan den disch in een geheel vreemde Gemeente vaak zoo verkwikkend. Toch staat het nog hooger, even rustig en in heiligen vrede in onze eigen Gemeente te mogen aanzitten, als niets ons meer aftrekt, en de ziel vol is in Hem, die in zijn Sacrament ons geestelijk voedt en drenkt, en deelgenoot maakt van zijn Vrede.

CXI. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*

De moeilijkheden, die het gebruik van de tafel bij het Heilig Avondmaal oplevert, zijn niet gering. In een zeer kleine Gemeente, waar tegelijk niet meer dan een veertigtal geloovigen aan het Sacrament wenschen deel te nemen, schikt alles zich vanzelf. Een tafel, die voor twintig personen aan beide haar zijden plaats biedt, is veelal zeer goed voor het Doopstel te zetten, en geheel de bediening loopt dan met één tafel af. Is daarentegen het aantal communicanten grooter, zoodat ze aan zulk een dwarstafel niet gezamenlijk plaats kunnen vinden, dan ontstaat de vraag, wat meer gewenscht is ? Meerdere tafels op elkander te laten volgen, dan wel een tafel aan te richten, gelijk dit bij feestmalen in Vereenigingen wel pleegt te geschieden, met een dwarstafel aan het hoofdeinde en drie dubbeltafels die op dit hoofdeinde evenwijdig naast elkander uitloopen. Aan zulk een feestdisch is men er wel in geslaagd 400 à 500 personen gelijktijdig te plaatsen, en hooger loopt het aantal communicanten bij eenzelfde gelegenheid en in eenzelfde kerk hoogst zelden. Ook het laatste is beproefd, maar het won de sympathieën niet. Het gaf in de kerk een te vreemd schouwspel. Het hield te lang op. De bediening van zoovele en zoo lange tafels tegelijk vlotte niet te best. Wat de voorganger sprak, werd veelal aan het eind der tafel niet verstaan. Het met den rug naar elkander toe zitten, trok niet aan. En ook verreweg de meeste kerken leenden er zich niet toe. Men mag dan ook wel aannemen, dat het ook onder ons voorshands blijven zal bij wat als gewoonte door het gebruik van drie-en-een-halve eeuw geijkt is. Tafel zal tafel volgen, en het aantal communicanten aan eenzelfde tafel zal meestal tusschen de 40 en 60 liggen. Men is hieraan gewend, en al verliest men bij het af- en aangaan der tafels soms veel tijd, men schikt er zich in.

Het ongerief ontstaat bij deze gewoonte meest hieruit, dat de kerkgangers niet vooruit bij de onderscheiden tafels zijn ingedeeld. Uit heel de kerk kan ieder, waar hij ook zat, zich naar elke tafel toe bewegen. Het gaat niet zoo, dat zij, die in eenzelfde kerkvak zitten, aan de eerste, zij die in een volgende vak zitten, aan de tweede tafel, enz., gaan. Er heerscht ook in dit opzicht algeheele vrijheid. Vandaar dat telkens meer personen toeloopen, dan tegelijk aan de tafel plaats kunnen vinden. Dit geeft gedrang, en gedrang ontstemt licht, vooral op zoo plechtig en indrukwekkend oogenblik. Het lange staan wachten is voor de ouden van dagen te afmattend. En heel de woeling die door dat af- en aanloopen in het kerkgebouw ontstaat, heeft iets vermoeiends dat ontsticht. Het uitreiken van volgnummers bij den ingang der kerk kon dit ongerief weren. Zoo ieder die ten Avondmaal wilde gaan, bij het binnenkomen van een bij den ingang geplaatsten gemachtigde een volgnummer ontving, dan wist ieder vanzelf aan welke der tafels hij zou hebben toe te treden. Kunnen aan een tafel vijftig personen plaats vinden, dan geeft men niet meer dan vijftig kaarten uit, waarop gedrukt staat: Eerste tafel, Tweede tafel, Derde tafel, enz. Waar de communicanten dan ook in de kerk hun plaats mogen hebben, zij weten dat ze gewacht worden aan de zooveelste tafel als hun kaart aanwijst. Er zullen dus juist zoovele personen toetreden als plaats kunnen vinden, en alle gedrang zal uitblijven. Zij die naast elkander aan den Disch wenschen aan te zitten, kunnen dit doel bereiken door samen de kerk binnen te gaan en alzoo plaatsen aan dezelfde tafel te nemen. Liet men nu allen toetreden van rechts, en bij het afgaan van de tafel zich bewegen naar links, zoo zou alle drukte, spanning en woeling ondervangen zijn, en het geheel ordelijk, stil en rustig kunnen toegaan.

Voor het overige verwijzen we, wat de tafel betreft, naar wat we hierover bij het bespreken van den bouw onzer kerken aanteekenden. Het is gewenscht, dat men de bediening aan de onderscheiden tafels, heel de kerk door, van zijn zitplaats zien kunne. Hiervoor is het noodig, dat de bediening plaats hebbe op een eenigszins verhoogd terrein, dat in aller oog valt, en dit schikt zich het best zoo men de tafel plaatst op een platform, dat rechts een toegang voor het toetreden en links een trap voor het afgaan aanbiedt. Doch hierover is hierboven genoeg gezegd, zoodat we aanstonds een ander, veel moeilijker punt ter sprake kunnen brengen; niet de *toetreding,* maar de *toelating.* Tweeërlei strooming ging op dit punt steeds tegen elkander in. Van den éénen kant had men de geloovigen aan te sporen om toch ten Avondmaal te komen, en van den anderen kant gevoelde men de noodzakelijkheid, om uitsluitend dan de geloovigen ten Avondmaal toe te laten. Er was een zielsneiging om van het Avondmaal, uit hoofde van eigen onwaardigheid, weg te blijven, en er was andererzijds een drang om met name tegen Pascha aan het Avondmaal gezien te worden. Op den Kerkeraad, met name op de ouderlingen, rustte hierdoor de in zeker opzicht tegenstrijdige verplichting om èn naar het Avondmaal te lokken èn van het Avondmaal te weren. *Contrôle* is de hieruit voortvloeiende eisch. De ouderlingen behooren precies op de hoogte te zijn van wie ten Avondmaal opgaat en wie er van wegblijft, en voor er Bediening gehouden wordt, is het Welbezien

eisch, dat de ouderlingen scherp toezien, dat er niemand toetrede, die geen recht om aan te zitten verkreeg, of, na het verkregen te hebben, zulks weer verbeurde. Hierop is dan ook geheel de bediening van het Sacrament ingericht. Het recht om aan te zitten, verleent de Kerkeraad, en wel op tweeërlei manier; ten eerste door het afnemen van belijdenis aan de jonge leden der Gemeente, en ten tweede door het aanvaarden van de attestatie, waarmee iemand van buiten tot de Gemeente komt. Een ander, derde middel om tot het Avondmaal gerechtigd te zijn, is er niet. Men moet òf in de Gemeente zelve zijn belijdenis hebben gedaan, òf van elders met behoorlijk getuigschrift in de Gemeente zijn ingekomen. En dit eenmaal vastgesteld zijnde, behoort de Kerkeraad natuurlijk wel toe te zien, dat niemand wegblijve van het Avondmaal die er hoort, en andererzijds dat er niemand kome die er niet hoort. Een uiterst moeilijke contrôle, zoodra de Gemeente zich ook maar eenigszins uitbreidt; een contrôle die dan ook geheel is verslapt, ja, een contrôle waarvan met name in grootere Gemeenten geen spoor meer te ontdekken valt en die alleen in nog kleine dorpsgemeenten werkt. Men gevoelt dan ook aan heel deze inrichting, dat ze is opgekomen in de eerste dagen der Reformatie, toen het allerwegen niet dan kleine groepjes waren die zich afzonderden. Toen kende men elkaar persoonlijk. De tafels waren klein. En het kostte weinig toezicht, om na te gaan wie aanzaten. Later daarentegen, toen de duizenden zich aanmeldden, toen in eenzelfde Gemeente meerdere kerken haar deuren ontsloten, en in drie, vier kerken tegelijk het Avondmaal werd aangericht, verliep deze contrôle geheel, en liet men, op zeer enkele uitzonderingen na, de toetreding tot en het wegblijven van de tafels geheel vrij. Het Kerspelstelsel had dit kunnen keeren, maar dit stelsel vond destijds nog geen ingang en de Gemeente, als één groot geheel genomen, was veel te talrijk om zich voor een iets beteekenende contrôle te leenen.

Op hetzelfde bezwaar stuitte men bij het in de Gemeente tijdelijk aanwezig zijn van logé's of andere reizigers. Op kleine dorpen kwam dit weinig voor, maar in groote steden, die in den regel den toon aangeven, beliep het getal vreemden, die voor zeker aantal weken of dagen ter plaatse vertoefden, toch allicht enkele honderden. Indien nu tijdens hun verblijf elders, het Avondmaal in de plaats van hun woning voorbijging, zonder dat ze er bij konden zijn, en daarentegen in de plaats waar ze vertoefden, het Avondmaal gevierd werd, dan ontstond zeer dikwijls het verlangen om in die vreemde Gemeente aan te zitten. Familie of kennissen die ook gingen, namen de logé's of vreemdelingen dan naar de kerk mede, en meestal ging dit geheel buiten den Kerkeraad om. Er werd niet aangedacht om een attestatie daarvoor mee te brengen, en zich vooraf aanmelden deed men ook niet. Controle kon dus hierbij geen doel treffen. Toen nu na de Dordsche Synode en de veroordeeling der Remonstranten de groote massa zich voorgoed bij de Gereformeerde kerken liet indeelen, had dit een zeer ongewenschten toestand tengevolge. Het al of niet ten Avondmaal gaan, was geheel aan de vrijheid der Gemeenteleden overgelaten, en in haar massale hoegrootheid bood die Gemeente zelve steeds minder waarborg voor zuiverheid van Belijdenis en zuiverheid van wandel. In de kleinere kerkgebouwen, die men later inrichtte, werd dit natuurlijk beter, maar zelfs de opkomst in deze nieuw gebouwde kerken bleek al spoedig, althans in de groote steden, veel te gemengd om òf controle toe te laten òf in zich zelve contrôle te bieden. En zoo hing tenslotte ook hier alles weer aan de persoonlijke bekendheid, die tusschen de enkele Gemeenteleden en de leden van den Kerkeraad bestaan kon. Daarop moet aangestuurd. Eerst als men dit bereikt heeft, zal een betere toestand intreden. En dit doel is niet te bereiken, tenzij het kerspelstelsel doorga, en het getal predikanten nergens onder één op de duizend zielen blijve. Duizend zielen geven ten minste 200 gezinnen. En voor een predikant, die toch veelal op allerlei andere manier beslag op zijn tijd ziet leggen, is het niet wel mogelijk met veel meer dan 200 gezinnen op zulk een voet van intimiteit bekend te zijn, dat hij elk lid van het gezin zielkundig kenne en zielkundig kunne bewerken. Natuurlijk is zulk een cijfer altoos willekeurig, en wat voor duizend gaat, zou allicht nog gaan voor vijftienhonderd, maar ongeveer binnen deze grenzen zal de controle zich toch inperken moeten. Dat ook de ouderlingen hulpe bieden bij deze controle, spreekt vanzelf; doch ook op de hulp der ouderlingen is thans veel minder te rekenen dan in vroeger eeuwen. Veel meer dan toen is tegenwoordig het leven bezet, en veel moeilijker vooral dan eertijds is het, om de leden der Gemeente thuis te vinden. Voor geheele kringen is dit alleen mogelijk gedurende twee of drie veelal zeer ongelegen late uren van den dag. Vandaar dat, uitzonderingen nu daargelaten, de meeste ouderlingen onmogelijk de hier zoo noodige contrôle geheel kunnen overnemen. Bijstand en hulpe verleenen kunnen ze, geheel vervangen zullen ze den herder der Gemeente nimmer. En zij, die, met het oog op andere belangen, het kerspelstelsel achten te moeten tegenstaan, zullen wèl doen zich in ernstige oogenblikken eens rekenschap te geven van de vraag, op wat wijze zij dan de heilighouding van het Sacrament, die nu zoo pijnlijk schade lijdt, weer in eere zullen brengen.

CXII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*

Toch zal de ernstigste en scherpste controle nooit het Sacrament van het Heilig Avondmaal in eere houden, zoo het geloof aan wat dit Sacrament ons biedt, in de Gemeente geen stand houdt. De kracht van het Sacrament schuilt in zijn mystieke beteekenis. Maakt nu de Gemeente zich door ongeloof van dit mystieke element los, dan verliest het Sacrament vanzelf zijn heilig karakter, wordt in der meesten oog een ijdele plechtigheid, en het eind is, dat men zich de moeite niet meer geeft om aan een plechtigheid deel te nemen, die dan niet anders biedt dan een zinbeeldige handeling onzerzijds, zonder een daaraan beantwoordende daad van Christus. Het is hierom dan ook, dat onze kerken, zoo in haar Belijdenis als in haar Catechismus, zich alle moeite hebben gegeven om dit mystieke element van het Sacrament, ook bij de bediening des Avondmaals, met klem en nadruk op den voorgrond te stellen en elke uitsluitend zinbeeldige opvatting van het Avondmaal te bestrijden. Zoo lezen we in art. 35 van de Belijdenis: "Zoo werkt Hij dan in ons al wat Hij door deze heilige teekenen ons voor oogen stelt; hoewel de wijze ons verstand te boven gaat, en ons onbegrijpelijk is, gelijk de werking des H. Geestes verborgen en onbegrijpelijk is. Intusschen zoo falen wij niet, als wij zeggen, dat hetgene door ons gegeten en gedronken wordt, het eigen en natuurlijk lichaam en het eigen bloed van Christus is, maar de wijze op welke wij dit nuttigen, is niet de mond, maar de geest door het geloof." En nader wordt betuigd: "Deze maaltijd is eene geestelijke tafel, aan dewelke Christus zich zelven ons mededeelt met alle zijne goederen, en doet ons aan haar genieten, zoowel Zichzelven, als de verdiensten zijns lijdens en stervens; voedende, sterkende en vertroostende onze arme troostelooze ziele door het eten zijns vleesches, en haar verkwikkende en vermakende door den drank zijns bloeds". Juist zooals ook in den Catechismus beleden wordt, — zie het antwoord op vraag 79 — dat er niet alleen een verzinbeelding plaats grijpt, zoodat "gelijk als brood en wijn dit tijdelijk leven onderhouden, alzoo ook het gekruisigd lichaam en vergoten bloed van Christus de waarachtige spijs en drank zijn, waardoor onze zielen ten eeuwigen leven gevoed worden", maar dat "veel meer ook door deze zichtbare panden en teekenen verzekerd wordt, dat wij zoo waarlijk zijns waren lichaams en bloeds door de werking des H. Geestes deelachtig worden, als wij deze heilige waar-teekenen met den lichamelijken mond tot zijn gedachtenis ontvangen".

Hetgeen het Sacrament tot Sacrament maakt, is alzoo niet het teeken op zich-zelf, maar het teeken door Christus gebruikt als middel, om door de werking van den Heiligen Geest, een geestelijk iets in onze ziel tot stand te brengen. Wie aanzit aan den disch en het gebroken brood eet en den vergoten wijn drinkt, ondergaat een geestelijke werking die Christus in hem uitoefent. Niet wij maken het Sacrament, wij kunnen slechts het brood en den wijn aanrichten. En eerst door dien Christus zelf uit den Hooge op ons nederziet, en uit den Hooge een actie in ons tot stand brengt, wordt de plechtigheid die wij hebben aangericht, het middel om ons zijn geestelijke weldaad te doen ontvangen en genieten. Gelooven, wie aanzitten, dit niet, zoo is de werking weg en houdt het Sacrament op Sacrament te zijn. Immers de werking van Christus in de ziel, heeft niet mechanisch plaats, maar in verbinding met het geloof.

Juist daarom echter kan het Avondmaal niet van ons, maar moet het van Christus zelf uitgaan. Men kan niet zoo eens als vrienden bij elkander zittende en geestelijke dingen besprekende, tot elkander zeggen: Laat ons nu even saam Avondmaal houden. Dat zou geen Avondmaal zijn. Het is altoos van Christus dat ons het Avondmaal moet toekomen. Niet wij dragen het Avondmaal Hem op, maar Hij schenkt het ons. Het is *zijn* instituut, het is *zijn* instelling. En alleen als het van Hem ons toekomt, wordt hetgeen plaats grijpt als Sacrament door ons genoten. Dit nu moet daarin uitkomen, dat het bediend wordt *door het ambt.* Niet om daardoor de personen in het ambt te verheffen. Integendeel, in hun ambten zijn ze niets dan *dienstknechten.* Ze dienen, ze stellen zich in dienst, ze ontvangen bevelen, en die bevelen voeren ze uit. Als in een oorlog de bevelhebber van het ééne leger aan die van het andere iets wil mededeelen, zendt hij een bode, een ordonnans, om zijn schrijven over te brengen. Dit maakt het optreden van dien ordonnans tot een zaak van het hoogste gewicht. Het kan zijn, dat het effect van zijn boodschap over een veldslag zal beslissen. Maar van hoeveel gewicht die boodschap ook zij, de bode blijft eenvoudig *bode, dienaar* en *ordinans.* Niets wordt in zijn macht gesteld. Hij heeft eenvoudig het ontvangen bevel, zijn last uit te voeren, zich te voegen en te schikken naar wat hem is opgedragen, en voorts zich terug te trekken. Persoonlijk blijft hij die hij was, en kan het zelfs zijn, dat hij een gansch onbeteekenende persoon is. En zoo is het ook hier. Om de instelling van zijn Sacrament in stand te houden en waar te maken, laat Christus het aanrichten en uitdeelen. Voor die aanrichting en uitdeeling heeft Hij personen van noode. Die personen stelt Hij

daartoe in het ambt. En in dit ambt gesteld zijnde, zijn zij nu de personen die er de wondere werking van mogelijk maken. Niet, alsof zij er hunnerzijds iets aan toevoegden, maar in dien zin, dat alzoo dit Sacrament alleen *op last van Christus* wordt toebereid en toegediend, en dat alleen uit een Sacrament op last van Christus uitgedeeld, de geestelijke werking van zijn gemeenschap volgt.

In de eerste tijden na zijn hemelvaart was die last gelegd op de Apostelen; maar hierbij kon het niet blijven. De Apostelen waren aan tijd en plaats gebonden zoodra er zich dus in honderden plaatsen Gemeenten vormden, konden de Apostelen zelve in die Gemeenten niet meer voorgaan, maar moesten anderen als dragers van het ambt hen vervangen. En toen de dagen der Apostelen voleind waren en zij ten grave werden uitgedragen, kon niet anders dan door de aangestelde ambtsdragers in de Gemeente hun last worden overgenomen.

Deze overgang en overdracht eenmaal begonnen zijnde, moest van geslacht op geslacht zich voortzetten, zoodat waar de eene ambtsdrager wegviel, de andere hem opvolgde. Dit is zoo van eeuw op eeuw doorgegaan, en het is in die orde, dat ook de tegenwoordige voorgangers in de Gemeente dragers van deze last zijn geworden. Of deze overdracht niet soms gestoord is, zoodat er vernieuwing van last moest plaats hebben, zij hier in het midden gelaten; waar het op aan komt, is alleen, dat de Dienaar die het Sacrament uitdeelt, zich er wel van bewust zij, dat hij van Christus den last ontvangen heeft om te doen wat hij doet, en dat hij hierin zichzelven niets aanmatigt. Omtrent de verdiensten van zulk een ambtsdrager zegt dit niets. Het kan zeer wel zijn, dat er aan den disch personen aanzitten, die in Godzaligheid verre boven hem uitgaan en in kennisse Gods hem verre overtreffen, zoodat hij als ambtsdrager achter staat bij meer dan één, die toch van hem het Sacrament ontvangen moet. Doch dit alles doet terzake niets. Het is de Christus, die zijn kerk regeert als haar Koning. En heeft nu die Christus in die Gemeente die en die persoon in het ambt gezet, dan is die ambtelijke persoon de drager van een last van Christus en kan alleen hij maken en teweegbrengen, dat er metterdaad een bediening van het Sacrament plaats grijpe. Gelijk we reeds vroeger opmerkten, geeft dit aan den ambtsdrager geen zalving of hooger geestelijken stand. Al wat deze ambtsdrager voor anderen vooruit heeft, is dat hij een *last* ontving en de anderen niet; dat hij dus tot het uitvoeren van den last gehouden is; en dat alzoo alleen zoo hij zich van dien last kwijt, het mysterie van de geestelijke unie onder het gebruik van de teekenen in het Sacrament werkt.

Op zichzelf had gelijke last ook aan de ouderlingen kunnen gegeven zijn; en dat de kerk dit nochtans niet alzoo aanvaard heeft, ligt in het verband dat tusschen Woord en Sacrament bestaat. Ook de bediening van het Woord geschiedt op lastgeving, en deze bediening vereischt de voorbereiding en geschiktverklaring, die bij de gewone ouderlingen niet gevorderd wordt. Daar nu de kerkvormende kracht van het Sacrament veel grooter is dan die van de Bediening des Woords, ging het niet aan, de Bediening van het Woord en van het Sacrament van elkaar te scheiden. Het zou de bediening van het Woord gedrukt hebben, zoo de gewone ouderlingen wel de Sacramenten, maar niet het Woord hadden bediend. Het Sacrament was, als ware het, 't zegel op het Woord. Beide behooren bijeen. Het ééne moet niet van het andere worden afgescheiden. En hieruit is het te verklaren, dat beiden in eenzelfde ambt zijn saamgevoegd, en slechts in onderling ambtelijk verband kunnen bediend worden.

Stellig is het te betreuren, dat dit in den naam en den titel niet tot uiting is gekomen. Kortheidshalve heeft men den ambtsdrager gemeenlijk als "Verbi Divini Minister" betiteld, d.w.z. hem geëerd als belast met de prediking van het Woord; iets waar op zichzelf natuurlijk niets tegen te zeggen is. Het is alleen jammer, dat men in deze betiteling zoo onvolledig werd. Niet alleen met de bediening van het Woord, maar evenzoo met de bediening van het Sacrament is dezelfde persoon belast, en het heeft ongetwijfeld het zuiver karakter van het ambt min of meer geschaad dat men niet gesproken heeft: "Verbi Divini et Sacramentorum Minister", en alzoo den predikant als Bedienaar van het Woord én van de Sacramenten heeft aangeduid. Ook in den naam *predikant* school dezelfde eenzijdigheid; iets waaruit maar al te duidelijk blijkt, hoe men van meetaf de Bediening van het Sacrament onderschat heeft. Nog ongelukkiger is onze titel van *Dominee,* die geheel in strijd met het begrip van *Dienaar,* den predikant als een *heer* doet bejegenen. De Lutherschen hielden het begrip van *pastor* en *pastoor,* en maakten er *Pfarrer* van. En al heeft men ook ten onzent getracht, om in 't begrip van *Herder en Leeraar* beide denkbeelden uit te drukken, de *Herder* is bij ons te loor gegaan en veel te veel is de eenzijdige *Prediker* 't een en al geworden.

CXIII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg.)*

Als les der ervaring mag worden aangenomen, dat het 4 à 6 maal 's jaars ten Avondmaal gaan, beantwoordt aan de geestelijke behoefte en de beide uitersten zoowel van het te veelvuldig als van het te spaarzaam gebruik mijdt. Hiermede wordt niet ontkend, dat bij enkelen de behoefte om bijvoorbeeld elke maand te communiceeren, wel opkwam; maar voor die enkelen kan de Gemeente de Bediening van het Avondmaal niet inrichten. Over het algemeen valt nog steeds veel meer klacht over te schraal, dan over te druk toetreden tot het Sacrament. Al wordt dan ook 4 à 6 maal 's jaars Bediening gehouden, toch is het getal van hen die geregeld alle deze keeren ten Avondmaal opgaan, veelal nog veel te gering. Maar al te velen gaan slechts eenmaal per jaar, gelijk het vóór jaren de gewoonte was, en tweemaal 's jaars gaan is reeds een vrij geregeld bezoek van den Disch. Doordien nu de een de eene, en de ander de andere maal gaat, voorkomt dit opeenhoping, en geeft vooral in de groote steden, waar de Bediening in meer dan één kerkgebouw plaats grijpt, een gelijkmatige verdeeling, die aan het geheel een geregelden gang verzekert. Toch blijft het de roeping der kerk, om steeds op geregeld bezoek bij de leden der Gemeente aan te dringen. Verslapping werkt ten deze schadelijk èn op de personen zelve èn op hun huisgenooten èn op andere leden der kerk. Aan de bijzondere sterking van het geloof, die van het Sacrament uitgaat, heeft de Gemeente vooral in onze dagen behoefte. Waar er zooveel is dat van den Christus scheidt, is de Bediening van het Avondmaal het gereede, ons aanbevolen middel, om door Christus zelf den band weer nauwer te doen toehalen. En al is 't nu zoo, dat al te veelvuldig gebruik allicht te zeer wennen zou en daardoor den indruk van het Avondmaal gaan verzwakken, in geen geval is zulk een verzwakking te duchten van een vier- à zesmalig gebruik in het jaar. Er mag ook hier niet gezegd worden: "met hoe weinig kan ik er van af", maar de behoefte van het hart moet spreken, om, waar de band die aan den Christus bindt, weer verslapt is, ijlings dien band weer aan te trekken. Vooral wachte men zich, om niet te zeer te hechten aan de stemming waarin men verkeert. Een stemming die tegen het Avondmaal doet opzien, past een belijder des Heeren niet. Juist dan wanneer deze stemming bezwaar zou zijn, moet die stemming omgezet en moet het Avondmaal ons daartoe nopen. Nooit vooral mag in het niet ten Avondmaal gaan, een vrijbrief gezocht, om in een onheiligen gang voort te blijven gaan. Men is bereid om op te gaan, en dan ga men ook; of men voelt zich *niet* bereid, doch dan schuilt hierin ook een oordeel en moet juist dat oordeel ons de bereidheid geven. Het mag niet zijn, vier of zes bijzondere heilige Zondagen in het jaar, als men ten Avondmaal gaat, en de overige Zondagen half-wereldsch verkeeren. Veeleer moet heel het jaar door onze gemoedstoestand door het Avondmaal beheerscht worden, en zoo dikwijls we innerlijk bespeuren, dat er in ons hart iets hapert, waardoor scheiding tusschen ons en den Disch opkomt, moet zóólang geworsteld, tot de toon van ons hart weer met den toon van het Sacrament in overeenstemming is. Wie opgaat ten Avondmaal, treedt niet toe om voor de wereld te manifesteeren: "Zie, ik ben die heilige", maar veel meer om als een buiten Christus verloren zondaar in de dankbare stemming zijner ziel weer de gemeenschap met zijn Heiland te zoeken. Vooral bij jongeren, die pas belijdenis voor den Heere gedaan hebben, mogen ouders en vrienden en moge de Kerkeraad er steeds op aandringen, dat ze het eens begonnen bezoek van het Avondmaal van meetaf geregeld voortzetten, Zoo toch eerst drukken ze zelven het zegel op hun belijdenis.

De ambtsdragers kunnen dit in zoover bevorderen, dat zij de bediening van het Avondmaal verdeelen. Uit eenzelfde gezin kan op eenzelfden keer niet elk lid der kerk ten Avondmaal gaan. Wordt er nu om de vier of zes maanden slechts eenmaal Bediening gehouden op een bepaald uur, dan volgt hieruit vanzelf, dat uit een zeker gezin de één opgaat, maar de ander moet thuis blijven. Zijn er jonge kinderen in het gezin, en rust de zorg voor die kleinen op vader en moeder, zonder dat er een derde is die inspringen kan, dan went de Kerkeraad zelf de leden aan thuisblijven; en zit dit thuisblijven uit noodzaak er eenmaal in, dan is er geen quaestie van of het breidt zich uit, en dan niet uit noodzaak, maar uit onverschilligheid. In groote steden levert dit nu geen bezwaar op, omdat men de gewoonte heeft daar het Avondmaal in onderscheiden beurten, 's morgens en 's avonds, te houden, en het over twee Zondagen te verdeelen. Zoodanige regeling geeft aan een ieder gelegenheid om toe te treden. Men kan dan wel niet samen gaan, gelijk men vaak wenscht, maar de gelegenheid om te gaan, is dan toch aan allen, aan een ieder op zijn beurt, geboden. Doch anders staat het geschapen op een dorp met één kerkgebouw, indien het Avondmaal in den morgendienst en slechts op één Zondag gevierd wordt. Dan toch is feitelijk uit eenzelfde gezin nu de een en dan de ander uitgesloten. Daarom is het raadzaam de viering in zulke dorpen en kleine steden op twee achtereenvolgende Zondagen te doen plaats hebben, of althans, zoo men zich tot één Zondag

bepaalt, niet alleen des morgens, maar ook des avonds. De kerk moet zich ook ten deze naar het leven schikken en de Bediening moet zoo geregeld zijn, dat elk lid der Gemeente op kan gaan.

Nog een ander, bijna netelig vraagstuk hangt hiermee saam. Eilieve zoo heeft men zich zoo dikwijls afgevraagd, moet de Disch des Heeren een *Avondmaal* zijn, of is het onverschillig op welk gedeelte van den dag het Sacrament van den heiligen Disch gevierd wordt? Feitelijk staat het thans zoo, dat men het Sacrament van den H. Disch schier altijd en overal uitdrukkelijk een *Avondmaal* of zelfs een *Nacht*-maal noemt, en dat het toch in 90 van de 100 gevallen niet 's avonds en niet tegen het ingaan van den nacht, maar des morgens pleegt plaats te grijpen. Hierin nu ligt iets tegenstrijdigs. Het karakter van Avondmaal treedt toch in de Schrift zoo sterk op den voorgrond, dat er niet anders dan van Avondmaal gesproken wordt. In Lukas 22:20 heet het: "Desgelijks ook de drinkbeker *na het Avondmaal.* Van Johannes heet het, dat hij de discipel was die *in het Avondmaal* op Jezus' borst was gevallen. En waar men nog zeggen kan, dat in deze beide gevallen het woord Avondmaal gebezigd werd omdat toevalligerwijze de maaltijd waarvan sprake is, des avonds gehouden werd, zoo geldt dit niet van wat Paulus zegt in Cor. 11:20. Daar toch zegt hij: "Als ge dan bijeen te zamen komt, dat is niet *des Heeren Avondmaal houden,* want in het eten neemt ieder te voren zijn eigen *avondmaal."* Zelfs wordt deze gedachte nog hooger opgevoerd, als in Openb. 19:9 sprake komt van "hen die geroepen zijn tot het avondmaal van de Bruiloft des Lams", en als straks de engel roept: "Komt herwaarts en vergadert u tot het Avondmaal des grooten Gods". Uit deze Schriftuurlijke uitlatingen heeft zich dan ook in de Gemeente het gebruik vastgezet, om steeds te spreken van: *des Heeren Avondmaal.* Zoo geschiedt het in ons Formulier, en zoo geschiedt het in de Prediking en zoo geschiedt het in het dagelijksch gebruik. Ook in onze Belijdenis en Catechismus wordt van de twee Sacramenten nooit anders gesproken dan als van Doop en Avondmaal. *"Het heilig Avondmaal"* is de vaste uitdrukking, waarmede het tweede Sacrament wordt aangeduid. Zelfs was het in 't begin der Reformatie gewoonte, om nog sterker van *des Heeren Nachtmaal* te spreken, zooals in een der oudste uitgaven van den Catechismus tot 1611 bijna altoos was afgedrukt.

Met dit Schriftuurlijk en kerkelijk gebruik strookt het nu echter niet te best, dat in verreweg de meeste Gemeenten dit Sacrament altoos des morgens en nooit des avonds bediend wordt. Een avondmaal, een nachtmaal om 9 à 10 ure des morgens houden, klinkt zeer zeker vreemd. Te sterk hechte men hier nu niet aan. Ook in het gewone leven verloopt het gebruik en de beteekenis van zulke benamingen gedurig. Een middagmaal beteekent natuurlijk een maaltijd die om 12 uur des middags gehouden wordt, gelijk dit ten platten lande nog geschiedt, en in Duitschland nog altoos gewoonte is. Maar toch vindt niemand er daarom iets vreemds in, zoo iemand in Amsterdam of Rotterdam vraagt: Komt ge van middag bij me eten ? en dan op de wedervraag: Hoe laat? ten antwoord krijgt: om zes uur. Middagmaal krijgt dan meer de beteekenis van hoofdmaaltijd, en zoo was ook in het Grieksch het woord *Deïpnon,* dat hier gebezigd wordt, in het algemeen de uitdrukking van het *groote* maal, zonder dat juist met het ondergaan van de zon gerekend werd. Zoo echter kon hier het gebruik van het woord Avondmaal niet van zijn eigenlijke beteekenis ontdaan worden. Immers de instelling van het Sacrament van den heiligen Disch hing rechtstreeks saam met het Pascha-maal, en omtrent het Pascha-maal was (zie Ex. 12:6 v.v.) door Mozes, op last van Jehovah, uitdrukkelijk bepaald, dat het *in den nacht* zou gegeten worden, en dat er *tot den morgen* niets van mocht overblijven. De ellende van het volk in Egypte werd denkbeeldig uitgedrukt door den angst van den nacht. In den nacht moest de belofte van redding uit die ellende komen. En zoo hield het denkbeeld van verlossing uit ellende rechtstreeks met het vieren van dit maal in het nachtelijk uur verband. Vandaar dat de viering van het Sacrament niet toevallig, maar naar de wet van Mozes in het late avonduur plaats greep en dat het avonduur in de heilige symboliek van het Sacrament iets te zeggen heeft. Het is dan ook met terugslag hierop, dat men aanvankelijk het woord *avondmaal* in het woord van *nachtmaal* nog verdiepte.

Nu volgt hieruit zeker niet, dat het Sacrament van den heiligen Disch niet anders dan in het avonduur zou mogen gehouden worden. Ook bij het Sacrament van den Doop heeft men zich later wel moeten voegen naar het klimaat en naar de omstandigheden. Maar al geven we dit grif toe, toch neemt het niet weg, dat een bediening van dit Sacrament in het avonduur de plechtigheid ervan verhoogt, ons nader aan de instelling brengt, en ook dit voor heeft, dat er niet een lange dag op volgt die zoo licht weer zin en ziel van het Sacrament aftrekt, maar na den kerkgang spoedig de ruste van den nacht doet genieten. In de groote steden heeft men daarom beide ingevoerd, in de eene kerk een Dienst in den morgen, en in het andere gebouw een Dienst des avonds. Meer zelfs dan vroeger is de aandacht weer op dit avond-karakter van het heilig Avondmaal gevestigd geworden. En zonder in een zoo

heilige zaak aan deze uitwendige regeling ook maar in 't minst geestelijke waardij te hechten, mag toch wel staande gehouden, dat een avonddienst, waar 't kan, aanbeveling verdient, als nader aan de instelling komende, dan eene bediening vroeg in het morgenuur.

CXIV. Bediening van het heilig Avondmaal *(Vervolg.)*

Behoort aan de Bediening van het heilig Avondmaal de Bediening. van het Woord vooraf te gaan ? Het gebruik wil dit, en, omdat het gebruik het wilde, liet men niet na voor de zaak te pleiten. Toch heeft het zijn nut, ook op dit vraagstuk nader in te gaan.

Tegen dit aloud gebruik rijzen ernstige bedenkingen.

Zal er eerst een gewone Dienst van het Woord gehouden worden, dan is hiermede, naar de usantie van onze Nederlandsche kerken, een uur à vijf kwartier gemoeid, zoodat men na om tien ure den Dienst geopend te hebben, eerst kwart over elf aan de Bediening van het H. Avondmaal toekomt. Krijgt men dan daarna den overgang van de Bediening van het Woord op die van het Avondmaal in gebed en lofverheffing, en volgt daarop de kalme lezing van het tamelijk langeformulier, zoo zal men niet veel voor kwart voor twaalven aan de Bediening der tafelen toekomen. Rekent men nu elke tafel met aan- en afgaan op tenminste tien minuten, zoodat zes tafels reeds een uur vorderen, en volgt dan nog het dankgebed en de slotzang, zoo zal de geheele dienst al spoedig van tien tot bij één ure zich uitbreiden; wat stellig te lang is èn voor de Gemeente èn voor den Voorganger. Een kwart eeuw geleden deed zich dat dan ook herhaaldelijk voor, en de indruk was steeds, dat zulk rekken van den dienst allerminst geschikt was om geestelijk den indruk van het Avondmaal ten zegen te doen zijn.

Een tweede bedenking is, dat men, staande voor deze moeilijkheid, wel getracht heeft hieraan tegemoet te komen, door den Dienst van het Woord in te korten, het Formulier zooveel mogelijk te besnoeien en aan gebed en zang zoo weinig mogelijk tijd te geven, maar dit bevredigt nog minder. Een vluchtige, geimproviseerde toespraak trad in de plaats van den Dienst des Woords, ontnam aan den Dienst zijn eigenlijk karakter, en hield in stijl en in naam het aloud gebruik bij, maar gaf het feitelijk prijs. Dienst des Woords is geheel iets anders dan een toespraak, en kan niet in een kwartier of twintig minuten naar eisch gegeven worden. Uitlichting van stukken uit het Formulier staat geen Dienaar vrij. En het snel lezen van het Formulier heeft bijna altoos de ellendige uitwerking, dat de Dienaar het Formulier afraffelt op een manier en met een tempo, die er allen ernst aan ontneemt, maakt dat de Gemeente het niet volgen kan en de stemming voor het Sacrament eer bederft dan heiligt.

Een derde bedenking is, dat velen dan opgaan, niet om eerst het Woord en daarna het Sacrament te zoeken, maar om enkel de korte preek te genieten en dan, als 't Avondmaal begint, den Dienst te verlaten. Vooral het jonge geslacht is er dan op uit om het ongewone schouwspel van de Tafel enz. te kunnen zien, de korte preek trekt aan, en zoo bleef men dan toch aan de eischen van den Zondag voldoen. Dit nu is een kwaad dat niet in de hand mag worden gewerkt. En als dan na afloop van de preek zoovelen, ook die Belijdenis deden, den Dienst verlaten, ligt hierin een verachting van het Sacrament, die in hooge mate stuitend is.

Waar als vierde bedenking dan nog bijkomt, dat zulk een Dienst van het Woord òf op het straks te bedienen Avondmaal zal moeten slaan òf geheel daarbuiten zal moeten omgaan. Grijpt nu het eerste plaats, dan krijgt men een tweede Voorbereiding en een doublure van wat het Formulier geeft. En gaat die Dienst des Woords daarentegen geheel buiten het Sacrament om, dan verstrooit dit de gedachten, verbreekt de harmonie en bederft de stemming voor den overgang tot het Avondmaal.

Uit dien hoofde schijnt het verkieslijker, beide Diensten niet bijeen te voegen, niets dan een kort inleidend Woord te geven, daarna aanstonds het Formulier, mits dan kalm, rustig en met juiste intonatie, te lezen, en hierop terstond de tafelen te laten beginnen. Dit maakt den Dienst veel korter, geeft aan alles een veel kalmer verloop, en maakt dat ook met zes à zeven tafels toch de Dienst binnen den gewonen tijd eindigen kan. Voor een deel is deze o.i. betere gewoonte dan ook reeds in gebruik gekomen, en waar dit het geval was, gaf het geen aanleiding tot klachte en stemde veeleer tot tevredenheid.

Wat men hiertegen heeft aangevoerd, heeft dan ook slechts één practisch belang, waarmee gerekend moet worden. Men zegt namelijk, dat op die wijs, zoo er op een dorp, in een kleine Gemeente, slechts één voormiddagdienst is, en deze geheel door de Bediening van het Sacrament wordt ingenomen, de Bediening van het Woord op dien dag eigenlijk niet plaats heeft. In groote Gemeenten, met meerdere gelijktijdige Diensten in onderscheiden kerkgebouwen, valt dit bezwaar natuurlijk weg, maar het weegt in een zeer kleine Gemeente, zoo er slechts één Dienst gehouden wordt. Dit bezwaar geldt intusschen alleen voor de *niet*-leden der Gemeente. De leden toch zijn allen

genoodigden ten Avondmaal. Daar hooren ze. Het Avondmaal geeft hun alzoo wat ze behoeven, en het prachtige Avondmaalsformulier voedt ook hun geestelijk bewustzijn op onovertrefbare wijze. Anders staat het daarentegen met de *niet*-leden, die niet ten Avondmaal gerechtigd zijn en toch willen opkomen. Zelf kan men zeggen, dat het gebruik om eerst te prediken en dan het Avondmaal te bedienen, met het oog op deze personen is opgekomen. In oude tijden toch zette men de deuren van het kerkgebouw wijd open; opkomen kon daarbij wie wilde ; dan werd aan allen het Evangelie gepredikt; en eerst als die prediking was afgeloopen, zonderden de leden der Gemeente zich af, verlieten de anderen het kerkgebouw en had in heilige afzondering de Bediening van het Sacrament plaats. Nu is de tegenwoordige toestand met den toenmaligen slechts in zeer beperkten zin voor vergelijking vatbaar. Wie toen eerst kwamen en dan weer weggingen, waren gewone hoorders, meest ongedoopten, maar lieden in wier hart zekere dorst naar het Evangelie werkte. Thans daarentegen bestaan de niet-leden die opkomen, uit gedoopten die òf nog te jong waren om Belijdenis te doen òf te onverschillig bleven om zich voor het doen van Belijdenis in te spannen. Bij vroeger vergeleken, is de verhouding alzoo een geheel andere geworden en kan de inrichting van den Dienst zich thans niet meer naar deze niet-leden, maar moet zij zich naar de belijdende leden richten, en die belijdende leden behooren aan het Avondmaal. Slechts in zooverre kon men in zoo kleine Gemeenten zich aan de behoefte van het oogenblik aansluiten, dat men in de morgengodsdienstoefening den gewonen Dienst des Woords, gelijk op andere Zondagen, liet doorgaan, en dat in 't avonduur een tweede Dienst van het Sacrament werd gehouden. Of schikt zich daartoe de gelegenheid niet, zoo verlieze men niet uit het oog, dat na de morgengodsdienstoefening, hetzij des middags, hetzij des avonds, de predicatie van den Catechismus heeft te volgen en dat deze predicatie juist in de eerste plaats zich richt tot hen, die nog niet tot het doen van Belijdenis gekomen zijn.

Men kon ook een anderen weg inslaan en de Bediening van het Sacrament elken Zondag doen plaats hebben, het Formulier voor de Bediening ervan op een tiende inkorten, en zoo maken dat er nooit meer dan één Tafel was; doch in ons land althans gaat dit niet; en ieder voelt dat het op onze toestanden niet passen zou. Ten onzent moet daarom de strijd allereerst gericht blijven tegen het zielloos en min-ernstig afraffelen van het Sacramentsformulier; en dit nu is niet anders te voorkomen, dan door tijd voor de kalme voorlezing te erlangen, en die kalme tijd is niet vrij te krijgen, of de predicatie vóór de Bediening van het Sacrament moet weg vallen.

Er speelt hier nog iets anders achter, waarop niet ernstig genoeg gelet kan worden. Wie optreedt als predikant is zoo licht geneigd zich in te beelden, dat hij door wat *hij* spreekt geheel den Dienst beheerscht. Hij bidt en gaat voor in het gebed, hij doet allerlei aankondiging, hij predikt. Zijn stemgeluid moet wel door heel den Dienst doordringen, en als hij niet spreekt, is er een leegte die stoort. Dit heeft er toe geleid, dat alle Formuliergebeden ten onzent zoo goed als in onbruik zijn gekomen en dat zelfs bij de Sacramenten zooveel het even kan, uit de Formuliergebeden wordt weggelaten. Ook bij het Sacrament is het dan niet het woord van het Formulier, waaraan de Gemeente hechten moet. Wat in het Formulier staat, doet er niet toe. Wat ook bij het Sacrament het eigenlijke uitwerkt, is altoos weer hetgeen de predikant spreekt; zijn toespraak, zijn vermaan. Zoo is het bij den Doop; en vooral sinds de 18e eeuw was de Doop dan eerst wezenlijk Doop, zoo de predikant roerend en tot schreiens toe de moeder wist toe te spreken. Ongedoopt sterven bij velen de jonge kinderen weg, alleen maar om de moeder er bij te hebben en de toespraak van den prediker te doen bezielen. En zoo nu werd het allengs ook bij het H. Avondmaal. Onze Vaderen schreven voor, dat de prediker bij dit Sacrament zooveel mogelijk niet anders doen zou, dan een stuk uit de Schrift voorlezen. Maar sinds de 18e eeuw wist men beter. Het Formulier gaf niets, en de voorlezing uit de Schrift gaf niets. Het kwam ook hier weer alles aan op de *toespraak van den prediker.* Nauwelijks was de beker rondgegaan, of de toespraak begon. Dit werd hoofdzaak. Voor die toespraak kon men tijd nemen. En zooveel die toespraak maar aangrijpend en roerend was, mocht men aannemen, dat de Bediening van het Sacrament naar eisch had plaats gehad. Naar een prediker met roerende toespraken liep men met hoopen, en een prediker die zich aan het Formulier hield, ging men voorbij.

Dit nu is het principiëele kwaad, dat in de 18e eeuw insloop en nog niet geheel bezworen is. Zoo werd de prediker in de hoogte gestoken, maar het Sacrament verlaagd. Voor velen is dan de Dienst niets meer dan de predicatie, en is zelfs het Sacrament bijzaak geworden. En keer hierin is alleen te verkrijgen, zoo de Gemeente zelve allengs verlangen gaat, dat de prediker bij het Sacrament zooveel mogelijk moge zwijgen en dat de prediker, juist om het Sacrament als Sacrament te eeren, zelf terugtreedt, om Christus in Doop en Avondmaal te doen spreken.

CXV. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg).*

Onder de Bediening van het Sacrament des heiligen Avondmaals behoort de Voorganger steeds onder den indruk te verkeeren, dat bij den heiligen Disch niet hij spreekt, maar Christus, en dat hij slechts instrumenteelen dienst doet, om 't woord van Christus uit te brengen. Wie zelf spreken wil en zelf op den voorgrond wil treden, is geen Sacramentsbedienaar. De voorkeur, die soms onder de Gemeenteleden bestaat, om liever bij dezen, dan bij dien Dienaar ten Avondmaal te gaan, is volkomen misplaatst. Voorkeur mag bij de Gemeente slechts in zoover bestaan, dat zij liefst bij zulk een Dienaar gaat die zich zelf geheel terugtrekt, en om dezelfde beweegreden liefst mijdt een Dienaar, die behalve het Sacrament nog zichzelf wil geven. Bij goede Sacramentsbediening moet de Voorganger geheel terugtreden, moet 't geheel om 't even zijn wie het Sacrament bedient, moet de Dienaar zoo goed als vergeten zijn en aller aandacht geheel en eeniglijk geboeid worden door den Christus die het Sacrament aan de zijnen doet aanbieden. Als de Vorst u door zijn bode een schrijven zendt of een geschenk, is die bode bijzaak en is het de Vorst en zijn geschenk, waardoor ge geboeid wordt. En zoo ook moet het hier wezen. De Bedienaar niets en Christus 't een en alles.

Zal nu in de vergadering der geloovigen tot de Bediening van het Sacrament worden overgegaan, dan veronderstelt dit dat van te voren, eer de Gemeente binnenkomt, alles in het kerkgebouw wel en deugdelijk zij voorbereid. Het moet al gereed zijn en in ruste op de geloovigen wachten. Er mag geen sprake van wezen, dat, onderwijl de schare reeds binnenkomt, nog aan de Tafel of in 't geen toebediend zal worden, iets moet worden verricht. Dit alles moet zijn afgeloopen. Het toezicht hierover komt aan de Ouderlingen en Diakenen toe. Wel in hoofdzaak aan de Ouderlingen, maar niets verhindert dat ook de Diakenen hierbij de behulpzame hand bieden. Zoo moet dan de Tafel gereed staan, met de banken of stoelen waarop men zal aanzitten. De offerbussen moeten op de Tafel staan, om de gaven voor de armen te ontvangen, en de teekenen of elementen van brood en wijn moeten tijdig in gereedheid zijn gebracht. Het brood liefst in lange reepen op de schotels gestapeld, en de wijn in kannen bij de bekers staande. Dit gereedschap neemt men, zoo het kan, in zilver. Niet alsof dit voor een zuivere Bediening van het Sacrament noodig ware. Een aarden schotel en een glazen beker ware evenzoo bruikbaar. De eerbied voor het Avondmaal heeft intusschen gewild, dat men aan zilver de voorkeur gaf, en terecht. De vorm van de Bediening moet toch deze zijn en blijven, dat het de Disch van Christus is; dat Christus aan dezen zijn Disch uitdeelt, en dat uit dien hoofde ook het gereedschap van het H. Avondmaal een Vorstelijk karakter drage. Ontbreken de middelen om zich dit gereedschap in zilver aan te schaffen, zoo kan men verzilverd metaal nemen, en desnoods met een aardewerk schotel en een glas volstaan, mits men maar niet in dezen eenvoud een karakter van hooger heiligheid ga zoeken ; gelijk dit bij enkele Baptisten in Noord-Amerika het geval is. Zilver gerei bevredigt het best en is het meest met de koninklijke waardigheid van Hem, die het Sacrament ons schenkt, in overeenstemming. Vooral bij de bekers is dit edel metaal gewenscht. Kan men meer doen, dan vraagt in de tweede plaats de schotel om 't zilver. In de derde plaats de wijnkan. En ten leste, als de Gemeente het betalen kan, ook de offerbus.

Op brood en wijn behoort zeer zorgvuldig te worden toegezien. Wat het brood aangaat, opdat het niet klef maar goed-doorbakken zij, en ook dat de reepen niet te breed en te dik worden genomen. De aard en hoedanigheid van het brood mag geen oogenblik de aandacht afleiden, en daarom moet het zoo kunnen worden uitgedeeld, dat ieder die het aanneemt en het nuttigen zal, het ongehinderd kan gebruiken. Ook op den wijn moet worden toegezien, opdat hij niet wrang noch prikkelend zij, maar bij den smaak aangenaam aandoe. Ook bij den wijn toch geldt, dat hij de aandacht niet mag bezighouden, en in niets den geest mag afleiden. Over het gebruik van den ouwel behoeft hier niet te worden gesproken, wijl dit gebruik ten onzent in niet ééne Gemeente bestaat. En wat den wijn betreft, is wel in den laatsten tijd zekere sprake opgekomen, alsof het niet geoorloofd ware in het Avondmaal gewonen wijn te nemen, en alsof we gehouden waren daarvoor uitsluitend alcoholvrijen wijn te bezigen; maar ook deze spitsvondigheid laat men beter varen. Dat Christus bij de instelling van het Avondmaal alcoholvrijen wijn zou genomen hebben, kan niemand bewijzen. Ook waar verder in de Schrift van den Avondmaalswijn gesproken wordt, staat er niets bijgevoegd, zoodat men aan niets anders dan gewonen wijn denken mag. Van kwade uitwerking van den alcohol in den wijn is uiteraard bij het nemen van één enkele teug in de verste verte geen sprake. En het jammerlijkst is, dat, waar zulke overleggingen eenmaal doordringen, de aandacht van het eigenlijke voorwerp van het Avondmaal wordt afgetrokken, de vrome stemming verstoord wordt, en er zich altoos weer een gevoel van eigen hooger heiligheid in mengt, als stond wie ook hier den alcohol bestrijdt, in hooger

reuke van heiligheid, dan wie zonder argwaan de gewijde teug neemt. Het behoeft ten slotte wel nauwelijks gezegd, dat, al is het geen eisch, de Tafel toch liefst gedekt moet zijn, en dat zorg moet worden gedragen, dat het hiervoor gebezigde tafelgoed door zuivere blankheid het oog weldadig aandoe.

Is nu alles in gereedheid gebracht, zijn de geloovigen die aan de Disch wenschen aan te zitten, in het kerkgebouw saamgekomen, en treedt de Voorganger met de leden van den Kerkeraad binnen, om de Bediening te doen plaats hebben, dan begeve de Voorganger zich evenals bij den Dienst des Woords naar den kansel en nemen de Ouderlingen en Diakenen, die bij den Dienst behulpzaam zullen zijn, hun gewone plaatsen in. Het kon wel anders, maar dan zou eerst, gelijk we in een vorig artikel aangaven, de plaatsing van den Disch in het kerkgebouw een geheel andere moeten zijn. De Disch zou dan op een hooger territoir moeten staan, zoodat ieder in de Gemeente hem zien kon, en, dit zoo ingericht zijnde, zou de Voorganger zich aanstonds aan den Disch kunnen plaatsen. Met de instelling zou dit te beter overeenkomen. Bij die instelling toch heeft de Christus niet eerst een spreekgestoelte beklommen, om zich eerst daarna aan den Disch te zetten, maar is met zijn jongeren terstond na het binnenkomen aan den Disch gaan zitten en heeft wat hij zijn jongeren te zeggen had, zelf zittend aan den Disch, terwijl hij met hen aanzat, gesproken. Voorshands is hier echter niets aan te doen. Dwingt de inrichting van het Bedehuis er toe om den Avondmaalsdisch in de laagte te plaatsen, zoodat wie ver achteraf in de kerk zit, er het oog niet op heeft, dan wordt de Voorganger in den regel, als hij aan den Disch spreekt, niet door heel de schare verstaan. In dorpen moge dit nog zeer wel denkbaar zijn, in de groote gebouwen in onze steden zeker niet. Vandaar dat het aan te bevelen is, dat de Voorganger evenals gewoonlijk den kansel beklimme en zoo den Dienst aanvange. Schakelt men nu den Dienst des Woords geheel uit, zoodat niet anders zal plaats hebben dan de Bediening van het Sacrament, zoo moet al wat tot den Dienst hoort, met het Sacrament in verband staan, en worde wel in het oog gehouden, dat hetgeen ten onzent meest aan den Voorlezer of Voorzanger is overgelaten, een stuk van den Dienst zelf is. Wel wordt dit vaak anders begrepen en beschouwt men de voorlezing uit de Schrift, die door den Voorlezer plaats heeft, meer als een bezighouden van de schare, tot straks de eigenlijke Dienst beginnen zal, zoodat eerst met het optreden van den predikant de Dienst aanvangt, maar dit alles berust op misverstand en is kerkelijk misbruik. Reeds heeft men in meer dan één Gemeente een en ander dan ook zoo geregeld, dat er niets geschiedt eer de predikant den Dienst geopend heeft, en dat dan de lezing uit de Schrift en de voorlezing van de Geboden of van de Geloofsartikelen door den Voorzanger plaats hebbe. Maar ook zoo is dit nog niet in den haak. Dan toch is er geen enkele reden waarom de predikant niet ook zelf de Schrift en de Geboden of het Geloof zou lezen, of zoo men al geen tweede Voorganger kan doen optreden, zou intusschen een ambtelijk persoon in een der ouderlingen te verkiezen zijn, en niet een buiten het ambt staand Voorzanger. Voor den zang is het noodig iemand te nemen die in den zang kan voorgaan, en deze gave is niet aan het ambt gebonden. Doch waar het enkel op het lezen aankomt, is er geen geldige reden te bedenken, waarom de predikant of een der ouderlingen deze taak niet op zich zou nemen en tot wat einde hier de voorzanger tusschen in moet komen. Altoos maakt dit den indruk alsof het slechts inleiding op den eigenlijken Dienst is en alsof de wezenlijke Dienst eerst ingaat, als de Voorzanger is gaan zitten en de predikant de leiding overneemt. En dit nu mag niet. Noch de voorlezing van het Woord noch de voorlezing van de Wet of van het Geloof mag als bijzaak worden beschouwd, om de hoofdzaak in den predikant te zoeken. Veeleer moet steeds in de vergadering der geloovigen de Schriftuur, het rechtstreeksche Woord, op den voorgrond staan en moet de predicatie zich aan dit fundament der zaak aansluiten. Door al zulk misbruik sloop dan ook de gansch verkeerde gewoonte in, om de lezing der Schriftuur zonder gebed te laten beginnen en eerst daarna door den predikant, als hij 't woord overnam, met een votum, den eigenlijken Dienst te doen aanvangen. Zelfs was het lange jaren de gewoonte, dat de predikant, als de lezing van Schrift en Wet was afgeloopen en er reeds gezongen was, bij zijn eigen optreden begon met te zeggen: "Ons begin zij in den Naam des Vaders", enz., als om wel uitdrukkelijk te doen verstaan, dat wat voorafging niet meerekende en niet meetelde en dat *hij* eerst en hij *alleen* door *zijn* woord den Dienst tot Dienst maakte. Veel hierin beterde nu wel allengs. De Voorgangers denken thans reeds minder hoog van zich zelf. Zoo ergerlijke flaters begaat men niet meer. Maar toch lijdt het besef van de eenheid en den saamhang van den Dienst nog zeer ernstig schade. Heeft er nu Bediening van het heilig Avondmaal plaats, dan beschouwt èn Voorzanger èn Gemeente al wat voorafgaat vaak nog steeds als op zich zelf staand bijwerk, en begint de eigenlijke Bediening eerst als de Voorganger het Formulier opslaat en dit Formulier begint voor te lezen. En dit nu juist moet tegengestaan. Heel de Dienst moet op het Sacrament gericht zijn, heel de Dienst moet een heilige eenheid vormen, en daarom is het eisch van

de harmonie in het Heilige, dat èn de Voorganger èn de Gemeente zich aanstonds door het eerste votum, het eerste lied en het eerste woord uit de Schrift voelt opgenomen, om den Christus tegen te gaan en door Hem en van Zijnentwege het heilig Sacrament te ontvangen.

CXVI. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg)*.

Hoe boeiend schoon ons Avondmaalsformulier ook zijn moge, toch heeft het deze fout, dat de aanvang van en de inleiding tot den Dienst er uit is weggelaten. Natuurlijk hebben onze kerken niet bedoeld, dat de Dienst zelf met de woorden: "Geliefden in den Heere Jezus Christus, hoort aan de woorden der inzetting," enz. zou beginnen. Aan deze woorden, en zoo aan heel ons Formulier, moet nog iets voorafgaan, en het ware wel gewenscht geweest, dat ook die aanvang en die inleiding in het Formulier ware opgenomen geweest. De Engelsche kerk, die liturgisch veel fijner ontwikkeld is, heeft dit dan ook gedaan, en zulks wel in deze volgorde: Eerst komt het *Onze Vader* en daarop volgt het korte smeekgebed om goede aandacht bij den Dienst. Is hiermee de Dienst ingeleid, dan komt de *Wet,* niet alleen als praelectuur van de Tien Geboden, maar als een spreken van God tot zijn volk en van het volk tot God. Achter elkander wordt gebod voor gebod voorgelezen, en telkens valt na elk gebod de Gemeente in, en wel een Gemeente, die ondersteld wordt geknield voor Gods aangezicht te liggen, met de smeekbede om genade in: "o Heer, ontferm U onzer, en neig ons hart dat we dit Uw gebod mogen houden". Zoo werpt dan de wet neder in schuldbesef, en uit dit schuldbesef komt vanzelf de bede op om genade. Als het voleind is, bidt dan ook de Gemeente zelve overluid en nog altoos geknield liggende: "o Heere, ontferm U onzer en schrijf alle deze Uw geboden op de tafelen van ons hart; wij smeeken het U". Na zoo op het Avondmaal te zijn voorbereid, hoort dan de Gemeente aan wat uit de Schrift, zoowel Oud- als Nieuw-Testament, als *Woord van God* tot de Gemeente uitgaat, en op dit Woord van God antwoordt ze door overluid de Geloofsartikelen te belijden. Hierop volgt de collecte voor de Armen, die als een offerande Gode op den H. Disch wordt opgedragen. En is die afgeloopen, zoo verdiept zich de schare in het gebed voor den algemeenen nood der Christenheid, en eerst na deze inleiding en in dit verband begint het formulier voor het heilig Avondmaal, zooals ons Formulier hiermee aanvangt. Zonder nu te willen zeggen, dat ook wij ons geheel conform dit Engelsche voorbeeld hebben in te richten, moet toch erkend, dat ons hier een belangrijke schat in den Eeredienst ontbreekt; dat de Voorganger dit heeft aan te vullen; maar dat het niet onverschillig is hoe dit geschiede. En dan laat het wel geen twijfel over, of de geheele Dienst moet beginnen met een kort gebed of votum, dat in het Formulier moet zijn voorgeschreven. Hierop zou de Wet moeten volgen, om eer men tot het Avondmaal toetrad, zich in schuldbesef voor zijn God te verootmoedigen. Enkele voorlezing van de Wet zou dus niet volstaan, maar op de Wet het gebed om genade moeten volgen. Op dit gebed om genade een stuk uit de Schrift, waarin de toezegging van die genade van Godswege naar de Gemeente uitging; en op die voorlezing uit de Schrift, waarin God Zijn volk toespreekt, zou dan het lied der Gemeente moeten komen om die genade te aanvaarden en na dit lied de Geloofsbelijdenis der geloovigen Gode als aanvaarding van Zijn genade zijn op te dragen. Op die wijze zou de Gemeente in het heiligdom tot haar God komen, ze zou in Gods huis in haar schuld vernederd worden, in die vernedering zou haar God haar van genade spreken, die genade zou ze jubelend en dankend aanvaarden en dit in haar Geloofsbelijdenis betuigen, en zoo zou die toenadering, die gemeenschap tusschen God en Zijn volk tot uiting zijn gekomen, die er moet zijn om het H. Avondmaal aan zijn doel te doen beantwoorden. Kort saamgevat, zou men dan deze volgorde krijgen: 1e. Opening van den Dienst door het Votum; 2e. een lied met bede om geheiligde aandacht; 3e. legging op de Gemeente van de Wet, gevolgd door bede om schuldvergiffenis; 4e. lezing uit de Schrift van een stuk, waarin God ons genade toezegt; 5e. Belijdenis des Geloofs, waarin de genade beleden wordt; 6e. een lied van dank en jubel; en 7e. overgang tot de eigenlijke Bediening. Dit alles niet met lange gebeden en breed opgezette liederen, maar toch telkens met een levensuiting van de Gemeente, opdat het niet zij een maar aldoor voorlezen en een maar aldoor luisteren, maar een handeling tusschen God en zijn volk, waaraan de Gemeente zelve welbewust deelneemt, om alzoo de ziel voor de ontvangst van het H. Avondmaal te stemmen. De *Wet* wordt heel iets anders, zoo er de Schuldbelijdenis op volgt. De lezing der Schrift gaat spreken, als ze na die Schuldbelijdenis de toezegging van vergiffenis en genade brengt. En de Geloofsbelijdenis met het gebed ontvangt een heel ander karakter, zoo ze op die toezegging van genade terugslaat. Kortom, er moet in dit alles actie, er moet leven in zijn, de Gemeente moet de werking van den Dienst aan het hart gevoelen, en geheel de inleiding moet het doel bereiken dat ze beoogt. Ze moet werkelijk de Gemeente inleiden in die hooge, heilige, dankbare stemming, die met een lied Hamaäloth ten Avondmaal doet opgaan. Men moet in wat voorafgaat niet bepreekt worden, maar in een geestesstemming worden ingeleid, die de ziel bereidt om haar Bruidegom in het Avondmaal te ontmoeten. Eerst daarna kan dan het Formulier inzetten; en wil men, wat niet noodig is, hier nog een overgang, dan zij er geen predicatie, ook geen preekje, maar een korte, bondige

noodiging, om wel uit te spreken en wel te doen beseffen, dat niet de Voorganger hier de eigenlijke Bedienaar van het Sacrament is, maar dat het Christus zelf is die noodt, en Christus zelf die onder het gebruik der teekenen op de ziel zal inwerken, en dat hetgeen de Voorganger doet, slechts strekt om die werking van Christus op de harten der Zijnen mogelijk te maken. Dit moet niet in omslachtige taal, niet in veelheid van woorden worden aangezegd, maar zoo klaar en duidelijk worden uitgesproken, dat de Gemeente hoofd voor hoofd voelt, dat ze met een roepstem van Christus te doen heeft en dat het Christus zelf is, die in het Sacrament en door het Sacrament zijn geloovigen met zijn lichaam voedt en met zijn bloed drenken zal. Dit zelfde staat ook wel in het Formulier, maar in een zoo zeer langen volzin ingevlochten, dat de volle, rijke beteekenis ervan niet tot de meesten doordringt. Christus wordt daar sprekende ingevoerd en het woord der instelling aldus persoonlijk vertolkt: "Zoo dikwijls als gij van dit brood eet en uit dezen beker drinkt, zult gij daardoor, als door een gewisse gedachtenis en pand, vermaand en verzekerd worden van deze mijne hartelijke liefde en trouw jegens u, dat ik voor u (daar gij anders den eeuwigen dood hadt moeten sterven), mijn lichaam aan het hout des kruises in den dood geve, en mijn bloed vergiete, en uwe hongerige en dorstige zielen met dit mijn gekruist lichaam en vergoten bloed tot het eeuwige leven spijze en lave, zóó zeker als een iegenlijk dit brood voor zijn oogen gebroken en den beker hem gegeven wordt, en gij dezelve tot mijne gedachtenis met uwen mond eet en drinkt."

Het staat er alzoo met klem en nadruk, maar de volzin is tien en meer regels groot. Aan zulke lange volzinnen zijn wij niet meer gewend. En dit nu maakt, dat men dit alles plechtig en statig kan hooren voorlezen, zonder dat de zin en beteekenis ervan tot de ziel doordringt. Komt daar nu nog bij, dat de Voorganger de zeer ernstige fout begaat van zulke volzinnen nog met zekere haast voor te dragen, dan gaat de beteekenis van zulke veelzeggende uitspraken geheel te loor en is zelfs de Voorganger, die het voorleest, zich slechts zeer zelden bewust van de beteekenis der woorden die hij las. Met het oog hierop nu, en zoolang we bij dit oude Formulier blijven moeten, kan zulk een korte, bondige noodiging naar Christus, als we boven aangaven, de beteekenis van het Sacrament des Avondmaals voor de geloovigen verhoogen, zóó dat ze nu verstaan, dat Christus ze noodt en dat het Christus is, die het wondere werk der genade onder het gebruik der teekenen aan hun zielen doen zal, in het voeden van de ziel met zijn lichaam en in het drenken van de ziel met zijn bloed. Zoo wordt weer voor alles het Avondmaal een wezenlijk Sacrament; niet iets wat de geloovigen doen, en niet iets wat de Voorganger doet, maar iets dat Christus doet en waarbij Hij al wat wij doen en aanrichten, slechts als zijn instrument gebruikt.

Collecten moesten daarna niet meer gehouden worden, voor zoover ze een doublure zijn van wat men met de offerbussen op een Tafel bedoelt. Dat men bij een Bediening van het H. Avondmaal, evenals bij den Doop, als we zoo zeggen mogen, een extra-gave voor de behoeftigen uitreikt, is geheel gelijk het behoort. Het Avondmaal stemt de ziel niet alleen tot lofverheffing, maar ook tot dank. Die dank vraagt een offer, en dat offer van onze dankbaarheid moet aan Christus gebracht worden. Hij toch is het die in het Avondmaal ons zijn offerande bezegelt en er onze zielen verkwikt. Heeft nu de Christus gezegd, dat hetgeen we aan een van zijn arme broeders doen, we dit Hem doen, zoo is het offeren bij den Disch voor ons geestelijk besef een geven van onze offerande aan de armen en in de armen aan Christus zelf. Dit nu kan op onderscheiden wijzen worden uitgevoerd. In veel Engelsche kerken bestaat de gewoonte, dat even vóór het Avondmaal de Diakenen rondgaan om de offeranden in te zamelen en dat ze dit ingezamelde geld dan voor het oog de Gemeente op de Tafel nederleggen, eer de Bediening begint. Bij ons staat de Offerbus op de Tafel gereed, en offert ieder daarin zijn gave bij het toetreden; iets wat minder plechtig, maar, als minder vertoon gevend, stiller en heiliger in zijn uiting is. Zulk een offerande aan den heiligen Disch nu is geheel conform onze Belijdenis. Voor onze zaligheid doen wij niets en kunnen wij niets doen. Dit doet alleen Christus, en alleen in wat Christus deed, rust ons hart. Maar wel bindt dit ons de dankbaarheid op het hart; en waar nu Christus zelf ons vraagt om zijn armen te gedenken en ons toevoegt, dat wat we zijn armen doen, voor Hem zijn zal alsof we 't Hem zelven aandeden, is geen ernstig gemeend deelnemen aan het heilig Avondmaal denkbaar zonder dat we onze gaven offeren. Doch dan zij er ook niet een tweede collecte voor de Armen, die er zich naast plaatst. Gelijk het nu gaat, moet dit wel, omdat er zoovelen bij tegenwoordig blijven, die niet ten Avondmaal opgaan en er slechts bijzitten. Nu moeten dezen toch ook een gelegenheid hebben om voor de Armen te geven, en vandaar komt dan de tweede collecte. Neemt men daarentegen het Avondmaal gelijk het behoort, zoodat alleen de toetredenden tegenwoordig waren, dan viel ook de tweede collecte vanzelf weg. Te duchten dat er dan minder zou gegeven worden, is een miskenning van de hooge stemming die het Avondmaal

wekt, en onderstelt op zulk een indrukwekkend oogenblik een bedacht zijn op schrielheid, als op zulk een oogenblik bij de geloovigen niet ondersteld mag. Desnoods kan een bus of schaal bij het uitgaan van de kerk aan wie niet toetrad, de gelegenheid bieden om alsnog zijn gave uit te reiken.

CXVII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Vervolg)*.

Is nu op die wijze de inleiding voleind, dan is het oogenblik daar, om over te gaan tot de voorlezing van het eerste stuk van het Formulier. We zeggen met opzet het *eerste* stuk, omdat ons Formulier uit *zeven* deelen bestaat, die elk hun onderscheiden beteekenis hebben. Voor de duidelijkheid ware het dus verre te verkiezen geweest, dat deze onderscheiden deelen door een spatie of lijntje van elkander waren afgezonderd geweest. De zeven deelen waarop we doelen, zijn achtereenvolgens: 1e. De instelling; 2e. de zelfbeproeving; 3e. de doelsaanwijzing; 4e. het geloofsgebed; 5e. de Bediening; 6e. de Lofverheffing; en 7e. de dankzegging. Van een Bedienaar mag dan ook verwacht worden, dat hij voor het onderscheid tusschen deze zeven stukken een geopend oog hebbe ; dat hij de overgangen van het ééne stuk op het andere duidelijk hoorbaar make; en dat hij voor elk stuk die intonatie van stem kieze, die er bij hoort. Een goed Liturg zijn, is een kunst, maar het eerste wat men van den Liturg vorderen mag is wel, dat hij het stuk dat hij leest, toone te begrijpen en er zijn stem naar voege. Wie leest zonder aan den hoorder te doen gevoelen, dat hij verstaat wat hij leest, is geen Liturg maar is als een klerk, die een notarieele acte voorleest. Alles op denzelfden toon, alles even snel afgeraffeld, om maar aan het einde te komen. En dit nu stuit bij het Sacrament te meer, omdat het oneerbiedig is en toont, hoe de Voorzanger zelf te weinig onder den indruk van het H. Avondmaal is, om aan de schare een heiligen indruk te kunnen geven. In een Voorlezer zou men al zulk lezen afkeuren, hoeveel te meer dan niet in den Bedienaar van het heiligste wat we op aarde hebben.

Vanzelf moet dus het Formulier aan de orde komen terwijl de Bedienaar nog op den Kansel staat. De plaats vanwaar de Inleiding gegeven wordt, is ook de plaats voor de lezing van het Formulier.

Is derhalve de inrichting van een nieuw kerkgebouw van dien aard, dat de Voorganger ook de Inleiding aan de Tafel geeft, dan gaat van de Tafel ook het Formulier uit; doch is hij begonnen, gelijk het in onze oude gebouwen niet anders kan, met den kansel te beklimmen, en vandaar de Inleiding te geven, dan moet hij niet, om het Formulier te lezen, van den kansel afkomen en voor de Tafel gaan staan. Inleiding en Formulier zijn één. De zaak is namelijk deze, dat Inleiding en Formulier gelden voor allen die zullen aanzitten, en volstrekt niet alleen voor de eerste Tafel. Daar nu de Voorganger alleen van den kansel *allen* bereikt, behoort ook de lezing van het Formulier in zijn vier eerste stukken van den kansel plaats te vinden. Allen, in heel het kerkgebouw, moeten het kunnen hooren, volgen en meemaken. Ieder voelt terstond dat bijv. het vierde stuk, het geloofsgebed, volstrekt niet alleen voor de eerste Tafel is, maar voor alle Tafelen saâm. Hetzelfde geldt natuurlijk van het 6e en 7e stuk.

Aan de Tafel moet en mag niet anders dan de Bediening plaats hebben. Reden waarom de woorden der inzetting dan ook aan alle Tafels worden herhaald; maar al wat aan de eigenlijke Bediening voorafgaat en op de Bediening volgt, richt zich tot *alle* aanwezigen die aan het Avondmaal deelnemen; en die breede schare kan alleen van den kansel naar behooren worden bereikt. Het is daarom aftekeuren zoo de Voorganger na de laatste Tafel aan de Tafel staan blijft, en vandaar de lofzegging en de dankzegging geeft. Ook die gaan alle aanwezigen die aanzaten, aan, en ook die behooren daarom van den kansel gegeven te worden.

Wat nu de onderscheiden stukken van het Formulier aangaat, zoo gaat voorop *de Instelling.* Vandaar de aanhef: "Hoort aan de woorden der Inzetting". In de Liturgiën van andere Kerken heeft men hiervoor wel de woorden uit het Evangelie gekozen, of ook de woorden der inzetting uit het Evangelie met de woorden uit 1 Cor. XI saamgevoegd. Ons formulier nam alleen de Paulinische mededeeling, en wel vermoedelijk om vanzelf den overgang te krijgen tot het tweede stuk van de *Zelfbeproeving.* Daartoe toch opent wel het Apostolisch woord, niet het Evangelisch verhaal, den weg. Wat gegeven wordt, stemt dan ook niet geheel met den aanhef overeen. De aanhef spreekt alleen van de woorden der Inzetting, en gegeven wordt, behalve het woord der Inzetting, Paulus' opmerking over het onwaardig eten en drinken; wat op de Zelfbeproeving en niet op de Inzetting ziet. Practisch is daarom voor de keuze van het woord uit 1 Cor. XI veel te zeggen.

Het tweede stuk, waarin het Formulier de vraag bespreekt, wie aan het Avondmaal hoort, en wie niet, is veel breeder opgezet en rechtstreeks met het stuk over de Doelbepaling in verband gebracht. Er staat toch dat we het H. Avondmaal *tot onzen troost* zullen gebruiken, en dat te dien einde noodig zijn: 1e dat een iegelijk zichzelven vooraf zou beproeven, en 2e dat het gericht worde op het doel waartoe het is ingesteld. Die beiden worden saamgevoegd in deze ééne formule: "Opdat wij nu tot onzen troost des Heeren Avondmaal mogen houden, is vóór alle dingen noodig, dat wij ons te voren

recht beproeven; ten andere, dat wij het tot dat einde richten, waartoe het de Heere Christus verordineerd en ingesteld heeft, namelijk, tot Zijne gedachtenis." Wat nu de Zelfbeproeving betreft, deze wordt ontleed in drie stukken. Een iegelijk die wil toetreden, zal ten eerste zijn zonden en vervloeking indenken, ten tweede zijn geloofsrechtzinnigheid belijden, en ten derde de offerande van zijn dank betuigen. Het komt hier dus aan op drieerlei getuigenis in het hart. Schijn baat niet. Al wat uitwendig blijft, is waardeloos. Het komt op 't hart aan. En een ieder heeft dan ook voor zichzelven te beslissen, of hij "een waardig medegenoot van de tafel des Heeren" zijn zal.

In zijn hart moet een ieder zijn zonde en vervloeking gevoelen, in zijn hart gelooven in het zoenoffer van Christus, en in zijn hart een opwelling van eeuwigen dank gewaar worden. Doch bij die algemeene duiding laat het Formulier het niet, en daarom geeft het van twee zijden bij dit zelfonderzoek leiding. Er zijn er die te lichtvaardig tot het heilig Avondmaal toetreden, en er zijn er anderen, die tot de vrijmoedigheid om toe te treden, niet komen kunnen. De een neemt het te licht, en de ander te zwaar op. Gevolg waarvan is, dat soms aanzit wie er niet hoort, en dat niet zoo zelden wegblijft, wie er verschijnen moest. Deze tweeërlei overlegging hangt af van iemands karakter, van de omgeving waarin hij verkeert, van den toon dien het kerkelijk leven aangaf. Vooral het temperament spreekt hierin sterk mede, en niet minder de leiding die de kerkeraad aan de Gemeente geeft. Vlak naast elkaar vond men van oudsher niet zelden twee dorpen liggen, in het ééne waarvan zoo goed als heel de Gemeente vast toetrad, terwijl in het andere de Disch meer dan eens niet kon gehouden worden, omdat allen wegbleven. Met het oog op dit verschil van toestand heeft het Engelsche Formulier hier twee stukken; het ééne om af te manen van te lichtvaardig toetreden, en het andere om te groote zwaartillendheid te ondervangen, en laat het dan aan den Dienaar over om, al naar gelang de geestelijke toestand der Gemeente is, het eene of het andere voor te lezen. Ons Formulier volgde dien weg niet, maar geeft beiden tegelijk. Eerst een vermaan om de luchthartigen als onwaardig van het Avondmaal af te houden, en daarna een teeder woord der liefde, om den te zeer bezwaarden een hart onder den riem te steken. Dit laatste stuk wint het in teederheid zeer verre van het afmanende stuk dat voorafgaat, zoodat onwillekeurig de indruk wordt gewekt, alsof het afmanende stuk meer plichtshalve is opgenomen, en alsof het lokkende en noodigende stuk voor den steller van het Formulier hoofdzaak was.

Is hiermede genoegzaam leiding aan het zelfonderzoek en de zelfbeproeving gegeven, dan volgt daarna het derde stuk: de *Doelbepaling.* Het Formulier wil in dit opzicht dat wij het Sacrament *"tot dat einde richten waartoe het de Heere Christus verordineerd en ingesteld heeft".* Dit doel wordt dan saamgevat in de ééne uitdrukking: *namelijk tot Zijne gedachtenis.* Natuurlijk beteekent dit niet alleen, dat men aan Jezus denken zal. Dit toch kan men ook buiten het Sacrament doen, maar dat men aan Jezus denken zal op die bepaalde wijs die het Sacrament beoogt. Vandaar dat het Formulier nu zeer in den breede en in prachtige, roerende taal uitlegt: *Hoe* we Zijner daarbij gedenken zullen. Er staat toch: *Maar aldus zullen wij Zijner daarbij gedenken.* Eerstelijk zal het alsdan een gedenken zijn van wat Christus onze Heere voor ons gedaan en geleden heeft. Dit staat in een volzin van niet minder dan 45 regels, die met zeer wisselende intonatie, plechtig en zeer langzaam, moet gelezen worden, maar dan ook tot het schoonste proza behoort dat onze taal kent. Ten tweede komt dan daarbij het doel van het Sacrament; d. i. het scheppen van de mogelijkheid, dat Christus uit den Hooge zoo op onze ziel inwerke, dat hij ons spijzigt met zijn lichaam en drenkt met zijn bloed. En in de derde plaats komt dan de vrucht van zulk Sacramentgebruik, eenerzijds de gemeenschap met Christus in den Geest en anderzijds de gemeenschap met de broederen, die met ons in eenzelfde Lichaam zijn ingelijfd. Hiermede nu is het vermanend en onderwijzend deel van het Formulier ten einde gebracht. Daarna treedt alzoo een pauze in, en dit duidt het Formulier aan door de hulpinroepende smeekbetuiging: "Daartoe helpe ons de almachtige, barmhartige God en Vader van onzen Heere Jezus Christus, door Zijnen Heiligen Geest. Amen".

Dit *Amen* is niet overbodig, veeleer hoort het hier, om de Pauze in te leiden en den overgang te vormen van het 4^{e} stuk van het Formulier, d. i. van het *Geloofsgebed.* Dit is het stuk waarin de Gemeente niet maar lijdelijk aanhoort en ontvangt, maar actief optreedt in het gebed. Dit gebed nu draagt een eigenaardig karakter, inzoover het een *Geloofs*gebed is; iets wat hieruit blijkt, dat het uitloopt op en overgaat in een belijdenis van de 12 Geloofsartikelen. Vooraf gaat het gebed om in het Sacrament te ontvangen wat het Sacrament toezegt en het aan zijn doel te doen beantwoorden. Dan volgt het *Onze Vader,* dat niet als overtolligheid mag uitvallen, maar ook hier op zijn plaats is, omdat in zoo hooge spanning des geestes de ziel behoefte gevoelt om zich te uiten in het allervolmaaktste gebed. En na dit gebed en dit *Onze Vader* komt dan de Geloofsbelijdenis, welke degenen die ten

Avondmaal zullen toetreden, allen saam overluid behooren na te zeggen. Er staat toch duidelijk: "Waarvan *wij* belijdenis doen met *mond* en hart, *sprekende* aldus": Op deze Geloofsbelijdenis volgt dan weer het *Amen,* omdat in het belijden de bede lag om *geloofsversterking,* blijkens de woorden: "Wil ons dan door dit heilig Avondmaal versterken in het algemeen Christelijk geloof". En met dit *Amen* is dan ook het punt bereikt, om van het woord tot de actie over te gaan en den Dienst aan de Tafel te doen aanvangen.

CXVIII. Bediening van het heilig Avondmaal. *(Slot.)*

Met het *Amen* op het Geloofsgebed is het oogenblik bereikt, waarop de Bediening zal aanvangen. Eer de Voorganger den kansel verlaat om zich naar de tafel der Bediening te begeven, richtte hij daarom zijn uitnoodiging tot de geloovigen en binde hun nogmaals, kort saamgevat, de waardij, het gewicht en de beteekenis van het Heilig Avondmaal op het hart, alsof hij betuigen wilde: "Geliefden, voelt nu toch dat ge het hoogheilig Sacrament gaat ontvangen ; gevoelt dat brood en wijn slechts teekenen zijn, en dat hetgeen staat te gebeuren dit is, dat ge met Christus, het hemelsche brood, zult gespijzigd worden, en dat dit een spijziging zal zijn met zijn lichaam en zijn bloed, niet uitwendig, maar door de werking van den Heiligen Geest aan uwe ziel, en dat even stellig en even zeker, als ge het brood eet en den wijn drinkt."

Dan klimt de Voorganger van den kansel af, en plaatst zich midden aan den Nachtmaalsdisch, onderwijl de ouderlingen toezien op wie zullen gaan aanzitten en de diakenen de teekenen gereed zetten. Een lied volge dan, en onder het zingen van dat lied treden zij toe, die bij het binnenkomen de kaart ontvingen waarop gedrukt staat: *De eerste tafel.* Dan is er geen gedrang, dan kan het toetreden stil en rustig toegaan. De toegang tot de tafel moet dan van ééne zijde wezen. Er treden dan niet meer toe, dan aanstonds plaats kunnen erlangen. Niemand behoeft dan te blijven staan wachten, en ook voor de aanwezigen in de kerk wordt door geen rij staande personen het gezicht op de tafel belemmerd.

De Bediening zelve gaat in hoogen eenvoud toe. De Dienaar breekt het brood, deelt het uit aan wie vlak bij hem zitten, en voor de overigen gaat het gebroken brood op de zilveren schotels de tafel langs. Onder het breken van het brood en het uitdeelen ervan worden rustig en kalm de woorden van de Inzetting duidelijk uitgesproken, en dit wel naar het later vastgestelde Formulier, in dezer voege: Het brood, dat wij breken, is de gemeenschap des lichaams van Christus. Neemt, eet, gedenkt en gelooft, dat het lichaam onzes Heeren Jezus Christus gebroken is tot eene volkomene verzoening van alle onze zonden." Daarop wacht de Dienaar enkele oogenblikken, tot hij ziet dat allen het brood genomen hebben, en eerst dan giet hij den wijn in den beker, geeft dien rond en spreekt ook daarbij de volledige formule der instelling: "De drinkbeker der dankzegging, dien wij dankzeggende zegenen, is de gemeenschap des bloeds van Christus. Neemt, drinkt allen daar uit, gedenkt en gelooft, dat het dierbaar bloed onzes Heeren Jezus Christus vergoten is tot eene volkomen verzoening van alle zonden". Is nu ook de beker rondgegaan, dan is de Bediening afgeloopen. Het eten van het brood en het drinken uit den beker, dát is het Avondmaal. Er hoeft niets meer bij, en wat men er nog bij laat komen, is geen deel van het Sacrament. Toch behoort er gezorgd te worden, dat er geen gevoel van overhaasting opkome. Rustig moet men aanzitten, en is de Bediening afgeloopen, dan moet men even rustig opstaan, om voor anderen plaats te maken. In ons Formulier staat er daarom bij, dat men, *terwijl men communiceert,* stichtelijk zingen zal. Sinds heeft men dit verandert en pleegt men te zingen onder het opstaan en afgaan van de Tafel, terwijl dan de volgende Tafel toetreedt. Dit is dan ook metterdaad verkieslijk. Zingen *terwijl men communiceert,* heeft bedenking. Het eten van het brood en het drinken uit den beker gaat niet wel met het zingen saam. Er stond in ons Formulier dan ook bij: "of sommige kapittelen lezen, ter gedachtenis van het lijden van Christus dienende, als Jesaja 53, Joh. 6:13-18 en dergelijke". Dat schikte zich beter. Zoo las dan de Dienaar korte stukken uit de Schrift voor aan Tafel en liet nu den zang pas invallen als de Tafel geëindigd was. Een stichtelijke wijze van doen. Zoo liep toen alles wel, tot men vooral in de 18^{e} eeuw de praelectuur **uit** de Schrift vallen liet en er een toespraak van "den Dominee" voor in de plaats stelde. Daarbij is het toen een eeuw en meer gebleven, tot nu allengs de oude, betere methode terugkeert en de oude gewoonte weer is opgenomen, om na het uitdeelen van de teekenen een kort stuk uit de Schrift te lezen, hierop het Loflied te laten volgen en zoo de ééne Tafel te laten afgaan en de andere Tafel te laten volgen.

Na het afgaan van de laatste Tafel behoort dan de Voorganger de Tafel te verlaten, en weer zijn plaats op den kansel in te nemen ; altoos zoo de Dienst op den kansel begonnen is. Wat wel voorkomt, dat de Dienaar dan aan de Tafel blijft, de ouderlingen en diakenen zich naast hem zetten en zoo het verdere van het Formulier wordt gelezen, is niet gelijk het zijn moet. Datgene toch wat na afloop van de Bediening volgt, heeft betrekking niet alleen op de laatste Tafel, maar op alle diegenen die aan de onderscheiden Tafels hebben aangezeten. Aan Tafel nu spreekt de Dienaar alleen tot hen die aan de Tafel aanzitten. En juist dit is hier niet voldoende. De Lofverheffing en de Dankzegging richten zich, als de *twee* laatste stukken van het Formulier, tot allen die aanzaten, en die bereikt de Dienaar alleen van den Kansel. Hij kan wel in een kleiner kerkgebouw de stem zoo verheffen, dat ook

de anderen hem hooren kunnen, maar dit verontschuldigt het verkeerde gebruik niet. De Tafel zondert een groep der opgekomenen af van de overigen. Vandaar, gelijk we reeds opmerkten, dat aan elke Tafel de woorden der instelling herhaald worden; iets wat geen zin zou hebben, zoo de Dienaar bedoelde ook van Tafel tot heel de kerk te spreken. Dit nu eenmaal zoo zijnde, moet de onderscheiding dan ook ten einde toe worden volgehouden, en moet na de laatste Tafel weer de plaats worden ingenomen vanwaar de Dienaar de gewone vergadering toespreekt. Men kan van tweeën een doen: Of de Lofverheffing en de Dankzegging aan elke Tafel uitspreken, maar ze dan ook bij elke Tafel herhalen. Of men kan ze maar eens over alle Tafels saam laten weerklinken, maar dan moet ze ook goed geleid worden van de plaats, waar de Dienaar stond en de bediening van de Tafels aanving.

De Lofzegging en de Dankzegging moeten wel onderscheiden worden. Na het gebruik van het Sacrament is eerst de jubel, de lof, de prijs aan de orde. Uitdrukkelijk zegt ons Formulier dan ook: "Zoo laat ons al te zaam den Naam des Heeren met dankzegging prijzen". Het prijzen, de lofzegging wordt alzoo van de dankzegging onderscheiden; ze gaat voorop. Voor de Lofzegging gebruikt het Formulier eerst een stuk uit Psalm 103, en daarna komt ze tot uiting in een krans van lofzegging, gevlochten uit zinsneden uit het Nieuwe Testament. Ze wordt besloten met een plechtig *Amen,* om wel te doen uitkomen, dat ze van de Dankzegging onderscheiden is. Ze staat op zich-zelf. Ze is een grootmaken van Gods Naam. Ze is een verheerlijking van zijn Genadewerk. Juist daarom echter mag het bij een Lofverheffing niet blijven, maar moet er aan toegevoegd worden de Dankzegging, als laatste stuk van het Formulier. Daarbij staat dan de Gemeente op van haar zitplaatsen. Ze laat de ziel uitvloeien in aanbidding en dankzegging, en een plechtig *Onze Vader* besluit de geheele Bediening. Men heft nog een lied aan. De zegen wordt over de Gemeente uitgesproken. De Dienst is voleind. En een ieder keert huiswaarts. Het gebroken brood en de aangebroken wijn, voorzoover die overbleef, neemt de oudste der diakenen tot zich, en kranken onder de hoogere broeders vonden er vroeger een versterking in. Want wel was het geen heilig brood en geen heilige wijn, maar toch eischte de eerbied voor het Sacrament, dat niet een koster of bediende er naar wilkeur mee omsprong.

Nog slechts een zeer enkel punt behoeft aan het behandelde te worden toegevoegd. Er zijn tijden geweest, dat men aan de Tafelen mannen en vrouwen zorgvuldig scheidde. De mannen apart en de vrouwen apart; liefst ook nog de jongeren die pas belijdenis hadden gedaan, afzonderlijk. Hoog stond dit niet. Aan de beweegredenen die er elders toe nopen kon om mannen en vrouwen te scheiden, mocht bij de Bediening van het H. Avondmaal niet gedacht worden. Dat pas aangenomen leden liefst saam met vader of moeder aan het Avondmaal toetreden, is te natuurlijk, om de mogelijkheid hiertoe af te snijden. Eigenlijk hingen deze afzonderingen dan ook saam met de toespraak van den Dienaar. Van de pas aangenomen leden kon dan een extra toespraak in gereedheid worden gebracht. Maar sinds deze toespraken weer wegvielen, verviel ook dit motief. De familieband of vriendschapsband mag zeer wel op kerkelijk terrein nawerken, en dan is het gewenscht, dat saam kunnen aanzitten, wie in geslachtsgemeenschap nauw tot elkander staan. Ook voor ziekelijke of bij hun beweging hulpbehoevende personen is het verkieslijk, dat saam kunnen aanzitten wie zulks wenschen.

Dat men van de tafel naar zijn zitplaats teruggekeerd, behoefte gevoelt, om nog persoonlijk God dank te zeggen, is te begrijpen, maar dit late men aan ieder naar de aandrang van zijn hart is, over, en vooral stelle men geen eisch, dat men de persoonlijke dankzegging staande doe, zoodat ieder het zien kan. De een zal er de voorkeur aan geven, eerst als hij thuisgekomen is in de binnenkamer voor zijn God neder te knielen, de andere zal aanstonds behoefte gevoelen om zijn Heiland te danken. Blijve ook hierin een iegelijk vrij. Reeds het vermoeden dat een ander zijn aandacht op u richt, om te zien wat ge, van de Tafel komende, doen zult, stoort de stichting van het oogenblik en bederft het gebed.

De vraag wanneer de Dienaar zelf communiceeren moet, zij even zoo aan elk Dienaar ter eigen beantwoording overgelaten. Slechts sta vast, dat hij communiceere, daar openlijk nalaten hiervan terecht aanstoot zou geven en door velen zijn ernst bij de Bediening in twijfel zou doen trekken. Het geschiktst communiceert de Dienaar aan de eerste Tafel, terstond na het rondreiken van den laatsten schotel en den laatsten beker.

En wat tenslotte de vraag betreft, of men gehouden is, na afloop van de Tafel waaraan men aanzat, ten einde toe aanwezig te blijven en den afloop van de geheele Bediening af te wachten, zoo ligt het in den aard van het Formulier, dat het een blijven tot den einde toe onderstelt. Immers de Lofverheffing en Dankzegging, die geheel achteraan komen, gaan een ieder aan, ook hun die

aanzaten aan de eerste Tafel. Wat intusschen niet wegneemt, dat er bij een zeer langen dienst in zwakke gezondheid een oorzaak kan liggen, waarom een enkele zich moet verwijderen, en dan danke zulk een Avondmaalsganger zijn God in de eenzaamheid thuis.

CXIX. De Ban en Wederopneming.

Met het Sacrament van het Heilig Avondmaal hangt de Ban nauw saâm. Het Heilig Avondmaal is het aanzitten van de waarachtig geloovigen aan den Disch, om de eenige offerande van hun Middelaar te gedenken. Het is daarom tevens een uitkomen van de geloovigen voor hun belijdenis, een zich openbaren als geloovigen aan elkander, een elkaar onderling als geloovigen erkennen, en een er voor uitkomen tegenover de wereld, dat men in den naam van Christus optreedt. Afgezien van de Sacramenteele beduidenis van het Heilig Avondmaal grijpt alzoo aan den Heiligen Disch een openbaring van de kerk van Christus plaats. En hiermee nu hangt de Ban in dien rechtstreekschen zin saâm, dat de Ban van het Avondmaal weert wie er niet meer hoort. Wel werkt reeds vóór den Ban de Censuur, en behooren steeds de trappen van de Tucht in acht te worden genomen, maar de Censuur staat toch met een voorloopigen Ban gelijk. Ze verbiedt den toegang tot het Heilig Avondmaal, waartoe iemand feitelijk was toegelaten. Ze werpt dus twijfel op, of een aldus gecensureerde nog wel tot de geloovigen behoort, en poogt nu, alvorens tot een eindbeslissing te komen, althans te voorkomen, dat de verdachte zich geen oordeel ete. De toestand van Censuur kan dus niet duren. Wie gecensureerd en tijdelijk van het Heilig Avondmaal geweerd is, moet tot berouw en betering komen, zoodat hij een volgend maal weer wel kunne aanzitten; desnoods kan dit nog een tweede periode vorderen; maar indien na de Censuur het kwaad van de onberouwelijkheid voortgaat, kan en mag er niet langer geaarzeld worden, en moet tot den Ban worden overgegaan. Wat in later jaren wel plaats greep, dat men iemand jaar in jaar uit onder de Censuur liet slaan, zonder hem af te snijden, is een onverdedigbare inconsequentie en een feitelijk prijsgeven van de Tucht. Dat dit niet gevoeld wordt, ligt alleen daaraan, dat de band die voorheen de enkele personen aan de kerk bond, zooveel slapper is geworden en voor velen nauwelijks meer bestaat.

In vroeger tijd, vergete men dit niet, was het behooren tot de kerk en met de kerk op voet van vrede leven, beding van vrede in zijn gezin, zijn familie en zijn woonplaats. Men sprak niet van *een* kerk, maar van *de* kerk. Bij die eenig-ware kerk moest een ieder zich voegen. Wie dit niet deed, gold voor een Jood, of voor een Heiden of tollenaar. Zulk een stond buiten de Christelijke gemeenschap, en schier een ieder meed contact met hem. Om als braaf burger bekend te staan en vertrouwen in de samenleving in te boezemen, moest men niet alleen bij de kerk zijn aangesloten, maar ook met de kerk in vrede verkeeren. Dit maakte, dat een ieder meed, wat hem de ongunst van de kerk op den hals zou halen. Vroeger de geestelijkheid, en na de Reformatie de ouderlingen, wisten zeer wel, dat niemand, om in vrede te verkeeren, buiten de kerk kon. De vreeze van uit de kerk te worden gezet, wekte daarom onrust. Wie daarmee bedreigd werd, vernederde zich liever, en poogde zich met den kerkeraad te verzoenen. En zoolang deze stemming in de gemoederen aanhield, bezat de kerkelijke tucht wezenlijke kracht, werd ze toegepast en had ze haar uitwerking. Van lieverlede echter kwam in deze stemming der geesten een geheele verandering. Men kreeg allengs meerdere kerken, en het kwam wel voor, dat wie de eene kerk verliet, met zekere graagte door de andere kerk werd opgenomen. Men wachtte dan de oefening van de Tucht niet af, maar als men zag dat ze zou aankomen, verliet men eigener beweging de kerk waartoe men behoorde, om naar een andere kerk over te gaan. Voor hooggeplaatste personen had dit onder onze Republiek nog bedenking, omdat wie niet tot de Staatskerk behoorde, van veel hooge Staatsambten was uitgesloten, maar de gewone burger en de mindere man gaven hier niet veel om, wijl ze toch nooit kans hadden. En juist hierdoor nu werd de Tucht verzwakt. Van kerkeraadswege begreep men al spoedig, dat een rigoureuselijk doorzetten van de Tucht, zoo wat valsche belijdenis als onzedelijken wandel betrof, maar al te velen van de kerk zou vervreemden, en weer anderen, die nog goed stonden, van de kerk afkeerig zou maken. Feitelijk is dan ook al spoedig met de Tucht de hand gelicht en vond ze haar toepassing slechts in een van deze beide gevallen, dat òf het wangedrag van deze of gene van te publieke bekendheid was geworden, zoodat men het niet meer ignoreeren kon, oftewel, dat men in de lagere standen met de geboorte van een onecht kind te doen had, zoodat bij den Doop het geval toch aan het licht moest komen.

Gevolg hiervan was, dat de Kerk al spoedig heel anders tegenover de Tucht kwam te staan, dan volgens de instelling ervan eisch was geweest. De instelling bedoelde natuurlijk, een toezicht over de belijdenis en het leven van alle leden der Gemeente te doen gaan, en zoodra men merkte dat er afval of geestelijk verval op kwam, hiertegen in te gaan. Doel was, de Gemeente heilig te houden, en er voor te waken dat ze uitsluitend uit waarachtig geloovigen bestond. Hierbij kon wel uitglijding en val voorkomen, maar daartegen trad dan de Censuur in haar lagere trappen van vermaan, waarschuwing

en uitsluiting van het Avondmaal op. Bleek nu, dat de gevallene toch waarlijk een geloovige was, dan zou deze eerste en tweede trap der Tucht hem tot berouw en boete brengen. Ze zou genezend werken, winnen en niet afstooten. Bij den geloovige, die uitgleed of viel, is de werking van de Tucht juist meest geloofsvernieuwend. Zulk een proces moest dan ook binnen een te overzienen tijd tot beslissing leiden, en ook zonder tot publieke opspraak te hebben geleid, kon zoodoende een afgedoolde tot den waren levensstand worden teruggebracht. Doch volgde de gezochte werking niet, dan moest wel tot de harde daad worden overgegaan. Bleef boete en berouw uit, dan mocht geen schuilend geloof langer ondersteld worden; dan moest worden aangenomen, dat men met een valschen broeder te doen had; en kon het niet anders, of zijn afsnijding moest volgen. Nog niet, om hem daardoor voor altoos prijs te geven. Wederopneming bleef mogelijk. Maar de gemeenschap met zulk een moest aanstonds verbroken worden. Anders toch zou zijn aanwezigheid aanstekend hebben gewerkt en het kwade voorbeeld ook anderen verlokt hebben.

Dit is dan ook het juiste standpunt inzake de Tucht, gelijk de Schrift ons dit uitlegt; en waren de kerken der Reformatie aan dit standpunt getrouw gebleven, dan zouden ze zeer zeker in ledental wel beperkt zijn geworden, maar het Christelijk karakter zou stand hebben gehouden. Hieraan viel intusschen niet meer te denken, zoodra na de overwinning op Spanje in tal van plaatsen soms geheel de bevolking tot onze kerken overging en de Gereformeerde kerken saâm het karakter eener Volkskerk aannamen. Nu toch rees drieërlei bezwaar. Ten eerste bleek het alras onmogelijk, om zoo groot aantal leden door zoo klein aantal ouderlingen persoonlijk zoo van nabij te doen gadeslaan, dat men op de hoogte bleef van hun belijdenis en wandel. Vandaar dat de Censuur wegviel en de kerkeraad zich alleen inliet met gevallen die aangebracht werden. In de tweede plaats werd het zoo goed als onmogelijk, om de mannen en vrouwen van hoog aanzien in stad, staat en maatschappij, op wier wandel vaak niet weinig viel aan te merken, openlijk aan te tasten. De kerk had hen juist noodig, en hun invloed ten kwade zou aan de kerk afbreuk doen. Spaarde men nu de aanzienlijken, dan verzwakte men zich ook in zijn Tucht ten aanzien van de lagere standen, en het eigenlijke wezen van de Tucht werd losgelaten. Men oefende ze nog om zijn macht te toonen, maar van een wezenlijken toeleg om alleen de oprecht-geloovigen in de Kerk te houden, was geen sprake meer. En in de derde plaats sleet allengs het effect uit. Wat toch gaf het, den toegang tot het H. Avondmaal te ontzeggen aan iemand, die toch niet tot het Avondmaal kwam. Vooral in de groote steden is de Tucht dan ook al spoedig zoo goed als ganschelijk verloopen. In die steden vooral was instandhouding van de Tucht alleen mogelijk geweest, zoo het geheel der Gemeente in Kerspelen ingedeeld ware geweest. Vandaar dat de Tucht ten leste, vooral in zulke steden, geheel uitsleet, hoogstens bij een vanzelf zich aanbiedend geval, met name bij het onechte kind, tot toepassing kwam, maar dat van de oorspronkelijke bedoeling waarmede de Tucht was ingesteld, nauwelijks de schaduw nog merkbaar bleef. De kracht van de kerk was gebroken. Men stoorde zich aan haar Tucht niet meer, en gaf er niet om, zoo ontzegging van het H. Avondmaal volgde. Van een publiek behandelen van de Tucht was in elk geval geen sprake meer. Het ging alles tusschen den gegadigde en een predikant of ouderling toe. Wie zich te hard voelde aangegrepen, verliet eenvoudig de Kerk. En zoo is de tucht van twee zijden tegelijk ondermijnd. Van de zijde der Kerk, omdat deze zich niet ten doel stelde een Kerk van enkel waarachtig geloovigen te zijn en te blijven en van de zijde der overtreders, omdat de gunst der Kerk hun onverschillig was geworden.

Vandaar dat de Ban zoo goed als geheel in onbruik is gekomen, en waar die soms nog een enkel maal wordt toegepast, geen eerbied meer afdwingt, maar als een daad van kerkelijk despotisme meest algemeen veroordeeld wordt, zoo dat we nog wel èn voor den Ban èn voor de Wederopneming een Formulier in onzen Liturgischen bundel hebben, maar zonder dat ze bijna ooit worden gebruikt.

CXX. De Ban en Wederopneming. *(Vervolg).*

Het Formulier van den Ban staat noch in stijl noch in teederheid op één lijn met de Sacramenteele Formulieren. Het onderwerp bracht dit mede. Het is het overbrengen van een Kerkeraadshandeling in het midden der gemeente; en de rechtsvorm die bij alle tuchtoefening eisch is, moest wel tot uitdrukking komen. De *wij,* die in dit Formulier spreken, zijn de leden van den Kerkeraad. "Het is U bekend, dat *wij* nu op onderscheiden tijden bij zekere trappen U voorgehouden hebben, welk eene groote zonde en zware ergernis onze medelidmaat N. gedaan en gegeven heeft." Zoo is de aanhef van het Formulier een mededeeling van wat in den Kerkeraad is voorgevallen, en een herinnering aan hetgeen desaangaande reeds vroeger aan de Gemeente is meegedeeld. Op de vroegere mededeeling volgt thans de bekendmaking van den besloten Ban, en hiermee is het eerste deel van het Formulier geëindigd. Daarop volgt dan het tweede deel, dat strekt om de Gemeente te vermanen, èn wat haar zelven èn wat haar houding tegenover de afgesnedenen betreft. En na dit vermaan komt dan als derde stuk het gebed, met belijdenis van zonden, bede om eigen bewaring en bede om terugbrenging van den afgesnedene. In deze drie stukken: de Mededeeling, het Vermaan en het Gebed gaat het geheele Formulier op. Het eerste stuk: de *mededeeling* draagt uiteraard een officieel karakter. Zulke mededeelingen waren telkens in de Gemeente aan de orde. Waren er leden van elders in de Gemeente gekomen, dan werden hun namen afgelezen. Waren er leden naar elders vertrokken, zoo werd hiervan mededeeling gedaan. Zoo ging het bij huwelijken. Zoo ging het ten deele ook bij de Doopen. De Gemeente is er niet om den Kerkeraad, maar de Kerkeraad is er voor de Gemeente. Heel de Gemeente heeft er daarom belang bij, te weten wie tot haar behooren, en rechtstreeks moet zij haar invloed kunnen doen gelden, zoo er ten deze verkeerde practijken insluipen. Nu blijft dit bij groote Gemeenten, die duizenden leden tellen, vanzelf zonder effect. Dan kent men elkander persoonlijk niet. Men herkent de afgelezen namen niet. Er is geen saamleven. Daarentegen is op dorpen of in kerspelen deze aflezing of mededeeling wel terdege van belang. Men kent er elkaar, en men weet over wie het hier gaat. Zoo was het dan ook natuurlijk, dat in den aanvang, toen de Gemeenten nog klein waren, de leden der Gemeente in de zaken van Tucht gemengd werden. Uit het Formulier blijkt dan ook, dat de Gemeente gekend werd niet alleen in de afsnijding of Ban, maar ook in de Censure, en zelfs in wat aan de Censuur voorafging. Er staat toch, dat de Gemeente bij zekere trappen aan de Gemeente heeft voorgehouden, dat zekere N. N. ergernis gegeven had, en zelfs dat ook aan de Gemeente was meegedeeld, waarin deze ergernis had bestaan. Dit geschiedde dan met naam en toenaam, met opgave van het kwaad waaraan deze N. N. zich had schuldig gemaakt en met aanwijzing van de trap van Tucht, die reeds op hem was toegepast. En dit was geschied, niet om zekere nieuwsgierigheid te bevredigen, maar om de Gemeente zelve in de tuchtzaak te betrekken, en te vorderen dat zij daarna medewerkte om den schuldige tot berouw en boete te brengen. Er staat toch met zoovele woorden, dat de vroegere mededeeling aan de Gemeente heeft plaats gehad, teneinde de gecensureerde "door uwe Christelijke vermaningen en gebeden, tot God zich mocht bekeeren, en uit den strik des duivels (die hem gevangen houdt tot zijnen wil) los geworden zijnde, ontwaken mocht tot den wil des Heeren". De conclusie, dat deze N.N. onboetvaardiglijk bleef, wordt dan ook niet afgeleid uit wat de kerkeraad zelf opspoorde, maar uit het getuigenis der Gemeente. Er volgt toch: "Maar wij kunnen u met groote droefheid niet verbergen, dat ons tot nog toe niemand is verschenen, die in het minste te verstaan gegeven heeft, dat hij, door de menigvuldige vermaningen aan hem gedaan (zoo in het bijzonder, als voor getuigen, en in tegenwoordigheid van velen) gekomen zoude zijn tot eenig berouw over zijne zonde, of eenig teeken van ware boetvaardigheid aan zich heeft laten merken." En daarop nu rust de conclusie van den kerkeraad, om alsnu tot het leggen van den Ban over te gaan. Hierop wordt de Gemeente voorbereid, en het is in haar midden dat de afsnijding moet worden voltrokken. "Dewijl hij dan zijne overtreding, op zichzelve niet klein zijnde, door zijne hardnekkigheid dagelijks nog grooter maakt, en wij u laatstmaal aangezegd hebben, dat wij, in geval hij, na zoo lang geduld dat de kerk met hem gehad heeft, zich niet bekeerde, gedwongen zouden zijn ons verder over hem te bedroeven, en tot de uiterste remedie te komen; zoo zijn wij genoodzaakt nu tegenwoordiglijk voort te varen tot zijne afsnijding, volgens het bevel en den last, ons gegeven in Gods Heilig Woord, teneinde hij hierdoor (zoo het mogelijk is) tot schaamte over zijne zonden gebracht worde; opdat men ook door dit verrottende en totnogtoe ongeneeselijke lid het geheele lichaam der Gemeente niet in gevaar stelle, en de naam Gods niet gelasterd worde." Duidelijk wordt hier in de laatste woorden het doel van den Ban aangegeven: te weten 1e om den schuldige tot inkeer te brengen, 2e om besmetting van de Gemeente te voorkomen, en 3e te waken dat Gods naam niet gelasterd worde.

Daarop nu volgt de eigenlijke daad der afsnijding. De Kerkeraad is in de Gemeente opgekomen en noemt zich "de Dienaars en Voorstanders der Gemeente". Deze Dienaars en Voorstanders handelen *in den naam en den macht van Christus,* en hun daad bestaat hierin, dat ze dezen N. N. alsnu verklaren in den Ban te zijn en van de Gemeente te zijn afgesneden. Altoos, zoolang hij hardnekkig en onboetvaardig blijft in zijne zonden, en "is daarom door ulieden te houden als de heiden en de tollenaar, naar het bevel van Christus, die zegt, in den hemel gebonden te zijn, al wat zijne Dienaren binden op de aarde". In dit alles spreekt een krachtig besef van officieele geestelijke macht. Het is niet om van dien N. N. af te zijn, dat zij alzoo handelen, maar om gehoorzaam te zijn aan Christus hun Koning, en daarom volgt nu ten slotte in denzelfden toon het vermaan: "Voorts vermanen wij u, geliefde Christenen, dat gij u niet vermengt met hem opdat hij beschaamd worde; nochtans hem niet houdende als vijand, maar bij wijlen vermanende, gelijk men eenen broeder doet".

In dit vermaan wordt toon en stijl weer teederder. Er wordt gewezen op wat met dien N. N. gebeurd is, als waarschuwing, opdat een ieder lid der Gemeente zich voor de verleidingen van Satan wachte, op de eerste beginselen van het kwaad toezie, zich te vaster aan Christus vastklemme en eendrachtelijk in Godzaligheid levende, de kroon en blijdschap den Dienaren mogen zijn in den Heere. "Zoo wacht u dan mede voor de minste beginselen des kwaads en, naar de vermaning des Apostels, afleggende allen last, en de zonde die ons lichtelijk omringt, loopt met lijdzaamheid de loopbaan die ons is voorgesteld, ziende op den oversten Leidsman en Voleinder des geloofs, Jezus. Zijt nuchteren, waakt en bidt, opdat gij niet in verzoeking valt. Heden, zoo gij de stemme des Heeren hoort, verhardt uw hart niet; maar werkt uws zelfszaligheid met vreezen en beven. En een iegelijk hebbe berouw van zijne zonde; opdat onze God ons niet wederom vernedere, en dat wij rouw zouden moeten hebben over iemand van ulieden". Moeilijker was de verhouding tegenover den afgesnedene te bepalen. Eenerzijds moest hij zijn als een heiden en tollenaar, met wien men allen omgang meed, en toch mocht ook aan den anderen kant de afgesnedene niet aan zichzelf worden overgelaten. Ook zonder omgang met hem te hebben, behoorde men hem toch nu en dan in ernstigen toon toe te spreken, en dit toespreken moest weer plaats hebben als tot *een broeder.*

Na dit vermaan komt dan ten slotte het laatste stuk van het Formulier, bestaande in het Gebed. Schoon is in deze uitnoodiging tot het gebed de betuiging, dat we Gods heiligen naam zullen aanroepen "met belijdenis van eigen zonde". Zoo toch staat er: "Doch aangezien het God is, die in ons werkt, beide het willen en het werken, naar Zijn welbehagen, zoo laat ons Zijnen heiligen Naam, met belijdenis onzer zonden, aldus aanroepen:

Juist waar men een diepgevallen zondaar afsneed, moest gewaakt tegen geestelijke zelfverheffing, en daarom openlijk uitgesproken, dat men dáárom als Gemeente op Gods genade vertrouwt, niet omdat men zonder zonde was, maar, zijn zonden belijdende, in het werk van Christus rustte en vrede had. Breed wordt dit dan ook in den aanhef van het gebed uitgewerkt, als het heet: "O, rechtvaardige God, barmhartige Vader, wij klagen onszelven aan vanwege onze zonden voor uwe hooge majesteit, en bekennen wel verdiend te hebben de droefheid en smart, die ons is aangedaan in de afsnijding van dezen onzen gewezen medelidmaat, ja wij zijn allen waardig, om van U afgesneden en verbannen te worden, om onzer groote overtreding wille, zoo Gij met ons in het gericht wilt treden". De Gemeente spaart in het gebed zoodoende zich zelve niet, en de eenige oorzaak waarom zij niet zelve wordt afgesneden is haar boete en berouw en haar toevlucht nemen tot de genade die in Christus Jezus is. "Maar, o Heere, wees ons genadig om Christus' wille, vergeef ons onze misdaden, want zij zijn ons van harte leed, en werk in onze harten hoe langer hoe meer leedwezen daarover, opdat wij, uwe oordeelen vreezende, die Gij laat gaan over de hardnekkigen, ons mogen benaarstigen om U te behagen". En na deze belijdenis van eigen zonden en van ervaren genade, komt dan de bede van de gansche Gemeente voor dien N. N. Met mocht hem niet langer in de Gemeente dulden. Hij moest afgesneden worden. Maar dit wekt in de Gemeente *droefheid,* en het is uit dien geest van droefheid, dat zij nu tot God roept, of zijne almachtige genade dien afgesnedene tot inkeer mocht brengen. De genade werkt altoos en de Gemeente stoot niet af, maar trekt aan: "En aangezien Gij geenen lust hebt in den dood des zondaars, maar daarin dat hij zich bekeere en leve; en de schoot uwer Kerk altijd open staat voor degenen die wederkeeren; zoo ontsteek ons toch met eenen goeden ijver, dat wij met goede Christelijke vermaningen en voorbeelden zoeken wederom terecht te brengen dezen afgesneden persoon." Toch hangt 't alles aan Gods zegen, of deze afsnijding en het vermaan ten goede zullen werken, en daarom eindigt het gebed aldus: "Geef uwen zegen tot onze vermaningen, teneinde wij daardoor oorzaak mogen hebben, ons weder te verblijden in degenen, waarover wij nu rouwe moeten dragen, en dat alzoo uw heilige naam geprezen worde,

door onzen Heere Jezus Christus". Tenslotte komt dan het *Onze Vader,* na elk gebed der Gemeente van bijzondere beteekenis, altoos het hoogste hoogtepunt waartoe het gebed kan opklimmen.

Ook dit Formulier zet te onmiddellijk in. Men gevoelt dat een kort gebed en een lied het Formulier had moeten inleiden, en evenzoo dat aan het laatste stuk een zielsuiting der Gemeente in haar lied had moeten voorafgaan. En al kan in dit Formulier niet de Sacramenteele stijl heerschen, toch voelt wie in dit Formulier inleeft, hoe gelukkig de staat en toestand van een Gemeente moet zijn, waar 't alzoo kan toegaan. Van heerschzucht is geen sprake. Het is alles een zoeken der Gemeente en een meêleven met de Gemeente. Hoog moet geestelijk het leven der Gemeente staan, om zulk een plechtigheid mogelijk te maken. Soms komt het in een kleine Gemeente onder ons nog voor. Kan het, dan is het heerlijk, en slechts zie men steeds scherp toe, dat nooit gekwetstheid van de Opzieners wraak zoeke, maar altoos de drang des Heeren bij heel zulk een handeling leide.

CXXI. De Ban en Wederopneming. (*Vervolg).*

Vraagt men nu tenslotte, of het Formulier van den Ban nog past op onze tegenwoordige toestanden, zoo geeft de praktijk hierop reeds het afdoend antwoord. Een Gemeente van "heiligen" is geen onzer kerken, schier overal valt klacht over tekortschieting van het geloof en nawerking van wereldschen zin. Ergernis wordt te over gegeven. En toch wordt het Formulier van den Ban in verreweg de overgroote meerderheid der Gemeenten ganschelijk niet meer gebruikt. Bij twee kerke-groepen staat dit Formulier nog alleen in den bundel; bij de groep der Hervormden en bij de groep der Gereformeerden ; en het zal een witte raaf zijn, zoo men hier of daar nog een kleine Gemeente kan aanwijzen, waar een zeer enkele maal in den loop der jaren dit Formulier in optimâ formâ gelezen is.

Toch is de kans niet groot, dat van Synodale zijde een vernieuwing van dit Formulier zal ondernomen worden. Er wacht zooveel op wijziging, verbetering en aanvulling. Al onze confessioneele en liturgische geschriften zijn nu bijna 300 jaar oud, en in die drie eeuwen zijn de toestanden in zoo sterke mate gewijzigd, dat schier alles om herziening roept. Dit is het geval met onze *Belijdenis,* waarin wel de dwalingen der 16e eeuw, maar niet die van ónze eeuw bestreden worden. Dit is het geval met de *vijf Artikelen,* die wel aangeven wat we in de Remonstranten te berispen hebben, maar niet wat we hebben tegen te staan in de mannen der Evolutie. Niet anders is het met onze *Psalmberijming,* die hoe uitnemend ook in meer dan één opzicht, toch berijmingen bevat, die zoo niet blijven kunnen. Niet anders is het gelegen met onzen *Catechismus* en met ons *Kort Begrip,* die uit andere toestanden geboren, aan ons jonger geslacht niet meer het woord van onzen tijd geven. En zoo is het ook met onzen liturgischen bundel, die roept om een ander woord, een anderen toon, een andere taal. Nu is het intusschen steeds de kerkelijke ervaring geweest, dat het bijna niet mogelijk is, in zulke documenteele stukken eenige wijziging van beteekenis aan te brengen. Nauwelijks toch gordt men zich hiertoe aan, of zeker begrijpelijk conservatisme in de kerken komt er tegen in verzet, en dreigt, waar hiervoor ook uit anderen hoofde neiging toe aanwezig is, met verbreking van het kerkverband. Nu alle kerken vrij zijn, en ieder lid in zijn kerk vrij is, en geen band van Staatswege meer bindt, zijn er altoos lieden die aanstonds gereed staan om juist ter wille van zulke vraagstukken de eenheid der kerken in gevaar te brengen. Radicale wijzigingen in zulke oude acten en documenten komen dan ook alleen tot stand in tijden van heftige beroering der geesten, waaruit geheel nieuwe toestanden geboren worden, zooals dit ook hier te lande het geval was in de dagen der Reformatie. Dan gaat alles onderstboven. Dan is er algemeen behoefte aan vaststelling van de nieuwe vormen. En dan slaagt men er in den regel ook gemakkelijk in om een stel nieuwe documenten in te voeren, gelijk dit ook met onze Confessioneele en liturgische geschriften in de 16e en 17e eeuw het geval was. Het staat dan ook zeer te bezien, of er met name in zake de uitoefening van kerkelijke Tucht in afzienbaren tijd op wijziging van de beschikbare Formulieren eenig uitzicht bestaat. Vermoedelijk zal de vrije practijk ten deze nog lange jaren zelve den weg moeten vinden. Al wat voorshands mogelijk is, is dit, dat de zaak gedurig te berde kome, en wat begeerlijk voor de toekomst zou zijn, in het licht worde gesteld.

Uit dit oogpunt nu de zaak bezien, schijnt het gewenscht, om bij de Tucht het noemen van namen in de volle vergadering der Gemeente te mijden. Men zag hierin vroeger geen bezwaar, toen de leden der kerk elkander, als waren het leden ván eenzelfde familie, onderling kenden, maar sinds is er tegen dit noemen van namen steeds meer weerzin opgekomen. Het sterkst ziet men dit bij de Voorbede. Als er een kranke of geestelijk-aangevochtene is, die de Voorbede der Gemeente vraagt, zou het 't meest natuurlijk zijn, dat een voorganger uitsprak, voor wie de Gemeente te bidden had. Maar zelfs dat geraakte in onbruik. Te zeer zelfs. En waar dit tegenstaan van het noemen van namen zich zelfs bij de Voorbede merken liet, spreekt het vanzelf, dat het verzet nog veel sterker moest zijn, waar sprake was van een lid der Gemeente, dat zich aan een ergerlijk stuk had schuldig gemaakt en onder Tucht was gekomen. Dan openlijk in de Kerk genoemd te worden, vooral zoo het een vrouw geldt, verbittert zoo licht. Doet men het nu wel bij personen van lager stand, maar waagt men het niet te doen bij personen van aanzien, dan wordt men in hooge mate onrechtvaardig. En zoo is dit noemen van namen bij Tuchtzaken zoo goed als *geheel* in onbruik geraakt. Dit nu gaat weer *te* ver. Vandaar dat we reeds wezen op wat in andere landen vaak plaats grijpt, t. w. dat een zeer enkele maal de naam wel wordt bekend gemaakt, maar op een publicatie, die bij den ingang der kerk voor een ieder ter lezing wordt opgehangen. Bij het binnentreden van de kerk kan een ieder dan zien, voor wie de voorbede der Gemeente gevraagd wordt, voor wiens kind de Doop, voor wie de toelating van het H. Avondmaal, en zoo ook in een uiterste geval welke Tuchtzaak aanhangig is en wie van de

gemeenschap der kerk is afgesneden. Heeft de kerk een *Kerkbode,* die wekelijks verschijnt, zoo biedt ook deze *bode* een uitnemende gelegenheid om de namen te publiceeren. Dit echter is slechts met de grootere kerken in de steden het geval. Ten platten lande heeft men zulk een *Kerkbode* niet; wel provinciaal, maar die kan niet in al deze bijzonderheden afdalen. Vandaar dat we reeds in overweging gaven, of de Kerkeraad niet wel zou doen, met bij den ingang der kerk zulke publicatiën op te hangen, die de Gemeente op de hoogte stelden van wat in het kerkelijk leven voorviel.

Toch zij men hiermee bij de Tucht niet te rad. De Tucht heeft onderscheiden trappen, en alleen de censuur en de afsnijding hebben zulk een beslist karakter, waardoor het voor geheel de Gemeente gewenscht wordt ervan op de hoogte te zijn. Goede Tucht grijpt niet te snel toe, procedeert langzaam, weet geduld te oefenen en moet alzoo in den aanvang steeds dat intiem en vertrouwelijk karakter weten aan te nemen, waardoor men wint en niet afstoot. Zoolang nu een zaak van Tucht nog in dat meer intiem stadium verkeert, zou publiciteit zeer stellig schaden. Zoolang de schuldige in zijn predikant of ouderling een geneesheer ziet, die de wonden van zijn ziel wil verbinden, heeft het geestelijk woord invloed, maar zoo niet, ontwaart hij dat zijn vermaner zijn goeden naam bij anderen gaat bevlekken, of hij voelt wrevel opkomen, sluit zijn hart toe en zet zich tegen heel de Kerk in. Oordeelt daarentegen de Kerkeraad, dat aan zulk een lid, dat tot het Avondmaal was toegelaten, voorshands die toegang weer ontzegd moet worden, dan kan de zaak niet langer meer in de stilte worden afgedaan, wijl het Avondmaal aller is en een ieder weten moet, met wie hij mag aanzitten. Dan echter is het volkomen voldoende, zoo dit bij den ingang der kerk op een bord of in een lijstje wordt meegedeeld en zoo in het gebed der Gemeente genadige hulpe wordt ingeroepen voor een broeder of zuster, die geestelijk in zoodanig perikel verkeert. De Gemeente weet dan wel wie het is, maar toch bewandelt men een middenweg, en van een te schande maken is nog geen sprake.

Intusschen, censuur mag nooit een blijvende toestand worden. Naarde gelegenheid is, zal de gecensureerde vier of vijf malen een Airooámaal mogen overslaan, maar ten leste moet het dan toch tot een beslissing komen. Blijft iemand ook nadat de censuur over hem is uitgesproken, in zijn kwaad volharden; komt hij niet tot boete en berouw; en toont hij geen betering, dan moet de Gemeente wel doortasten. Een vaste termijn is niet aan te geven. Het kan zijn, dat er aanvankelijke beterschap intrad en dat daarna toch weer verachtering te bespeuren viel. Een kranke moet als een kranke behandeld worden, en allerlei wijziging kan in zijn toestand intreden. Alleen maar, wat niet mag is, wat toch zoo herhaaldelijk plaats greep, dat een Kerkeraad iemand onder censuur stelde, verder ternauwernood meer naar hem omzag en hem zoo buiten Avondmaal jaar in jaar uit liet voortleven. Hiertoe kwam men vanzelf door de weinige aandacht die de Kerkeraad schonk aan niet-gecensureerde leden, die toch van het H. Avondmaal wegbleven. Maar geheel deze toestand mag nooit als normaal worden aanvaard. Al wie levend lid der Gemeente is, moet den dood van zijn Heiland gedenken. Zoo hij dit niet doet, spreekt hierin òf schuldige onverschilligheid òf een conscientiebezwaar dat opheldering eischt. Is dus iemand onder censuur geplaatst, dan moet dit òf tot boete en bekeering òf tot afsnijding leiden. Doet nu het laatste zich voor, is er een gecensureerde, die volhardt in zijn kwaad, en van geen boete hooren wil; zoo moet hem tenslotte duidelijk worden gemaakt, dat hij zoo niet in de Gemeente kan blijven verkeeren. Niet zelden zal er dit dan toe leiden, dat de hardnekkige zich zelf terugtrekt en zijn lidmaatschap van de kerk opzegt; iets wat dan evenzoo gepubliceerd moet worden en tot pogingen moet leiden om hem weer te winnen, zoo hij tot boete en bekeering komt. Doch blijft hij hardnekkig, trotseert hij de Gemeente, stoort hij zich aan niets en wordt de ergernis die hij geeft, algemeen, dan mag de Kerkeraad niet langer stilzitten, maar moet tot afsnijding worden overgegaan. Dit moet ter wille van den schuldige, die anders een kerk verachten zou welke den moed miste om voor het heilige op te komen, en het moet evenzoo ter wille van de overige leden der kerk, daar er onder deze leden altoos zijn, die geestelijk in gevaarlijken toestand verkeeren en zoo licht zouden uitglijden en vallen, zoo ze zagen dat de eisch van oprecht geloof en heiligen wandel zelfs door den Kerkeraad werd losgelaten.

Kan men nu bij een censuur, die tijdelijk van het Avondmaal weert, voorshands volstaan met eenvoudige publicatie, en een opneming in het gebed der Gemeente, niet alzoo is het met de afsnijding. Het is toch afsnijding van de Gemeente, en deze kan niet anders dan in het midden van de Gemeente plaats grijpen. Het daarvoor te kiezen tijdstip zal gemeenlijk aan de keuze van den Kerkeraad staan, en dan is het verreweg het verkieslijkst, zoo deze pijnlijke actie plaats hebbe in verband met de Bediening van het H. Avondmaal, hetzij bij de Voorbereiding, zoo die afzonderlijk plaats heeft, hetzij bij de Bediening zelve, ingelascht in de inleiding tot die Bediening. Veel sterker toch dan bij een gewone Bediening des Woords treedt bij het Sacrament des Avondmaals het

geestelijk karakter der Gemeente op den voorgrond, en zal men daarom te beter verstaan, wat de afsnijding van het lichaam der Gemeente beteekent. Ook zal de gemoedsstemming, die gemeenlijk door het Avondmaal wordt gewekt, het medegevoel der Gemeente prikkelen. Er zal waarlijk smart kunnen zijn over wat niet uitblijven kon. En op den af te snijdene zelf zal het wel zoo goed inwerken, zoo zijn afsnijding met de plechtigheid van het Avondmaal gepaard gaat, dan zoo ze plaats grijpt aan het slot van een langen Dienst des Woords, als de predicatie de geesten geheel innam. Bij deze afsnijding is geen noodzaak, om, gelijk ons Formulier bedoelt, de zonde die ergernis gaf, met name te noemen. Al dat speciale trekt van de hoofdzaak af, en zelfs zijn er wel booze geesten geweest, die den prediker met een lasterproces bedreigden, zoo hij in publieke vergadering, in verband met hun naam, zulk een zonde noemen dorst. Ook is het niet noodig. Eer ontwijdt het. Het is genoeg en te over, zoo de Kerkeraad verklaart dat zijn gedraging de Gemeente ontheiligd heeft. En voor het overige moet dan al de ernst op den voorgrond treden, dien ons Formulier inzette, ook al zou in toon en stijl wijziging gewenscht zijn en het mijden van al te lange volzinnen aanbeveling verdienen. Er moet gewezen op den gevallene ; er moet gevraagd of de Gemeente zelve niet mede schuld heeft aan zijn val; de Gemeente moet verstaan, dat nog altoos de drang moet blijven werken om den verlorene terug te zien keeren; zij die in de Gemeente op glad ijs drentelen, moeten vermaand en gewaarschuwd, om niet gelijke afsnijding tegen te gaan; en het geheel moet steeds in dien toon worden gehouden, dat geen zelfvoldoening, maar droefenis in aller bewustzijn spreke, om tenslotte in schuldbelijdenis, vertroosting bij het leed en in de smeeking tot God ruste voor het geschokt gemoed te zoeken.

En is hiermee de dienst in het midden der Gemeente afgeloopen, zoo is het behoorlijk, dat de afgesnedene niet van de buitenwacht hoore, wat er te zijnen aanzien geschied is. Zijn afsnijding, de ban die op hem gelegd is, behoort hem te worden aangezegd. Of dit mondeling, dan wel schriftelijk zal kunnen geschieden, zal afhangen van de wijze waarop hij bij de laatste onderhandelingen zich tegenover de leden van den Kerkeraad gedragen heeft. Waren de gedragingen aanstootelijk, dan is het beter geen nieuwe aanleiding tot grofheden te geven, en dan kan het beter uitwerking hebben, zoo hem schriftelijk van zijn afsnijding kennis wordt gegeven, niet in een koud, dor en droog stuk, maar in een kort verslag van wat in het midden der Gemeente plaats heeft gehad en hoe in de kerk voor hem is gebeden.

CXXII. De Ban en Wederopneming. *(Slot)*.

De gedachte van den Ban moet in het besef der Gemeente altoos met het denkbeeld van *Wederopneming* verbonden zijn, en onze kerken hebben dan ook niet nagelaten, in haar liturgischen bundel, terstond op het Formulier van den Ban, een tweede Formulier ten gebruike bij de Wederopneming te doen volgen.

Dit Formulier zijn eigenlijk twee Formulieren. Het eerste dient nog niet voor de wederopneming zelve, maar wordt gebezigd om aan de Gemeente mededeeling te doen, dat de Kerkeraad tot de wederopneming besloten heeft, maar ten deze nog het oordeel der Gemeente afwacht. En daarop volgt dan in de tweede plaats het eigenlijk gezegde Formulier der Wederopneming, dat enkele Zondagen later in den dienst gebruikt wordt. De wederopneming zoowel als de afsnijding raakt het lichaam der Gemeente en mag daarom niet buiten de Gemeente omgaan. Heeft dus de Kerkeraad besloten, dat er termen aanwezig zijn om een afgesneden broeder of zuster weer als lid der Gemeente te erkennen, en hem weer aan de voorrechten der heiligen deel te geven, dan moet de Gemeente dat weten en moet zij harerzijds getuigen, of haar geen bedenkingen tegen de uitvoering van zoodanig besluit bekend zijn. Het ware toch mogelijk, dat de Kerkeraad misleid was door een valschen schijn en dat er leden in de Gemeente waren die den afgesnedene beter kennende, in de overtuiging stonden, dat er van geen berouw sprake bij hem was. Daarom roept de Kerk de zoodanige Gemeenteleden dan op, om wat ze weten ter kennisse van den Kerkeraad te brengen, en eerst als na afloop van den gestelden termijn gebleken is, dat uit den boezem der Gemeente geen bedenking tegen de wederopneming is gerezen, gaat de Kerkeraad in tweede instantie hiertoe over. Dit eerste stuk is daarom uiterst kort en houdt niet anders in dan 1° mededeeling van des Kerkeraads voornemen om den afgesnedene weer op te nemen, 2° oproeping van Gemeenteleden die hiertegen bezwaren hadden in te brengen, en 3° aanvankelijke opwekking tot dankzegging voor de bekeering die plaats greep. Hierbij is het niet aan den predikant overgelaten, om zijn eigen woorden te kiezen, veel meer te improviseeren. Er dient zoo ernstig gewaakt te worden, dat juist bij zulke aangelegenheden, de keuze der woorden de juiste zij, dat de kerken ook hiervoor een Formulier hebben opgesteld, en natuurlijk verstonden, dat de Dienaar zich van deze Formule bedienen zou. Gemeenlijk had zulk een oproeping plaats enkele Zondagen voordat tot de bediening van het H. Avondmaal zou worden overgegaan. In de mededeeling zelve staat toch: "Dat de Kerkeraad den afgesnedene ten naasten reize, wanneer men des Heeren Avondmaal zal houden, begeerde weder op te nemen". Ban en Wederopneming staan alzoo rechtstreeks met het Sacrament in verband. Het was alzoo eisch, dat de afgesnedene weer opgenomen *was,* als weer het Avondmaal kwam, opdat hij daaraan zou kunnen deelnemen. Men moest dus wel enkele Zondagen vooraf met de mededeeling tot de Gemeente komen, en een Zondag vooruit of vlak voor het Avondmaal den afgesnedene weder toelaten. Gelijk het nu het meest indruk maakt, zoo men den Ban pleegt te leggen bij het Avondmaal, zoo zal 't ook alzoo het meest plechtig zijn, indien de Wederopneming plaats heeft in den dienst zelven wanneer de Avondmaalsdisch staat aangericht. Terstond na zijn wederopneming kan de eerst afgesnedene dan met de Gemeente communiceeren.

Voor de eigenlijke wederopneming geeft het tweede Formulier drie onderscheiden stukken aan, 1e aanwijzing van den grond waarop de wederopneming rust; 2e die wederopneming zelve ; en 3e dankzegging voor die wederopneming.

Het eerste stuk bedoelt wel te doen uitkomen, dat het niet te doen is om een gevoelsdaad of om gevoelsaandoeningen te wekken, maar om een daad van geestelijk recht. Dat komt uit op velerlei manier. In de eerste plaats wordt geconstateerd, dat uit den boezem der Gemeente geen bedenking of bezwaar tegen het voornemen van den Kerkeraad gerezen is. De Gemeente behoorde hierin gekend te worden. De Gemeente had recht tot medezeggenschap. Vast moest alzoo staan, dat dit recht der Gemeente geëerbiedigd is. En eerst nu, nadat bleek, hoe er uit den boezem, of gelijk men destijds zei, uit den schoot der Gemeente geen bedenking van overtuigenden aard is ingebracht, acht de Kerkeraad zich vrij en gerechtigd, om voort te varen tot wat hij zijn roeping acht. Het staat er met zoovele woorden: "Alzoo dan niemand iets voorgebracht heeft, waarom de voorzeide wederopneming niet zoude behooren te geschieden, zoo willen wij nu tegenwoordiglijk daartoe besluiten". De Kerkeraad is nu vrij, om onbelemmerd te doen wat hij in naam van Christus en krachtens de autoriteit die hij van Christus ontving, doen mag en moet.

Ten tweede wordt nu aangegeven, dat de Kerkeraad deze bevoegdheid in geestlijken rechte bezit.

Wel raadpleegt de Kerkeraad de Gemeente, maar hij ontleent zijn macht niet aan haar, maar aan haar Koning. Vandaar het beroep op hetgeen in Matth. XVIII door Christus zelf over het binden en ontbinden gezegd is. De daar door Christus aan de Apostelen verleende machtsbevoegdheid, om de zonde te binden en te ontbinden, wordt alzoo op den Kerkeraad zelven toegepast, en zonder aarzeling uitgesproken, dat het vonnis van den Ban, en evenzoo de vrijspraak en wederopneming, gelijk ze op aarde zijn uitgevaardigd, zoo ook gelden bij God. Het Formulier wil dus opzettelijk doen uitkomen, dat er niet maar een reglementaire handeling plaats grijpt, maar dat er *geestelijk recht* wordt gesproken, en dat hetgeen de Dienaar met de Ouderlingen in naam van Christus verricht, alzoo in de vierschaar Gods bevestigd wordt en vast ligt. Bij den Ban moet de zondaar weten, dat hij metterdaad onder het oordeel Gods viel, maar dan moet hij ook bij de Wederopneming verstaan, dat hij als nu inderdaad en waarheid weer in de heilgoederen der Gemeente deelt. Het Formulier wil dat hierover geen twijfel blijve hangen en spreekt het daarom zelfs tot tweemalen uit: 1° "De Heere Christus, Matth. XVIII, bevestigd hebbende het vonnis zijner kerk in de afsnijding der onboetvaardige zondaren, verklaart terstond daarbij, dat al wat zijne Dienaars ontbinden zouden op de aarde, ontbonden zoude zijn in den hemel"; en 2° "ten anderen leert Christus in de voorzeide uitspraak dat het vonnis der ontbinding, hetwelk uitgesproken wordt over zulk eenen bekeerden zondaar, volgens Gods Woord, voor bondig en vast gehouden wordt door den Heere; waarom niemand die zich oprechtelijk bekeert, eenigszins behoort te twijfelen, of hij is gewisselijk van God in genade aangenomen, gelijk Christus aldus zegt: Zoo gij iemands zonden vergeeft, dien worden zij vergeven".

Is nu hiermee de geestelijke *rechtspositie* vastgelegd, dan wordt in het derde stuk alsnu overgegaan tot de *rechtshandeling* hierin bestaande, dat de persoon die buiten de Gemeente stond, omdat hij er uit gezet was, in de Gemeente weder wordt opgenomen. Hier wordt als eisch gesteld, dat de persoon zelf, wien het aangaat, bij deze handeling tegenwoordig zij en er deel aan neme. Dat hij toch zijn schuld aan den Kerkeraad beleden heeft, is niet genoeg; hij heeft door zijn wangedrag de geheele Gemeente smaad aangedaan, en daarom is hij gehouden in het midden der Gemeente zijn schuldbelijdenis en zijn betuiging van boete en berouw te herhalen. De Dienaar die voorgaat, noodigt hem alsdan uit, voor het oog der Gemeente te willen opstaan en te willen antwoorden op de vraag die hem zal worden voorgelegd. Welbezien zijn het meerdere vragen, maar om het toch reeds zoo pijnlijke van deze vragen niet noodeloos nog pijnlijker te maken, is het al in één vraag saamgevat. Hetgeen in die vraag vervat is, komt neer op deze vijf punten: 1° moet hij betuigen oprecht berouw te gevoelen niet alleen over zijn zonde, maar ook over de hardnekkigheid, waarmee hij zich onberouwelijk in zijn zonde gehandhaafd heeft; 2° moet hij erkennen, dat zijn afsnijding van de Gemeente rechtvaardig is geweest; 3° moet hij belijden te gelooven, dat Christus hem vergeven heeft; 4° moet hij beloven voortaan in alle Godzaligheid te zullen wandelen; en 5° verklaren dat het zijn begeerte is weder in de Gemeente te worden opgenomen.

Een geloofsbelijdenis wordt niet afgenomen. Wel toch staat de wederopneming in de Gemeente feitelijk gelijk met de opneming in de Gemeente van de Catechumenen, maar het is *weder*-opneming. De delinquent is lid der Gemeente geweest, hij was tot het Avondmaal toegelaten, hij had aan den heiligen Disch aangezeten. Te zijnen opzichte is alzoo niet anders noodig, dan dat hetgeen tusschen hem en de Gemeente was komen te liggen, weer worde weggenomen. Daardoor wordt de gemeenschap hersteld en leeft dus ook zijn vroegere geloofsbelijdenis weer op. Hierbij zij opgemerkt, dat het Formulier niet spreekt van *dwaling,* maar uitsluitend van *zonde,* en aldus niet slaat op het geval dat iemand door verregaande ketterij den naam des Heeren beleedigd had. Ook wijst de vermelding van de medezuster, naast den medebroeder, er wel op welke zonde men hier in 't bijzonder op het oog had. Volledig is dit natuurlijk niet. Theoretisch is het niet gelijk het behoort. Afsnijding kan zoowel tengevolge van *ketterij,* als van zedelijk vergrijp volgen, en het Formulier had ook hierop bedacht moeten zijn. Practisch daarentegen is dit niet noodig geacht, daar men op het stuk van de leer zeer toegevend was, en feitelijk schier uitsluitend met zedelijke ruwheden te kampen wist.

Heeft nu de gegadigde broeder of zuster op deze vraag in het midden der Gemeente met een: *Ja ik,* geantwoord, dan gaat de Dienaar niet met *ik,* maar met een plechtig *wij* tot de wederopneming over. Dat *wij* sluit dan in den Kerkeraad en de Gemeente, en de Dienaar die het Formulier leest, is hierbij slechts de tolk van zijn broeders. Hij verklaart dat hij met deze leden van den Kerkeraad en met de broeders en zusters uit de Gemeente, "alhier vergaderd is in den naam en de macht des Heeren Christus," om in die hoedanigheid en onder die autoriteit de afsnijding voor opgeheven te verklaren; hem of haar weder in de gemeenschap der Gemeente op te nemen, zoodat hij weer aan alle

heilgoederen der Gemeente en aan de heilige Sacramenten deel erlangt; en hij bidt hem of haar toe, dat de eeuwige God den gevallene en weeropgerichte ten einde toe moge behoeden in Christus.

Na die uitspraak van het vonnis der vrijspreking volgt dan een tweeledig vermaan, het eene dat zich richt tot den wederopgenomene, en het andere dat de Gemeente op het oog heeft. In het vermaan tot den begenadigde klinkt het zeer innemend, dat hij begroet wordt als "mijn lieve broeder," en doet het weldadig aan, dat het aan het slot heet: "Heb Christus zeer lief, want u zijn vele zonden vergeven." En gaat de Dienaar dan er toe over, om ook de Gemeente te vermanen, dan is dit vermaan kort maar zaakrijk en houdt deze drie punten in: 1e dat men den wederopgenomene als een broeder ontvangen zal; 2e dat men met Gods engelen blijdschap zal gevoelen over zijn bekeering ; en 2e dat men hem niet langer als een vreemde zal bejegenen, maar als een "medeburger der heiligen en een huisgenoot Gods." Hierop volgt dan tenslotte het gebed en de dankzegging, evenals gemeenlijk in onze Formulieren besloten met het *Onze Vader.*

Te lang is dit Formulier niet. Naar luid van dit Formulier kan de geheele handeling in een kwartier voltooid zijn. Langer mocht ze dan ook niet duren, om de Bediening van het Heilig Avondmaal niet te laat te laten worden. Zeer wel kan dan ook de handeling met den lofzang van de Gemeente zelve besloten worden, en de tijd hiervoor ware te vinden, zoo men uit de onderscheidene stukken van het Formulier de wel wat lange zinnen in woordenrijkheid besnoeide en zoo bijv. de vermelding van den Corinthiër geheel wegliet. Sterk spreekt in dit Formulier het gevoel van saamhoorigheid van de Gemeente onderling; wat natuurlijk alleen in kleinere Gemeenten en in kerspel-kerken alzoo denkbaar is. En stellig getuigt het tegen den tegenwoordigen toestand, dat er bijna geen afsnijding meer voorkomt; dat er daarom zoo goed als nimmer een wederopneming kan plaats hebben; en zulks niet omdat er geen ketterijen of ergerende zonden meer voorkomen, maar omdat wie doolt en zondigt, eenvoudig afzwerft en zich van de Gemeente afscheidt, wat dan ruwweg heet dat men zich laat schrappen van het lidmatenboek. Een uitwendige manier van handelen en van spreken, die maar al te zeer toont wat verlies aan innigen samenhang in het geestelijk lichaam der Gemeente we geleden hebben.

CXXIII. De Bevestiging in het Ambt.

Tweeërlei bevestiging heeft onze Liturgie in Formulieren vervat; eerst afzonderlijk voor de Dienaren des Woords, en daarna gemengd voor de Ouderlingen en Diakenen saam. Dit moest, om den dienst van Woord en Sacrament meer rechtstreeks aan Christus te binden. Het H. Avondmaal is en blijft middenpunt in den Eeredienst. De H. Doop ontsluit den weg tot het Avondmaal en is zelf Sacrament. Dan volgt de aanneming, die den toegang tot het H. Avondmaal vrij maakt. Daarop komt de bediening van het Avondmaal zelf. Hier sluit zich aan de Ban en de Wederopneming, die evenzoo rechtsstreeks met het Avondmaal in verband staan. En nu komt daarbij de *Bevestiging in het ambt,* die de personen aanwijst en wijdt, die in den naam van Christus en naar Zijn macht het Avondmaal in het midden der Gemeente bedienen zullen. Vanzelf slaat deze Bevestiging ook op de bediening van het Woord, van de kerkregeering en van de Diaconie, maar toch met het oog op het Avondmaal komt dit het sterkst uit; en wel om de boven reeds aangegeven reden, dat bij de Bediening van het Woord de afzonderlijke roeping voor de prediking zich nog verklaren laat uit de speciale opleiding, die de theoloog ontving; een opleiding die hem wetenschappelijk tot hooger stand verhief en hierdoor op zichzelf reeds van de enkel regeerende ouderlingen onderscheidde. Voor wat de Bediening van het Woord aangaat, zou men daarom nog kunnen zeggen, dat de bijzondere positie van den Dienaar ontleend is aan het onderscheid dat in zijn persoon is gelegen ; maar juist dit geldt niet het H. Avondmaal. Voor de bediening van het Avondmaal is geen de minste voorbereiding noodig. Ze gaat zoo eenvoudig toe, dat ieder gewoon lid der kerk er bekwaam toe zou zijn, vooral zoo men zich aan het Formulier houdt en geen toespraken houdt. Is nu desniettemin de bediening van de heilige Sacramenten aan ieder ander, zelfs aan ouderlingen en diakenen, ontzegd, en uitsluitend aan den Voorganger der Gemeente opgedragen, dan voelt ieder hoe hier het onderscheid niet opkomt uit iets bijzonders in den persoon, maar uitsluitend uit de opdracht. En daar nu die opdracht niet anders aan den Voorganger kan toekomen dan door Christus, zoo ligt in het onderscheiden ambt van den Voorganger duidelijk uitgesproken, dat het Christus zelf is, die door Zijn Dienaar, in het midden der Gemeente, zijn heiligen Disch aanricht.

Op tweeërlei moet daarom hier gelet. Ten eerste hierop, dat er ambtsdragers in de Gemeente zijn, die hun roeping niet aan de Gemeente, maar aan Christus ontleenen; en ten tweede dat onder deze ambtsdragers de Bedienaars van het Woord en het Sacrament een eigen, bijzondere en hooge plaats innemen. Dit nu raakt den Eeredienst. Wanneer er een Voorlezer, Voorzanger of Koster optreedt, wordt hij wel aangesteld, maar niet in het midden der Gemeente bevestigd, omdat zijn aanstelling niet uit het heilige opkomt. Wel zijn ook deze personen in het heilige bezig en dienende, maar hun aanstelling is niet een kanaal, waardoor het heilige zich voortbeweegt.

Deze last van aanstelling geldt evenzoo bij den Dienst des Woords, maar wordt hierbij toch minder gevoeld. Sterk daarentegen wordt het gesteund bij het Avondmaal. Bij het Avondmaal toch moet brood en wijn in naam van Christus worden uitgedeeld, en hiertoe is alleen gerechtigd hij, die hiervoor van Christus opdracht ontving. Die opdracht alleen maakt het Avondmaal mogelijk. Zonder die opdracht kan men vel zich aan een tafel zetten, brood en wijn uitdeelen en Jezus' eere zingen, maar dit al maakt den dienst nog niet tot een Avondmaal. Avondmaal is er alleen zoo Christus zijn werking doet onder het gebruik door de leden van spijs en drank, als doelende op zijn vleesch en bloed; en die werking nu heeft dan alleen plaats, als een door Christus zelf daartoe verordend persoon de teekenen aan den Disch uitdeelt. Het staan in het ambt en het handelen naar eisch van dit ambt, is hier derhalve een onmisbaar bestanddeel van het heilige zelf. Er ontbreekt iets aan het organisch leven der Gemeente, zoolang de opdracht van Christus' wege niet is gegeven, en er geen persoon is die alzoo het Sacrament bedienen kan. En vandaar nu komt het, dat de instelling van zulk een persoon in zijn ambt niet maar een administratieve zaak is, maar thuis hoort in het heilige. Als bovendien allerlei andere personen worden aangesteld, draagt deze hun aanstelling niet dan een administratief karakter en gaat daarom buiten de vergadering der geloovigen om. Doch bij de inzetting met name van een Voorganger, in het ambt valt dit administratieve weg en treedt het heilige in de plaats, omdat door zijn inzetting de mogelijkheid in de Gemeente geboren wordt om de bediening van het Avondmaal te doen plaats hebben en door die bediening de werking van Christus op onze zielen te doen uitgaan.

Hierop moest destijds dáárom vooral nadruk worden gelegd, omdat de Anabaptisten het bestaansrecht der ambten bestreden. Onnatuurlijk was dit niet. Onder de leiding van Rome had het ambt in de Kerk allengs zulk een karakter aangenomen, dat de geloovigen werden teruggezet en in

de macht der ambtsdragers gevangen waren. Hiertegen verzette men zich, maar overdreef, ging te ver en schudde met het bad het kindeke uit. De Anabaptisten zagen niet in, dat het ambt bestaan had lang eer de Roomsche voorstelling van den Clerus was opgekomen. Ze hadden er daarom geen oog voor, dat in het ambt, gelijk het destijds bestond, twee elementen scholen, ten eerste het goede, noodige en Schriftuurlijke element, dat er van den oorsprong der kerk af in bestaan had en behouden moest blijven, en ten anderen hetgeen misbruik er aan had toegevoegd. En in plaats van nu deze beide elementen te scheiden, het goede te zuiveren en te beveiligen, en het door misbruik ingeslopene er uit te verwijderen, meenden ze het veiligst te gaan met heel het ambt te niet te doen, en eenvoudig als broeders saam te leven. Van een kerk in eigenlijken zin wilden ze dan ook niets weten. Nu nog noemen de Doopsgezinden ten onzent zich een *Societeit* en geen *Kerk.* Alle band moest losgemaakt, ieder moest op zichzelf staan, zoo er banden waren, moesten die louter geestelijk blijven, en elke uitwendige vorm moest worden uitgebannen.

En te meer neigden ze hiertoe, toen ze zagen hoe in de Engelsche kerk het Bisschoppelijk stelsel gehandhaafd bleef, en hoe in Duitschland en in de Scandinavische landen de Luthersche practijk toch weer een opvatting van het ambt in zwang bracht, die zelfs een episcopaat van de Vorsten in het land toeliet. Men waagde er liever alles aan, dan dat men den weg insloeg, waarlangs het clericalisme weer zou kunnen binnensluipen, en al was het onverstandig en onbezonnen men kan het toch verklaren, dat zij in den eersten aanloop te ver gingen en de waarheid, die in het ambt ligt, niet erkenden.

Juist daarom echter voelden de Gereformeerde kerken te meer haar roeping, om de positie van het ambt in het midden der Gemeente ongeschonden te bewaren en door plechtige bevestiging van de ambtsdragers het ambt in het heilige zelf in te schakelen. Zeker, de Christus had gezegd: "Eén is uw Meester en gij zijt allen broeders", doch dit was gezegd tot de jongeren toen Christus nog bij hen was, en eer Hij van hen scheidde, had hij zelf het ambt onder hen ingesteld, ze als apostelen aan het hoofd van de jonge Gemeente geplaatst, en deze apostelen hadden weer op hun beurt Voorgangers aangesteld in de onderscheiden plaatsen waar een kerk gesticht werd. Er was alzoo geen sprake van, dat met de apostelen het ambt zou zijn uitgestorven. Van tweeën één toch: of door Dienaren onder zich aan te stellen, zijn de apostelen tegen Jezus' bedoeling ingegaan, en dan zijn ze valsche apostelen geweest: of, zoo ze echte apostelen waren, heeft hun daad van aanstelling gezag, hebben ze door die aanstelling van Voorgangers in naam van Christus en krachtens zijn hooge autoriteit gehandeld, en staat het alzoo vast, dat het ambt van Voorganger moet worden bestendigd. Het opmerkelijkst is hierbij dan ook, dat de Doopsgezinden zelve van lieverlede weer tot de aanstelling van Voorgangers zijn overgegaan; dat niet maar een eigener beweging optredende broeder hun godsdienstoefeningen leidt, maar een daartoe verkozen persoon; en dat deze Doopsgezinde predikanten, onder den drang en den dwang der historie, in het besef der Gemeente allengs geheel dezelfde plaats zijn gaan innemen als de predikanten onder de Gereformeerden. Zoo was het echter in de dagen toen onze Formulieren werden uitgevaardigd, nog niet. Toen bestond de tegenstelling nog tusschen den "broeder" der Dooperschen en den "Dienaar des Woords" bij de Gereformeerden, en hieruit verklaart het zich, dat onze Kerken en het Formulier van Bevestiging er prijs op hebben gesteld, zelfs eenigszins breedvoerig van *de instelling van het ambt* te handelen. Het heet dan ook in het Formulier der bevestiging van predikanten: "Daartoe zult gij, N, en allen die hier tegenwoordig zijt, voor alle dingen aanhooren uit den Woorde Gods eene korte verklaring van de inzetting en het ambt der Herders of Dienaren des Woords".

Toch was de handhaving van de instelling van het ambt nog niet genoeg. Naar twee zijden toch moest tegen misbruik bij het ambt gewaakt worden. Eenerzijds behoorde wel te worden toegezien, dat de Dienaar des Woords niet weer een paus in de Gemeente werd, en anderzijds moest er evenzoo op gelet worden, dat het ambt van den Dienaar des Woords niet in het ambt van den Opziener verliep. Ce predikant mocht niet alleen blijven staan; er moesten hem ouderlingen worden toegevoegd; maar ook van den anderen kant, het ambt van Dienaar des Woords mocht niet met dat van de ouderlingen vereenzelvigd worden. Voor de uitdeeling van de middelen der genade moest een eigen orgaan in de Gemeente behouden blijven. Dit nu oordeelden onze vaderen het beste te doen uitkomen, zoo ze voor de bevestiging van de predikanten en die der overige ambtsdragers twee afzonderlijke Formulieren opstelden. Hierdoor ontgingen ze de moeilijkheid, om al te scherp de mindere en lagere positie van de ouderlingen te doen uitkomen. Geheel gezwegen kon hier niet van worden, zooals dan ook niet geschied is, maar de vergelijking viel uit, nu de beide Formulieren een eigen karakter dragen, en juist de vergelijking kon hier aanstoot geven en kwetsen. Een punt dat juist

daarom te gevoeliger was, omdat het meest onder den invloed der predikanten was, dat deze Formulieren tot stand kwamen.

Nu betraden onze kerken door het ambt van Dienaar en ouderling te onderscheiden, ongetwijfeld den juisten weg. Beide ambten zijn niet één. Alleen maar, het was een waagstuk, om dit onderscheid met bepaalde woorden uit de Schrift scherp ten volle af te teekenen. Straks ziet ge aan den stengel zeer duidelijk het onderscheid tusschen bloem en blad, maar bij het eerste kiemen en botten van den stengel zit blad en bloem nog ineengevlochten. En zoo ook was het hier. In den eersten aanvang was alles nog een. Zelfs het Diaconaat school nog in het apostolisch ambt. Eerst van lieverlede heeft de practijk de differentieering tot verdere ontluiking en ontplooiing gebracht, en doen uitkomen wat er in beginsel van meet af inzat. Doch juist daarom is het zoo moeilijk, aan de eerste praktijk der Gemeente woorden te ontleenen om de latere organisatie duidelijk uit te drukken. Vaak sprak men wel van *leerende* en *regeerende* ouderlingen, maar scherp door te voeren was ook dit niet. Ook de ouderling kan wel ter dege *leeren,* al is het niet in de bediening van het Woord, en de Dienaar des Woords is allerminst buiten de kerkregeering gesloten, veelal presideert hij juist de vergaderingen van den Kerkeraad. Het principieele onderscheid tusschen beide ambten ligt in wat we boven aangaven, dat het werk van den Christus zelven in de bediening van het Woord en in de bediening van het Sacrament gebonden is aan de bediening van den daartoe aangestelden ambtsdrager; reden waarom deze alleen beide bedienen kan en er zonder hem noch Doop noch Avondmaal denkbaar is. Doch natuurlijk vloeien hieruit ook verdere gevolgen voort, en waar het er op aankwam, om de verhouding tusschen beide soorten van ambtsdragers naar behooren af te bakenen, dient erkend te worden, dat onze Vaderen in deze Formulieren van Bevestiging hierin niet ongelukkig geslaagd zijn. Alleen zij nu reeds opgemerkt dat het stellig beter ware geweest, ouderlingen en diakenen niet saam te nemen. Beide ambten loopen te zeer uiteen. Zoowel het ééne als bet andere ambt zoude dan ook beter tot zijn recht zijn gekomen, zoo men voor beide bevestigingen een afzonderlijk Formulier had opgesteld. Vooral het Diaconaat heeft door de samenvoeging geleden. Hierbij verlieze men echter niet uit het oog, dat het Diaconaat toen pas opnieuw was ingesteld, en dat er van een diepere opvatting van het Diaconaat dan die van gewone armenverzorging, destijds moeilijk sprake kon zijn.

CXXIV. De Bevestiging in het Ambt. *(Vervolg)*

Feitelijk komt het derhalve altoos weer neder op de vraag, of de inzetting in de bediening van het ambt is een Sacrament, een bloot menschelijke aanstelling, of een opneming door Christus in heiligen dienst. Rome stelt het eerste, de Anabaptisten, voorzoover ze in een ambt verliepen, het tweede, de Gereformeerden het derde. Door de Ordening tot een Sacrament te verklaren, sprak het Concilie van Trente uit, dat door de Ordening een geestelijke qualiteit aan de ambtsdragers werd meegedeeld. Er werd hier een geestelijk element toebedeeld, dat een leek niet bezat. Dit geestelijk element kwam hun toe van den Heiligen Geest. En als dit geestelijk element iemand eenmaal was toebedeeld, dan verloor hij 't nimmer. Het was onuitroeibaar en onvernietigbaar. Vandaar dat volgens deze theorie, een eenmaal geordende, ook al viel hij af van 't geloof, en al verviel hij in nog zoo slecht leven, toch tot aan zijn dood toe dit geestelijk element en deze Sacramenteele hoedanigheid behield. Geheel ten onrechte plaatste men nu hiertegenover van Doopersche zijde de meening, dat er eigenlijk geen ambt in de kerk was, ja, dat men zelfs niet van een kerk mocht spreken; en de latere secten, die zich wel genoodzaakt zagen toch predikers aan te stellen, maakten er nu van dat deze predikers wel wettiglijk in hun ambt konden beroepen worden, maar dat dit ambt hun niets aanbracht, en geen andere beteekenis had dan die van elke andere aanstelling in eenig officie bij particulieren of ook de Overheid. Tegen beide deze uitersten nu hebben de Gereformeerden zich verzet. Wel neigde Zwingli naar de sectaire opvatting, maar Calvijn en zijn getrouwen zijn nooit dien doolweg mee opgegaan. Steeds is onzerzijds beleden, dat het ambt in Christus' Kerk wel terdege een macht vertegenwoordigt, die door niets anders kan vervangen worden, en evenzoo dat het Sacrament wel. wezenlijk een exhibitieve beteekenis heeft; d.w.z., dat er wel wezenlijk in het Sacrament een mededeeling van een geestelijk element plaats grijpt. Hierin echter stelden zij zich tegen Rome over, dat zij de werking van den geestelijken factor niet van den ambtsdrager, maar van Christus lieten uitgaan. Tweeërlei opvatting is hier natuurlijk mogelijk. Men kan staande houden dat de geestelijke werking van het Sacrament den gedoopte of den Avondmaalganger toekomt door den Bedienaar, met dien verstande, dat Christus aan den Bedienaar zulk een macht verleent, en dat de Bedienaar deze macht laat werken op den persoon die het Sacrament zoekt. Doch dit werd onzerzijds ontkend, en daarentegen gesteld, dat de geestelijke werking op den persoon die het Sacrament ontvangt, rechtstreeks van Christus uitgaat, maar dat deze werking gebonden is aan de voorwaarde, dat er één zij, die, in gehoorzaamheid aan Christus' instelling, het Sacrament bedient, en een tweede die het Sacrament in den geloove begeert. Volgens de door ons verworpen voorstelling gaat de werking van Christus op den Bedienaar uit, en van den Bedienaar op de geloovigen. Naar onze overtuiging moet wel de Bedienaar de voorwaarden vervullen die Christus beval, maar gaat de werking rechtstreeks van Christus op de geloovigen uit. Het is er mede als met de electrische vonk. Die vonk vuurt niet, tenzij het daarvoor noodige toestel is opgezet en er iemand zij die de negatieve en positieve kracht op elkaar doe werken. Maar als dan die vonk vuurt, gaat dit vuur niet uit van den deskundige, die beide in rapport brengt, maar eeniglijk van de elementen waaruit de electriciteit opkwam. Zoo blijft dus onze stelling, dat het Sacrament niet tot stand komt *zonder* den Bedienaar, maar dat het daarom allerminst tot stand komt *door* den Bedienaar. Verschijnt de Bedienaar niet, dan kan er geen Sacramenteele werking plaats hebben, maar al voegden twaalf Bedienaren zich saam, toch kunnen zij zelven nooit de geestelijke werking te weeg brengen, die alleen van Christus zelf in de geloovigen kan uitgaan.

Dit verschil nu beheerscht geheel de positie van den kerkelijken ambtsdrager. Wie acht dat een Sacramenteele werking door den Bedienaar tot stand wordt gebracht, moet wel onderstellen, dat Christus aan den Bedienaar hiertoe de mystieke kracht, het geheimzinnige vermogen heeft ingeplant. Hij daarentegen, die de Sacramenteele werking van Christus zelf laat uitgaan, kan in den Bedienaar niet anders zien dan den lasthebber van Christus, die in gehoorzaamheid zich voor Hem heeft te buigen, en te doen en te spreken heeft datgene wat Christus bevolen heeft, niet alsof dit een magisch middel was waardoor het Sacrament zijn kracht oefent, maar als de voorwaarde waaraan Christus zich zelf gebonden heeft, om niet anders dan wanneer de Bedienaar dit alles alzoo doet, zijnerzijds een geestelijke werking te laten uitgaan naar het hart der geloovigen. Naar het gevoelen van de Sectarissen is het Sacrament niets dan een kerkelijke plechtigheid, waarmee geen geestelijke werking tot stand komt. Het Concilie van Trente beleed, evenals wij belijden, dat er wel wezenlijk een geestelijke werking plaats grijpt, en ook hierin gaan we saam, dat naar beider gevoelen de werking ten principale van Christus uitgaat. Daarentegen gaan we hierin uiteen, dat Rome de geestelijke werking van Christus op een ambtsdrager en van den Bedienaar door het teeken op de geloovigen

laat uitgaan, terwijl wij steeds staande hielden, dat de geestelijke werking op de geloovigen alleen van den Christus uitgaat, maar onder beding, dat door den Bedienaar voldaan zij aan den eisch dien Christus hem gesteld heeft. Als er concert is, zet de orchestmeester door de beweging van zijn stok alle instrumenten in beweging en maakt dat de tonen ruischen, maar daarom komt de muziek niet uit dien strijkstrok, doch uit de instrumenten. En zoo ook is het hier. Als de Bedienaar alles bereid heeft, en de teekenen naar bevel van Christus uitdeelt aan de geloovigen die aanzitten, dan heeft de geestelijke werking plaats die van Christus uitgaat, maar nooit mag daarom gezegd, dat de Bedienaar door zijn uitdeelen de geestelijke werking voortbrengt. Hij brengt zoo min iets voort als de strijkstok in het concert, en toch is hij het, die de geestelijke werking mogelijk maakt, juist zooals zonder den orchestmeester en zijn strijkstok de muziek niet speelt.

Het duidelijkst teekent dit verschil zich af in den nooddoop. Gaat de werking rechtstreeks van den Christus uit, en is die werking aan niets gebonden, dan aan de bepalingen die de Christus er zelf voor heeft ingesteld, dan blijft de Christus vrij zijn werking ook dan te doen plaats hebben, zoo buiten menschenschuld de door hem gestelde voorwaarden niet konden vervuld worden. Neemt men daarentegen aan, dat de Sacramenteele werking uitgaat van de Teekenen die de Bedienaar hanteert, dan ligt het in den aard der zaak, dat men, zoo op een gegeven oogenblik de Bedienaar niet tegenwoordig kan zijn, teruggaat op de teekenen, en deze desnoods door een ander laat bedienen. Dat ook de Lutherschen op dezen nooddoop gesteld bleken, toont hoe ook zij het rechtstreeksch karakter aan de geestelijke werking in het Sacrament van Christus uitgaande, niet tot zijn volle recht lieten komen. Wij daarentegen wezen steeds dit hulpmiddel af. Gaat de werking in Doop en Avondmaal toch rechtstreeks van den Christus uit, dan is de Christus ook machtig om, moet het, zonder de Sacramenteele teekenen zijn werking te doen plaats hebben. Geen ander, Hij zelf heeft de bedingen voor het Sacrament vastgesteld. Ons binden ze dus; niet Hem. En Hij blijft machtig om ook *zonder* de teekenen te doen, wat anders *met* de teekenen plaats grijpt, zoo dikwijls de Sacramenteele actie en haar bediening, *buiten menschenschuld,* op een gegeven oogenblik waarop de dood dreigt, niet van een ambtsdrager te verkrijgen is.

Zoo moet men altoos op het Sacrament teruggaan, om de juiste positie van den Bedienaar in de kerk van Christus tot klaarheid te brengen. Wel toch kan men tot hetzelfde resultaat komen, zoo men niet uitgaat van de Bediening van het Sacrament, doch van die van het Woord, maar bij het Woord springt de tegenstelling niet zoo helder in het oog, omdat in wat de menschelijke Bedienaar spreekt, het onderscheid tusschen het Woord van God en 's menschen woord niet zoo gemakkelijk is vast te stellen. Toch was het natuurlijk, dat in de eeuw der Reformatie onzerzijds met opzet het Sacrament eenigszins teruggedrongen en op de Bediening van het Woord meer de nadruk is gelegd. Altoos spreekt men van de Bediening van het Woord en de Sacramenten, nooit van de Bediening van de Sacramenten en het Woord. Altoos gaat het Woord voorop en volgen de Sacramenten als aanhangsel, of gelijk men niet ongaarne het formuleert: als het zegel op het Woord. Een herder werd dan ook al spoedig onder ons als "Dienaar des Woords" benoemd, zonder dat de Sacramenten er zelfs bij genoemd werden. Voegde men nog iets bij het woord "Herder," dan heette de Bedienaar "Herder en *leeraar,"* wat eveneens op de bediening van het Woord zag. Ook de naam van *predikant* doelt op 't zelfde. Prediken is het Woord bedienen, en van het Sacrament werd niet gerept; in overeenstemming waarmee in het Formulier van Bevestiging dan ook van de bediening van de Sacramenten eerst in de derde plaats sprake komt. Als eerste deel van de taak des predikers wordt gevraagd de *Bediening van het Woord,* als tweede deel de *Bediening der gebeden,* en daarna wordt eerst als derde deel de *Bediening van het Sacrament* hieraan toegevoegd, gevolgd van het vierde of laatste deel, dat gezocht werd in de regeering van de kerk van Christus en in de handhaving der Tucht.

Doch al kon dit destijds moeilijk anders, omdat onder Rome juist het omgekeerde had plaats gegrepen en de Bediening van het Sacrament in de Mis schier geheel de prediking of de Bediening van het Woord opzij had gedrongen, toch kan kwalijk ontkend, dat dit leggen van zoo eenzijdigen nadruk op het Woord, kerkontbindend gewerkt heeft. Al was het toch in het algemeen genomen voor ieder duidelijk, dat er een Woord van God tot ons menschen is uitgegaan, dat dit Woord van God ons uit de Schrift tegenklinkt, en dat de Dienaars in last hebben dit Woord Gods uit de Schrift tot de geloovigen te brengen, om hen te sterken in hun geloof, Godzaliglijk te doen leven en te troosten onder hun kruis, — de uitvoering van dien last verlokte er zoo licht toe, om hun eigen woord voor het Woord Gods in de plaats te doen treden. Men waande dan gedekt te zijn, zoo men maar een tekst uit de Schrift koos en nu over dien tekst zijn eigen denkbeelden gaf, of desnoods dien tekst slechts als

motto nam, om allerlei wijsgeerige gedachten aan de Gemeente op te dringen. Dit nu had natuurlijk met een Bediening van het Woord Gods niets uitstaande en leide er consequent toe, dat de kansel van Christus' kerk het spreekgestoelte werd, vanwaar allerlei geesteskinderen hun eigen theoriën aanbevalen en hun eigen geestelijke verzinsels uitstalden. Juist hierdoor zijn dan ook reeds spoedig allerlei ketterijen in Christus kerk binnengeslopen, en is men nu reeds zoover gekomen, dat het nog altoos Bediening des Woords heet, ook al is het dat geheel ongeloovige predikers den kansel beklimmen, ja, zelfs socialistische predikers van den geest naar de stof lokken. De uitdrukking "Woord Gods" is nu eenmaal een te rekbaar begrip, om aan de kerk genoegzame vastheid in haar samenstelling te geven, en steeds meer zal blijken, dat de Gereformeerde kerken de constitutie van het kerkelijk leven niet weinig verzwakt hebben, door het Sacrament naar de derde plaats te schuiven en schier heel het kerkelijk leven aan de Bediening van het Woord op te hangen. Iets, waar dan bij kwam, dat de Bediening van het Woord tevens de problemen van de opleiding in het leven riep, en niet zelden het gevaar opleverde dat de wetenschap zich aanstelde als rechter over het geloof.

CXXV. De Bevestiging in het Ambt. *(Vervolg.)*

Deze eenigszins breede uiteenzetting van de positie der Dienaren was hier eisch, omdat in ons Formulier van Bevestiging duidelijk te bespeuren valt, welk een plaats dit vraagstuk in de dagen toen dit Formulier is opgesteld, in de overleggingen der geesten innam. Had men thans het Formulier op te stellen, of ware de tijd rijp om het in nieuwen vorm te gieten, zoo zou dit Formulier stellig anders luiden dan nu, en zou allicht hetgeen op de positie van het ambt betrekking heeft, korter zijn afgedaan en daardoor juist krachtiger zijn uitgesproken. Uit het Formulier blijkt aanstonds, dat de inzetting in het ambt iets is, dat moet plaats grijpen in het midden der Gemeente, maar toch zoo dat het de Kerkeraad is, die hierbij handelend in de vergadering der geloovigen optreedt. Duidelijk onderscheidt de Kerkeraad zich van de Gemeente door te zeggen: "Geliefde Broeders, het is u bekend, hoe wij nu, tot drie onderscheidene reizen, de naam van onzen medebroeder N. hier tegenwoordig, openlijk voorgesteld hebben, om te vernemen of iemand wat had, hetzij zijne leer of zijn leven aangaande, waarom hij niet zoude mogen bevestigd worden in den Dienst des Woords". Door dit spreken van *Wij,* onderscheidden toch de ambtsdragers zich van de overige geloovigen, die in het ambt staan, en ze verschijnen voor Gemeente als een *corps,* dat met macht bekleed is. Ze verklaren toch dat zij een Dienaar beroepen hebben en dat ze dezen beroepen Dienaar herhaaldelijk aan de Gemeente hebben voorgesteld, om te vernemen of er ook wettelijke redenen mochten zijn waarom deze beroeping niet zou kunnen doorgaan. Bezwaren niet ingekomen zijnde, treedt de Kerkeraad dan nogmaals met zijn: *Wij* op, en verklaart als nu, dat hij hierom zal voortvaren tot de bevestiging. Niet de Gemeente zal bevestigen, maar de ambtsdragers zullen dit doen. "Het is nu alzoo, dat ons niemand is verschenen die iets wettigs voorgebracht heeft tegen zijnen persoon; waarom wij thans in den naam des Heeren zullen voortvaren tot zijne bevestiging". De beroepen predikant is natuurlijk tegenwoordig, en nu wordt hem en de Gemeente aangezegd, dat ze hebben aan te hooren een korte verklaring van de inzetting en het ambt der Herders of Dienaren des Woords. Op zich-zelf is dit niet noodzakelijk. Thans zou men het kunnen weglaten. Maar toentertijd, toen de Doopersche denkbeelden de waardigheid van het ambt ondermijnden, was dit gronden van het ambt op het Woord Gods bijna onmisbaar.

Die korte verklaring is hier zelfs hoofdzaak, zoo zelfs dat uit Ephese 4 een breede zinsnede wordt aangehaald, enkel om daarop te kunnen laten volgen: "Daar zien wij, dat de Heilige Apostel onder anderen zegt, dat het Herdersambt eene instelling van Jezus Christus is". Daarop volgt dan de teekening van het ambt in het beeld van den Herder, en wordt niet uit de Schrift als zoodanig, maar uit de *idee* van den Herder de taak van den Dienst afgeleid. Vreemd genoeg wordt deze afleiding van de taak uit den naam van Herder zelf met zoovele woorden te kennen gegeven: "Wat nu dit heilig ambt medebrengt, kunnen we lichtelijk *uit den naam* zelven afleiden". En dan wordt weer alle nadruk op het Woord Gods gelegd. Het Woord Gods is eenerzijds de weide, waarin de goede Herder de kudde weidt, en anderzijds de staf waarmee de Herder de kudde leidt en regeert; een niet zeer schoone opvatting van hetzelfde beeld in tweeërlei zin. Hieruit nu, dat de naam van Herder *weiden* en *leiden* bedoelt, wordt alsnu afgeleid, dat alzoo de eerste zorg van den Dienaar is om der Gemeente het Woord van God te brengen, en dat geschiedt in termen, die rijk opgevat en met nauwkeurigheid gekozen zijn. Er mag geen sprake zijn van geleerdheid of eigen phantasie. Er is een Woord van God dat ons moet beheerschen in ons in- en uitwendig leven, en dat Woord moet daarom "de Dienaar aan de Gemeente toeëigenen, zoo in het gemeen als in het bijzonder, tot nuttigheid der toehoorders, met onderwijzen, vermanen, vertroosten, en bestraffen, naar eens iegelijks behoefte, verkondigende de bekeering tot God en de verzoening met Hem door het geloof in Jezus Christus, en wederleggende met de Heilige Schrift alle dwalingen en ketterijen, die tegen deze zuivere leer strijden." Hierbij echter had men het moeten laten, of althans slechts in het gemeen en met een enkel woord moeten herinneren, hoe hoog ook de Schrift aan den Dienaar den eisch voor zijn bediening stelt. Doch dit doet het Formulier niet. Het acht omstandig door het aanhalen van allerlei teksten uit de Schrift te moeten bewijzen, dat zoo en niet anders de roeping van den Dienaar is. Dit nu was begrijpelijk in dagen, toen het ambt in zijn geldigheid betwist werd, maar heeft nu iets langdradigs en overtolligs, dat zeer zeker op meer dan de helft bekort kan worden. Het leidt de aandacht van de eigenlijke Bevestiging slechts af.

Hetzelfde kan gezegd worden van hetgeen als roeping der Dienaren in de tweede plaats wordt aanbevolen, t. w., de *De dienst der gebeden.* In onzen tijd althans twijfelt niemand eraan, dat de Dienaar die voorgaat in den dienst, ook in de gebeden heeft voor te gaan, en voor onzen tijd is het

stellig overbodig, dat nogmaals met aanhalingen uit de Schrift, deze Dienst der gebeden als tot het ambt van de Dienaren behoorende, wordt vastgesteld. Niet anders staat het met wat het Formulier herinnert omtrent de *Bediening der Sacramenten* Dat de Voorganger in den Dienst ook de Sacramenten uitreikt, spreekt zoo vanzelf, dat zelfs het opmerken ervan iets afleidends heeft; maar vooral dreigt de aandacht verstoord te worden, als nu na deze vermelding nog eens opzettelijk èn de woorden der instelling van den Doop èn die der instelling van het heilig Avondmaal uit Matth. 28 en uit 1 Cor. 11 worden aangehaald. Beter opgevat is wat dan volgt over de *Regeering* der kerk. Hier komt slechts één citaat in voor en wordt het overige wel met Schriftwoorden, maar zonder aanhaling, in goede orde saamgevlochten. Alleen zij hierbij opgemerkt, dat bij de Regeering der kerk melding had behooren gemaakt te zijn van de Ouderlingen, aan wie deze Regeering evenzoo toekomt. Gelijk het er nu toch staat, geeft het den schijn, alsof aan de Dienaren een macht is verleend van geheel exceptioneel karakter, terwijl toch in zake de Tucht b.v. hun geen hooger zeggenschap toekomt. Ook is het hier hinderlijk, dat de teekening van de positie der Dienaren, die gegeven was eer hun taak werd omschreven, hier nogmaals wordt opgevat. Als er toch staat: "Dit is de oorzaak, waarom de Herders in de Schrift ook genoemd worden Huisverzorgers Gods, en Bisschoppen, dat is, Opzieners en Wachters; want zij hebben opzicht over het Huis Gods, waarin zij verkeeren; teneinde aldaar alles met goede orde en betamelijkheid moge toegaan, en dat met de Sleutelen des hemelrijks, die hun bevolen zijn, ontsluiting en toesluiting gedaan worde, volgens den last, hun van God gegeven," — zoo raakt dit niet de taak, maar de bevoegdheid, zoodat het niet staat waar het hoort.

Toch is dit teveel hier niet toevallig. Terstond daarop toch spreekt het Formulier nogmaals, in breede trekken zelfs, van de positie van het ambt, laat de taak weer geheel varen en komt weer terug op wat het Formulier in den aanvang gaf, een betoog namelijk dat Christus het ambt gewild en ingesteld heeft, en dat het blijven moet tot aan de voleinding der wereld. Zekere zelfverheffing op eigen ambt is in dit woord, dat natuurlijk door een Dienaar gesproken werd, niet te miskennen. Vooral de roem dat door het Herdersambt "zoo groote dingen" uitgericht zijn, moge zich rechtvaardigen laten, maar is in den mond van een Dienaar der kerk een wanklank. De Dooperschen weten dan ook niet, hoeveel kwaad ze door hun verzet tegen het ambt ook aan onze kerken berokkend hebben. Niet alleen toch, dat om hunnentwil dit Formulier faalt in zijn evenredigheden, maar wat veel sterker spreekt, door hun verzet tegen het ambt hebben ze een reactie in het leven geroepen, die bij de Dienaren zelve maar al te dikwijls tot overschatting van het ambt geleid heeft.

Na deze breede inleiding over de positie en de taak van het ambt der Dienaren, wordt nu tot de eigenlijke bevestiging voortgeschreden. De beroepen Dienaar moet daartoe voor het oog der Gemeente opstaan en antwoord geven op de drie vragen: 1° of hij van de wettige beroeping verzekerd is, 2° of hij de goede belijdenis belijdt, en 3° of hij zijn ambt trouw zal waarnemen. Hierbij wordt teruggewezen op hetgeen dusver van het ambt gezegd was. Dit doet onderstellen, alsof in het voorafgaande de verplichtingen van den Dienaar op den voorgrond hadden gestaan, gelijk dit gehoord had. Toch is dit niet het geval, en maakt het eerste stuk van het Formulier veel meer den indruk, of men bedoelde de Gemeente aan te zeggen, hoe hoog ze haar Dienaar had te schatten, dan om den Dienaar voor te houden wat hij schuldig was jegens de Gemeente Gods. Hierdoor ontbreekt iets aan de harmonie van het geheel. Op de eerste vraag is dikwijls aanmerking gemaakt, alsof bedoeld was dat de beroepene een innerlijke roeping van den Heiligen Geest moest hebben. Dit echter is onjuist. Er wordt alleen gevraagd, of hij overtuigd is in zijn hart, dat de beroeping in wettige orde heeft plaats gegrepen en alzoo een beroeping van Godswege is. Dit bedoelt dat de beroepene zich wel bewust is, door geen ongeoorloofd middel een beroep te hebben uitgelokt, maar alles in wettige orde te hebben laten toegaan, en dat nu, wijl dit alles wettig plaats greep, de roeping moest beschouwd worden als een roeping van Godswege. Niet dus een roeping van Godswege, die geplaatst wordt naast de roeping door den Kerkeraad, maar de roeping van Godswege, omdat de Kerkeraad tot de beroeping last had en die last wettiglijk is uitgevoerd. De tweede vraag is zakelijk en juist in den vorm gehouden, zoodat er van geen kerkelijk Formulier, maar alleen van het Woord Gods in gesproken wordt, en aan het slot van de derde vraag is het uitnemend, dat de beroepene zelf wordt uitgenoodigd, om zich door belofte vooruit reeds aan de Tucht der kerken te onderwerpen, zoo hij zich in leer of leven kwam te misgaan. Ook is het prijslijk, dat nu naast het leven ook de leer genoemd wordt. In het Formulier van den Ban, waar het de Gemeenteleden gold, werd alleen van het *leven* gesproken. Hier echter bij de Herders ook van de *leer.*

Het antwoord op deze vragen moet dan zijn: *Ja ik, van ganscher harte.* Geen knikken, geen buigen van het hoofd, en evenmin een eed, maar dan toch een volmondig *ja,* en nog eens *ja,* door de bij-

voeging: *van ganscher harte,* versterkt. Dit is uitnemend. Wat alleen hindert, is, dat dit: *Ja ik, van ganscher harte,* alleen bij de predikanten gebezigd wordt, en niet bij de bevestiging van de Ouderlingen en Diakenen, evenmin als bij de bediening van den H. Doop. Wat hier hindert, is het onderscheid maken. Wij voor ons zouden zeggen, voer voor den Eeredienst òf het korte *ja* in, naar het woord des Heeren: *Uw ja zij ja,* of wel antwoord in versterkten vorm: Ja ik, van ganscher harte, maar volg dit laatste gebruik dan ook overal, waar plechtige verbintenis door belofte of verklaring gevraagd wordt. Zooals het er nu staat, heeft het eenigszins den schijn, alsof de belofte en verklaring van de Dienaren gewichtiger geacht wordt dan die van de Ouderlingen, en dit had moeten gemeden zijn.

Op het: Ja ik, van ganscher harte, volgt dan de handoplegging, bij een die nog proponent was; een kort woord van bevestiging, om eigen toespraak af te snijden, gelijk dit ook de bedoeling is van het woord van vermaan tot de Dienaren en de Gemeente; en ten slotte loopt heel de handeling uit op dankzegging en gebed; een gebed dat ook hier uitloopt in het *Onze Vader.*

CXXVI. De Bevestiging in het Ambt. *(Vervolg).*

In het Formulier van de Bevestiging van de Ouderlingen is hetgeen bijzonderlijk op de Diakenen slaat, wel ingeschoven, omdat gemeenlijk Ouderlingen en Diakenen saam bevestigd worden, maar toch toont heel het Formulier, zoo men die invoegselen er uit sluit, dat het alleen met het oog op de Ouderlingen is opgesteld. Het moeilijke punt in dat Formulier was, aan het Ouderlingschap zulk een positie in de organisatie der Gemeente te geven, dat het een ambt met eere bleef, en toch scherp te waken, dat het van het ambt des Dienaren voelbaar onderscheiden werd en in vergelijking met het ambt der Dienaren, een lagere plaats innam. Gemakkelijk was dit niet. De Schrift toch sprak van Opzieners en Ouderlingen ook wel in onderscheidenden zin, zoodat Leeraars en Ouderlingen twee zijn, maar toch valt evenmin te ontkennen, dat beide ambten op andere plaatsen in de Schrift geheel ineen vloeien. De tijd heeft beide scherp gescheiden, maar die scheiding is meer historisch dan theoretisch tot stand gekomen. Een bepaald bevel des Heeren, om in elke Gemeente ten eerste Leeraren, dan Ouderlingen en voorts Diakenen aan te stellen, bezitten we niet. De Apostelen waren eerst alles saam, en hadden ook de zorg voor de armen op zich genomen. Bij het eerste opkomen van het ambt was de stengel één, en eerst van lieverlede heeft die zich gesplitst in drieën. Dit nu maakt dat de naam *Ouderling* in het N. Testament geen vaste beteekenis heeft en zoowel den Leeraar als wat we nu Ouderling noemen, in zich besluit. Iets wat wel het sterkst blijkt uit wat Johannes op Patmos, blijkens Openbaringen 4, in den geopenden hemel zag, t.w. den troon Gods en daarom de 24 Ouderlingen. Niet Leeraren en Ouderlingen, maar uitsluitend 24 Ouderlingen; een aanduiding waaruit wel niemand zal afleiden, dat dit alleen sloeg op wat wij nu Ouderlingen noemen en niet tevens de Leeraars insloot. De Schrift is nu eenmaal geen Wetboek of reglement, waarin tot in de kleinste bijzonderheden aan de kerk haar levensregel is voorgeschreven. De Schrift geeft beginselen aan en toont in de historie die beginselen in hun eerste toepassing, maar laat het aan de kerk zelve over, om de verdere ontwikkeling van deze beginselen bij het licht des Geestes te vinden. Dit nu is in ons Formulier te weinig tot zijn recht gekomen, en hieruit is het te verklaren, dat het zich op twee uitspraken van Paulus beroept, die noch de ééne noch de andere een verplichtend karakter hebben. De eerste is te vinden in Tim. 5:17, waar staat dat "de Ouderlingen die wel regeeren, dubbele eer waardig zijn te achten, voornamelijk dezulken die arbeiden in het woord en in de leer". Hieruit wordt dan afgeleid, dat er tweeërlei soort Ouderlingen waren, wat juist is, maar op zichzelf nog allerminst op de inzetting van een bepaalde instelling duidt En nog poverder is het beroep op Romeinen 12:8, dat evenzoo in het Formulier wordt aangehaald, waar we lezen: "Hebbende nu onderscheidene gaven, zoo laat ons die gaven besteden; die vermaant, in het vermanen; die uitdeelt in eenvoudigheid; die een voorstander is, in naarstigheid; die barmhartigheid doet, in blijmoedigheid". Van de *gaven* is men hier op het *ambt* overgegaan, en heeft zoodoende de gevolgtrekking gemaakt, dat *voorstanders* hier Ouderlingen bedoelden, die van de Leeraren en Diakenen onderscheiden waren. Reeds het feit echter, dat er eerst gesproken wordt van uitdeelen in eenvoudigheid, en daarna van voorstaan in naarstigheid en dan van barmhartigheid doen in blijmoedigheid, toont dat er op die manier twee soorten van Diakenen zouden moeten zijn, de eene soort voor het uitdeelen, en de andere voor het doen van barmhartigheid, wat niet kan. Terecht kon uit deze aanhalingen worden opgemaakt, dat er in onderscheiden Gemeenten behalve de Leeraars ook nog andere Ouderlingen waren aangesteld, maar het gevolg hieruit te trekken, verbleef aan de historie. De mededeeling van een feit is geen lastgeving, en uit de omstandigheid, dat iets in de eerste Christelijke Gemeente plaats greep, is zonder meer niet af te leiden, dat het tot den einde toe zoo blijven moet. Het is dan ook alleen de destijds bestaande gewoonte, om elk punt in geding met een tekst uit te maken, die den opsteller van het Formulier tot het volgen van dezen betoogtrant verleid heeft. De naam Ouderling is evenmin gelukkig gekozen. Wat in het Oude Verbond, te beginnen met Exodus 3:16, gedurig voorkomt, namelijk het woord *Oudste,* heeft veel beter klank, en dat hiermede hetzelfde bedoeld wordt, blijkt uit Matth. 28:12, en andere plaatsen in het Nieuwe Testament, waar sprake komt van de *Ouderlingen* der Joden. Het verschil in het gebruik van het woord lag grootendeels aan het verschillend gebruik, dat de Statenoverzetters van beide woorden gemaakt hebben. In het Hebreeuwsch zoowel als in 't Grieksch ligt er in beide woorden niet anders uitgedrukt, dan dat men met een college van *ouderen in jaren* te doen heeft; wat men in de Latinistische talen Senator, Senateur enz. noemt; en voor de vertaling hiervan is *Oudste* in het Oude Verbond veel juister gekozen dan *Ouderling* in het Nieuwe. De woorden op *Ling* hebben nu eenmaal in onze taal een min-eerbiedwekkenden bijsmaak.

Hiervan echter afgezien, wordt in het Formulier aan de Ouderlingen alle eere gegeven die hun

toekomt. Hun Bevestiging heeft evenals die der Dienaren in het midden der Gemeente plaats, en ook bij hen verschijnt de Kerkeraad zelf en spreekt zich bij monde van den Voorganger uit door het: *Wij.* "Gijlieden weet, hoe *wij,* na tot onderscheiden reizen tot u voorgedragen te hebben de namen van onze tegenwoordige medebroeders", enz. De aanhef van dit Formulier is dus geheel gelijk aan dien van het Formulier voor de Bevestiging der Dienaren, en ook hier verklaart de Kerkeraad, dat hij als nu zal overgaan en voortvaren tot Bevestiging van de verkozenen "in den naam des Heeren". Ook dit Formulier valt in gelijke stukken uiteen. Eerst komt de verklaring van de positie van het Ouderlingenambt, dan ten tweede de taak der Ouderlingen. In de derde plaats volgt dan de afvraging van drie vragen, de beantwoording hiervan en de installatie. En het geheel wordt dan besloten door een toespraak aan de bevestigden en aan de Gemeente, om te eindigen met dankzegging en met het gebed.

De ernstige fout in het eerste stuk is, dat de Dienaren hier vergeleken worden met de priesters onder Israel en dat de ouderlingen op één lijn worden gesteld met de aloude Levieten; een vergelijking die in elk opzicht mank gaat en maar al te zeer verraadt, hoe de Predikanten-opstellers van het Formulier er op gesteld waren, om hun superioriteit boven die der Ouderlingen zoo sterk mogelijk te doen uitkomen. Ter goeder ure wordt dit dan weer daardoor goed gemaakt, dat, al zijn ze slechts tot hulpe, toch erkend wordt dat ze *mederegeerders* zijn, en wel met het bepaalde doel, om de tyrannie der Predikanten te keeren. Zoo toch staat er letterlijk: "Bovendien is het goed, dat bij de Dienaren des Woords zoodanige mannen tot mederegeerders gevoegd worden, teneinde daardoor uit de Gemeente Gods te meer geweerd worde alle tyrannie en heerschappij, die echter kan inbreken, wanneer bij één alleen, of bij zeer weinigen de regeering staat". Worden de Ouderlingen alzoo eerst afgestooten, ze worden straks dan toch weer aangetrokken, en het Formulier verklaart, "dat ze met de Dienaren des Woords te zamen één college of gezelschap uitmaken, zijnde als een Raad der kerke, en vertoonende de geheele Gemeente".

Nadat dan alzoo de positie der Ouderlingen is aangegeven, volgt terstond daarop de aanwijzing van der Ouderlingen taak, bestaande in de handhaving der tucht, in het ordelijk regeeren der kerk en in het oefenen van controle op de Dienaren. Terecht wordt de veelgewraakte onderscheiding tusschen Leer- en Regeer-ouderlingen hier losgelaten. De Dienaren des Woords leeren en regeeren, en de Ouderlingen regeeren met hen. Het onderscheid tusschen beiden bestaat uitsluitend hierin, dat de Dienaren zich de Bediening van het Woord en de Sacramenten zien toebetrouwd en dat dit aan de Ouderlingen niet is opgelegd. Vooral tegen het monarchaal beginsel wordt hierbij ingegaan. Christus is Koning, maar dan ook Hij alleen, en in de kerk op aarde moet juist de veelheid der regeerders het kwaad van ongeoorloofde machtsoefening voorkomen. Dit was reeds uitgesproken in het eerste stuk bij de teekening van de positie der Ouderlingen, en wordt hier herhaald in de woorden: "Gelijk niet alleen blijkt uit de voormelde uitspraak van Christus, maar ook uit meer andere uitspraken der Schrift, dat deze dingen niet staan bij één of twee personen alleen, maar bij velen die daartoe gesteld zijn".

Opmerkelijk is het, hoe bij de aanwijzing als taak van vermaan en tucht, met name ook gewezen wordt op de *belijdenis;* wat elders niet geschiedt. Hun wordt toch opgedragen: "naarstiglijk toe te zien of een iegelijk zich behoorlijk gedraagt in belijdenis en wandel". Voor het overige is dit eerste deel van de taak der Ouderlingen in schoone taal gezet en draagt een waardig karakter. Vanzelf kon dit niet zoo uitkomen in de omschrijving van de tweede taak, die in de *regeering* der kerk bestaat. Alleen het toezien op de wettelijke beroeping wordt mat name genoemd. Voor het overige verliest dit stuk zich in algemeene phrasen. Teekenend en sterk-sprekend daarentegen is het derde stik van de taak der Ouderlingen uiteengezet. Hier toch worden de Ouderlingen niet onder, maar zelfs boven de Dienaren gezet en hun als controleurs een inspectie over de Dienaren toegedacht. Dit eert de Predikantenopstellers, gelijk de vergelijking van de Ouderlingen met de Levieten, hun te hoog ambtelijk gevoel verried. Het staat er toch zeer kras, dat het hun roeping is, "toezicht te nemen op de leering en den wandel der Dienaren des Woords, teneinde alles tot stichting der kerk gericht moge worden, en dat geene vreemde leer worde voorgesteld." Wel volgt er dan weer op, dat de Ouderlingen juist met het oog op dit deel van hun taak zich gestadig in het onderzoek der Waarheid hebben te oefenen, maar zelfs uit deze bijvoeging blijkt haast nog duidelijker, dat de Ouderlingen gesteld zijn om over de leer en prediking der Dienaren te *oordeelen.*

Voor de eigenlijke bevestiging schrijft het Formulier dezelfde handeling voor als bij de bevestiging der Dienaren. Eerst de drie vragen: over hun beroeping, over hun belijdenis en over hun belofte van trouw. Dan het antwoord hier, met een eenvoudig: *Ja, wij.* En daarop de installatie. Ook hier wordt

dan verder niet het vrije woord aan den Predikant gelaten, maar de te houden toespraak hem voorgeschreven, zoowel voor wat de Ouderlingen als voor wat de toespraak tot de Gemeente betreft. Het is een leemte, dat bij de Bevestiging geen loflied van de Gemeente is ingeschakeld. Nu dit niet geschied is, kan het loflied der Gemeente na het gebed volgen en alzoo de geheele handeling besluiten. In zijn geheel genomen, behoort dit Ambts-Formulier dan ook tot de beste die we bezitten en zou alleen in het eerste stuk over de positie der Ouderlingen een bekortende wijziging gewenscht zijn.

CXXVII. De Bevestiging in het Ambt. *(Slot)*.

Het Diaconaat staat in ambtelijke beteekenis niet met het Ouderlingschap op één lijn. Denkt ge u een Gemeente zonder armen, zoo zou er voor het Diaconaat zelfs geen plaats zijn. Nu komt dit bij ons wel niet voor, maar vergeet niet, dat er in Engeland en in Amerika vooral tal van kerken zijn, die door de bewoners van een bepaalde stadswijk zijn gesticht, teneinde in hun wijk een eigen kerk te hebben. En is nu zulk een kerk gesticht in een stadswijk, waar niet anders dan gegoede personen wonen, dan behooren er natuurlijk geen armen toe en is het zeer wel denkbaar dat er geen Diakenen optreden. Natuurlijk kan men dan wel barmhartigheid bewijzen aan armen die niet tot de kerk behooren en dus geen huisgenooten des geloofs zijn, maar ook die komen meestal in zulke stadswijken niet voor. Wel heeft de Heere ons gezegd: "De armen hebt ge altijd met u", en in zijn algemeenheid is dit ook zoo, maar in elk geval komt dan toch het Diaconaat op uit iets wat bijkomstig is, en niet uit het wezen der kerk, gelijk dit het geval is met de bediening van het Woord en met die der Sacramenten, die beiden van den aard der kerk onafscheidelijk zijn. Zwaar heeft bovendien steeds op het Diaconaat de omstandigheid gedrukt, dat het op is gekomen uit een verkeerdheid. Er wordt namelijk gemeld, dat in de Gemeente te Jeruzalem de weduwen der Joden alles kregen en de weduwen uit de Grieken niets. Vooral nu om hieraan een einde te maken, door mannen uit bekeerde Joden en bekeerde Grieken over deze zaak te zetten, is toen het Diaconaat in het leven geroepen. De Apostelen zagen er tegen op, zelve alles te blijven waarnemen. En toen zijn door de Gemeente, onder hun leiding, zeven mannen gekozen, en onder dezen zoowel bekeerlingen uit de Joden, zooals Stephanus en Philippus, als bekeerlingen uit de Grieken, zooals Prochorus en Parmenas.

Met het oog hierop kan het dan ook niet verwonderen, dat het Diaconaat in de kerk geen stand hield, althans niet in zijn oorspronkelijken vorm. Het bleef wel in stand zoolang de kerken klein waren, op zich zelf dreven, de nood gedurig aan den man kwam, en de Gemeente in dien nood zichzelve helpen moest, maar het Diaconaat verliep zoodra de groote massa gedoopt werd en de Overheid voor de armenzorg insprong. Uit het feit dat Filippus, al was hij Diaken, toch ook leerde, is toen afgeleid, dat het Diaconaat toch ook een geestelijk ambt was, is al meer de armenzorg er geheel van afgescheiden, en is het in de Roomsche, in de Grieksche en later ook in de Engelsche kerk een geestelijk ambt van lager orde geworden. Zelfs de Hervorming heeft het slechts ten deele in zijn ouden luister doen herleven. De Luthersche kerk heeft het niet hersteld. Ook niet de Engelsche kerk. En alleen de Gereformeerden hebben onder leiding van Calvijn de noodzakelijkheid om het Diaconaat weer in het leven te roepen, ingezien. Vooral onder de "kleyne luyden" won de Hervorming ook hier te lande veld. Er was gedurig vraag naar hulp in den tijdelijken nood. De nood riep om regeling. En zoo is ook hier te lande het Diaconaat weer tot eere gekomen. Altoos zoo echter, dat men wel het Diaconaat weer opnam, maar zonder het in zijn aard en wezen te hebben doorgedacht.

Men was er zich van bewust, dat het niet een ambt was in den zin van het ambt der Dienaren en Ouderlingen, maar wat het dan wel was, drong niet tot het algemeen besef door. Zoo sloop alras de gewoonte in, om de Ouderlingen te beschouwen als een aanhangsel der Dienaren, en de Diakenen als een aanhangsel der Ouderlingen, en zoo zijn dan ook de opstellers van onze Formulieren er toe gekomen, om voor de Bevestiging van de Diakenen geen afzonderlijk Formulier te geven, maar hun bevestiging in te lasschen bij die der Ouderlingen en in het Formulier van de Bevestiging der Ouderlingen zekere zinsneden in te schuiven, die dan voor de Diakenen dienst moesten doen, zoodat beider Bevestiging saâm en met één Formulier kon plaats hebben.

Nu strekt dit van den eenen kant zeer zeker om het Diaconaat te verheffen, daar het als ambt met het ambt van de Ouderlingen in verband werd genomen, maar van den anderen kant had dit toch de strekking, dat het Diaconaat als bijzaak werd opgevat, en zoodoende ook in het Formulier niet tot zijn recht kon komen; wat te betreuren is.

Te ontkennen valt dan ook niet, dat over het Diaconaat in dit Formulier eenigszins wordt heen geloopen. Voor wat de positie en de taak der Ouderlingen aangaat, besteedt het Formulier hieraan 120 regels; en waar nu evenzoo de positie en de roeping der Diakenen zal worden uiteengezet, loopt dit in nog geen 50 regels af. En niet alleen dat de positie en de taak der Diakenen zeer in 't kort worden afgehandeld, maar er ontbreekt ook bijna alle wijding aan. Zoo vangt het aan met te zeggen, dat men aangaande de Diakenen omtrent hun oorsprong en instelling iets lezen kan in de Handelingen der Apostelen. Reeds dit maakt geen verheffende indruk. En dan volgt breed uitgemeten het verhaal uit Handelingen VI, waaraan dan ten slotte alleen nog wordt toegevoegd, dat Paulus

spreekt van "wie uitdeelt, in eenvoudigheid" ; "en elders" — zoo heet het dan verder — "sprekende van de behulpsels, bedoelt hij degenen, die in de Gemeente gesteld zijn, om de armen en ellendigen te helpen in den nood". Eerst alzoo, dat men een stuk historie in de Handelingen kan lezen; dan dat Paulus, van de gaven sprekend, ook over het uitdeelen handelt, en ten slotte de verzinning, dat hij, met van *behulpsels* te spreken, doelde op de Diakenen. Een betoog alzoo zonder kracht of klem en in woorden, die alle plechtigheid en deftigheid missen. Men gevoelt zoo, er zat bij de opstellers van het Formulier nog geen liefde en geen bezieling voor de zaak achter. Nu ja, er waren armen. Voor die armen moest gezorgd, en dat deden de Diakenen, maar meer hadden ze dan ook niet te beduiden.

Iets, maar niet veel beter, is het gesteld met wat over de roeping of de taak der Diakenen gezegd wordt. Het begint weer, zeer plat: "Uit welke plaatsen genoeg te zien is, welk het ambt der Diakenen is". Drieerlei wordt dan aangeduid: 1° aalmoezen inzamelen; 2° aalmoezen uitdeelen; en 3° de armen stichten en troosten. Ze moeten dus de aalmoezen en goederen, die voor de armen gegeven worden, verzamelen en bewaren, en in verband hiermee het milde geven bevorderen. Ten anderen moeten ze wat inkomt, uitdeelen, en dat wel met een blij hart, maar toch altijd zoo, dat alleen gegeven wordt waar nood is. Zoo ongeveer dus hetzelfde, wat ook de ambtenaar der burgerlijke overheid doet. Maar tenslotte komt er dan toch bij, dat de Diakenen ook een geestelijke roeping hebben, en niet alleen in het uiterlijke moeten blijven hangen, maar ook van de geestelijke zijde de armen bemoedigen, troosten en helpen moeten, Het staat er in deze woorden: "Waartoe zeer goed is, dat zij niet alleen met de uiterlijke gifte, maar ook met de troostelijke reden uit het Woord Gods, aan de armen en ellendigen hulp bewijzen". Dan treft nog in de toespraak, dat de Dienaar bepaaldelijk van de rijken zegt: "Zijt weldadig, gij rijken, geeft mildelijk en deelt gaarne mede", alsof de liefdegaven niet uit aller beurs, ook van het penningske der weduwen moesten komen. En vraagt men, wat in het gebed bijzonderlijk voor de Diakenen wordt afgebeden, dan komt ook dit weer geheel op 't zelfde als bij de taak of roeping neer: "Insgelijks de Diakenen, in het naarstig ontvangen en mild en voorzichtig uitdeelen der aalmoezen aan de armen, ook mede in het liefelijk vertroosten van deze met Uw heilig woord".

Natuurlijk zou dit Formulier, moest het in onze dagen worden opgesteld, een geheel ander karakter dragen, maar dan ook niet in het Ouderlingen-formulier zijn ingevlochten. De bedoeling om Ouderlingen en Diakenen saam te bevestigen en daardoor de Gemeente niet te vermoeien, is hier misplaatst. Dit kon wel, mits dan het Formulier veel, veel korter was en ook bij de Ouderlingen zich tot het allernoodigste bepaalde. Maar wat niet gaat is, in één Formulier breed het Ouderlingschap uit te meten en over het Diaconaat zoo goed als heen te loopen. Nu is het licht te verstaan, wat hiertoe aanleiding gaf. Er heerschte destijds veel welvaart bij weinig armoede. De burgers en de rijken gaven mild en overvloedig in de collecten en in legaten. Van nood was geen sprake, en de Diaken was zoo goed als nimmer verlegen. Daarbij kwam dat het Diaconaat pas weer was ingesteld; dat er nog weinig over was geschreven en nagedacht, en dat men zich het moeilijk anders kon voorstellen, of aalmoezen inzamelen en uitreiken was, Welbezien, al 't werk waarvoor de Diaken stond. De koopmansstand gaf den toon aan, en vooral in geldelijke zaken was innen en uitgeven voor hen heel de historie. In Christelijk-philanthropische beginselen was men nog niet doorgedrongen. Van het echte Pauperisme had men nog geen voorstelling. Men hielp den arme in zijn nood, maar van een poging om den arme zedelijk te verheffen, was nog geen sprake. Doch juist daarom doet het dan ook zoo koud aan, dat in dit Formulier over de armverzorging op zoo puur machinale wijze gesproken wordt. We nemen daarom wel aan, dat er destijds heel wat Diakenen waren die verre boven dit Formulier stonden, en in de gezinnen der arme bevolking een gezegenden invloed wisten uit te oefenen, maar het hindert dan toch, dat hier de fatale tegenstelling tusschen rijk en arm zoo kras op den voorgrond treedt; dat met geen woord gewezen wordt op de broederlijke liefde, die in de Gemeente des Heeren allen saamverbinden moet; dat de kranken enz. zelfs niet eens genoemd worden; dat van de opvoeding der kinderen met geen woord wordt melding gemaakt; dat het voorkomen van armoede niet meerekent; en op het teniet doen van armoede door zedelijke en sociale verheffing zelfs niet gezinspeeld wordt. Er blijkt wel uit, dat de philanthropie in dieperen zin destijds nog niet aan de orde was gekomen, en dat zelfs de warme toon die in de Middeneeuwen vaak weerklonken had, was verkoeld. Zonder overdrijving mag dan ook gezegd, dat vooral dit Formulier op nieuwe redactie wacht. Het moet op zich zelf komen te staan. Het moet uit het Ouderlingen-Formulier worden uitgeschakeld. En tot zelfstandige positie herleid, moet het zijn schraalheid en simpelheid afleggen, om veel meer nog dan in het Formulier van de Bevestiging van de Dienaren en de Ouderlingen, het gewijde aan het woord te doen komen, en de liefde haar rijke

symphonie met iets van 1 Cor. XIII te laten spelen. Natuurlijk behoort dan de bevestiging der Diakenen ook in een afzonderlijken dienst te geschieden, en niet achter de bevestiging der Ouderlingen aan te komen. Iets wat ook daarom zoo gewenscht is, opdat zulk een geheele godsdienstoefening aan den Dienst der liefde kan gewijd worden, en Gemeente en Diakenen beiden de heilige roeping, die op dit gebied tot hen komt, mogen indenken en in hun hart prenten.

CXXVIII. De Bevestiging in het Huwelijk.

Toen onze vaderen tot de hervorming van het kerkelijk leven overgingen, gold het huwelijk in de destijds geheel Christelijk getinte Maatschappij als een *Sacrament.* Tegen deze opvatting kwamen zij in verzet. Vandaar dat ook de Eeredienst met opzicht tot het huwelijk aanmerkelijke wijziging onderging. Onder Sacrament verstond men algemeen een geestelijke genadewerking door zichtbare teekenen. Uit de Schrift genomen, was dit woord in dien zin niet, want het woord dat men in de Schrift als zoodanig opvatte, beteekent: *Verborgenheid,* gelijk er in Efeze 5:32 staat: "Deze verborgenheid is groot, doch ik zeg dit, ziende op Christus en op de Gemeente". Het woord kon alzoo geen beslissing geven. De zaak moest het uitwijzen, en dan kwam het geding neer op de vraag, of door het huwelijk onder zichtbare teekenen een genadewerking aan de huwenden toekomt. Hierbij stuitte men aanstonds op de moeilijkheid, om uit te maken wat hier het teeken was. Bij Doop en Avondmaal stond men voor een stellig woord van Christus zelf en voor teekenen door Hem ingesteld. Bij het huwelijk ontbraken beiden. Er was geen ordinantie van Christus, en er was geen teeken door Hem ingesteld. Van een Sacramenteele genadewerking kon alzoo geen sprake zijn. Wel kon het huwelijk mede instrument in 's Heeren hand worden, om een ongeloovigen man door zijn geloovige vrouw of een ongeloovige vrouw door haar geloovigen man te winnen, maar dit gold niet alleen van het huwelijk. Heiligende invloed kan ook een vriend op een vriend uitoefenen, middel tot genade kan een onderwijzer voor zijn leerling, en zelfs een dienstbode voor haar vrouw worden. Niet dit is 't alzoo wat een Sacrament maakt. Het Sacrament ontstaat uitsluitend door een afzonderlijke instelling van 's Heeren wege en door de binding van een bepaalde geestelijke werking aan een gegeven uitwendig middel. Daar nu van dit alles noch het één, noch het ander bij het huwelijk gold, viel elk argument om het huwelijk als Sacrament te eeren, weg, en bleef alleen Efeze 5:32 over.

Nu heeft metterdaad de vergelijking, welke de Apostel Paulus maakt van den band die man en vrouw saambindt, met den band die de Gemeente bindt aan Christus, zeer hooge beteekenis, en ontkent kan niet, dat in latere jaren deze beteekenis vaak te zeer uit het oog is verloren; maar dat het huwelijk een Sacrament zou zijn, volgt er aller minst uit. Het huwelijk toch is ingesteld vóór den val, en dus ook vóór alle genadebelofte, voorzoover onder *Genade* verstaan wordt de verzoening en zuivering van zonde en de redding van den vloek. Daarom kon niet gezegd, dat het huwelijk ingesteld is om voor ons den band tusschen Christus en zijne Gemeente af te beelden. Eerst hierna is het huwelijk hiertoe als beeld genomen, niet als een nieuwe zaak, maar als een zaak die van de schepping af naar Gods bestel bestond. Nu is het wel waar, dat men hierbij een Christelijk huwelijk onderscheiden kan van een Heidensch huwelijk, maar toch raakt dit onderscheid nooit het wezen van het huwelijk zelf. De carnale en sociale beteekenis van het huwelijk blijft steeds dezelfde. Ook onder de Heidenen zijn huwelijken gesloten, die man en vrouw op 't innigst verbonden hebben, en hetgeen het huwelijk *Christelijk* maakt, is niet een nieuw iets dat bij het huwelijk bijkomt, maar een wegnemen uit het huwelijk van de hindernis die de zonde aanbrengt, en dan beantwoordt het huwelijk aan de oorspronkelijke instelling. Zelfs kan men niet spreken van een band, die de personen van man en vrouw in mystieken zin voor eeuwig verbindt, gelijk dit met Christus en zijn Gemeente het geval is. Dan toch zou een tweede huwelijk vanzelf zijn uitgesloten. En ook al aarzelde men ten deze nog, Jezus eigen woord gaf hier een beslissing. Gevraagd aan wie een vrouw zou behooren in de eeuwigheid, zoo ze op aarde met meer mannen gehuwd was geweest, heeft Jezus voor de eeuwigheid elken organieken band tusschen man en vrouw afgesneden. In den hemel is geen man of vrouw meer, maar zijn alle gezaligden als engelen Gods. Uit Efeze 8:32 is daarom niet anders afteleiden, dan dat de Apostel geleid is door de gedachte, die in het Oude Testament den band tusschen Jehovah en Israel met den huwelijksband vergelijkt in het woord: "Israel, uw Maker is uw Man"!; in de tweede plaats dat hij onder het Nieuw Verbond dienzelfden band overbracht op Christus en de Gemeente; dat hij uit de innigheid van dien huwelijksband de innigheid van den band tusschen Christus en de Gemeente vergelijkenderwijs heeft overgebracht; en dat hij uit die saamvoeging het gevolg trok, dat de geloovige man en de geloovige vrouw in hun huwelijk iets van het saamleven van Christus en Zijne Gemeente hadden af te beelden. Heel het slot van Efeze V is dan ook *vermanend* en allerminst *lastgevend.*

Doch al is dit zoo, en al kan daarom bij het huwelijk van een Sacrament geen sprake zijn, toch is het alleszins verklaarbaar, dat de Christelijke kerk voor geen gering deel getracht heeft het huwelijk aan zich te trekken, ja dat onder de Roomsche leeraren enkelen zelfs zoover gingen, dat ze het huwelijk geheel en al als een kerkelijke aangelegenheid deden voorkomen. Regel was dit onder hen niet.

Veeleer zelfs gaven ze toe, dat het huwelijk ook zijn burgerlijken kant heeft, en dat de burgerlijke wet over een en ander dat met het huwelijk samenhing, kon beslissen. Maar in hoofdzaak strekte toch het optreden der kerk, om de bemoeiing der burgerlijke Overheid tot een minimum te herleiden, en de handeling der kerk inzake het huwelijk zoo breed het kon te doen dijen. Dit ontmoette dan verzet, en dit verzet sloeg bij de ongeloovigen en bij de secte vaak in het andere uiterste over, zoodat ook hier gezegd kan worden dat onze Gereformeerde kerken den juisten middenweg hebben verkozen. De twee uitersten bestaan hierin, dat in de kerk der Middeneeuwen de neiging steeds sterker zich openbaarde om alle zeggenschap inzake het huwelijk bij de kerk te brengen, en dat de Secte er op uit was om heel het huwelijk aan de kerk te onttrekken en over te brengen bij de burgerlijke Overheid. Juist de tegenstelling die nog uitkomt, als een Roomsche bruid en bruigom op in 't oog loopende wijze de huwelijkssluiting op het Stadhuis *en bagetelle* behandelen, als om geheel het gewicht en al de beteekenis van het huwelijk naar de kerkelijke plechtigheid over te dragen, en wanneer omgekeerd van de tegenovergestelde zijde alles gedaan wordt om het burgerlijk huwelijk in de hoogte te steken, en tenslotte de kerkelijke inzegening van het huwelijk geheel achterwege te laten. Met het oog hierop is het te betreuren, dat onze Wet niet toestaat een huwelijk in de kerk te bevestigen, tenzij het officieel bewijs in handen van de kerkelijke autoriteiten zij, waaruit blijkt, dat het huwelijk op het Gemeentehuis gesloten is. Deze bepaling had nooit in onze Wet moeten staan. De burgerlijke gevolgen van het huwelijk zijn immers alleen verbonden aan de huwelijkssluiting op het Gemeentehuis, en een huwelijk alleen in de kerk aangegaan, zou voor het burgerlijk erf eenvoudig zonder effect blijven. Zoo bleef de burgerlijke Overheid toch meesteres op eigen terrein. Nu daarentegen plaatst de Overheid zich tegenover de kerk, betwist haar heur heerschappij op eigen terrein, krenkt haar geestelijk gezag, en dringt in haar eigen huishouding binnen. Het was en is nog een volkomen overbodige bepaling, die steeds kwaad bloed heeft gezet en die ook onzerzijds steeds is bestreden.

Het standpunt waarop de Gereformeerden zich plaatsen en dat nog door ons wordt ingenomen, beantwoordde van meet af geheel aan den aard en het wezen der zaak. Er is tweeërlei aard van ons menschelijk leven, zoodra we in de schaapskooi van Christus zijn ingegaan. Dan toch heeft ons leven twee zijden: de ééne gekeerd naar het aardsche burgerlijk bestaan, de andere belicht door onze aanhoorigheid tot de sfeer van het geestelijke en hemelsche leven. Die twee nu hebben onze Vaderen steeds onderscheiden, en dies gewild, dat waar ook in het huwelijk deze twee zijden van ons leven uitkwamen, de Overheid over de ééne zijde van het huwelijk zou heerschen en de kerk over de andere. Huwelijk roept rechtsverhoudingen in het leven tusschen man en vrouw, tusschen ouders en kinderen, onder familie en verwanten. Hieruit vloeien voort verplichtingen van verzorging, onderhoud en opvoeding, en ook volgen hieruit bepaalde verhoudingen ten aanzien van het aardsche goed. Dit alles nu is niet hemelsch, maar burgerlijk, en is alzoo door de burgerlijke wet te regelen, geheel afgezien van de hoogere eischen van opvoeding en verzorging die het Christelijk geloof stelt; eischen die dan ook niet door een wet bepaald worden, maar in het geloof hun oorsprong en hun voldoening vinden. Daarnaast staan echter geheel andere verhoudingen die bij het huwelijk aan de orde komen, waarvan sommigen een gemengd, andere een uitsluitend geestelijk karakter dragen. Gemengd bijv. is de soms moeilijke vraag, tusschen welke personen een huwelijk ongeoorloofd is en onder welke omstandigheden de ontbinding van een huwelijk kan volgen. Geheel mystiek daarentegen is de vraag naar de vereeniging van de twee ikken van man en vrouw in een hoogere eenheid; de geestelijke band die ouders en kinderen verbindt in het huwelijk; hetgeen uit het huwelijk voortvloeit voor het kerkelijk en geestelijk saâmleven; en hetgeen het saamleven van man en vrouw en het optreden van heel het gezin zijn moet voor het Koninkrijk Gods. Met het oog hierop nu beleed men steeds, dat de eerste verhoudingen haat regeling van de Overheid ontvangen, dat de laatste onder de regeling en het toezicht der kerk stonden, en dat de middelvragen ter oplossing verbleven aan de theologie en de jurisprudentie in gemeen accoord.

Dat desniettemin ook onder ons over deze verhoudingen niet altoos genoegzame klaarheid bestond, is hieruit te verklaren, dat in meer dan één land de Overheid ook na de Reformatie de sluiting van het huwelijk geheel aan de kerk overliet. Met name Voetius stond erop, steeds duidelijk uit te spreken, dat alsdan de Overheid haar macht aan de kerk delegeerde, wat ten deze zeggen wilde, dat om onnoodige kosten te mijden en onnoodigen aanslag te voorkomen, de Overheid van eigen huwelijkssluiting afzag en ook voor wat haar aandeel betrof, de huwelijkssluiting aan de kerk opdroeg en overliet. De kerk deed dan in de huwelijkssluiting deels wat ze te doen had uit eigen machtsbevoegdheid en deels wat de Overheid aan haar overliet of opdroeg. Die laatste toestand

bestaat in tal van landen nog, met name in Engeland; ten onzent niet meer. Toen de Fransche Revolutie ook hier doorbrak is de verhouding tusschen Kerk en Staat hier geheel omgegaan. De kerk hield op Staatskerk te zijn, en van dat oogenblik af trok de Overheid geheel het huwelijk aan zich, aan de kerk niet anders overlatende dan haar recht, om de reeds gehuwden, als gehuwd, in het kerkgebouw te ontvangen, ze te vermanen en zegen over hun huwelijk af te bidden; wat het volk dan noemt "inzegening."

De uitdrukking "bevestigen", die ons Formulier koos, ziet intusschen niet alleen op wat de Overheid ondersteld wordt reeds gedaan te hebben, maar vat het huwelijk ten principale als familieaangelegenheid op. Het zijn de huwenden die een eigen besluit nemen om te huwen. Beiderzijds worden de ouders en wordt de familie hierin gekend, en is eenmaal door "ouders en momboiren", gelijk het heet, consent gegeven, dan *is* Welbezien het huwelijk er, gelijk er dan ook in Israel van geen nadere sluiting sprake viel. Geheel afgezien echter van de vraag, of het huwelijk, uit ander oogpunt bezien, niet reeds in de familie en voor de Overheid tot stand gekomen is, vat ons Formulier de kerkelijke bevestiging op, alsof het huwelijk voor haar als kerk nog niet voltooid is en eerst door haar Dienaar gesloten wordt. Twee die huwden buiten de kerk en kinderen teelden, leefden geestelijk genomen in hoererij saâm, juist zooals omgekeerd de Overheid de echtheid van het kindschap der geteelde kinderen op haar terrein niet erkende, ook al had in Engeland of waar ook een geestelijke man en vrouw kerkelijk gehuwd. Zoo blijft de Overheid geheel vrij op haar terrein, maar de kerk ook op het haar toegewezen gebied. Er staat dan ook duidelijk in het Formulier, dat de Dienaar de *Bruid* en den *Bruidegom* aanspreekt en dus als kerkelijk nog *ongehuwd* beschouwt, en alzoo van Bruid en Bruigom de belofte afneemt.

Nu alle verstandhouding tusschen Overheid en kerk ten deze ophield, kon het niet anders, of de twee handelingen moeten zich naast elkander op eigen terrein geheel vrij bewegen. Geestelijk komt de band eerst tot voltooiing, niet door wat de Overheid deed, maar door wat in Christus' kerk gedaan wordt in het midden der Gemeente. Een geloovige verstaat het dan ook niet anders. Een geloovige, man of vrouw, *voelt* zich niet getrouwd door wat de wethouder verklaarde, maar dan eerst als voor Gods aangezicht in het heiligdom het huwelijk tot stand kwam.

CXXIX. De Bevestiging in het Huwelijk. *(Slot.)*

Dit standpunt is ook thans nog vol te houden. Tusschen geloovigen en ongeloovigen bestaat hier geestelijk een feitelijk verschil, dat we plastisch, om duidelijk te zijn, liefst zóó uitdrukken: een ongeloovig man en vrouw, die burgerlijk getrouwd zijn en die zonder meer gaan saamleven, voelen zich hierdoor niet schuldig; een geloovige man en vrouw, daarentegen, die ditzelfde deden, zouden schuldig voor God staan en dit gevoelen. Van saamleven kan voor geloovigen geen sprake zijn, dan na de huwelijkssluiting ook op het terrein der kerk. Tot op die plechtigheid blijven ze tegenover elkander staan als bruidegom en bruid. Doch al kan uit dien hoofde het Formulier, wat het ingenomen standpunt aangaat, ook voor ons nog dienst doen, hiermee is allerminst gezegd, dat het Formulier nog geheel voldoet. Veeleer mag zonder overdrijving gezegd, dat het telkens, als het gebezigd word, in meer dan één opzicht hindert. Reeds doet het niet aangenaam aan, dat het met de deur in huis valt. Op één na beginnen alle onze Formulieren met de woorden: "Geliefden in den Heere", "Geliefde Broeders", "Geliefde Christenen". De Gemeente wordt aangesproken. Hier daarentegen ontbreekt al zulke toespraak en begint het Formulier met de woorden: "N. en N. willen zich tot den heiligen huwelijken staat begeven." Zoo iets is te koel en neemt niet in. Dit nu lag niet daaraan, dat het Formulier de bevestiging zich dacht als buiten de Gemeente omgaande. Veeleer was het destijds gewoonte, op bevestiging in de gewone godsdienstoefening aan te dringen, zooals er dan ook volgt: "daartoe begeeren zij een gebed *der geheele Gemeente."* Dit kon, voor zoover op Zondag de godsdienstoefening plaats had, alleen in die plaatsen, waar de kerk ook voor de burgerlijke Overheid fungeerde. Thans echter is dit uiterst moeilijk geworden. Het burgerlijk huwelijk heeft thans op een van de dagen der week plaats, en moet afgeloopen zijn alvorens de kerkelijke bevestiging zal aanvangen. Dit nu maakt het gewenscht, om de kerkelijke bevestiging te doen volgen op den eigen dag waarop het burgerlijk huwelijk gesloten werd. Uitstel toch zou allerlei ongemak in de familie geven, en bruid en bruigom zoo licht verleiden, om vóór de bevestiging als man en vrouw saam te leven. Daarom heeft men van den nood een deugd gemaakt, en regel is thans, dat de kerkelijke bevestiging plaats heeft binnen enkele oogenblikken na het burgerlijk huwelijk; maar dan natuurlijk vervalt het denkbeeld, om de bevestiging te binden aan de openbare Godsdienstoefening. Men kan niet, om 't huwelijk, alle dag een vergadering der geloovigen saamroepen, en vooral is dit ondenkbaar op het zeer ongelegen uur, waarop de bevestiging gemeenlijk plaats heeft. Met dien ouden regel is dan ook gebroken, en regel is het thans, dat ten behoeve van de huwenden een afzonderlijke dienst wordt ingericht. Dit kan er dan toe leiden, dat meer huwelijken tegelijk worden ingezegend, maar ook dat voor een huwelijk een aparte dienst wordt geopend ; iets waaraan gevaren verbonden zijn, omdat het zoo licht tot scheiding tusschen rijk en arm leidt en bij rijken tot veel uiterlijk vertoon; gevaren waartegen gewaakt dient te worden, maar wat toch niet als tegen-kerkelijk te veroordeelen is, mits de dienst waarin de bevestiging geschiedt, openlijk vooraf zij aangekondigd, de Gemeente toegang hebbe, de Kerkeraad vertegenwoordigd zij, en voor de armen worde ingezameld. Aan die voorwaarden heeft men zich dan ook meestal gebonden gevoeld, en onder dit voorbehoud is zulk een aparte dienst Welbezien het eenige, waardoor de onderscheiden belangen tot hun recht komen.

Wat nu den inhoud van het Formulier zelf aangaat, zoo valt het in vijf stukken uiteen. Voorop gaat de verklaring over de afkondiging van het huwelijk en het niet ingekomen zijn van bezwaren. Daarna komt een teekening van het huwelijk als door God ingesteld en door Christus geëerd. Het derde stuk stelt dan vast, met welk doel het huwelijk wordt aangegaan. In het vierde stuk volgt de huwelijksluiting zelf. En in het vijfde stuk komt tenslotte het vermaan en het gebed. Deze indeeling is ook in de Formulieren van andere kerken ongeveer dezelfde en door den aard der zaak aangegeven. Slechts is het te betreuren, dat ons Formulier op zoo onnatuurlijk sombere wijze inzet. Vooral op een huwelijksdag is in den kring van Bruid en Bruigom gemeenlijk alles in hooge stemming, met vreugde vervuld en meer juichend dan klagend, en als dan de kerk aanvangt met tot dien kring in die stemming te zeggen: dat "den gehuwden gemeenlijk velerhanden tegenspoed en kruis vanwege de zonde overkomt," dan vormt deze opvatting in het Formulier een zoo sterk contrast met de stemming waarin de opgekomen verkeeren, dat veelal hetgeen daarna volgt, buiten hen omgaat, hen niet pakt, en vreemd aan hun hart blijft. Dit nu hoefde niet. Vooral bij zoo plechtige gelegenheid begint wie spreekt, niet met de harten voor zijn woord te sluiten. Dat de kerk aanstonds met hoogen ernst inzet, en daarmee toont een heel ander geluid te geven dan de vaak schaterende bruilofsgasten, is niet alleen goed, maar plichtmatig; maar die ernst vraagt geen somberheid. Ook in de Voorhoven des Heeren kunnen blijde toonen weerklinken, en zelfs formeel is het altoos geraden hoorders op te

vangen in de stemming waarin ze verkeeren, en ze uit die stemming tot een hooger toon op te leiden. Er zou dan ook aan wat verder volgt, niets te veranderen zijn, indien deze sombere aanhef vermeden ware, en de saamgekomenen met een woord, dat aanstonds tot hun hart doordrong, werden toegesproken. Nu maakt het zelfs den verkeerden en stellig den niet bedoelden indruk, (alsof, zoo er maar geen lijden en kruis ware, heel de kerkelijke bevestiging wel achterwege kon blijven, en alsof ze uitsluitend met het oog op huwelijksjammer is ingesteld.

Over de instelling zelf van het huwelijk in de schepping, de wijding van het huwelijk in het paradijs en de eere door Christus aan het huwelijk te Cana, in Galilea, bewezen, handelt het Formulier zakelijk, en dit stuk voldoet dan ook, al zouden we, evenals in het Engelsche Formulier, de herinnering aan Efeze V gaarne hebben zien inlasschen. Iets waar te meer op ware aan te dringen, omdat de aanhalingen uit Gen. 2 en Joh. 2 zeer concreet en daarom weinig verheffend klinken, terwijl juist in Efeze 5 een zoo hooge toon wordt aangeslagen. Die verwijzing is blijkbaar uitgelaten, om alle denkbeeld van een Sacrament uit te sluiten, maar dit is struisvogelpolitiek. Nu toch ontstaat juist de schijn, alsof men het gevaar duchtte, dat uit Efeze 5 het Sacramenteel karakter van het huwelijk weer zou opkomen. Juist wie nu overtuigd is, dat dit karakter er niet in schuilt, moet het vrij durven citeeren. Over het doel van het huwelijk wordt in het derde stuk eerst summierlijk en daarna onderscheidenlijk wat de bruid en wat den bruigom aangaat, gehandeld. De summiere verwijzing is zeer kort en stelt drieërlei doel: 1e onderling hulp en bijstand, 2e de opvoeding der kinderen, en 3e het uitbannen van vleeschelijke zonde. Andere kerken keeren hierin de orde om, plaatsen voorop het krijgen van kinderen, laten daarop volgen de keering van zonde en rekenen eerst in de derde plaats met de onderlinge hulp en bijstand. Ons Formulier ontleent blijkbaar het eerste doel aan Gen. 2:20, waar staat dat Adam geen "hulpe vond", die als tegen hem over zou zijn. Dit kan dus. Maar stellig minder juist is het, dat als tweede doel alleen de verzorging en niet ook de teeling van kinderen wordt aangegeven; iets wat geschied heet te zijn om de kinderloozen te sparen, maar toch niet in overeenstemming is met de Schrift. En wat het derde punt betreft, heeft men wel opgemerkt, dat het spreken van wie "de gave der onthouding" niet hebben, hier misplaatst zou zijn, maar wie zoo oordeelden, vergaten, dat de preutschheid der wereld aan de kerk het zwijgen niet mag opleggen. Zij heeft te waken voor de eere Gods en de zonde tegen te staan, en dan biedt zeer zeker een huwelijksbevestiging de vanzelf geboden gelegenheid, om voor de heiligheid van het huwelijk op te komen, de hoererij te bestraffen, en te bestraffen evenzeer die velen, die om zelf rijkelijk te leven, den last van een huwelijk niet op zich willen nemen en juist daardoor de hoererij n de hand werken. Schoon ook in den vorm is wat daarop volgt over de plichten van den man ; plichten die klaarlijk en meer dan eens in Gods Woord geteekend worden en aan den man in het huwelijk zijn gewichtige plaats aanwijzen. Ditzelfde kan niet gezegd worden van hetgeen volgt omtrent de verplichtingen van de vrouw. Een critiek die niet bedoelt af te keuren, dat ons Formulier ook aan de vrouw Gods ordinantiën voorhoudt, maar er zich niet in vinden kan dat heel deze zinsnede strekt om aan de vrouw onderworpenheid aan haar man en zedelijkheid als eisch te stellen, en geheel zwijgt van het teedere, warme en innemende waardoor de vrouw in het gezin schittert. Zelfs aan de moederbelofte is met geen woord gedacht. Andere kerken hebben deze geheele uiteenzetting weggelaten; maar nu onze kerken ze opnamen, had de positie van de vrouw in een ander, veel vriendelijker en veel aantrekkelijker licht moeten geplaatst zijn; iets wat geheel conform de Schrift zou zijn geweest.

De handeling, die na deze uiteenzetting volgt, laat in ons Formulier niets te wenschen over. Misschien zou de oproeping, om te getuigen dat geen wettige verhouding is voorgekomen, bij den tegenwoordigen stand van zaken achterwege kunnen blijven, maar voor het overige zijn de vragen die hier worden voorgesteld, en de plechtige verklaringen en bevestigingen die daarna volgen, kort en zakelijk opgevat en gezet in een stijl die weldadig aandoet. Ook is de vraag aan de Bruid hier merkelijk warmer dan de voorafgaande aanwijzing van haar roeping. "Bekent gij hier, zoo wordt aan de Bruid gevraagd, voor God en Zijne heilige Gemeente, dat gij genomen hebt en neemt, tot uwen wettigen man N, hier tegenwoordig; en belooft gij, hem gehoorzaam te zijn, hem te dienen en te helpen, hem nimmermeer te verlaten, heiliglijk met hem te leven, hem trouw en geloof in alle dingen te houden, gelijk eene vrome en getrouwe huisvrouwe haren wettigen man schuldig is, naar uitwijzen van het heilig Evangelie"?

Ook hier mist men een enkel woord over de moedervreugde en moederplichten, maar voor het overige is de toon van deze vragen gewijd en de zaak die het geldt, kort en bondig saamgevat. Ook het eigenlijke woord van bevestiging is uitnemend: *"Zoo spreekt de Dienaar:* De Vader der barmhartigheid, die U door Zijne genade tot dezen heiligen staat des huwelijks geroepen heeft,

verbinde U met rechte liefde en trouwe, en geve U zijnen zegen, Amen".

De wisseling van de ringen, als zinnebeeldig teeken en waarborg van gebondenheid,. die andere kerken nog aanhielden, laat ons Formulier uit. Het bepaalt zich tot de handgeving. "Daarna zullen zij malkanderen de hand geven", eene acte, die de ééne maal *vóór,* de andere maal *na* de beantwoording der vragen werd afgeëischt, maar thans toch algemeen pleegt in te treden, als de Dienaar aan Bruid en Bruidegom de hen persoonlijk aangaande vragen zal voorhouden.

Ook het knielen heeft zich bij de huwelijksbevestiging nog gehandhaafd, en ook dit is niet anders dan goed te keuren. Als toch ten slotte de Gemeente zich in het gebed begeeft om Gods genade en zegen over het huwelijk in te roepen, maakt het èn op de huwenden èn op de Gemeente een uitnemenden indruk, zoo Bruid en Bruigom, als thans ook in Gods kerk gehuwd, aan de goedertierenheid des Heeren worden opgedragen.

De voorlezing van Matth. 19:3—9, die het Formulier tusschen de acte der bevestiging en het gebed inschuift, lieten vele andere kerken weg en maakt ook in ons Formulier geen bezielenden indruk. Deze inschuiving breekt de uitwerking van de plechtige handeling en neemt uit de Schrift een stuk op, dat geheel redeneerend is, daarom koel aandoet en de aandacht afleidt. Na de kerkelijke Bevestiging kan alleen een lied op het gebed volgen, en dit gebed had dan ook in ons Formulier aanstonds moeten intreden. Hoog in toon staat dit slotgebed niet. Het is alsof de opsteller ervan door de inlassching van Matth. 19:3—9 zelf uit zijn rol is gevallen. Vooral de redeneerende toon in den aanhef en de verwijzing naar Abraham en Jacob maakt hier vreemden indruk. Het Christelijk huwelijk staat hooger dan het huwelijk van deze beide patriarchen; en waar zoo sterk in het Formulier op het *heilig houden* van het huwelijk wordt aangedrongen, maakt het zelfs een zonderlingen indruk, dat het leven met Sara en Hagar, en bij Jacob zelfs met vier vrouwen, in het gebed tot God als voorbeeld wordt gekozen.

Wat in ons tegenwoordig Formulier na het gebed volgt, is een overtolligheid. Het is niets dan een doublure van wat terstond na het *ja*-woord van Bruid en Bruigom reeds als bevestigingsformulier was uitgesproken, en maakt hier wel eenigszins den indruk, alsof de steller naar een goed slot zocht. De vaste gewoonte om alle gebeden van hooge beteekenis in het *Onze Vader* te laten culmineeren, had Dok hier in zwang moeten blijven, en het was stellig geen verbetering, dat later gebruik het allervolmaakste gebed ook hier vallen liet.

CXXX. Ten Besluite.

De ondernomen taak is hiermede ten einde gebracht. Nog tal van onderwerpen kunnen met den Eeredienst in verband worden gebracht, die zeer zeker ook het bespreken overwaard waren, maar reeds dijde de bespreking tot een vijf en dertig vel druks uit, en lijviger moest dit boekdeel niet worden.

Geleerd-wetenschappelijken vorm is voor deze artikelen niet gekozen. Meer gewenscht scheen de vorm der *causerie.* Geleerd-wetenschappelijk zou het alleen de predikanten gediend hebben, in den nu gekozen vorm is het ook verstaanbaar niet alleen voor Ouderlingen, Diakenen, en Kerkmeesters, maar ook voor Gemeenteleden. En juist dit laatste is zoo hoognoodig.

Van de officieele personen en lichamen gaat in den regel weinig actie uit. Sinds jaren wijdde ook de kerk haar beste krachten aan het werk der zending. Dat nu ons Doopsformulier, zoowel dat van den kinderdoop, als dat van den bejaarden-doop, bij den Doop van Heidenen of Mohammedanen volstrekt onbruikbaar is, lijdt geen tegenspraak. Toch is er in al deze jaren door geen Kerkeraad noch Classis aan gedacht, om deze aangelegenheid op de Generale Synode ter sprake te brengen.

Steeds is dan ook, met name in kerken van Gereformeerde Belijdenis de actie in liturgisch opzicht uitgegaan van de Gemeente. Bij onze Luthersche broeders was dit anders, niet bij geval, maar tengevolge van hun anders gekozen kerkelijk standpunt.

Mocht het dan ook gebeuren dat de leden der Gemeente zich voor de verbetering van onzen Eeredienst gingen interesseeren, rijpten hiervoor de denkbeelden en namen ze allengs vaster vorm aan, dan zullen deze vraagstukken welhaast ook in onze Pers besproken worden, vlugschriften zullen over de detailpunten verschijnen, in den Kerkeraad zal men er den nadruk op gaan leggen, en welhaast zal ook op Classes en op Provinciale vergaderingen deze aangelegenheid zoo inslaan, dat de Generale Synode van zelf tot handelen zal geroepen worden.

Hierdoor verklare men het ook, dat enkele punten in deze artikelen meer dan eens ter sprake kwamen. Wat slechts eenmaal gezegd wordt gaat zoo licht het ééne oor in en het andere weer uit. Zult ge er in slagen om een denkbeeld vast te leggen, dan is het eisch dat ge het in verschillend verband bespreekt, om zoo juist het hoog belang er van te doen uitkomen.

Het *gutta cavat lapidem,* of wilt ge, ons: *Wint alleen wie aanhoudt,* geldt ook hier.